

T.C
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

**NEO-LİBERAL SİYASAL DÖNEMDE TÜRK YAZILI BASIN
HABER İÇERİKLERİNDE AKADEMİSYEN KİMLİĞİNİN
KURULUMU
(Doktora Tezi)**

Hazırlayan:
Mesut YÜCEBAŞ

Danışman:
Prof. Dr. Nasır NİRAY

İZMİR- 2011

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum *Neo-Liberal Siyasal Dönemde Türk Yazılı Basın Haber İçeriklerinde Akademisyen Kimliğinin Kurulumu* .adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı

Merut Yıcebaş

İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .23.../....02...../.....2011.tarih ve8/4....sayılı kararı ile oluşturulan jüriGenel Gazetecilik.... anabilim dalı doktora öğrencisiMesut Yücebaş'ın..... aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı .22.../03.../2011..... günü saat ..13.30.....'da 2 saat.... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

M. Miray
BAŞKAN

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Prof. Dr. V. Doğan Güneş
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Doç. Dr. Alex F. PARSA
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Doç. Dr. Selda İsmail AKÇALI
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Doç. Dr. Ayşe Arman
ÜYE

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (6 ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı : Neo-Liberal Siyasal Dönemde Türk Yazılı Basın Haber İçeriklerinde Akademisyen Kimliğinin Kurulumu

Tezin İngilizce Başlığı : Installing Academics Identity in Turkish Print News Content in Neoliberal Political Term.

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin **üniversite dışından** olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	4
GİRİŞ.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ve TARİHSEL BİR PERSPEKTİFLE BİLİM, AKADEMİ ve AKADEMİSYEN

A. MODERNLİK, BİLİM VE TOPLUM.....	20
I. Bilimsel Düşüncenin Ayırt Edici Nitelikleri.....	24
a. İnsan-Doğa İlişkisi: Hâkimiyet Altına Alınan Doğa.....	25
b. Teknik Olarak Bilim.....	29
c. Pozitivist Bilim Algısı.....	31
d. Pozitivizme Yönelik Eleştiriler.....	37
e. Bilim, Hakikat ve İktidar.....	42
II. Bilimin ve Bilimsel Düşüncenin Oluşumunun Tarihsel ve Toplumsal Artalanı: Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Süreçler.....	47
a. Yalıtılmış Bir Özne Kurgusu Olarak Bireyselliğin Ortaya Çıkışı....	48
b. Aklın Keşfi, Aydınlanma.....	53
c. Bilimsel Düşüncenin Kaynağı Olarak Aydınlanma Döneminin Sosyo-Ekonomik Tarihi.....	57
c.1. Ortaçağ'dan Yeniçağa Geçişi Hazırlayan Süreç.....	57
c.2. Aydınlanma Döneminin Sosyo-Ekonomik Bağlamı.....	60
B. BİLİMİN TARİHSEL (D)EVRİMİ VE ÜNİVERSİTELER.....	65
I. İlkçağ'da Bilim ve Akademi.....	65
II. Ortaçağ'da Bilim ve Üniversitenin Doğuşu.....	71
III. Bilimsel Yetkinlik Çağı ve Bilimin Kurumsallaşması.....	77
C. AKADEMİSYEN, AYDIN ve ENTELEKTÜEL.....	84
I. Akademik Cemaat.....	85
II. Aydınlar ve Entelektüeller.....	87

III. Türkiye’de Aydınlar.....	92
a. Osmanlı Münevverleri.....	92
b. Cumhuriyet Döneminde Aydınlar.....	95
b.1. Milliyetçilik ve Türk Aydını.....	98
b.2. Türk Aydını ve Pozitivist Düşünce.....	103
D. TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELER.....	109
I. Türkiye’nin İlk Üniversiteleri.....	109
II. Çok Partili Yaşama Geçişten Sonra Üniversiteler.....	113
III. 1980 Askeri Darbesi, Üniversiteler ve YÖK.....	118

İKİNCİ BÖLÜM

NEO-LİBERALİZM, KÜLTÜR, ÜNİVERSİTE ve AKADEMİK KİMLİK

A. LİBERAL EKONOMİ VE KÜLTÜR.....	123
I. Liberal Ekonomi-Politiğin Tarihsel Boyutu.....	123
II. Liberalizmin Kültürel İşlevleri ve Kimlikler.....	129
a. Liberal Toplumsallıkta Kimlik.....	131
a.1. Kapitalist Endüstriyel Çalışma Biçimleri ve Kimlik.....	132
a.2. Modern Endüstri Toplumunun Aykırı Kimlikleri.....	138
B. NEO-LİBERAL EKONOMİK YAPININ YENİ KİMLİKLERİ.....	141
I. Neo-Liberalizm: Bir Süreklilik mi, Kopuş mu?.....	141
a. Üretim Biçimlerinde Kriz ve Krizin Kaynakları.....	141
b. Esnek Birikim Rejimine Geçiş ve Sonuçları.....	145
c. Politik Neo-Liberalizm.....	149
II. Neo-Liberal Dönemde Kültür ve Kimlikler.....	152
a. Yeni Çalışma Koşullarında Kimliksel ‘Serbestlik’.....	155
b. Tüketilenlerin Kültürleşmesi.....	157
c. Meta-Kültürel Kimlik.....	160

d. Meta-Kültüründen Kurgusal Gerçekliğe: Deneyim Olarak Yaşam.....	162
III. Türkiye’de Neo-Liberalizm ve Kültür.....	168
C. PİYASA EKONOMİSİNDE ÜNİVERSİTELER.....	175
I. Girişimci Üniversitenin Arkeolojisi.....	178
II. Türkiye’de Girişimci Üniversite.....	184
III. Üniversitelerde Yerleşikleşen Piyasa Mantığı.....	189
D. AKADEMİSYENLERDE NEO-LİBERAL İÇERİKLER.....	193
I. Akademik Praksisin Neo-Liberal Şekillenışı.....	194
a. Bilginin Meta Olarak Üretimi.....	194
b. Akademik Mülkiyet ve Bilginin Özelleşmesi.....	198
c. Profesyonelleşen Akademik Üretim.....	200
II. Piyasa Akademisyeni: Yaşam Tarzları, Modaları, Mesleki Estetizasyonları ve Tanınma İsteği ile Akademisyenler.....	207
a. Sağlık, Beden ve Akademisyen.....	210
b. Medyada Akademik Suretler.....	212
c. Akademik Gösteri.....	217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEO-LİBERAL DÖNEM ANA AKIM YAZILI BASININDA AKADEMİK KİMLİĞİN KURULUMU HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

A. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KONUSU.....	221
B. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ.....	222
C. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	224
D. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	225
I. Araştırmanın Perspektifini Belirleyen Bir Kavram Olarak Hegemonya.....	227
II. Hegemonyanın Tesisinde Medya.....	230

III. Söylemin Kuruluşunda Teknikler ve Araştırmanın Biçimsel Öğeleri.....	233
IV. Araştırmanın Makro ve Mikro Alanları.....	242
E. ARAŞTIRMANIN VARSAYIM ve ARGÜMANLARI.....	244
F. ARAŞTIRMANIN UYGULAMA SÜRECİ: BULGULAR ve DEĞERLENDİRMELER.....	245
I. Makro Düzey.....	245
II. Araştırmanın Mikro Düzeyi.....	248
a. Başarı ve Teknolojik Gelişme Söylemine Dayalı Haberler.....	248
b. Çocuk Temalı Haberler.....	251
c. Akademik Görüşe Başvuran Haberler.....	254
d. Sosyal ve Demokratik Tepki Haberleri.....	260
e. Din ve Bilim Temalı Haberler.....	267
f. Kadın ve Cinsel Ayrımcılık Haberleri.....	274
g. Akademisyenin Kendini Tanımladığı Haberler.....	279
h. Ulusalcılık Temalı Haberler.....	288
ı. Sağlık Temalı Haberler.....	296
i. Piyasa ve Girişimcilik Temalı Haberler.....	305
j. Sansasyonel Haberler.....	311
k. Magazin ve Yaşam Biçimi Haberleri.....	316
l. Üniversite ve YÖK Haberleri.....	319
III. Genel Değerlendirme.....	327
SONUÇ.....	332
KAYNAKÇA.....	341

GİRİŞ

1980 dönemiyle birlikte, dünyada ve Türkiye’de neo-liberal bir dönüşümün yaşanmaya başladığı bilinmektedir. Bu dönüşüm, tercih edilen ekonomi politikalarının değiştirilmesi ile başlamış olsa da kısa bir süre içerisinde, yeni türde bir yaşantı biçiminin ve kültürel ortamın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşantı biçimindeki dönüşümün bilim, üniversite ve akademisyen üzerinde de bir takım etkileri olmuştur. Buradaki çalışmada da bu etkiler bağlamında akademik kimliklerin mesleki, kamusal ve özel biçimlerinin yaşanış biçimindeki farklılıklar ve yeni yönelimler ele alınmaya çalışılacaktır.

Akademik kimliklerin mesleki ve özel düzeylerini anlamaya çalışmak onların toplumsal bir varlık olarak kabul edilmesiyle mümkündür. Oysa çoklukla akademik praksisin toplumsal yaşantı biçimlerinden ve burada beliren ön yargılar ve değerler alanından bağımsız olduğu düşünülür. Ancak akademik faaliyet toplumsaldır. Bu nedenle, çalışmanın bir ayağını bilimsel praksisin ve dolayısıyla akademisyenlerin toplumsal bağlamını incelemek oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında, bilimsel gelişmenin ve bilim hakkındaki kabullerin neler olduğu ve bunların tarihsel dönemlerdeki toplumsal bağlamla olan ilişkisi sorunsallaştırılmış ve akademisyenlerin toplumsal içerikleri konusunda bazı yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, akademisyenin kim olduğu ve hangi toplumsal süreçlerin içerisinde şekillendiğinin anlaşılması sağlanmıştır.

Akademisyenlik genel anlamıyla, üniversitelerde ve ya çeşitli akademik araştırmalar yapan kurumlarda çalışan, eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan mesleki bir tanımlamaya karşılık gelmektedir. Ancak akademisyenlik, mesleğin ötesine geçen bir toplumsal varoluş biçimi olarak da anlaşılabilir. Bu bağlamda akademisyenlik bilim pratiğinin uygulandığı bir alan olmaktan çok, belirli bir toplumsal kimlik olarak, bu *praksis* anını da aşan bir anlama sahiptir. Çünkü akademik kimlik aynı zamanda, toplumsallık içerisinde bir değer ifadesi olarak yaşantılanır. Toplum içerisinde akademisyen, bilime yüklenen ilerlemecilik *motto*'sunu yansıtan kimlikler olarak kurgulanmaktadır. Böylece akademisyenin, çoğunlukla bilime yüklenen anlam ve değerlerin taşıyıcısı olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu nedenle, tarihsel ve toplumsal bir perspektifle bilimin ne olduğunun anlaşılması veya bilime yüklenen

içeriklerin nasıl kurgulandığının bilinmesi, akademik kimlikler hakkındaki kabullerin tespiti için de gereklidir.

Bu bağlamda, çalışmamızın birinci bölümünün ilk kısmında, akademisyeni tanımlamayı sağlayabilmek için bilime yönelik tanımlamalar ve bilimselliğin içerikleri hakkında bir takım açıklamalara yer verilmektedir. Daha sonra ise, akademik kimliklerin toplumsal, siyasal dönüşümler bağlamındaki farklılaşmalarını anlayabilmek için bilimin toplumsal yaşantıyla olan ilişkisi, tarihsel perspektif göz önünde bulundurularak, incelenmeye çalışılacaktır. Böylece bilimsel gelişmelerin toplumsal yönüne değinilmiş olduğu gibi, bu tarihsel süreç içerisinde, akademik kimliklerde günümüz için de geçerli olabilecek bazı yönlerin nasıl kurgulandıkları konusunda bir takım yargılara ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Bilime yönelik günümüz tanımlamalarının şekillenişinde, modernizme yüklenen anlamların bilime tahvil edilmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bilim bildiğimiz anlamıyla, her şeyden önce, modern bir olgudur veya en azından modernleşmeyle ilgilidir. Bu bakımdan modernizmin kurgulanışında egemen olan biçimlerin, bilimin tanımlanmasında da belirleyici bir role sahip olduğundan söz etmek mümkündür. Kısacası, bilime yüklenen içeriklerin bazı ayırt edici nitelikleri, moderniteyi başat anlamıyla şekillendiren anlayışlar tarafından oluşturulmuştur. Bunlar, modern anlamda bilimden anlaşılması gereken nitelikleri belirlemektedir.

Modern bilimin temel niteliği öncelikle, insanın doğa ile kurduğu ilişkinin değişen biçimlerinde açığa çıkmaktadır. Bu süreç, insanın doğa veya nesne ile arasına kurduğu bir mesafeyle ilgilidir. Bu mesafe doğanın anlaşılması kadar, onun düzenlenebilir bir biçime getirilmesi için de gereklidir. Böylece doğa, insan için üzerinde hakimiyet kuracağı bir şekle bürünür. Doğanın bu şekilde nesneleştirilmesi, onun üzerindeki kutsallığın kaldırılması ile de ilgilidir. Doğa, modern algılayışta insanı kapsayan, içeren bir kutsallığa sahip değildir. Bir önceki dönemin kabulleri bundan sonra geçerli değildir. Doğa artık Tanrının bir uzantısı olarak, insanın Tanrıyla kurduğu iletişimin yegane alanı olmaktan çıkmıştır. Böylece doğa insan için bilinebilir bir statüye kavuşur.

Doğanın bilinmesi, onun taklit edilmesini gerektiren (*naturalizm*) veya onun kurallarının deneme yöntemleriyle çözümlenebileceğini (*ampirizm*) içeren yöntemlerle

gerçekleştirilir. Bu yöntemlerde aklın doğayı bilinebilir kılan bir merkez olarak kabul edilmesi de önemli bir yer tutmaktadır (*rasyonalizm*). Bu durum diğer yanıla nesnelere akılda ve dilde varolan içeriklerle bilinebileceğini içeren yaklaşımlara da (*nominalizm*) kapı açmıştır. Böylece modern bilimde, farklı vurgularda yer almış olsalar da bu yaklaşımların her biri, doğanın bilinebilir olduğu savıyla hareket etmiş, insan aklı ve doğa hakkındaki bir bağımsızlığa gönderme yapmışlardır. Doğanın bu sayede bilinebilir bir statüye dönüştürülmesi, sadece onun hakkındaki bilgilerin biriktirilmesiyle sonuçlanmamıştır. Doğa bilinebilir olduğu kadar, üzerinde işlem yapılabilecek bir niteliğe de kavuşmuştur.

Bilimselliğin düzenleme ve değiştirme ile donatılması, bilimin sürekli olarak işleyen bir bilgi ile biçimlenmesi sonucunu doğurur. Böylece bilim, düzenleyici bir eylem olarak amaçlara ulaşmaya çalışan bir araç gibidir. Bilimsel bilginin değişime ve gelişime yönelik bir sonuç geliştirmeye yönelik olarak yapılması, işlevsel-araçsal bir yönetime işaret etmektedir. Bilim artık işlevsel bir niteliğe sahip olduğu sürece değerlidir. İşlevsellik ise bilimsel gelişmelere ihtiyacı olan toplumsal iktidarın talepleri doğrultusunda tanımlanmaktadır. Bunlar, devlet ve endüstriyel örgütlenmelerdir. Buralarda bilimsel tekniklerin gelişmesi üretim ve toplumsal düzenleme için gerekli görülmektedir. Bilimsel bilgi bu talepler doğrultusunda şekillenir. Önemli olan endüstrideki üretimin artırılmasını sağlayan koşulların yaratılması ya da ulus devletinin toplumsallık üzerindeki talepleridir. Bunlar ise en kısa yoldan en kısa sürede sonuçlara ulaşılmasını talep eden teknik meseleler olarak algılanır. Böylece bilimselliğin tanımlanmasında tekniklik olgusu ön plana çıkar. Bilim bundan sonra, teknik bir gelişmeye tekabül eder. Bilimsel ilerlemenin kaynağı da burada gizlidir. Teknikteki herhangi bir gelişme, ilerlemeyi tanımlayan bir nitelik haline gelmiştir.

Bilimsel dönüşümde bilimsellikten anlaşılan nitelikleri belirleyen bir başka unsur ise yukarıda anlatılanları da içeren pozitivism kavramında yatmaktadır. Pozitivism, bilimi tanımlamada egemen bir konuma sahiptir. Pozitivism çoğunlukla bilimin gerekliliği ve tek geçerli koşulu olarak algılanır. Egemen pozitivist algıda, bilimin konumlanışında hakiki anlamda doğru bilginin olgusal bir düşünüşle elde edileceğine ve bu bağlamda, insani önyargı ve değerler alanının ikincil konuma sahip olduğuna inanılır. Böylece bilimsel nesnellik ve olgusallık bağlamında bilim adamının

toplumsal belirleyiciliklerinin dışında kalarak bilimsel bilgiyi üretebileceği savı güçlenir. Toplum ve bilimsel bilgi arasında kurulan bu ayrışma, bilimin toplumsallaşmasını engellediği ölçüde toplumsal alanı da doğa gibi düzenlenebilir bir statüye indirgeyebilir.

Bilimsel perspektifin ayırt edici niteliklerini akademisyenler için de kimliksel bir gösteren haline gelmesini sağlayan olgu, bu niteliklerin toplumla kurulan ilişkiyi düzenleme biçimlerinde aranmalıdır. Çünkü bir kimlik, diğer insanlarla olan ilişki biçimlerinde tanımlanır. Bilimin ele aldığımız nitelikler bağlamında, topluma yönelik bakış açısının, akademisyenlerin toplumu, yani kendileri dışındaki insanları tanımlama biçimlerini ve onlara yönelik yaklaşımlarını belirli düzeylerde etkiliyor olduğundan söz edilebilir. Diğer bir deyişle, bu nitelikler, akademik kimlikler için de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu doğrultuda akademik bilginin topluma yöneltmesinde, toplumun doğal bir nesne olarak kurgulanışı, toplumun pozitivist bir tutumla düzenlenebilir bir statüye indirgenmesi ya da bilginin toplumdan ayrıştırılarak fetişleşmesi akademik kimliklerin toplumsal biçimleri hakkında fikir vericidir.

Akademik kimlikler için belirleyici olan bu niteliklerin bazı tarihsel süreçlerle şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu tarihsel perspektif, ayrıca akademik kimliklerin toplumsallaşma biçimleri hakkında da fikir verici olacaktır. Bilimsel bilginin ve akademik bakış açısının gelişmesinde önemli olan tarihsel duraklar bir takım sosyo-ekonomik dönüşüm noktalarına tekabül etmektedir. Kuşkusuz ki bunlar kendiliğinden ortaya çıkan süreçler değildir.

Çalışmamızda bu bağlamda, Rönesans ve Reform hareketleri, seküler yaşam biçimlerinin kurulması ve bireyin ortaya çıkış süreçleri ele alınacaktır. Çünkü bilimsel bilginin yapısında bulunan, düşünen ve eyleyen özne kurgusunun insanın kendini Tanrı ve doğa bağlantılı süreçlerden ayrıştırmasıyla ilgisi bulunmaktadır. Söz konusu dönüşümlerin Avrupa sosyo-ekonomik yaşantının özgül koşullarının etkisi vardır. Ayrıca ortaya çıkan düşünsel ve kültürel yaşantının dönüşümleri hızlandırdığından da söz etmek mümkündür. Bunların sonucunda, bilimsel bilginin oluşum koşullarını hazırlayan ve insanın yaşadığı dünyayı tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı bir şekilde dönüştürmesini sağlayan Aydınlanma evresine ulaşılmaktadır. Felsefi geleneklerin Aydınlanmanın bu dönüştürücü işlevindeki pragmatizm ile geri plana

itilmesi, sanayi kapitalizminin güçlenmesiyle daha da hızlanmış, böylece bilimsel bilginin üretim koşulları, biçimleri ve amaçları teknik ilerlemenin boyutları tarafından şekillendirilmeye başlamıştır. Akademik çabayı ve akademik kimliğin temel niteliklerinin oluşmasını sağlayan bileşenler, bu özgül tarihsel koşulların oluşturduğu zeminde gerçekleşmiştir. Bu toplumsal bağlam, yükselen bir sınıfın siyasal, ekonomik ve kültürel beklentileri ile paraleldir.

Öte yandan bilimin kurumsallaşma süreçleri de akademik kimliklerin betimlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bunların şekillenışı yukarıda ele aldığımız süreçlerden daha eskilere dayanmaktadır. Ancak yine de bildiğimiz anlamda biçimlenmeleri bu gelişmelere bağlıdır. Bilimsel bilginin kurumsallaşma süreçleri, akademik kurumların ortaya çıkışı veya üniversitenin gelişmesi ve bilimsel ilerlemelerin yaşanış biçimleri akademik kimliklerin anlaşılması için geçerli bir çerçeve sunabilmektedir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünün bir kısmı bu süreçleri incelemeyi hedeflemektedir. Burada, ilkçağda akademilerin ortaya çıkışı ve bilginin anlaşılma biçimleri, ortaçağda üniversitenin gelişmesi ve bilginin yorumlanması ve son olarak da yakın dönemin bilimsel gelişmeleri ile bu gelişmelerin akademik kurumlardaki kurgulanışı ele alınacaktır. Böylece akademik kimliğin şekillendiği mesleki kurumların ve mesleki pratiklerin gelişim süreci anlaşılacak olacaktır.

Akademik kimliklerin bu tarihsel bağlam içerisinde şekillenışinde kendini tanımlayış biçimlerini etkileyen farklı kimliksel tekabüliyetlerin bulunduğundan da söz etmek mümkündür. Aydınlanma dönemiyle birlikte artık bir cemaat haline gelen akademisyenlerin aynı toplumsal süreçlerle birlikte ortaya çıkan, aydın ve entelektüel kimlikleriyle de ilintilendirilen bir anlamı bulunmaktadır. İki kavramın ortaya çıkış süreçlerinin içerdikleri farklı anlamlar aynı zamanda akademik kimliğin anlaşılması için de betimleyici olabilmektedir. Toplum yönlendirme ve toplumu anlaşılır kılma edimleri arasında şekillenen bu kavramlar akademik kimliklerin kendi toplumsal rollerini tanımlarken de belirli bir işlevselliğe sahiptir. Öte yandan bu kimliklerin Türkiye'deki algılanışı da Türkiye akademisyeni için belirleyici olabilmektedir. Türkiye'de aydınının yüklendiği rolün nitelikleri akademik kimlikler için de belirleyicidir. Çünkü çoğunlukla Türkiye'de akademisyen ve aydın kimliği arasında bir paralellik kurulmaktadır. Bu paralelliğin ulus-devlet süresince aydına ve eğitime atfedilen kurucu

işlevle ilgisi bulunmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın birinci bölümünün bir kısmı, aydın ve entelektüel kavramlarının anlaşılmasına ve Türkiye'deki konumlanışlarına ayrılmıştır.

Türkiye'de akademik kimliklerin inşasında belirleyici olan bir başka konum ise akademik kurumların gelişim sürecinde açığa çıkmaktadır. Türkiye'ye özgü içeriklere sahip bu kurumsallaşma sürecinin akademik kimlikler için de bir takım özgüllükler ürettiğinden söz edilebilir. Türkiye'de üniversitenin gelişimi Batıdaki süreçlerden farklıdır. Batıda kendiliğinden işleyen bir dinamizmle siyasi ve dini iktidarlara karşı elde edilen bir takım tavizlerin üniversitenin oluşumunda önemli bir rol oynadığından söz etmek mümkündür. Türkiye'de ise üniversite bir devlet projesidir. Bu nedenle sıklıkla üniversitelere yönelik düzenlemelere, tasfiyelere veya yeniden yapılandırmalara rastlamak mümkündür. Bunların akademik kimlikler açısından anlamı, sürekli olarak iktidarla olan ilişkilerin düzenli bir şekilde yürütülmesi zorunluluğunu doğurmasıdır. Bu nedenle akademisyenler kendi aralarındaki ilişkilerin tesisini, iktidarda olma veya dışta kalmama mücadeleleriyle şekillendirirler. Akademik özgürlükler ile iktidarın talepleri arasında kalan akademik kimlikler, bunlar arasında salınıp durur; kimi zaman ilerici, kimi zaman devletçi, kimi zaman gerici bazen de hain olarak tanımlanabilmektedir. Bunlar Türkiye'deki akademik ruh halinin çelişkili, güvencesiz ve huzursuz kuruluşlarına açıklık getirebilir. Bu süreçlerin özellikle 1980 askeri darbesinin ardından yaşananlarla ve bu sürecin açığa çıkardığı kurumsal örgütlerle daha da sivrileşmiş olduğundan söz etmek olasıdır.

Çalışmanın birinci bölümü burada ele aldığımız şekliyle akademik kimlikler için belirleyici olduğu düşünülen genel tarihsel durakları, bilim ve bilim adamı hakkındaki algılayış biçimlerini ve mesleki pratik ve kurumları, akademik kimliğin toplumsallığına vurgu yapan içeriklerle birlikte ele almayı hedeflemektedir. İkinci bölümde ise neo-liberalizmin genel olarak anlaşılması ve bunun kültürel düzeydeki etkileri bağlamında kimliklerdeki yansımaları ele alınacak, daha sonra da akademik kurumların, akademik bilgi üretim biçimlerinin ve akademik kimliklerin özel düzeylerindeki neo-liberal dönüşüm anlaşılmasına çalışılacaktır.

Neo-liberalizmin anlaşılması için ilk etapta liberalizmin tarihsel gelişimine ve bu sürecin ortaya çıkardığı kültürel ortama değinmek gerekmektedir. Bu aynı zamanda,

liberalizmin kimliksel kabullerde ortaya çıkardığı dönüşümü anlamak için de yararlı olacaktır. Liberalizm çoğunlukla ekonomik bir kod olarak anlaşıla gelmiştir. Ancak aynı zamanda yaşama ilişkin bir perspektif, ona dair bir tutumdur. Üstelik ekonomik anlamda bilimselleştirilmiş içerikleri de bir toplumsal gelişimin sonucudur.

Liberalleşme süreçlerinin kimliksel kabulleri düşünülebilir kılan bir yönü bulunmaktadır. İlk etapta liberalizm, özne olarak insan-birey yaratımının dayanağını temsil etmektedir. Bireyselleşme bütünüyle liberalizme ithaf edilemeyecek kadar geniş bir kavram olsa da liberalizmin ekonomik temelini dayanağını oluşturmaktadır. Bu, her ne kadar kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere kurulu faydacı bir birey anlayışına dayandırılmış olsa da insanın kendini tanımlamasını kendi dışında başka bir yerde aramayan bir anlayışla da ilgilidir.

İnsanın bireyselleşmesi kendini kendi tercihlerine başvurarak tanımlaması anlamına geldiğinden kimliklenme edimleri de ilgilidir. İnsanların liberal ekonomi politikalarıyla şekillenen yeni çalışma biçimleri ve yaşayış şekilleri böyle bir durumu zorunlu kılmıştır. Önceleri insanların kendilerini tanımlama biçimleri, içine doğdukları ve yaşadıkları aile, köy, cemaat iken kapitalist iş örgütü tarafından düzenlenen yeni dünya, bunun dayanaklarını ortadan kaldırmıştır. İnsanlar artık şehirlerde, varoşlarda kökenlerinden kopmuş olarak yaşamaktadırlar. Böylece insanlar için tanımlanma biçimleri de değişmiş, kültürlenme ve kimliklenme insanların yeni yaşam biçimleri içersinde bir sorun olarak belirmeye başlamıştır. Bu süreçlerin açığa çıkardığı yeni yaşam biçimleri çeşitli kimlik biçimleri üretmiştir. İnsanlar ya çalışma koşullarının sunduğu monotonluk, güçsüzlük duygusu gibi etkenlerle kendi toplumlarına ve yaşamlarına yabancılaşmışlar ya da yaptıkları işle, meslekle kendini tanımlayarak, bu işin gerektirdiği örgütlü mücadelelerle ifade alanları yaratabilmişlerdir. Öte yandan bu dönemde, ulusal kimlik de yeni cemaatvari arayışların bir alternatifi olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak liberal yaşam biçimlerinin kimliksel düzlemi bunlarla sınırlı değildir. Kentleşmenin arttığı bir dönemde ayrıksı kimliklerden de söz etmek mümkündür. Bunlar kentin caddelerinde yalnızlaşan bir entelektüel birikime karşılık gelen, estetik yargılara sahip aylaklardır. *Dandy* kavramında açığa çıkan bu kimlik türü, kentin sokaklarında, vitrinlerin önünde, kalabalığın ortasında duyarlılığın ikincileşmesine

yönelik bir itirazı barındırır. Bunlar, hem kentle birlikte yaşar hem de onun eleştiricisidirler. Bu ayrık eleştirinin kaynağını oluşturan kent aylaklığı daha sonra, başka biçimler altında yüceltilen bir kimliksel kabule dönüştürülerek ekonomikleştirilecektir. Bunu sağlayan süreçler neo-liberal dönüşümlerdir.

Neo-liberalizm, ekonomi alanında çeşitli nedenlerle yaşanan genel bir bunalımın çözümüne yönelik olarak 1980'lerden sonra ortaya konulan çözüm önerilerine dayanmaktadır. Bunlar arasında devletin küçülmesi, piyasanın ve çok uluslu ticaretin özgürleşmesi, kamu harcamalarının kısılması, refah devletinin geriye çekilmesi, üretimdeki teknolojinin ayrıntılandırılarak hizmet sektörünün ön plana geçmesi ve esnek birikim ve üretim rejimlerinin yaygınlaşması bulunmaktadır. Bu ekonomik dönüşüm aynı zamanda, kültürel ve kimliksel kabullere ilişkin değişime de kapı aralamıştır.

Neo-liberal dönüşümün bir boyutu, ekonomik kriz ortamında, yaşam ve kültür alanlarına dahil bir çok şeyin piyasalaşmasını veya ekonomikleşmesini dayatmaktadır. Bu kültürün metalaşması veya kültürden anlaşılan şeyin meta olarak belirmesi anlamına gelmektedir. Böylece metalar kültürel birer gösteren olabildiği gibi, kültürel ürünler de metalaşabilir. Bunun anlamı, insanların kendilerini ifade ediş biçimlerinin de artık ekonomikleşmekte oluşudur. İnsanlar gün geçtikçe kendilerini ifade etme yollarını daha fazla derecede metalaşmış bir kültürde bulmaktadır. Üstelik kimliklenmenin tüketimcileştiği bir ortamın gerekleri arasında bulunan kimliklerin değişime, dönüşüme ve bunların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine duyulan açıklık da üretim koşulları tarafından hazırlanmış durumdadır.

Artık hantal sanayiler ve kamusal kuruluşlar ekonominin üstünde bir yük olarak görülüyor, ekonomik üretim birimleri küçük ölçekli, piyasaların dalgalanmalarına duyarlı, esnek çalışma koşullarına ve ucuz emeğe dayalı sektörler haline geliyorlardı. Bu ortamda çalışanlardan beklenen şey, her türlü koşula uyum sağlamalarıydı. Günün her saati çalışma için uygun olabildiği gibi herhangi bir işin garantisi de yoktu. Üstelik işler gittikçe hizmet sektörünün zanaatkarlık gerektirmeyen biçimleriyle tanımlanmaya başlıyordu. Tüm bunlar çalışanlar açısından kimliğin yerinden edildiği, yaşamın belirli bir sabitliğinin bulunmadığı, herkesin her yere savrulabildiği bir ortamın önünü açıyordu. Bu ortam, benliklerin ve kimliklerin

kurgulanmasında değişkenliği, hızı ve görüntüleri ön plana çıkaran yaklaşımlara kapı aralıyordu. İnsanların kimliklenme biçimleri için ellerinde metalden başka bir şey kalmıyordu. Böylece de üretilenlerin kültürleşmesi ve kültürleştiği ölçüde de tüketilebilmesi gerçekleşebiliyordu. Bu sayede her şey, bir gösteri düzeyinde kültürün alanına dahil olabiliyordu. Bu durum daha sonra metalar için bir kültür üretiminden bağımsızlaşarak gösterilenlerin sadece kendileri için üretildiği bir ortama geçişi de sağlayacaktı. Gösteri toplumunda, kimliğin de gösteri unsuru olarak deneyimlenmesi mümkündü. Bunlar akademik kimlik için de birer tanımlama biçimi olmaya adaydı.

Üniversitenin, bilim pratiğinin ve akademisyenin içinde bulunduğu toplumsallığın da yukarıda ele aldığımız ekonomik ve kültürel süreçlerden bağımsız olduğu düşünülemez. Üniversitelerin söz konusu kültürel ve ekonomik ortamlarla yüzleşmesi ilk olarak, bilginin de piyasa için üretilmesi gerektiğinin altını çizen algılayışların yaygınlaşması ile ilgilidir. Böylece bilginin ve bilimsel üretimin metalaşması bilginin kamusalılığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ancak yeni üniversite anlayışı, tamamen bilgiye yönelik tanımlamalarla sınırlı değildir. Aynı zamanda, bilgi hakkındaki içeriğin de bu süreçlerle biçimlendirildiğini ve hatta üniversitenin mekansal örgütlenişi kadar mesleki pratiklerin tanımlanmasının, yükselme kriterlerinin belirlenmesinin ya da üniversite yaşam biçimlerinin kurgulanışının, bu süreçlerle ilgisi bulunduğunu söylemek mümkündür.

Üniversitelerin yeniden yapılanışında bilginin ticarileşmesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Üniversiteler günümüzde hakiki bilginin piyasa için üretilen bilgi olduğu savıyla hareket ederek, reel dünya ile ilişkisini bu doğrultuda kurmaktadır. Ancak bilginin bu şekilde üretilmesi, üniversitenin temel örgütlenişini de etkilemektedir. Üniversiteler, piyasalaşmanın hissedildiği ortamlar haline gelmekte, ders programları, ders içerikleri, açılan bölümler veya farklı organizasyonlar çoğunlukla bu durum göz önünde bulundurularak düzenlenmektedir.

Üniversitelerin piyasaya entegrasyonu, piyasada işlerliği olan bilginin üretimi kadar, onun da bir piyasa kurumu olarak faaliyet göstermesi sonucunu da doğurur. Üniversitelerin kar getiren çeşitli faaliyetlere yönelmesi bu bağlamda ele alınabilir. Örneğin, üniversitelerin düzenlediği çeşitli seminerler, kurslar, sempozyumlar ya da kültürel etkinlikler çoğunlukla bu tür amaçlara yöneliktir. Bunlar aynı zamanda, bilginin

pragmatist bir savla üretilmeye başladığını da göstermektedir. Üniversitede bilgi, piyasada hemen kullanıma sokulacak şekilde üretilmektedir. Piyasanın arzuladığı bilgi, kullanımı olan, araçsal ve sonuca yönelik bir bilgidir. Bu nitelikler, sadece bilginin piyasa için üretilenlerini değil, zamanla tüm bilgiler için geçerli hale gelmektedir. Bu nedenle günümüz üniversitelerinde bilgi üretimi hızlı bir şekilde kullanılmak için üretilmiş araçsal bir içeriğe sahiptir. Bilgi tıpkı bir fast-food ürünü gibi hızlı bir şekilde tüketilmek üzere üretilmektedir. Fast-food, üretilen bilgi kadar, üniversitenin kendisi için de geçerli bir metafor haline gelmektedir (McÜniversite). Nitekim mekansal olarak da üniversitenin bu yeni kültüre uyumlanmaya çalıştığını gözlemek mümkündür. Üniversite kafesiyle, eğlence merkeziyle, spor alanlarıyla üniversite, alış veriş merkezi komplekslerine benzemeye başlamaktadır.

Dönüşümler akademik *praksis* için de geçerlidir. Akademik değerlendirme kriterlerinin de katkıda bulunduğu hızlı ve kullanışlı bilgi üretme telaşı, bu dönüşümlerle ilgilidir. Bunun yanı sıra, akademisyenlerin sosyal alanla kurdukları bağlantının da gün geçtikçe zayıflaması, bu bağlantının sosyal amaçlı projelerle telafi edilmesi, akademik üretimin a-politizasyonu, akademisyenler arasındaki rekabetin artması yeni türde bir akademi anlayışının sonuçlarıdır. Akademik çalışma biçimlerinin esnekleşmesi, akademisyenlerin rotasyon uygulamalarına tabi tutulması talepleri de bunlara dahil edilebilir. Öte yandan akademik üretimin çıktısı olarak bilimsel çalışmaların yeni *trendlere* olan uyumluluğu da bu süreçleri yansıtmaktadır. Tüketimin insani davranışları ve ilişki biçimlerini esneklettiği bir ortamda, bilginin üretilme biçimlerinin algılanışındaki katı bilimsel kabuller de esnetilmeye başlamıştır. Bu çaba, bilimsel anlamda bir takım üretici perspektiflerin de oluşmasını sağlamış; dünya, evren ve toplum hakkında yeni bakış açılarına ulaşmak mümkün olabilmıştır. Bunlar arasında bilginin disiplinler arası biçimler altında yürütülmesi, disiplinler arası yeni çalışma alanlarının doğması, bilginin kaynağının özne-nesne dikotomisinden çok, özneler-arası pratiklerde aranması ve çeşitli post-yapısalcı yaklaşımları saymak mümkündür. Öte yandan belli bir teorinin modalaşarak içeriksizleşmesi de bu süreçler bağlamında ele alınabilir.

Akademik *praksis*'teki dönüşüm, akademik kimliğin yalnızca iş yaşantısındaki değişimlere karşılık gelmemektedir. Akademisyen, muğlaklaşan iş ve iş dışı yaşam

çizgisi bağlamında ele alındığında, bütünlüklü bir değişimin ortasındadır. Ürettiği bilgi kadar kendisini de bir değer olarak sunabileceği alanlar, artık piyasalaşan bir kültür tarafından çerçevesizleşmiş durumdadır. Akademisyenin toplumsal değerinin belirlenmiş biçimlerindeki bu değişim, onu bir tür gösteri dünyasının ortasında bırakmaktadır. Böylece günümüzde uzmanlık alanları kadar ve belki daha fazla seviyede, dünya, yaşam, toplum, politika, üniversite veya kültür hakkında fikirler beyan eden akademisyenleri, medyada bolca görmek mümkün olabilmektedir.

Öte yandan akademik kimliklerde, yaşamı bir sunum meselesi olarak gören yeni toplumsallığın izlerine rastlamak mümkündür. Akademik kimliklerin toplumsal algılanışları bu biçimler altında gerçekleşmektedir. Kendini sunmak ve meta kültürünün nesnesini dahi görünmez kılan yeni türde *life-style*'lere dahil olmak veya bunları yeniden başka biçimler altında üretmek, akademisyenlerin yeni kimliksel uğraşlarını temsil etmektedir. Bunlar, akademisyenlerin eğlence, giyinme, dinlenme gibi gündelik yaşam pratiklerini dahi estetikleştiren içeriklere sahiptir. Yeni yaşam biçimlerinin üretilmesinde akademik kimlikler de üzerlerine düşen rolü yerine getirmekte ya da bunları kendi hayatlarında tatbik edebilmektedirler. Yaşamın *-miş gibi*'lerden kurulu olduğu veya birçok şeyin hayat deneyimi olarak serüvenleştirildiği bir ortamda, akademik kimliklerin gündelik yaşam pratikleri de benzer dinamiklerden beslenmektedir. Bunların kaynağı ise dönemin başat-yaygın yaşam algısında yatmaktadır. Basın da bu hegemonik söylemin oluşturulmasında önemli bir role sahiptir.

Çalışmanın araştırma kısmı, akademisyenlere yönelik kimliksel tanımlamaların basında nasıl kurulduğunu tespit edebilmeyi amaçlamaktadır. Akademisyenlerin yer aldığı haberlerin, akademik kimliklerin egemen kanılardaki kabul edilmiş biçimleri hakkında, kurucu bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik bu işlev sadece akademisyenin algılanma biçimleri ile sınırlı değildir. Aynı zamanda akademik kimliğin akademisyenler tarafından kuruluşunda ve algılanışında da belirleyici olan egemen algılar burada üretilebilmektedir. Ayrıca son dönemde artan medya ilgisinin de bunda önemli bir etkisi bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Araştırma bölümünde, neo-liberal dönüşümün Türkiye'de 1980'den sonra yaşandığı kabulünden hareketle bir haber örneklemini oluşturularak, akademik kimliklerin

somut tezahürleri hakkında bir takım yargılara ulaşılmaya çalışılacaktır. Ancak 1980 sonrası dönemin, akademik kimlikler hakkında değişen içeriklerin gözlemlenebileceği farklı periyotlara sahip olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmanın örnekleme bu periyotları yansıtacak şekilde oluşturulacaktır.

Gerçekleştirilecek bu araştırma ile akademisyenlerin hangi temalar etrafında nasıl haberleştirildiği, hangi niteliklerinin ön plana çıkarıldığı, bunların farklı dönemlerde nasıl şekillendirildiği tespit edilerek, akademik kimliklerin başat olarak nasıl algılanması gerektiğini belirleyen basındaki kurucu hegemonik söylemler açığa çıkarılacaktır. Akademik kimlikler hakkındaki dönemsel hegemonik yargılar ortaya koyularken aynı zamanda, akademik kimliklerin yeni biçimleri, akademik kimliklere yönelik eski toplumsal değerlerin bu dönemlerde ne şekilde ve nereye kadar yeniden üretilmiş oldukları veya yeni biçimlerle nasıl sentezlendikleri de tespit edilebilecektir. Bu veriler, kuşkusuz üniversite ve bilim hakkındaki yaygın argümanları da ihtiva edecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ve TARİHSEL BİR PERSPEKTİFLE

BİLİM, AKADEMİ ve AKADEMİSYEN

Akademisyen, genel anlamıyla üniversitelerde yüksek öğrenim görmüş veya görmekte olan, üniversitede eğitim veren veya çalışan ve geçimini bu etkinliklerle sağlayan kişi olarak kabul edilir. Bu nedenle akademik kimliğin oluşmasında ve kabul edilmiş tarzlarında akademisyenin mesleğinin içeriksel boyutları belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda, bilime yüklenen anlamlar ve bilimsel pratiğin başat yönelimleri akademisyenin yaşamı tanımlayış biçimlerinde öncelikli bir yere sahiptir. Ancak akademik kimliğin tanımlanması onun oluşum süreçlerini açığa çıkartan tarihsel süreçlerin ve sosyo-ekonomik koşulların da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü akademisyen kimliği sadece mesleki bir tanımlama değildir, o aynı zamanda toplumsal bir kişiliktir. Bu nedenle, çalışmamın ilk kısmında tüm bu bağlantılar göz önünde bulundurulmaya çalışılacaktır. İlk olarak, bilimsel pratiğin modernlik algısı içerisindeki genel yönelimleri ve bu pratik hakkındaki başat kabuller ele alınacak, daha sonra akademisyenin şekillenmesinde önemli bir öneme sahip olan bilimsel gelişmeye imkân veren toplumsal dönüşüm süreçlerine değinilecektir. Bunun ardından, akademisyenin çalıştığı kurumların ve mesleki deneyimlerin şekillenmesi, tarihsel bir perspektifle ele alınacak ve Türkiye'deki süreçlerin incelenmesi gerçekleştirilecektir. Bu süreçlerin incelenmesinde Akademisyen kimliğinin anlaşılmasında belirleyici olduğu düşünülen, aydın veya entelektüel gibi kavramlara da değinilecektir.

A. MODERNLİK, BİLİM VE TOPLUM

Bilimin ortaya çıkışı ve biçimlenişi modern düşünce biçimlerinin yerleşikleşmesiyle yakından ilgilidir. Günümüzde en azından sıradan bir kabulle, bilimsel gelişmenin modernleşmenin bir şartı olduğu veya modernleşmenin bilimsel gelişmeyi mümkün kılmakla gerçekleştirilebileceği bilgisine sahibiz. Bu nedenle, modern tahayyülün bilimden anlaşılan şeyi yönlendirdiğinden söz etmek mümkündür. Bilim modern bir olgudur, onunla içicedir ve temel içeriklerini modernlik kavramına yüklenen anlamlarda görmek kaçınılmazdır.

“Modernliği tanımlayan nokta tam da yeni bilim kavramıdır. Bilim bundan böyle tek kişilik insiyatif ya da mutlu azınlık için olan içrek, gizemli bilgi olmayıp, kendi eski değerleriyle ve inançlarıyla bağını kopararak bir yenileşme sürecine girmeye kalkışacak denli cüretkâr olabilen herhangi bir toplumun temelidir”¹.

Kuşkusuz ki bilimin potansiyelinin açığa çıkışı modern düşünce biçimlerinin gelişmesiyle bağlantılı bir süreçtir. Bu nedenle, modernliğin kavramsal olarak çağrıştırdığı izlenimler ile bilime yüklenen anlamlar arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Modernlik kavramının ilk aşamada çağrıştırdığı şey, yenilik ve değişimle ilgilidir ancak yaşanan şu anı imgeleyen bir içeriğe de sahiptir. Ancak bu şimdilik tahayyülünde dahi eski ile arasında kurulan bir tezatlık işlevi bulunmaktadır. “Modern sözcüğü 16. yüzyılın sonlarına doğru, ‘şimdi’ sözcüğüyle eş anlamlı olarak kullanılmasıyla ortaya çıkar, her şey bir yana ortaçağ ve kadim zamanlardan ileriye doğru giden bir dönemi ayırt eder”². Bu nedenle, modernlik geçmişten ileriye doğru ulaşmak için atılmış bir adım veya eylemliliktir. Ancak bu eylem, eskinin düşünce geleneklerinden farklı bir düşün sistemine geçerek gerçekleştirilebilmiştir. Diğer bir deyişle, modernlik sadece bir yenilik hareketi değildir.

“Modernliği belirleyen şey, yeninin yalnızca yeni olduğu için kucaklanması değil, büyük çapta bir düşünömsellik beklentisidir; bu da kuşkusuz, bizzat düşünümün doğası üzerine düşünüm geliştirmeyi içerir”³. Bu da bize, modernliğin düşünüm biçimleri hakkında bir şey olduğunu, diğer bir ifade ile onun insanın kendi hakkındaki bilgisinin sorunsallaştırılmasıyla ilgili bir süreç olduğunu göstermektedir. O halde, modernleşebilmek için insanın, o zamana dek savunduğu düşünce biçimlerini sorgulaması gerekmektedir. Ancak bu sorgulama süreci bilginin içeriği kadar, kaynağıyla da ilgili olmak durumundadır. Çünkü modernleşme, insanın kendine güven duyma sorunu ile ulaştığı bir süreçtir.

Yaşanan sosyo-ekonomik yapıda, insanın kendi yaptığı ve ettikleri ile kendi iradesine sahip olabilme yeteneğini geliştirebilmiş olması, onun kendi hakkındaki bilgiye de hakim olma isteğini mümkün kıldı. Diğer bir deyişle insan, kendisine ait

¹ Franco Ferrarotti; “Endüstri Devrimi ve Bilim, Teknoloji ve İktidarın Yeni Nitelikleri”, Çev: Mehmet Küçük, **Bilim ve İktidar**, Der: Federico Mayor, Augusto Forti, Tübitak Yayınları, Ankara, 2000, s.53.

² Raymond Williams, “Modernizm Ne Zamandı?”, Çev: Taciser Belge, **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, S:34, İstanbul, 1992, s.54.

³ Anthony Giddens; **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.43-44.

bilgiyi yeniden üretebilmek için bu zamana (modern zamanlar) kadar açıklayıcı bir üst metin olarak kabul ettiği tüm aşkınlıklardan kurtulmak zorundaydı. Bunun da yolu, Tanrı'da cisimleşen düşünce geleneklerini terk etmekten geçiyordu. Bundan sonra ise,

artık insan iradesinden ve insan direnişinden daha güçlü ve insani benlikleri ahlaki olmaya zorlayabilme yetisi olan hiçbir güç yoktur; aynı şekilde, insanların kendi arzuları ve önsezilerinden daha soylu ve güvenilir olan, insanların görgülü, adil ve doğru-ahlaki-gördükleri eylemlerin gerçekten de öyle olduğunu onaylayacak ve bunlardan saptıkları zaman yanlış yoldan kurtaracak hiçbir otorite yoktur anlamına gelmektedir⁴.

Modernleşme sürecinde kutsaliyete olan inanç azaldıkça, doğanın tanrının güçleriyle yönetilmediği, bunun aksine doğanın ve evrenin kendine içkin (seküler) düzeneklere veya yasalara tabi olduğu kabul edilir hale gelmiştir. “Aydınlanmanın geliştirdiği modern bireyin ilahi olana ihtiyacı azaldıkça, bizi çevreleyen dünyada manevi olandan fiziksele doğru kaymıştır. Modern bireyin gözü artık doğanın üzerindedir ve doğa geçmişteki ilahi tasavvurun etkisinden kurtulmuş olarak, kendi başına varlığını sürdüren bağımsız bir güç olarak algılanmaktadır”⁵. Modern birey, artık doğanın sırlarını bir tür kadri mutlakta değil, doğanın kendi içkin niteliklerinde aramaktadır. Böylece, bilim adamı modernliğin doğa hakkındaki en yetkin öznesi olarak ortaya çıkabilmektedir.

Modernite bağlamında, doğanın kendi dinamiklerine ait yasaların keşfedilmesinde etkin bir rol oynayan bilim adamları zamanla, kutsal din adamlarının otoritelerini sarsıntıya uğrattı. Neticede, “tanrısal rahiplerin yerini bilimsel rahipler aldı”⁶. Ancak tanrıya ait her tarihsel dönemde sabit kalmış hakiki bilgiye ulaşmayı amaçlayan kutsal din adamlarından farklı olarak, bilim adamının ilerici vasfı yenilikçi olmasıydı. “İlerici hareketin rahiplerini ezeli ve ebedi Tanrı'nın rahiplerinden ayıran şey bunların kendilerini sürekli yenilemeleri”⁷. Bu ideal, özellikle modernizmin ilk evresinde kendini güçlü bir şekilde hissettirdi. Fakat dinsel düşünce biçimlerinden kurtulmak o kadar kolay olmadı. Evrensel doğrulara yönelik bilimsel inanç dinsel bir tortu olduğu gerekçesiyle bu süreç içerisinde kıyasıya eleştirildi.

⁴ Zygmunt Bauman; **Parçalanmış Hayat**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.31.

⁵ Etyen Mahçupyan; “Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Binyılı”, **Doğu Batı Dergisi**, Doğu Batı Yayınları, S:10, Ankara, 2000, s.22.

⁶ Z. Bauman; **a. g. e.**, s.34.

⁷ **A. g. e.**; s.34.

Ancak hakiki bilginin evrenselliği ideasının modern düşünceye kutsal bilgi arayışlarının bir uzantısı olarak sızdığına yönelik savlar ile bu düşünceye yönelik itirazlar, modernizmin ilk evrelerinden itibaren önemli diyalektik açılımların oluşmasını da sağladı. Evrenselci görüşün karşısında, evrensel gerçekliğe ulaşmaya yönelik savlara kuşkuyla bakan şüpheciler yerleşti. Bu dinamik tartışma bilimsel bilginin gelişme evresinde de önemli bir rol oynadı (Günümüz modernizm tartışmalarının ana ekseninin de bu ikilemin yattığını söylememiz yanlış olmayacaktır). Ancak her ne olursa olsun dönemin düşünürlerinin ortaya attıkları fikirlerle aşkın ve hiyerarşik değiştirilemez bir evren tasavvurunun geçerliğini sarstıklarını söylemek mümkündür. Ancak bu sürecin sonundadır ki insanlık evrenin ve doğanın değiştirilebilir olduğunu fark etmiştir.

Modern düşüncenin doğa ve nesnelere dünyası ile kurduğu ilişkide, onun işleyiş mekanizmasını anlama ve bilgisine sahip olma arzusu ile düzenleme, değiştirme ve egemen olma eylemi arasında sıkı bir bağlantı olmuştur. Modernlik süreci içinde “modern insan açısından doğal çevre, uyum gösterilecek zorunluluklar üreten bir kaynak olmaktan çıkmış, maddi ihtiyaçların azami ölçüde karşılanması için akıl yoluyla (temelde pozitif/araçsal aklın yattığı bilim ve teknoloji yoluyla) egemen olunması gereken bir nesnelere evreni durumuna gelmiştir”⁸. Doğanın yüzyıllardır kabul edilen, tanrı uzantısı, dokunulmaz yani uyum gösterilmesi zorunlu olan gerçekliğini, o zamana kadar, olduğu halden başka bir şekle dönüştürme yetisi, modern düşünce ve eylemliliğin ayırt edici niteliği olarak konumlanmıştır. Bu dönüşüm, doğaya ait *şeyleri* bilgi ve akıl yoluyla düzenlemeyi veya yeniden kurgulamayı içeriyordu. Zira, “modernlik ta başından beri, şeyleri olduklarından farklı olmaya zorlamakla ilgili bir şeydi”⁹. Bu bağlamda, bilmek ve düzenlemek modern düşüncenin temel dinamiklerini oluşturmaktaydı.

⁸ Levent Köker; **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.42.

⁹ Z. Bauman; **a. g. e.**, s.34.

I. Bilimsel Düşüncenin Ayırt Edici Nitelikleri

“Şiirler Hiroşima’ya bakılarak yazılırlar, kütlenin enerjiye dönüştürülmesi hakkındaki tezler üzerinde çalışarak değil”¹⁰.

Modern çağda bilimsel bilgi ve pratiğin gelişimi iyi bir yaşamın olanaklarını oluşturmakla eş görüldü. Bilimin yaşamlarımızdaki belirleyiciliği de insanın kendi dışındaki dünya ile kurduğu ilişkide belirleyici bir konuma yerleşmesi ile mümkün oldu.

“Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rasgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi, efsanenin, dinin, boş inancın akıldışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve kendi insan doğamızın karanlık yanından kurtuluşu vaat ediyordu”¹¹.

İnsanlığın düşünce geleneklerinde meydana gelen değişimlerin modern yaşam biçimlerinin uygulanır bir boyut kazanmasıyla gerçekleşebileceğini söyleyebiliriz. Bu anlamda, toplumsal yaşam biçimlerimiz ile bilimimiz arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanların kendi çevreleri ve doğa hakkında yaptıkları gözlemler sonucunda edindikleri bilginin ve materyalin artması bilimsel gelişme için yeterli değildir. Öncelikle, farklı bir fikirsel düzlemin oluşmuş bulunması gerekmektedir. Bu sürecin zihinsel yapıdaki yansımalarının belirleyici niteliği insanın kendisi ile arasına mesafe koyabilme yeteneğini geliştirmiş olması idi. Yani, insan kendi hakkındaki bilgisine sahip olduğu sürece boş inançtan ve önüne sunulan geleneksel kabullerin tahakkümünden kurtulabilirdi. İnsan kendisini, Tanrının veya herhangi bir ilahi gücün belirleyiciliği altında (veya uzantısı) olmayan özerk ve özel bir alan olarak kabul ettiğinde kendi dünyasını anlamlandırabilirdi. İnsan, kendi hakkında bilgi edinebilmek için öncelikle kendisini bir nesne olarak görebilmeliydi.

“Yer merkezli dünya imajından güneş merkezli dünya imajına geçilebilmesi için, insan düşüncesinin ürünleri olan nesnelere ait bilgilerin niceliksel olarak artışı ve yeni keşifler yeterli olmamıştır. Bunun için özellikle insanın düşüncede kendisi ile arasına mesafe koyabilme yeteneğinin yetkinleşmesi gerekiyordu. İnsanlar bütün bilgilerini, kendiliğinden, üzerinde çok fazla düşünmeksizin, kendi amaçları ve kendileri için anlamları açısından, sorgusuzca kabul etmekten vazgeçemedikleri sürece bilimsel düşünce ne gelişebilir ne de bütün insanlığın ortak malı haline gelebilir”¹².

¹⁰ Jorgen Habermas; **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.71.

¹¹ David Harvey; **Postmodernliğin Durumu**, Çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.25.

¹² Norbert Elias; **Uygurlik Süreci I**, Çev: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.51.

Neticede insanların kendi varlıklarına dışarıdan bakabilme yönelimine sahip oldukça, o güne kadar sahip oldukları ve sorgusuzca uyguladıkları tüm bilgileri sorgulayabilmektedir. İnsanların hem doğada hem de toplumsal yapıdaki konumunu tespit etmek bu gibi bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. İnsanın nesneleştirme sürecine ait ilk aşamanın ise doğaya ilişkin algılamada yaşandığını söylemek mümkündür.

a. İnsan-Doğa İlişkisi: Hâkimiyet Altına Alınan Doğa

“Bilim ethosunun merkezinde doğanın büyümesini bozmak vardı ve bu görüş insanın doğaya hükmedebildiği ve hükmetmesi gerektiği sonucunu haklı çıkarıyordu”¹³.

Modern dünyada bilim etkinliğinin temel nitelikleri doğa ile kurulan ilişkide belirir. Bu nedenle, bilim etkinliğinin ve bilim adamı pratiğinin sorunsallaştırılmasında doğanın zihinlerdeki kurgulanış biçimi bir tür anahtar işlevi görür. Doğanın bilgisine sahip olmak, ona egemen olmak ve ardından gerçeğin tek bilgisine sahip olduğunun ilanı ile toplumsal düzlemde hak talep ediyor olmak, birbirleriyle yakından bağlantılıdır.

Modernitede insan kendi benliğini ilahi güçlerden bağımsızlaştırdığı gibi dış dünyayı da bu sürece dahil etti. Artık doğanın sadece doğaya özgü olan bilgisine (başka bir güç tarafından belirlenmeyen doğanın bilgisine) ulaşmak mümkündür. Bilgilenme, materyalleri tasnif etme, açıklama ve bilgi toplama; doğayı düzenleme ve değiştirmenin ilk adımlarıydı. Doğanın insandan ve akıldan ayrıştırılması, onda içkin bir değer görülmemesi elbette yönlendirilebilir bir doğa kavramına ulaşabilmek için de zorunluydu¹⁴. Doğanın ulaşılabilir bilgisi onun düzenlenmesi için bir koşuldu. Doğa, böylece üzerinde işlem yapılabilecek insan dışı bir nesne olarak algılandı. Bu aynı zamanda, insanın düşünce sistemindeki değişimin bir ifadesiydi.

Öte yandan doğadan dışsallaşan bilgi, hakikati keşfetmek için onu taklit etmek durumundadır. Dolayısıyla modern bilim kendi dışında gördüğü doğayı anlamak için taklit eder. Ancak bu taklit doğanın yeniden icat edilmesiyle son bulur: “Modern bilim doğayı taklit etmeyi ama aynı zamanda doğayı işgal etmeyi, sömürmeyi ve doğayı çığneme noktasına varacak şekilde doğayı yeniden icat etmeyi önerir”¹⁵. İnsanın

¹³ Eric Mielants; “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler, 1789-1945”, Çev: Aysun Babacan, **İki Kültürü Aşmak Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, Der: Richard E. Lee, Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.51.

¹⁴ Ahmet Çiğdem; **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.49.

¹⁵ F. Ferrarotti; **a. g. m.**, s.60.

doğayı dışsallaştırma ve nesneleştirme meselesi, onun istenildiği gibi düzenlenmesi veya sömürülmesi yani yeniden üretilmesi sorunuyla özdeşdir. Ancak nesneleştirme sorununa farklı bir perspektiften bakmak da mümkündür. Yine bilimsel bir açıklama içinde konumlanabilecek bir nitelikte şunu da söylemek mümkündür: “Doğanın bir parçası olarak insan, doğayı kendi nesnesi gibi sahiplenir ve kendisi de aynı zamanda doğanın bir nesnesidir”¹⁶. Bu perspektif, nesneleştirme meselesinde bir sorun görmez ve (bilimsel uygulamada) insanın bir dışsallaştırma edimi gerçekleştirdiğini değil, kendini ve doğayı bütünsellikle yani ikisini de kapsayacak şekilde kabul ederek eylemde bulunduğunu savunur. Bu farklı bakış açıları bilime yönelik yaklaşımların tek bir boyutla ve tek bir biçimle ele alınamayacağını göstermektedir. Ancak, modern bilimsel düşünce içerisinde yerleşikleşmiş bulunan özne-nesne ayrımı bilimsel düşüncenin, daha doğrusu katı pozitivist unsurların bilimsel biçimlerde ve yönelimlerde egemenlik kurmuş olduğundan söz etmek mümkündür.

Modern bilimin kendini mümkün kılma sürecini açığa çıkararak doğa ile kurduğu bilgilenme, anlama, düzenleme ve yeniden icat etme süreçleri, bilim ve bilim adamlarının toplumsal nedenler ve sonuçlar taşıyan eylemlerinin genel tarzlarını da görmemizi sağlayacaktır. Bunlardan en önemlisi doğaya bakan, onun bilgisine sahip olmak isteyen düzenleyici akıl ile yaratan akıl arasındaki ortaklıktır: “Yaratan akıl ile düzenleyen akıl doğanın hakimi olarak birbirine benzemektedir. İnsanın tanrının modeli olması varoluş üzerindeki egemenlikten, efendinin bakışından, emirden ileri gelmektedir”¹⁷. Modern bilimin düzenleyici aklı doğaya hükmederken tarihteki başka bir hükmediciden rol çalmış gibidir.

Bilim adamının doğanın üzerindeki bilgisi egemenlik içindir. Egemenlik için doğa önce insandan (özne) dışsallaştırılır sonra da tasnif edilir, sınıflandırılır: “Dışta bırakılmış doğa sınıflandırmanın karmakarışık bir ögesi durumuna ve güçlü Ben de salt bir sahip oluş, soyut bir özdeşlik durumuna gelmektedir”¹⁸. Dolayısıyla buradaki ilişki tarzının belirleyici niteliği egemenliğe alma sürecindeki güç ilişkilerinde (-nesne-

¹⁶ Gerhard Seel; “Karl Marx’ın Felsefesinin Özeti”, Çev: B. Mehmet Şahin, **Marx ve Beşeri Bilimler, Neuchatel Kolokyumu Tutanakları**, Der: Gerhard Seel, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000, s.18.

¹⁷ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno; **Aydınlanmanın Diyalektiği I**, Çev: Oğuz Özgül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.25.

¹⁸ **A. g. e**; s.26.

doğa ile kurulmak istenen sahip olma ilişkisi gibi) yatmaktadır. Bilgiye sahip olmak hakim olmanın önünü açar: Bilgi güçtür. Bu nedenle de modern dünyada evrenin ve doğanın gerçek bilgisine sahip olan (daha önce bu iddiada olanlar din adamlarıydı) bilimadamları yeni dünyanın otoriter makamlarıdır. Ancak daha önce de söz ettiğimiz gibi bu bilim hakkındaki eylem ve kabul ediş pratiklerden yalnızca birisidir. Bilim içinde doğaya tahakküm önemli bir yer tutabilir ve hatta bilimin varlığı çoğunlukla buradan hareketle de açıklanabilir. Bunun da ilersinde doğaya yönelik tahakküm toplumsal yaşamın başka düzlemlerinde otoriteryan bir kişilik de doğurmayabilir. Ancak ne olursa olsun söz konusu ettiğimiz bu pratik, tahakküm ilişkileri anlamında bir deneyimdir ve bilim içersindeki doğa ile kurulmuş oldukça ideolojik bir fikri (doğayı tahakküm) doğal olarak kabul ettirme eğilimindedir.

Modern bilimin başat tarzlarında tahakküm ve egemenlik ilişkisi sadece doğa ile sınırlı değildir. Bilimsel gelişme döneminde doğanın bilgisine sahip olmak ile onu yeniden icat etmek arasında yakın bir ilişki bulunduğu fark edilmişti. Kısa bir süre sonra da toplumun da tıpkı doğa gibi belli yasaları olabileceği, bunların öğrenilebileceği ve toplumun yeniden üretilebileceği kanısı hakim olmaya başladı. Toplumbilimin gelişmesi de bu süreçle bağlantılı bir şekilde gerçekleşti.

Ancak bu noktada, öncelikle bilimin doğa kurgusunda öne çıkardığı bir unsura değinmemiz gerekmektedir. Bilimsel düşüncenin kurguladığı doğa, bilimin kendi pratiğini yansıtır bir şekilde teknikleşmiş bir doğa olarak tasavvur edildi. “Bilimsel Devrim’in merkezinde yatan kavram, mekanik tabiat kavramıydı. Bu kavram, tabiatın belli yasalara göre işleyen bir mekanizma ya da makine olduğu imgesine dayanıyordu”¹⁹. Evrene yönelik Newton fiziğine dayalı açıklamalar da evrenin mekanik bir sistem gibi işlediği inancını içeriyordu. Kısacası, makine çağının önünün açılmış olduğu bir dönemde ve bilimin makine ve tekniği geliştirme faaliyeti olarak kabul gördüğü bir ortamda bilimsel düşüncenin doğa açıklaması da makineleşmişti. Mekanik bir doğa açıklamasının toplumsal yapıya ilişkin yaklaşımlarda da kendisini göstermesi karmaşık teorik gelişmeleri gerektirmedi. Bu süreçte, toplumsal gelişim bir teknik veya mekanik mesele olarak algılandı. Ancak bu tür bir us ile geliştirilen sosyal

¹⁹ Ahmet Çiğdem; **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.60.

teknolojiler toplumu yönlendirmek için bürokratik egemenlik kurma amacını gerçekleştirmeye olanak vermişlerse de 'iyi yaşam' sorunlarına çözüm üretememişlerdi²⁰. Mekanik bir toplum algısı çerçevesinde toplumun teknik bilgiler ışığında yönlendirilebileceği, düzenlenebileceği ve şekle sokulabileceği fikri kabul görmeye başladı. Bu, teknik araçsallığın taşıyıcısı ve doğa biliminin teknikeri olan mühendis zihninin topluma yansıtılmasıydı. Ancak topluma yönelik tekniker yaklaşımın bir takım sakıncaları bulunuyordu: Mühendis kafası, geleneklerden, zihniyet kalıplaşmalarından kopabilmek özelliği bakımından iyi ise de, geniş kapsamlı ve detaylı düşünme yönünden, insana ve toplumsal hayata ilişkin sorunların yalnızca sayısal/nicel değerlendirmelerle kavranamayacağını fark etme bakımından sakıncalı ve yetersizdi²¹. Nihayetinde toplum niceliksel verilerden müteşekkil değildi. İstatistikî bulgular teknik bir yönetimin temel hedefi olan gelecekteki toplumsal durumun inşası için yeterli olamıyordu. Çünkü insan iradesi nesnelere yasalarını mümkün kılan fiziki belirlenimlerin aksine belirsizlik arz ediyordu. Bu farklılık zamanla doğa bilimleri ile toplum bilimlerinin yöntemleri arasında uzlaştırılmaz farklar bulunduğu kanısını da güçlendirdi. Çünkü toplum, doğa bilimsel yasalarla işlemiyordu:

“Doğal dünya ile toplumsal ya da kültürel dünya arasında iki önemli farklılık vardır. Birincisi, doğal dünyanın sadece dışarıdan gözlemlenebilmesi ve açıklanabilmesi; buna karşılık, insan faaliyetlerinden oluşan toplumsal dünyanın sadece ve sadece içinde gözlemlenebilmesi, anlaşılabilmesi; bizim de bir parçası olduğumuz bu dünyayı usumuzla kavrayabilmemiz bizim usumuza benzer ussal verilerle değerlendirilebilmesidir”²².

²⁰ Erhan Atiker; **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.108-109.

²¹ Ünsal Oskay; **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.80.

²² Tom Bottomore; **Toplumbilim**, Çev: Ünsal Oskay, DER Yayınları, İstanbul, 2000, s.42.

Ancak toplum mühendisliği, toplumbilimin konusu olan toplum ve insanlığı olgular kümesi olarak kabul etti. Bu düzenleyici teknokratik yönetim algısının gelişmesini de mümkün kıldı. Toplumsal yönetim algısı teknik bir mesele olarak algılandıkça, yönetimin meşru zemini de tekniklik de aranmış oldu. Teknik irade ve teknokrasi demokratik ve katılımcı yönetim anlayışını engelledi. Endüstriyel toplumun teknokratikleştirilmiş yönetimi her türlü demokratik irade oluşumunu anlamsızlaştırmaktaydı²³.

Teknokratik yönetim algısının taşıyıcısı olduğu unsur, uzmanlık ve profesyonellik kavramları altında en açık şekline kavuşur. Bu uzmanlık ve profesyonellik algısı eleştirel düşüncenin gelişmesi yönünde bir eğilime dönüşmez. Profesyoneller daha çok toplumsal yapıyla özdeşleşmişlerdir. “Düzenle özdeşleşmiş aydınlar ve profesyoneller ise, kendilerini laik düşünceyle özgürleşmiş sanan, aslında sistemin yeniden üretiminde öncelikli rol yüklenmiş yeni tür bir ruhban sınıfı gibidir”²⁴. Teknokratik toplum mühendisliği bilim adamlarının toplumsal algılama içindeki konumları hakkında da fikir vermektedir. Teknokratik yönetim algısına yönelik kabulde teknikleşmiş bir bilime duyulan güven ve teknikerleşmiş bilim insanın biricikliği söz konusudur. Ancak teknokratizm sorunu, günümüz bilim pratiğini ve bilim adamlarına biçilen rolleri tek başına belirleme niteliğine sahip değildir. Bu noktada, günümüz bilim pratiğini ve uygulayıcılarının toplumsal konum ve tarzlarını belirleyebilmeyi mümkün kılacağına düşündüğümüz bir noktayı daha açmamız gerekmektedir: *tekniğin bilimselleşmesi*.

b. Teknik Olarak Bilim

Modern kapitalizmin gelişme evresi içersinde bir noktadan itibaren bilimin salt bir teknik olarak algılanmasına yönelik bir eğilim bulunmaktadır. “19. yüzyılın sonundan itibaren, geç kapitalizmi belirten öteki gelişme eğilimi gittikçe daha güçlü bir şekilde yerleşmektedir: Tekniğin bilimselleştirilmesi”²⁵. Tekniğin bilim olarak algılanması bilimsel düşüncedeki devrimci ve yenilikçi bir eleştirelliği ortadan kaldırır. Zira modern kapitalizmin önceki toplumsal yapı ile olan sorunu ortadan kalktığında da

²³ J. Habermas; **a. g. e.**, s.84.

²⁴ Ü. Oskay; **a. g. e.**, s.182.

²⁵ J. Habermas; **a. g. e.**,s.53.

bilim, geleceğin farklı numutları barındıran özgürleşme isteklerini yansıtmak yerine teknikten öte olmayan bir ilerlemeyi içermeye başlar. Zira “1830’lardan itibaren, yeni egemen sınıf olan burjuvazi de bilimi ve teknolojiyi kendi dar görüşlülüğü içinde kendisi için araçsallaştırmaya başlamıştır”²⁶. Yani bilimin teknikleşmesi bilimin toplumsal sınıflardan birinin öznel çıkarı için araçsallaşması ile gerçekleşir.

Araçsallaşan ve salt bir teknik kapasite olarak anlaşılan bilim, tüm insanlığın ortak çıkarları doğrultusundaki motivasyonundan uzaklaşır. Dolayısıyla bilimin teknikleşmesi sorunu, bilimin insani meselelerden uzaklaşması, araçsal akla uygun olarak genel çıkarı içeren amaçlar hakkında bilgi üretememesi, toplumsal değerlerin dışında konumlanması ve bunları gerçekleştirirken temel dinamiğini borçlu olduğunu hissettiği tarafsızlığını ön plana çıkarmasıyla karakterize edilebilir. Teknikleşmiş bir bilimin insani amaçlar konusunda düşünce üretmesi beklenmezken, içten içe de teknolojinin hiç tartışmadan insan iyiliği için gerekli bir şey olduğu savı yerleşikleşir. Oysa tahakküm sorunları insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile ilgilidir, teknolojinin ilerleyip ilerlememesiyle değil: “Toplumsal yapı değişmeden teknolojinin kendi içindeki gelişmeleriyle, üretim sürecinde başat durumdaki teknoloji aracılığıyla kurulan insan ile insan arasındaki ilişkilerin değişmesi beklenemez”²⁷. Dolayısıyla, günümüzde teknolojiye yüklenmiş anlamın ve değerlerin bilimin araçsallaşmış mantığıyla yakın bir ilgisi bulunmaktadır.

Ancak bilimin teknikleşmesine ilişkin olgu sadece bilime içkin bir nitelik değildir. Çünkü teknik dediğimiz olgunun tarzları dahi, toplumsal bir ortam içerisinde şekillenir. Teknoloji de buna dahildir: “Teknoloji sadece üretim araçları ya da makinelerin gelişmişlik düzeyi olarak algılanamaz. Emeğin üretimi gerçekleştirmek amacıyla, üretim araçları etrafında örgütleniş biçimini, tüm üretim bilgi ve becerisini de kapsamalardır teknoloji tanımı”²⁸. Yani teknoloji veya tekniğin toplumsal yapının bölümlenme ve örgütlenme tarzları ile yakın bir ilişkisinin bulunduğunu kabul ettiğimiz

²⁶ Ü. Oskay; **a. g. e.**, s.43.

²⁷ Ünsal Oskay; **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, DER Yayınları, İstanbul, 2000, s.214.

²⁸ Hacer Ansal; “Teknolojinin Tarafılığı ve Üretim İlişkileri”, **II. Tez Kitap Dizisi**, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.154.

taktirde, bilimin teknolojikleşme sebepleri ve eleştireliliğini yitirme nedenlerini algılayabilme potansiyelimizi açığa çıkarmış bulunuruz.

“Bilimin teknoloji ile günümüzde kurduğu yakın ilişkiler ve bu ilişkilerin sonucunda bilimin ideolojik eleştiriden uzaklaşması da... Bilimin olguculuk (pozitivizm) yönünde kendi içinde gerçekleştirmiş olduğu gelişiminin değil, toplumsal üretim sürecine egemen olan sınıfın ve onun yandaşı olan katmanların toplumsal gelişme üzerindeki etkilerinin sonucunda oluşmuştur”²⁹.

Dolayısıyla, bilimin salt bir teknik olarak algılanmasına, bilime yönelik belirleyiciliği etkin olan bir toplumsal sınıfın ve bu sınıfın örgütlemiş olduğu toplumsal yapının neden olduğu savlarını dikkate almak gerekmektedir. Habermas da benzer bir noktaya değinmektedir:

“Eğer, teknik gelişmenin amaç-rasyonel ve başarı-kontrollü eylemin yapısına - ki bu da çalışmanın yapısıdır – uygun düşen bir mantığı izlediği gözönünde bulundurulursa, o zaman insan doğasının örgütlenmesi değişmediği sürece, demek ki yaşamımızı toplumsal çalışma ve çalışmayı ikame eden araçların yardımıyla kazanmak zorunda olduğumuz sürece, teknikten ve üstelik bizim tekniğimizden niteliksel olarak farklı bir başkasının lehine nasıl vazgeçebileceğimiz görülemez”³⁰.

Neticede, insanların ürettiği bir bilgi biçiminin (ki burada bilimdir) kendi yaşamlarına ilişkin bir sorgulama kaynağına dönüşmediği ortamda, bu sorunu bilimin kendine içkin sorunlara yaslamak pek tutarlı görünmemektedir. Bilimin bu duruma sürüklenmesinin bir takım toplumsal nedenleri bulunmaktadır. “İnsanın yabancılaşmasını anlamak istiyorsak başvurmamız gereken kapı teknoloji değildir. Doğaları gereği tarafsız olamayan fakat çatışma ve iktidar mücadelesinden kaynaklanan güçler üzerinde yoğunlaşırsak, daha gerçekçi davranmış oluruz”³¹. Dolayısıyla yanlışlık insanlar arasında kurulan ilişkide ve bu ilişkin bilimsel bakış açılarına yansımından kaynaklanmaktadır.

c. Pozitivist Bilim Algısı

“Her şeyin her şeyle özdeşliğinin bedeli, hiçbir şeyin kendisiyle özdeşlik hakkına sahip olmamasıyla ödeniyor”³².

Pozitivizmle birlikte, dünya mantığının, gözlemin, deneyin, ölçümün ve analizin belli bir türünü benimsemiş oldu. Araştırmalar için tanımlanan bu spesifik model tüm alanlarda geniş bir şekilde kullanılmaya başladı. Tüm bu değişiklikler, bizim ‘modern’

²⁹ Ü. Oskay; **a. g. e.**, s.300.

³⁰ J. Habermas; **a. g. e.**, s.38.

³¹ Fritz Pappenheim; **Modern İnsanın Yabancılaşması**, Çev: Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.34.

³² M. Horkheimer, T. W. Adorno; **a. g. e.**, s.29.

olarak isimlendirdiğimiz bir dünya üretti³³. Bu nedenle, pozitivism ile modernliğin kavranış biçimleri birbirini tamamlar nitelikler olarak görüldü. Bu ortaklık, aynı zamanda bilimden anlaşılan şeyin ne olacağını da belirlemekteydi. Çünkü pozitivist bilgi biçimi, modern zamanların bilim hakkındaki egemen anlayışını yansıtmaktaydı. Böylece pozitivismi kavramsallaştırmak ve ona yönelik eleştirileri ortaya koymak, egemen bilim anlayışını ve bu bağlamda modern akademik kimliklerin mesleki ve özel yaşantı düzeylerindeki düşünüş biçimlerini anlayabilmek için gerekli olmaktadır.

Positivism için ilk söyleyeceğimiz şey, onun ikili bir zihin yapısını taşıyor oluşudur. Positivism özne ve nesne arasında bölünmüş bir doğa tasavvuruna dayalı zihinsel bir pratiktir:

“Pozitivizmin ‘bilimsel bilgi’ anlayışının temeli, özne-nesne ayrımına dayanmakta ve bilgi dış (nesnel) gerçekliğin insan zihninde yansımaları olarak kavranmaktaydı. Bu kavrayış, insanın her türlü etkinliğinden bağımsız bir dış dünyanın varlığını ve bu (doğal veya toplumsal) dış dünyanın uygun metotlarla bilinebileceğini ve bilgi yoluyla ona egemen olunacağını da kabul ediyordu”³⁴.

Positivism, öznel bir aklın nesnel dünyası üzerine yaptığı inceleme, düzenleme ve genellemelerle gerçekleşir ve gözlem ve deneye dayalı bir bilgilenme biçimi olarak kabul edilir. Duyuların bilgi edinmede öncelikli olduğu aklın ise gözlem ve deneyle öğrenilen sonuçları veya verileri önceki verilerle elde ettiği bilgilerle mukayese ettiği ilkesini temel alır.

Bu bakımdan, pozitivismde ampirizm önemli bir yer tutar. Nitekim “bilimsel Devrimin diğer bir ürünü de gözlem ve deneye dayalı bir bilimsel metodun geliştirilmesiydi. Bu metod belki de bilimin kendisinden daha değerliydi; çünkü bilimsel herhangi bir önermenin, keşfin ya da yeniliğin ifade edilebilmesinin ölçütü, bu metoda göre açıklanıp açıklanmamasına bağlıydı”³⁵. Önemli olan duyu organlarımız aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz gözlem ve deneylerdi. Ancak bilgilenme süreci bununla da sınırlı değildi. “Pozitivist bilimsel bilgi anlayışı ampirist geleneği kendi içine almasına rağmen, ham bir ampirizmden ibaret değildir. Positivism, salt olgusal olarak sınanabilir betimleyici bir bilgi ile yetinmemekte, bu bilgiyi belirli bir sistematik içine

³³ Sharon Traweek; “Faultlines”, **Doing Science + Culture**, Ed: Roddey Reid and Sharon Traweek, Routledge, New York – London, 2000, s.24.

³⁴ Levent Köker; **İki Farklı Siyaset, Bilgi Teorisi Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Positivism ve Eleştirel Teori**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990, s.52.

³⁵ A. Çiğdem; **a. g. e.**, s.60-61.

oturtarak inceleme konusunu oluşturan ‘gerçeklik alanı’na ilişkin genellemelere varmayı hedeflemektedir”³⁶. Pozitivist algı içerisinde bilimsel bilgi, gözlem ve deneyle elde edilen sonuçları sistematik bir bütünlük içinde anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Bu sistematik açıklamaların bir diğer sonucu da belli koşulların yerine getirildiği durumlarda her zaman aynı sonuçlara ulaşılabileceğine yönelik inançtır. “Gözlem ve deney yoluyla varılan genellemelerin belli bir olguyu açıkladığı gösterildiğinde bu, aynı zamanda söz konusu açıklamayı sağlayan genellenenin gerektirdiği önkoşulların sağlanması halinde (gelecekte) aynı sonucun ortaya çıkacağını da belirtmektedir”³⁷. Bu sav, evrensel değişmez doğruların, gerekli koşullar yerine getirildiğinde, ulaşılabilir olduğuna yönelik inancı da yerleşikleştirmiştir.

Pozitivizm böylece gerçeklik hakkında evrensel-tek doğru bilgi olma iddiasındadır. Ancak kimilerine göre bu iddia, eski düşünce biçimlerinde de bulunmakta ve bilimin işlevi asıl olarak bu durumun kendisinin sorgulanmasını sağlamaktadır. “Pozitivizm, şimdiye kadar metafizik ve din tarafından talep edilen, gerçeklik üzerindeki bir Tanrının bakışı statüsünü bilim için talep eder. Pozitivizm, bilimin yalnızca metafizik iddiaları ve dinin bu statüye dair iddialarını değil, bu statünün kendisini de yaktığını görmez”³⁸. Bilimsel devrim gerçeklik hakkında kuşku duymakla gerçekleşir, yeni sabit değişmezler inşa ederek değil. Bu nedenle, bilimsel devrimin metafizik iddiaların içerikleri kadar yaşamlarımızı algılamadaki tek biçimciliklere de karşı olmasından ötürü, bilimsel gelişme ile pozitivizm arasına bir ayrım çizgisi çekilebilmesi önemli görünmektedir.

Pozitivist bilimin uygulanma biçimlerinde içeriğinden kaynaklanan bir takım problemlerle karşılaşmamız olası görünmektedir. Özellikle toplumsal ve insani sorunları ele alan bilimsel açıklamalarda ve hatta doğal olgular üzerine bilgi üreten doğa bilimlerinde de bu sorunları görmemiz mümkündür. Çünkü pozitivist bilgilenme özne dışında yer alan her şeyi olgulaştırma ve şeyleştirme potansiyeli taşımakta ve hatta nesneleşmiş olan şeyi hakiki bilgi adına, diğer her şeyden önemli görmektedir. Bu şekilde “bilim, görebileceğimiz, işitebileceğimiz, dokunabildiğimiz şeyler üzerine

³⁶ L. Köker; a. g. e., s.20.

³⁷ A. g. e.; s.23.

³⁸ Ross Pole; **Ahlak ve Modernlik**, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.171.

bina edilir. Bilimde şahsi fikirlerin veya tercihlerin ve spekülatif tasavvurların yeri yoktur. Bilimsel bilgi, nesnel olarak doğrulandığı için güvenilir bilgidir”³⁹. Hakiki bilginin kaynağı nesnel veriler olarak görülürken insanlığa ve toplumdair tüm değerler alanı da spekülatif tasavvurlar kapsamına dahil edilmektedir.

“Pozitivistler ... bir açıklamanın anlamlı olması için onun deneysel (gözlemsel) doğrulama metotlarına bağlı olması (gerektiğini) iddia ederler. Yalnızca deneyimlenebilen ya da deneysel sonuçları olan şeyler bilinebilir. Bilimsel bilgi sistematik olarak birikmiş gözlemlerin düzenlenerek açıklanmasıdır. Bu, değerler ve gerçekler arasındaki ilişkiye ait imaları iyi bir şekilde ortaya koyar. İlk olarak, gözlemsel doğrulamaya dayanmayan değerler bilişsel olarak anlamsızdır. Değerler potansiyel bilgi nesnelere değildir, öznel tercihler ve değerler yalnızca duygu ifadeleridir. İkinci olarak, bilimsel iddialar her zaman neye inanılacağı sorusundan türetilmiş değer savlarından daha fazla önceliğe sahip olacaktır. Tüm bunlardan, bilimsel iddiaların aksine, değerler alanının bilişsel olarak anlamsız olduğu anlaşılmalıdır”⁴⁰.

Değerler nesnel değildir ve bu nitelikleriyle bilimsel pratiğin dışında tutulmalıdırlar. İnsani yönelimlerin bu şekilde dışarıda bırakılmasının bir sonucu olarak, nesneleştirme pratiğinin en temel edimlerinden biri de inceleme ve araştırmanın konusu olacak tüm varlıkların müdahale edilebilecek bir şey-nesne olarak kurgulanması olmaktadır. (Burada gerçekliğe ilişkin her tür müdahalenin olumsuzluğundan değil gerçekliğin her tür veçhesinde insanın da yer almış olmasıyla müdahalelerin her türünün aslında insanın kendine yönelik bir müdahaleyi barındırmış olduğunun göz ardı edilmesinden söz etmekteyiz). Kısacası, nesnel bilgi pratiği gerçeğin saf bilgisine ulaşma savının ilk adımıdır, bundan sonraki aşama ise nesneleştirme pratiklerinde anlam kazanan bir tür düzenleme ve değiştirme edimidir. Bunun da bilimsel kabuller konusunda bir takım sonuçları vardır.

Bu sonuçların başında, toplumsal sorunlar karşısındaki tarafsızlık olgusu gelir. Bilimde nesnellik vurgusu bilim adamının tarafsızlığı vurgusuyla bağlantılı bir olgudur. Tarafsızlık, pozitivist bilimsel düşüncenin yapı taşlarından biri olarak karşımıza çıkar. Objektif bilgi, objeler hakkında doğru bilginin teminatı olarak konumlandırılır. Bilim adamı temel işlevi sırasında objeler ve nesnelere hakkındaki bilgisini toplumsal değerlerinden soyutlanmakla elde edebileceğine inanır. Bilim nesnelleştikçe bilim

³⁹ Alan Chalmers; **Bilim Dedikleri**, Çev. Hüsamettin Arslan, Vadi Yayınları, Ankara ,1997, s.29.

⁴⁰ Helen E. Longino; **Science as Social Knowledge**, Princeton University Pres, Princeton-New Jersey, 1990, s.177.

adamı da nesneleşir; çünkü toplumsal yapının kendi hakkındaki belirleyiciliğini nesnel bilgiyi engellediği gerekçesiyle ikincilleştirmiştir. Diğer bir deyişle, olgular hakkındaki herhangi bir tavır veya ön kabul bilim dışı kabul edilir; bilim adamı toplumsal değer ve kabuller karşısında *nötr* olmak zorundadır. Oysaki objektiflik veya nesnellik vurgusu dahi tarihsel olabilir. “Bir objektiflikten söz edeceksek, bu artık nesnede değil, bizim nesne hakkındaki bilgimizde aranmalıdır”⁴¹. Objektiflik, nesne hakkındaki bilgimizin biçimlendiriliş tarzında tarihsel bir tavır alıştır. Bilgi tarih dışı değildir ve öznel-arası ilişkilerde inşa edilir. Nitekim, “bilgi öncelikle özne ile nesne arasındaki ilişkiden doğmaz, bilgi öznelarası ilişkiden doğar; bilimsel bilgi dahil bütün bilgi öznelarasıdır. Bilginin öznesi durumundaki insan da bütün insani varlıklar gibi tarihseldir”⁴². Bilim adamları nesne ile bilgilenme sürecinde nesnenin evrensel bilgisine tarihsel olarak insan türünün bir üyesi değilmiş gibi davranma eğilimindedir. Oysaki

“Biz nesnelere hakkındaki belli bir ilişkiye ‘objektiflik’ yükleriz, bu ‘objektiflik’i hatta ‘varlığın özneliği’ sayarız. Böylece düşünce varlık ilişkisinin formu, rastlantısal ve keyfi değil, tersine zorunlu ve genel geçer bir tasarım altında kavranmış sayılır. Ama ‘objektiflik’ bir varlık modusu ve kategorisi olarak kabul etme hakkını bize veren şeyin ne olduğu düşünülmemektedir...”⁴³.

Pozitivist toplumbilimsel düşüncenin insani durumları olgulara, istatistiklere veya niceliksel verilere indirgeyen olgusal özelliği kendi doğal gelişiminin bir sonucu değildir. Ancak bu tür bilimsel gelişme toplumsal sürecin herhangi birine değil, belirleyici olan öznelarası ilişkinin veya toplumsal düzeyin belirli bir yönüne karşılık gelmektedir. “Pozitivistlerin anladığı biçimiyle modern bilim... Dünyaya bir olgular ve şeyler dünyası olarak bakar; ve dünyanın olgulara ve şeylere dönüşmesinin toplumsal süreçle olan ilişkisini göremez. Oysa ‘olgu’ kavramı bile bir üründür, toplumsal yabancılaşmanın bir ürünü”⁴⁴. Dolayısıyla bilimin şey benzeri olgulara tanıdığı öncelik, toplumsal yaygınlıktaki şeyleşmeden kaynaklanır:

“şeyleşmiş bir bilim toplumun sadece görüntülerini alır, bu görüntülerin özüne veya realitesine nüfus edemez. Kapitalizmdeki bu görüntüler, birbirinden ayrı olgulardan ve insan ilişkilerinin şeyleştirilmesinden kaynaklanan olgu komplekslerinden oluşmuştur.

⁴¹ Ernst Cassirer; **Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev: Doğan Özlem, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988, s.100.

⁴² Hüsamettin Arslan; “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, **Doğu Batı Dergisi**, Doğu Batı Yayınları, S:7, Ankara, 1999, s.67.

⁴³ E. Cassirer; **a. g. e.**, s.100.

⁴⁴ Max Horkheimer; **Akıl Tutulması**, Çev: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.111.

Kapitalist yapı, şey-benzeri olgular üretir. Şey benzeri olgular, bilimsel çalışma için apaçık ve verilmiş nesnelere olarak belirirler”⁴⁵.

Şeyleşmiş bir bilim yüzeyleri hakkında bir bilimdir ve aslında bu haliyle de kapitalist toplumsal örgütlenme tarzlarını yansıtmaktadır. Bu toplumsal yapıda, tüm insanlar arası ilişkiler şeyler arasındaki ilişkilere indirgenir. Kapitalist toplumun metalaşmış zihninin bilimsel yansıması şeyleşmiş bir bilim algısıdır:

“Meta ilişkisinin ‘hayalet benzeri bir nesnellik’e dönüşmesi, ihtiyaçları tatmin konusu veya hedefi olan tüm nesnelere meta haline gelmesiyle sona ermez. Bu dönüşüm insanın tüm bilincine damgasını vurur: İnsanın özellikleri ve yetenekleri artık kişiliğin organik birliği halinde birbirleriyle bağlantı kurar olmaktan çıkar, insanın dış-dünyada sahip olduğu veya tersine, feragat edip elden çıkardığı nesnelere benzer şeylerin kılıfına bürünürler”⁴⁶.

Bu tarz bir şeyleşmeye tabi kalan bilim algısı pozitivistin temel yönelimini oluşturur. Zira pozitivistde şeylerin yüzeysel görünümü ve onların ‘özleri’ arasında ayırım yapılmamaktadır⁴⁷; modern bilimin pozitivist yöneliminde insanlar arası ilişkileri sorunsallaştıran disiplinler, benzer bir dinamiği takip eder ve bu dinamikler günümüz bilim adamının karakteristik niteliğini anlamamızı mümkün kılar. Bunları kısaca tekrar etmemiz gerekirse, insanlar-arası ilişkiler veya toplumsal örüntüler şey benzeri olgular olarak tasvir edilir; gerçek bilgiyi mümkün kılan akıl duygusal bir yönelimi dışlamakla tanımlanır ve onun bu haliyle saf-bulaşmamış bir niteliğe sahip olduğuna inanılır: Duygulardan arındırılmış bir zihin gerçek olgular hakkında gerçek bilgiye ulaşacaktır. Bu, insani durumlardan bilim adamının kendisini tamamen soyutlamasını doğurur. Bilimsel saflık vurgusu insani değerler alanının tamamen dışlanması ile sonuçlanır. Bu nedenle tam da Adorno’nun söz ettiği gibi, şeyleştirilmiş bilinç tümüyle saftır, ama aslında saflığını da tamamen kaybetmiştir⁴⁸.

Zira şeylerin doğru bilgisine ulaşma hedefindeki bilim adamı için genel bilimsel tavrın kendisi de bir tür şeyleşmedir. Pozitivist bilim algısında nesnenin soğukluğu bilim adamına da aktarılır. Neticede, bilim adamlarının ve akademisyenlerin mesleki pratiklerinde insani durumları dışta bırakan tavırları ve bu sayede yaşadıkları toplumsallığa yabancılaşmış olma durumları çalışmamız için önemli bir veridir. Çünkü

⁴⁵ Russel Keat, John Urry; **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çev. Nilgün Çelebi, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.351-287.

⁴⁶ György Lucaks; **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.179.

⁴⁷ Tom Bottomore; **Frankfurt Okulu**, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 32.

⁴⁸ Theodor W. Adorno; “Neden Hala Felsefe”, Çev. Ali Kaftan, **Cogito**, S:36, 2003, s.193.

günümüz akademik ortamları ve pratikleri içinde bu tarz pozitivist yönelimler önemli bir yer tutmaktadır.

Bilim adamlarının şeyleştirilmiş bir bilim algısı ile bilgi üretim süreçlerine katılmış olması değer, etik, insanın temel ortak değer ve çıkarlarının tespit edilebilmesi konusunda da önemli boşluklar doğmasına neden olmaktadır. Neticede bu algılama içerisinde bilim bize neyin, iyi, neyin güzel, neyin değerli olduğu konusunda bir önerme sunmaz. Sadece bilimin ontolojik olarak iyi olduğuna dair bir kanı toplumsallık içerisinde hakim olmaya başlar.

“... zamanımızın ortalama aydınının felsefesine göre bir tek otorite vardır: bilim, yani olguların sınıflandırılması ve olasılıkların hesaplanması. Adalet ve özgürlüğün, kendi başlarına, adaletsizlik ve baskıdan daha iyi olduğu önermesi, bilimsel olarak doğrulanabilecek ve yararlı bir önerme değildir. Böyle bir önerme, kendi içinde, kırmızının maviden daha güzel olduğu ya da yumurtanın süttten daha iyi olduğu önermeleri kadar anlamsız görünmeye başlamıştır”⁴⁹.

Pozitivizmin bilim adamı ve akademisyenin temel niteliklerini örgütleyen bir başka niteliği daha bulunmaktadır. Daha önce söz ettiğimiz gibi, pozitivism özne-nesne ikiliğine dayanmaktadır. Özne incelediği konu üzerinde bilgi üreten, verileri depolayan bir akli temsil etmektedir. Bu açıdan ben-merkezli bir düşünce sisteminin izlerini taşımaktadır. Ben-merkezli düşünce sistemi ise kendi üzerine düşünmeyi erteleyen bir bilgilenme sürecine karşılık gelir. Oysa modern düşüncenin gelişimi insanın kendi eylemleri ve düşünce üretim pratikleri hakkında bilgilenme süreçlerini kapsar. Horkheimer’a göre pozitivism pek fakir bir felsefe olmasının nedeni, bu akımın kendi üzerine düşünmeyişi, kendi felsefesinin gerek ahlak gerekse epistemoloji alanlarındaki sonuçlarını kavrayamayışıdır⁵⁰. Pozitivizm kendinden başka bir etik ve değerler alanı önermemektedir. Bilim adamı ve akademisyen için de durum bundan ibarettir.

d. Pozitivizme Yönelik Eleştiriler

Pozitivizme yönelik eleştirileri çeşitli biçimlerde görmek mümkündür. Bunlar bilimin ve teknolojik gelişmenin toplumsal duyarlılıktan uzak kalması sorununu ele alan farklı politik tavırları içerebilmektedir. “Sosyal ve çevresel zararlar üzerindeki sorumluluğu ile kurulu iktidar sisteminin bir parçası olarak bilim eleştirisi çoğunlukla radikal ve bazen de sol kaynaklı perspektiflerden gelmektedir. Fakat bilimsel girişim

⁴⁹ M. Horkheimer; a. g. e., s.69.

⁵⁰ A. g. e.; s.113.

sıklıkla sağ kanat tarafından da azarlanır...”⁵¹. Pozitivist bilime yönelik eleştirilerin bilim camiası üzerindeki kalıcısı etkisi daha çok, radikal ve sol politik hareketlerden kaynaklanır. Bu eleştiriler bağlamında zamanla bilimin kötüye kullanımına yönelik saldırı, bilimsel işlevlerin doğasının gözden geçirilmesine neden olacak kadar derinlere yönelmiş; sosyal bir düzenle birlikte gerçekleşen bilimin, o sosyal düzenin norm ve ideolojilerini yansıttığını iddia edilmiştir⁵². Öte yandan söz konusu eleştiriler, bir takım toplumsal hareketlerle de yakından ilgilidir; özellikle de 1960’lı yılların öğrenci hareketleri bu akımların güçlenmesinde etkili olmuştur.

“...Hareket, bilim adamları veya onların arasında yer almayan çeşitli farklılıklardaki ve bir araya gelmesi kolay olmayan eski ve yeni sol fikirleri bir araya getirir. Bunlar bilimin güncel ve potansiyel kötüye kullanımıyla ilgilenen özgürlükçü yaklaşım, kapitalist dünyada bilim ve teknolojinin çağdaş fonksiyonlarının analizini yapan Marksist girişimler ve bilimsel rasyonalist metotlara ve teknolojinin anti-humanist niteliklerine saldıran özgürlükçü anti-bilimci veya diğer belirgin reaksiyonerlerdir”⁵³.

Ancak bilim camiası içerisinde pozitivistliğe yönelik teorik eleştiriler daha köklü geleneklere sahiptir. Pozitivist bir bilim algısına yönelik yukarıda ele aldığımız eleştirileri de yönlendiren bir takım farklı perspektiflerden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, pozitivist bilgi felsefesi içerisinde kalan mantıkçı pozitivistizm geleneğidir. “Fizikçi Frank, iktisatçı Neurath ve matematikçi Hahn’ın çevresinde 1907’de oluşan bir grup ile başlayarak mantıkçı pozitivistler, bilimsel düşünce içinde sembolik ifade sistemleri olarak matematik ve mantığın yaşamsal önemini kavrayarak bir bilim anlayışı geliştirmenin yollarını aramışlardır”⁵⁴. Pozitivist eleştirilerine temel olan ve buradaki yaklaşımımızı da belirleyen bir diğer ekol ise Frankfurt Okulu üyelerinin çalışmalarıdır. “Frankfurt felsefecileri Horkheimer, Adorno ve Marcuse’den Habermas’a kadar iki kuşak boyunca, pozitivistik felsefelerde ahlaki akıla empoze edilen sınırları eleştirmekle ilgilenmişlerdir”⁵⁵.

⁵¹ Jane Gregory, Steve Miller; **Science in Public – Communication, Culture, and Credibility**, Perseus Publishing, Cambridge-Massachusetts, 1998, s.74.

⁵² Hilary Rose and Steven Rose; “The Radicalisation of Science”, **The Radicalisation of Science**, Ed: Hilary Rose, Steven Rose, The Macmillan Press, London, 1976, s.2.

⁵³ **A. g. e.**; s.1.

⁵⁴ Anthony Giddens; “Pozitivistizm ve Eleştiricileri”, Çev: Levent Köker, **Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi**, Der: Tom Bottomore, Robert Nisbet, Yayına Haz: Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.254.

⁵⁵ **A. g. m.**; s.271.

Frankfurt Okulu teorisyenleri, pozitivizm, Aydınlanma ve burjuva bilimi eleştirilerini, eylem ve düşünce birliğine yönelik bir bilimsellik algısıyla gerçekleştiriyorlardı. Örneğin Horkheimer'a göre, "hayal ürürünü bir bağımsızlıkta, hizmet ettiği ve ait olduğu bir pratiğin biçimlendirilmesine salt kendi ötesinde bir şey gözüyle bakan düşüncenin ve eylemin ayrılmasıyla yetinen bir bilim, insanlıktan zaten vazgeçmiştir"⁵⁶. Bilimsel bilginin konusunu, kaynağını ve gelişimini anlam çerçeveleri perspektifine taşıyan farklı bir perspektiften söz etmek de mümkündür. Max Weber'in değer yönelimli bilimsel perspektifine kadar geri götürülebilecek bu yaklaşımın en yetkin seviyesine Gadamer'de ulaşmış görünmektedir. Ancak bilimsel gelişmenin anlam çerçevelerindeki devrimsel değişimlerle gerçekleştiğine yönelik savlar Kuhn'a aittir⁵⁷. Bilimsel gelişmelerin belirli paradigma veya anlam çerçevelerindeki değişimlerle gerçekleştiğine yönelik bu sav, sadece sosyal bilimlerle de sınırlandırılmamaktadır.

"Anlam çerçevelerinin ve bu çerçeveler arasındaki ilişkilerin öneminin fark edilmesi hem Gadamer'de hem Kuhn'da görülmektedir; ancak bu, Gadamer'in çalışmalarında daha geniş bir yorumlama sunuluşu içinde ortaya konulmuştur. Bütün 'anlama'nın, anlam çerçevelerini kavrama yoluyla ortaya çıkması ölçüsünde bu, sosyal bilimleri doğal bilimlerden ayıran bir usul olarak değil, fakat her ikisinin de ortak özelliği olarak kavranmıştır"⁵⁸.

Bunların dışında anarşist bilgi kuramcısı Feyerband'ın bilimsel bilgiyi; "maddenin doğasında elbet düzen yoktur, o halde bu düzen ona dışarıdan verilmiş

⁵⁶ Max Horkheimer; **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**; Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.387-388.

⁵⁷ Kuhn Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı yapıtında bilimsel ilerlemeyi doğal olan gerçekliğin keşfinden çok bilim adamlarının mesleki pratiklerinde yaşanan paradigma değişimlerine bağlar. Kuhn tarafından paradigmlar şöyle tanımlanır: "Belli bir uzmanlık dalının, belli bir zamanda tarihsel olarak yakından incelenmesi sonucunda, çeşitli kuramların kavram, deney ya da gözlem açısından nasıl uygulandıklarını gösteren yarı standartlaşmış ve tekrarlı bir dizi örnek meydana çıkacaktır. Bunlar bilimsel topluluğun ders kitapları konferansları ve laboratuvar problemleri yoluyla kendini gösteren paradigmalardır". Thomas Kuhn; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.69. Bir paradigmadan başka bir paradigmaya geçiş ise paradigmanın açıklama gücündeki yetersizliklerin belirli bir düzeye ulaşması ile oluşan karmaşıklığın daha yetkin bir paradigma tarafından ortadan kaldırılması ile gerçekleşir. "Yeni bir paradigmanın peşinden giden bilim adamları yeni araçlar benimserler ve farklı yerlere bakmaya başlarlar. Daha da önemlisi, bilim adamları devrimler sırasında bildikleri araçlarla daha önce bakmış oldukları yerlere tekrar baktıkları zaman yeni ve farklı şeyler bulurlar. Sanki bilim topluluğu birden bambaşka bir gezegene taşınmıştır ve bu gezegende tanıdık nesnelere hem farklı bir ışıkta görünürler hem de bilinmeyen bazı başka nesnelere bir arada bulunurlar". **A. g. e.**; s.118.

⁵⁸ A. Giddens; **a. g. m.**, s.285.

olmalıdır”⁵⁹ şeklinde tanımlaması da bu eleştiriler arasında yer alabilir. Bu tür yaklaşımların pozitivist bilimin toplumsal değerleri dışlayan bir bilim algısına yöneltilen eleştirilerden beslendiğini söylemek mümkündür.

Bilimin toplumsallıktaki işlevine ilişkin Frankfurt teorisyenlerinin dikkat çekici çalışmaları veya yorumsamacı geleneğin ayrı bir metodoloji arayışı ya da post-yapısalcı teorilerin gerçeklik, bilgi ve iktidar üzerine ortaya koyduğu çalışmalar bilim ve toplum arasındaki ilişkinin sorgulanmasında ve sosyal bilimlerin bu bağlamda kazandığı özerkliği garantilemedeki etkileri kayda değerdir. Ancak bilimin toplumsal yaşantıdaki yerini ve konumlanış biçimlerini sorgulayan çabalar, sosyal motiflerin doğa benzeri olmayan işleyişlerini açığa çıkaran ve dolayısıyla bu yasaların sosyal alana taşınmasını sınırlı bir perspektif olarak gören çalışmalarla şekillenmiş olsa da, asıl etki kendisini 20. yüzyılın ikinci yarısında yine doğa bilimlerinde yaşanan gelişmelerle göstermiştir. Ancak bu sefer, doğa bilimlerine benzemeye çalışan bir toplumbilim değil, kendi çalışma disiplinlerini tamamen farklı bir alan olarak kurgulayan toplum bilimcilerin savlarına yaklaşan bir doğa bilim söz konusuydu. “Çoğu doğa bilimci artık, makroskopik olanın, ilkece daha basit bir mikroskopik dünyadan çıkarsanabileceğine inanmıyor. Pek çoğu, karmaşık sistemlerin kendi kendilerini örgütlediklerine, dolayısıyla doğanın artık edilgen olarak düşünülmesinin mümkün olmadığına inanıyor”⁶⁰.

Doğa bilimlerinde günümüzde yaşanan dönüşümler, doğanın sürekli bir tamlık ilişkileri içinde bulunduğu, belirli ve dengeli yapılar olarak anlaşılmasını yeterli bir süreç olarak görülmesini engelliyor. Bunlar tamamen dengeli sistemlere yönelik açıklamaların geçersizliğini değil yetersizliğini gösteren açıklamalardır. “Örneğin Newtoncu bilim, gezegenlerin nasıl hareket ettiğini gösterebiliyor, ama gezegen sisteminin nasıl oluştuğunu açıklayamıyor”⁶¹. Buna benzer bir şekilde mekanik evren açıklaması dengeli bir sistemi açıklayabilir ama denge durumunda olmayan sistemler için farklı açıklamalar gerekebilir. “Böyle bir sistemde gelecek belirsizdir ve geriye

⁵⁹ Paul Feyerabend; **Özgür bir Toplumda Bilim**, Çev: Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.41.

⁶⁰ Gulbenkian Komisyonu; **Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çev: Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.61.

⁶¹ A. g. e.; s.61.

dönülmez. Bu durumda, ortaya atacağımız yasalar, olması kesin şeyleri değil, ancak olasılıkları sıralayabilir”⁶².

Doğa bilimlerinde Newton tarafından başlatılan klasik geleneğin aşılmasında Einstein’ın önemli bir etkisi vardı. “Einstein’ın özel görelilik kuramı bir cismin kütesinin hızıyla bağlantılı olduğunu gösteriyor; zaman ve mekân artık mutlak özelliklerini yitiriyordu. Bu denklem yüksek hızdaki bir cismin uzunluğunun hareketin yönü doğrultusunda küçüldüğünü ve zamanın mutlak değerini yitirdiğini gösteriyordu”⁶³. Kuantum fiziğinin ortaya çıkardığı sonuçlar da atom altı parçacıkları alanında nedensel Newton yasalarının geçersizliğini kanıtlıyordu (ama bu, sadece atom altı parçacıkları için geçerliydi). Ancak tüm gelişmeler bilimin kuramsallaşmasında önemli bir rol da oynadı. Fakat daha Newton döneminden beri klasik geleneğin zamanda-tersinebilir sistemlerine uymayan teorilerde ortaya atılıyordu. Karmaşıklık çalışmaları adı verilen bu geleneğin Darwin’den de etkilendiğinden söz etmek mümkündü. “Zamanda-tersinebilirliğin aksine evrim, bir zaman akışı sergileyen gerçek sistemlerdeki tersinmez süreçlerin varlığından söz ediyordu”⁶⁴. Karmaşıklık çalışmaları “nedenselliği önceki koşullardan kaynaklanan kararlı ilişkiler olarak tanımlayan ve daha sonraki olayların deneysel tekrarının ve hipotezlerin sınanmasının mümkün olduğunu söyleyen Newton’cu dünya görüşünden uzaklaştığını gösteriyordu”⁶⁵. Bu durum belirsizlik ilkelerinin, rastlantısallığın ve düzensizliğin bir düzen arayışı içerisinde olan doğa bilimlerinde sızmasıydı. Yakın zamanda bu kavramsallaştırmalar sosyal dünyayı algılayış biçimlerine de yönelmekte gecikmedi.

“Doğal dünyanın bu şekilde yeniden kavranışı, hiç değilse halk tarafından daha yakından hissedilmeye başlaması, sosyal dünyayı algılayışlarımızda da benzer özellikler taşımaktadır: Kararsız, çetrefil ve kendi kendini örgütleyen bir sosyal dünya, bugünün kökleri geçmişinde bulunan ama gelişimi önceden kestirilemez ve geri döndürülemez bir dünya”⁶⁶.

Bu kapsam altında toplumsal yaşama ilişkin incelemeler kültür incelemeleri ve kültürel çalışmalar adı altında tekrar örgütlenmeye başladı. Kültür araştırmalarında

⁶² A. g. e.; s.61-62.

⁶³ Richard E. Lee; “Karmaşıklık Çalışmaları”, Çev: Aysun Babacan, **Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, Der: Richard E. Lee, Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.140.

⁶⁴ A. g. e.; s.141.

⁶⁵ A. g. e.; s.142.

⁶⁶ A. g. e.; s.151.

anlamacı yaklaşımlara yer verildi. Yapısal analizler, iradeci yaklaşımların ve özgürlüğün önündeki engeller olarak görüldü. Kültür araştırmalarında şu üç tema ön plana çıkarıldı: “ilk olarak, cins araştırmaları ve ‘Avrupa-merkezci olmayan’ bütün araştırmaların tarihsel sosyal sistemlerin incelenmesindeki önemi anlaşıldı: ikinci olarak, yerel, somut tarihsel analizler, bazılarının yeni ‘yorumsamacı dönüş’ diye niteledikleri bir önem kazandı; üçüncü olarak da teknolojik başarıyla ilintilendirilen değerler başka değerlere göre tartışılmaya başladı”⁶⁷. Böylece bilime ilişkin bazı perspektiflerin gelişmesine de katkı sunan çalışmalar da bilimsel geleneğin içerisinde yer alarak toplumsallaşmayı başarabildi.

“Eğer bir kez bilim ve bilimsel bilginin toplumsal tesirler tarafından etkilendiği kabul edilirse, birçok süreçteki farklı faktörlerin rolünü araştırmak daha mümkün hale gelir. Bu nedenle, toplumun sınıf, cinsiyet ve ırk farklılıklarıyla nasıl inşa edildiğini ve fakir ve zengin uluslar arasındaki farklılıkları inceleyen birçok çalışma, kendini bilimsel göstermekte ve bilimin toplumdaki rolünü görünür kılmaktadır”⁶⁸.

Dolayısıyla söz konusu eleştirel tutumlar sayesinde hem bilimsel tutumun toplumdaki temel farklılaşmaları konu edinmesi mümkün olmakta, hem de bunlara müdahil olduğu ölçüde bilimin toplumsallığı olgusu daha da görünür bir hale gelmektedir. Neticede pozitivistliğe yönelik eleştiriler, bilimsel alanda geniş bir fikirler kümesinin yayılmasını sağladığı gibi bilim adamı kimliğine yönelik başat kabullere de yeni kimliksel yapıları sokmuş oldu. Bundan sonra bilim adamı ve akademisyen için tek boyutlu bir mesleki pratik ve bunun uzantısı olabilecek bir tek boyutlu kimliksel kabul mümkün olmayabilirdi.

e. Bilim, Hakikat ve İktidar

“Bilim adamları, dünyada önceden mevcut olguların pasif tasvirine angaje değildirler; aksine, bu dünyanın karakterini aktif biçimde formüle etmeye ya da inşa etmeye angajedirler”⁶⁹

Pozitivist bilgi biçiminin bilim adamının kimliksel inşasında önemli bir rolü vardır ve bu rol, hakikatin bilgisine ihtiyaç duyan siyasal ve ekonomik iktidarın talepleriyle de örtüşmektedir. Bu rolün gerçekleşmesinde bilim adamına yüklenen toplumsal anlamın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öncelikle, pozitivist bilim algısının

⁶⁷ Gulbenkian Komisyonu; **a. g. e.**; s.63-64.

⁶⁸ J. Gregory, S. Miller; **a. g. e.**, s.67.

⁶⁹ Steve Woolgar; **Bilim, Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik bir Deneme**, Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.117.

özne ve ben merkezli içeriksel bakış açısının toplumsal yaşamdaki uzantısının, bilim adamının biricikliğine yönelik bir vurguyu barındırdığını söylemek gerekmektedir. Bu biriciklik, bilim adamının kimliğinde kendine duyulan güvenle açığa çıkar. Zira “bilim adamlarının ayırıcı özelliklerinden biri olan kendinden çok emin olma, gerçek bilimin ruhuna pek de yabancı değildir”⁷⁰. Ancak günümüz bilim adamları her şeye rağmen kendi kişiliklerini mütevazılıkla taçlandırma eğilimindedirler. Ancak bu alçak gönüllülük bile insani vasıfların en önemlilerini taşıyor olmakla ilgilidir: Herkes alçak gönüllü olamaz.

Şüphesiz ki günümüzde, “bilim adamları bilim adamı olarak kesinlik, gözlem, akıl yürütme, güç, entelektüel merak, hoşgörü ve hatta alçakgönüllük gibi birçok insani özelliğe sahip olduklarını düşünürler”⁷¹. Diğer her erdemli ve onurlu insan ediminin taşıyıcısı olan bilim adamları bu vasıflarını alçak gönüllülük konusunda da sürdürürken aslında, insani yetilerin benzersiz temsilcileri olma iddialarını devam ettirmektedirler. Üstelik bu mütevazılığın götürülebileceği yer de oldukça sınırlıdır. Çünkü modern bilimin pozitivist egemen bakış açısı böyle bir alçak gönüllülüğü içermez. Modern çağda pozitivistimin kendi düşünce sistemini sorgulamaksızın, en nitelikli bakış açısı olarak kabul etmesine benzer bir şekilde, bilim adamları ve faaliyetleri, benzersiz ve ayrıcalıklı kişilikler ve eylemler olarak anılır. Bilim adamları modern çağın en prestijli kişilikleridirler: “devlet adamları, din adamları, sivil liderler, filozoflar, hepsi sorgulanır ve eleştirilir, ama bilim adamları asla. Bilim adamları popüler prestijin doruklarında gezinen coşkun varlıklardır...”⁷². Çünkü modern dünya, bilimsel ilerlemenin tekniklik ve teknolojiklik boyutları hakkındaki kazanımlar üzerinden şekillenmiş bir çağı simgelemektedir. Ancak akademik bilgiye yüklenen değer ve toplumsal gücün kaynağı, sadece söz konusu prestijden kaynaklanmamaktadır.

“Bilimsel değer, genel olarak kabul gören bir değer haline geldiğinden ötürü (özellikle teknolojik değişimlerin ve eğitim sisteminin etkinliğinin bir sonucu olarak) akademik bilgi, toplumsal tanınmayı elde etme ve böylece de sosyal bir etkinliğe sahip olma eğiliminde olmasına rağmen, o toplumsal gücünü yalnızca dışarıdan; onun ‘keyfi’ sosyal değerini mantuksal hale getirmek için, toplumsal

⁷⁰ Anthony Standen; **Bilim Kutsal Bir İnektir**, Çev. Burçak Dağıstanlı, Çıdan Yayınları, İstanbul, 1990, s.21.

⁷¹ A. g. e.; s.11.

⁷² A. g. e.; s.9.

bir şekilde akademik gerekliliği kullanabilen yetkilendirilmiş bir otoriteden alabilir”⁷³.

Akademik bilginin geçerliliği, ona dışsal bir otoriteden kazandırılmış olduğu gibi, bilim adamlarının bu otorite ile ilişkisi de özel bir yakınlığı temsil eder. “Pratik olarak bilim adamlarının damgalarını vurmadıkları hiçbir yönetsel faaliyet alanı ya da özel endüstriyel gelişme alanı yoktur”⁷⁴. Yönetimler için bilim adamı değişmez bir otorite olarak kabul görür. Her ne kadar dolaysız bir şekilde, bilim adamı olan yöneticilere her zaman rastlanılmasa da bilim adamları iktidarlar ve yönetimler için değişmez meşruiyet kaynaklarıdır:

“Bilim adamları devletlerin içinde iktidarı ele geçirmemişler, fakat ülke içindeki iktidar kullanımı ve dış düşmanlara karşı güç iddiası artık yalnızca işbölümüne göre örgütlenmiş, yetkilere göre düzenlenmiş, yerleşik normlara bağlanmış yönetme etkinliği aracılığı ile rasyonelleştirilmiş değillerdir, daha çok yeni teknolojilerin ve stratejilerin şeyssel-yasalığı ile bir kez daha yapısal değişikliğe uğratılmışlardır”⁷⁵.

Yönetimin şeyssel boyutları iktidarın stratejik planlamaları doğrultusunda şekillenir. İktidarın stratejik yönetimi ise araçsallaşmış ve şeysselleşmiş bir bilimselliği gerektirmektedir. Bu yönetim algısında devlet bir fabrikanın montaj bandının rasyonel üretimini örgütleyen bir stratejinin benzerini geliştirmekle mükellef kılınır. Kısa zamanda gelişmenin mümkün yolları üzerine üretilmiş stratejiler, demokratik katılım veya diyalog ortamlarının önünü kapar. Bilimselliğin şirket ve devlet yönetimi üzerindeki tekniker yöneliminin olumlanması bilgi ve iktidar ilişkisi için de yeterli zeminin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Bu süreçte, yönetimin şeyssel mantığı demokratik yönelimlerin önüne geçer.

Modern bilgi düzleminin iktidarla ilişkisini daha ileri boyutlara ulaştırmak da olasıdır. Çünkü modern dünyada bilginin kendisi güç olarak konumlandırılır. Bilginin güç olarak konumlanması iktidarın modern dönem sürecince değişen içeriği ile ilgilidir. Foucault bu değişimi şöyle aktarmaktadır:

“Feodal toplumlarda iktidar özünde göstergeler ve el koyma aracılığıyla etkisini koruyordu. Bir yanda feodal lordlara, ritüellere, törenlere, vb. sadakat göstergeleri, öbür yanda vergiler, yağma, avlanma, savaş, vb. biçimini alan el koyma. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ise, etkisini toplumsal üretim ve toplumsal hizmet

⁷³ Pierre Bourdieu; **Homo Academicus**, Fransızca’dan Çev: Peter Collier, Polity Press, Cambridge, 1988, s.64.

⁷⁴ F. Ferrarotti; **a. g. m.**, s.68.

⁷⁵ J. Habermas; **a. g. e.**, s.79.

yoluyla kurmaya başlayan bir iktidar biçimi doğar. Söz konusu olan artık, bireylerden somut yaşam koşullarında üretken hizmet elde etmektir. Bunun için, iktidarın bireylerin bedenlerine, hareketlerine, tutumlarına ve gündelik davranış kalıplarına ulaşabilmek zorunda olması anlamında, iktidarın gerçek ve etkili bir biçimde 'bedenselleştirilmesi' zorunlu olmuştur"⁷⁶.

Bu bağlamda, devreye sokulan yeni iktidar biçimi baskı yolu ile yönetmekten daha farklı bir biçim almaktaydı. Çünkü baskı, tek başına geniş bir kitleye yönelik iktidar talebini devreye sokacak kadar yaygınlaşacak bir güce sahip değildi. Söz konusu olan, yeni iktidar biçimi *pastoral* bir iktidardı. Yani, yaşatan, yeni yaşam imkânları ortaya atan ve yaşam formunu değişik düzlemlerde tanımlayarak doğru ve yanlışın yeni düzeylerini belirleyen ve öğreten bir iktidar.

Bu nedenle yeni iktidarın ihtiyaç duyduğu bilgi biçimi kitleselleşmiş bir şekilde insanın yaşatılması, yaşamının düzenlenmesi ve biçimlendirilmesine ilişkindir. İktidar cezalandırma üzerinden negatif düzlemde gerçekleşmez. İktidar yaşamı modern dönemle birlikte insan yaşamı için kurucu bir işleve sahiptir. Bu nedenle "Eğitim artık iktidarın vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmişti. İktidar sahipleri 'kamu yararı'nın ve ona en uygun insan davranış örüntüsünün ne olduğunu; bu davranışı nasıl meydana çıkaracaklarını ve kalıcı olmasını nasıl güvence altına alacaklarını bilmeliydi... bilgiye sahip olmak iktidardır"⁷⁷.

İktidarın bilgisi aynı zamanda dönemsel hakikatin bilgisidir. Bu nedenle, bilgiye sahip olmak ve onu üretmek hakikati tesis etmek ve hakikate egemen olmak anlamına gelmektedir. Bu sav, gerçek bilginin yani tanrıya ait bilginin insani tüm bilgilerin üstünde konumlandığını ilan eden ve kutsal din adamlarının iktidarını meşru kılan modern öncesi dönemin tahakküm biçimlerine ait niteliklerle örtüşür gibidir. Hakikat tüm toplumsal dönemlerde olduğu gibi, modern çağda da kendine ait arayış ve beklentiyi yansıtacak şekilde her şeyin üstündedir. Ancak modern dünyada hakikat ve gerçeğin bilgisi tüm tarihsel dönemlerden daha değerlidir. Bu nedenle hakikat, öncelikle modern iktidarın bir talebi olmaktadır.

⁷⁶ Michel Foucault; "Hakikat ve İktidar", Çev: Osman Akınhay, **Entelektüelin Siyasi İşlevi - Seçme Yazılar-I**, Michel Foucault, Der: Işık Ergüden, Tuncay Birkan, Yay. Haz.; Ferda Keskin, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s.76.

⁷⁷ Zygmunt Bauman; **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.62.

Hakikate yönelik bir arayışın bu derece yüceltiildiği bir ortamda hakikatin bilgisine ulaşmak bir iktidar talebidir. Bir iktidar talebi için hakikat önemli bir meşru olma perspektifi olduğundan, o iktidar tarafından kurulmakta veya örgütlenilebilmektedir. Bilim de hakikatin bilgisine ulaşma savıyla iktidar taleplerine açık bir konumdadır. Çünkü modern dönemde bilim, hakikatin meşru bilgisidir. Bu bağlamda bilgi ve iktidar ile güç arasındaki ilişki tarihsel bir düzlem üzerinde kesişir. Bu tarihsel dönemde “iktidar/güç, bilimsel bilgide mündemiçtir/içkindir. Bilimsel bilgi formunda bilgi ile iktidarı birbirinden ayırmak imkansızdır”⁷⁸, şeklindeki bir algılamanın olanakları mevcuttur.

Bilim adamı ve bilimselliğin modern dönemdeki iktidar ve otorite merkezi olarak konumlanması da bu dönemin temel karakteristik yönelimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu iddia, bilim adamları veya akademisyenlerin kendilerine ait bir sav değildir; yalnızca tarihsel ve toplumsal bir kabulü yansıtmaktadır. Bilim adamları için “kendi ideolojileri, kendi pratiklerinin kendiliğinden ideolojisi yalnızca kendi pratiklerine bağımlı değildir: üstelik ve de son kertede, içinde yaşadıkları toplumun egemen ideoloji sistemine bağlıdır”⁷⁹. Bu egemen ideolojinin çerçevesi içinde, günümüzde bilimsel bilginin iktidar içermeyen olanakları üzerine self-refleksifiteyi barındıran bir düşünce üretmek oldukça güçtür.

Bilimselliğin iktidar imkânlarını üreten yönelimlerinin ve şeyleşmiş mantığının toplumsal ve tarihsel koşullara bağımlı olduğunu söylediğinde, bunun tüm bilim pratiklerinde içerilmesi zorunlu bir nitelik olduğu savunulmamaktadır. Ancak bilimselliğin ve akademikliğin yaşanan tarihsel dönemden soyutlanamayacak tarzlara sahip olduğu da ortadır. Bu toplumsal ve tarihsel perspektifin temel yönelimlerini ele almak, bilimselliğin iktidar yönelimli şeyleşmiş mantığını ve akademisyen kimliğinin bu bağlamlarda gerçekleşen temel yönelimlerini açığa çıkarmakta yardımcı olacaktır.

⁷⁸ H. Arslan; **a. g. m.**, s.67.

⁷⁹ Louis Althusser; **Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi**, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s.48.

II. Bilimin ve Bilimsel Düşüncenin Oluşumunun Tarihsel ve Toplumsal Artalanı: Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Süreçler

“Bilgi (ve bilimsel bilgi), bizim kamusal evrenlerimize göre şekillenen bir şeydir ve bu nedenle de, insanlığın geçirdiği çeşitli evrelere bağlı tarihsel bir olaydır.”⁸⁰

Bilimselliğin temel niteliklerini ve hatta bilimsel bakış açısının var oluş koşullarını yaşanan toplumsal dönemden soyutlamak olası değildir. Tarihsel süreç içerisinde buna ilişkin birçok örnekle karşılaşmamız mümkündür. Örneğin, gezegenlerin birbirlerine yönelik çekim yasalarının oluşturduğu bütünlüklü bir evren uyumu ile bireysel çıkarların toplumsal düzeni mümkün kılacağına yönelik sav arasında birbirine benzer bir düzen, nizam ve uyum algısı bulunmaktadır. Nitekim modern çağın ilk dönemlerinde Newton’un evrensel çekim perspektifinde yer alınarak ve yerleşmekte olan farklı bireysel çıkarların ve egoizmlerin karşılıklı çekimi sonucunda toplumsal uyumun sağlanacağı düşüncesi ileri sürülüyordu⁸¹. Söz konusu açıklama biçimleri sadece doğa bilimlerindeki bilginin toplumsalı açıklamak ve düzenlemek için kullanılması anlamına gelmiyordu. Burada toplumu ve doğayı kurgulayış şekillerini birbirine yaklaştıran kültürel ve sosyo-ekonomik bir algılayış biçimi bulunuyordu. Dolayısıyla modern dönemde evrenin doğası ile toplumsallık algımız arasında belirli ortaklıklar bulunuyordu. “Bilim karşımıza, belli tipte bir kültürün ürünü olarak çıkmaktaydı. Örneğin bilime, insanın evreni kendisinden bağımsız bir ‘nesne’ olarak düşünmediği mitolojik kültürde, ya da yine örneğin ‘nesne’yi, ‘nesne’ ile kendisi arasına koyduğu bir kutsal güç (tanrı vd) aracılığıyla düşündüğü dinsel kültürde rastlamıyoruz”⁸². Bilimsel düşünceye ancak insanın dış dünyayı kendinden ayrı bir nesne olarak düşündüğü ve bu ilişkinin arasına başka bir gücü (tanrı) koymak zorunda hissetmediği akılcılaştırmış bir çağda rastlayabilmekteyiz.

Mannheim için ise bilime ilişkin bu toplumsallık boyutu açık bir şekilde ekonomik kabullerle ortaya çıkan değişimlere bağlıdır: “Modern doğa biliminin rasyonalitesinin yeni ekonomik sistemle paralel olduğu sıklıkla belirtilir. Geçim ekonomisinin yerine bir meta üretim sisteminin ikame edilmesiyle, benzer bir değişim,

⁸⁰ Doğan Özlem; **Bilim Felsefesi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, s.102.

⁸¹ Michel Beaud; **Kapitalizmin Tarihi**, Çev: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s.87.

⁸² D. Özlem; **a. g. e.**, s.155.

şeylere yönelik tutumlarda da ortaya çıktı; bu, doğa hakkındaki niteliksel düşünceden niceliksel düşünceye doğru bir değişimdi”⁸³. Bu nedenle düşünce biçimlerindeki değişimleri ortaya çıkaran toplumsal ve tarihsel durakları incelemek, toplumsal yaşam ve bilim arasındaki ilişkinin gerçek niteliğini ortaya koymak ve böylece de akademik kimliğin toplumsal düzlemle olan ilişkisini açıklayabilmek ve bu ilişkinin biçimlerini anlayabilmek için gerekli görülmektedir.

a. Yalıtılmış Bir Özne Kurgusu Olarak Bireyselliğin Ortaya Çıkışı

Öznel bakış açısı veya öznellik kurgusu günümüz bilimsel perspektifin temel niteliklerinden birini oluşturmaktadır. Bilimselliği anlamlandırmak için öncelikle doğa veya toplum hakkında düşünce üreten yalıtılmış bir bireye ihtiyacımız bulunmaktadır. Nitekim tüm toplumsal belirlenimlerden kendini soyutlayabilmiş ve öznel aklın özerkliği ile kendisini çerçevelemiş yalıtılmış bir birey, bilimin öznesidir. Üstelik bu yalıtılmışlık, doğal bir özgürlük alanı olarak algılanmaktadır.

Öte yandan söz konusu bu özgür birey kurgusu, o güne kadar belirleyici olmuş tüm toplumsallıklardan kurtulmaya çalışan burjuva bireyine aittir ve bu nedenle de toplumsal bir belirlenime sahiptir. Ancak yine de bireyin toplumsal belirleyicilerden özgürleşmesi anlamında yalıtılmışlıkla kurgulanması, bilimsel özne için belirleyici bir rol oynamaktadır. Hatta gerçekleşmesi mümkün olmasa bile bu sav, toplumsalın ötesindeki düşünüş biçimleri için yaratıcı olmuştur.

Yalıtılmış özgür bir birey algısının ortaya çıkışını Rönesans’a kadar götürmek mümkündür. Rönesans her şeyden önce bireyi ön plana çıkarmış bir akımdı⁸⁴. Bireyin ön plana çıkması için ise yeni türde bir insan kavramının ortaya atılmış olması gerekiyordu. Rönesans’ın yeni insan anlayışının ilk belirginleştiği nokta insanın kendi eylemiyle kendini gerçekleştiren, kendi tarihini kendi yapıp ettikleriyle oluşturan bir varlık olduğu anlayışıydı⁸⁵. Bu anlayış, modern birey algısının nüvelerini içermekteydi. Öte yandan Rönesans, sadece bireyselliğin oluşumunu hedefleyerek, bu yöndeki bir bilince ulaşmayı da amaçlamış değildi, ama bir takım sosyo-ekonomik süreçler, bunun

⁸³ Karl Mannheim; **Essays on Sociology and Social Psychology**, Edited by: Paul Kecskemeti, Editor: W.S.H. Sprott, Routledge and Kegan Paul LTD, London, 1959, s.86.

⁸⁴ Server Tanilli; **Uygurluk Tarihi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.81.

⁸⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker; **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.162.

ortaya çıkmasını sağlayacak ve Rönesans'ı kendi yetkinliğine ulaşmasını da bu gelişmeler mümkün kılacaktı.

On dördüncü yüzyılda İtalya'nın kent devletlerinde görülmeye başlanan Rönesans (yeniden doğuş) hareketi, her şeyden önce, klasik Yunan ve Roma kültürünü mimaride, sanatta veya yazın dünyasında yeniden yaratmayı hedefleyen bir akımdı. Ancak kısa bir süre sonra, bu yeniden doğuşun klasik dünyadan farklı ve daha ileri bir üretim sürecini içerdiği kabul edilmeye başlanılacaktı⁸⁶. Rönesans'ın İtalya'da yerleşik toplumsal kabullere yönelik eleştirileri de kapsayacak şekilde ortaya çıkması bir tesadüf değildi. Çünkü dönemin İtalyan kent devletleri hem siyasal hem de ekonomik anlamda, Avrupa'daki hakim toplumsal örüntüden farklılaşmaya başlamıştı. İtalyan kent devletlerinin doğu ile batı arasındaki ticari ilişkilerde köprü vazifesi görmesi, burada ticaretle uğraşan bir sınıfın oluşmasını sağlamış ve feodal toplumsal örgütlenme de bu devletçiklerle geri plana çekilmeye başlamıştı. Böylece Avrupa'da yeni türde bir yaşam biçimi ve bu yaşam biçimini örgütleyen bir sınıfın varlığı hissedilir bir hale gelmişti. İtalya'da soylu olmayan, savaşmayan, ruhban olmayan ve elinden herhangi bir ince zanaat gelmeyen ve bunlara karşılık ticaretle yaşamını sürdüren bu yeni sınıfa ise 'burg'da (kentte) oturan anlamına gelmek üzere 'burjuva' adı verilmişti⁸⁷. Bu sınıfın ortaya çıkmış olması birey algısının yerleşikleşmesini sağlayan

⁸⁶ Rönesans'ın İtalyan kent devletlerinde tarihsel olarak bir anda ortaya çıktığını söylemek yanlış olacaktır. Rönesans'ı hazırlayan bir takım etkenler ortaçağ olarak betimlenen zaman diliminde dahi mevcuttu. Yani Rönesans modernizmin öncüsü olduğunca Ortaçağın da bir mirasçısı daha yerinde bir deyişle Batı'da Ortaçağ ile modern dünya arasında bir basamaktı. S. Tanilli; **a. g. e.**, s.81. XII. yüzyılda Aquinumlu Thomas'ın kültürel düzeyde getirdiği yeniliklerde de Rönesans'ı önceleyen nitelikler bulmak mümkündür. Örneğin Henri Pirenne bu dönem için şunları söylemektedir: "Gelişmenin görece gücü ve hızı ile abartmasız ondokuzuncu yüzyılın sanayi devrimi ile karşılaştırılabilir... serflerin, doğdukları manorlardan kentlere, ya zanaatlar ya da ünü bütün ülkeye yayılan zengin tacirlerin yanında çalışmak üzere koşmaları için tahrik büyüktü". Henri Pirenne; **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Alan Yayıncılık. İstanbul, 1983, s.45. Hatta kültürel olarak bazı klasik değer ve niteliklerin ortaçağ boyunca Avrupa'da ortadan kalkmış olduğunu söylemek bile güçtür. Bu nedenle Rönesans hem bir geçmiş dönemden kopma, hem bir süreklilik hem de bir ilerleme idi ve bu son niteliği ile geçmiş zamanlar ile modern zamanlar arasında bir köprü işlevi üstlendi. Rönesans başlangıcı olarak ise çoğunlukla "şair-bilgin Francesco Pettercha'nın yaşadığı döneme denk düşen 1330'lar veya 1340'lar" gösterilir. Bkz: Peter Burke; **Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler**, Çev: Uygur Abacı, Literatür Yayınları, 2003, s.21.

⁸⁷ Toktamış Ateş; **Siyasal Tarih I (Ortaçağdan Ondokuzuncu Yüzyılın Sonlarına Dek)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s.25. Öte yandan, İtalyan kent devletlerinde ticaretin sadece mamül düzeyinde gerçekleşmiş olduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Örneğin, "Venedikliler, kapıp kaçırdıkları ya da Dalmaçya kıyılarından satın aldıkları genç Slavları, Mısır ve Suriye'nin haremlerine ihraç ediyorlardı". H. Pirenne; **a. g. e.**, s.21.

süreçleri de harekete geçirme potansiyeline sahipti. Çünkü ticari çıkarın canlı tutulması, herkesin kendi çıkarını en üst düzeyde tutmaya çalışması ile ilgili olmasıyla bir ben, benlik ve birey tanımlamasına sebep olabilecek nitelikteydi. Ancak bu durumun gerçekleşmesi için ticaret edimi tek başına yeterli değildi. Ticaretle uğraşmak kimliğin maddiyatla ve kendini diğerlerinden ayırıştırarak tanımlanmasını doğurmakta ancak bu tanımlamanın yaşamın tümünü kapsayacak şekilde gelişmesine sebep olmamaktaydı.

İtalyan kent devletlerindeki bir takım özel şartların ortaya çıkardığı bazı gelişmelerin, burjuva sınıfının yeni türdeki insan algısını biçimlendirmekte etkili olduğundan söz edilebilir. İtalyan şehir-devletleri arasındaki birbirlerini boğazlamaya varan ekonomik ve siyasal rekabet, insanlara öngörülü bir bireycilik öğretmişti (ve böylece) İtalyan ileri gelenleri Rönesans'a kendi girişkenlik ve maddeciliklerinin damgasını vurmuşlardı⁸⁸. Dolayısıyla maddi çıkar kaygısı ve buradan hareketle ulaşılan toplumsal soyutlanma fikrinin hakiki anlamda oluşabilmesi için bunlar üzerinden tanımlanmış bir rekabet ortamının da yaygınlaşması gerekiyordu.

Neticede, dönemin İtalya'sında insanlar (siyasal ve ekonomik düzlemde) kendi çıkarları peşinde koşmakla şekillenen bir bireyselliği geliştirebiliyorlar ve kendi beklentileri ile hareket eden bağımsız ve yalıtılmış tekillikler olarak algılanabiliyorlardı. Farklı bir deyişle "Rönesans ile birlikte insan, 'birey' olarak 'toplum'dan ayrı bir varlık halinde anlaşılmaya başlanıyordu"⁸⁹. Böylece Rönesans döneminin tüm kültürel kazanımlarının yanında, modern düşünce biçimlerine kazandırdığı en önemli şey, modern bir birey algısının nüveleriydi.

Bireye ilişkin modern algılama biçimlerinin oluşmasında Rönesans'la birlikte tamamlayıcı bir işlev yüklenen Reform hareketlerinin de dolaylı da olsa önemli bir etkisi olmuştu. Reform hareketinin yaşandığı yerlerle Rönesans'ın yaşandığı İtalyan kent devletleri arasında bir takım benzerlikler vardı. Almanya da tıpkı dönemin İtalya'sı gibi küçük prensliklere bölünmüş durumdaydı ve Fransa veya İngiltere gibi büyük siyasi yapılanmalara sahip değildi. Bunun dışında bir diğer ortak özellik de bu bölgelerde de ticaretin gelişmiş olmasıydı. Ancak Rönesans ve Reform hareketleri arasında temel bir farklılık bulunuyordu: Reform, Rönesans'ın aksine dinsel bir

⁸⁸ M. A. Ağaoğulları, L. Köker; **a. g. e.**, s.158.

⁸⁹ **A. g. e.**; s.163.

hareketti. Rönesans antikiteye yönelik bir ilgi ile biçimlenirken Reform hareketinin öncüleri (Luther veya Calvin gibi) Hıristiyanlığın ilk evresine yönelik bir sadelik özlemi ile hareket ediyorlardı. Ancak Reform'un Rönesans'ı tamamlayıcı ve modern algıyı hazırlayıcı niteliği dinsel bir reform olma özelliğiyle birlikte Protestan ruhunu harekete geçirmiş olmasından ve papalığın eleştirilebilir bir makam olarak algılanabilmesinin önünü açmasından kaynaklanıyordu.

Reform hareketlerinden sonra, merkezi devletler papalık makamından ayrı olarak varlık kazanabileceklerini ve kendi kiliselerine sahip olabileceklerini öğrendiler. Artık devletler kilisenin değil, kiliseler devletin olabilirdi. Bu durum, dini makamların hiyerarşik yapısını sorgulayan ve dini, insani bir otoriteye bağlayan seküler algının gelişmesini gösteriyordu. Her ne kadar dini bir hareket olsa da Reform hareketi kilisenin hiyerarşik düzen algısını alt üst ediyor, insana dayalı yönetim biçimlerinin, dini kendilerine bağlayabileceklerini ortaya koyuyordu. Böylece İnsan Tanrıya değil, Tanrı İnsana bağlanabilmiş oluyordu. Ancak bir tür kutsallıkla veya Tanrı düşüncesiyle çerçevelenmiş bir insan anlayışının terk edilmesini sağlayan ve gerçek anlamda bir kendi iradesine sahip birey vurgusunu ortaya çıkaran hareket, daha önce söz ettiğimiz gibi, Reform değil Rönesans'tı. Rönesans'ı bu açıdan önemli kılan şey "dinsel (veya teolojik) niteliği pek de ağır basmayan bir 'özgürlük' kavramı etrafında oluşan 'bireycilik' anlayışının değişik bir biçimde gelişimine temel oluşturan bir hareket olarak yeni bir insan felsefesinin temellerini atmış olmasıydı"⁹⁰. Yeni türde bir felsefi düşüncenin örneklerini bu dönemde bir çok alanda görmek mümkün oldu. Örneğin biyografi ve portre çalışmalarının artmış olması bu dönemin bireyselleşmeye yönelik ilgisini yansıtıyordu. Biyografi ve otobiyografiler ile portre ve oto-portreler on beş ve on altıncı yüzyılda giderek yaygınlaşmıştı⁹¹.

⁹⁰ A. g. e.; s.161.

⁹¹ P. Burke; a. g. e., s.216. Bu döneme ilişkin bireysellik algısına yönelik gelişmelerin örneklerini başka biçimler altında görmek de mümkündür. "Bu nokta, özellikle hamilerin yaptırdıkları evlerin üstüne isimlerini yazdıkları örneklerde çok açık bir biçimde gözlemlenebilir... 1602'de, İskoç kalesi Strathbogie'deki galeriye, büyük Roma harfleriyle 'Huntlie'nin ilk markisi George Gorduan yazılmıştır. Normalde bir yüzünde bir portre, arka yüzünde de kişileştirilmiş bir arma taşıyan madalyalar kendini sunuşun bir başka örneğiydi". A. g. e.;s.218. Evlere yazılan isimler veya kişisel olarak düzenlenmiş madalyonlar da bu dönemin gelişmekte olan bireysellik algısının izleriydiler.

Rönesans özgürlük, kardeşlik ve hümanizm açısından önemli bir zemin hazırlamış oldu. Örneğin Erasmus bu dönemde Hümanist düşüncenin öncülüğünü yaptı⁹². Bunun nedeni, Rönesans döneminin yeni sınıflarının yerleşik toplumsal düzene ilişkin ilerici ve devrimci potansiyelleri üretmiş olması idi. Hümanizm, Ortaçağ'ın maddeci olmayan geleneğini insanın somut varlığına yüklenen anlamlarla aşma potansiyeline sahipti. "Ortaçağın zahidlik geleneğine bağlı, beden ve madde gerçeklerini hor görme ya da küçümseme gibi eğilimleri aşma tutkusu, ilk hümanistlerin çabalarına yön veren başlıca etkilereydi"⁹³. Diğer bir deyişle, bu süreç, insanın anlamına somut gerçek dünyada ulaşma çabasıyla şekilleniyordu.

Rönesans'ın birey algısı üzerinde gerçekleştirmiş olduğu gelişmenin bir benzerini zaman algısı üzerinde gerçekleştirmediğini görmek mümkündür. Modern dünya ve zihin yapısı sürekli olarak ileriye doğru akar ve ileride olan her şey geçmişe göre daha iyi olarak tasavvur edilir. Rönesans döneminde ise böyle bir şeyi görmek pek mümkün değildir. Rönesans daha önce söz ettiğimiz gibi, geçmişin (antikite) yeniden canlandırılması için gerçekleşmişti. Yani döngüsel bir zaman algısına tekabül ediyordu. Ancak yine de modern zaman algısını hazırlayan farklı kanılar da yok değildi. Rönesans'ın özellikle son dönemlerinde antikiteye atfen yapılan her türlü eserin artık antik benzerlerini aştığı düşünölmeye başladı. Bu da sonradan yapılan her türlü üretici çabanın eskisinden daha iyi olabileceği kanısının diğer bir ifade ile ilerleme fikrinin oluşmasını mümkün kıldı.

Rönesans dönemi bunların dışında antik eserlerin yeniden keşfedildiği bir dönemdi. Bu çabalar, bilimde, sanatta veya siyaset kurgusunda önemli değişimleri beraberinde getirdi: Bu çevirilerden faydalanan Kopernik güneş merkezli evren düşüncesini geliştirdi; Vesalius ise anatomi alanında önemli çalışmalar yaptı; Machiavelli de pratik siyaset algısı ile siyasetin rasyonelleştirilmesi olgusunu geliştirdi;

⁹² Erasmus'un hümanist tavrı şu sözlerinde açığa çıkar: "Hukukun bütün amacı zengin olsun fakir olsun, soylu olsun, mütevazı olsun, köle olsun, özgür olsun, devlet memuru olsun, sivil olsun herkesi korumak olmalıdır. Fakat daha çok zayıf unsurlara yardım etme eğiliminde olmalıdır. Çünkü mütevazı insanların konumu tehlikelere karşı daha korumasızdır" Erasmus; **Bir Hıristiyan Prensin Eğitimi**, Çev: Tufan Göbekçin, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s.143. Ancak aynı Erasmus, "adamakıllı aşağılık ya da daha doğrusu hayvani tabiatlara sahip olanlar prangalar ve kırbaçla ehlileştirilmelidir" de diyebilmektedir. **A. g. e**; s.138.

⁹³ Boğos Zekiyan; **Hümanizm, Düşünsel İşlem ve Tarihsel Kökenler**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1982, s.22.

Cenovalı Kolomb'un keşifleri de bu döneme rastladı, Leonardo da Vinci dış dünyayı sanatıyla, insanları ve nesnelere titiz bir biçimde gözlemesiyle durup dinmeksizin izleyip araştırması Rönesans'ın doruk noktasını teşkil etti⁹⁴. Tüm bu gelişmeler, insanın dünya hakkındaki bilgisinde kendi iradesine sahip olması ile ilintiliydi.

Rönesans dönemindeki bilimsel çabaları belirleyen temalardan biri de estetik ve gerçeklik algısı arasında kurulan yakın bağlantıdır. Söz konusu bu yakın bağlantı bilim ve sanatın günümüz modern çağındaki birbirini dışlayan niteliklerine tezattır.

“Sanatsal ve bilimsel kültürler arasındaki kopukluk da, eğer bu dönemde böyle bir kopukluktan söz edilebilirse, sonraları olacağından çok daha azdı. Bilimsel kanatta, Johan Kepler ve Galileo Galileio gibi önde gelen doğa filozofları, insan bilimlerine büyük bir ilgi duyuyorlardı. Söz gelimi Kepler şiir yazıyordu... Galileio'ya gelince, edebiyat, resim ve heykel sanatı üzerinde çok güçlü görüşlere sahipti”⁹⁵.

Oysa günümüz modern dünyasında branşında uzmanlaşmış bir bilim adamı veya akademisyenin sanata, estetiğe veya başka alanlara ilgisi sadece hobi düzeyinde işlerlik kazanabilmektedir.

b. Aklın Keşfi, Aydınlanma ve Toplumsal Bağlam

Bilimsel perspektifin ve dolayısıyla akademik kimliğin temel yönelimlerinin Aydınlanma döneminde belirlendiğini söylemek mümkündür. Bu dönem, uzmanlaşmış bilimselliğe yönelik değerlerin maksimize edildiği, bunun nesnelleştirme imkânlarıyla desteklendiği, yıkıcı ve inşa edici rasyonalitenin bu tarz bir duyumsulukla bir arada kurgulandığı, farklı bakış açılarının uzlaşım ve gerilimli birlikteliklerine rağmen ortak bir akıl yüceltimi çağı olarak yaşandı. Bu dönemde dinsel dogmaya veya sağduyuya değil de akılcı sistemlere, deney-teori ilişkisine ağırlık veren, insan aklına güvenen, ölü ve mekanik bir evreni (ve toplumu) ampirik ve analitik biçimde inceleyerek 'hakikat'e ve gerek doğa bilimlerinde gerek devlet ve toplum felsefesinde, adeta yeniden dirilen Yunan Stoacılığındaki 'evrensel yasalar'a ulaşabileceğimizi vazeden yepyeni bir bilim anlayışı ortaya çıktı⁹⁶. Aydınlanma, kendisini vakfetmiş filozof ve düşünürlerinin farklı perspektiflerine, - kimi zaman bütünlüklü olmayan pragmatist, kimi zaman daha kapsamlı düşünce sistemlerine – rağmen; hurafe, inanç,

⁹⁴ William H. McNeil; **Dünya Tarihi**, Çev: Aladdin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.445.

⁹⁵ P. Burke; **a. g. e.**, s.130.

⁹⁶ Erol Göka; “Güç İlişkileri Açısından Aydınlanma”, **Toplumbilim Dergisi**, Bağlam Yayınları, S.11, İstanbul, 2000, s.114-115.

vahyin aksine akla, bilime, olguculuğa ve zaman zaman şüpheciliğe yüklenen anlamlar etrafında gerçekleşen uzlaşım ile şekillendi. Ancak Aydınlanma dönemi, bu ortaklığın yanı sıra evrensel ile tikel, subjektif ile objektif, tutku, sezgi veya duygu ile sağduyu, özne ile nesne, ruh ile beden arasındaki çelişkilerin nihai sonuçlarına ulaştırılmasına yönelik felsefi tartışmalarla da zenginleşti.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki Aydınlanma filozoflarının akla ve bilimsel ilerlemeye yükledikleri önem ve değer homojen nitelikler sergilememektedir. Örneğin Rousseau, bu konuda bir takım çekincelere daha o dönemde sahipti. Rousseau, ‘bilimlerimiz ve sanatlarımız geliştikçe ruhlarımız bozulmuştur’ diyerek bu çekincesini dile getiriyordu⁹⁷. Rousseau, bilimsel ilerlemenin ve uygarlığın uyandırdığı endişe ve insanın bozulmaya yüz tutmuşluğu ile Aydınlanma yüzyılına tepkili yaklaşıyor gibi görünüyordu. O doğanın bile bilimsel bilgiye engel olduğunu savunan görüşlerini şöyle dile getiriyordu: “Milletler şunu bilmiş olun ki doğa, çocuğunun elinden tehlikeli bir silahı çekip alan bir ana gibi sizi bilimden korumak istemiştir. Bize açmadığı her sır, başımıza dert getirecek bir şeydir; bilgi edinmekle zahmet çekmemiz, onun en hayırlı tedbirlerinden biridir”⁹⁸. Ancak Rousseau tüm tedbirleri kendi içinde saklı olduğu bir bilimsel yönelimin savunuculuğunu yaparak Aydınlanma geleneği içerisinde yerini almıştır. Bu konuya ilişkin olarak şöyle demektedir: “Bilim ve sanatlarla uğraşmalarına izin verilecek kimseler, kendilerinde büyük ustaların izlerinde yürümek ve onlardan ileri gitmek kudretini bulan sayılı insanlar olmalıdır”⁹⁹. Öte yandan, Rousseau dönemin tipik bir Aydınlanmacısı olarak, bilim adamı ve aydınının toplumsal müdahaleyi mümkün kılacak eylemlerini gerçekleştirmek üzere iktidarla kurdukları ilişkileri savunur: “Krallar gerçek bilginlere saraylarında şerefli mevkiler versinler, insanlara hikmeti öğretecek olan bu bilginler layık oldukları en güzel mükâfatı görmüş olsunlar, ... ama iktidar bir yanda, bilgi ve hikmet diğer yanda kaldıkça, bilginler büyük şeyleri pek az düşünecekler, krallar büyük işleri pek az başaracaklar ve halk yoksul, ahlaksız mutsuz bir durumda yaşayıp gidecektir”¹⁰⁰. Benzer yönelimleri diğer düşünürlerde de görmek

⁹⁷ J. J. Rousseau; **Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev**, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınevi, 1970, s.22.

⁹⁸ A. g. e.; s. 31.

⁹⁹ A. g. e.; s.49.

¹⁰⁰ A. g. e.; s.50.

mümkündür. Diğer bir deyişle Aydınlanma filozoflarının dönemin büyük iktidarları ve monarklarıyla kurdukları ilişkiler oldukça açıktır:

“Çeşitli tarih yapıtlarında IV. Henri, XIV. Louis, Büyük Petro gibi monarkların övgüsünü yapmış olan Voltaire, henüz veliaht iken yazısmaya başladığı Prusya Kralı II. (Büyük) Friedrich’i birkaç kez ziyaret eder ve 1750-1753 yılları arasındaki üç yılını onun Berlin’deki sarayında geçirir ... Diderot’nun ilişki kurduğu monark ise, Rus Çariçesi II. Yekaterina’dır (Büyük Katerina). Çariçe, Diderot’yu mali sıkıntıdan kurtarmak için kütüphanesini satın alır, ama kitapları kendisi adına korumasını ister; daha sonra da yaşamı boyunca yıllık bir ücret karşılığında onu kütüphanecisi yapar”¹⁰¹.

Kısacası, Aydınlanmacı düşünürlerin aydın ve iktidar ilişkisini meşru gören yönelimleri kişisel yaşantılarındaki somut örneklerle desteklenmektedir. Ancak söz konusu filozoflar ilişki kurdukları monarkları aşırıya kaçan otoriter yönetimlerinden sonra eleştirme gereği de duymuşlardır.

Aydınların dönemin güçlü monarkları ile kurdukları ilişkiler belirli itkilerle gerçekleştirilmiştir. Bu da filozofların toplumsal yapıyı Aydınlanma ilkelerine göre düzenleyebilecek bir güce yönelik eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu ettiğimiz monarkların da Aydınlanma değerlerine son derece bağlı olmaları, bu ilişkilerin kurulmasında etkili olmuş olabilir ancak bu bağlantının kendisi dahi, Aydınlanmacı aklın güç, iktidar, düzenleme ve bilgi arasında kurduğu ilişkinin açık gösterenlerini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Aydınların yönetim pozisyonlarını etkinleştirecek bir eğitim anlayışına da sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Rousseau şöyle demektedir: “insanlara kumanda etmek istiyorsanız, insanları yetiştiriniz; yasalara itaat edilmesini istiyorsanız, öyle davranınız ki yasalar sevilsin ve yapılması gerekeni yapmak için onun yapılması gerektiğini düşünmek yeterli olsun”¹⁰². Bu nedenle birçok Aydınlanma filozofu pedagojik yayınlar kaleme almıştır. Dolayısıyla, dinin köreltici etkisini kırarak ve aklın önünü açacak bir eğitim sayesinde, insanları özgürleştirip erdeme, kamusal iyiliğe yönlendirmek ve böylece toplumun mutluluğunu sağlamanın mümkün olduğuna inanmaktadırlar¹⁰³. Aydınlanma filozoflarının eğitime yükledikleri anlam, her ne kadar doğal eşitliğe (ve aklın herkese ait olan bir şey olduğuna) inansalar da halkın veya kitlelerin yetersizliklerini görme

¹⁰¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün; **Kral-Devletten Ulus Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.334-335.

¹⁰² J. J. Rousseau; **Ekonomi Politik**, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.21.

¹⁰³ M. A. Ağaoğulları, F. Ç. Zabcı, R. Ergün; **a. g. e.**, s.312.

becerilerinin bulunmadığına yönelik inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu tavır, entelektüel elitizmin kaynaklarını gösterir niteliktedir.

Halk kitlelerine yönelik bu elitist tavır, Aydınlanma filozoflarının yapıtlarını kimler için kaleme aldığına ilişkin bir soru ortaya koyar. Çünkü onlar toplumsal düzenin değişmesi gerektiğine yönelik bir vurguyu herkesin eşitliği, özgürlüğü ve ortak aklı temelinde gerçekleştirmişlerdir. Ancak halkı veya kitleleri aşağıda gören bir anlayış bu perspektife uygun değildir. Dolayısıyla, ‘halk için halka rağmen’ anlayışının yerleşikleşmesini daha Aydınlanma’nın başlangıç evresinde görmemiz mümkündür.

Aydınlanma filozoflarının bu elitist tavırları toplumsal yapıdaki insan ve doğal insan arasındaki kavramsallaştırmalarındaki bir takım çelişkilerde yatmaktadır. Aydınlanmacıların, insanların doğal eşitliğine yönelik vurguları hiçbir insanın feodal yapıdaki kul veya serf niteliğini taşınamaması gerektiğine dair ısrarlarından kaynaklanır. Yani feodalizme yönelik eleştirel tutum insanın doğal eşitliği vurgusuyla açılır. Ancak aynı filozoflar toplumsal eşitsizliğin de doğal bir süreç olduğu veya tersinin en azından ütöpik bir fikir olduğu kanısındadırlar.

“Aydınlanmacıların eşitliğe ilişkin yaklaşımları, dönemin yükselen sınıfı olan burjuvaziye içkin temel bir çelişkiyi yansıtmaktadır: Bir yanda halkın yardımıyla feodal sistemden kurtulmak isteği, dolayısıyla eşitlikçi bir söylem tutturulması; öte yanda bu halkı kendi çıkarına sömürmek arzusu, dolayısıyla eşitsizliğin olanaksızlığının vurgulanması”¹⁰⁴.

Söz konusu bu çelişkiyi, Diderot’un yurttaşı açıklayan Ansiklopedi’deki şu ifadelerinde görmek mümkündür: “Daha fazla yurttaşın zenginlikte ve elde etme isteğinde eşitliğe yaklaşması o ülkeyi daha barışçıl kılabilir: Bu ayrıcalık kendini saf demokraside ortaya koyar, fakat en mükemmel demokrasilerde bile vatandaşlar arasındaki tam eşitlik hayali bir şeydir”¹⁰⁵. Dolayısıyla, doğal eşitlik ile toplumsal eşitlik konularında Aydınlanma filozoflarının ikircikli yapıları göz ardı edilebilir nitelikte değildir. Bu çelişkili durumun kaynağında ise bir takım sosyo-ekonomik toplumsal çerçevenin belirleyiciliği yatmaktadır.

¹⁰⁴ A. g. e.; s.288-289.

¹⁰⁵ Diderot; “Citizen”, The Encyclopedia of Diderot & d’Alembert Collaborative Translation Project, (<http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text.idx?c=did;cc=did;rgn=main;view=text;idno=did2222.000.070>) İng.Cev; Sujaya Dhanvantari, Erişim Tarihi: 05.09.2008.

Aydınlanma dönemi, sadece felsefi ve düşün alanında yaşanan bir dönüşüm olarak gerçekleşmedi. Aydınlanma filozoflarının fikirleri bir sonraki yüzyılda önemli değişimlere sebep oldu ancak Aydınlanma'ya ait fikirler ve düşünceler öbeği de toplumsal yaşamdaki bir takım talep ve değişimlerin sonucunda ortaya çıkabilecek nitelikteydiler. Aydınlanma düşüncesi, toplumsal tarih açısından Batı burjuva düşüncesinin gelişiminde önemli bir aşamayı simgelemektedir: bununla birlikte bir bütün olarak burjuva düşüncesi insanlığın düşünsel tarihinin eşsiz ve yapısal bir parçasını oluşturmuştur¹⁰⁶. Kısacası Aydınlanma burjuvazinin oluşturduğu bir tarihtir ve bu bakımdan Aydınlanma'nın bilime yüklediği anlam ve tarzlar da bu perspektiften şekillenmiştir.

c. Bilimsel Düşüncenin Kaynağı Olarak Aydınlanma Döneminin Sosyo-Ekonomik Tarihi

Aydınlanma kabaca 1688 İngiliz Liberal devrimi ile (kısmen yumuşak bir dönüşümü simgeliyordu) 1789 Fransız Devrimi arasındaki dönemi kavramsallaştırmak için kullanılmaktadır¹⁰⁷. Ancak etkileri bakımından Aydınlanma'nın bir süreklilik arzeden görünümü de mevcuttur. Aydınlanma, Fransa'nın entelektüel gelişiminde önemli bir yere sahiptir ve bu gelişmeler gerek İngiltere, gerek Fransa ve daha sonra Almanya olsun belirli toplumsal gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Aydınlanma'nın ilk merkezi İngiltere idi¹⁰⁸. Rönesans'ı hazırlayan koşullar nasıl ki doğu ticaretinin kapısını tutan İtalyan kentlerinde ortaya çıkmışsa 17. ve 18. yüzyılın okyanusları aşan ticaret hacimleri de bu ticareti yürüten merkezlerde bir takım dönüşümlere neden olmuştu. Ancak Aydınlanma sürecini kavramsallaştırabilmek için Avrupa'nın tarihsel seyrine kısaca bir göz atmamız faydalı olacaktır. Bu süreç, Ortaçağ dönemine kadar geri götürülebilir.

c.1. Ortaçağ'dan Yeniçağa Geçişi Hazırlayan Süreç

Ortaçağ'da henüz İtalyan devletlerinin gelişmeye başladığı dönemlerde, XI. ve XII. Yüzyıllarda, feodal yapıda bir takım dönüşümler meydana gelmeye başlamıştı. Avrupa'nın büyük kısmı krallar da dahil olmak üzere vasallık ilişkileri ile örgütlenmiş

¹⁰⁶ Lucien Goldmann; **Aydınlanma Felsefesi**, Çev: Emre Arslan, Doruk Yayınları, 1999, s.33.

¹⁰⁷ M. A. Ağaoğulları, F. Ç. Zabcı, R. Ergün; **a. g. e.**, s.233.

¹⁰⁸ T. Ateş; **a. g. e.**, s.88.

ve feodal beyler ile serflerden oluşan bir toplumsal yapıya sahip bulunuyordu ama bu tarihlerde özgür köylüler ve ticaretle uğraşan bir sınıf da varlığını özellikle İtalya’da hissettirmeye başlamıştı.

Ortaçağ boyunca, Avrupa’da merkezi krallıkların feodal beyler karşısındaki yetersizliği merkezi iktidar boşluğuna sebep olsa da bu boşluk kilise öğretisi ve yönetimi tarafından dolduruluyordu¹⁰⁹. Daha doğrusu kilise krallar ve feodal beyler arasındaki denge politikalarıyla iktidarını pekiştirmeye çalışıyordu. Ancak feodal dönemin bu dengesi zamanla bozulmaya başladı.

Öncelikle feodalizmin her erkek çocuğa yeni bir toprak parçası tahsis eden yönelimi, Avrupa’da toprak ve genişleme sıkıntısı doğurmaya başladı. Topraksız kalan soylu sınıf üyeleri yeni yerleşim yerlerinin ve yeni imkânların peşinde koşan Haçlı Seferlerinin etkili şövalyeleri haline geldi¹¹⁰. Ancak bu arayışlar da sorunları çözemedi. Feodal düzen bir anlamda kendi sınırlarını zorluyordu. Bu dönemde, feodal beylerden farksız bir konuma sürüklenen Krallar ise bir yandan feodal beylerle uğraşırken bir yandan da merkezi iktidarlarını oluşturmayı engelleyen Kilise otoritesiyle mücadele etmeye çalışıyorlardı. İşte bu evrede özellikle belirli kentlerde ticaretle uğraşan ancak henüz politik bir etkinliği olmayan burjuvazi, ticaretin imkânlarını engellediğini düşündüğü feodal yapıdan ve kilise yönetiminden (kilise de kendi topraklarını işleten feodal beyden farklı değildi) şikâyetçi olmakla kralların dikkatini

¹⁰⁹ Kilise manevi iktidarının yanı sıra ekonomik bir gücü de. “İtalya topraklarının çoğunu elinde tutan Kilise, diğer ülkelerde de büyük mülklere sahipti ve bu niteliğiyle en büyük toprak sahibi kurumdu”. Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker; **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.192. Kilisenin burada söz konusu ettiğimiz iktidarı “iki kılıç” kuramı ile meşrulaştırılıyordu. Kılıçlardan biri maddi iktidarı ikincisi ise manevi-ruhani iktidarı temsil ediyordu. Maddi iktidarın kullanımı krallara tahsis edilebiliyordu ama bunun kullanımı dahi kilisenin onayı ve beklentileri doğrultusunda olmalıydı. Bkz: **A. g. e.**; s.190-202.

¹¹⁰ Haçlı seferlerinin ticari yaşamın gelişmesinde önemli bir rolünün bulunduğu görülmektedir. Toktamış Ateş bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: “Gerçekten sayıları milyonları bulan haçlıların binlerce kilometre süren bu yolları boyunca değişik gereksinimleri vardı. Bunları karşılamak için savaşçılarla birlikte tüccarlar da seferlere katılmaktaydılar. Ayrıca geri gelen haçlılar Doğu’da gördükleri kimi şeyleri arar olmuşlar ve böylece bir talep doğmuştu”. T. Ateş; **a. g. e.**, s.24.

çekmeye başlamıştı¹¹¹. Feodalizme ve kiliseye karşı kurulan ilk ittifak merkezi krallarla, burjuva sınıfı arasında gerçekleştirildi. Ancak bu ittifak hiçbir zaman sağlam bir temele sahip olamadı. Fakat yine de kral, iktidarını tekleştirecek merkezi bir otorite, burjuva sınıfı ise ticaretinin sınırlarını ve kurallarını tek tipleştirecek ve dayanağını krallık da olsa yurttaştan (burjuva) alacak bir merkezi yönetim arzulamakla, gelgitli bir ortak çıkar birliğine sahip oluyorlardı. İngiltere'deki Tudor hanedanlığı dönemi böyle bir uzlaşmayı içeriyordu. Stuart hanedanlığı döneminde ise kralların yetkiyi sınırsızca talep etmesi İngiliz devriminin de hazırlayıcısı olacaktı¹¹². Söz konusu ittifak arayışı, burjuvazinin tek başına etkin bir güç haline gelmesini sağlayacak koşulların henüz oluşmadığını gösteriyordu. Bunun için coğrafi keşiflerin açtığı imkânların değerlendirilmesi gerekecekti. Feodalizmin sınırlarına ulaştığı ve doğu ticaret yollarının artık kapalı olduğunun kesinleştiği dönemde coğrafi keşifler önem kazanmaya başladı.

Coğrafi keşiflerin Avrupa'ya aktardığı muazzam zenginlikler¹¹³ ilk etapta Portekiz ve İspanya krallıklarının elinde toplandı (çünkü finansal zorluklar bu kralların desteğini gerekli kılmıştı). Ancak Avrupa'nın diğer yerlerine göre daha merkezi olan bu krallıklarda elde edilen gelir olduğu gibi sarayın kasasına gidiyordu. Bu nedenle, buradaki zenginlikler kısa sürede ters bir etki göstermeye başladı. Fazla altın ve değerli madenler Avrupa'da gittikçe fiyatların düşmesine sebep oldu ve kralın kasasındaki altınlar zamanla değerlerini yitirerek Avrupalı tüccarların elinde birikmeye başladı. Bu nedenle, coğrafi keşiflerin dolaylı etkisi Avrupa'nın henüz güçlenememiş ve merkezileşmesini tamamlamış krallıklarında etkisini gösterdi¹¹⁴. İngiltere, İsveç, Fransa ve Hollanda kısa sürede, bu ticaret ağından faydalanan ülkeler arasında yer aldı.

¹¹¹ Ticaretle gelişen kentlerde yaşanan dönüşümler klasik feodal düzende bir takım değişikliklere neden oldu. "Kentlerin kendilerini özerk ve ortak bir çıkarlar birliği biçiminde yönetme hakkını elde etmeleri, feodal yönetim mekanizmasının değişimi bakımından çok önemli iki sonuç doğurmuştur. Bunlardan biri, kentlerin kentte yaşayan insanın feodal yükümlülüklerden ve feodal ilişkilerin bağlayıcılığından kurtulması anlamında özgürlük fikrinin yerleşmesine zemin oluşturmasıdır... İkinci olarak... kentsel gelişme, belirli bir ülke ya da toprak parçası üzerinde yaşayanların ortak çıkarlarının temsil edilmesi anlamında komünal bir örgütlenmeye yol açmıştır". M. A. Ağaoğulları, L. Köker; **a. g. e.**, s.207. Bu dönüşüm 'ülke' kavramının yerleşikleşmesini sağlamış görünmektedir.

¹¹² Bkz: **A. g. e.**; s.168-169.

¹¹³ Avrupalı tüccarların ilk servetleri bu kolonilerle yapılan ticaretle gerçekleşti. "Sermaye birikimi kaynağı olarak özellikle ilginç olan ticaretlerden biri de canlı insan ticareti. Afrikalı kara derili yerli ticaretiydi" Leo Huberman; **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.181.

¹¹⁴ Server Tanilli Portekiz ve İspanyolların zenginliğin kaynağını emekten çok sahip olunan değerli madene dayandırdıklarından üretimi savsakladıklarını belirtmektedir. S. Tanilli; **a. g. e.**, s.78.

c.2. Aydınlanma Döneminin Sosyo-Ekonomik Bağlamı

Yukarıda değindiğimiz ülkelerde kralın erkinin kısıtlılığı zenginliğin eski ve bazı yeni sınıfların elinde toplanmasına neden oldu. Ancak bunlardan ikisi (İngiltere ve Fransa) ve özellikle İngiltere, yeni zenginlerle yerleşik egemen güçler arasındaki uzlaşmayı mümkün kılan politik koşulları sayesinde yeni durumdan daha çabuk faydalandı¹¹⁵. İngiltere, her ne kadar yeni zenginler üretmiş olsa da eski toprak sahiplerinin ticari hayata kolay uyum sağlaması ve krallığın da kendi çıkarlarını yeni tarzdaki zenginliğin çıkarları ile özdeşleştirmesi ile gerilimsiz bir dönüşüm geçirdi¹¹⁶. Siyasi merkezîyet de bu uzlaşma etrafında örülmüş oldu. Merkezi iktidarın oluşması sürecinde Hobbes'un bir tür uzlaşmayı barındıran (herkesin onayını arayan ancak otoriter bir devleti öneren) iktidar anlayışını savunması ve meşruiyetini yurttan alan kral-devlet kavramını (Leviathan) ortaya atması tesadüf değildi (bu dönemde yurttaş kavramı mülk sahibi erkekler için kullanılıyordu). Bu siyasal iktidarla İngiltere, kısa sürede kolonyal ticaretin öncüsü haline geldi.

¹¹⁵ Dönemin gelişmeleri ekonomi araçlarının gelişmesini de sağlamıştı. "Büyük deniz ve koloni ticareti kapitalleri durmadan artan dünya altın ve gümüş üretiminin büyük bir bölümünün yığıldığı Batı Avrupa'da biriktirmektedir. Ne var ki, bu madenler, ödemelere yetmezdi. Çünkü kısıtlı olan tedavül hızı, bunların tutarını daha da yetersiz gibi gösteriyordu. Bunun içindir ki bankacılık tekniği ilerledi". Claude Delmas; **Avrupa Uygurluk Tarihi**, Çev: Nihal Önal, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973, s.115.

¹¹⁶ Hobsbawm o dönem İngiltere'sindeki aristokrasinin artık eski soyluluk göstergelerinden feragat ettiğini şöyle aktarmaktadır: "Londra'da efendiler uşakları gibi giyinirler ve düşesler de oda hizmetçilerini taklit ederler. Gerçekten asil toplulukların aristokratik gösterişinden ruhen çok uzaktılar". Eric Hobsbawm; **Sanayi ve İmparatorluk**, Çev: Abdullah Ersay, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.25. Bu durum, İngiltere'deki 17. ve 18. yüzyılının aristokratik katmanlarının önem verdiği şeylerin değişmiş olduğunu gösteriyordu. İngiltere'deki yumuşak değişimin (1688) sebebi de burada yatıyordu: soylu sınıflar dahi ticari faaliyetin öneminin farkında olmuş burjuvalardı artık. Çiftçilerin burjuvalaşma süreci ise İngiltere'de Tudor hanedanlığı dönemine kadar geri götürülebilir. Tudor hanedanlığının ülke yönetimini ele geçirmesini sağlayan ve İki Gül savaşları olarak bilinen iç savaş döneminde geleneksel soylu sınıfı zaten zayıflamış görünüyordu. Bkz: M. A. Ağaoğulları, L. Köker; **Tanrı Devletinden... a. g. e.**, s.220. Bu soylu sınıfın yerini daha sonradan zenginleşen yeni bir sınıf alacaktır. Yeni toprak düzeni içindeki mülk sahibi bu yeni sınıfa yeomanlar denilmektedir.. İngiltere'nin dışa açılması ise özellikle Hollanda'daki gelişmiş kumaş sektörüne dayalı olduğundan tekstilde gerçekleşti. Yeomanlar koyunculığa yönelik mera oluşturabilmek için bir çok yöntemle toprak elde edip bunları birleştirdiler ve böylece büyük çiftlikler oluşturdular. Söz konusu bu gelişim köylülerin ekin yapacak toprak bulamaması anlamına geliyordu. Bkz: T. Ateş; **a. g. e.**, s.78. Köylüler bu süreç sonunda yeni toplumsal sistemin emek deposunu meydana getirdiler.

İngiltere yeni ittifakın oluşturduğu bir iktidarla (kral, burjuvalaşmış soylular ve burjuvalar) yeni toprak yasaları (çitleme gibi) ve tahıl ürünlerini koruma politikalarıyla burjuvalaşmış çiftçilerin çıkarları doğrultusunda hareket etti¹¹⁷. Bu tür korumacı ekonomomik yapının ardından ortaya çıkan gelişmeler piyasaların doğal işleyişine dayanan müdahalesiz bir ekonomik alan savunusu yönünde gerçekleşecekti. Çünkü yeni gelişen sınıflar ekonomiye müdahalenin azalmasını, ihracat ve ithalat kotalarının özgür bırakılması ve ticaretin serbestleşmesini istiyordu. Bunların gerçekleşebilmesi için kendiliğinden işleyen bir sistem düşüncesine ihtiyaç vardı. Bu düşüncelerin akademik praksiste ve bilimsel gelişmelerde de karşılığını bulmakta gecikmedi.

Locke'un devlet erkini sivil yaşamdan çeken teorisi ve daha sonra Adam Smith'in piyasada herkesin kendi çıkarı ile hareket ederek, bir düzenin oluşacağına yönelik devlet müdahalesini olumsuzlayan savı bu dönemde ortaya çıktı. Adam Smith'in kendiliğinden işleyen piyasa düzeni tahayyülü (piyasanın görünmez eli), Newton'un bir makineyi andıran ve kendi mekanik kuralları ile işleyen evren tasarımı düşüncesinin ekonomik alana taşınması idi. Bu kuramı daha sonra toprak zenginliğini önemsizleştiren ve korumaya yönelik tahıl yasalarının kaldırılmasını savunan Ricardo'nun teorileri (rant yasası gibi) takip etti. Bu teoriler klasik liberalizmin iktisat teorileri olarak yerleşikleşti ve İngiltere'nin sanayileşmesi, belli bir dönem boyunca, bu politikalarla yürütülmeye çalışıldı. Ancak daha önemlisi, bilimsel düşüncenin şekillenmesinde önemli bir aşamayı temsil ediyor olmasaydı.

Fransa'da ise durum biraz daha farklıydı. Fransa'da feodal beyler İngiltere'deki gibi tüccar tarımcılar konumuna gelmemişti. Hala Kral erkine karşı birer tehditler. Bu durum siyasal barışın oluşmasının önünde bir engeldi. Ancak yavaş yavaş burjuva sınıfı da geliyordu. Krallık ilk aşamada bu sınıfı kendi tarafına çekmeyi başardı, burjuva sınıftan olanları saraya bağlı önemli idari mevkilere yükseltti. "Fransa'da burjuva

¹¹⁷ 17. yüzyıl İngiltere'sindeki toprak reformları küçük toprak sahipleri ve köylülerin aleyhineydi: "1750'ye geldiğinde İngiliz toprak mülkiyetinin karakteristik yapısının şöyle olduğu görülüyordu: Birkaç bin toprak sahibi, bunların topraklarını kiralayan onbinlerce kiracı çiftçi, bu kiracı çiftçilerin toprağı işlerken emeklerini kiraladığı ve zamanlarının büyük bölümünde emeklerini kiraya veren yüzbinlerce tarım işçisi, uşaklar ve çok küçük mülk sahipleri. Bu durum, önemli bir parasal gelir ve para karşılığında satış sistemi anlamına geliyordu". E. Hobsbawm; **a. g. e.**, s.27-28. Yapılan toprak reformları ve çevirme hareketleri büyük acılara yol açtı. Kapitalizm de, endüstri işçilerine ihtiyaç duyduğu zaman, artık hayatlarını kazanabilmek için iş güçlerinden başka satacak bir şeyleri kalmayan, toprağından sürülmüş talihsizler stokundan da adam aldı. L. Huberman; **a. g. e.**, s. 125.

aydınlarının ve orta tabakaların tepede yer alan grubu, saray toplumu içine görece erken alınmıştı”¹¹⁸. Siyasi birliği oluşturabilmek için de soyluları da önemsiz görevler için olsa da sarayda toplamaya çalıştı. Sonradan soylulaşan burjuvazi (cübbe soyluları) ile eski soylular (kılıç soyluları) arasındaki saray rekabeti burjuvaziye de inceltilmiş zevklere yöneltti, soyluları ise kendi farklılıklarını vurgulayabilecek ayrıntılandırılmış bir kibarlık, nezaket ve zevk sahipliğine sürükledi (bu soylular burjuvaları sonradan görmeler olarak görüyordu. Ancak tüm bu rekabet ve sonuçları uygar dünyanın adab-ı muaşeret kurallarının temellerini oluşturdu)¹¹⁹. Merkezi iktidarın bu tür bir ittifaka dayalı sert yönetimi zamanla hem üst sınıfları yükselmeyi hedefleyen ancak önu tıkanmış bulunan küçük burjuvazi ve yoksul halk kitleleri ile köylüler tarafından tepkiyle karşılandı.¹²⁰ Fransa’da küçük burjuvazinin radikalleşen tavrı böyle bir toplumsal ardalana dayanıyordu. Bu radikalizm Aydınlanma hareketine bildiğimiz ruhunu veren Fransa Aydınlanması’nda karşılığını buldu.

Radikal küçük burjuvalar her ne kadar liberalleşmiş İngiltere’ye hayran

¹¹⁸ N. Elias; **a. g. e.**, s.111.

¹¹⁹ “Aynı dili konuşan, aynı kitapları okuyan saraylı burjuvazi ile saraylı aristokrasi, belirli bir aşamadan sonra aynı davranış biçimlerine sahip olmuşlardır... burjuvazi bir ulus haline geldiğinde... (bu davranışlar) belirli bir dönüşüm geçirip ulusal karakter haline gelirler. Üslup anlayışı, insanlar arasındaki nezaket konusundaki değer yargıları, iyi ve güzel konuşmaya verilen önem, sözlü dilin öne çıkışı ve daha bir çok özellik... Bütün bunlar Fransa’da önce aristokrat toplum içinde oluşur, daha sonra zamanla yaygınlaşarak toplumsal karakterden ulusal karaktere dönüşür. N. Elias; **a. g. e.**, s.112.

¹²⁰ Sınıfsal uyuşmanın mümkün kılınmadığı ve bunun yanı sıra iki mezhep ve farklı diller arasında siyasi birliği kurmanın zor olduğu Fransa’da kral, siyasal birliğin kişisel temsili olarak kurgulandı: “Bu politika XVII. yüzyıl boyunca başarıyla sürdürüldü. Bu başarıda en büyük pay ise, yaşamının son on sekiz yılını Kral XIII. Louis’nin (1601-1643) başbakanı olarak geçiren Kardinal Richelieu (1585-1642) ile beş yaşında tahta çıkıp büyük bir ayaklanmayla karşı karşıya kaldıktan sonra 1661’de başbakanlık sistemini kaldırarak yönetim yetkisini tek başına üstlenen Kral XIV. Louis’ye (1638-1715) aitti”. M. A. Ağaoğulları, F. Ç. Zabcı, R. Ergün; **a. g. e.**, s.356.

olsalar da Fransa'da bulabildikleri tek ittifak yoksulluk çeken halktı¹²¹. Fransa Aydınlanması'nın devrimci yönü de buradan kaynaklanıyordu. Menşei kutsallığa dayanan bir krallık, halk taleplerine gözünü kapamış bir yönetim, bağnazlık, merkezi yönetim tarafından tebaalaştırılmış bir halk ve en önemlisi hurafeye, vahye dayanan bilginin eski iktidarların kaynağı olması sebebiyle alaşağı edilmeye çalışılması, Aydınlanma'nın akla ve somut-olgusal gözleme verdiği önemin sebeplerini oluşturdu. Neticede, İnsan gerçeği anlamlandırırken aracı bir açıklayıcıya başvurmadan sadece kendi aklını ve duyularıyla elde ettiği deneyimleri kullanabilirdi ve kullanmalıydı aksi takdirde yine eski rejimlerin kutsallıkla çerçevelenmiş iktidarlarının boyunduruğuna sürüklenebilirdi. Bu nedenle, gerçeklik; somut olay ve olgulardan somut gözlemler ve deneylerle akıl yoluyla elde edilebilirdi. Bilimsel ilerleme ve akla yönelik inanç bu koşullar altında şekillendi.

Bilimdeki gelişmelerin pratik yaşamdaki yansımalarının doruğa ulaştığı bu anlamda da bilimsel gelişmeye verilen önemin kalıcı bir konuma ulaştığı dönem, Sanayi Devrimi ile başladı. Sanayi devrimi, 17. yüzyılda İngiltere'de hazırlanmış dönüşümlerin sonucu olarak, 18. yüzyılda yine bu ülkenin öncülüğünde gerçekleşti. İngiltere'nin bu

¹²¹ Dönemin Fransa'sı büyük ölçüde geçimi tarıma dayalı kırsal bir toplumdur. Nüfusun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan köylüler serfliğin artık kalkmış olmasına rağmen kiliseye, feodal beye ve devlete ödenen çeşitli vergiler nedeniyle oldukça güç koşullar altında yaşıyorlardı. Öte taraftan soylulara üst sınıflara dahil olan burjuvazinin dışında küçük tüccarlar ve küçük dükkancılar da durumlarından memnun değillerdi. Ayrıca burjuvanın tüm kesimleri arasında soylulara yönelik iltimaslara ilişkin hoşnutsuzluk söz konusuydu. Kilise ve soylular sınıfı ise homojen bir yapıda olmasa da ağırlıklı olarak eski düzenin (Ancien Regime) sürmesi taraftarıydılar. Bu sınıflar arasındaki mücadele ne reformların sonuna kadar götürülmesini mümkün kılıyor ne de eski düzeni tesis edebiliyordu. Üstelik İngiltere ile girilen yedi yıl savaşlarından mağlubiyetle ayrılması Fransa'nın ekonomik durumunu daha da güçlendirmişti. Sonuçta kral (XVI. Louis) yetkilerini kısıtlayacak şekilde meclisin açılmasına izin verdi. Bu meclis (Etats Genereaux) Fransız devrimini hazırlayan kararların alınmasına sahne olacaktı. Bkz: Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.183,184,187,188. Mecliste burjuvazinin anayasa hazırlamak üzere kurduğu üstünlüğün (meclisi kurucu meclis olarak isimlendirmişlerdi) etkileri halk arasında da kısa sürede yayıldı. Kralın meclisi tehdit eden tavırları katı aristokratlıkları bakanlıklara atamaları ve Paris çevresine asker yığması Paris halkının ayaklanmasına neden oldu ve bu ayaklanma kısa sürede tüm Fransa'ya yayıldı. 17 Temmuz 1789'daki ayaklanmada Bastille Kalesi yıkıldı ve bundan yaklaşık bir ay sonra tüm feodal rejim yıkıldı. 26 Ağustos'ta "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" kabul edildi. 1792'de ise Kral tutuklanarak tüm yetkileri elinden alındı. Bkz: **A. g. e.**; s.207, 208, 209, 216. Bu dönemdeki Jakoben (adları bir dernekten geliyordu) iktidarı egemen ve baskıcı bir iktidara dönüşme eğilimi taşıyacaktı. Bu ekip, araçsalcı rasyonel yönetimin halktan uzaklaşan yönelimini temsil etti. Jakoben yöneticiler (özellikle Robespierre) Cumhuriyet'i ideal şahin devlet haline getirmeye çalıştılar; tüm bu etkinlikler sırasında bir yandan ulusalcılık ideolojisini yaygınlaştırdılar, bir yandan da Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinden hem ilham hem de kendilerini meşrulaştırma zemini olarak yararlandılar. E. Göka; **a. g. e.**, s.115.

üstünlüğü, bu ülkenin dünya üzerindeki kolonyal örgütlenmeyi kurmayı başarmasından ve buradan elde edilen sermaye ile oluşan yeni zenginliğin ve ticaret mantığının devlet yönetimi ile uyumlu hale getirebilmesinden kaynaklanıyordu.

Sanayileşmenin kaynakları ne olursa olsun, göz ardı edemeyeceğimiz önemli sonuçlarından biri de bilimsel gelişmeye yüklenen beklentileri kalıcı kılması, - bir anlamda bilimsel deneyimin kendini kanıtlayabileceği bir ortamı sunmuş olması - diğer yandan da bilimin alacağı biçimleri belirlemedeki yetkinliği idi. Bu, tekniğe (ve elbette sanayinin ihtiyaçlarına) uyumlu bir bilim anlayışının pekişmesi anlamına geliyordu. Zira bilimsel gelişmeye yönelik önemli adımlar henüz bir yüzyıl önce atılmış bulunuyordu. Newton'un teorileri bu anlamda bir dönüm noktasını teşkil etmişti. Ancak sanayi devriminin ilk aşamasında endüstri kolları basit bir teknolojiye dayanıyordu.

“Teknolojinin basitliğinin nedeni, genellikle yüzyıllardan beri mevcut olan basit düşüncelerin ve araçların düşük maliyetli olan uygulamalarının oldukça çarpıcı sonuçlar doğurmasıydı. Yenilik buluşlarda değil, pratik insanların uzunca bir süredir mevcut olan ve ulaşılabilen bilim ve teknolojiyi kullanma konusunda hazır olmalarında”¹²² yatıyordu.

İngiltere'nin sanayi alanındaki öncü konumu basit bir teknikle ucuza kitlesel üretimin yapılabilirdiği bir ortama dayanıyordu. Ancak sanayi alanı genişledikçe ve daha kapsamlı üretim mallarını kapsadıkça bilimsel yeniliklere olan ihtiyaç da arttı.

Neticede ele aldığımız sosyo-ekonomik değişimler akademi, bilim adamı ve akademisyenin bilgi üretim biçimlerini ve içeriklerini belirleyici niteliklere sahipti. Kısaca özetlemek gerekirse, bu süreçler sonunda, kendiliğinden işleyen bir mekanizm anlayışı, düzenleyici ve olgusal akıl, pozitivism, tekniksel ve pragmatist bir bilimcilik bu süreçler sonunda bilim hakkındaki egemen fikirler haline gelmeye başlamıştır. Söz konusu kabullerin kurumsallaşma süreçlerini tarihsel bir perspektifle ele almak da akademik kimliklerin tarihsel süreçlerden günümüze taşıdıkları mesleki deneyimlerini ve bu bağlamda oluşturmuş oldukları genel anlamıyla yaşama dair perspektiflerini anlamayı mümkün kılabilir.

¹²² E. Hobsbawm; a. g. e., s.56.

B. BİLİMİN TARİHSEL (D)EVİRİMİ VE ÜNİVERSİTELER

Bilim-teknikğin sanayi dönemindeki gelişimi kuşkusuz ki bilimsel ilerlemedeki önemli bir basamağı temsil ediyordu. Ancak bu noktada, bazı soruların bizi yönelttiği arayışları da yanıtlamamız gerekmektedir. Mesela, bilimsel gelişmenin temel nitelikleri sadece bu dönemin belirleyiciliği altında mı gerçekleşmiştir? Veya Tarihsel süreç içerisinde günümüz bilim pratiklerini ve bilim adamlarının dolayısıyla da akademisyenlerin karakteristik niteliklerini belirleyen yönelimleri tespit edebilmek mümkün müdür? Elbette ki teknikteki gelişmelere, Aydınlanma sonrası dönemdeki yoğunlukta olmasa da insanlık tarihinin birçok döneminde karşılaşılabilmektedir. Özellikle bilimin ve teknikğin gelişmesi veya akademik kurumların tarihsel evrimi, akademisyen kimliğini sorunsallaştıran bir çalışmanın göz önünde bulundurması gereken tarihsel süreçleri oluşturmaktadır. Çünkü akademisyenlerin kimliksel kabullerinde ve yaşamı algılayış biçimlerinde, icra edilen mesleğin ve bu mesleğin uygulandığı mekanların belirleyici bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmektedir.

I. İlkçağ'da Bilim ve Akademi

İlk olarak; teknikte yaşanan gelişmelerin, insanların doğa ile kurduğu ilişkide, hayatta kalabilme veya doğa ile araya mesafe koyabilme ve onu yönlendirme arzularıyla şekillendiği iddia edilebilir. Çünkü insanlık olarak “bilinmeyenin temasından daha çok korktuğumuz hiçbir şey yoktur. Teknolojilerle dünyayı belli bir mesafede tutarız. Teknoloji bize dünyayla doğrudan temasın vereceği rahatsızlıktan tecrit edecek araçlar sağlar”¹²³. İlk teknik araçların da bu amaçlarla şekillendiğinden söz edilebilir. Kendini koruma, savunma ve doğayı düzenlemek veya yaşayabilmek için saldırıyı kolaylaştıran araçlar teknik alandaki ilk yeniliklerdi. Ama insanların sembolik düşünceyi dille birlikte geliştirmiş olmaları insanların doğa ile olan ilişki biçimlerini değiştirmeye başladı. Sihirsel düşünce sistemi olarak anlamlandırabileceğimiz bu gelişim, avlanılan hayvanları resmetmek ile veya bir av sahnesini danslarla canlandırmak ve hayvanları taklit etmek suretiyle, avın bereketli geçeceğine dair

¹²³ Kevin Robins; **İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.44.

inançları içermektedir¹²⁴. Böylece çeşitli teknik araçların yanı sıra sembolik taklitler yoluyla da av etkinliğine müdahale edilebileceği fikri yerleşmeye başlamıştı.

Hayvanları taklit etme veya avlanma sahnesine yönelik dans figürleri (ki ilkel kabilelerde halen rastlanmaktadır) ile şekillenen ve dilin gelişimiyle iyice sembolikleşen büyüler, sadece avın değil aynı zamanda doğanın da rastlantısal tehlikelerine karşı önceden müdahale edilebileceğini ve doğanın (bu tarz sihirsel etkinliklerle) yönlendirilebileceği inancını içermektedir¹²⁵. Diğer bir deyişle, sihirsel düşünce, insanların doğaya semboller aracılığıyla müdahale edebileceği fikrini yansıtmaktaydı. Bu aynı zamanda, sihirsel bilginin üreticilerinin kimler olacağını ve bir şekilde gelecek kuşaklara taşınmasının kimler tarafından gerçekleştirileceğinin de belirlenmesi sorununu doğuruyordu. Sihirsel düşünüşün kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve deneyimlerle zenginleşen bu birikimin örgütlenmesini mümkün kılan kişiler ilk olarak, artık ava çıkamayacak yaşlılardan seçildi. Bu üyelerin, doğrudan üretime (ava) katılmadıkları için bir şekilde bakımlarının (beslenme, barınma gibi) gerçekleştirilmesi de gerekiyordu. Bu kişiler zamanla toplumun kutsal kişileri veya yöneticileri haline geleceklerdi. Yöneticiler veya kutsal kişiler sihirsel bilginin sahipleri olarak, topluluğun ürettiği artı üretime bağımlıydılar. Böylece siyasal farklılaşma da başlamış oluyordu. Nitekim siyasal farklılaşmanın önkoşulu, işleri salt yöneticilik olup üreticilik işlerine katılmayanları besleyecek bir toplumsal artının sağlanmasıydı¹²⁶. Yani bilginin örgütlenmesi, birikimlerin aktarılması veya bir yönetici kesiminin ortaya çıkmasında artı üretim önemli bir yer teşkil etmekteydi.

İnsanlığın tarımı keşfetmesi ise zihinsel düşünüşte farklı bir takım dönüşümlere sebep oldu. Yağmurun ne zaman yağacağı, iklim değişikliklerin önceden belirlenebilmesi, sulama alanlarının örgütlenmesi, daha kompleks fikirlerin geliştirilmesini gerektiriyordu. Sihirsel düşünüş böyle bir üretim şeklini kontrol

¹²⁴ Bkz: Alâeddin Şenel; **İlkel Topluluktan Uygur Topluma**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s.77

¹²⁵ Alâeddin Şenel sihirsel düşünüşü şöyle açıklamaktadır: “Sihirsel düşünüş aslında insan düşünüşünün tarihsel ve doğal bir aşaması olarak görülür. Düşünce, dış dünyanın duyular yoluyla insanın zihninde çizdiği imajlarla başlar. Bu imajlar dış dünyadaki nesnelere ve olaylara ‘benzer’ imajlardır. Edilgin düşünce bu imajlarla yeterince donandıktan sonra, olaylara karışma yolunda insanı harekete geçirir. Etkin düşünce dönemi başlamıştır”. **A. g. e.**; s.99-100.

¹²⁶ **A. g. e.**; s.89.

etmede yetersiz kalmıştı. Sulama alanlarının tespiti veya iklim değışiklerin belirlenmesi gibi büyük işler, daha büyük bir artı değere gereksinim duyuyordu. Bunları yöneten de yeni bir sınıf olacaktı. Bu bakımdan,

“toplumsal artının ilk türettiği sınıf din adamları olmuştur... Tanrının topraklarında sağlanıp tanrının evinde (tapınakta) toplanan toplumsal artıyı kullanan din adamları, onu hem daha büyük, daha süslü, daha dayalı döşeli tapınaklar yaptırmak, hem de daha fazla toplumsal artı almak için yeni tarımsal altyapı girişimlerinde ve bu girişimlerin etkinliğini arttıracak araçların yapılmasında harcamışlardır”¹²⁷.

Din adamlarının veya rahiplerin toplumsal artıya el koymalarının dayanakları bunlarla da sınırlı değildi. Bunların dışında örneğin rahiplerin iklim değışikliklerini önceden tespit etmeyi sağlayan çalışmaları sıradan insanlar gözündeki üstünlüklerinin dayanağı da olmuş olabilir¹²⁸. Rahipler ayrıca toplumun doğal veya toplumsal değışimlere karşı korunmasını sağlayacak şekilde ritüelleştirilmiş dinsel ayinler veya törenler tertip ederek ve bunları yöneterek iktidarlarını perçinlemeye çalışmışlardır. Bu rahipler ilkçağ döneminde, hem insana hem de doğaya ilişkin (kendi içinde) tutarlı teolojik ve mitolojik tanrısal sistemler ortaya koydular. Ancak rahipler her ne kadar ilk evrede, pratik akla yönelik katkılarda bulunmuş olsalar da (tarımsal üretimi arttırmaya yönelik alt yapı çalışmaları, iklimlerin belirlenmesi veya çeşitli araçların geliştirilmesi gibi); fikirleri iktidarlarının teminatı olması bakımından dogmalara dönüşmeye eğilimliydi. Ancak yine de henüz ilkçağda, sistemli düşünce biçimlerinin nüvelerini görmek mümkün olmuştu. Kutsallık, teknik rasyonalite, otorite ve toplumsal artı arasında kurulan karmaşık ilişkiler bu gelişmelere neden olmuştu.

İlkçağın en önemli gelişmeleri ise Yunanistan’da yaşandı. Burada, eski Sümer veya Mısır’ın kılıgısal (pratik) fakat aynı zamanda dogmatik tanrısal düşünüşünden farklı bir doğa felsefesi geliştirilebildi. “İnsan yaşamının anlamı ve amacı nerededir? gibi soruları ‘akla’ dayanarak yanıtlamaya çalışan ilk düşünürler Yunan dünyasında yetiştiler: Eski Yunan filozofları, dinlerin ve mitosların bu çeşit sorulara verdikleri yanıtlarla da yetinmediler: akla dayanan yanıtlar vermeye çalıştılar”¹²⁹. Bunun nedeni ise Yunanistan’daki toplumsal farklılaşma idi. “Aristokratik dünya görüşünü

¹²⁷ A. Şenel; **a. g. e.**; s.281.

¹²⁸ W. H. McNeil; **a. g. e.**, s.36-37.

¹²⁹ S. Tanilli; **a. g. e.**, s.37.

içeren mitolojik düşünüş, beliren yeni toplumsal olguları ve insan ilişkilerindeki değişimleri açıklamada yetersiz kaldı. Yükselen orta sınıf, olaylara kendi açısından yaklaşarak, tanrılara başvurma gereksinimi duymayan laik ve soyut bir söylem kurma uğraşı içine girdi”¹³⁰. Eski Yunan’da yerleşikleşmiş bulunan mitolojik düşünce kahramanlık çağının soylu asker sınıfının toplumsal yaşantısına ilişkin bir dinsel görüş oluşturuyordu. Ancak değişen toplumsal yapı, artık bu tarz bir düşünüşün açıklamalarını yeterli görmüyordu. Neticede, İyon’un (Batı Anadolu) doğa filozofları evrene (*kosmos*) ilişkin spekülative de olsa, doğal ve somut açıklamalara giriştiler (Daha sonra, Elea okulunun düşünürleri veya Platon gibi filozoflar soyut özlere – idealara – dayalı açıklamalar da ortaya koydular). Ayrıca, İyon’daki ilk felsefi düşünürlerin “evrendeki nesnelere bir tek maddeye indirilmesi; böylece evrende olup bitenleri evrensel bir ilkeye bağlayarak açıklama yolunu açmıştı”¹³¹.

Eski Yunan’ın İyon kentlerindeki spekülative doğal felsefesi daha sonra Güney İtalya’daki Elea Okulu’nun etkisine girdi (Bu okulun önemli temsilcisi Pythagoras idi). Bu okul, rasyonel ve idealist düşüncede önemli gelişmelere sahne oldu. Örneğin matematikçi olan Pythagoras, *kozmos*’un ilkesinin (*arkhe*) sayılar olduğunu ileri sürmüştü¹³². İdealizm ve rasyonalizm, daha sonraları Platon’un felsefesinde de belirleyici bir rol oynadı. Platon, yaşadığımız dünyaya ait bilginin duyulardan elde edilebileceğini reddetmiş; bu dünyanın, ideal evrenin sadece soluk bir yansıması olduğu savını ortaya atmıştı. Bu nedenle, ona göre gelip geçici, değişken nesnelere üzerinde duyular ile elde edilen algılar gerçek bilgi değildi; bir başka deyişle, duyusal nesnelere mutlak, kesin, evrensel olması gereken bilimsel bilginin objeleri olamazlardı¹³³. Platon’un bu savları, Ortaçağ’da etkili olacak ve skolastik felsefenin ilk evresini biçimlendirecekti. Bu felsefe tarzında, gerçek bilgi tefekkür veya ilhama dayanacaktı. “Zira, Platon’a göre, doğa alemi ‘asıl’ veya ‘mükemmel’ gerçeğe ulaşmak için uygun vasıta değildi. Bunu ancak ‘derin düşünme’ veya ‘ilham’ ile keşfetmek mümkündü”¹³⁴. Derin düşünme ve tefekkür, filozofun kendini toplumdan yalıtması anlamına da

¹³⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları; **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.53.

¹³¹ Cemal Yıldırım; **Bilim Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.23.

¹³² M. A. Ağaoğulları; **a. g. e.**; s.67.

¹³³ **A. g. e.**; s.195.

¹³⁴ Colin A. Ronan; **Bilim Tarihi-Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi**, Çev: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergün, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005, s.99.

gelmekteydi. Bu nedenle, Platon'un kurduğu *akademi* böyle bir tefekkür ortamının yaratılmasına dayanıyordu.

Akademinin kurum olarak ortaya çıkışı, toplumsal olandan ayrı olarak konumlandırılmış bir mekânda tefekküre dalmaya dayanmaktadır. *Akademios*, etrafı duvarlarla örtülü ve Platon'un öğrencilerini topladığı zeytinliğin sahibidir ve meraklıların, davetsiz misafirlerin ulaşamayacağı bu mekânda, aynı sorular çerçevesinde düşünce üretmek isteyen insanlar, ağaçların altında bir araya gelip, tarihin belki de ilk akademik çalışmalarını başlatmıştı¹³⁵. Bu durum, bilimsel üretimin toplumdan soyut bir cemaat oluşturarak gerçekleştirilebileceğine dair inancın ilk işareti olarak da kabul edilebilir.

Ayrıca, ilk çağda akademik faaliyetler, belirli üyeler tarafından özel bir arayış çabası olarak gerçekleştiriliyordu. Diğer bir ifade ile ilk çağda bilim, sahip olunan bir bilgi değildi. Bilime bugünün terimleriyle karşılanamayacak şekilde "İstoria, exétasis, filo-sofia deniyordu, bunlar – bir takım ince ayrılıklarla – uğraş, uygulama, irdeleme, yöneliş anlamına gelen sözcüklerdi, ama sahip olma anlamını içermiyorlardı 'Filo-sofia' adı bile sağlam bilgiyi, *bilgi edinmiş* olmak değil, *bir bilgi aramak* olan o yeni etkinlik türüyle karıştırmamak çabasından doğmuştur"¹³⁶. Çünkü bu dönemde bilim, sahip olunan bilgilerin tümü anlamına değil, bir üretim ve yaratı meselesi olarak anlaşılıyordu ve bu yaratıyı gerçekleştirme edimi, toplumun sıradan ham fikirlerinden farklı bir fikir üretim sürecini mümkün kılacak bir örgütlenme ve yaşayış tarzını gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle, akademinin ortaya çıkması fikir, düşünce ve akla tanınan öncelikle ilgiliydi. Benzer bir gelenek daha sonra Aristo tarafından da yürütüldü. Aristo *lise* adı verilen bir okul oluşturdu. Ancak Aristo'nun hakiki bilgiye ilişkin yaklaşımı biraz daha farklıydı.

Platon'un öğrencisi Aristo da son kertede, tümdengelimci bir anlayışa ve aklın belirli önceliklerine işaret etmiş olsa da dünyayı anlamada duyuların rolüne güveniyordu ama nesnelere nicel yapılarından çok, kendilerine ait ereksel

¹³⁵ Nur Vergin; "Bilim Camiası ve Tanınma İsteği", **Doğu Batı Dergisi**, S:7, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s.39.

¹³⁶ José Ortega Y Gasset; **Üniversitenin Misyonu**, Çev: Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.54.

(teleolojik) gelişimi anlamaya çalışıyordu. Aristo, sistemli bir gök cisimleri savı ortaya atarak gök cisimlerinin birbiriyle neden sonuç ilişkisine göre bağlı olduğu bir evren teorisi geliştirmişti. Ancak ilk hareketin kaynağını gizil bir güçte görüyordu¹³⁷ (Gezegenler iç içe geçmiş kürelerin çevresinde yer alıyordu. İlk küreyi hareket ettiren ise kusursuz fakat belirsiz bir güç kaynağı idi. Aristo bu “ilk hareket ettiriciyi, mantığa dayalı araştırmanın kapsamı dışında tuttu”¹³⁸). Dünya bu evrenin merkezindeydi. Ona göre, gökteki nesnelere kusursuzdu ama Ayın altında yani arzdeki nesnelere geçici ve kusurluydu¹³⁹. Nesnelere düzeni bu bağlam açısından en kusurludan en kusursuza doğru sıralanıyordu. Dünyaya yakın olan en kusurlu, en uzak olan yani hareket ettirici güç, en kusursuz nesneydi. Dünyadaki her bir nesne ise kendine içkin yapıyla sınırlanmış olsa da kusursuzluğa yönelme eğilimi taşıyordu; bu yönelim o nesneyi olsa olsa kendisi yapacaktı¹⁴⁰. Aristo'nun gök cisimlerini bu şekilde kategorize etmesi, Skolâstik felsefenin hiyerarşik evren düzeni algısını biçimlendirmişti (kusurlu insan-kusursuz tanrı gibi). Ancak Aristo'nun doğru bilgiye ulaşmada nesnelere gözlemlenmesine yüklemiş olduğu anlam¹⁴¹, bilimsel gelişmenin sonraki evreleri için önemli bir basamak oluşturacaktı. Çünkü Platon, ideal formları bu dünyanın dışına taşıırken, Aristo - her ne kadar gök cisimlerine kusursuzluk atfetmiş olsa da - ideallik potansiyellerin nesnelere özünde bulunduğunu söylemiş oluyordu ki böylece de nesnel gözlem önemli bir veri olarak kabul edilebiliyordu. Ancak yine de Aristo'nun felsefesinin kusursuz bir güç tahayyülüne dayanan savları veya tümel kabulleri metafiziksel bir yönelimin işaretleyiciler ve bu bağlamıyla da skolastik görüşün en gelişkin döneminde önemli bir rolü bulunacaktı.

İlkçağda bilimsel gelişmenin önemli adımlarından biri Büyük İskender'in doğuya yönelik fetihlerinden sonra ortaya çıkan *Hellen* kültüründe gerçekleşti. Bu fetihler Yunan kültürünün felsefi rasyonel düşüncesi ile Doğu'nun teknik ve pratiğe dayalı teknik-bilimsel algısı arasında bir bağlantının kurulmasını mümkün kıldı.

¹³⁷ Bkz: Aristoteles; **Fizik**, Çev: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.375.

¹³⁸ C. A. Ronan; **a. g. e.**, s.107.

¹³⁹ **A. g. e.**; s.108.

¹⁴⁰ Nesnenin erekselliği şöyle tarif edilebilir: “Başlangıçta üstü örtük de olsa amaç daima vardır; her şey giderek daha belirginleşen bu amaca uygun biçimini kazanır ve oluşum böylece tamamlanır”. C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.35.

¹⁴¹ Bkz: C. A. Ronan; **a. g. e.**, s.107.

Dönemin önemli doğa bilimcileri ve filozofların teoremleri düşün alanında, felsefede ve bilimde uzun yıllar etkili oldu. Suyun kaldırma kuvvetini bulan Arşimet veya ortaçağın gök bilimini büyük ölçüde belirleyen Batlamyus'un teorileri (dünya merkezli evren algısı) bu döneme denk gelmektedir.

Neticede ilkçağ, insanın sembolik düşünce yeteneğini geliştirmesi ile başlayan süreçler doğrultusunda, farklılaşan üretim biçimleri ve toplumsal örgütlenme şekilleri ile birlikte doğa, evren, insan veya toplum algısındaki bir takım üretici çabaları içerebilmiştir. Bu dönemde henüz felsefe ve bilim arasında bir ayrıma gidilmemiştir. Bu gerçeğin bilgisine ulaşmada metafizik ve spekülasyona da yer verildiğini göstermektedir. Ancak yine de insan gerçeğin bilgisine ulaşmak için bu dönemde somut gerçeklere dayanmaya çalışmış, gözlem ve deneyin önemini öğrenmeye başlamıştır. Ayrıca felsefe ve bilimle uğraşmanın ayrıcalıklı bir konuma dayandığı henüz bu dönemde ortaya çıkmakta ve toplumun ürettiği artı değer ile bu kişiler arasında bir bağlantı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Antik dönemin sona ermesinden sonra ise bilimsel gelişmede bir duraklama görülmektedir (Roma döneminde daha çok pratik bilim algısının egemenliği söz konusudur). Ancak bundan sonra, yaklaşık olarak 800 ile 1100 yılları arasında, İslam bilginlerinin antik eserleri çevirmeleri ve bunlar üzerine yeni bilgiler eklemeleriyle bilimsel bir canlanma da söz konusuydu¹⁴².

II. Ortaçağ'da Bilim ve Üniversitenin Doğuşu

Ortaçağ'ın Batı dünyası ise bilimsel anlamda bu yıllarda, bir durgunluğa sahip gibi görünüyordu. Yeni-Platonculuğun skolastik felsefenin ilk evresindeki etkisi, Platon'un kendine içkin rasyonalizminden de katıydı. Mutlak varlığa erişmek sezgisel akla dayalı bir düşünce sistemini gerektirir hale geldi. 13. yüzyıla kadar, Aristo'nun fikirleri tamamen unutulmuştu. Antik çağın, Platon'un temel eseri dışındaki

¹⁴² Arapların bilime ilgileri ilk önce bilimsel yayın ve eserleri toplama ve koruma şeklinde ortaya çıktı. Daha sonraları hekimlik, kimya, fizik ve matematik alanındaki gelişmelere rastlamaktayız. Öklid, Batlamyus ve Aristo gibi bilginlerin çalışmaları Arapçaya kazandırıldı. Bu eserlerin Rönesans'a taşınması Arapça'dan yapılan çevirilerle gerçekleşecekti. Bu dönemin önemli isimleri arasında optik çalışmalarında El Hazen, Astronomide Yunus cebirde El Harazmi ve İbni Rüşd önemli isimlerdir. İbni Rüşd özellikle akla dayalı bir iman anlayışını geliştiriyor ve Atistoculuğu savunuyordu. Ancak Gazali ile birlikte akla ve felsefeye gösterilen önem azalmaya başlar: Ona göre tüm doğruların kaynağı vahiydir. Bkz: C. Yıldırım; a. g. e., s.67.

eserleri artık bilinmiyordu. Ancak yine de özellikle manastır sisteminin etkisiyle öğrenme ve bilmeye ilişkin arayışların bu dönemde tamamen sona ermemiş olduğunu ve bazı bilgilerin parça parça da olsa varlığını sürdürmeye devam ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bunun yanı sıra, “1100 ve 1200 yılları arasında, Batı Avrupa’da büyük bir yeni bilgi akımı gerçekleşti. Bunlar biraz İtalya’nın ve Sicilya’dan ama özellikle Aristo, Öklid, Batlamyus ve Eski Yunan hekimlerini, yeni aritmetiği ve karanlık çağ boyunca gizlenmiş bulunan Eski Roma hukuku metinlerini çalışan İspanya’daki Arap âlimlerinden kaynaklanıyordu”¹⁴³. Bunların etkisi düşünsel alanda kendini göstermekte gecikmedi. 13. yüzyılda Aquinumlu Thomas’ın Aristo felsefesiyle skolastik felsefeyi birleştirme çabası bir canlanmaya sebep oldu (anlamak için inanmak yerine inanmak için anlamak)¹⁴⁴. Aquinumlu Thomas’ın Aristo’yu Hıristiyanlığın kalbine taşıması, Eski Kilisenin temellerini sarsmıştı ama bu dönemde üretilen düşünce ve bilimin niteliklerine toplu olarak bakıldığında, onların muhalif ifade ve potansiyellere rağmen, Skolastiğin temel aksiyomlarını paylaştıkları ve ‘yeni’ adını pek de hak etmedikleri görülmektedir¹⁴⁵. Neticede Skolastik felsefede ağırlık kazanan Aristo anlayışı kısa sürede, Kilisenin de resmi görüşü haline gelmişti. Ancak yine de bu gelişmeler, Batı medeniyeti içersinde felsefe ve bilimin yeniden doğuşunu hazırlayacak nitelikleri açığa çıkaracaktı.

Öte yandan ortaçağ bilgi ve eğitim kurumları açısından da tamamen karanlık bir çağ değildi. Örneğin 787’de imparator Şarlman tüm kiliselerin eğitim kurumları açmasına yönelik bir karar alır ve II. Frederik de Napoli ve Padua üniversitelerini başlatmanın yanı sıra bilimsel çeviri ve üretimlere destek olmuştur¹⁴⁶. Ancak asıl olarak, ortaçağın geç evresinde gelişen ticaret ile yükselen kent yaşantısı ilk üniversitelerin gelişmesini ve ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kentlerden İtalya’daki Bologna özel bir konuma sahipti.

“11. yüzyılın sonunda, kasaba yaşamının, ticaretin ve hukukun yeniden canlanması, bunu takip edecek Rönesans yüzyılını haber veriyordu. Bu canlılık İtalya’da birden fazla noktada takip edildi, belki ilk olarak Bologna’da değil, fakat burada da coğrafik nedenlerle çok geçmeden bir merkez kuruldu. Bu şehir Kuzey

¹⁴³ Charles Homer Haskins; **The Rise of Universities**, Cornell University Press, New York, 1966, s.5.

¹⁴⁴ Bkz: M. A. Ağaoğulları, L. Köker; **İmparatorluktan... a. g. e.**, s.224.

¹⁴⁵ E. Göka; **a. g. m.**, s.114.

¹⁴⁶ C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.71.

İtalya'daki iletişim kanallarına liderlik eden bir buluşma noktasıydı”¹⁴⁷.

Böylece Bologna, üniversitenin ortaya çıkması için gereken koşulları taşıyan bir kentti. Bu üniversite öğrencilerin örgütlediği bir kurum olarak ortaya çıkmıştı. Nitekim “çoğu planlanmış bir biçimde değil de kendiliğinden gelişen ilk üniversiteler, ünlü hocaların etrafında toplanan öğrencilerin, kendi ortak çıkarlarını Kilise yetkililerine ya da kentlerden gelen örneğin kalacak yer için fahiş kira istemek türünden zorlamalara karşı korumak amacıyla örgütlenmeleri sonucunda kurulmuştu”¹⁴⁸. Ayrıca bu örgütlenme veya birleşme talebi, bir kavram olarak ‘üniversite’nin ortaya çıkışını da betimlemekteydi.

“Aslında, üniversite kelimesi, grup veya birlik gibi bir anlama gelmektedir ve zamanında anlamı yalnızca ustalar ve öğrenciler loncasıyla sınırlıydı (universitas societas magistrorum discipulorumgue). Tarihsel olarak, üniversite kelimesinin evrensellik veya evrensellik öğretisiyle ilişkisi bulunmuyordu; kelime, bütünlüklü bir gruba işaret ediyordu. Bunun, berber, marangoz veya öğrencilerden oluşması önemli değildi. Bologna’daki öğrenciler ilk olarak, kasaba halkından korunma anlamında bir tür üniversite (birlik) organize ettiler. Çünkü yeni kiracı ve müşterilerle birlikte oda ve çeşitli gereksinimlerin fiyatlarının yüksek oranda artması ve yalnız öğrencilerin dolandırıcılıklara karşı savunmasız olmaları bunu gerekli kılıyordu”¹⁴⁹.

Öte yandan ortaçağın üniversitelerinin bir başka biçimi de hocaların örgütlendiği loncalardan oluşmaya başlayacaktı. “Hocaların organize ettiği bir üniversite 12. yüzyılda, Paris’te bir örgüt olarak ortaya çıktı. Hocaların kurduğu bir birlik olması nedeniyle Bologna’dakiyle karşıtlık halindeydi”¹⁵⁰. Bu nedenle üniversite oluşumlarında iki tür yönelim gözlemlenmekteydi: “Birincisi Bologna Üniversitesi (1088) örneğinde olduğu gibi öğrencilerin denetimindeki bir lonca modeliydi. İkincisi ise ilk kez Paris Üniversitesi’nde ortaya çıkan öğretim üyeleri loncası biçimindeki modeldi”¹⁵¹. Her iki üniversite belirli ortaklıkları paylaşıyor olsalar da ortaya çıkardıkları üniversite modeli birbirinden farklıydı.

“Bunlar (Paris ve Bologna üniversiteleri) arasında dikkat çekici birçok ortak yön bulunmaktadır. İkisi kuzey ve güney tipleri olarak ayrıştırılabilir; ilki daha hiyerarşik ve disiplinli sonraki ise daha özgürlükçü ve demokratiktir. Çünkü kuzeydeki komün ve

¹⁴⁷ C. H. Haskins; **a. g. e.**, s.7.

¹⁴⁸ M. A. Ağaoğulları, L. Köker; **a. g. e.** s.209.

¹⁴⁹ C. H. Haskins; **a. g. e.**, s.9.

¹⁵⁰ **A. g. e.**; s.16.

¹⁵¹ İlhan Tekeli; “Dünyada Türkiye’de Üniversite Üzerine Konuşmanın Değişik Yolları”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003, s.129.

üniversiteler bölgesel krallık ve prensliklerin geliştiği toplumlarda ortaya çıkmışken, güney bölgelerindeki şehir-devletleri, yaşamı öğrenmek zorunda olan üniversitelerin aynı cumhuriyetçi imaj ve benzerliklerle şekillendiği egemen politik kurumlar haline gelmişti. Kuzey üniversitelerinin prototipi olan Paris, yerel bir iradesi olmadan şekillenmiş ve üniversite ve şehir de Fransa kilisesinin koruyuculuğu altında gelişmişti”¹⁵².

Öte yandan ilk üniversiteler bunlarla da sınırlı değildi. Özellikle İngiltere’de kurulan Cambridge ve Oxford üniversitelerinin oluşumu da öğretim üyeleri loncalarının etkisi ile olmuştu. Ayrıca bu okullar kolej geleneğinin oluşmasını sağlayan üniversitelerdi. En eski kolej Paris’te kurulmuştu ama gerçek anlamıyla kolejin ana yurdu, Oxford ve Cambridge’di. Buralarda, üniversite hayatının karakteristik nitelikleri ortaya çıkmıştı. Bu kolejler, kendilerini, pratik öğretim kadar sosyal hayatın düzenlenmesine de adanmıştı... En eski kolejler, Balliol, Metron ve Peterhouse, 13. yüzyıla dayanıyordu¹⁵³. Ancak bu üniversite ve kolejler günümüz eğitim sisteminden ve anlayışından oldukça farklıydı. “Ortaçağ üniversiteleri yalnızca yükseköğretim kurumları değildi. Bizim ilk ve orta öğretimimiz de orada kısmen verilmekte veya onun tarafından düzenlenmekteydi. Kolej sistemi 8 yaşından itibaren öğrenci kabul ederek, bu karşılığı daha da arttırmıştı”¹⁵⁴. Üniversite bir anlamda, yaşamın önemli bir döneminin geçirildiği, kapsayıcı ve düzenleyici bir yaşam biçimi sunmaktaydı.

Öte yandan bu üniversitelerdeki eğitim oldukça basit bir düzeydeydi; gramer, retorik, diyalektik gibi derslerin yanında astronomi, aritmetik, geometri gibi dersler de veriliyordu; ancak bunlar teoremlerin ispatlanmadan verildiği veya paskalya tarihini belirlemede kullanılan yöntemlerin aktarıldığı dersler düzeyindeydi¹⁵⁵. Üniversitelerde çoğunlukla, genel sanat, hukuk, tıp ve ilahiyat alanlarında eğitim veriliyordu. Örneğin Paris üniversitesinde temel sanatlar eğitimi alındıktan sonra tıp, hukuk veya ilahiyat alanlarında farklı doktora yapılıyordu; en uzun doktora süresi ise ilahiyat alanında idi (15-16 yıl)¹⁵⁶. Eğitimin bu şekilde örgütlenmesi Avrupa için oldukça yeni bir olguydu.

¹⁵² J. K. Hyde; “Commune, University, and Society in Early Medieval Bologna”, **Universities in Politics: Case Studies From the Late Middle Ages and Early Modern Period**, Ed: John W. Baldwin, Richard A. Goldthwaite, The John Hopkins Press, Baltimore-London, 1972, s.18.

¹⁵³ C. H. Haskins; **a. g. e.**, s.19.

¹⁵⁴ Jacques Le Goff; **Ortaçağda Entelektüeller**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s.107.

¹⁵⁵ C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.72.

¹⁵⁶ J. L. Goff; **a. g. e.**, s107.

Ancak belirtmek gerekir ki bu üniversiteler Aydınlanma döneminin anlayışlarına da pek açık olamamışlardı¹⁵⁷. Bunun bazı nedenleri bulunuyordu.

Öncelikle, ortaçağ üniversitelerinin temel niteliğinin loncalar şeklinde örgütlenerek kiliseye bağlı kurumlar olduklarını söylemek gerekmektedir. Laikliğe yönelik bir hareketten doğmalarına rağmen, bunlar kilisenin içindedirler ve hatta kurumsal olarak onun dışında kalmaya çalıştıklarına bile bu böyle olmaktadır¹⁵⁸. Öte yandan yine de üniversitelerin elde ettikleri bir takım ayrıcalıklar bulunmaktaydı. “Üniversite loncasının gücü üç temel ayrıcalığa dayanmaktaydı. Hukuki özerklik – kilise çerçevesi içinde, bazı yerel kısıtlamalar ve papaya temyize gidebilmesi yetkisiyle birlikte – , grev ve kentten ayrılma hakkı, üniversite unvanlarını verme tekelini¹⁵⁹. Bu ayrıcalıkların gerçekleşmesi ise ulusal ve yerel düzeydeki iktidarlara karşı verilen mücadelelerle mümkün olmuştu. Örneğin Paris’te merkezi iktidarını güçlendirmek isteyen kral ile üniversite öğrencilerini karşı karşıya getiren çatışmalarda pek çok öğrenci hayatını kaybetmiş, bunun üzerine üniversite bir süre greve gitmiş ve böylece bazı ayrıcalıklar elde edilmişti, Oxford da ise bir kadının öldürülmesi ile iki öğrenci kentin burjuvaları tarafından idam edilmesi üzerine üniversite 1214’te bağımsızlığına doğru ilk adımlarını atmıştı¹⁶⁰. Öte yandan üniversitelerin yerel iktidarlara olan bu mücadelesi, laik iktidarlara mücadele içinde olan papalığın dikkatini çekmiş ve üniversitelerin bir takım ayrıcalıkları papalığın gösterdiği çabalarla sağlanmıştı. Ancak bu gelişmeler kısa bir süre içerisinde, Batılı üniversiteli entelektüelleri papalık makamının birer memurları haline getirmiş ve özellikle sanat, tıp veya medeni hukuk gibi disiplinlerdeki gelişmeleri engellemişti¹⁶¹. Dolayısıyla gerçek anlamda üniversitenin oluşumu için daha sonraki yüzyılları beklemek gerekecekti.

Ancak yine de Rönesans döneminde Kopernik veya Galileo gibi bilim adamlarının bu üniversitelerde eğitim almışlardı. Ancak onların buluşları ve teoremleri bu üniversitelerin ruhani yönelimli yöneticileri ve kilise ileri gelenleri tarafından benimsenmedi. Dolayısıyla, gerçek anlamda bilimsel gelişme üniversitenin dışında

¹⁵⁷ Christophe Charle, Jacques Verger; **Üniversitelerin Tarihi**, Çev: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s.71.

¹⁵⁸ J. L. Goff; **a. g. e.**, s.103.

¹⁵⁹ **A. g. e.**; s.106.

¹⁶⁰ **A. g. e.**; s.99.

¹⁶¹ **A. g. e.**; s.102-103.

gelişti. Kopernik'in eserleri sadece matematiksel doğruluğu olan önermeler olduğu, felsefi iddialar içermediği savıyla yayınlanabildi. Bu önsöz sayesinde “okuyanlar, okudukları şeyin evrenin gerçek tasviri değil, fakat ‘gözlemlere uygun düzen bir hesaplama’ olduğunu öğrendiler”¹⁶². Ancak üniversite ve kilise çevrelerince pek değerli görülmeyen Kopernik ve ardılı Kepler'in yer merkezli evren anlayışını yıkan güneş etrafında ve kendi etrafında dönen küresel bir dünya kuramı, zihinsel dönüşümlerdeki önemli bir farklılaşmayı temsil ediyordu. Çünkü Kopernik'le birlikte insanoğlunun kendini evrenin merkezinde sayma iddiası yıkılmış, doğanın bir uzantısı, bir parçası olduğu düşüncesi doğmuştu¹⁶³. Galileo da bilimsel düşüncede önemli adımlar atılmasını sağlamıştı. O sadece gökyüzü cisimlerinin değil yeryüzündeki cisimlerin de hareketlerinin matematiksel olarak ispatlanabileceğini savunuyordu¹⁶⁴. Böylece rasyonalizme duyulan güven güçlenmeye başlıyordu. Öte yandan Galileo'nun nesnelere dünyasını matematik bir dille açıklaması bilimsel düşünüşte (yani teolojik olmayan bir anlamda) Platonculuğa dönüşü ifade ediyordu¹⁶⁵. Ancak bu niteliği onun gözlem veya deneyden yararlanmadığı anlamına da gelmemekteydi. Çünkü ayrıca o, optik bilimine olan ilgisi sayesinde teleskopla tanışmış ve teleskopu bilimsel gözlemlerde etkili bir şekilde kullanmıştı. Ancak onun bu bilimsel başarıları kısa bir süre içinde üniversitenin teoloji hocaları ve kilise tarafından tepkiyle karşılandı.

Galileo, buluş ve teoremlerinden ötürü, Engizisyon mahkemelerinde yargılandı ve görünürde iddialarından döndüğünü itiraf ederek idam cezasından kurtuldu. Ancak Galileo'nun bilimsel düşüncede attığı önemli adım bilimin konusunu oluşturacak şeylere ilişkin fikirleri idi: “Galileo, kendisinden sonra gelen tüm bilim adamları gibi, maddenin ‘birincil’ dediği özellikleri (kütle, biçim ve hareket) ile ilgileniyordu. ‘İkincil’ dediği renk, tat, koku ve ses gibi özellikler ölçülemediğinden onu ilgilendirmiyordu”¹⁶⁶. Böylece bilimin nelerle ilgilenmesi gerektiği, işleyişinde insanı ve toplumu nasıl konumlandıracağıının temelleri bu dönemde atılmış oluyordu. O dönem bağlamında

¹⁶² C. A. Ronan; **a. g. e.**, s.367.

¹⁶³ C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.81.

¹⁶⁴ Bkz: C. A. Ronan; **a. g. e.**, s.383.

¹⁶⁵ Alexandre Koyre; **Bilim Tarihi Yazıları**, Çev: Kurtuluş Dinçer, Tübitak Yayınları, Ankara, 2002, s.211.

¹⁶⁶ C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.103.

sınırlayıcı olan toplumsal örüntüyü yarmak için gerekli olan bu çabalar, kısa sürede bilimsel geleneğin temel yapı taşları olacaktı.

Neticede Ortaçağ dönemini bilimsel ve felsefi düşünce sistemlerinde büsbütün bir karanlık çağ olarak nitelemek doğru bir yaklaşım değildir. Özellikle özgür kent ortamlarının özgür ve bağımsız düşünce üretme bağlamında önemi bu dönemde ortaya çıkmış, özgür kent aynı zamanda üniversitenin doğuşu için de belirleyici olmuştur. Üniversitenin bağımsızlığı içinde bulunduğu kentin özgürlüğü kadar önemli görünmüş ve üniversite bu bağlamda dini ve seküler iktidarlardan bağımsızlaşan bir takım ayrıcalıklara sahip olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde bilgi üretimi ve özgürlük arasındaki ilişki fark edilmiş, bilimsel üretimin doğrudan sonuçlarına ulaşılamasa da bilimsel kabullerin özgürlükle oluşan biçimlerine kapı aralanmıştır. Ancak bilimin gerçek anlamda kurumsallaşması ve bilim adamı ile akademisyenin kimliksel kabullerinin oluşmaya başlaması daha sonraki gelişmelerle mümkün olacaktı.

III. Bilimsel Yetkinlik Çağı ve Bilimin Kurumsallaşması

17. yüzyıl bilimsel düşünce biçiminde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem oldu. Bu dönemde, daha önceki yıllarda geliştirilen ve biriktirilen bilgiler, Newton tarafından en yetkin seviyesine ulaştırıldı. Newton, İngiltere’de Cambridge Üniversitesi’nde eğitim alsa da çalışmaları esas olarak, Kraliyet Bilim Akademisi tarafından değerli görüldü ve bu akademi bünyesinde çalışmalarını yürüttü. Newton cisimlerin düşme yasasını, gök cisimlerinin çekim kuvvetlerine ilişkin yasaları geliştirerek sistematik işleyen mekanik bir evren anlayışı formüle etti. “Newton’ın formüle ettiği yasalar, evrenin yapı ve işleyişinin mekanik nitelikte olduğu varsayımını içeriyordu. Bu varsayım ortaçağ dünya görüşüne tamamen ters düşmekteydi. Mekanik anlayış içinde her olgunun nedenini bir olguda aramak gerekirdi”¹⁶⁷. Aslında, Newton bir Tanrı kavramına başvurmaktan geri kalmıyordu ama onun takipçileri bu görüşü kabul etmeyip evrenin kendine içkin yasalarla açıklanabileceğini savunmuşlardı. Ancak buna rağmen “Newton eşine rastlanmaz bir fırsat sunmaktaydı: bir tarafta mekanik, açıklanabilir bir evren; diğer tarafta yaratıcı ama sık sık kendisine müracaat edilmeyen bir Tanrı”¹⁶⁸. Bu algılayış tarzı, o dönem için kendi kendine işleyen bir nesnelere dünyası

¹⁶⁷ C. Yıldırım; a. g. e., s.110.

¹⁶⁸ A. Çiğdem; a. g. e., s.62.

fikrini kabul edemeyecekler bir imkân sunmuş oluyordu. Ancak yine de bu fikir, Tanrıyı evrenin işleyişine sürekli olarak karışan bir varlık olmaktan alıkoyuyordu.

Öte yandan bu tür fikirlerin yaygınlaşması üniversitelerin dışında gerçekleşiyordu. 17. yüzyıla gelindiğinde bilimsel çalışmaların pratik sonuçları üniversitelerden çok akademilerde değer kazanıyordu. Bunun nedeni, üniversitelerin kilise öğretilerine sadık kalmasından ve bu öğretinin artık gelişmekte olan toplumsal sınıfların ihtiyaç duyduğu bilgi biçimlerine karşılık gelmemesinden kaynaklanıyordu. Böylece bilimsel gelişmenin önemli basamakları ilk etapta üniversite dışında atılmış oldu. İngiltere’de Royal Society, Fransa’da ise devlet destekli *Academie*’ler Ortaçağ ve Rönesans üniversitelerinden farklı olarak bu tarzda işlev gören eğitim kurumlarıydı¹⁶⁹. Bu kurumlar teorik çalışmalardan çok pratik sonuçları bulunan çalışmalara değer atfediyordu¹⁷⁰. Bu durum da artık Aydınlanma döneminin yaşamı dönüştürme işlevi ile donatılmış pragmatik ilgileriyle koşutluk içindeydi. Bu algı içinde doğru bilgi, nesnelerin özüne ya da mahiyetine ilişkin bir bilgi olmaktan çok, nesnenin işlenmesi ve görünen yüzüyle ilgili bir bilgiydi¹⁷¹. Aydınlanma döneminin veya daha sonraki dönemlerin bilim adamları kişisel çalışmalarında ekonomik bir amaç gütmemiş olabilirler ancak yapılan keşif, deneyim veya teoremlerin belli bir sosyo-ekonomik altyapıya dayanması gerekiyordu. Örneğin ticari keşifler astronomi ve gök bilimine olan ilgiyi gerekli kılmış olabilir. Ayrıca başka buluşlar için de benzer önermeler ortaya atılabilir*.

¹⁶⁹ Hakan Çörekçioğlu; “Eleştirel Üniversite: Kant ve Fakülteler Çatışması”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003, s.219,

¹⁷⁰ Fransa’da akademiler tarih, dil bilim ve doğa bilimlerine yönelik olarak çalışmalarda bulunmaktaydı ve ilk başlarda özel girişimlere dayanmaktaydı. Ancak daha sonra devlet bu akademileri devralıp finanse etmiş ve ayrıca katı bir örgütlenmeyle bunlar için bağlar toplamıştı. Bkz: Ulrich Im Hof; **Avrupa’da Aydınlanma**, Çev: Şebnem Sunar, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004, s.90.

¹⁷¹ A. Çiğdem; **a. g. e.**, s.41,42.

* Bilim adamlarının kişisel dehalarının bilimsel gelişmedeki etkisini ayrı tutan Yıldırım keşiflerle toplumsal gelişmeler arasındaki şu bağlantılara işaret etmektedir: “Teleskop ile mikroskobun ortaya çıkışı, özellikle Hollanda’da gelişmiş olan gözlük üretimi sayesinde olmuştur. Gene bu dönemde, Almanya, Macaristan ve Hollanda’da maden endüstrisinin ortaya koyduğu ihtiyaçlar hava pompasının icadı, barometre ve termometre gibi bilimsel araçların ortaya çıkışıyla sonuçlanan birçok deneylere yol açmıştır. Pompa ile su tulumbalarının yaygın kullanımı Harvey’in kan dolaşımı ile ilgili araştırmaları etkilemekle kalmamış, 1712’de Newcomen’in buhar makinesini icadına da yol açmıştır”. C. Yıldırım; **a. g. e.**, s.116.

Söz konusu bilimsel gelişmelerin pratik bir bilim anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu pratiğe uygun yönelim ampirizm kadar rasyonalizme de dayanıyordu. Bilimin bu dönemdeki belirleyicilerinden biri evrenin ve doğanın matematiksel bir dille ifade edilebileceği fikriydi. Hatta matematiğin Tanrı'nın kusursuz dili olduğu bile iddia edilebiliyordu. Bu algıya göre “birbirinin nedeni olan olgular gözlemlendiğinde ya da keşfedildiğinde doğadaki matematiksel armoni keşfedilebilirdi”¹⁷³. Örneğin, Kepler ve Galileo'da evrenin matematikle ifade edilebileceğine dair inançlar oldukça yüksekti. Newton da fiziksel yasaların matematikle ifade edilebileceğini savunuyordu ama o diğerlerinden daha spesifik bir şekilde ampirizm ile rasyonalizm arasındaki sentezi gerçekleştirmişti. Matematiksel düşünüşün bilimsel yönelime en bariz etkisi birincil nitelikler ve ikincil nitelikler farklılaşmasında ortaya çıktı: “Matematiğin diliyle ifade edilebilir, sayılarla ölçülebilir, matematiksel kurallarla ele alınabilen özellikler, yani birincil nitelikler, (sayı, şekil, konum, hareket) gerçek özelliklerdir. Diğer bütün nitelikler, yani ikincil nitelikler, matematiğin diliyle ifade edilemeyen ve birincil niteliklerin sonucu olan özelliklerdir”¹⁷⁴. Bu ikincil nitelikler daha önce söz ettiğimiz gibi Galileo'nun ölçülebilir ve bilimsel olarak değerlendirilebilir olmadığını söylediği insana dair tat, koku, renk veya ses gibi niteliklerdi. Böylece, insana ait bilgi olgu ve değer olarak ikiye ayrılıyor ve ikincisinin bilimsel bilgi için önemsiz olduğu savı ortaya çıkmış oluyordu.

Ampirist bilimciler de benzer sonuçlara ulaşıyordu. Ampirist gelenek, aklın bilimsel etkinlikte oldukça saf bir biçimini savunuyordu. Akıl nesnel dünyasından öğreneceğimiz bilgilere açıklığını ortaya koymak için tüm belirleyicilerinden sıyrılmalıydı. Akıl, boş bir levha gibi dış dünyanın bilgilerini kaydetmeliydi ve bu nedenle bir bilim adamı da aklını biçimlendiren tüm ön yargılardan, değerlerden ve duygulardan arınmış bir şekilde hareket etmeliydi. 17. yüzyıldan itibaren bu düşünceler moda olmaya başladı. “Deneycilik on yedinci yüzyıldaki orta sınıf hayatında kabul gören öyle bir kültürel moda haline geldi ki; bilimsel düşünmenin canlılığı ve doğal

¹⁷³ Hüsamettin Arslan; “Pozitivizm Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Der: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.552.

¹⁷⁴ **A. g. m.**; s.553.

düzenin güncel modelleri, diğer alanlardaki düşünce biçimleri için de bilgilendirici ve esin kaynağı olmaya başladı”¹⁷⁵.

Ampirist geleneğin önemli bilimcilerinin başında Bacon geliyordu¹⁷⁶. Bacon zihni iki kategoride ele almaktaydı: “Zihnin doğal (insanın doğuşu sırasındaki) durumu ve zihnin sonradan dejenere olmuş durumu. Bilgiye ulaşmadaki yeterli araç olamaz. İnsan zihni, idollerle kirlenmiştir ve doğru bilgiye ulaşabilmesi için restore edilerek, doğal durumuna getirilebilir”¹⁷⁷. Amprizmin bu vurgusu modern dönemin başlangıcında toplumsal yapıdan özgürleşme talebi ile şekillenmiş bir devrimci niteliği yansıtıyordu. Olgu ve değer ayrımındaki ilk başta devrimci niteliğe sahip olan bu özellik, daha önce tartışmaya çalıştığımız toplumsal dönüşümlerle ilgiliydi. Hales’e göre,

“Değerler, insani ve ilahi amaca özgü, doğa dışı şeyler olarak anlaşılırdı. Bu bağlamda, doğa olayları, doğanın ardında yer alan gizli amaçları veya (doğaya) kanıtlayıcı bir anlam katan ve bilgi arayışını düzene sokan bir doğa üstü gücü aramak durumunda kalmadan, nötr bir şekilde incelenebilirdi. Entelektüel değişim derindi ve topluma ait sınıfsal düzendeki değişime de derinden bağlıydı. Daha fazla aktif olan bir doğa görüşü, on yedinci yüzyılda yükselen sınıfların ‘doğal’ perspektifiydi. Bu sınıflar, tüccarlar, gelişen mülk sahipleri, yöneticiler, manifaktürler ve işletmelerin gelişmesinde çıkarları olan diğer kişilerden oluşuyordu”¹⁷⁸.

Öte yandan doğa bilimlerindeki bu perspektifler, sosyal bilimler alanında da geçerliğini sağlamlaştırdıkça insanı ve toplumsal ilişkileri olgu benzeri şeylere ve istatistikî verilere indirgeyen şeyleşmiş bir toplumbilim algısına ulaşıldı. Bu perspektif altında toplumsal yapılar belirli tarihsel süreçler içerisinde belirli bir amaca doğru ilerleyen yapılar olarak kurgulandı. İstatistikî araştırmalar toplumun gelişme düzeyini

¹⁷⁵ Mike Hales; **Science or Society? The Politics of The Work of Scientists**, Pan Books, London and Sydney, 1982, s.89.

¹⁷⁶ Bacon sadece 17. yüzyıl amprizmini değil, aynı zamanda bilimin toplumsal bir örgütlenmeye duyduğu ihtiyacı da dile getiren kişiydi. “Bacon, bilimlerin ilk olarak, Rönesans geleneğindeki gibi bireysel ve yalıtılmış simya ve matematik çalışmalarındakine karşıt olacak şekilde, bireylerin işbirliğine dayalı bir aktivite olması gerektiğini vurguladı. ‘Bütün işler işçilerin birliğiyle halledilebilirdi’. Bacon, modern bilim insanının, klasik düşünürleri yakalayacak kadar bir dehaya sahip olmasalar bile, uygun bir şekilde, kolektif bir işin üyeleri olarak disipline edilmeleri sayesinde, klasiklerin sahip olduğu tüm bilginin üstesinden gelebileceklerini düşünüyordu. Hiçbir şey kapitalist manufaktur üretiminin temel koşulları gibi değildi”. M. Hales; **a. g. e.**, s.60. Bu anlayış İngiliz bilim kurulu Royal Society tarafından da benimsenip uygulanmaya çalışıldı. **A. g. e.**; s.57. Bunlar üniversitenin üretim merkezleri biçiminde örgütlenerek, üretim nesnesi bilgi olan kurumlar haline gelmesi için atılmış adımlardı.

¹⁷⁷ H. Arslan; **a. g. m.**, s.555.

¹⁷⁸ M. Hales; **a. g. e.**, s.87.

belirlemede veri olarak kullanıldı. Bu veriler toplumsal ilerlemenin sağlanabilmesi için yapılması gerekli olduğu düşünülen düzenlemelerin seyrini belirledi.

Toplumbilimlerinde ilerleme ve düzen fikirlerinin ortaya çıkışı veya yerleşikleşmesi doğa bilimi ve teknoloji alanındaki başarıların oluşturduğu bilimsel güvenden kaynaklanıyordu. Bilimsel bilginin ve teknolojinin sağladığı imkânlar ve açtığı olanaklar zamanla ilerleme konusunda iyimser bir ortamın oluşmasını sağlamıştı. “Bu ilerlemenin az çok kesintisiz ve çizgisel olduğunu düşünenlerle, kesintili ve çelişkili olacağını, olması gerektiğini düşünen (Marx gibi) kişiler arasında oldukça temelli bir ayrım bulunmakla birlikte, gerçekte çağın egemen düşüncesi ilerlemeydi”¹⁷⁹. İlerleme fikrine dayalı düşünce yelpazesi karşılığını en açık biçimde Darwin’in evrim teorisinde buldu. Evrim teorisinin ortaya çıkması ilerlemeci bir zihinsel örüntünün yerleşikleşmiş olmasıyla ilgiliydi.

“Darwin’in evrim kuramı bile, evrim kavramının yeni olmasından değil- bu kavram on yıllardır bilinmekteydi- türlerin, kökenine ilişkin ilk kez doyurucu bir açıklayıcı model getirdiği ve bunu, liberal ekonominin, rekabetin en bilinen kavramını yansıladığından, bilim adamı olamayanların da son derece aşına olduğu terimlerle yaptığı için etkileyiciydi”¹⁸⁰.

Evrim teorisinin türlerin kökenine ilişkin kendi alanında kaldığı sürece yeterli ve gerekli olacak açılımları farklı alanlara çekildikçe çarpıklaştı. Özellikle 19. yüzyılın kültürel ortamında biyolojik ve irksal üstünlüklerin açıklayıcılığında bir tür araçsallık işlevi yüklendi. Ancak yine de evrim teorisi burjuva aklının genel anlamda biçimlendirdiği bir teorinin niteliklerini taşımaktaydı. Bu sav, bir yandan yaşamın dönüşümünü reddeden muhafazakâr fikirlere bir yandan da toplumsal değişimi devrimci tarzda savunan radikal fikirlere karşı olma iddiasını içermekteydi. Yani ne sabit ve hareketsiz kalan toplum ve doğa fikrini ne de radikal değişimi içeren devrimci fikriyatı içermemekteydi. Bu 19. yüzyıl burjuva ideolojisinin düzen ve ilerleme veya istikrar ve değişmeyi bir arada kurgulayan zihniyet yapısının bilimsel alandaki yansımasıydı. Nitekim Darwin de her şeyden önce bir devrimci değildi¹⁸¹. Ancak Darwin’in evrim teorisinin içeriklerine uygun olarak 19. yüzyıl, Avrupa ve dünyanın önemli bir kısmında ilerlemeye, bilime ve pozitivistliğe duyulan güvenin doruk noktasına ulaştığı yüzyıl oldu.

¹⁷⁹ Eric Hobsbawm; **Sermaye Çağı**, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s.275.

¹⁸⁰ **A. g. e.**; s.276.

¹⁸¹ **A. g. e.**; s.283.

Bu güven ve bilimsel gelişmelerin sağladığı güç sayesinde “19. yüzyıldan beri bilim, teknoloji ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki, düzenli bir şekilde, daha fazla bağlı bir hale geldi. Bu, yüzyıl ve birinci dünya savaşı boyunca bilimsel faaliyetin düzenli olarak kurumsallaşması ve şirketleşmesi ile sonuçlanacaktı”¹⁸². Böylece bilim ve teknoloji tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar toplumsal hayatı biçimlendirir bir hale gelmeye başladı. Bilim adamları hükümetler ve şirketlerle işbirliği geliştirme imkanları bulmuş oldu. İki büyük savaş arası dönemde, bilimdeki teknik uzmanlaşma bilim adamlarının insani bilinçleri ile işleri arasındaki uyumsuzluğun kesin olarak ortadan kaldırılmasını sağladı. Bilimin silah endüstrisinin gelişmesi veya hükümetlerin talepleri ile şekillenmesi karşısındaki eleştiriler bilimsel işin teknik bir mesele olarak anlaşılması ile bertaraf edildi.

“Bu eleştirilere karşı yapılan savunu, hem iyi hem kötü kullanımları toplumsal isteklere bağlama yetkinliği olan bir bilimin nötrlüğü iddiasını taşımaktadır. Bu elverişli ortam, birçok bilim adamına yirmi yıl boyunca, uzmanlık gerektiren yüksek bilimlerle uğraşırken aynı zamanda, radikal politik tutumlarını açıklama ya da silah yarışındaki özel gelişmelere karşı olma imkânını sağladı; böylece bilimin kullanımındaki nesnel gerçeklik ile bilim adamlarının bilinci arasındaki bölünme büyük oranda tamamlanmış oldu”¹⁸³.

Bilimsel bilginin mekânsal örgütlenmesi olarak üniversitenin tarihsel gelişimi de bilimsel ilerlemenin toplumsal seyri ile yakından ilgiliydi. Ancak burada ulusal romantizmin etkileri daha belirleyici bir rol oynayacaktı. Üniversitelerin ilk kez kiliseden bağımsız bir şekilde kurumsallaşması, Almanya Aydınlanmasının bir ürünü olarak yaşandı. Buradaki yönelim, İngiliz veya Fransız akademilerinden biraz daha farklıydı. Almanya’da üniversitenin şekillenmesinde Kant’ın önemli bir etkisi oldu. Bu şekilleniş pratik akıldan aklın özerkliğine yönelen bir farklılaşmayı temsil ediyordu. Bu farklılaşmanın temel yönelimi şöyle ifade edilebilir: “Dış dünya bize duyularla verilir ve aklımızın biçimlendirici etkinliği ile betimlenir... Bizim dış dünyayı bir düzen içinde kavramamızı sağlayan, aklın düzenleyici kurallarıdır”¹⁸⁴. Asıl olan olgular dünyasını yorumlayan aklın içsel yasalarıdır ve bunlara kendisinin dışında bir sınırlama getirilmemelidir. Aklın sınırlılıkları ve işlerlik yasaları, bizzat akıldan kaynaklanmalıdır ve bunların oluşumu da aklın kendi üzerine gerçekleştirdiği öz-düşünüm ile elde edilir.

¹⁸² H. Rose and S. Rose; **a. g. m.**, s.4.

¹⁸³ **A. g. m.**; s.8.

¹⁸⁴ D. Özlem; **a. g. e.**, s.81.

“Akıl, kendi çatışmalarına son verecek yasaları ve sınırları tespit etme yetisine ve gücüne sahiptir. Bu yasalar ve sınırlar, aklın kendisi üzerine düşünmesi ve öz-eleştiri yapması yoluyla bizzat kendisi tarafından belirlendiği ve saptandığı için, bizzat aklın kendi yasaları ve sınırlarıdır”¹⁸⁵. Aklın kendi işlerliği ve eleştireliliği ise onun özgürlüğüne, otonomluğuna bağlıdır. Bu nedenle, aklın eleştireliliği güvence altına alınmalıdır.

Aklın her türlü kendine ait olmayan belirleyicilerinden arınması da onun kamusal alana açılması ile sağlanabilir. “Kant, aklın özgürlüğünün ve otonomisinin güvencesini, aklın her türlü iddiasının kamusallaştırılması ve kamusal alanda tartışılmaya açılması ile tesis etmeye çalışır”¹⁸⁶. Kant’ın bu açılımı, özerk ve kendi üzerine eleştirel bir etik oluşturabilen üniversiter anlayışın önünü açar görünmektedir. Ancak Kant’ın aklının, ‘otorite’ karşısında itaatkâr bir üniversiter tutumu evetlediğini de görmemiz gerekmektedir¹⁸⁷. Üniversitenin ve dolayısıyla aklın kendisi dışındaki unsurların belirleyiciliğinden kurtarılması girişimi, devlet tarafından korunan bir üniversite anlayışının önünü açmıştır. Modern üniversitenin ilk temsilcisi olma niteliğindeki Alman Humboldt Üniversitesi böyle bir modele sahiptir. Bu üniversitenin taşıdığı anlam bakımından misyonu “kendisi bakımından taşıdığı değer adına devlet tarafından korunan bir üniversite(dir)... Devlet üniversiteyi her bakımdan destekleyecek ve bunun karşılığında yalnızca bilimsel araştırmanın özgür bir şekilde, yani kendi içsel mantığı dışında herhangi bir şey tarafından belirlenmeksizin sürdürülmesini bekleyecektir”¹⁸⁸. Kısacası, devletin kiliseden bağımsızlaşma sürecinde üniversite önemli bir alanı temsil ediyordu. Üniversitenin özerkliği kilise otoritesini engellemek için gerekiyordu. Ancak bu özerklik talebi aynı zamanda ulusal bir özerklik talebiydi. Günümüz üniversite anlayışının temel tarzları da Kant’a dayandırılan bu üniversite anlayışıyla şekillendi. “Alman üniversite modeli, Latin dünyası ile İngiltere dışında, hatta bir ölçüde onlarda da genel olarak benimsendi”¹⁸⁹. Artık bu koşullar altında,

¹⁸⁵ H. Çörekçioğlu; **a. g. m.**, s.222.

¹⁸⁶ **A. g .m.**; s.222.

¹⁸⁷ Ahmet Çiğdem; “Üniversiteye Ne Oldu?”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003, s.67.

¹⁸⁸ Serdar Tekin; “Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek: Neoliberalizm, teknik akıl ve üniversitenin geleceği” **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97., İstanbul, 2003, s.147.

¹⁸⁹ E. Hobsbawm; **a. g. e.**, s.293.

bilimsel bilginin kriterlerinin ulusal çıkarlar doğrultusunda belirlenmemesi için de bir neden kalmamış oluyordu. Çünkü yeni tarzdaki üniversite örgütlenmesi Alman Aydınlanmasının belirleyiciliği altında şekilleniyordu. Almanya hem Karşı-Aydınlanmayı simgeleyen idealizm, romantizm, tarihçilik gibi düşünce akımlarına rahimlik ederken bir yandan da ulusal birliğini sağlamanın ve kendine özgü bir modernleşmenin peşindeydi¹⁹⁰. Üniversitenin buradaki şekilleniş biçimi de bunlardan farklı olamayacaktı. Ancak burada biçimlendiği şekliyle üniversite kısa bir süre içinde tüm dünya için yaygın bir model olacaktı.

Neticede, 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönem, bilim ve bilginin kurumsallaşarak geliştiği, bu kurumsallaşma biçimlerinin de toplumsal belirlenimlere açık olduğu bir dönemdi. Bilimsel bilginin bu kuramsallaşma süreçlerindeki temel nitelikler, işleyiş mantığına ve pragmatizme dayalı, olgu yönelimli pozitivist bilim algısı ve Almanya’da karşımıza çıktığı biçimiyle (ve daha sonra diğer ülkelerde de) ulusal üniversite (veya kültür üniversitesi) bağlamında belirlenmiş oluyordu. Elbette ki bunların, bilim adamları ve akademisyenlerin temel tarzlarını ve bilimsel algı biçimlerini etkilemede önemli rolleri bulunacaktı. Ancak öte yandan akademisyenliğin mesleki bir örgüt olarak ortaya çıkış süreci ve onu etkileyen diğer tarihsel kimlikler de günümüz akademi kimliklerinin anlaşılmasında etkili bir yere sahipti.

C. AKADEMİSYEN, AYDIN VE ENTELEKTÜEL

İlk çağlardan beri akademinin varlık sebebinin başında, bilme etkinliğini üst düzeye taşımak ve bunu sonraki kuşaklara aktarmak yatıyordu. Ancak bu iki faaliyetin birbiriyle çelişmesi kaçınılmazdı. Bilginin sonraki kuşaklara aktarılması, bilimsel üretimin kendisinden farklı bir işti. Önceleri bilgi aktarımı ve bilgi üretimi aynı kişiler tarafından yürütüldü. Ancak bilginin sonraki kuşaklara aktarılması özellikle, tekniğin ve bilimin yoğun bir şekilde somut pratik sonuçlara sebep olduğu 18. yüzyıldan itibaren gelişen sanayi kapitalizmiyle birlikte özel bir önem kazanmaya başladı. Artık bilginin aktarılması onun üretilmesi için gerekli olan zaman dilimini tehdit eder hale gelmişti. Böylece ikisinin birbirinden ayrışma süreci hızlanmaya başladı.

¹⁹⁰ E. Göka; **a. g. m.**, s.118.

Modern zamanların yeni çalışma koşullarının ve ekonomik örgütlenmenin ortaya koyduğu talep, ihtiyaç duyulan ve karmaşıklaşan teknik bilginin hızlı bir şekilde yeni kuşaklara öğretilmesi idi. Böylece akademik kurumların yeni toplumsallıktaki işlevselliği bu görevle biçimlendirilmiş oldu. Kitlesele ve yaygın eğitim, bir zorunluluk olarak, modern zamanların bireyleri için yaşamda tutunmanın altın yolu olarak kabul görmeye başladı. Oysa ilk çağlarda akademinin örgütlenişinde öğretim ikinci planda kalmıştı.

I. Akademik Cemaat

İlk çağlarda modern anlamda bir akademik cemaatin varlığından söz etmek pek mümkün değildi. Ama yine de bilginin üretilme, korunma ve biriktirme biçimlerinin biçimlendirdiği ayrıcalıklı toplumsallaşma biçimlerinden söz etmek mümkündü. İlk çağda, modern zamanların aksine edinilecek bilgilerin sayısı azdı, onlar da en güç araçları yapmak ya da hastalıkları iyileştirmek ve şeytanları kovmak için büyüdü ve töresel formüllerden ibaretti, öğretilecek başka bir şey de olmadığından ilk çağda öğretim yaygın değil aksine bilgiye ulaşmayı bilerek zorlaştıran gizleme yöntemlerine dayanıyordu¹⁹¹. Bilme süreci bu nedenle, ilkçağ ve ortaçağ dönemlerinde mistizmle, gizlilikle veya şifreleştirilmiş yöntemlerle belirli insanların kontrolü altında gerçekleştirilmişti. Üstelik bilginin bu gizli niteliği, sahip olana bir iktidar da yüklemiş oluyordu. O herkesin değil onu hak edenin bilgisiydi. Bu gibi gizlilik, ritüel ve mistisizm ve bunlar üzerinden kurgulanmış bir iktidar veya güç gösterisini, bilginin aktarılma süreçlerindeki günümüz ritüel ve simgelerinde de görmek mümkün olabilmektedir.

Ritüel çeşitliği veya mistik öğeler bilginin sıradanlaşmasını önleyen unsurlardı. Bunlar bilgi sahibi olanları diğerlerinden ayırıştıran sembollerdi. Bunların anlamları bilgiye sahip olanlar tarafından bilinir, sıradan insanlar bu şifrelerin gizemlerini çözemezlerdi. Bu şifreler ile gerçekliğin bilgisi arasında bağ olduğuna dair bir izlenim, bilgiye muktedir olanların sıradan insanlar karşısındaki iktidarının kaynağını oluştururdu. İktidarın kurulmasında, sıradan insanlar için önceden kestirilemeyen doğal veya toplumsal güçlerin belirsizliği de önemli bir rol

¹⁹¹ J. O. Y. Gasset; **a. g. e.**, s.48.

oynamaktaydı. Bilgili insan için belirsizliği yönetmek ve bu bilgiyi kendinde saklı tutmak , toplumsal ayrıcalıklığı temsil eden statü mekanizması için gerekli görülüyordu. Bu nedenle, “bilginin gizemli olması (ya da daha iyisi, gizli tutulması), belirsizliği yönlendirmenin sıradan insanların sahip olmadığı araçları gerektirmesi ya da şamanın, rahibin, vb. katılımının sürecin ikame edilemez bir ögesi olarak görülmesi”¹⁹² ilk ve orta çağların günümüze kadar uzanan iktidar mekanizmaları hakkında belirleyici bir role sahip olmaktadır.

Mesleki eğitime ve uzmanlığa yönelik ihtiyaçların kendini hissettirdiği modern dönemde ise akademinin teknik bilgi aktarımına yoğunlaştığından ve bu eğitimi, sınırlı sayıda insana değil de kitlesel bir açıklıkla gerçekleştirdiğinden söz edilebilir. Kitlesel bir şekilde gerçekleştirilen bilgi aktarma süreci aynı zamanda burada faaliyet gösteren insanlar için de geniş bir topluluk yaratmıştır.

Bilimadamları da çalışmalarını bir topluluk içinde gerçekleştirmek durumundadırlar. Üstelik bu bilimsel cemaat, insanlık tarihinin günümüze kadar tanık olduğu en kapsamlı ve katı sosyalleşme tiplerinden birinin simgesi sayılabilmektedir¹⁹³. Bilimsel cemaat belirli tarzdaki değerlerin diğerlerine (yeni kuşaklara) aktarıldığı bir sosyalleşme pratiği sunar. “İnsanın doğuştan getirdiği bütün yetenekleri, eğitildiği epistemik cemaatin çıkarları/ilgileri, normları, değerleri, amaçları çerçevesinde biçimlendirilerek bir yapıya kavuşturulur. Bilimsel eğitim bilimsel sosyalizasyon yöntemlerini içerir”¹⁹⁴. Bilimsel aktarım bu nedenle rasyonel düşünme süreçlerinden daha fazla bir anlama sahiptir. “Bilimsel kültür, akılcılaştırmadan ibaret değildir. Gerek duyulan tüm kurumsal yapıların kadrolarını oluşturan çeşitli elemanların toplumsallaştırılmasının bir biçimidir”¹⁹⁵. Bu toplumsallaşma biçimlerinin gündelik kavranışı, bilimsel etkinliğin bireylere kazandırdığı erdemliliğe geçit verebilmesi özel bir durumdur. Çünkü bilimsel etkinlik bir tür toplumsallaşma süreci olduğu kadar hiyerarşik yapısının dayattığı iktidar ve güç hırslarıyla da çevrelenmiş durumdadır. Üstelik herhangi bir bilimsel eğitim insani erdemlilik, hoşgörü veya empatik ilişkiler

¹⁹² Z. Bauman; **Yasa Koyucular...a. g. e.**, s.20.

¹⁹³ Hüsamettin Arslan; **Epistemik Cemaat**, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 1992, s.93.

¹⁹⁴ **A. g. e.**; s.91

¹⁹⁵ Immanuel Wallerstein; **Tarihsel Kapitalizm**, Çev: Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.72.

hakkında bir öğretiyeye sahip değildir. Bu nedenle, gündelik hayattan bilimin icra edildiği mecralara geçildikçe, sanıldığı gibi aksine, daha özenli ve insani ilişkilere geçilmiş olunmamaktadır. Kısacası, “gündelik hayattan bilimsel hayata, sokaktaki adamdan laboratuardaki bilim adamına, popüler siyasi düşüncelere sahip sade vatandaştan uzmanlara geçtiğimizde ‘gürültüden sessizliğe, tutkuların aklı, harareten sükûna geçmeyiz’; bir ihtilaflar ortamından, daha şiddetli başka bir ihtilaflar ortamına geçeriz”¹⁹⁶. Daha şiddetli ihtilaflar ortamına geçişin kaynağı bilimsel ortamlardaki iktidar ilişkilerinin yoğunluğundan kaynaklanır.

Bilimsel sosyalizasyon yöntemleri, diğer günümüz toplumsal süreçleri gibi otorite ve iktidar ilişkilerinden arındırılmış değildir. “Her epistemik cemaat gibi bilimsel cemaat de bir güç, otorite ve statüko temeli üzerinde durur. Bu statükonun ortaya çıkmadığı durumlarda, ne cemaatten ne de süreklilik kazanmış bir bilgi türünden bahsetmek mümkündür”¹⁹⁷. Statüko ve hiyerarşiye dayalı bir toplumsal kurum olarak akademik cemaat, toplumla olan ilişkilerinde de bu ayrıcalıklığa yüklediği anlamı devam ettirir; ya da bu hiyerarşik yapının içselliği toplumla kurulan ilişkinin özel boyutundan kaynaklanır. Diğer bir deyişle, toplumsalın sıradanlığından soyutlanmış bir bilgilenme ve yaşantı düzeyini bilimsellik için bir koşul olarak kabul eden anlayış, toplumsal faktörlerle olan ilişkisinde de bir tür ayrıcalıklı konum talep edebilmektedir.

II. Aydınlar ve Entelektüeller

Akademisyenlerin yaşadıkları toplumla ilişkisini belirleyen unsurlardan biri de ‘Aydın’ kavramına yüklenen içerikte yatmaktadır. Nitekim akademisyenler aynı zamanda yaşadıkları toplumun Aydın kesimleri olarak kabul görür. Aydın ve toplum arasındaki ilişki ise bir takım çelişkili tanımlara açıktır. Aydın kimi zaman geleneksel toplumsal değerler içinde tanınırken bazen de bu değerlerin ayrıştırıcısı ve eleştiricisi olarak konumlanır. Ancak Gramsci’nin Aydın tanımlamasında bu değıştirici işlev, toplumsal praksisten bir soyutlama şeklinde kurgulanmamıştır. Gramsci’nin Aydın hakkındaki önermesi bu tartışmayı aşmak üzere şekillenmiştir. Gramsci, sıradan bir insanın iki teorik bilinci olabildiğini belirterek, birincisinin eylemin içinde gizli olduğunu ve bunun dünyanın pratik olarak değıştirilmesinde işbirliği yapanlarla onu

¹⁹⁶ H. Arslan; **a. g. e.**, s.99.

¹⁹⁷ **A. g. e.**; s.97.

birleştirdiğini, ikincisinin ise kendisine geçmişten miras kalan ve hiçbir eleştiriden geçirilmeyen fikirler olduğunu belirtir¹⁹⁸. Geleneksel aydın ikinci aşamanın sözcüsüdür. Organik aydının işbirliği yaptığı alan ise ilk teorik bilinçtir. Bu teorik bilinç, pratik ile teorik olanın birleştiği (*praksis*) alandır.

“Kaldı ki düşüncenin organik bütünlüğü, sağlamlığı ancak, aydınlarla ‘basit’ insanlar arasındaki teori ile pratiği birleştiren türden bir birlik olursa gerçekleşebilir. Yani bu birlik ancak, aydınların bu yığınlara organik şekilde bağlı olmaları, bu yığınların pratik etkinlikleriyle ortaya koydukları ilkeleri ve problemleri görüp bütünlüklerini şartıyla gerçekleşebilir: Bu da kültürel ve toplumsal bir yapının kurulmasına bağlıdır”¹⁹⁹.

Diğer bir deyişle, aydının tercihi sadece, toplumun kamusal görüşlerine olduğu gibi uyumlanmak veya bu tehdit karşısında, kendine bir fildişi kulesi kurmakla sınırlı değildir. Organik aydın geleneksel aydının aksine, bağlı olduğu tarihsel blokla organik ilişkiler içerisinde aktif bir role sahiptir. Bu bakımdan, farklı sınıflarla da işbirliği içinde olabilir. Diğer bir deyişle, egemen sınıfların oluşturduğu bir toplumsallık için mücadele eden bir organik aydından da söz etmek mümkündür. Ancak Gramsci'nin görüşlerinde, toplumsal praksisin yani teori ile pratiğin bir araya gelişini temsil eden hakiki bilginin ve eylemin kaynağı, farklı bir toplumsal oluşumda yatar gibidir.

Toplumsal değişim, sadece bir aydın zümresinin işlevine bağlı değildir. Toplumsal yapının temel niteliğinin oluşmasını sağlayan ve hegemonik anlam dünyasını belirleyen toplumsal süreçlerin bütününe kapsayan bir toplumsal bloğa ihtiyaç duymaktadır. Bu blok içerisinde, Aydına da önemli bir rol düşmektedir. Gramsci'nin *praksis* kavramı ile ortaya koyduğu düşüncenin organik bütünlüğü anlayışı ve buradan türetilmiş organik aydın kavramı, Aydına yüklenen anlamı, ait olduğu tarihsel bloğun talepleri doğrultusunda şekillenen toplumsal değişimdeki rolüne bağlamaktadır. Ancak toplumsal değişimi gerçekleştirme ediminin en doğru bilgisi de potansiyel olarak proletaryaya aittir-düşüncenin organik birliği potansiyel olarak bu sınıftadır. Bu durumda hakiki organik Aydın, ilerici olmak durumunda olan ve bu potansiyeli açığa çıkarma işlevi ile donatılmış kişidir, ancak toplumsal blok bu yönde oluşturulmamış ve böyle bir talep gündeme bile gelmemiş olduğu durumda sahici organik aydın ya ortaya çıkamayacak ya da çeşitli toplumsal çatlaklar arasında ortaya çıkmış olsa bile, belki

¹⁹⁸ Antonio Gramsci; **Hapishane Defterleri**, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s.27.

¹⁹⁹ A. g. e.; s.22.

baskı ile oluşturulmuş belki de kişisel tercihle inşa edilmiş bir yalnızlığa mahrum kalacaktır. Söz konusu kader, özellikle gelişmemiş ülkelerde Batılı literatüre ve yaşantı düzeyine alışmış akademisyenler için kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Aydın, bu toplumda, Batının sözcüsü, liboş, komünist veya entel gibi tanımlamalara maruz kalmak durumunda kalacaktır.

Aydın kavramı akademisyenlik mesleğinin icracıları için tanımlayıcı bir unsur olarak kabul edilir. Bu bağlamda, akademisyen kendini bir Aydın olarak konumlandığında ya Aydınlanmanın bir neticesi olarak Aydın kavramının toplumdan ayrı bir eğitici statüsünü benimseyecektir ya da yine modern eleştirel düşüncenin ve bilgi kuramının içinde de bir çatlak olarak varlığını sürdüren kendi hakkında kuşkucu olabilen tarzları yüceltecektir.

Öte yandan, akademisyenliğin kendini tanımlama pratiklerinde ve toplumun akademisyene yüklediği anlamlar çerçevesinde bir terimin daha işlerlik kazandığından söz etmek mümkündür. Bu niteliksel terim, entelektüellik kapasitesi olarak karşımıza çıkar. Bir grubu tanımlamak için oluşturulan entelektüel kavramının ortaya çıkış süreci, Aydına yüklenen olumlu anlamlara yakındır.

Entelektüel kavramının epistemik kökeni Latince *intellectualis*'ten gelir; Fransızcada 19. yüzyıla kadar, İngiltere'de ise 17. yüzyıla kadar sıfat olarak kullanılmıştır²⁰⁰. Burada entelektüel kavramı *entelect*'e sahip olan kişi olarak tanımlanır. "Entelekt, akla ve diskursif düşünmeye karşıt, soyut ve mantıksal düşünme yetisidir, genel fikirleri türetme ve kullanma gücüdür; kavramlarla düşünme kabiliyetidir"²⁰¹. Bu yaklaşımda kavram, soyut düşünme beceresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, kavramın bir grubu tanımlama biçimi olarak ortaya çıkışı, on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen bir olaya bağlıdır. Bu, Dreyfus Olayı olarak bilinmektedir. Dreyfus, bundan yaklaşık iki yüz yıl önce, Fransız ordusunda görevli bir Yahudi bir subaydır ve vatana ihanetten sürgüne gönderilmiştir. Ancak bir grup aydın bu kişinin dini kökeninden dolayı çabucak vatan haini ilan edildiğini iddia edip güçlü bir kamuoyu oluşturmayı başarmış, böylece aralarında Zola'nın da bulunduğu bu

²⁰⁰ Zeki Özcan; "Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller", **Doğu Batı Dergisi**, S:36, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s.45.

²⁰¹ **A. g. m.**; s.41.

topluluk o dönemde “entelektüeller” olarak isimlendirilmiştir²⁰². Grupta çeşitli mesleklerden ve sanatçılardan oluşan insanlar yer almıştı ve Dreyfus’un tahliye olmasını sağlamakla da entelektüellik terimi, aktif bir kamuoyu oluşturma becerisi ile özdeşleşmiş oldu. Böylece kavram tefekküre; eylemliliği, kamuoyu oluşturmaya, onu etkilemeyi ve aktif olmayı da eklemiş olmaktadır.

Ayrıca kavram Rusya’daki kullanımıyla (*entelijansiya*) bohem yaşantı tarzını niteleyen içeriklerle de kullanılabilir²⁰³. Böylece entelektüel, çeşitli alanlarda (edebiyat, sanat, bilim veya basın gibi) yapılan tartışmalarla oluşturulmuş evrensel değerler alanına dair fikirlerin uygulanmasını kamuoyu oluşturma ve yönlendirme işlevi ile gerçekleştiren ve yeri geldiğinde toplumun egemen fikirlerinin dışında kalmış ve iktidar tarafından sekteye uğratılmış değerlerin, insanların veya grupların yaşam haklarını savunan, farklılıklara hoşgörü gösterilmesi konusunda kamuyu zorlayan bir güç durumuna gelmiştir. Üstelik entelektüel iktidar ilişkilerinin dışında kalarak, “toplumsal tartışmanın içinde, topluma ‘dokunarak’ bilgilenen; çevresini eleştirirken kendisini de eleştiriye açan, belir bir değişimi savunurken kendisini de değişime açık tutan biridir”²⁰⁴. Bu nedenle belki de Aydın’ın toplumsal işlevinin toplumsal değer ve beklentilerden uzaklaşmış bir eğitimcilik olarak kurgulanmaya başlaması ve hümanist değerlerin gittikçe içeriğinden silinmesi, vicdanı, paylaşımı ve empatiyi öne çıkaran ve aklın insani değerlerle birleştirilmesini çağrıştıran ‘entelektüel’ kavramının geliştirilmesini gerekli kılmıştır.

İktidar ve otorite karşıtlığı ile şekillenen entelektüalizmin bunu gerçekleştirme pratiği, ona toplumsal bir değer katabilir ama bu değer, diğer insanlarla olan fark üzerine kurulu değildir. “Sonuçta entelektüelin her çabası, onu toplumsal anlamda değerli kılmakla birlikte, sıradan insanla olan farkını azaltır. Demokrat zihniyet, entelektüel çabanın sıradanlaştığı, toplumsallaştığı ve yaratıcı kullanıma açıldığı bir

²⁰² A. g. m.; s.46-47.

²⁰³ Zeki Özcan Rusyadaki entelijansiyanın doğuşunu şöyle tanımlamaktadır: “Rusya’daki işsiz güçsüz insanların oluşturdukları gruplara entelijansiya deniyordu. Okulunu uzatmış öğrenciler, kürsüleri elinden alınmış profesörler, kitaplarını bastıramayan yazarlar, eserleri toplumda ilgi görmeyen sanatçılar, ayrıcalıklı konumunu yitirmiş soylular, görevlerine son verilmiş din adamları, resmi elitlere ve iktidara karşıt grup oluşturuyorlardı; nihilist ve eleştirici mantığı benimseyen, ihtilalcı tutum takınan bu gruplar entelijansiya diye niteleniyordu”. A. g. m.; s.57.

²⁰⁴ Etyen Mahçupyan; “Hangi Entelektüel”, **Doğu Batı Dergisi**, S:35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s.23.

ortamın ifadesidir”²⁰⁵. Diğer bir deyişle, entelektüalizmin amacı kamuoyunu sadece biçimlendirmek değil, bunun ötesinde kendini kamulaştırmak ve kamunun entelektüalize olmasını sağlamaktır. Bunu da entelektüelin iktidar ile olan ilişkisinde aldığı konum belirleyecektir. Edward Said’in tanımlamasıyla entelektüel, kendini tamamen bir hükümetin siyasi hedeflerine, büyük bir şirkete ya da kafaları aynı biçimde çalışan profesyonellerden oluşan bir loncaya teslim etmiş bir memur ya da işçi değildir²⁰⁶. Burada söz konusu olan ruh hali, kendiliğinden ortaya çıkan bir süreç de değildir, iktidar ve hakikat ilişkilerinde kendisinin rolünün farkında olan ama kendine yüklenen anlamı insancılaşma sürecinin ortaya çıkardığı deneyimlerden referans alarak oluşturduğu değerler için kullanma kapasitesini gösterebilen bir yetiyi gerekli kılmaktadır. Entelektüellik kendi konumunu sorgulama becerisine sahip bir otorite karşıtlığını da temsil etmektedir, bu nedenle çağın entelektüeli bir anlamda bağımsız, yersiz yurtsuz marjinal bir yabancılığı simgelemektedir.

“Bir entelektüel için gerçekten sürgün olan biri kadar marjinal ve yabancı olmak, otorite ve güç sahibine değil gezgine, alışkanlığa değil geçiciliğe ve rizikoya, otoritenin belirlediği statükoya değil yeniliğe ve deneye duyarlı olmak demektir. Sürgünsoyulu entelektüel cüret ve küstahlığa açıktır, alışılmışın mantığına değil, değişimi ve hareket halinde olmayı temsil eder, yerinde saymayı değil”²⁰⁷.

Üstelik böyle bir imkânı ortaya koyan bir toplumsal yapılanmanın varlığından da söz etmek mümkündür. Dolayısıyla günümüz modernlik biçimleri geçişsiz ve alternatifsiz bir kapalı ortama gebe olabildiği kadar, kendi imkânlarını da ortaya çıkarabilmektedir.

Aydın veya entelektüelin ortaya çıkışını hazırlayan süreçler burjuva toplumsallığı ile belirlenir. Burjuva toplumsallığı ilk etapta eski toplumsal biçimlerin otoritesini yıkma adına hümanist bir bilgi teorisyenleri kuşağı üretir. Ancak egemen bir ideoloji konumuna sürüklendiğinde bu, hümanist yönelimler, toplumun bilgi alanında faaliyet gösterenleri tarafından taşınmaya devam edebilir. Aydın bu çelişkinin ürünü olarak karşımıza çıkar.

“Bir yandan, üst yapılarda ücretli ve alt düzeylerde görevli memurlar olarak doğrudan doğruya yönetenlere bağlıdırlar... öte yandan da, uzmanlık alanları hep evrensel olacağından, bu uzmanlar

²⁰⁵ A. g. m.; s.24.

²⁰⁶ Edward Said; **Entelektüel**, Çev: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.91.

²⁰⁷ A. g. e.; s.72.

kendilerine aşılan ve kendilerini sorgulamadan sorgulamayacakları ayrılıkçılıkların sorgulanmasının ta kendisidir. Bunlar 'burjuva bilimi' diye bir şeyin olmadığını ileri sürerler, ama gene de bilimleri, taşıdığı sınırlar nedeniyle burjuvadır ve onlar da bunu bilirler. Bununla birlikte, araştırmaların belli bir anında özgürce çalıştıkları da bir gerçektir; bu, onların gerçek konumlarına dönüşlerini daha da acı bir hale getirmektedir”²⁰⁸.

Aydın veya entelektüel hem burjuva toplumunda ortaya çıkmış hem de hümanist değerlerin, otoritenin eski biçimlerine karşı alınmış bir mücadelenin taşıyıcılığını üstlenmiştir. Bu nedenle, Sartre’ye göre aydın, “pratik gerçekliğin araştırılmasıyla egemen ideoloji arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır”²⁰⁹. Diğer bir ifade ile aydın içinde bulunduğu toplumsal duruma kendini güç ve iktidar ilişkilerinden uzak tutarak kuşkucu yaklaşabilen modern bir öznedir. Akademisyenlerin de toplumsal olarak konumlandıkları bu roller üzerinden tanımlandıklarında herhangi bir biçimde konumlanmaları toplumsal ve politik yargıları etrafında örülmüştür. Bu nedenle akademisyen de en az aydın ve entelektüel kadar sınıfsal ve tarihsel bir öznedir. Bu Türkiye’deki akademisyen için de geçerlidir. Türk akademisyenin kimliksel kabullerinin oluşmasında da Türkiye’deki aydınların tarihsel rolünün ve konumlarının da önemli bir belirleyiciliği bulunmaktadır.

III. Türkiye’de Aydınlar

Türkiye’de aydınlara yüklenen anlamların genel düzeyi akademik kimliklerin oluşum sürecinde de belirleyici bir role sahiptir. Türkiye’de aydınların yüklendiği roller modernleşme süreci etrafında örülmüş ilişkilerle belirlenmiştir. Türk modernleşme sürecini harekete geçiren dinamik ise Batı karşısında yenilgiye uğramış bir devletin bunu telafi etme çabalarıdır. Türk aydınının da buna uygun olarak, kendine devletin kurtarılması ve yeniden tesisinde önemli bir rol yüklediği görülmektedir.

a. Osmanlı Münevverleri

Henüz II. Mahmut zamanında, Batılı yaşam tarzına alışkın elçilerin tespitleri doğrultusunda, yani dönemin Batılı seçkinleri ve aydınları tarafından verilen öneriler

²⁰⁸ Jean-Paul Sartre; **Aydınlar Üzerine**, Çev: Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul, 2000, s.27.

²⁰⁹ **A. g. e.**; s.30.

Tanzimat'a uzanan bir takım modernleşme hamlelerini harekete geçirmişti²¹⁰. Modernleşme çabaları Batının askeri ve teknik becerilerini ülkeye katmaktan, idari meselelerin düzenlenmesine doğru evrilirken, bu yenilikler Batılı yaşantı biçimlerine yakınlaşmış devlet görevlilerinden veya münevverlerden öğreniliyordu. Bu nedenle, modernleşme sürecinin başlangıcında dahi, devlet yönetimi ve aydın konumu arasında yakın bir bağlantı bulunmaktaydı. Modernleşme bir devlet politikası, münevverin görevi de bu politikanın yol ve yöntemlerin tespit edilmesini, daha sonra halka bunun anlatılmasını ve halkın eğitilmesini içermekteydi.

Tanzimat tüm başarısız sonuçlarına rağmen, Avrupalı bir yaşam biçimi algısını da ülkeye sokmayı başardı. Artık “giyim, ev eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler ‘Avrupalı’ olmuştu”²¹¹. Bu durum tutucu muhafazakâr Osmanlıları rahatsız etmişti. Ancak Batılı kanattaki münevverler de duruma tepkiliydi. Özellikle yenilikçi kanatta yer alan Yeni Osmanlı olarak bilinen münevverler bu durumu romanlarıyla eleştirmekten geri kalmadılar. Böylece hem Batılı bir sanat biçimini Osmanlı'ya başarı ile taşımış oldular hem de eleştirileri ile münevverin modernleşme sürecindeki etkinliğini bir kez daha kanıtlamış oldular.

II. Meşruiyet yönetimini hazırlayan süreçlerde ve daha sonrasında da münevverlerin devlet yönetiminde önemli bir rolünün bulunduğu görülmektedir. Osmanlılık fikrinin artık geçerliliğini yitirmeye başladığı bu dönemdeki fikirler, “batılılaşma ile uygarlaşmanın değil uluslaşma yoluyla çağdaşlaşmaya”²¹² doğru evrilmeye başlamıştır. Bu sürecin devlet politikası olarak belirmeye başlamasını hızlandıran dinamik ise münevverlerin yol haritasını tespit etmedeki yetenek ve becerileri idi. Jön Türk hareketi içerisinde yer alan bu yeni münevver sınıfı ilk etapta, Osmanlı kimliğine dayalı bir ulus devlet anlayışı ortaya atıyordu (Türklükleri ise yabancıların onlara ‘Türk’ demesinden ileri geliyordu²¹³). 1908 sonrası gelişmeler artık

²¹⁰ Tanzimat'ın mimarı Londra büyükelçiliğinde'de bulunmuş olan Mustafa Reşit Paşa idi. Onun gibi bazı dış temsilciliklerde bulunan görevliler, Batıdaki gibi milli çapta idari, hukuksal ve iktisadi önlemlerle Osmanlı gibi dağınık bir imparatorluktan bir ‘Osmanlılık’ şuurunu yaratabileceklerini düşünmüşlerdi. Şerif Mardin; “Batıcılık”, **Türk Modernleşmesi**, Der: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.12,13.

²¹¹ **A. g. e.**; s.13.

²¹² Niyazi Berkes; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz.:Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.424.

²¹³ **A. g. e.**; s.405.

Osmanlılık ekseninde bir ulusu mümkün kılamayacak hale geldiğinde, Türk ulusçuluğuna geçiş yapılacaktı.

Bu dönemdeki ideolog veya aydınlar çeşitli mesleklerden olsa da (asker, doktor, öğretmen veya bürokrat gibi) sosyolojiye önem veriyor, Batılı önemli sosyologların metinlerini Türkçeye kazandırmaya çalışıyordu. Ancak sosyoloji ile kurdukları bağlantı, evrensel veya yerel toplumsal dinamikleri anlamaktan çok (ki kuşkusuz bir takım yararlı tespit ve çalışmalarının da varlığı inkâr edilemez), dönemin sosyolojisinin pozitivist yönelimini de arkasına alan bir tür devlet meselesi düzeyindeydi. Bunun neticesinde,

“19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplumunda skolastik İslam felsefesine tepki olarak ortaya çıkan pozitivist düşünce giderek etkinleşmiş, Osmanlı aydını 1908 jön Türk devrimiyle birlikte sosyolojiye dört elle sarılmıştı. Bundan böyle toplum felsefesi olarak ‘ilm-i ictimaiyyat’ Meşrutiyet Türkiye’sine damgasını vuracaktı. Sosyolojizm, hatta Cumhuriyet Türkiye’sinde bile tahakkümünü sürdürecekti”²¹⁴.

Sosyolojiye duyulan ilginin ardında, siyasal ve tarihsel dönümlerin orta noktasında, kendi ülkesinin zayıflığına çözüm arama ve yeni bir toplumun ortaya çıkış sancularına ilişkin çözümler üretme, tavsiyeler oluşturarak yönetici elitler ile birlikte girişimlerde bulunma amaçları yatıyordu. II. Meşrutiyet ile başlayan bu ilgi neticesinde “eli kalem tutan herkes *ictimaiyyat*’tan söz eder. İctimaiyyatın çözüm önermediği sorun hemen hemen yok gibidir... İctimaiyyat orta öğrenimde yer alır. Darülfunun’da okutulur. ‘Halk için ictimaiyyat’ yazılır. Dergilerde ictimaiyyat sütunlarının ayrı bir yeri vardır. Din, aile, çocuk, gençlik, vatan, millet, devlet ictimaiyyatın günlük konularıdır”²¹⁵. Söz konusu ilgi, belirli yayın kuruluşları tarafından da sürdürülür²¹⁶.

²¹⁴ Zafer Toprak; “Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.42.

²¹⁵ Zafer Toprak; “Osmanlı’da Toplumbilimin Doğuşu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.310.

²¹⁶ Bunların başlıcaları II. Meşrutiyet döneminde Ahmet Şuayb, Mehmet Cavit ve Rıza Tevfik’in çıkardığı *Ulum-ı İktidiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, daha sonra 1913 yılında yayınlanan ve Durkheim’dan etkilenerek kaleme alınan Ziya Gökalp’in *İlm-i İctima* isimli kitabı, İttihatçı geleneğe yakın Yeni Mecmua ve Genç Kalemler dergileridir. **A. g. m.**; s.310, 311. Aydınlar, bu yayınlar aracılığı ile sosyolojiyi önem verilmesi gereken bir bilim dalı haline getirirken, aynı zamanda da toplumun nasıl algılanması gerektiği konusunda ve yeni toplumsal projelerin ortaya konulmasında etkin bir hale gelmişlerdir.

Aydınların bu yönelimleri, onların devlet yönetimi ile ilgilenmelerinin doğal bir sonucu. Örneğin Türk modernleşmesinin önemli aktörleri olan Jön Türk hareketi ve daha sonra, ismi de pozitivist geleneğin temel dinamiklerine işaret eden İttihat ve Terakki (birlik ve ilerleme) Hareketi içerisinde de başta Ziya Gökalp'ın olmak üzere, birçok aydının etkili olduğu bilinmektedir. Üstelik bu fikirlerin büyük bölümü, Cumhuriyet'in temel yapı taşları arasında yer almaktadır. Örneğin, "Gökalp'ın üç deyişi; 'Fert yok Cemiyet var', 'Sınıf yok Meslek var' ve 'imparatorluk yok, Milli devlet var' Meşrutiyet toplumbiliminin Cumhuriyet Türkiye'sine mirasıdır"²¹⁷. Üstelik bu görüşler, Türk aydının aynı zamanda, bir toplum ve ulus yaratma ediminde üstlendiği rolün niteliklerini belirlemektedir. Bu rolün içerikleri arasında ayrıca ekonomik kalkınmacı ilerleme fikrini, laik bir kültürel ortamın oluşturulmasını, merkezi yönetimin (devlet) toplumdan önce konumlanmasını, Durkheim'dan esinlenilmiş sınıfsız solidarist (dayanışmacı) bir toplum algısını ve buradan üretilmiş tesenütçülüğü, halkçılığı ve bununla bağlantılandırılmış bir milliyetçiliği saymak mümkündür²¹⁸. Bu toplumsal yaklaşımların çoğu, yeni bir ulusun yaratılma sürecinde, aydına yüklenen etkin rolü meşrulaştırma ve bu rolün temel içeriklerini belirleme bakımından ayırt edici nitelikteydi. Diğer bir deyişle, Türk aydını açısından sosyoloji ve ulus-devletin inşası arasında yakın bir bağlantı kurulmuştu.

b. Cumhuriyet Döneminde Aydınlar

Söz konusu bu yönelimler cumhuriyet dönemi aydınına da sirayet etmişti. Cumhuriyet öncesinde entelektüel formasyonunu almış bir kuşağın sözcüleri, Cumhuriyet döneminin düşünsel hayatının temel taşlarını döşemişlerdi²¹⁹. Cumhuriyet öncesinde entelektüel birikimini gerçekleştiren ve dolayısıyla toplumu sınıflı,

²¹⁷ **A. g. m.**; s.326.

²¹⁸ Pozitivizmin Cumhuriyete aktarılan yönlerini Levent Köker, iktisadi düzeyde, hızlı kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesi amacı, pozitif bilim ve teknolojinin insanlığa sağladığı olanaklardan yararlanarak toplumu muasır medeniyet seviyesine erdirmeye, kültürel düzeyde dini denetim altına alan bir laiklik politikasının geliştirilmesi, siyasal yönden ise güçlü bir merkezi devlet mekanizmasının oluşturulması olarak betimlemektedir. L. Köker; **Modernleşme Kemalizm ve... a. g. e.**, s.223, 224. Zafer Toprak da solidarist toplumdan anlaşılan nitelikleri şöyle betimlemektedir: "Solidarizm, ekonomide devlet müdahaleciliğini öneren, çalışanları ve güçsüzleri gözetken, sosyal mevzuatı gündemine alan, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan, çelişkiden arınmış, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı benimseyen, laik eğitimi savunan, pasifist, uzlaşmacı bir öğretilidir". Z. Toprak; **a. g. m.**; s.313.

²¹⁹ Murat Belge; "Mustafa Kemal ve Kemalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt:II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.29.

farklılaşmış bir nitelikte görmekten çok, organik bir bütün olarak algılayan Cumhuriyet aydını, kendini de bu birliğin yararını gözeterek bir konuma yerleştirdi. Bu nedenle,

“Cumhuriyet aydını, toplumun yararını ve iyiliğini düşünen sınıflarüstü bir konumda gördü kendini. Bu konuma göre sorumluluklar üstlendi. Sınıflarüstü misyonu sorumluluklarını artırdı, öncülük görevini terk etmedi. Bu konumu, onu iktidar ilişkileri içinde doğrudan yer almaya itti. İktidarda kalmaya ya da iktidar olmaya çalıştı”²²⁰.

İktidar talebi içersinde olmak, Türk aydını için aynı zamanda eylem halinde olmaktı. Bu nedenle, Türk aydını soyut alandaki üretimi, yani felsefi çabayı küçümsemekte, hatta hafiflik olarak görmekteydi, onun için aslolan eylemdi; eylem ise daha önceden ve başkaları tarafından yoğun olarak doktrin haline getirilmiş felsefi bir çabanın hayata geçirilme kavgasıydı²²¹. Böylece, kurucu Cumhuriyet aydını için modernlik her şeyden önce bir proje ve eylemdi.

Toplumsal projenin hayata geçirilmesinde, dönüp durup toplumsal meşruiyeti sorgulamak ve onu aramak veya bitimsiz tartışmalara dayalı uzlaşmaları gerçekleştirmeye çalışmak zaman kaybettirici unsurlar olarak görünür. Üstelik henüz meşruiyet arama yöntemlerini gerekçelendirecek bir toplumsal bilincin oluşmadığı konusunda da ortak bir kanı hâkimdir. Bu nedenle, Köker’e göre, öncelik sanayileşme ve toplumun kültürünün modernleştirilmesine verilirken, halkın siyasal hayata katılımı anlamında demokrasi, gerektiğinde ve toplumun hazırlık düzeyine bağlı olarak izin verilebilecek, sınırlı bir hedef olarak algılanmaktadır²²². Ancak yine de modernleşme projesi sayesinde, Osmanlı’nın dağılma ve Cumhuriyet’in kuruluş evrelerinde geniş bir tartışma platformu oluştuğunu, Batılı düşün geleneği üzerinden tartışmaların yürütülmeye başladığını ve entelektüel ortamların geliştiğini de kabul etmek gerekir. Tüm bunlar kuşkusuz ki aydın kimliği üzerinde belirleyici birer etki bırakacaklardı.

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde aydınların kendilerine biçtikleri görevler, yeni kimliksel kabullerin oluşturulmasına veya yeni hayat biçimlerinin yaygınlaştırılmasına yönelikti. Ulusal kimliğin yaratılmasında veya ulusal bir tarih ve dil birliğinin ulusal birlik için oluşturulmasında, aydınlar üzerine düşen görevleri yapmaya hazırды. Bu

²²⁰ Yavuz G. Yıldız; “Türk Aydın ve İktidar Sorunu”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.367.

²²¹ Mehmet Ali Kılıçbay; “Türk Aydınlarının Dünyasını Anlamak”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.178.

²²² L. Köker; **a. g. e.**, s.227, 228.

dönemde, aydınlar arasında bölünmeler ve tavır alışlardaki farklılaşmalar da eksik değildi. Turancı Türkçülüğün yanı sıra, Ziya Gökalp'in hars-medeniyet ayrımına dayalı bir modernleşme ve Batılılaşma arzusu taşıyanlar, toplumsal değişimin hızına itiraz eden muhafazakâr aydınlar, liberal çoğulculuğun yaşama geçirilmesi konusunda ısrarcı olanlar, devletçiler ve Kemalist ulusalcılar, mavi Anadolucular, milliyetçiler ya da Faşist yönetimlere sempati ile bakanlar ve son olarak sosyalist aydınlar bu farklılaşmaları yansıtmaktadır. Bu aydın stereotipleri arasında yer alanlar, cumhuriyetin kuruluşunun ilerleyen yıllarında yönetim ile ilişkileri zaman zaman yakınlaşabilmiş, bazen dışlanabilmiş olsalar da çoğunlukla temel sorunsallarını devlet erki etrafında örmüşlerdir.

Türk modernleşme sürecinde çeşitli mesleklerin eğitimlerini almış olanlar (öğretmenler, doktorlar, hukukçular gibi) ile edebiyatçılar²²³ da yönetim kademelerinde yer almışlardır. Ayrıca edebiyatçılar böyle bir kademede bulunmasalar bile, devlet yönetimi pratikleri, modernleşme projeleri ve ulusal kimlik alanlarında etkide bulunacak potansiyele sahip olabilmüşlerdir. Üstelik bunu, belirli sınırlar dâhilinde alternatif arayışlara da yer verecek şekilde de gerçekleştirmişlerdir²²⁴.

²²³ Dönemin aydınlarının ağırlıklı olarak edebiyatla uğraşıyor olması dikkat çeken bir diğer niteliktedir. Türk modernleşme tarihinde felsefe alanında bir geleneğin bulunmaması bu alanın edebiyatçılar tarafından doldurulmasına sebep olmuştur. Öte yandan, Tanzimat'tan beri edebiyat, aydınlanmacı fikirlerin topluma ulaştırılmasını sağlayan araçlardan biri olarak görülmüştür. Berna Moran'a göre, bu durum iki tür hizmeti gerçekleştirmiş oluyordu. Birincisi Avrupalıların geliştirdiği ve uygar insanlara yakışır bir anlatı türü Türkiye'ye getirilmiş oluyor, ikincisi ise gazete gibi roman da eğitim amacı ile kullanılıyordu. Berna Moran; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.20.

²²⁴ Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cumhuriyet ideolojisine karşı olmasa da Osmanlı geleneğinin sert bir kopuşla geride bırakılmasını eleştirmiştir. Tanpınar, *Beş Şehir*'de "En büyük meselemiz budur; mazi ile nerede ve nasıl bağlanacağız; hepimiz bir şuur ve benlik buhranının çocuklarıyız" diyerek, toplumun kimlik sorunundan daha çok, aydının kimlik sorunundan bahseder görünmektedir. Bkz; Ahmet Hamdi Tanpınar; **Beş Şehir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.103. Bunun dışında, Adnan Adıvar da her ne kadar Türkiye gerçekliğini nazar-ı dikkate almak gerektiğini söylese de siyasal anlamda liberalizmi savunmuş, cumhuriyetin getirdiği yeniliklerin yapılış biçimlerine karşı çıkmıştır. Bkz: Kurtuluş Kayalı; "A. Adnan Adıvar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.36. Demokrat Parti'den bir dönem milletvekilliği de yapan Halide Edip Adıvar da Kemalist inkılapların zamana yayılarak yapılması gerektiğini ve modernleşmenin ani bir taklit ve moda hissiyle değil, az çok köklerini koparmadan tekamül yoluyla olması gerektiğini savunmaktadır. Gökhan Çetinsaya "Halide Edip Adıvar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.91.

Öte yandan dönemin aydınlarının temel problemi, Batılılaşma sorunu çevresinde ortaya koyulmuş bir kimlik meselesidir. Toplumun kimliğine yönelik arayışlar, Batı karşısında, ona benzemek veya benzememek sorunları çerçevesinde örülmüş ve bu bağlamıyla da ulus-devletin kendine ait bir geçmiş veya kimlik arama-icat etme süreçleriyle şekillenmişti. Bu, aynı zamanda, Aydınların kendi kimliğini oturtmaya yönelik bir arayışı da simgelemekteydi. Batılılaşma sonucunda,

“günlük yaşamda Avrupa adetleri, muâşeret-i, musikisi, mimarisi, zevkleri, çoğu kez, eski ile birlikte yan yana garip bir ikilik içinde sürdürüyorlardı... Aydın sınıfının kendisi bu değerler arasında bir denge bulmada bocalar hale gelmişti; ne tam olarak Batı değerlerini kabul edebiliyor ne de eski değerlerle yetinebiliyordu”²²⁵.

Aydınların topluma giydirmeye çalıştığı kimlik, aslında kendine yönelik bir arayışın içeriklerini yansıtıyordu. Bu durum iki büyük kültür (Doğu-Batı) arasında kalmışlık üzerinden gerçekleşen çabaları yansıtıyordu. Bir sentezin kurulmasında hem kendi kültürünü veya benliğini korumak hem de Batılaşmak bu çabaların sonucuydu. Arayışa yönelik en kolay çözüm yine Batılı olan ama yerelliği de barındıran milliyetçilik fikriyle uzlaşmaktı. Ancak millet veya ulus fikri yaşanan toplumun benliğine hitap etse de yeni bir düzlemde eskinin tekrar üretilmesini ve toplumsalın farklı bir şekilde örgütlendirilmesini gerekli kılıyordu. Milliyetçilik, aydına hem yeni bir toplum ve tarih yaratma erki, hem bizlik ve benlik duygusu, hem de çağdaş olma hissi veriyordu.

b.1. Milliyetçilik ve Türk Aydınları

Milliyetçiliğin aydınlar arasında yaygınlaşması 20. yüzyılın başına, yani Osmanlı'nın son dönemine dayanmaktaydı. Bu dönemin ilk kuşak Türkçüleri Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi Turancı fikirlere sahip düşünür ve yazarlardı²²⁶. Fakat bu fikir ilk etapta, siyasi ve tarihsel koşullar nedeniyle çok da yaygınlaşmamıştı. Cumhuriyetin ilanından sonra, Turancılık fikrinin hayal veya ütopya olarak kabul edilmeye başlanmasıyla fikir, aydınlar arasındaki popülaritesini kaybetmiş, Anadolu ile sınırlı ancak zaman zaman Turan fikirlerinin de açığa çıktığı ama tarihsel olarak ebediliğe ve

²²⁵ B. Moran; **a. g. e.**; s.23.

²²⁶ Ancak Türk milliyetçiliğinin ideologu sayılacak bu iki düşünürün yanı sıra fikrin yaygınlığını sağlayacak çeşitli mesleklerden orta katman aydınlardan söz etmek de mümkündür. Orta katman aydınlardan milliyetçilik fikirlerinin yaygınlaşmasındaki etkinliği için bkz: Y. Aydoğan Çetinkaya; “Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi** Cilt: IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.91-102.

uygarlığın kaynağına yerleştirilen bir Türkçülüğe geçilmişti. Bu dönem, Türklüğün misakı milli sınırları içinde yani Anadolu'nun eski medeniyetlerinde arandığı bir dönemdir.

“Cumhuriyet yönetiminin gerek söylem, gerek eylem alanında açığa çıkardığı bu Türkçülük, 1930 başlarında oluşturulan Resmi Türk Tarih tezi ve bunu tamamlayan Güneş Dil Teorisi ile doruk noktasına ulaştı... bu kuramlara göre tarihteki bir çok eski kavim Türk ırkındandı ve hemen hemen bütün diller Türkçeden türemişti. Önemli olan, bu kuramların Anadolu'nun en azından Hititlerden bu yana Türk olduğu savını ileri sürerek Orta Asyacı Turancılık görüşlerine büyük bir darbe indirmeleriydi”²²⁷.

Anadolu medeniyetlerine dayanan bu Türkçülük kurgusu, ulus kimliğinin oluşturulmasında ortak geçmiş anlatısına yönelik bir ihtiyacın sonucu olarak gerçekleştirilmişti. Ulus kimliği için geçmişe yönelik ortak bir anlatı icat edilmek zorundaydı. Bu dayanak, artık Osmanlı veya İslam geçmişinde aranamazdı. Çünkü Kemalizm kendi tanımıyla, devrimini bu unsurlara karşı gerçekleştirmişti. Öte yandan, özellikle Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkilerin sağlamaştırılması amacıyla Turancı, Pan-Türkist hayalleri içeren Orta Asya ile birlikte yüz milyonluk Türk toplumu tezleri de bu dönemde rafa kaldırılmıştı. Böylece kurucu aydınların ellerinde Anadolu tarihi dışında pek bir şey kalmıyordu. Anadolu medeniyetlerinin Türk olduğu inancına dayalı bir perspektif kısa sürede üniversite, okul veya basında ‘kanıtları’ ile sunulmaya başlandı. Tez, hem Türklüğü Anadolu medeniyetlerine dayandırarak yayılmacı olmaktan alı koyuyor, hem de bu medeniyetlerin uygarlık tarihi içindeki yerini kendine tahvil ederek Türklüğün üstünlük iddialarını korumayı mümkün kılabiliyordu²²⁸. Dolayısıyla politik ve tarihsel konjonktüre göre işlevsel bir rolü bulunuyordu. Üstelik bu savın, Kemalizm’in yeni tarih anlayışı olarak ortaya konulması, eski Turancı

²²⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları; “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.202, 203.

²²⁸ Bu teze göre, göç ettiği tüm topraklardaki medeniyetleri Türk ırkı yaratmıştı. Dolayısıyla günümüz Türkleri, diğerlerinin yanı sıra eski Sümerleri, Mısırlıların ve Yunanlıların başarılarının mirasçısıydı. Ayrıca Hititler vasıtasıyla Anadolu’daki ilk uygarlıkların da sahibiydiler. Soner Çağaptay; “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite”, Çev: Defne Orhun, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.246. Ayrıca Türk tarih tezinin 1930’lardaki serüveninde Türk ırkının sarı ırktan olmadığını beyaz ırka yani üst ırka dahil olduğuna dair tezleri kanıtlamak üzere Afet İnan bizzat Atatürk tarafından görevlendirilmişti. Bkz: **A. g. m.**; s.248. “Türk Tarih Tezinin genel önermeleri ve ikinci kongrede aldığı bilimselci/pozitif bilimci tutum ile ‘Güneş Dil Teorisi’ nin dayandığı devamlılık, neolitik uygarlık ile laik Cumhuriyet’in kültür devrimi arasında kurulmaya çalışılan köprüden başka bir şey değildi”. Büşra Ersanlı; “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.808.

fikirlere sahip ideologları da etkilemişti, bu ideologlar Turancılık fikirlerini yeni koşullara uyarlamakta gecikmedi²²⁹. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, Turancı fikirler ancak kimi resmi makam sahiplerinin söylevlerinde açıkça savunularak ya da resmi düzeyde hoş görülerek “halkta ulusal bilinci yaratmak, Avrupa karşısındaki eziklik duygusunu yenmek ve özellikle gençliği heyecana getirip, onun ulusal gururunu ve kendine güvenini güçlendirmek amacıyla”²³⁰ kullanılmaya devam ediyordu.

1920’lerde Resmi düzeyde, Türk Ocaklarının veya Türkçü dergilerin kapatılması, Turancı fikirlere karşı bir hareket gibi görünüyordu. Ancak

“Resmi ideolojinin Türkçülük öğelerini kullanması ya da belli ölçüde kullanmasına göz yumması, çelişkili bir biçimde, bir yanda Türkçülüğü farklı bir ideoloji olarak düşünsel alandan silerken öte yanda özellikle okullu gençler arasında şoven ve hatta yabancı düşmanlığına varan duygular yaratarak Türkçüler için yeni bir potansiyel hazırlıyordu”²³¹.

Üstelik 1930’lardan 1940’lara uzanan süreçte dünyadaki ekonomik krizlerin ve yükselen milliyetçi dalgaların etkisi de aydınlar arasında, Türkçülüğün popülaritesini yeniden kazanmasına neden oluyordu. Bu dönemde öne çıkan Türkçü aydınlar arasında önemli bir isim olan Nihal Atsız’ı görmek mümkündür²³². Nihal Atsız’ın ardından 40’lı yılların faşizminden etkilenen Oğuz Türkkkan da etkili bir ideolog idi.

“Türkkkan’a göre ırkların birbirine karışması ve ‘yabancı kan’ tarafından yönetilme, milletlerin yıkılmasına yol açan etkenlerden yalnızca ikisiydi: Öbür etkenler arasında ‘milli bilinç’in aşınmasına ve ‘milli ruh’un kaybolmasına neden olduğunu belirttiği ‘aşırı bireycilik’ ve ‘kozmpolitizm’; barışseverlik yani militarizme olumsuz yaklaşma; ve toplumun farklı siyasal partilere göre ‘bölünme’si, yani partililik vardı. Türkkkan bu son etkenin Fransa’nın

²²⁹ Zaten Türk Tarih Tezi’nin Turancı fikirlerle uzlaştırılabilir nitelikleri de bulunuyordu. Çünkü Hititlerden Sümerlere kadar olan bütün medeniyetlerin kurucusu son kertede Orta Asya’dan gelen Türklerdi. Bunun kanıtlanması için bu yöndeki akademik çalışmalara hız verildiği görülmektedir; Bu dönemde kurulan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin kuruluş amacı böyle bir ‘bilimselcilik’ kaygısı taşıyordu. Bkz: **A. g. m.**; s.807. Ancak tüm bunlara rağmen, Soner Çağaptay, ırkçı düşüncenin devletin politikalarında merkezi bir yer tutmadığını söylemekte ve özellikle ‘vatandaş Türkçe konuş’ kampanyası ile kendini gösteren kültürel bir milliyetçiliğin revaçta olduğunu vurgulamaktadır. S. Çağaptay; **a. g. m.**, s.258.

²³⁰ M. A. Ağaoğulları; **a. g. m.**; s.202

²³¹ **A. g. m.**; s.203.

²³² Nihal Atsız’ın ilk dergisi Atsız Mecmuası 1931 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasından hemen sonra kurulmuştu. Atsız Mecmuada “Anadolu tarihsel kökleri olan bir toprak olarak kabul edilmeyordu. Tarihsel mirasın kaynağı konusundaki hakim anlayış, Orta Asya etnosentrizmiydi ve ırksal köken, etnik topluluğa üyeliğin belirleyici faktörü olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla ulusal kimlik, ırksal kökenin bir fonksiyonu haline geliyordu”. Günay Göksu Özdoğan; **“Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.189.

*Hitler orduları önünde yenilmesinin temel nedeni olduğunu düşünüyordu*²³³.

Bu tür Türkçü fikirlerin yaygınlaşması için çok sayıda dergi yayınlanıyordu. Ancak Türkçülüğün yaygınlaşmasındaki esas etken öğretmen öğrenci ilişkisi idi. Türkçü akımların içinde yer alanların çoğu (özellikle edebiyat veya Türk Tarihi alanında görev yapan) öğretmenlerdi. “Darülfunun’un ve daha sonra İstanbul Üniversitesi’nin edebiyat bölümüne bağlı olan Türkoloji Enstitüsü, bu tür çalışmaların önemli bir merkezi haline gelmişti”²³⁴. Burada Türkçü fikirlere sahip öğretmenler yetişiyor ve bu fikirler, lise veya yüksek okullardaki öğrenciler arasında yaygınlaşıyordu. Ancak bu durum, aynı zamanda hareketinin sadece belli bir kesimin ilgisini çektiği anlamına geliyordu. “Tek parti dönemindeki Türkçü akımın dinamizmini sağlayan kaynağın öğretmenler ile öğrenciler arasındaki ilişkinin olması, Türkçülüğün, büyük şehirlerde, özellikle üniversitelerin de uygun ortam sağladığı İstanbul ve Ankara’da yaşayan yüksek öğrenimlilerin akımı olduğunu göstermekteydi”²³⁵. Aydınlar ve akademisyenler arasındaki Türkçü-milliyetçi yaklaşımların hakimliği ikinci dünya savaşının ardından azalmaya başladı.

Cumhuriyet Halk Partisi bu dönemde açıkça, ırkçı ve Turancı fikirlere karşı olduklarını açıklamak durumunda kaldı. Çünkü savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkiler normale döndürülmek isteniyordu²³⁶. Ancak soğuk savaş dönemi ile birlikte, Sovyetler Birliği’ne karşı kutupta yer alan Türkiye’de, aydınlar arasında milliyetçilik yeniden yükselişe geçti. Bu dönemdeki milliyetçiliğin belirgin yönü komünizm karşıtlığıydı. “İşte bu ortamda, Türkçülük, anti-komünist yönüne daha ağırlık verip milliyetçilik kavramını ön plana çıkartarak, iktidara yakın milliyetçi çevrelerle ilişkiler kurdu ve böylece kendine belli ölçüde meşruluk kazandırdı”²³⁷. Bu dönemde milliyetçi ideolojinin anti-komünist tavrı muhafazakâr sembolleri de kendine katmasını kolaylaştırdı ya da aynı şey, muhafazakarlar için de geçerliydi. Ortak düşman sosyalizme karşı yeni bir milliyetçi-muhafazakar anlayış yükselmeye başladı. Bunun sonucunda, milliyetçi muhafazakâr bir aydın tipolojisi de ortaya çıktı.

²³³ A. g. e.; s.213.

²³⁴ A. g. e.; s.218.

²³⁵ A. g. e.; s.223.

²³⁶ M. A. Ağaoğulları; a. g. m.; s.206, 207.

²³⁷ A. g. m.; s.207.

Milliyetçi muhafazakâr aydınların Kemalist milliyetçiliğe yönelik muhalif tavırları, onların Batılı ve seküler niteliklere çok fazla önem verdikleri savını içeriyordu. Ancak bu eleştiri, çoğu zaman Atatürk'ü dışlamıyor, onu Türkçülük bağlamında ele alarak yeniden üretiyordu. Muhafazakâr milliyetçi aydınların düşünceleri, milliyetçilik ve batılılaşmaya geleneksel öğeleri, ananeleri, değerleri katmak; yerlilik ve yerellik unsurunu ön plana çıkararak, milli devleti yerelleştirmek gibi taleplerle şekilleniyordu. Demokrat Parti iktidara geldiğinde muhafazakâr aydınlar, ilk başta bunu olumlu bir nitelik olarak karşılamışlardı. Ancak Demokrat Parti'nin popülist iktidarından kaynaklanan eklektik yapısı yani köylülük, din ve ya gelenekselcilik vurgusunu ön plana çıkarırken, seçkin burjuvazinin çıkarlarını da göz önünde bulundurması gibi her kesimi kuşatan popülist söylemi, milliyetçi muhafazakarlar için hayal kırıklığına sebep oldu. Diğer bir deyişle, muhafazakâr milliyetçi aydınların milliyetçilik veya Türkçülük konusundaki kültüralist projelerin hayata geçirilmesinde DP, popülist niteliği nedeniyle gönülsüz davranıyordu. Çünkü muhafazakâr milliyetçi aydınların millileşme projeleri de halkın çıkarlar ağı ile örülmüş yaşantısı içerisinde bir tür üst belirleyici olarak işlev göremiyordu. Bu nedenle,

“Bu kesime mensup entelektüellerin en ayırt edici talepleri ve güç kaynakları olan ‘milli kültürün yeniden ihyası’ projesine talep ettikleri desteğin, DP yönetimince verilmediği açıktı. Merkez sağ liderlik, yukarıdan aşağıya toplumsal mühendislik gerektiren böylesine özcü kültüralist taleplerin, toplumda karşılık bulamayacağı gibi, kendi gücünü dayandırdığı ittifakı çatlatabileceğini de fark etmişti”²³⁸.

Dönemin ayırt edici niteliği bakımından DP'nin veya daha sonraki merkez sağın bilim ve akademinin algılanış tarzları açısından ilgi çekici bir gelişmeyi açığa çıkardığından da söz etmek mümkündür. Bu tavır, bilimden anlaşılan şeyin teknik ve teknoloji ile sınırlandırıldığı; bilimin kendisine teknik ve tarafsızlık dışında bir anlam yüklemeyen bilimciliğe yönelik vurgunun ön plana çıkmasıydı. Bu süreci hızlandıran etmenlerin başında, merkez sağın her kesimi kucaklayan popülist söylemine ait herhangi bir ideolojiye sahip olmama iddiası geliyordu. Bilimin teknik bir olgu olarak anlaşılması veya böylece ön plana çıkarılıyor oluşu, bilimsel gelişmelerin kültürel kazanımlarını ikinci plana itme potansiyeline sahipti. DP bu sayede, hem Batılı bir

²³⁸ Yüksel Taşkın; **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s123.

olguyu kendi değerler alanına katmış oluyor (bilimselcilik) hem de bunu, Batılı kültürel formların içine girmeyerek gerçekleştirebileceği sanısını yaratıyordu. Türkiye’de merkez sağın bilimden anlaşılan şeyi, teknik ve teknolojiyle sınırlandırması böyle bir politik zemine dayanıyordu.

Popülizme kucak açan söylemin belirleyiciliği altında, bilimin toplumsal yaşantının sıradan görünümüne nüfus etmeyen bir formata dönüşmesi, kaçınılmaz bir gelişme olarak algılanabilir. Kaldı ki bu sürecin genel seyri, pozitivist geleneğin Batı’da kurgulanan biçimine de uygun bir gelişmeyi yansıtmaktaydı. Bu dönemde, Batı dünyasında da bilimin teknikleşmesine yönelik perspektif hegemonyasını yerleştiriyor ve bu haliyle de; yaşamı bütünüyle değiştirme iddiasını içeren Aydınlanma projesiyle ters düşölüyordu. “Bilimin toplumla ilişkisi, artık, akılsal bir dünya görüşünün taşıyıcısı olmasından ziyade, teknik olarak kullanılabilir bilginin üreticisi olmasından kaynaklanmakta; buna bağlı olarak da, bilim ve Aydınlanma arasındaki ilişki kaçınılmaz bir şekilde zayıflamakta, hatta tersine dönmekteydi”²³⁹. Bu durum, kendini koruyarak Batılılaşma, taleplerini canlı tutan Türk aydını için de Aydınlanmanın teknik bir sorun olarak yaşanması sonucunu doğurdu. Bu aynı zamanda pozitivist bilimsel yaklaşımın yerleşikleşmesi anlamına da geliyordu. Çünkü pozitivismde de bilim ile kültür sert çizgilerle birbirinden ayrılmıştı. Bunun farklı politik perspektifler tarafından kullanılabilen iki radikal sonucu olabiliyordu. Birincisinde toplum, üzerinde teknik işlemlerin yapılarak düzenlenebileceği (özne-bilimden ayrı) bir şey benzeri nesneye dönüştürölüyor (bu dönüşüm kültürsüz bir bilimsel toplum kurmak kadar, tarihsel ulus mitolojilerinin de bilimselleşmesi bağlamında kültürel ortalıklar geliştirme ediminin de bilimselleşmesi anlamına geliyordu), ikincisinde ise bilimsel gelişmenin kültürel alana ilişkin ilgiyi yersiz kılmasından hareketle yerel kültürün korunabilmesi mümkün olabiliyordu.

b.2. Türk Aydın ve Pozitivist Düşünce

Pozitivism özellikle Comte tarafından biçimlendirilirken, seküler bir din olma iddiasını taşımaktaydı. Ancak, seküler dünya dini fikri, aynı zamanda kültürü, değerleri veya önyargı ve görüşleri bilimsellik için gereksiz hatta kusurlu görüyordu. Bu nedenle,

²³⁹ Serdar Tekin; “Neoliberalizm, Teknik Akıl ve Üniversite”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.148.

pozitivist siyasal söylemlerin ön plana çıkardığı bilim fikri de pozitivistizmin bu yönünü daha da artırarak görünür kılmaktan ibaretti.

Pozitivist bilim algısının, genel kanısının başında özne – nesne dikotamisi geliyordu. Pozitivist bilim algısının tüm nesnellik kaygılarına rağmen, aslında söz konusu olan öznel aklın kendisiydi. Bu da nesnelere üzerinde eyleyen, onları düzenleyen ve belirli bir kategorizasyonda nesnelere özneye tabi kılan bir süreci simgelemekteydi²⁴⁰. Bu algılayışı Türkiye’de de görmek mümkündür. Sosyal alanın özellikle, Jön Türk hareketinden itibaren, pozitivistçe kurgulanması Türk siyasal hayatında da önemli bir yer tutmaktaydı²⁴¹. Bilimden anlaşılan şeyin on dokuzuncu yüzyıl Batı dogmatizminin de etkisiyle bu şekle dönüşmesi, Türk aydınını da derinden etkilemişti.

Özne olarak aydın, toplumsal alanı da nesnelere dünyasına benzer bir statüde algılayabilirdi. Yani toplum, nesnel verilere göre ve tıpkı nesnelere dünyası olarak istenildiği gibi düzenlenebilir, değiştirilebilir veya başka bir şekle dönüştürülebilirdi. Dolayısıyla, kendini o tarihe kadar, geleneksel dini kurum ve kültürle tanımlamış bir toplumun da tıpkı Batılı toplumlardaki gibi bir ulus kimliği ile kendini tanımlayabilme olanakları yaratılabilir ve eski toplumdan yeni bir toplum; milli bir toplum inşa edilebilirdi.

Ulus inşa sürecinde, ulus olma bilincinin unsurlarının sadece seküler toplumsal katılım mekanizmaları (toplum sözleşmesi gibi) ile yaratılmadığı da özellikle, Almanya deneyiminde ortaya çıkmıştı. Aynı zamanda ortak bir tarih üzerinden gerçekleşecek bir birlik ve bize ait olma duygusunun da yaratılması gerekiyordu. Bu, Fransa gibi bir toplumda, sekülerleşmenin halkın büyük kesimi tarafından gerçekleştirilmesi ve bu haliyle ortak tarihin kendisi haline gelmesi nedeniyle gerekli değildi. Ama sonradan modernleşen toplumlarda böyle bir geleneğin olmaması, ortak tarih vurgusunun o topluma ait olan kültürden üretilmesi sonucunu doğuruyordu. Bu tarih, mitik bir geçmişe dayanabilirdi ancak toplumsallaşabilmesi için bu mitik ögeye

²⁴⁰ Rosenau modern bilimsel düşüncede post-modernist düşüncenin karşı olduğu öznel savını şöyle aktarmaktadır:“Özne etkin ve insani niteliklerle anılırken nesne edilgendir ve ona bir ‘şey’ gibi muamele edilir... Öznenin varlığı, bir insanın diğerinin kontrolü altında olduğunu, bir başkasına bağımlı olduğunu ima eder Pauline Marie Rosenau; **Post-modernizm ve Toplum Bilimleri**, Çev: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s.83.

²⁴¹ Bkz: L. Köker; **a. g. e.**, s.222-223.

toplumun yaşıyan geleneksel öge ve imgelerinin de katılması ve içerilmesinin de gerekli görüldüğü oldu. Bu gereklilik, milliyetçiler veya muhafazakârlar için de pozitivist algının kullanılabilirlik potansiyelini açığa çıkarması bakımından ilginçtir.

Hangi siyasal rengi taşıyor olursa olsun, Türk aydınının, topluma ilişkin yargısında temel bir ortak yön de bulunmaya devam etti. Toplum, çoğunlukla aydın özne tarafından yeniden inşa edilebilir bir nesnel bütünü olarak algılanmaya devam etti. Jön Türkler, İttihat Terakki veya (her ne kadar toplum sözleşmesine dayalı seküler bir birliği savunma amacıyla olsa da) Kemalizm'e, sosyalizme ya da milliyetçi-muhafazakarlığa dahil olan birçok aydın, toplumu bu şekilde simgeselleştirdi. Toplum, tamamen yeniden biçimlendirilebilir bir olgu olarak ele alındı. Pozitivist anlayışta toplum, seküler gerçeklere göre yeniden inşa edilebilirdi. Üstelik tüm kültürel yaşantı ve geleneksel biçimler de bu anlayışa göre yeniden düzenlenebilirdi. Pozitivist tavrın toplumsal yaşantının bir çok alanını düzenleme ve sekülerleştirme savı, kültüre ve toplumsal kabullere verilen ikincil önemden kaynaklanıyordu. Ayrıca sırf bu ikincileştirme nedeni ile değerlerin toplumca yeniden üretilmesini engelliyor, böylece toplumsal bir değişime yol açamıyordu. Diğer bir deyişle muhafazakâr bir düşünce biçimi olmaya mahkûm görünüyordu. Üstelik bir gelenek ve paylaşım alanı olarak toplumda o anda olmayacak kadar, mistik olan değerlere dayanmak zorunda kalındığında, özcü yaklaşımlara kapı aralayabiliyordu.

Ayrıca pozitivist şeyleştirme, sosyalist Türk aydınları arasında bile kabul görebiliyordu.²⁴² Gelenekselci muhafazakâr için ise pozitivism, toplumsal değerleri dışlıyor oluşundan ötürü değersiz gibi görünebiliyordu ama pozitivist algı onlar için bile kullanılabilir bir alana sahipti. Gelenekselciler, pozitivismin değerler dünyasını dışlayan yönünü hiç bir zaman onaylamamış olsalar da toplumu biçimlendirme ve nesneleştirme edimlerini paylaştılar²⁴³ ya da bilimin teknikleşmesi olgusunda gördüğümüz gibi bunu özellikle, kendi muhafazakârlıklarını etkileyemeyecek kültürel

²⁴² Sosyalist hareket içerisinde pozitivist toplum kuramının varlığı eylemsel tavırlarda da kendini göstermektedir. Örneğin Murat Belge'ye göre, küçük burjuva ailelerden gelen öğrencilere dayanan Türk sosyalist hareketleri içinde Marksçı kuram kapalı bir ideolojiye hatta imana dönüştüren bir şekilde benimsendi ve 1970'lerde strateji sorunu, ülkenin yapısının da kitlelerin de malzemedan öte bir şey olmadığı enfes bir yemek hazırlamak için kullanılan bir yemek kitabı gibi ele alındı. Böylece de iktidar sorunu bir saplantı haline geldi. Doğrudan iktidarın ve topyekün mücadelenin fetişleştirilmesi, Solu, gerçeklikten gittikçe daha uzaklara götürdü ve bir bütün olarak devrimci grupların içe dönük bir nitelik kazanmasına yol açtı. Murat Belge; "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.184-185. Sosyalist hareketin zaman zaman aydın özne konumuna sürüklenerek topluma önderlik misyonu ile kendilerini tanımladıklarını ve bu savla kitlelerle kurulmak üzere olan bağlantının veya organik bağlantının kaybedildiğinden söz etmek mümkündür. Ancak kuşkusuz ki solun bu kopukluğu sadece sosyalist hareketin kendini konumlandırış biçiminden değil yerel siyasal ve askeri düzen ile evrensel dünya dengelerine de bağlı olduğunu unutmamak gerekir. Kaldı ki sosyalist hareket, Türkiye gibi bir ülkede geniş bir tabana ulaşmayı erken bir vakitte başarmış, ve sosyalist harekete bu tabanın talepleri doğrultusunda henüz olgunlaşmadan eyleme geçme itkisi kazandırılmıştır. Ancak bir toplumsal hareket olma niteliğini bu tabana dayandırarak gerçekleştirememiş bir sosyalist idarecilikten ve iktidara geçtikten sonra topluma sosyalizmi getireceğini savunan bir düşüncenin ağırlığından da bahsetmek mümkündür. Örneğin Belge'ye göre, sol sağlık ve tıp, ulaşım ve kentleşme, köy örgütlenmesi ya da fabrika hayatı gibi sorunların eleştirisine veya çözümlemesine kalkışmamıştır bile. **A. g. m.**; s.186. Ayrıca sosyalist hareketi yönlendiren militanlar ile sosyalist aydınlar arasında da bir kopukluktan söz etmek mümkündür: "Militanların, teori veya sanat gibi ılımlı görünen her şeyi reddetme şeklinde ortak bir tavırları vardı". **A. g. m.**; s.185.

²⁴³ Ancak toplumun olduğu gibi kalmasını savunan İslamcı muhafazakârların bunun dışında kaldıkları iddia edilebilir. Fakat bu sav, belirli bir düzeye kadar geçerli olabilir. Çünkü İslamcıların savunduğu muhafazakârlık da aslında halk Müslümanlığı imgesine dayalı olduğu kadar, mitik bir geçmişe, daha İslami bir Osmanlıcılığa ve Osmanlı'nın devletçi geleneğine de sahip çıkıyordu. Bu bağlamda, onların da şu anda toplumda olmayan ve ona dayatmaya çalıştıkları kökü arayan bir yaklaşımı vardı: bu, öz Türkçülük veya medeni olmak değil ama İslami olmaktı. Bu, endüstriyel toplum düzeyine çıkmayı engelleyecek bir şey olarak da görülüyordu. Örneğin MSP'nin şiarına göre, "Yeniden Büyük Türkiye'yi oluşturmak için ihtiyaç duyulan yaratıcılık ancak ulusun kendi köklerini aramasıyla sağlanabilirdi... Bu ön koşul bir kez gerçekleşince, MSP'ye göre, hızla sanayileşilecekti". Binnaz Toprak; "Dinci Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.250, 251. Osmanlı mirasına dayanmaları, bir başka açıklamayı da beraberinde getirmekteydi. Dini ön plana çıkarmış olsalar da Türk muhafazakâr düşüncesinde devletçilik önemli bir yere sahipti. Çünkü sahiplenilen Osmanlı geçmişi de buna açık bir örnek teşkil ediyordu. Osmanlı'da İslam ve dini motifler önemli bir yer tutsa da "yine de yapısal olarak egemen olan İslam değil, Osmanlı hanedanı idi. İlişkinin özü her zaman – kurumsal olarak ve meşruiyet açısından bu ikisi arasında 'organik' bir ilişki olsa bile – 'devletin bekası' idi, dinin bekası değil". Andrew Davison; **Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik**, Çev: Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.224.

anlamda boş bir bilgi biçimi olarak görerek, kendileri için kullandılar. “Diğer bir deyişle, bu sentezle, teknoloji (ve ‘modern’ bilim) ‘kültür’ün tanımlanma alanı dışına atılmakta ve böylelikle, özümüz kurtarılmış, korunaklı bölge olarak kalmaya devam edebilmektedir”²⁴⁴. Böylece bilim ve modernleşme kültüre zarar veremeyecektir. Zaten pozitivist bilgi biçiminin, değerler hakkındaki yansız tutumu da böyle bir kullanıma yol açmaya müsaitti²⁴⁵.

Bu sav, daha önce söz ettiğimiz gibi popülist muhafazakar hareketler içinde de yerleşik bir sav haline gelmeyi başardı. Geniş kitlelerin desteğini alan popülist parti hareketlerinde de kültürel anlamda bilim, suya sabuna dokunmayan bir niteliğe indirildi. Bu tarz bir bilim anlayışı, seküler modernleşmecilere karşı kendini meşrulaştırma aracı olarak kullanıldı. Ayrıca teknik olarak kültürel anlamda boş çıkarılmış bir bilimsellik muhafazakâr kitlelerin Batılılaşmalarına gerek kalmayacağı kanısı da oluşturulmuş oldu. Öte yandan, bu kullanım biçimlerinde, halkın da bilime ve tekniğe yüklediği değer de önemli bir etkisi bulunuyordu. Halk da bilim ve teknikte bundan sonraki gelişmelerin dayanağını görmeye başlamış, çocuklarını da böyle bir eğitimden geçirmenin gerekli olduğunu anlamıştı. Ancak halk düzleminde, teknik bilim ile kültürel hayat arasında korunan ayrımın çocuklar tarafından zaman zaman ihlal edilmesi, geleneksel aile düzeni içersinde kuşak çatışmalarına da neden olmaya başlamıştı. Türk aydınının yetiştiği aileler de çoğunlukla bu tip ailelerdi. Dolayısıyla Türk aydını açısından gelenek ile medeniyet, kültür ile bilim, doğu ile batı gibi ayrımlar, çoğunlukla akademik faaliyetlerinde aşılması için uğraşılan karşıtlıkları temsil ede gelmişti.

Neticede Türk aydınının, 1980 öncesi dönemde, temel karakteristik yönleri bir takım parametrelerce belirlendiğinden söz etmek mümkündür: İlk olarak, Türk aydınının topluma bakışında hâkim algı, katı pozitivist gelenek tarafından belirlenmiş ve aydınlar kendilerini kurucu özne olarak konumlandırmışlardır. İkincisi, Türk aydınını

²⁴⁴ Belkıs Ayhan Tarhan; “İki Cami Arasında Beynamaz: ‘Türk’ Akademisyeni Örneğinden Yola Çıkarak ‘Kimlik’ Hakkında Notlar”, **Doğu Batı Dergisi**, S:23, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003, s.222, 223.

²⁴⁵ Ayrıca pozitivist bilim algısının çeşitli yaşam görüşlerini meşrulaştırma konusundaki açıklığı ve buna ilişkin bolca somut örnek, pozitivist bilim algısının dayanağı olan sınıfsal yapının temel niteliğini ortaya koymasından ilginçtir. Bu sınıf, kendi iktidarını, doğallık söylemi altında gizleyerek gerçekleştirir. Pozitivizm de doğallığın asıl kaynağı olarak gerçeklik hakkındaki tek bilgi biçimi kabul edilir. Onda öznel bir şey yok gibi görünür. Ama bir o kadar da siyasal etkilere ve sonuçlara açıktır.

ve dolayısıyla akademisyenini düşünsel veya pratik yaşantıda doğu-batı, gelenek-batılılaşma, gelişmişlik-geç kalmışlık gibi ikiliklerin arasında sıkışmış olarak görmek mümkündür. Ayrıca bu karşıtlıkların bilim ve kültür dikatomisine dönüşmüş olması, bilimden ayrı bir kültürü ön plana çıkarma gayretini ve bunun da ötesinde, bilime pozitivist ağırlığı altında ele almanın elverişliliğini de açıklar niteliktedir. Bu sav altında, bilim kültüre bulaşmayan bir teknik mesele olarak algılanabilmektedir.

Daha sonra, Türk aydınının siyasi yelpazenin farklı konumlarında yer almış olsalar da kendilerine göre bir milliyetçilik bağlamı geliştirdiklerinden söz etmek mümkündür. Bu, burada yaşıyor olmanın özgünlüğü, kendi ayrıcalığı üzerine aydınların kurguladığı ve daha sonra halka yaymaya çalıştığı bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Birliğin aydınlarca dini; kültürel veya ırki unsurlarla kurulabileceğine dair çeşitli savlara rastlamak mümkündür. Üstelik halkın birliği için sınıfsız ve çatışmasız bir toplum kurgusunun (solidarizm) aydınlar tarafından benimseniyor oluşu, aydının halka yüklediği nesneleştirme eylemini yansıtır niteliktedir. Üniversitede akademisyenlerin durumu ve kendilerini tanımlama biçimleri de Türk aydının toplumsal rolü ile paralellik taşımaktadır. Akademisyenler de evrensel değerler, batılılık, modernlik ile geleneksellik, yerellik veya ulusallık arasındaki çelişkiler karşısındaki tutumları veya siyasi veya toplumsal değişimler karşısında aldıkları tavırlar ile kendi içlerinde farklılaşmışlardır. Ya da bu çelişkilerin neden olduğu paradoksal durumların içinde kalmaktadırlar. “Türkiye’de akademisyenlerin ikilemi fakülte ve meslek farklılıklarını aşar ve devletle ilişkilerinde de bir paradoksla karşı karşıyadırlar. Paradoks şudur: ‘Devlet memuru’ olarak Türk akademisyenleri resmi devlet ideolojisinin ete kemiğe bürünmüş temsilcileridirler, ama aynı zamanda bu ideolojiye meydan okumak için eleştirel bir vizyon geliştirmeye çalışmaktadırlar”²⁴⁶.

Dolayısıyla akademisyenlerin konumu da Türk aydının toplum içerisinde sürüklendiği kutuplaşmalara, ideolojilere, çatışmalara veya perspektiflere dayanmak durumundaydı. Bu nedenle akademik kimliğin önemli bir bileşenini çoğunlukla, politik tercih ve tavırlar belirlemeye başladı. Ancak akademisyenlerin bu konumları aydınlardan farklı olarak, çalıştıkları kurumların özerklik anlayışları tarafından da

²⁴⁶ Ayşe Öncü; “Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.521.

çerçeveniyordu. Çünkü akademik kimlikler ulus-devletin kuruluşundan itibaren etkili birer kurumu olarak kabul gören üniversitelerde çalışmak durumundaydılar. Bu kurumlar da her zaman resmi iktidarlarla kurulan ilişkilerin göz önünde bulundurulması zorunluluğunu doğuruyordu.

D. TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELER

Türkiye’deki üniversitelerin gelişme biçimleri ve akademik ortamın tanımlanış tarzlarının, bu kurumlarda görev alan akademisyenlerin kimliksel kabullerinde önemli etkileri olmuştur. Türkiye’de üniversitenin doğuşu Batı’daki muadillerinden farklı bir düzlemde, modernleşme çabaları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı’da Batılı eğitim sistemi ilk olarak, mesleki eğitimin verildiği orta ve yüksek öğrenim düzeyindeki okullarla olmuştur (Bunlar içinde mühendishaneler ve askeri tıbbiye önemli bir yer tutmaktadır)²⁴⁷. Bu okulların birçoğu daha sonra, üniversite sistemi içersine dâhil edilecektir.

I. Türkiye’nin İlk Üniversiteleri

Osmanlı’da Batılı anlamda ilk üniversitenin kurulması 1840’lı yıllarda gerçekleşmiştir. 1845 yılında Batılı eğitim formatına uygun bir kurum oluşturmak amacıyla kurulması düşünülen Darülfünun’un ilk olarak Padişah’ın hizmetinde çalışmak üzere ilim ve fen öğrenmek isteyen herkese açık bir okul olması düşünülmüştü²⁴⁸.

Ancak Darülfünun binasında meydana gelen bir yangın okulun kapanmasına neden oldu. Bu süreç içersinde ayrıca, Darülfünuna öğrenci yetiştiren kurumların da yetersizliği görülmüştü. Bunun üzerine, Darü’l Maarifi isimli bir okul açıldı ve ayrıca Darülfünunda okutulacak kitapları hazırlamak üzere Encümeni Daniş isimli bir heyet oluşturuldu²⁴⁹. Yangından sonra kapanan Darülfünunun 1870’de tekrar açılmasına kadar çeşitli ihtiyaçlardan ötürü meslek yüksek okulu düzeyinde okullar açılmaya devam etti. Bunlardan en önemlisi 1859 yılında açılan Mülkiye idi. Mülkiye, 1936 yılında,

²⁴⁷ Medreselerin yanında laik anlamda eğitim veren kurumların kurulması 1773 yılına kadar uzanır. Bu yılda daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüşecek olan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun kurulur, 1827’de tıbbiye, 1834’de ise Harbiye’nin kurulması yüksek öğretim alanındaki önemli gelişmelerdir. Bkz: Gülsün Atanur Baskan, “Türkiye’de Yüksek Öğretimin Gelişimi”, www.gefad.gazi.edu.tr, Erişim Tarihi:22.10.2009.

²⁴⁸ Taner Timur; **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.83.

²⁴⁹ **A. g. e.**; s.83-84.

Ankara'ya taşınacak ve 1950'lerde Ankara üniversitesine bağlı siyaset bilimleri fakültesine dönüştürülecekti²⁵⁰.

1870'de açıldığında adı Darülfünun-u Osman-i olan Darülfünun, bir yıl sonra aydınlanma karşıtı hareketlerin etkisi ile kapatılmış, 1874-75'te, Galatasaray Lisesi'nde Darülfünun-u Sultani adıyla ve yine üç şubeye öğrenime başlamıştı. Sultaninin Hukuk ve Mühendislik okulları 1874'te, Edebiyat Okulu ise 1875'te açılmıştı. Ancak okul, Osmanlı Rus savaşının neden olduğu ekonomik koşullar nedeniyle 1882'de yeniden kapatıldı²⁵¹ Darülfünunun kapalı olduğu dönemde iktidarda olan II. Abdülhamit, İstanbul'da bir Darülfünun kurmaktansa, öğrencileri daha çok yurt dışına eğitime göndermeyi tercih ediyordu.

“Payitahtta laik yüksek eğitim teknik ve mesleki okullarla sınırlıydı... (bunlar) ideolojik olarak tarafsız ve siyasi olarak tehlikesiz görünüyordular. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus devletlere bölündüğü bir dönemde tarih, edebiyat yada felsefe gibi konular 'pandoranın kutusu'ndaki alternatif yorumları ortaya saçabilirlerdi. Dolayısıyla Darülfünun 1900'de nihayet açıldığında, Babiali müfettişleri matematik dışındaki bütün derslere girip hocaların yanı sıra öğrencileri de denetlediler.”²⁵²

İkinci meşruiyetin ardından ise Darülfünun kurumsal örgütlenmesinin güçlendiği gözlemlenmektedir. Ancak halen tam anlamıyla bir özerklikten söz etmek mümkün değildir. Darülfünun'u eğitim bakanlığına bağlayan düzenlemeye göre, rektör, eğitim bakanın önerisi, bakanlar kurulunun kararı ve padişahın emriyle atanıyordu. Ayrıca bu dönemde şube (fakülte) müdürleri ve şube meclisleri tarafından seçilen bir darülfünun genel meclisi de oluşturulmuştu²⁵³. Ancak okulun bir takım mali ve idari özerklikleri kazanması 1924 yılında oldu.

Darülfünun 1933 yılında yapılan reformlarla İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürüldü. Reformları hazırlayan sebeplerin başında, Darülfünun hocalarının cumhuriyet inkılablarına yeterli desteği vermemeleri gösteriliyordu²⁵⁴. Neticede İsviçre'den getirilen Prof. Malche'nin raporu doğrultusunda, bir takım düzenlemelere gidildi. Taner Timur'a göre, bu düzenlemeler sonucunda, Darülfünun geleneğinden iki

²⁵⁰ A. Öncü; **a. g. m.**, s.526.

²⁵¹ Rifat Okçabal; **Yükseköğretim Sistemimiz**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007, s.88-87.

²⁵² A. Öncü; **a. g. m.**, s.524.

²⁵³ R. Okçabal; **a. g. e.**, s.91.

²⁵⁴ Bkz: Mustafa Onal; “1933 Üniversite Reformu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”, **Doğu Batı Dergisi**, S.31, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.216.

temel noktada farklılaşmıştır: “Bunlardan birincisi, yeni kuruluşun özerklik ilkesini reddeden, devletçi ve devrimci bir temel üzerinde kurulmasıdır. İkincisi ise üniversite kadrolarının, devrimci yöntemin başka bir uygulaması olan köklü bir tasfiye sunucu oluşturulmalarıdır”²⁵⁵. Böylece Türk üniversite geleneğindeki reform süreçlerinin önemli bir geleneği de başlatılmış oluyordu. Bu gerekli görülen yerlerde bazı öğretim üyelerinin kolaylıkla üniversitelerden tasfiye edilmeleri geleneğiydi.²⁵⁶

Yapılan değişiklikler siyasal bağlamla paralellikler taşıyordu. Türk devrimi dersi okutulmaya başlanmış, Önasya filolojileri, klasik filoloji, modern filolojiler kurulmuş, darülfünun adının yerine ‘evrenköy’, ‘bilgitay’ gibi isimlerinin tutmaması üzerine geçici olarak önerilen üniversite adı uygun görülmüştü; öte yandan rektör, bakanın kararı ile atanıp cumhurbaşkanının onayına sunuluyor, bakanın kararları dekan veya profesörlerin seçilmesinde dahi etkili oluyordu²⁵⁷. Bu gelişmeler dünyadaki siyasi yönelimlerden bağımsız değildi. 1930’larda bununda etkisiyle artmaya başlayan, milliyetçiliğin dil ve tarih konusunda yapılan çalışmalara uzanması ve bunun üniversite sisteminde kalıcı bir yer etmesi ile belirginleşmekteydi²⁵⁸. Ankara’da Dil Tarih Coğrafya fakültesinin kurulması da bu sürecin bir uzantısıydı. Ocak 1936’da açılan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nde, merkezi konuma sahip olan bölüm, Tarih ve Türkoloji bölümleriydi, fakültede ders veren hocaların çoğu ise Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının birer etkin üyesi ve aynı zamanda milletvekilleri idi²⁵⁹.

²⁵⁵ T. Timur; **a. g. e.**, s.233.

²⁵⁶ Örneğin “reform sonucunda Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden yalnızca Türkiyat Enstitüsü Müdürü Fuat Köprülü ile onun asistanı Ahmet Caferoğlu yerlerini korumuştur”. M. Onal; **a. g. m.**, s.221.

²⁵⁷ R. Okçal; **a. g. e.**, s.102-103.

²⁵⁸ Bu dönemden sonraki çalışmalar, Türk dili ve tarihi konularında yoğunlaşmaktadır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde 1933 yılından sonraki 30 yıl içinde yapılan doktora tezlerini inceleyen bir çalışmada, ilk sırayı Türk Dili ve Edebiyatı konusunda yapılan çalışmaların aldığı (18), bunu 14 çalışma ile Arkeoloji ve Önasya tarihinin izlediği gözlemlenmiştir. Feza Genergün; “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformunu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007, s.196.

²⁵⁹ M. Onal; **a. g. m.**, s.228.

*Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Laboratuvarı (1941)*²⁶⁰

Dönemin bir diğer özelliği de Nazi iktidarından kaçan Alman muhalif ve Yahudi bilim adamlarının Türkiye'ye davet edilmesi ve Türk üniversitelerinde çalışmaya başlamalarıydı. Nazi rejimi, 1933'ten itibaren Musevi asıllı ya da Nazi rejimine uyum sağlamak istemeyen üniversite görevlileri ya da akademisyenleri iş yerlerinden çıkardı; tesadüf o tarih Türkiye'de üniversite reformlarına gidildiği dönemdi²⁶¹. Neticede bu bilim adamlarının bir kısmı, Türkiye'ye gelmek durumunda kaldı. Bugün, klasik ya da geleneksel dediğimiz İstanbul ve Ankara üniversitesi gibi üniversitelerin hem kurumsal yapıları hem de akademik kadroları ile bu profesörlerin izlerini taşımaktadır²⁶². Öte yandan bu dönemde, İtalyan ve Alman faşizminin de Türkiye'de önemli bir etkisi bulunuyordu. Bu nedenle Taner Timur'un belirttiği gibi, batılı bilim adamlarının, bu ortamda azami verimle çalıştıkları da söylenemez²⁶³. Öte yandan Almanya'dan gelen bilim adamları sadece, Nazi yönetiminden kaçanlar değildi.

*“1938'den sonra Almanya'da ırkçı politikanın şiddetlenmesi ile Türkiye'de Nazi Partisi temsilcileri ve Almanya'dan gelen politikacılar Türkiye'deki Almanları gözlem altına aldılar ve ırkçı politikayı Türkiye'de uygulamaya çalıştılar. Nazi Partisi Türk hükümetine mülteci yerine Almanya'dan tayin edilen bilim adamlarını çağırılmalarını önerdiler”*²⁶⁴.

Ancak böyle gelen bilim adamları Türkiye'de çok etkili olmadı. Regine Erichsen'a göre, Almanya'dan mülteci olarak gelen yaklaşık 300 bilim adamı,

²⁶⁰ **Cumhuriyet'in Üniversitesi**, Hz: Atilla Cangır, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2008.'den alınmıştır.

²⁶¹ Regine Erichsen; “1933-1944 Arasında Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşullarının Etkileri”, **Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007, s.307.

²⁶² A. Öncü; **a. g. m.**, s.526.

²⁶³ T. Timur; **a. g. e.**, s.235.

²⁶⁴ R. Erichsen; **a. g. m.**, s.312.

diğerlerine göre, Türk hükümetiyle daha uyumlu bir şekilde çalışmışlardı²⁶⁵. Bu akademisyenler Türkiye bilim dünyasının kurumsallaşmasında önemli etkilerde bulunmuşlardı.

II. Çok Partili Yaşama Geçişten Sonra Üniversiteler

1933 üniversite reformundan sonra, Türk üniversitelerinde ikinci dönüşüm çok partili yaşama geçildikten sonra yaşandı. İkinci dünya savaşının sona ermesiyle faşist yönetimler ortadan kalkmış, dünya barış ve özgürlük rüzgârının etkisine girmişti. Türkiye’de de bu rüzgarın etkisiyle çok partili yaşama geçiyor ve bu liberalleşme hamleleri üniversiteye ilişkin düzenlemelerde de karşılığını buluyordu. 1946 yılında yapılan bir takım düzenlemelerle üniversitelere özerklik tanınması gündeme geliyordu. Ancak yine de yapılan yasal düzenlemeler özerkliğin sınırlarını da ortaya koyar nitelikteydi.

Daha 1945 yılında Milli Eğitim Bakanlığı yayınladığı bir genelgeyle öğretim üyelerine ve öğretmenlere siyasetle uğraşmayı yasaklıyor, 4936 sayılı üniversite değişiklik kanunu da tüm özerklik söylemlerine ve başta dekan olmak üzere seçimle gelen organlara yer vermesine rağmen, üniversiteleri sıkı sıkıya Milli Eğitim Bakanlığına bağlıyor ve bana da üniversite ve fakülte kurullarının beğenmediği kararlarını yeniden görüşmek üzere iadesi hakkını veriyordu²⁶⁶.

Ayrıca bu dönemi, komünizm karşıtlığının da yükseldiği bir dönem olarak tanımlamak mümkündür. Bu karşıtlığın, ortaya koyduğu sonuç, tüm özerklik iddialarına rağmen, Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes’in Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki görevlerine son verilmesiydi²⁶⁷. Bu tasfiyeler her üniversite reformunda tekrar gündeme gelecekti.

1950’lere gelindiğinde ise üniversite ve akademi camiasında anti-komünizm propagandasının etkisi artmıştı. Ayrıca 1950’ler, Demokrat Parti iktidarı ile yeni zenginlerin ortaya çıktığı ve aydın ile akademisyenlerin eski toplumsal öncülüklerini kaybettiklerini hissettikleri bir dönemdi. Savaş sırasında serpilen yeni zenginler ve diğer yandan da giderek artan yoksulluk arasında akademisyenler de kendilerini muhalefetin

²⁶⁵ A. g. m.; s.306.

²⁶⁶ T. Timur; a. g. e., s.247.

²⁶⁷ 1946’daki yasal düzenlemelerle İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi gibi üniversitelere özerklik verildi. Ancak Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Niyazi Berkes, Behice Boran, Naili Boratav, Adnan Cemgil, Muzaffer Şerif gibi solcu hocaları barındırdığından özerklikten faydalanması önledi. İsmail Kaplan; **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.200.

artan gücü arasında buldular²⁶⁸. Bu muhalifliğin ardından 1956 yılında yapılan bir düzenleme ile öğretim üyelerinin siyasi beyanda bulunmaları durumunda bakanlık emrine alınma hükmünü getirildi. Bu karara dayanılarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı yaptığı bir konuşmadan ötürü fakülteden uzaklaştırılmış ve birçok öğretim üyesi de buna tepki olarak istifa etmek durumunda kalmıştı²⁶⁹.

Öte yandan, bu dönemde bir takım yeni tarzda örgütlenmiş üniversiteler de açılmaya başlıyordu. Amerika'dan getirilen akademisyenler aracılığıyla, Amerikan eyalet üniversitelerine benzer nitelikte bir takım üniversiteler kuruldu. Ege üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi bu dönemde kurulan üniversiteler arasındadır²⁷⁰. Böylece, daha önce kurulan üniversitelerdeki Alman modeli ile yeni üniversitelerdeki Amerikan modelini yansıtan iki tarz üniversite modeli ortaya çıkmış oluyordu. Bu ikiliğin dünya genelinde başlatılan bir tartışmanın ürünü olduğunu da belirtmek gerekir. Bu tartışmaya göre bundan sonra, “üniversitenin öncelikli misyonu, Humbolt'tan beri vurgulanan formasyon (*bildung*) mu olacaktı? Yoksa giderek profesyonelleşen dünyada evrime ayak uyduracak ve kendisi de temel işlevi yönetici kadroları yetiştirmek olan bir kuruma mı dönüşecekti?”²⁷¹. Diğer bir deyişle, artık, salt mesleki öğretimin verildiği kurumlar olmayan aynı zamanda bazı toplumsal değerlerin kazanıldığı bir kültür veya ulus üniversitesinden, uzmanlık bilgisinin üretildiği ve aktarıldığı uzmanlaşmış ve profesyonelleşmiş üniversitelere geçiş tartışılmaya başlıyordu.

Bu dönemde ayrıca DP yönetiminin ayrı bir üniversite modeli yaratma arzusuyla İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir'de kurulmuş bulunan İktisadi Ticari

²⁶⁸ Adnan Menderes döneminde akademisyenlerin muhalefetine neden olan düzenlemelerin bazılarını şöyle özetlemek mümkündür: “28 Temmuz 1953 tarih ve 6185 sayılı yasayla, ‘siyasal yayınlarda ve beyanda bulunmak’ meslekten çıkarılma nedeni sayılmıştır. 25 Haziran 1954 tarih ve 6422 sayılı yasayla, 25 hizmet yılını tamamlayanlara, kurumlarınca uygun görüldüğünde zorunlu emeklilik getirilmiştir. 5 Temmuz 1954 tarihli ve 6435 sayılı yasayla Milli Eğitim Bakanı'na (MEB), senatonun görüşünü alarak akademisyenleri üniversiteden uzaklaştırma yetkisi verilmiştir”. R. Okçalı; **a. g. e.**, s.111.

²⁶⁹ T. Timur; **a. g. e.**, s.250.

²⁷⁰ Bkz: İlhan Tekeli; “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi III. Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.670. İlhan Tekeli, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin iki ana işlevini ise şöyle tanımlamaktadır: “Bunlardan biri toplumun gelişmesiyle beliren gereksinimlere (iş yönetimi, şehir planlama vb.) önem vermesi; ikincisi ise Avrupa üniversite geleneğinden çok ABD geleneğinin benimsenmesidir; bölüm sistemi, genç öğretim üyelerinin ders verebilmesi vb” **A. g. m.**; s.670.

²⁷¹ T. Timur; **a. g. e.**, s.257.

İlimler Yüksekokulları dönüştürülmüş ve böylece ayrı bir üniversite sistemi meydana getirilmişti ²⁷². Türkiye’de 1960’lara gelindiğinde ise kendini iktidara muhalif olan kanatta bulan akademisyenler ve üniversiteler hükümete karşı girişilen askeri darbenin ardından, özerk bir üniversite ve akademi ortamının oluşturulmasında ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde etkin bir rol oynama fırsatı buldular. “27 Mayıs 1960 darbesi geniş ölçüde üniversiteler tarafından hazırlanmış ve desteklenmişti”²⁷³. Ancak darbe, akademisyenlerin tümü için olumlu bir ortamın doğmasına neden olmadı. Yapılan düzenlemelerle MEB’in üniversite üzerindeki etkisi zayıflatılmış ve bir takım demokratik atılımlar gerçekleşmiş olmasına rağmen²⁷⁴, her üniversite reformunda olduğu gibi, tasfiyeler de gündeme gelmekte gecikmemişti. 27 Mayıs 1960’ta ülke yönetimine el koyan ve parlamentoyu kapatan Milli Birlik Komitesi, 28 Ekim 1960 tarih ve 114 sayılı kararıyla, 147 öğretim üyesini üniversitelerden uzaklaştırmıştı²⁷⁵. Bu uzaklaştırmalar, akademi camiasında daha önce yapılan tasfiyeler kadar yankı uyandırmamıştı. Örneğin, Menderes’in bir iki öğretim üyesini *vekâlet emrine* almasının kıyametler kopmasına yol açtığı bir ülkede, 147 üniversite mensubu bir anda sorgusuz sualsiz kendini kapı dışında bulmuştu²⁷⁶. Ancak akademik camianın iktidarla oluşan ilişkisini sorgulayan hareketler de sosyalizmin kazandığı popülerlikle birlikte, yine bu dönemde başlayacaktı.

Üniversiteye sol fikirlerin girişi öğrenci hareketleri ile gerçekleşti. 1960’lı yıllar ve özellikle öğrenci hareketlerinin doruk noktasına ulaştığı 1968 yılı tüm dünyada olduğu gibi Türk üniversite gençliği arasında da solun yükselişe geçtiği yıllar oldu. Her ne kadar Batıda cinsel özgürlük, ırkçılık karşıtlığı veya savaş karşıtlığı temaları etrafında örülmüş bir özgürlük hareketi olarak yaygınlaşmasına rağmen, Türkiye’de sol hareket, devrimin yakınlığı aceleciliği ile ya da derin baskıların sonucunda kendini

²⁷² İ. Tekeli; **a. g. m.**, s.670-671.

²⁷³ Mete Tunçay; “1946 ve Sonrasında Üniversite”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007, s.320.

²⁷⁴ 1961 anayasasının 120. maddesi üniversiteye geniş bir özerklik tanıyordu ayrıca Milli Birlik Komitesinin aldığı bir kararla da milli eğitim bakanına tanınan yetkiler geri alınıyordu. Öte yandan özel yüksek okullar da bu dönemden sonraya açılmaya başladı ve yüksek öğrenime olan yoğun talep üniversite sınavının kurumsallaşmasına neden oldu. İ. Tekeli; **a. g. m.**, s.671.

²⁷⁵ R. Okçal; **a. g. e.**, s.111.

²⁷⁶ T. Timur; **a. g. e.**, s.269.

silahlı mücadele ortamının içinde buldu²⁷⁷. Ayrıca kitlesel bir hareketi tam olarak sağlayamayan sol hareketler genel anlamda, katı hiyerarşik örgütlenmeleriyle de Avrupalı muadillerinden ayrılıyorlardı. Hareket daha çok, geri kalmış yarı-feodal bir ülkenin sömürülmesine karşı olan ve bağımsızlıkçı, anti-emparyalist, üçüncü dünyacı ve zaman zaman ulusalcı değerleri içine katan bir içeriğe kavuşmuştu. “Bu çerçevede Batı’da talepler özgürlük temelinde bireyi merkeze koyan ve tüketim toplumunun baskılayıcı yapısını berteraf etmeye yönelmişken, Türkiye’de anti-emparyalist tonlamalarla hayat bulmuş ve ulus-devlet politikaları ve milliyetçi ideolojiyle zaman zaman kesişen bir güzergâh izlemiştir”²⁷⁸. 1971 muhtırasının orduya olan güveni sarsmasına dek, “Ordu gençlik elele; Milli Cephe”de gibi sloganlar dönem gençliğinin militarist tavrını ortaya koyuyordu. Ayrıca bunun dışında, hareket Latin Amerika, Çin veya Sovyetler Birliği’nin konjonktürel etkisi altında da kaldı. Bu etkiler, ayrıca sol hareketin çeşitli fraksiyonlara bölünmesine ve kendi aralarında yoğun tartışmalara girişmelerine neden oldu. Ancak tüm bunlara rağmen, 1960’lar ve daha sonra, 1970’ler politik arenanın canlanmaya başladığı ve sol değerlerin kitleselleşmeyi başarabileceğini de gösterdiği yıllar oldu.

Söz konusu tepkisel hareketlerden üniversiteler de nasibini alıyordu. Özellikle 1968 hareketleri başlangıçta özellikle üniversite eleştirisine yönelikti. “Bu eleştiriler üniversitenin bir reforma gereksinimi olduğunu gösteriyordu. Üniversite artık 1960’lar döneminde olduğu gibi gençlik tarafından ilericiğin simgesi olarak görülmüyordu. Siyasal tutumları, akademik düzeyleri, toplumda haklı eleştirilere uğruyordu”²⁷⁹. Öğrenci muhalefeti, kürsü sisteminin kısıtlayıcı ortamı içerisinde, profesörlerin kürsü hâkimiyeti altında kalmış genç akademisyenler ve asistanlar arasında da etkili oldu. Alman modeline göre yapılandırılan üniversiteler o dönemde ağırlıklı olarak profesörler tarafından yönetilen kürsülerden oluşurdu. Kürsü sisteminde asistan, meslek

²⁷⁷ Avrupa’daki 68 dönemi sol hareketlerinin, Stalinizm ve sosyal demokrasinin ötesinde, bir üçüncü yol arayışı içinde olduğundan ve mevcut düzeni temelde özgürlük, otonomi ve eşitlik kavramlarına referansla sorgulayan feminist siyasal oluşumlar ve yeşil siyaset gibi siyasal oluşumları Avrupa’ya kazandırdığından söz etmek mümkündür. Türkiye’de ise 68, düşünsel ve pratik köklerini yeni bir sol gelenekten ziyade ortodoks solda bulmuştur. Aylin Özman, Yavuz Yıldırım; “1968 Öğrenci Hareketleri ve TİP”, **Birikim Dergisi**, S. 235, Birikim Yayınları, İstanbul, s.60, 65.

²⁷⁸ A. Özman, Y. Yıldırım; **a. g. m.**, s.66.

²⁷⁹ İ. Tekeli; **a. g. m.**, s.672.

hayatının bütün aşamalarında aynı profesörün denetimi altında çalışırdı, akademisyen bütün akademik hayatı boyunca o profesörün tavsiye ve önerilerine uymak zorundaydı²⁸⁰. Genişleyen öğrenci sayısı ile birlikte artan asistan kadroları bu profesörlerin yönetimine tepki göstermeye başladı. Üstelik asistanların artan asistan sayısı ve kadroların profesörler tarafından tutulmuş olması nedeniyle yükselme olanağının gün geçtikçe daha da zorlaşması ve bilim adına çalışmanın ekonomik yeterliliğine bir türlü kavuşamamaları üniversite sorunlarına daha yakından ilki göstermelerine neden oldu. Bu nedenle birçok asistan, kendi akademik sorunlarını öğrenci hareketleriyle birleştirdi ve onlarla birlikte hareket etti.

“Asistanlar bu derece-merkezli, sınav-yönelimli sisteme karşı birleşti, demokratik üniversite bayrağı altında öğrencilerin saflarına katıldılar. Akademik reform talepleri Avrupa’daki öğrenci hareketleriyle aynı dönemde ortaya çıkmış ve o harekete paralel gelişmişti. Ancak Türkiye’de üniversite reformu hareketinin tartışma zemini çarçabuk daha genel bir ideolojik zemine taşındı, zira tam o sırada ekonomi büyük bir krize girmiş, dolayısıyla bütün paylaşım sorunları siyasetin bir parçası olmuştu”²⁸¹.

Ancak 1971 muhtırası gerçekleştirildiğinde, üniversite reform hareketleri ve mücadeleleri de sekteye uğradı. Muhtıradan sonra ara hükümetler tarafından yapılan reformlar öğrenci hareketlerini pasifize etmek ya da yeni kadrolar açarak akademisyenlerin rahatsızlıklarını ortadan kaldırmaya yönelikti. Öte yandan, üniversite özerkliğini ortadan kaldıran bir takım kararlar da alındı. Örneğin anayasanın 120 maddesindeki idari özerklik ve öğretim üyelerinin siyasi partilere girmesini serbest kılan hükmü kaldırılıyor ve bakanlığa gerekli gördüğü durumda üniversite yönetimine el koyma hakkı tanınıyordu²⁸². Ayrıca 1973 yılında yapılan bir yasal düzenlemeyle 1980 sonrası üniversite modelinin de temelleri atılıyordu. Bu tarihte yükseköğretime yön vermek ve eşgüdüm sağlamak amacıyla bir Yükseköğretim Kurulu (YÖK)’nun oluşturuluyordu²⁸³. Her ne kadar kurul, 1975 yılında kapatılacak olsa da 1982 anayasası ile tekrar gündeme gelecekti.

²⁸⁰ A. Öncü; **a. g. m.**, s.530.

²⁸¹ **A. g. m.**; s.531.

²⁸² T. Timur; **a. g. e.**, s.292-293.

²⁸³ R. Okçal; **a. g. e.**, s.116.

12 Mart muhtırasının sonuçlarından bir diğeri ise toplumun politize olmuş kesimleri arasında yarattığı terör ve şiddetti. Her ne kadar muhtıradan sonra girişilen ‘balyoz harekâtının’ ilk hedefi eylemci öğrenciler olsalar da bundan akademisyenler de nasibini aldı. “Bu dönemde bir terör havası içinde tutuklanan pek çok öğretim üyesi sadece özgürlüklerinden olmadı; aynı zamanda çeşitli biçimlerde küçültüldü ve hakarete uğradı. İçlerinde işkence görenler de oldu”²⁸⁴. Türkiye akademisyeninde önemli izler bırakan bu tür çabalar, 1980 askeri darbesiyle daha da hızlandı.

III. 1980 Askeri Darbesi, Üniversiteler ve YÖK

1980 askeri darbesinde üniversiteleri ve akademisyenleri suçlayan militarist fikirler 1970’lerin sonlarındaki öğrenci hareketlerine yönelik tepkilerle şekillendi. 1970’lerin ikinci yarısından itibaren yeni iktisadi kriz eşitsiz büyümenin getirdiği toplumsal ve ekonomik ayrımları su yüzüne çıkarınca üniversiteler tekrar karıştı²⁸⁵. Bu olaylar, abartılı bir şekilde, üniversitelerin kamuoyu tarafından anarşi olaylarının kaynağı olarak görülmesine neden oldu. “Üniversite gerçekte özgürlük yokluğunun kurbanı iken ve iyi niyetli, reformist bir yaklaşıma özlem duyarken, çağ dışı bir siyasal kadro onu aşırı özgürlüklerin merkezi ve bir anarşi yuvası olarak görmüş ve göstermişti”²⁸⁶. Kamuoyunun da bu yargıdan etkilenmesi kaçınılmazdı. Toplum, anarşinin kaynağı olarak üniversiteleri görme konusunda oldukça istekli davrandı. Neticede “kendi evlerine çeki düzen veremedikleri için kamuoyunun gözünden düşen ve siyasi itibarlarından olan Türk akademisyenleri akademik özgürlük davalarına sempati duyan pek az kişi buldular”²⁸⁷. Bu durum, ordunun 1980 darbesinden sonra üniversitenin özerkliğini ortadan kaldırmasının meşru dayanağı olarak gösterildi.

“12 Eylül’de iktidarı gasp eden ve ülkeye sıkıyönetim sistemini egemen kılan cunta rejimi bir yandan üniversitelerde tarihimize benzeri bulunmayan bir tasfiye başlattı; öte yandan da, çıkardığı bir kanun çerçevesinde yeni bir yüksek öğretim sistemi kurdu. 2547 sayılı kanun, bu amaçla, aslında 12 Mart’ın getirdiği, fakat Anayasa Mahkemesi’nin yetkileriyle ilgili hükümleri ilga ettiği Yüksek Öğretim Kurumu’nu daha güçlü bir şekilde canlandırıyor ve üniversite özerkliğine son veriyordu”²⁸⁸.

²⁸⁴ T. Timur; **a. g. e.**, s.290.

²⁸⁵ A. Öncü; **a. g. m.**, s.531.

²⁸⁶ T. Timur; **a. g. e.**, s.291.

²⁸⁷ A. Öncü; **a. g. m.**, s.531.

²⁸⁸ T. Timur; **a. g. e.**, s.340.

Üniversitenin 1980'den sonra özerkliğine son verilmesi, üniversitelerin yeteri kadar milli unsurlarla bütünleşemediği ve anarşi yuvası haline geldiği savıyla gerçekleştirilmişti. Bu nedenle, 1980 döneminde üniversiteden “Türk olanın şeref ve mutluluğunu duyuran, ‘milli kültürümüze, örf ve adetlerimize bağlı’ öğrenciler yetiştiren ve ‘milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü’ kazandıran milliyetçi bir eğitim olmasını beklenmekteydi”²⁸⁹.

Çıkarılan YÖK kanunuyla üniversite sisteminin ihtiyaç duyduğu reformların oldukça uzağında düzenlemeler gerçekleştirildi. İlk olarak üniversite, yüksekokul ve akademiler birleştirilerek her birinin bir üniversite çatısı altında toplanması sağlandı, ikinci olarak liyakate dayalı seçim yerine yukarıdan aşağıya kadar atamalarla örgütlenen bir üniversite modeli hayata geçirildi ve son olarak Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) oluşturularak tüm üniversitelerin üyeleri atama usulü belirlenen bir kurulun yönetimine bırakılması mümkün kılındı²⁹⁰. 1980 sonrası yapılan kurumsal değişimlerin yanında, öğretim üyelerine yönelik tasfiye hareketleri de Türk üniversite hayatını derinden etkiledi.

1402 sayılı sıkıyönetim yasası ile 70 kadar öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılırken, rektörlerin işten atma yetkisini kullanmalarıyla bu rakamın iki katı kadar öğretim üyesi de işinden edildi; ayrıca üç yüz kadar akademisyende bu anti-demokratik uygulamalara tepki olarak üniversiteden istifa etti ya da emekliliklerini talep etmek durumunda kaldı²⁹¹.

Öte yandan, YÖK üniversitenin her kademesinde hiyerarşik ve otoriter bir zihniyet yapısını da yerleşikleştirdi. Bu nedenle, “YÖK’ün asıl gücü ve etkisi, Yükseköğretim Kurulu başkanı ve üyelerinin iradelerinin ötesinde, geniş bir üniversite öğretim üyesi kitlesinin paylaştığı bir zihniyet dünyasından besleniyor olmasından kaynaklanmaktaydı”²⁹². Bu zihniyet tarzının kısa sürede benimsenmesi, kimi tasfiyelerin veya uzaklaştırmaların bizzat YÖK kurumu tarafından gerçekleştirilmesini gereksiz kıldı. Ancak hangi yolla olursa olsun söz konusu tasfiye veya uzaklaşmaların

²⁸⁹ A. g. e.; s.346.

²⁹⁰ Bkz: Mete Tunçay; “YÖK”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi III. Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.683.

²⁹¹ A. g. m.; s.685-686.

²⁹² Ahmet İnsel; “Bir Zihniyet Tarzı Olarak YÖK”, **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.74.

üniversite açısından önemli bir sonucu oldu: üniversiteler yetişmiş değerli akademik kadrolarını kaybetti ve böylece de üniversitelerdeki genel bir seviye düşüklüğü yaşandı.

Söz konusu bu süreç, yeni dönem yöneticilerinin politikaları ile şekillendi. Üniversiteler, atama kurallarına göre belirlenmiş ve geniş yetkiler verilmiş rektör veya dekanlık makamlarıyla donatılıyor üniversite kurulları bir kenara itiliyor, kürsülerin yerine kurulan bölümlerin özerk karar alma imkânı kalmıyordu²⁹³. Tüm bu düzenlemeler kendini örgütlenme yeteneğini kazanmayı henüz gerçekleştirememiş bir kurumun, bu özlemini tamamen bir kenara itiyor, akademik özgürlükleri ortadan kaldırıyor, depolitize ediliyor ve tüm bunların sonucunda eğitim kalitesi de düşüyordu. “Hiç yayını olmayan kimselerin, bir gecede, kamuoyunun deyimiyle ‘kıyak profesör’ olması sağlanıyordu”²⁹⁴. Ayrıca bu dönemde, bir çok taşra üniversitesi açılmaya başlamıştı, buralardaki kadro boşluğundan faydalanan bir çok akademisyen de hızlı yükselme imkânına kavuşmuş; bu da akademik seviyenin düşmesine ve metropol üniversiteleri ile taşra üniversiteleri arasındaki ayrımın daha da keskinleşmesine neden olmuştu²⁹⁵.

1980 sonrasında, özellikle 1990’larla birlikte, YÖK’ün siyasal ağırlığı bir takım değişikliklere de sahne oldu. Bu süreç içerisinde, genel anlamda üniversite ve Yüksek Öğretim Kurulu hakkında birçok yasal değişiklik ve yasa teklifi yapıldı. Ancak bunların büyük bölümü YÖK’ün 12 Eylül rejiminin yükseköğretim dünyasındaki gölgesi olan yasanın özünü değiştirmekten uzak kaldılar²⁹⁶. 1980’lerde Komünizm tehdidi gerekçesiyle, Türk-İslam sentezine dayalı bir kadrolaşma süreci, 1990’lara gelindiğinde şeriat tehlikesine karşı alınan önlemler çerçevesinde geliştirilmeye çalışıldı. Bu dönemde, “YÖK esas olarak ‘irticai kadrolaşma’ ile mücadeleyi ön plana çıkardı”²⁹⁷. Ayrıca resmi söylemin dışında yer alan diğer politik yaklaşımlarla mücadele edilirken, Ermeni, Kürt veya azınlık sorunları YÖK ve üniversite personelinin gönüllü katılımı ile resmi söylemin dilinden ifade edilmeye ve bu konuda iç yazışmalarla

²⁹³ A. Öncü; **a. g. m.**, s.532.

²⁹⁴ R. Okçabal; **a. g. e.**, s.126.

²⁹⁵ A. Öncü; **a. g. m.**, s.533.

²⁹⁶ A. İnsel; **a. g. m.**, s.75.

²⁹⁷ **A. g. m.**; s.77.

akademisyenlerin yönlendirilmesine devam edildi. Bu denetim mekanizması, zamanla kişisel çekemezlilikler üzerine kurulu ihtilaflarda dahi işlerlik kazandı.

Ancak tüm bunlara rağmen, düzenlemelerin önemli bir kısmı üniversitelere milli duyarlılıklarla uyumlu bir kışla düzeni getirmekle sınırlı değildi²⁹⁸. Üniversiteler yukarıda ele aldığımız düzenlemelerle sessizliğe büründükten sonra, 1980'lerin sosyo-ekonomik iklimine uygun bir şekilde yeniden yapılandırıldı. Rol modeli olarak seçilen yeni üniversite modeli, Batı'da özellikle, ABD'de kurumsallaşan ve bir gelenek olarak kendini kabul ettirmeye başlayan tekno-üniversiteydi. Üniversitenin ekonomik alanda faaliyet gösteren alan veya kurumlara eleman yetiştiren ara kurum statüsü yükleyen bu yaklaşım, bilimi salt bir tekniğe indiriyor böylece cumhuriyetin baştan itibaren sahip olduğu sanayileşme hedefini de politize olmadan gerçekleştirmeyi vaat edebiliyordu. Üstelik bilimin ve üniversitenin böyle konumlandırılması muhafazakâr veya milliyetçi ideoloji için de uygun bir ortama neden oluyordu. Çünkü bilim salt teknik olarak algılandıkça, yaşamın temel dinamiklerini sorgulayan bir perspektif olma niteliğini kaybediyor; bilim mesleki bir kariyere indirgenerek, akademik yaşantıyla inançlar alanı uzlaştırılabiliyordu. Bu durum, neo-liberal sosyo-ekonomik toplumsal kabulün artık üniversite ve bilimde de yerleşikleşmeye başlamasının kanıtıydı.

Öte yandan liberal ekonomi politikaların devreye soktuğu yeni sektörlerin de talepleri doğrultusunda eğitimin içeriği de değişmeye başlıyordu. “En az bir yabancı dili çok iyi bilen, yeni teknolojilere uyumlu, yaratıcı olduğu kadar Batı kültürüne uygun yaşayan, dünya ekonomisi ile bütünleşmenin aracısı olarak çalışacak mühendisler, finansal analistler, işletmeciler, ithalat-ihracat uzmanları ve reklamcılara duyulan gereksinim artmıştı”²⁹⁹. 1980'lerden sonra YÖK'e yönelik eleştirilerin niteliğini de bu tarz kadrolara duyulan ihtiyaç belirlemişti. Akademisyenler de dahil olmak üzere artık

²⁹⁸ Nitekim 1980'lerde liberal ekonomiye doğru hızlı bir dönüşüm gerçekleşiyordu. Bu da yeni hizmet sektörlerinin oluşmasını ve buna uygun bir eğitim sistemini zorunlu kılmaktaydı. “12 Eylül, siyasi yönden otoriter, merkeziyetçi, devleti ön plana çıkaran bir toplumsal yapıyı oturturken, ekonomi de tersine liberal bir yönelim içine girmiştir. Özal'a teslim edilen ekonomi politikası, ekonomik yapının ithal ikameciliğe dayanan karma ekonomiden piyasa ekonomisine dönüştürülerek dünya pazarıyla entegre edilmesini hedeflemiştir. Bu yönde atılan adımların 80'li yıllar boyunca ekonomik yapıyı değiştirdiği ve finans sektörünün ekonomideki ağırlığı artarken reklamcılık, medya gibi endüstrilerin geliştiği açıktır”. Nuri Ersoy, Hayrettin Kaya; “Üniversite Sisteminde Tıkanıklık ve Yeni Arayışlar”, **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, Yay. Haz.: Emine Akalın, Hakan Aydoğdu, Reşat Saraoğlu, Bağlam Yayınları, Ankara, 1997, s.283.

²⁹⁹ N. Ersoy, H. Kaya; **a. g. m.**, s.283.

istenen şey, piyasa koşullarına adapte olmuş bir üniversite idi. Söz konusu liberal paradigmanın otoriter üniversite modeli ile çeliştiği varsayılabilirdi. Ancak gerçekteki talep, siyasal liberalizmi değil, piyasa koşullarına kendini uyumlandırmış ve bu uyumlanmanın politik bir süreçle ilgisinin bulunmadığına yönelik savla desteklemiş neo-liberal bir paradigmayı temsil etmesinden ötürü, üniversitedeki siyasal özgürlük talepleriyle kesişmesinin geçerli herhangi bir imkânını barındırmıyordu.

Neticede akademisyen kimliklerinin mesleki pratiklerini biçimlendiren ve bu bağlamda yaşam perspektiflerinin oluşmasını sağlayan kurumlar onların iktidarla olan ilişkileri tarafından şekillenmiş oluyordu. Üniversitede var kalabilmeyi sürdürmek en azından egemen kanılarla mücadele edebilmenin farklı yöntemlerini geliştirmek anlamına da geliyordu. Öte yandan üniversitenin Türkiye'deki tarihsel seyri bir takım akademik perspektiflerin elenerek bazılarının resmi iktidarla uyumlu olanların egemen olduğu bir anlayışı hakim kılıyordu. Bu bağlamda devletçilik, milliyetçilik, solidarizm gibi eski gelenekler günümüz akademik perspektifin yeni teknikçiliğine ve neo-liberal, muhafazakar akademik anlayışlarına eklemlenmeye devam ediyordu. Ancak yine de yeni toplumsal biçimler yeni türde bir üniversite, bilgi ve akademik kimlik ortaya çıkarıyordu. Bu değişimleri ortaya koyabilmek için ise yeni toplumsal düzeyin belirlenmiş biçimlerini anlamak gerekli görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEO-LİBERALİZM, KÜLTÜR, ÜNİVERSİTE ve AKADEMİK KİMLİK

Bu bölümde ilk olarak liberalizmin ekonomi-politik ve kültürel tarzlarına tarihsel bir perspektifle göz atılacaktır. Böylece günümüz akademisyen kimliğinin belirli yönelim ve tarzlarını etkilediğini düşündüğümüz siyasal-ekonomik bir sistemin ayrıntılı bir analizini gerçekleştirmemiz olanaklı olabilecektir. Bu kısımda, neo-liberalizmin sosyo-ekonomik ve kültürel içeriklerini aksettiren tarihsel seyri ele aldıktan sonra, bu toplumsal durumun ideolojik işlevi, kimliklere olan etkileri ve aydınlar ve bilim çevrelerine yüklediği anlamlar ve tarzlar üzerinde durulacaktır.

A. LİBERAL EKONOMİ VE KÜLTÜR

Liberalizm en kısa söylenişiyle ekonomide, kültürde ve siyasette özgürlüğü düstur alan, yaşamın birçok alanını belirli bir tarzda örgütleyen ve düzenleyen felsefi ve ideolojik bir yaklaşımdır. Ancak liberalizm kavramı siyasal ve kültürel içerikler kadar ekonomik bir sürece ve tarza da karşılık gelmektedir. Söz konusu liberal ilkelerin oluşum sürecini belirleyen tarihsel seyir de bu ekonomik ilişkiler tarafından şekillenmiştir. Fakat liberal ideoloji kesinlikle bundan ibaret değildir. Bu nedenle, liberalizmin tarihsel seyrini ele alırken ekonomik ilişkilerin gelişim çizgisi kadar sosyal, kültürel ve siyasal etkenleri de göz önünde bulundurmamak durumundayız.

I. Liberalizm ve Liberal Ekonomi-Politiğin Tarihsel Boyutu

Liberal paradigmanın başat savlarının başında ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda serbestlik ilkesi gelmektedir. Ancak liberal paradigmanın serbestlik konusundaki savı ilk etapta piyasaya yöneliktir. Buna göre, piyasa insan ve kamu iyiliğini maksimize edecek mekanizmalar olarak görülür. Liberal öğretisi kendiliğinden işleyen doğal düzen sayıtlısını sadece piyasa ile sınırlı tutmamaktadır, bunu ekonomik süreçlerin bizatihi kendisine de dayatmaktadır. Savaş sonrası Keyneysen ekonomi-politiğe kadar, planlı bir ekonomiden söz etmek mümkün değildir. Sanki her şey, doğanın ve şeylerin ulaşması gereken sonuçları olarak kendiliğinden yaşanmış gibidir.

Adam Smith'in serbest piyasa sisteminin veya diğeri bir deyişle her türlü müdahaleden arındırılmış bir piyasanın, toplumun genel çıkarlarını kendiliğinden tesis edeceğine yönelik anlayışının Avrupa'da yerleşikleşmesi, ulusların zenginliğini sahip olunan değerli maden miktarıyla ölçen ve bu doğrultuda korumacı yasalarla düzenlenmiş bir piyasayı savunan merkantalist politikaların terk edilmesiyle gerçekleşmişti.

Bu müdahaleci politikalar, ilk birikimin oluşmasını sağlamıştı. Merkantalistler, zenginliği artırdığı ölçüde ticarete de olumlu bakıyordu. "Merkantilistler, ülkelerin dış ticarete girerek değerli maden stoklarını arttırabileceklerini savunuyorlardı – ama her zaman, aldıklarından fazlasını satmaya dikkat etmeliydiler"³⁰⁰. Bu fazlalığı sağlamak için ticari ve ekonomik hayata yönelik her türlü müdahale onanıyordu. Merkantilist politikalarla kollanan bir ticaret yaşantısı ve ekonomiye yönelik devlet müdahalesi bir süre sonra, birikimlerini endüstriye kaydırmaya başlayan ve ürettiklerini daha geniş pazarlara satabilmek veya hammadde elde edebilmek için ticaret serbestliğini savunan yeni girişimci ve yatırımcılar tarafından eleştirilmeye başlandı. Merkantilizm ekonomiye devlet korumacılığını getirerek ilk birikimlerin oluşmasını mümkün kılmıştı ama zenginliğin ve sermaye birikiminin serbest ticaret yoluyla akışkanlığa kavuşmasına da engel oluyordu. "Parası olan insanlar bu parayı istedikleri yerde, istedikleri zaman, istedikleri biçimde kullanmak istiyorlardı. Genişleyen ticaret ve endüstrinin bütün fırsatlarından yararlanmak istiyorlardı"³⁰¹.

Avrupa'daki büyük uluslardaki ilk birikimlerin oluşmasını sağlayan merkantalist politikalar zamanla yarattıkları hantallık ve bürokrasi, korumacılığın yurt dışı açılımları engellemesi gibi nedenlerle ticaretle ve kitlesel sanayi üretimi ile uğraşan burjuvazi tarafından eleştirilmeye başlandı. Ancak serbest ticaret yolunda merkantalizme yönelik ilk tepki, ulusların zenginliğinin kaynağını tarımsal emek ve üretimde gören daha muhafazakâr bir doktrin olan fizyokrasi tarafından gerçekleştirildi. Her ne kadar doğaya ve toprağa değer veren bir anlayışı sergiliyor olsa da fizyokratlar tarafından emek, zenginliğin üretimi için değerli görülüyordu. Fizyokratlar için emek,

³⁰⁰ Leo Huberman; **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.139.

³⁰¹ **A. g. e.**; s.151.

doğanın zenginliğinin ortaya çıkmasını sağlamaktaydı ve doğanın bu zenginliği, sadece emek harcayana ait değil, herkese ait olmalıydı. Fizyokratlara göre,

“toprağın ve doğanın ürettiklerinin bir bölümü, onları işleyenlerin beslenmesi için ve üretim süreci sırasında tüketilen tohumları ve de sermayeyi yerine koymak için gerekliydi; ama geriye bunun ötesinde bir pay, bir artı-ürün kalyordu. Bu artı-ürün insan emeğinin sonucu olmadığına, bir biçimde doğanın bir armağanı olduğuna göre, doğal yasa adına, özel olarak hiç kimseye değil, genel olarak topluma ait gibi görünüyordu”³⁰².

Bu durum, fizyokrasi tarafından klasik liberalizme aktarılan kamusalılık düşüncesine karşılık geliyordu. Öte yandan, fizyokrasinin klasik liberalizme katkısı sadece ekonomik serbestideki aşırılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalarla sınırlı kalmadı. Fizyokratların doğal yasaya duydukları güven, serbest piyasacı iktisatta piyasanın doğal düzenini sağlayan, kendiliğinden işleyen bir mekanizma haline dönüşmüştü. Galbraith bu bağlantıyı açıklamaktadır:

“Fizyokratların birinci ve temel bağlanımı iktisadi ve toplumsal teşekküllü yönettiğine inandıkları doğal yasa kavramı olacaktı. Krallar ve yasa koyucuların yasaları ancak doğal yasayla uyumlu oldukları sürece ya da onun sınırlı bir uzantısı olarak görüldüğünde hoş karşılanabilirdi... Mülkiyetin mevcudiyeti ve korunması doğal yasaya uygundu, tabi alım-satım özgürlüğü – ticaret özgürlüğü – ve kraliyetin güvenliği için gerekli adımlar da. Akıl şeylerin doğal güdülere ve sınırlamalara göre kendi başlarına yola girmeye bırakılmasından yanadır”³⁰³.

Fizyokratların fikirlerini daha ileri bir seviyeye ulaştıran isim ise Adam Smith oldu. Smith’in teorisi, devletin ekonomiden elini çektiği ve doğal yasalarla işlediğine inanılan bir serbest piyasa fikri idi. Ancak bu fikirlerin genel bir ekonomik düzen olarak yerleşikleşmesi sanayi devriminin neden olduğu gelişmelerle birlikte gerçekleşecekti. İngiltere’de 18. yüzyılda gelişmeye başlayan ve 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşan endüstriyel devrimin oluşumunda devlet korumacılığı etkili bir politikaydı. Örneğin “İngiliz sanayi, başkalarının pazarlarına serbestçe giriş hakkını, yani ‘Serbest Ticareti’ talep edebilecek güce ulaşana kadar, genel olarak korunmuş bir iç pazarda gelişebilirdi”³⁰⁴. Hatta birikimin sağlanmasının ardından ihracatın artmasında devlet desteği önemli bir rol oynadı.

³⁰² Francisco Vergara; **Liberalizmin Felsefi Temelleri**, Çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.146.

³⁰³ John Kenneth Galbraith; **İktisat Tarihi**, Çev: Müfit Günay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.55.

³⁰⁴ Eric Hobsbawm; **Sanayi ve İmparatorluk**, Çev: Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s.30.

“Devletin sistemli ve hatta yoğun yardımıyla desteklenen ihracat, kıvılcımı sağladı ve – pamuklu dokumacılık ile birlikte-sanayinin ‘sürükleyici sektörü oldu’. İhracat ayrıca deniz taşımacılığında da önemli gelişmelere yol açtı. İç pazar, yaygın bir sanayi ekonomisi için geniş bir temel sağladı ve (kentleşme süreci aracılığıyla) ülke içi karayolu taşımacılığında önemli yeniliklerin meydana gelmesinde teşvik edici oldu; ayrıca kömür sanayi ve bazı önemli teknolojik yenilikler için güçlü bir temel oluşturdu. Devlet, tüccarlar ve imalatçılar için sistematik destek ve teknik buluşlar ve yatırım malları sanayinin gelişmesi için hiç de önemsiz olmayan teşvikler sağladı”³⁰⁵.

Dolayısıyla İngiltere’nin özgül durumu onun iç dinamikleri kadar dış piyasalara yayılışındaki dinamizminden kaynaklanıyordu. Bu özgüllük sanayi devriminin Britanya’da ortaya çıkmasına neden oluyordu. Nitekim

“Başka ülkelerin iç pazarlarını ele geçirebilen ya da kısa süre içinde dünya pazarlarının büyük bölümünde tekel durumuna gelen bir ülke, ihracat sanayilerini, kendi girişimcileri için sanayi devrimini mümkün kılmakla kalmayıp, bazen de neredeyse zorunlu duruma getiren bir hızla genişletebiliyordu. İşte Britanya, 18. yüzyılda bunu gerçekleştirmeyi başardı”³⁰⁶.

İngiltere’nin önemli miktarlardaki hammadde tedariki ve üretilmiş mamul pazarlarına dayalı sömürgeci devlet politikası, İngiltere’deki zenginleşmiş sınıfları kitlesel üretime teşvik etti. Kitlesel üretimin ise zamanla fabrika tarzı bir üretim örgütünü gerektirdiği, zamanla anlaşılmaya başladı. Önce dokuma ve daha sonra demir-çelik sanayinin gelişmesi böyle bir alt yapıya bağlıydı. İngiltere’de kısa sürede, ağır sanayinin devasa anıtları yükselmeye başladı. Buhar gücünü etkili bir şekilde kullanan fabrikalar, demir-çelik sanayi ile gelişen demiryolları ve madencilik üretim biçimleri kadar insanların yaşam biçimlerini de tamamen değiştiriyordu. İnsanlar artık şehirlerde yaşıyor, ücretli olarak çalışıyor, kitlesel olarak üretiyor ve kitlesel olarak örgütleniyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başı, dünyanın gelişmiş bölgelerinin demiryolları ile örüldüğü, ağır demir çelik sanayinin ve madenciliğin yarattığı devasa üretim merkezlerinin yaşamları biçimlendirdiği bir dönemdi. Ancak Avrupa’nın bu üstünlüğü ABD’de yaşanan bazı gelişmelerle örselenmeye de başlıyordu. ABD’de 20. yüzyılın başında özellikle montaj bandı şeklindeki otomasyon üretimin merkezi olarak, kitlesel üretim konusunda önemli atılımlar gerçekleştirdi. Makine üreten makine

³⁰⁵ E. Cassirer; “Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi”, Çev: Doğan Özlem, **Toplumbilim**, Bağlam Yayınları, S.11, İstanbul, 2000, s.47.

³⁰⁶ E. Hobsbawm; **a. g. e.**, s.45.

sanayinin gelişmesi, otomasyon ve otomobil üretimi sanayinin alacağı yeni biçimleri ortaya koyuyordu. “Bundan sonra kitlesel olarak üretilmesi en olası ürünler; çiftçiler, dikişçi kadınlar (dikiş makinesi), büro çalışanları (daktilo) gibi, muazzam sayıdaki küçük üretici tarafından kullanılacak ürünler, saat gibi tüketim malları, ama her şeyden önce hafif silahlarla savaş mühimmatı olacaktı”³⁰⁷. Kitlesel üretimin çeşitlenmesi bireylerin yaşamlarında önemli sonuçlar doğuracaktı.

Seri üretimin artması küçük ev aletlerinin yaygınlaşması ve ev içi emeğinin de teknolojikleşmesine neden oluyordu. Yeni ürünlerin yaşamı açık bir şekilde değiştirmesi, bilimin popüler kültür ürünleri arasında yer almasını da kolaylaştırıyordu. (Fotoğraflar: London Science Museum)

Bu çeşitliliğin tüketilebilmesi ise yeni ihtiyaçların oluşmasını mümkün kılan bir kültürel örgütlenmeyi (kitle iletişim araçları ve popüler kültür gibi), bunlara ulaşmayı sağlayan bir ücreti ve boş zaman dilimini gerekli kılıyordu. Bu gelişmelerin büyük çoğunluğu, emeğin alınıp satılır bir meta olduğu, her üretimin kendi talebini yarattığı, piyasaların ücret dengelerini ve daha ötesinde toplumsal iyiliği kendiliğinden sağladığı bu nedenle de ticari yaşamın özgürlük esasları ekseninde örgütlenmesi gerektiği gibi fikirlerden temellendi. Ancak rekabet sisteminin yarattığı krizler aşırı üretimin talep yaratamadığı, işsizliğin piyasa dengeleri ile ortadan kaldırılamadığı durumlarda yoksulluk, sefalet ve açlık kitleler arasındaki huzursuzlukların kaynağını oluşturdu. Neticede, kimi bölgelerde sendikal faaliyetlerin yasallaşması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, ücretlerin arttırılması ve kamusal politikaların gündeme alınması ile bu sorunlar bertaraf edilmeye çalışıldı.

“Sanayileşmenin hiç müdahale edilmeyen sonuçlarının yarattığı yoksulluk ve sosyal hastalıklar karşısında liberaller, 19.

³⁰⁷ Eric Hobsbawm; **Sermaye Çağı**, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s.59.

yüzyılın son bölümünde, oldukça ihtiyatlı bir şekilde olsa da, hem oy hakkının genişletilmesini, hem de toplumsal felaketler karşısında devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmaya başladı”³⁰⁸.

Liberal ekonominin serbest piyasa işleyişindeki sorunlara karşı bir takım önlemler zikredilmeye başlandığında, liberalizm anlayışında da bazı farklılaşmalar ortaya çıktı. Böylece klasik liberalizmden sonra liberalizm, neo-klasizm ve sosyal liberalizm olmak üzere iki kola ayrıldı.

“1870 ile 1930’lar arasında, modern toplumların değişen koşullarıyla baş edebilmek için başlıca iki liberal stratejinin – sosyal liberalizm ile neo-klasik liberalizm – ortaya çıktığını görüyoruz... Sosyal liberalizm daha pozitif bir özgürlük anlayışı ve özellikle ekonomi yönetimi ve sosyal reform alanında daha geliş devlet müdahalesi ile ilintiliydi; neo-klasik versiyon ise negatif özgürlük anlayışına bağlıydı ve piyasanın kendine yeterliliğini vurguluyordu”³⁰⁹.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra etkili olan sosyal liberaller, devlet müdahalesini, sosyal reform yasalarının (emeklilik, sağlık sigortası gibi) veya toplum için gerekli olan bir takım yatırımların (alt yapı, konut, okul, toplu taşıma gibi) devlet tarafından yapılması gerektiğini savunuyordu. Neo-klasik liberaller ise klasik liberalizmin temel ilkelerini daha ileri boyutlara götürüyorlar, devletin ekonomi dahil olmak üzere tüm toplumsal hayata, her türlü müdahalesini olumsuzluyorlardı. Söz konusu bu kabul, liberalizmin asgari bir ahlakilikle tanımlanmasıyla sonuçlanmak durumundaydı: tarafsız devlet idealine bağlı olan liberaller, liberalizmin ana görevinin, kendi ahlaki inançlarından veya iyi hayata ilişkin ideallerinden bağımsız olarak, herkesin benimseyebileceği bir siyasi düzenin kurulması olduğunda ısrarlıydı; bu da ancak liberalizmi olabildiğince az ahlaki muhtevayla tanımlamakla mümkündü³¹⁰.

Ancak tüm çabalara rağmen liberal ekonomi politikasının ulusal ve uluslar arası ölçekte neden olduğu sorunlar ortadan kalkmadı. Hatta ekonomik krizler birçok ulusları içinden çıkılmaz sorunlarla yüzleşmeye zorladı. Öte yandan zamanla, piyasanın veya ticarileşmenin yaygınlaşmasının, onun toplumsal bir yaşam biçimi olarak kabul edilmesiyle mümkün olduğu da anlaşılmaya başlandı. Bu da ekonomi alanı kadar

³⁰⁸ Fatmagül Berktaş; “Liberalizm Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.76.

³⁰⁹ **A. g. m.**; s.75.

³¹⁰ Mustafa Erdoğan; “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt 7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.31.

yaşamın birçok alanının piyasalaşması anlamına geliyordu. Kültür ve kimlikler de bunun önemli bir bileşenydi.

II. Liberalizmin Kültürel İşlevleri ve Kimlikler

*Bütünlük söz birliğindedir*³¹¹

Liberalizmin kültürel yönelimlerini ele alırken, kültürü nasıl anladığımız belirleyici bir role sahiptir. Burada kültür, deneyimlerin üst düzey estetiği olarak değil, toplumdaki bireylerin doğayı, toplumu ve kendilerini anlamlandırma içeriklerini yansıtan bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu konsept doğrultusunda ele alınan kültürlenme süreci, aynı zamanda bir toplumsallaşma sürecidir. Bu nedenle, liberalizmin kültürel işlevlerinden bahsederken toplumun toplum olma pratiklerine yönelik süreçlerin, liberalizm bağlamındaki özgün dinamiklerden söz edilmektedir.

Liberal toplumsal tahayyülün ekonomik ve siyasal perspektife çoğulcu ve her kademedeki öznelğin savunucusu olarak yaklaştığına dair genel bir kanı mevcuttur. Ancak çoğunlukla liberal fikirlerin özgürlükçü düşünce biçimlerine yönelik idealizasyonu *praxis* ile olumsuzlanır³¹². Çoğulculuğun, özerkliğin veya öznelğin uygulanabilirliği en başta kârın maksimize edilmesi gerekliliği ile veya asgari geçim düzeyiyle sınırlanır. Liberal iktisadi ve politik hayatın bu gibi sonuçlar doğuran niteliklerini kültürel üretim süreçlerinde veya kültürel deneyimlerde de gözlemlemek mümkündür.

Liberal paradigma toplumsal yaşamın her alanında vurguladığı çoğulculuğu veya özerkliği (ekonomik ve politik alandaki somut pratikte olduğu gibi) kültürel pratiğe de aktarmaya çalışır. Liberal doktrinin özellikle gelişme sürecinde birer ideal olarak ortaya konulan bu nitelikleri (çoğulculuk, yaratıcılık, özgünlük gibi) tüm özgün örneklerine karşın, zamanla bir aynileşme sürecine tabi olur. Bu nitelik değişimi, üretimin temel mantığında meydana gelen dönüşümlerle ilgilidir. Emekçinin zamanını örgütleyen yeni çalışma biçimleri aynı zamanda yaşama ilişkin perspektifleri de biçimlendirerek kültürel ortamın kendine göre şekillenmesine sebep olur. Öncelikle

³¹¹ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno; **Aydınlanmanın Diyalektiği I**, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.99.

³¹² Burjuva ekonomisinin çoğulculuktan çok, herkesi kapsayan ve homojenliği çağrıştıran iktidar imkânlarını arttırdığından söz etmek mümkündür. Adorno ve Horkheimer bunu şöyle ifade etmektedir: “Burjuva ekonomisi piyasanın dolayımlanmasıyla iktidarı birkaç katına çıkararak bu iktidarın şeylerini ve güçlerini de öylesine çoğaltmıştır ki, bunların yönetimi için artık krallara ve de yurttaşlara değil, öncelikle herkese gereksinim vardır”. **A. g. e.**; s.62.

gündelik zaman ikiye bölünmüştür ve emeğin kültürel yaşantı ile karşılaştığı alan, iş dışında kalan zaman dilimidir. Ancak bu zaman dilimi emekçinin kendince örgütleyebildiği bir alan değildir.

Kültürün kitlesel üretimi, tıpkı kitlesel bir şekilde üretilen metalar gibi bireyin tüm toplumsal yaşamını kuşatmış olduğundan standartlaşmış, homojenleşmiş bir hayat kurgusunun iç sıkıntısı, boş zaman dilimlerinde bu kültürel ürünlerle geçiştirilmeye çalışılır. Oysa kültür sanayinin ürünleri, oyalanma sırasında bile neşeyle tüketileceklerini hesaba katabilirse de her model, çalışma ve çalışmaya benzeyen dinlenme sırasında baştan itibaren kimseye rahat vermeyen devasa ekonomi mekanizmasının bir modelidir³¹³. Yani birey için çalışma dışında bulabileceği hayat da çalışma mantığının doğurduğu sonuçlardan bağımsız değildir. “Kültür sanayi insanlara cennet diye yine aynı günlük yaşamı sunmaktadır”³¹⁴.

Kültürel yaşantı bu ortamda, normal zamanı (çalışma zamanını) olumsuzlayan, düşlere yer açan, insanı gerçeklikten uzaklaştıran içeriklerle gerçek zamana katlanma pratiklerinin geliştirilmesi ile şekillenir. “Bundan amaç, bizlere gerçekten estetik değeri olan, bize uygun bir bilgilenim sağlayabilecek, bugünkü toplumsal realitemizi değiştirebilmek için arada şöyle bir durup dinlenmemizi sağlayacak eğlence olanakları sağlamak değildir”³¹⁵. Kültür endüstrisinin bireye sunduğu şey, toplumsal konumun doğurduğu çelişkilerin aşılmasında işe yarayan düşsel fantazyalardan farklı değildir. “İçinde bulunduğu durumla olmak istediği durum arasındaki çelişkiyi her gün yeniden yaşayan birey, kendi güçsüzlük duygusuyla beslenen kıskançlık duygusunun pençesinden ancak hiç bitmeyen düşlere kapılarak kurtulabilmektedir”³¹⁶. Kültür endüstrisinin içeriksel örgütlenmesi de bu düşlere seslenmektedir ve bu düşler kültür endüstri içersinde yeniden icat edilir. Diğer bir deyişle, “kültür endüstrisinin yaptığı, müşterilerinin tepkilerine uyarlanmaktan çok, onları kalpazanca imal etmektedir”³¹⁷. Kültür endüstrisi aşırı standardizasyonun egemen olduğu toplumsallıkta yalnızlaşan,

³¹³ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno; **Aydınlanmanın Diyalektiği II**, Çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.15.

³¹⁴ **A. g. e.**; s.33.

³¹⁵ Ünsal Oskay; **Yıkılmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.152.

³¹⁶ Rıza Sam; “Kitle İletişiminin Tüketim İdeolojisi ya da Üretilen Tiryakiliğin Büyüsü”, **Doğu-Batı Dergisi**, S.30, Ankara, 2004/2005, s.147.

³¹⁷ Theodor W. Adorno; **Minima Moralia**, Çev: Orhan Koçak, Ahmet Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.207.

atomize olan bireye aitlik duygusu sunarak, bir toplumsallığın sorunlarını yine o toplumsallığın genel mantığı tarafından icat edilmiş bir çözümle bertaraf etmeye çalışır.

Akademisyenin kendini içinde bulunduğu kültürel ortamın yapı taşları da bu şekilde biçimlenmiştir. Akademisyen de yaptığı işe ve kendine yabancılaşan bir işçiye benzeyen mesleki pratiklere dahildir. Girilen dersler, okunan sınav kâğıtları, belirli aralıklarla yapılması ‘zorunlu’ olan bilimsel yayınlar-projeler-deneyler, yasal düzenlemelerde oluşturulan hiyerarşik yapı, akademik atama ve yükselmelerdeki puan sistemine dayalı yöntemler hepsi birlikte, akademisyenin işine duyduğu sempatiyi azaltmakta, amatör ilgiyi profesyonelleştirmekte ve akademik çabayı yapılması gerektiği için yapılan bir rasyonel üretim sürecine dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu süreç sonunda, akademisyen de yaptığı işe yabancılaşmaktadır. Onun da hayatı iş ve iş dışı olarak ikiye bölünmüştür ve boş zaman pratikleri de tercihlerdeki tüm inceliklere rağmen popüler olandan uzak değildir. Diğer bir ifade ile iş sürecinde kendini üretemeyen akademisyen için de beklentiler sıradanlaşabilmektedir.

Öte yandan akademisyen kimliğini daha bütünlüklü bir şekilde ayırt edebilmek için liberalizmin kültürlenme biçimlerindeki etkisinin farklı biçimlerini de ele almak gerekmektedir. Kültürel biçimlerin liberal yaşam biçimlerinin ilk dönemlerinde ortaya çıkan dönüşümlerinin kimliklerin kabul edilmiş biçimlerinde de etkisi bulunduğu kabul edilebilir. Ancak kimliğin kültürel bir gösteren olarak kurgulanması daha yeni bir olgu olarak yaşanmaktadır. Kimliğe ilişkin bu dönüşümleri yansıtabilmek, çoğunlukla bir mesleki tanımlama gibi görülen akademisyenliğin kültürel bir kimlik göstereni olarak da kabul edilen niteliklerini açığa çıkarabilecektir. Nitekim akademisyenlik sadece bir mesleki tanımlama değil, aynı zamanda bir yaşam şekli anlamına gelen kültürel bir kod; yani kimliklenme biçimidir.

a. Liberal Toplumsallıkta Kimlik

Kültürün üretim biçimlerinde yaşanan değişimin ortaya çıkardığı sonuçların değerlendirilmesi, insanların kimlik edinme pratiklerinde, yani onların kendilerini tanımlama ve tanıtmaya edimlerinde meydana gelen farklılaşmaların belirlenmesi ile gerçekleştirilebilir. Çünkü kimlik her şey den önce, toplumsal ve kültürel bir olgudur. “Araştırmalar göstermektedir ki sosyal kimlik, (öncelikli) hakiki ve doğal bir öz olmaktan çok toplumsal olarak inşa edilir ve sosyal yapı işlevleri tarafından

biçimlendirilir”³¹⁸. Ancak kimliklenme ve kendini tanımlama biçimlerinde doğal gibi gözüken unsurların sekteye uğraması ve kimliğin sonradan kazanılan bir şey olarak kabul edilebilmesi için sosyo-ekonomik yaşamdaki bazı dönüşümlerin etkili olduğunu söylemek gerekmektedir.

a.1. Kapitalist Endüstriyel Çalışma Biçimleri ve Kimlik

Liberal ekonomik öğretinin dayanağını oluşturan çalışma biçim ve koşullarının, tüm ekonomik ve siyasal sonuçlarının yanı sıra, kimlik edinme pratiklerinde de önemli farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, liberal siyasal ve ekonomik örgütlenmenin ulusal veya uluslararası ölçekteki kimlik edinme süreçlerinde ortaya çıkardığı dönüşümlerden söz etmek mümkündür.

Çalışma ilkelerinde liberal ekonomik yapı ile başlayan dönüşümler kimlik edinme pratiklerini de etkilemiştir. Diğer bir ifade ile çıkarın maksimize edilmesi ile şekillenen çalışma örgütü, rasyonilazasyonun yoğunlaşmasını, teknolojikliği ve kitlesel üretimi arttırarak, insanların toplumu, çevreyi ve kendilerini kurgulama biçimlerini geri döndürülemez bir şekilde değiştirdi. Üretimin örgütlenmesinde yaşanan değişimler, kendini bir toprağın parçası olarak tanımlayan varoluş biçiminin ortadan kalkmasına neden oldu. Kendini belli bir yerelliğe, akrabalık sisteminin sıkı örülmüş biçimine ve üretilenin dolaysız tüketimine dayalı bir toplumsallığa dayandırmış kimliklenme pratiği, bu sürecin sonunda sekteye uğradı. Sanayi kapitalizminde yaşanan gelişmeler, nüfusları kırsal kesimden gittikçe kalabalıklaşan kentlere taşıdı. Kentlere göçen bir önceki dönemin toprağa bağımlı çalışanları eski bağılıklarını ve kimliksel aidiyetlerini terk etmek zorunda kaldı. Geniş aileler bu süreç içerisinde parçalandı ve modern hane halkı geçimi en kolay olan çekirdek aile biçimine dönüştü. Bireyler yeni çalışma ilişkilerinin doğurduğu mobilizeye uyumlu olmak durumunda kaldılar. Artık yerel bağlar, akrabalık veya bir klana üye olmak sahip olunan kimliğin bir göstergesi olmaktan çıkmaktaydı. “Modernitenin kurumları ve düzenlemeleri ile birlikte, kültürel ve toplumsal gruplar, bireysellikler veya süreçler için gerekli olan sabit kimliklerin çözülmesi özellikle önemliydi”³¹⁹. Böylece yeni kent ortamında birey, bir yandan geleneksel tanımlama

³¹⁸ Karina V. Korostelina; **Social Identity and Conflict**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s.15.

³¹⁹ Keith Tester; **The Life and Times of Post-modernity**, Routledge, London-New York, 1993, s.33.

biçimlerinden arınarak yalnızlaşmakta ve bir aitlik sorunu yaşamakta, diğer yandan da yeni toplumsal aidiyetlik tanımları edinmek zorunda kalmaktaydı.

Endüstriyel gelişme, kimliklerin bu şekilde kurgulanmasında önemli bir rol oynadığı gibi, bunun sonuçları ile gelişme sürecini hızlandırma dinamiğine de kavuşmuş olmaktadır.

“İnsanları çevrelerinden, kırsal bölgelerden, aile ve dostlarından koparmak; binlerce kişiyi elverişsiz geçici konutlara ve sağlıksız işyerlerine tıkıştırmak; yeni bir insani durum çerçevesinde tümünden yeni bir çevre yaratmak (proletaryanın endüstriyel makinenin yarattığı olduğu çoğu kere gözden kaçırılır) – tüm bunlar, ancak birey tamamen tecrit edildiğinde mümkündür”³²⁰.

Bu, kitlelerin proleterleşmesi anlamına geliyordu. Sanayi üretiminin rekabet sınırlarını zorlayan uygulamaları, tekelleşme olgusuyla sonuçlanırken, küçük üreticiler proleterleşiyorlardı. Bir ustanın fabrikadaki işçi statüsüne geçmesi, yaşamın kavranış biçimlerinde köklü değişimlere neden oluyordu. İşin ustalık, deneyim ve yetenek gerektiren unsurları, fabrika ortamının rasyonel üretim biçimlerinde gerekli görülüyordu. Fabrika ortamında uzun bir eğitim süreci işgücü kaybı demektir; işçi hemen işin başına geçmeliydi. Bir üretim bandında çalışan işçi için iş, önüne gelen bir somunu sıkmaktan ibaret olabilirdi. Böyle bir iş ne bir deneyim, ne de özel bir yetenek gerektiriyordu. İşin bireyin toplumsallaşması ve insani bir üretim eylemi olarak kendini tanımlamadaki yaratıcılığı üretmesi anlamındaki bir değeri, bu süreç sonunda ortadan kalkmış oldu. İş veya mesleğin kişinin kendini ifade ettiği zanaatkârlık, ustalık ve yetenekle değil de zorunlu olarak uyulması gereken kurallar bütünüyle tanımlanması, profesyonel çalışma olarak isimlendirildi.

Profesyonel meslek kodlarının zamanla gelişmesi de iş ve çalışmanın başka şekillerde kurgulanmasının önündeki tüm engelleri ortadan kaldırdı. Profesyonel çalışma ilişkileri işi sadece işle eşitleyen bir anlayışı hayata geçirdi. İş işti ve bunun dışındaki hiçbir etken işi etkilememeliydi. İşin profesyonelliği işi insani içeriğe sahip olmaktan çıkarıp, iş için işi zorunlu kıldı. Bu aynı zamanda, işteki gerçek amacın görülmesini de engelledi: işin ve çalışmanın başka bir insanın geriye döndürülemez kârı için yapıldığı gerçeğini. Bu nedenle, endüstriyel gelişme ve ilerleme her zaman, iş ve çalışmayı kendiliğinden sebepsiz bir şekilde onayan veya fetişize eden bir yönelime

³²⁰ Jacques Ellul; **Teknoloji Toplumu**, Çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003, s.60.

sahip oldu. İşin iş için önemli olması veya çalışmanın kutsallaştırılması iş ve çalışma süreçlerinin ardındaki toplumsal gerçekliği maskeleyi mümkün kıldı.

Fabrikasyon üretim biçimlerinin işi örgütleyiş şemaları bireyler için yoğun bir yalnızlık hissini doğmasına sebep oluyordu. Sıkı işbölümü, işi dayanışmacı bir şekilde değil, bölümler veya parçalar halinde yalnız yapılan bir eylem olarak örgütleyordu. İşbölümünün ve işin sermaye için yapılması işçi ile kendi emeği arasında bir mesafenin oluşmasına neden oluyordu. Marx bunu şöyle açıklamaktaydı:

“Bir yandan iş bölümü, bir yandan da sermaye birikiminin gelişmesiyle işçi emeğe gittikçe bağlanılır, üstelik emeğin özel, son derece tek yanlı mekanik bir tarzına bağlanılır. Böylelikle fiziksel ve manevi baskı altında makineleşir ve insan olmaktan çıkarak soyut bir etkinlik ve bir mide olurken, bir yandan da piyasa fiyatlarındaki bütün dalgalanmalara, sermaye yatırımlarına ve zenginlerin ruhi durumlarına daha çok bağlanılır”³²¹.

Bu süreç işçinin diğer insanlardan uzaklaşmasına ve ürettiği ürünün tümlüğüne yabancılaşmasına sebep oluyordu. Montaj bandındaki işçi, o bandın bir uzantısı olarak makineleşmişti artık. Dolayısıyla iş artık o işi yapanın dışında bir şeydi. Öte yandan Marx’a göre,

“işçinin kendi ürününden dışlaştırılması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş olduğu anlamına gelmez, onun dışında bağımsız, ondan başka bir şey olarak var olduğu, karşısına dikilen bağımsız bir güç olduğu anlamına da gelir; yani işçinin nesneye aktardığı hayat, yabancı ve düşman bir şey olarak kendi karşısına çıkmaktadır”³²².

Birey artık kendisinin yabancılaştığı bir nesnelere dünyasında yaşamaktadır. Artık bu nesnelere dünyası tarafından yönlendirilmekte; kendi ürettiği dünyaya yabancılaşmaktadır. Bu dönemde insanlar, geleceği tesis etmek ile bir önceki dönemin bağımlı ilişkileri arasında kalmıştır:

“Gerçekten de fabrika emeğinin gayri şahsi, gayri insani ve mekanik ritmine sükunetle ve düşünmeden boyun eğmeyi tembihleyen koroda, geleneksel adetlerin prangalarından bir kez kurtulunca, insan yatarcılığının ve öncelikle doğa üstündeki hakimiyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan harika, mucizevi bir şekilde bereketli dünyanın yeni ve cesur hayaliyle köle ekonomisinin esas olarak sanayi-öncesi ve anti-modern zihniyetinin görkemli bir harmanı bulunuyordu”³²³.

Ancak yine de işçiler, daha önceki üretim biçimlerinin altta bıraktığı sınıfların aksine ortak bir kolektif kimlik oluşturmayı başarabiliyorlardı. Tek ortak yönleri olan

³²¹ Karl Marx; **1844 El Yazmaları**, Çev: Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000, s.21.

³²² **A. g. e.**; s.76.

³²³ Zygmunt Bauman; **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev: Ümit Ökem, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.18.

emekleri üzerinden bir siyasal kimlik yaratarak, bunun mücadelesini verdiler. Proleter örgütlenme, emeğe yüklenen anlam ve ortak eylemlilik ile sendikacılık bu dönemin yeni dayanışma yöntemleri olarak bireye yeni aitlik imkânları sunmayı başarabilmişti.

Bu yeni kolektif kimlik onlara, insanlığın geleceği için bir şeyleri gerçekleştirebilme kudretini hissettirdiği ölçüde bireysel tanımlamalardaki ve aidiyetlik duygusundaki eksiklikleri giderme olanağı kazandırdı. Nitekim herhangi bir kolektif kimlik sadece dahil olunan grubun ilgilerini, tutumlarını, inançlarını ve tecrübelerini paylaşmayı değil, grubun kendi imaj, hedef ve fikir sunumlarının aktif bir şekilde yaratılma süreçlerinin oluşturulması ile de ilgiliydi³²⁴. Ancak tek kolektif kimlik, emek üzerinden kurulmuyordu. Kolektif kimliğin daha soyut ve sorunun kendisini örtmeye yarayan kavramlar üzerinden gerçekleştirilmesi de aynı toplumsal süreçlerin sonunda gerçekleşecekti.

İşçi örgütlenmeleri ve hareketleri bastırıldıkça, çalışma ilişkilerinin yabancılaştırıcı boyutları kendini daha fazla hissettirdi. Endüstriyel rutin, insan karakterinin tüm derinliğini yok etme tehlikesini barındırıyordu³²⁵. Standartlaşmış kimliklerin bir fabrika üretiminden çıkmış biçimlerine, sanayi kapitalizminin barışçıl olduğu dönemlerde daha yoğun bir şekilde gözlemlemek mümkündü. Standartlaşmış bu üretim biçiminin ortaya koyduğu tek tip kitlesel ürünler, kitlelere ödenen ücretlerin de artmasıyla bireylerin kimliklenme pratiklerini etkiledi³²⁶. Standartlaşan ve kitlesel bir şekilde üretilen otomobiller, ev aletleri veya kıyafetler ile radyo, sinema ve daha sonra televizyon endüstrisinin ortaya koyduğu standart eğlence kültürü, bireysel deneyimler için izlenecek homojen tarzları oluşturuyordu. Böylece işyerindeki yabancılaşma gibi toplumsal yaşantının gündelik diğer deneyimlerinde de benzer şeyler yaşanıyordu. Bu durum, işyerindeki yabancılaşmayı da sürdürülebilir kılmaktaydı. Zira Marx da çalışan

³²⁴ K. V. Korostelina; **a. g. e.**, s.22.

³²⁵ Richard Sennett; **Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri**, Çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, s38.

³²⁶ Örneğin Ford'un 20. yüzyılın başında seri bir şekilde üretimi mümkün kılan en rasyonel biçimleri fabrikasında hayata geçirmiş ve bunun yanında işçilerine iyi ücret ödeyerek üretim örgütlenmesindeki aşırı iş bölümü ve yoğunlaşmayı bertaraf edecek bir imkân yaratmıştır. Kitlesel üretim ve iyi ücret aracılığı ile kitlesel tüketim 20. yüzyılın savaşız dönemlerinde ekonomilerin ulusal düzlemdeki politikalarını belirlemiştir. Bu nedenle, David Harvey fordist üretim tarzını, ulus-devletin bütünsel toplumsal düzenleme sistemi içinde çok özel bir rol üstlenmesinin metaforu ve ayrıca kültür ve estetikteki metalaşmanın nedeni olarak görmektedir. David Harvey; **Postmodernliğin Durumu**, Çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, 1999, s.158.

insanların ilişkilerini nesneleştiren süreçleri gündelik yaşam alışkanlıklarına bağlıyordu. Marx'a göre, "çalışan kişiler arasındaki ilişkiye, nesnelere arasında ve bu nesnelere kişiler arasında kurulan bir ilişki görüntüsü vererek, bir üretim ilişkisinin bir nesne biçimine bürünmesini, bize, olağan ve kendiliğinden olma bir şey saymamızı sağlayan ancak günlük yaşamın alışkanlıklarıdır"³²⁷.

Dolayısıyla üretim sürecindeki yabancılaşma veya standartizasyon aynı zamanda, yaşamın diğer kesimleri için de geçerli bir hale geliyordu. Bu durum, çalışma ilişkilerindeki sorunların tanımlanmasını da engelleyen bir düzeye geliyordu. Böylece zamanla ekonomik sorunlara yönelik tepkiler de yabancılaşmanın şekillendirdiği biçimde bertaraf edilmeye başlanmıştı. Ekonomik sorunlar baş gösterdiğinde, sorunların kaynağına ilişkin tespitler yerine; milliyetçiliğe, ırkçılığa ve düşmanlığa kolayca savrulabilen çözümler ağırlık kazanmaya başladı. Bu doğrultuda, aslında fabrika sisteminin atomize etme süreçlerine yönelik eğiliminin, kitlesel bir aynılığa ve itaatkâr bir bütünlüğün oluşturulması ile dengelendiği de görülmektedir:

"Modern toplumun sınai döneminde, çoğu erkeğin uyanık geçen saatlerinin ve hayatlarının erişkin dönemlerinin büyük kısmı işte geçtiğinden çalışma etiğinin toplumsal düzeni kurmadaki rolüne bağlı olarak işyeri sosyal bütünleşmenin başlıca alanıydı; kurallara itaat ve disiplin gibi asıl alışkanlıkların öğretilebileceği varsayılan ve 'sosyal karakter'in – en azından toplumsal düzenin devamı için gerekli tüm biçimleriyle – oluşturulduğu yer burasıydı. Düzenli ordunun yanı sıra, bir diğer büyük modern icat olan fabrika modern toplumun başlıca 'panoptikal kurum'uydu"³²⁸.

Bu kurumlar bireylerin aynılaştırması ile ilgilidir. Ancak yine de endüstriyel gelişme insanların yaşamlarının o güne kadar olan tüm biçimlerini alt üst etmiş olsa da yeni bir kimlik potansiyeli ortaya koyuyordu. Bu nedenle her ne kadar, kimliğin modern endüstriyel gelişmelerle sekteye uğradığı vurgulanmış olsa da kimliklenme eyleminin ve çabasının aslında, modern hayatın kazandığı canlılıkla ortaya çıktığından söz etmek mümkündür. Diğer bir deyişle kimlik, modern bir olgudur. Zira modern öncesi dönemde insanlar 'doğal gösterenlere' bağımlıdır ve (aile, klan, soy, cemaat gibi öğelerden oluşan) toplumsal yapıdan kendilerini dışsallaştıramaz, böylece de bireysel bir kimlik edinemezler. Bu nedenle, modernlik cemaatvari bir toplumsallığı bertaraf etmekle, insanların o zamana dek getirdikleri tanımlama biçimlerine ait zemini

³²⁷ Karl Marx; **Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s.49.

³²⁸ Z. Bauman; **a. g. e.**, s.31.

ayaklarının altından çekip alır. Bu nedenle modern öncesi dönemde bir kimliklenme pratiğinden söz etmek mümkün değildir, burada sadece bir bağlılık söz konusudur. Ancak endüstri toplumu bu aitlikleri ortadan kaldırmış, bu da kimliklenme ile ilgili bir sorun ortaya çıkarmıştır. Nitekim kişi, ne zaman kendisinin nereye ait olduğundan kuşku duyarsa, kimlik üzerine o zaman düşünmektedir³²⁹. Kimliğe yönelik bir kayıp ve eksikliğin hissedildiği modern endüstriyel dönem, kimliklenme edimlerine yönelik arayışları ortaya çıkarır. Kimlik bu süreç doğrultusunda, tıpkı çalışma ilişkilerinin örgütlenişinde olduğu gibi, rasyonel bir proje olarak da kurgulanır.

Kimliğin endüstriyel ilişkilerdeki rasyonel belirtilere uygun bir şekilde kurgulanmış olması, modern kimliklenme süreçlerin başında belirleyici bir niteliğe sahipti. Bu rosyanelik, kimliğin süreklilik arzeden bir bütünlüğünün bulunmasını, daimliğini ve bağlamlara göre değişmezliğini vurgulamaktaydı. “Kimlik, bir kere seçildikten sonra, tüm yaşam için, ilk ve son kez oluşturulmalıydı ve böylece, esas itibarıyla, en azından işti, meslekti, ömür boyu çalışmaydı”³³⁰ ve bu çalışma biçimi profesyonel bir içeriğe sahipti. Bu nedenle, tıpkı rasyonel bir iş gibi, kimlik de sınırları oldukça belirginleştirilmiş, öğeleri birbirleriyle tutarlı ve uyumlu, sabit, öngörülebilir, ilkeli ve denetime açık bir işleyişe sahip olmak durumundaydı. Bir kere oluşturuldu mu, ondan kolaylıkla vazgeçilmemeliydi.

Modern rasyonel kimliklenme süreci, ilkeler üzerinden kendini sınırlandırma, planlama ve yönlendirme edimiydi. Haz, ilkesel düzeyde gerekli olmadığı sürece kimliksel oluşumların anti-tezi olarak işlev görmekteydi. “Hazzın ertelenmesi, tıpkı bunun yarattığı anlık hüsrana gibi, zamanın doğrusallığı ve kümülatifliği inancıyla birleştiği takdirde güç verici bir faktör ve kimlik inşası isteğinin kaynağı”³³¹ olarak kabul edilmekteydi. Kimlik, klasik modern algı içerisinde, bir tasarruf meselesi olarak algılandı.

Sonuç olarak, modern dönemin sanayileşmenin yoğunlaştığı ilk evrelerinde kimlik iki yönlü bir nitelik kazanmıştı. İçeriği hem bir kurulum, koşullara yönelik adaptasyon ve belirlenmiş kalıplara gönderme yapıyor hem de gelenekselliğin üzerine yeni bir şey inşa etme çabası olarak iradeci bir yön barındırıyordu. Ancak bu iki

³²⁹ Zygmunt Bauman; **Parçalanmış Hayat**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.113.

³³⁰ Z. Bauman; **Çalışma, Tüketim...a. g. e.**, s.45.

³³¹ Z. Bauman; **Parçalanmış...a. g. e.**, s.119,120.

yönelimin koşutluğu altında modern dönemin kimlik edinme pratiği rasyonel bir düzlem sergiliyordu. Merkezi bir kimlik kalıbı içerisinde her tür davranışın bu ilkesel merkeze göre düzenlendiği, tutarlı, neden-sonuç ilişkilerine bağımlı ve öz-yönetim ile denetim aracılığıyla hayata geçirilen bir kimlikti bu. Fakat tüm bu evre içerisinde endüstriyel sisteme faydası olduğu sürece ya da insanların bu sisteme dayanma olanaklarını hayata geçirdiği oranda. geleneksel yönelimler de tamamen terk edilmemiş olduğunu da söylemek gerekmektedir.

a.2. Modern Endüstri Toplumunun Aykırı Kimlikleri

Ayrıca modernliğin ilk evresinde, aşırı rasyonellik ile biçimlenmiş kimliklenme pratikleri, parçalı, yüzer geçer, heyecanlı ve yeni deneyimlere açık perspektifler tarafından da sürekli olarak diyalektik bir sürece tabi tutulmuştu. Homojen ve bütünlüklü bir kimliğe tezat, çelişkili, tutarsız ve kabullenim olanaklarını sekteye uğratan bu kimlik, modernliğin ortaya çıkardığı yeni bir potansiyeli içermektedir. Yaratıcı ve dönüştürücü olan ama tamlıklı ve bütünsel olmayan bu yeni kimlik, modernliğin bir başka (tepkisel) vechesini simgelemektedir. ‘Dandi’ bu tarz bir kimliğin önemli bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dandi*, hızlı toplumsal değişim süreçlerinin ortaya çıkardığı eski ile yeni değerler arasında kalan, asilliği ve gösterişi onurlu bir yaşamın göstereni olarak deneyimleyen çelişik bir ruh halini simgelemektedir:

“Dandi zengin, başıboş insandır, doyuma ulaşmış, bıkmış olsa da hep mutluluğun ardından koşar. Varlık içinde büyümiş, gençlik yıllarından beri başkalarının ona boyun eğmesine alışmıştır. Zarafetten başka uğraşısı yoktur, farklı bir görünüme sahip olmaktan zevk duyar... Dandi yaşam biçiminin temel amacı güzel üretmek ve işlemek, kendi tutkularını doyurmak, duymak ve düşündürmektir... Dandilik çöküntü dönemlerinin son yiğitlik parıltısıdır... Batan bir güneştir dandilik; kayan bir gök cismi gibi yücedir, ıssızdır ve melankoli doludur”³³².

Dandi'nin ayırt edici özelliği ne eskiye ne de yeniye ait olan bir insani duyarlılığa tekabül ediyor olmasından kaynaklanır. O, iyiyi, güzeli ve estetik olanı arayışa yönelik son çabadır. *Dandi*, Modern zamanların geçiciliğine, hızına ve

³³² Charles Baudelaire; “Çağdaş Yaşamın Ressamı”, Çev.: Erdoğan Alkan, **Karanlıklar Prensi Baudelaire**, Haz: Erdoğan Alkan, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1995, s.12-13.

homojenleştirici yönüne karşıttır. Öte yandan *Dandi* her şeyden önce bir aylaktır. Aylaklık ise modern dinamizmin dışında yer almak anlamına gelmektedir.

Gerçekten de aylaklık modernizmin ilk evrelerinde yöneticileri meşgul eden bir sorundu. “Aylak, erken modernliğin başının belası ve yöneticiler ve felsefecileri düzenleme ve yasama çılgınlığına iten ucubeydi. Aylak efendisizdi ve efendisiz (denetim dışı, çerçeve dışı, başıboş) olmak (da) modernliğin kaldıramayacağı bir durumdu ve modernlik de zaten bütün bir tarihi boyunca bununla mücadele etti”³³³. Aylaklık modern endüstriyel sistemin katı rasyonalitesi için öngörülemezliği, disiplinsizliği ve itaatsizliği simgelemektedir.

Modernleşme sürecinin toplumsal yaşantıdaki sonuçları bakımından ele alınışta *Dandi*’lik veya aylaklık tepkisel bir nitelik taşıırken bu, gelenekselliğe yapılan bir atıf da değildir. Modern dünyanın insani süreç ve değerleri atlayan makinevari işleyişine yönelik kimliksel itiraz, aylaklığa yüklenen değer ile açığa çıkmaktadır. Ancak Benjamin’in *Flaneur*’ü çok daha moderndir. *Flaneur* de bir tür aylaklıktır ve *Dandi* ile anlamdaştır. *Flaneur*’ün mekânı kasaba veya köy değil kentin cadde ve sokaklarıdır, bu onun yaşama yüklediği anlamların mekânsal arka planını oluşturur:

“*Cadde, Flaneur için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, Flaneur de bina cepheleeri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar. Onun gözünde emaye kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterini dayadığı yazı masasıdır; gazete kulübeleri kitaplıklardır; cafe’lerin balkonları da, işini bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalardır*”³³⁴.

Flaneur, modern dünyanın diyalektiğini daha açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Onun için kent, onun evi ve yeni imkânların kaynağıdır. Değişim potansiyelinin sanata ait aşkın boyutunu *Flaneur* kentin sıradan caddelerine taşır. Bu nedenle de modern dünyanın diyalektiğinin aykırı vurgusu *Flaneur*’un kimliğinde ortaya çıkar. Çünkü “*Flaneur*, işi gücü olmayan birinin kişiliğine bürünerek gezinir; böylece insanları birer uzman yapan işbölümünü de protesto etmiş olur. Bunun yanı sıra, insanların iş gücü peşinde koşuşturup durmalarını da protesto eder”³³⁵. *Flaneur*’un

³³³ Z. Bauman; **a. g. e.**, s.128.

³³⁴ Walter Benjamin; **Pasajlar**, Çev: Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.131

³³⁵ **A. g. e.**; s.148.

çağrıştırdığı tüm kimliksel nitelikler, modern yaşamın belirli biçimlerine karşı duyulan mesafede cisimlenmektedir.

Özne ile nesnenin aynı olamadığı, bir insanın yerine başkasının ikame edilemediği, bütünlüğün totaliter olduğu savları, kimliğin *Flaneur*'ca kurgulanmasında karşımıza çıkmaktadır. Bu kimlik, tüm çağrışımları ile standartizasyona, öz-yönetim ve denetime, homojenliğe ve totaliter ilkeselliğe duyarlı bir şekilde karşı durmaktadır. Modernliğin ve sanayi toplumunun belirli veçhelerine duyulan bu tepkisel kimliklenme pratiği, modern eleştirel geleneğin edebi, sanatsal veya kuramsal kaynağını da teşkil etmektedir ve bu açıdan da irrasyonel veya Aydınlanma dışı bir kurgulama olarak da değerlendirilmek zorunda değildir.

Neticede, modern dönemin sanayi yoğun ilk evresinde kimliklerin oluşturulma süreçleri birbirinden farklı nitelikler gösterebilmektedir. Bir yandan köklerden kopmuşluk ve bunun yerini dolduran kitlesel kimliklenme biçimleri, diğer yandan da bu standartizasyona tepki gösteren ve modernliğe yönelik devrimci potansiyeli açığa çıkarmaya istekli parçalı ve çoğulcu bir kimliklenme pratiği. Ancak modern kapitalizmin özellikle, ikinci dünya savaşından sonra oluşmaya başlayan ve asıl yoğunluğunu 1970'lerden sonra gösteren farklı nitelikleri, ikinci tür kimliklenme pratiklerinin de sistemize edebilme olanağını ortaya çıkarmıştır. Kimliğin ve daha genel anlamıyla toplumsal yaşantının merkezsizleşmesi, esnekleşmesi ve daha özelde, *Dandi*'nin yaşantı düzleminde gerçekleştirmeye çalıştığı estetizasyonun farklı bir nitelikle yaşanmaya başlaması, bu dönemin ayırt edici niteliği olmuştur. Bu durum, kültürün estetize edilerek satışa çıkarılmasıyla gerçekleşen bir süreçti:

“II. Dünya Savaşı sonrası iyice hantallaşan kapitalist ekonomiyi canlandırma hareketinin bir parçası olarak üretimden çok satışa abanılmasının sonucu, malları satabilmek için estetik bir ambalajla sunmanın gerekliliği anlaşılmıştı. Her şey işlenmiş, ambalajlanmış, fetişleştirilmiş ve libidinalize edilmişti: estetik satıyordu. Kültür alanı genişledi ve toplumun her alanı kültüralize edildi”³³⁶.

Toplumsal yaşantının kültürel bir pratik olarak yaşantılanması, inceltmiş beğenileri ve dolayısıyla değer katan maddesel talepleri açığa çıkarmış oldu. Üretilmiş metaların kültürleştirilmesi veya estetize edilmesi yaşamı estetik bir değer olarak

³³⁶ Tuncay Birkan; “Modernlik Olarak Sosyalizm ve Postmodernizm”, **Birikim Dergisi**, S.34, İstanbul, 1992, s.60.

kurgulayan anlayışlara kendince bir canlılık kazandırdı. Tüm kültür artık metalara yüklenebilirdi ve dolayısıyla kültür de satılabilir meta haline getirilebilirdi. Kimliklerin kabul edilmiş tarzları da bu toplumsal pratiklerin açtığı alandan gerçekleştirilmek zorunda kaldı. Bu aynı zamanda, yeni bir toplumsal sistem anlamına gelmekteydi.

B. NEO-LİBERAL EKONOMİK YAPININ YENİ KİMLİKLERİ

Neo-liberal dönemle birlikte kimliksel kabullerin göstereni olarak, eylemlerde ve düşüncede açığa çıkacak kimliksel nitelikleri kendine indirgeyen bir meta anlayışı yoğunlaşmaya başladı. Ancak söz konusu bu değişimler, sadece kültürel düzleme özgü sorunların sonucunda ortaya çıkmış değildi. Kültürde yaşanan metalaşma, metaların değişim hızına paralel olacak şekilde, kültürün ve kimliğin de esnek, merkezsiz, bağlama göre değişen akışkanlık kriterleri ile belirlenmesi sonucunu doğurmuştu ama bunu mümkün kılan şey sosyo-ekonomik yaşantıdaki neo-liberal değişimlerdi.

I. Neo-Liberalizm: Bir Süreklilik mi, Kopuş mu?

Yasa, yönetim ve sosyal yaşam alanlarının kontrolünde piyasanın (ve piyasa benzeri davranışların) gelişmesi anlamına gelen Neoliberalizm, ilk kez 1970'ler sırasında anlamlı bir biçim alan farklı bir ekonomi-politik felsefe olarak karşımıza çıkmaktaydı³³⁷. Bu, piyasaya yüklenen düzenleyicilik ilkesinin tekrar kabulü anlamına geliyordu ve kuşkusuz ki kültürel ve kimliksel dönüşümlerde de etkili olacaktı. Söz konusu dönüşümün kaynağında, üretim sistemlerinde yaşanan bunalım ve buna yönelik çözüm arayışları yatıyordu.

a. Üretim Biçimlerinde Kriz ve Krizin Kaynakları

İkinci dünya savaşından sonra, ABD'nin öncülüğünde kurulan ekonomik sistemin temel dinamiğini Fordist üretim tarzı oluşturuyordu. Fordist üretim modeli 1914 yılında Henry Ford'un çalışanlarına iyi ücret ödemesi ve fabrikasında geliştirdiği üretim bandı sistemi aracılığıyla işin yerinden kıpırdamayan işçiye akıtılması yoluyla üretkenlikte muazzam artışların elde edilmesini temsil ediyordu³³⁸. Sıkı bir doğrudan denetim mekanizması, otomasyon, üretimin parçalara bölünmesi, kitlesel ve ucuz üretim ile iyi ücret bu üretim sisteminin ayırt edici niteliklerini oluşturuyordu.

³³⁷ Jamie Peck, Adam Tickell; "Conceptualizing Neoliberalism, Thinking Thatcherism" **Contesting Neoliberalism Urban Frontiers**, Ed: Helga Leitner, Jamie Peck, Eric S. Sheppard, The Guilford Press, New York, 2007, s.28.

³³⁸ D. Harvey; **a. g. e.**, s.147.

Fordist üretim bir fabrika modeli olsa da ulusal ölçekte temel olarak rasyonel üretim sistemlerine, kitlesel üretime ve işçilerin örgütlülüğüne yönelik yoğunlaşmayı mümkün kılan refah devletine karşılık gelmekteydi. Bu üretim tarzının kapitalizmin ilk evresinden itibaren nüvelerini görmek mümkündü ama yoğunluğu ile tüm dünyayı ve ulusal ve uluslararası ekonomik örgütlenmeleri belirleyen bir niteliğe, ikinci dünya savaşı sonrasında kavuşmuştu ve bir bakıma da modern refah devletinin üretim algısını yansıtmaktaydı. “Aslında, modern refah devletlerinin kökenleri 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına dayanmakla birlikte, refah devleti bugün tartışılan şeklini büyük çapta ilk defa II. Dünya Savaşı sonrasında, yani 1950’ler ve 1960’larda kazanmıştı”³³⁹. Fordist üretimin merkezîyetçilik, oto-kontrol, rasyonellik, öngörülebilirlik ve tutarlılığa dayalı üretim tarzı ulusal ölçekte, bu dönemden sonra yaygınlaştı.

Üstelik Fordist üretim, işçi ücretlerinin yüksek bir seviyede tutulmasını ve sendikal faaliyetlerin olumlanmasını da içeriyordu. Böylece hem fabrikadaki üretime katılımın artacağı hem de piyasada bir talep artışının söz konusu olacağı tasavvur ediliyordu. Yani üretimin maksimizasyonu ve kamusal hak ve eşitlikler bu üretim tarzının temel niteliklerini oluşturuyordu. Bunun ulusal ölçekte yansıması Keynesyen ekonominin içerikleri ile örtüşmekteydi. Keynes, “tam istihdam kurulabileceğini ve bunun sürdürülebileceğini ancak bunun kamu giderlerini artırmaya, gelirdeki eşitsizliğin azaltılmasına (ve bu yoldan marjinal tüketim eğilimini yükseltmeye) ve de faiz rayicini mümkün olduğu kadar düşük tutmaya çalışmak gibi oldukça ağır bir faaliyet karşılığında sağlanıp sürdürülebileceğini savunuyordu”³⁴⁰. Yani Keynesyen teoride, kamusal bir ekonomi anlayışının tam istihdam için gerekli olduğu kabul ediliyordu. II. Dünya savaşından sonraki dönem bu kabullerle şekillenmişti.

II. Dünya savaşından sonraki dönemde bu bağlamda devletler oldukça farklı görevler üstlenmiştir. “Söz konusu yeni görevler, ülkelere göre ciddi farklılıklar göstermekle birlikte, iktisadi istikrarı sürdürmeye yönelik aktif mali ve parasal müdahaleleri ve erken kapitalizmin keskinliklerini törpülemeye yönelik sosyal programları içerir. Bu sayede tüketiciliğin önünü açacak şekilde, gelir dağılımını

³³⁹Süleyman Özdemir; <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/34.pdf>, Erişim Tarihi: 16.04.2009.

³⁴⁰ Michel Stewart; **Keynes Devrimi**, Çev: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, s.145.

değiştirir”³⁴¹. İşçilere ödenen yüksek ücret, iş dışı zamanın düzenlenmesi gibi sosyal içerikli çalışma anlayışı, sendikalizm, ücret pazarlıkları ve tüketebilme kapasitesi bu dönemin belirleyici nitelikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ulusal sağlık sistemleri, herkese ücretsiz tıbbi bakım sağlar hale getirilmiş; ulusal sosyal yardım, işsizlik ödeneği, özürlülere yardım ve emeklilik sistemleri, ücret-dışı cömert gelirler sağlamaya başlamıştır. Bütün kapitalist demokrasiler tam istihdam, sosyal güvenlik ve egaliteryen (eşitlikçi) amaçlara yönelik politik eylemler içerisine girmişlerdir”³⁴².

Bunlar uzun bir süre, Batı’da varlığını sürdürmüştür. Bu politikalar, (Keynescilik) İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yirmi beş yıl boyunca (1945-1970) iktisadi faaliyetin belirlenmesi konusunda hâkim paradigma olmuştur³⁴³.

Öte yandan, Fordist üretim tarzının egemenliği, 1970’lere gelindiğinde ise sarsılmaya başladı. Ancak sorunlar sistem işlerken de mevcuttu. “Her şeyden önce, Fordist ücret pazarlığı, ekonominin belirli sektörleriyle ve istikrarlı talep artışının kitle üretimi teknolojisine geniş ölçekli yatırım yapılarak karşılanabileceği belirli ulus-devletlerle sınırlıydı. Yüksek risk taşıyan kimi başka sektörler ise hala düşük ücretlere ve zayıf iş güvencesine dayanıyordu”³⁴⁴. Ayrıca Fordizmin yüksek ücret gibi kimi imkânlarından faydalanamayan kesimler için tüketimleşmeye başlayan kültüre katılamamak da hoşnutsuzluğun bir diğer sebebiydi. Üstelik kitlesel üretimin ortaya koyduğu standardizasyon ve tek boyutluluk da eleştiriliyordu.

1960’lı yıllarda başlayan sorunlar, sistemin sorgulanmasını beraberinde getirmekteydi. Bu tarihe ulaşıldığında gelişmiş ülkelerde, ulusal piyasaların doyurulması sağlanmıştı ve artık ürün fazlası için ihracatın yapılması gerekli hale geliyordu. Üstelik piyasanın doyuma ulaşmış olması Fordizmin başarıya ulaşan potansiyelinin de sonunu getiren etkenler arasındaydı. Yani yatırım alanlarını ve ihracat açılımlarını mümkün kılacak yeterli düzey, ikinci dünya savaşının sıkıntıları ile oluşan açıkla şekillenen ulusal piyasanın doyurulmasının ardından, gerilemeye geçen bir ekonomik yapıyla engelleniyordu. Ulusal piyasada talepler düşmüştü.

³⁴¹ Douglas Dowd; **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi**, Çev: Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul, 2006, s.235.

³⁴² Süleyman Özdemir; **a. g. m.**, Erişim Tarihi: 16.04.2009.

³⁴³ Thomas I. Palley; “Kenyeshçilikten Neolibarelizme: İktisat Bilimindeki Paradigma Kayması”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.44.

³⁴⁴ D. Harvey; **a. g. e.**, s.161.

“Efektif talepte bunun sonucunda ortaya çıkan gerileme, ABD’de yoksulluğa karşı verilen savaş ve Vietnam savaşı dolayısıyla dengeleniyordu. Ama özel sektörde üretkenliğin ve kârlılığın 1966’dan sonra gerilemesi ABD’de bir mali sorunun doğmasına anlamına geliyordu. Bu sorun ancak enflasyonun hızlanması pahasına çözülebildi”³⁴⁵.

Doların istikrarlı bir para olarak itibarını kaybetmesi ABD’nin uluslararası ekonomiyi düzenlemedeki etkinliğinin zayıflaması anlamına geliyordu.

“Yine bu sıralarda, bir çok Üçüncü Dünya ülkesinde (özellikle Latin Amerika’da) ithal ikameci politikalar, çokulusluların çevre ülkelerde (özellikle Güneydoğu Asya’da) imalat sanayiine yönelişinin ilk büyük dalgası ile birleşince, işçi sınıfıyla toplumsal sözleşmenin ya zayıf uygulandığı ya da hiç olmadığı yeni ortamlara, Batı ile rekabet gücü olan bir Fordist sanayileşme atılımını taşıyordu”³⁴⁶.

Bunun sonucunda, uluslararası ölçekte yaşanan rekabet, ABD hegemonyasını zayıflatıyor, bu da doların devaulasyonunu ve dolayısıyla da dalgalı bir döviz kurunu zorunlu kılıyordu. Kısacası, dünya ekonomisinin önderi ABD’yi, önce Fordist üretimin ulusal ölçekte ulaşılan kendi sınırına ulaşması, daha sonra da dünyadaki yeni ekonomilerle girilen rekabet krize sürüklemişti.

1960’lı yıllardan sonra ortaya çıkan, bu enflasyonist ekonominin ardında, soğuk savaşın yarattığı ağır ve maliyetli askeri sanayinin de önemli bir etkisi bulunmaktaydı. Soğuk savaş döneminin ağır askeri harcamaları düpedüz israfa dönük ve düpedüz enflasyonistti; israfa dönüktü, çünkü hiçbir iktisadi fonksiyonları yoktu, enflasyonistti, çünkü pazarlanabilir mal ve hizmet artışı olmaksızın, gelirleri arttırdırlardı³⁴⁷. Askeri harcamaların zaman zaman ekonomilerdeki durgunluğu aşmaya yönelik kısa vadeli sonuçları bilinse de on yıllar boyunca süren silahlanma yarışı, ağır sanayi koşullarının oluşturduğu maliyet sıkıntılarını beraberinde getirmişti. Yani ikinci dünya savaşından sonra dünyadaki refah döneminin sona ermesi, kısmen Fordist üretim biçimlerinin kendi kendilerini tüketmeleri ama bundan daha çok, bu üretim biçiminin silah endüstrisinin ağır yükü altında gerçekleştirilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktaydı.

Batılı ülkeler krizden kurtulmak için sermayenin esnekleşmesi yönündeki politikalardan önce, enflasyonist para politikaları uygulamaya giriştiler. Çünkü

³⁴⁵ A. g. e.; s.164.

³⁴⁶ A. g. e.; s.164.

³⁴⁷ D. Dowd; a. g. e., s.198.

Fordizmin katı ve yüksek maliyetli sabit yatırım anlayışı esnekliğin yerleşikleşmesine karşıtı. “Kitle üretimi sistemlerine yapılan uzun vadeli ve geniş ölçekli sabit sermaye yatırımlarının, tasarımda esnekliği büyük ölçüde engelleyen ve değişmez tüketici piyasalarında istikrarlı büyüme varsayımına dayanan katılığından kaynaklanan sorunlar vardı”³⁴⁸. Bu nedenle, ekonomiyi istikrarda tutmak için para arzının arttırılması öncelikli bir çözüm olarak kabul edildi.

Yatırım olanaklarının esnek üretim biçimlerine izin vermeyen Fordist üretim nedeniyle kısıtlanması, enflasyonist ortamı daha da güçlendirdi. Buna, İsrail-Arap savaşının (1973) etkisiyle Arapların Batı’ya uyguladığı petrol ambargosu da eklendi. Neticede, “ekonominin genelinde hüküm süren deflasyon koşullarında varolabilme savaşında, teknolojik değişim, otomasyon, yeni ürünler ve alt-piyasalar arayışı, emek üzerinde denetimin daha kolay olduğu bölgelere doğru coğrafi kayma, birleşmeler, sermayenin devir süresini hızlandırma çabaları şirketlerin stratejisinde ön plana geçti”³⁴⁹. Böylece, 1980’lere doğru, Fordist üretim geleneğinden sapmanın zorunluluğu ortaya çıkmış oldu. Artık bu dönemden sonra esnek üretim sistemi ile ücretlerin baskılanması gündeme gelmişti ve devletin piyasadan çekilmesi bekleniyordu.³⁵⁰ Devlet piyasadan çekilecekti ama bu yeni türde bir devlet algısının ortaya çıkmasına da neden olacaktı.

b. Esnek Birikim Rejimine Geçiş ve Sonuçları

Kısa bir süre içinde, esnek üretim biçimleri çalışma ilişkilerinde veya çalışma örgütünün yeniden yapılandırılmasında da belirleyici olmaya başladı. Yani esnek üretim biçimlerinin hâkimiyeti, kriz ortamının verileri ile şekillenen, ancak kalıcı hale gelen bir süreci yansıtmaktaydı. Esnek üretim işletme bazında öncelikle merkeziyetsizlik ve hareketliliği simgelemekteydi (dinamizm). Yeni adem-i merkezi üretim biçimlerinde ve özel pazarları hedefleyen tasarım ve ürün birleşimlerinde görülen esneklik ile üretimi artık tek bir yerdeki büyük bir fabrikada yapmayan girişimler, ölçek ekonomilerini bırakıp kapsam ekonomilerine kaymaktaydılar³⁵¹. Artık geniş ölçekli kitlesel üretimden

³⁴⁸ D. Harvey; **a. g. e.**, s.165.

³⁴⁹ **A. g. e.**; s.168.

³⁵⁰ Gökmen Tarık Acar; **İktisadî Değişirmek Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.134.

³⁵¹ David Morley, Kevin Robins; **Kimlik Mekânları**, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.51.

çok, belirli bir zamanda tüketimi sınırlandırılmış olan üretime öncelik verilmekteydi. Talebi canlı tutmaya yönelik olarak yapılan bu çabalar, ya belirli bir meta üzerindeki sürekli yenileştirmeyi ya da kısa sürede farklı bir ürüne yönelmeyi içeriyordu. Bu da şirket yönetiminde bilgiyi ve bilgiye ulaşmadaki hızı, önemli bir girdi haline getiriyordu. Sabit ve kitlesel üretimden çok dalgalı, yüzer-geçer, kapsamlı ve ayrıntılı bir üretim ve hizmet anlayışına geçiş, bilginin bir ekonomik girdi olarak kabul edilmesine neden oldu. “Bilgi üretim sürecinin bir alt unsuru haline geliyor; üretim için kullanılan bir ‘girdi’ niteliği kazanıyordu”³⁵². Artık bilgiye en çabuk ulaşan işletme diğerleri ile rekabet edebilme potansiyeline sahip olabilmekteydi.

Öte yandan, esnek birikim süreçleri ortaya yeni türde bir işletmecilik anlayışı da çıkarıyordu. Ortaya yeni eşgüdüm sistemleri çıkıyor: küçük firmaları büyük ölçekli, hatta çokuluslu işlere bağlayan, karmaşık ve çeşitli taşeron düzenlemeleri: çeşitli küçük işletmelerin bir araya toplanmasının önemli yakınlık ekonomilerine yol açan sanayi sitelerinin oluşumu; küçük işletmelerin güçlü finans ya da pazarlama örgütlerinin şemsiyesi ve hâkimiyeti altında bütünleşmesi yeni dönemin çalışma ilişkilerini düzenliyordu³⁵³. Taşeronluk hizmet sektörünün gelişmesini sağlarken; bankacılık, sigortacılık veya pazarlama faaliyetleri önem kazanıyor, üretimde ise ağır sanayiden bilgisayar, iletişim gibi elektronik sanayiye geçiliyordu. Dolayısıyla, bu kriz döneminden çıkışta artık hegomonik sektörler enformasyon, telekomünikasyon teknolojilerinin entegrasyonu ve genel olarak hizmet sektörü oluyordu³⁵⁴. Bilişim, enformasyon, iletişim ve elektronik yeni dönemin üretim ağını biçimlendiren sektörler haline geliyordu. Dolayısıyla bilgi, bir üretim girdisi olduğu kadar üretim materyali haline de geliyordu. Bu nedenle, Fordizm sonrası dönem (post-fordist), ‘bilgi toplumu’, ‘bilgi ekonomisi’ gibi kavramlarla kuramsallaştırılıyordu³⁵⁵. Bu dönemde yeni firmalar bilgi üreten, bilgiyi kontrol eden, kârın nerede ve hangi üretimle oluşacağına yönelik bu bilgiler doğrultusunda hızlı karar veren ve coğrafi uzamlarda yer değiştirme olanağını mümkün kılan örgütlere dönüştüler.

³⁵² Tufan Sertlek; “Bilim, Üniversite ve Toplumsal Düzen”, **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, Haz: Emine Akalın, Hakan Aydoğdu, Reşat Saraoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s.247.

³⁵³ D. Harvey; **a. g. e.**, s.182.

³⁵⁴ T. Sertlek; **a. g. m.**, s.247.

³⁵⁵ Yeşim Edis Şahin, Ayça Erşen; “Bilimin Ekonomi Politikası”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s.188.

Piyasa dalgalanmalarına göre, üretim kapasitelerini hızlı bir şekilde değiştirme potansiyeline sahip bu yeni işletme, çalışma koşulları açısından da yeni sonuçlar doğurmaktaydı. Bu süreç sonunda,

“Toyotizm denen; üretimin sorumluluğunu, sınırlı sayıda kişiden oluşan üretim cemaatlerine devreden, merkezdeki yoğunlaşmayı azaltan organizasyon biçimleri gelişmeye başladı. Bu küçük ekipler, kendilerine verilen hedefler ışığında üretim organizasyonunu kendileri belirliyorlar ve hedeflerin gerçekleştirilmesinin sorumluluğunu da elbette üzerlerine alıyorlar(dı)”³⁵⁶.

Bu süreç, çalışanlar açısından yeni sorunların başlangıcı anlamına geliyordu. Üretimin tüm sorumluluğu çalışanların kendisindeydi. Denetim eski fabrikadaki merkezi bir somut birimde değil ekiplerin kendi çalışma biçimlerindeydi. Denetimi sağlayan şey işin kendisiydi. Belirli bir zaman diliminde, ne şekilde olursa olsun (ister işyerinde isterse home-ofisinde) belirlenmiş bir işin bitirilmesi gerekiyordu (çalışma saatinin esnekleşmesi). Buradaki amaç, en kısa sürede en fazla üretimi gerçekleştirmekti. Bunun için günün her saati ve herhangi bir mekan çalışma için uygundu. Böylece zaman ve mekan esnekleşmiş oluyordu.

Neticede, günümüz çalışanları esnek üretim biçimlerine uyum göstermek zorundaydılar. Çünkü işletmelerin ekonomik dalgalanmaların esintisine bıraktığı organizasyon kararları, işçilerin de kalıcı bir işte meslek edinme ve bunun sürekliliğini sağlayabilme imkânını ellerinden almaktadır. Kısacası, “günümüzde işgücü piyasalarındaki eğilim ‘çekirdek’ işçilerin sayısını azaltmak ve artan ölçüde, süratle işe alınabilen ve işler bozulduğunda yine aynı süratle ve masrafsız biçimde işten çıkarılabilecek bir işgücüne yaslanmaktadır”³⁵⁷. İşçinin güvencesiz ve örgütsüz olması, esnek birikime dayalı üretim biçimlerinin hâkim olduğu bir piyasada arzulanır bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışanlar, sosyal haklarından ve iş güvencelerinden de yeni dönemle birlikte feragat etmeye başladı. “Hükümet politikalarının desteğini arkasına alan sermaye, neoliberalizmin güçlenmesiyle birlikte 1970’lerde işçilerin reel ücretlerindeki ve sosyal yardımlarındaki artışı yavaşlatmayı, hatta mutlak olarak azaltmayı amaçlayan politika

³⁵⁶ Ahmet İnsel; **Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2005, s.49.

³⁵⁷ D. Harvey; **a. g. e.**, s.174.

ve uygulamalar kümesini tatbik etmeye başladı”³⁵⁸. Bu sürecin şekillenmesinde işçilerin örgütlenmesine yönelik karşıt bir eğilim de etkili rol oynadı. Örneğin 1945’te ABD’de yüzde 35 ile en yüksek noktasına ulaşan sendikalı işgücü 1980’de yüzde 23’e kadar geriledi³⁵⁹. Bunun dışında işçi çalıştırma biçimleri de yeni ekonomik yapıya uygun bir şekilde değiştirildi. “Tam zamanlı ve kalıcı sözleşmeyle çalışanlar, geçici sözleşmeliler, işletmenin dışında çalışan bağımsız ücretliler, mevsimlik işçiler, yarım zamanlı ücretliler”³⁶⁰, bu güvencesiz işgücü kaynağının artan biçimlerini teşkil etmekteydi.

Öte yandan, ekonominin üretime dayalı olmaktan çıkıp, finans sektörünün koşulları ile belirlenmesi de bu dönemde gerçekleşiyordu. Bu da 1980’lerden sonra, çeşitli sonuçları ile birlikte, şirketlerin finansman yaratma amacıyla giriştiği çabalarla şekilleniyordu:

“1980’lerden itibaren gelişmiş kapitalist ekonomilerde işletmeler, bankalar yerine, kendi tasarrufları ve öz sermayelerinden oluşan özkaynaklarıyla finansman ihtiyaçlarını karşılamaya başladılar... Şirketler, piyasaya hisse senedi sürerek finansman ihtiyaçlarını karşılamaya başladılar... Özkaynaklara dayalı finansman ekonomisi, bir yanda mali dengesizlik ve spekülasyonu hızlandırdı, diğer yandan ise, işletme riskinin tüm yükünü ücretlilerin sırtına yükledi”³⁶¹.

Artık finans kaynakları (bankacılık gibi), sermaye yatırımını artıracak bir unsur olarak görülmüyordu. Önemli olan, işletmelerin hisse senedi değerlerinin yükselmesi ve bu yolla elde edilecek kârlardı. Bu ise ekonominin soyut bir karakter kazanması demekti. Ekonomi çok muğlak nedenlerle sarsıntıya uğrayabilir, spekülasyonlarla belirli firmaların kar etmesini sağlayabilir diğerlerinin de iflas etmesine neden olabilirdi. Bu nedenle, finans piyasasının işletmeler üzerindeki baskısı hissedilir derecede artmıştı. Finans piyasası, şirketleri “maliyetleri kısmak ve kısa vadeli kârları maksimize etmeye zorlayarak, şirket yönetimleri üzerinde kontrollerini sıklaştırabilme”³⁶² imkânına sahip oldu. Bu yüzden, işletmeler ekonomik öngörülerini sağlayacakları bilgiye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktaydılar. Bilgi sadece,

³⁵⁸ Al Campbell; “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.321.

³⁵⁹ **A. g. m.**; s.320.

³⁶⁰ A. İnsel; **a. g. e.**, s.47.

³⁶¹ **A. g. e.**; s.65.

³⁶² Hayri Kozanoğlu; “Küresel Finans Sistemi ve Türev Piyasalarda Kriz”, **Birikim Dergisi**, S.236-237, Birikim Yayınları, İstanbul, s.57.

şirket politikalarını belirleyebilmek için piyasa koşullarını önceden öngörebilmek ile de sınırlı değildi. Firmalar piyasayı kendi lehlerine etkileyebilmek için de bilgiye ihtiyaç duyuyorlardı. Medya da bu süreçte önemli bir işlev yüklenmekteydi. Ekonomi haberleri, iktisat yorumları gün geçtikçe önemli bir konuma yükseliyor, bilim adamı iktisatçıların medyadaki görünürlüğü de artıyordu. Ahmet İnsel'e göre bu iktisat yorumcuları modern zamanların şamanlarıydı:

“Özellikle medyada ekonominin büyük bir yer alması, borsa haberlerinin anında her ekrandan izlenebilir hale gelmesi ve radyo, televizyon ve gazeteleri iktisat yorumcularının işgal etmesinin arkasında, piyasanın karnındaki önceden bilmeye çalışmak çabası kadar, o piyasa aktörlerinin davranışlarını yönlendirmek ihtiyacı var. Bu anlamda, gündelik iktisat yorumcularını modern zamanların şamanları olarak tanımlayabiliriz.”³⁶³

İktisadi hayatın ve piyasanın bilgi nesnesi olarak bilimselleşmesi ve birer uzmanlık alanı olarak sivrilmesi, piyasaya yüklenen değer toplumsal ve siyasal alanda oluşturulmasıyla ilgiliydi. Nitekim İngiltere ve ABD’de 1980’lerin başındaki politik değişimler buna imkân vermişti.

c. Politik Neo-Liberalizm

Neo-liberalizmin ekonomi politikalarında gelişmesini sağlayan unsur aynı zamanda politik öznelerin de iradelerini bu yönde kullanmış olmaları ile gerçekleşmişti. Diğer bir deyişle neo-liberal ekonomiye ait fikirlerin yükselişe geçmesi ekonomi alanının işleyişinin doğal bir sonucu olmaktan çok, politik bir tercihti. Bu yükseliş İngiltere ve ABD’de bazı siyasetçilerin politik tercih ve eylemleri ile şekillenecekti.

“İngiltere’de Margaret Thatcher hükümetinin işbaşına gelmesiyle başlayan ortodoks para ve bütçe politikaları, faiz hadlerinin artırılması, yüksek gelirli kesimin üzerindeki gelir vergisi yükünün azaltılması, sendikaların pazarlık güçlerinin kırılması, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, kamu hizmetlerinin ya lağvedilmesi, ya da öz el girişime devredilmesi kısa zamanda uluslararası finans kuruluşlarının amentüsü haline geldi. ABD’de Ronald Reagan’ın başkanlığında uygulanan benzer düzensizleştirme, esnekleştirme ve yüksek vergileri azaltma politikasında ise tamamlayıcı unsur, askeri harcamaların artmasıydı.”³⁶⁴

Böylece neo-liberal ekonomi politikaları bu iki ülkede devreye sokulmuş oluyordu: piyasaların esnekleşmesi, devlet kontrolünün azalması, kamusalığa yönelik tasarruflar bu politikaların belirleyici nitelikleriydi. Bu Neo-liberal politikaların

³⁶³ A. İnsel; **a. g. e.**, s.68.

³⁶⁴ A. İnsel; **a. g. e.**, s.9.

popülerleşmesinde Reagan ve Thatcher belirleyici birer rol üstlenmişti. Örneğin “Thatcher, Muhafazakâr Parti’nin savaş sonrası dönemde refah devletini desteklerken ‘sosyalizme’ çok fazla taviz verdiğini iddia ediyordu”³⁶⁵. Böylece piyasacı anlayışa yönelik tutumunu belli etmiş oluyordu. Bu dönemden sonra, sosyal refah devletinin Keynesyen politikalarla şekillenmiş içeriği ekonomi için bir yük olarak görülmeye başladı. Yeni Sağ ideolojisi klasik liberalizmin serbest piyasacı algısını daha radikal bir şekilde ortaya koydu ve bu anlayış, dünyanın geri kalmış bölgelerinde kurtuluşun reçetesi olarak da sunuldu. Bu koşullar altında kamusal girişimlerin özelleştirilmesi, finans kuruluşlarının desteklenmesi, yüksek gelirlilere uygulanan vergi kolaylıkları serbest piyasa anlayışının yerleşikleşmesini sağlayan girişimlerdi. Yani yeni liberal geleneğin yeni düşmanı feodal beyler veya mutlakiyetçi düzen değil, 18. ve 19. yüzyılın mücadeleleri sonucunda varılmış olan toplumsallık ve siyaset kavrayışının bizzat kendisiydi³⁶⁶. Üstelik bu girişimler her ne kadar görünüşte devletin küçültülmesi yönündeki çabalara tekabül ediyor olsa da “toplumu yeniden yola sokmak için özel ve güçlü bir siyasi müdahalenin gerekli görülmesi”³⁶⁷ de bu girişimlerin tamamlayıcı niteliğini oluşturuyordu.

Serbest işleyen piyasa, sosyal devletin maliyetli kamusal politikalarından kurtulan bir yönetim anlayışını gerekli kılıyordu. Her şey piyasanın işlerliği ile dengeye kavuşabilirdi. Sosyal adalet veya refah anlayışının ortadan kalkması, bireylerin piyasa koşullarının belirleyiciliğine terk edilmesi anlamına geliyordu. Ancak Yeni Sağ bu koşullar altında, toplumsallığın mümkünliğini sağlayacak reçetelere de sahipti. Sosyal dayanışma ağlarının (sosyal sigorta, iş güvencesi, sendika gibi) çökmesi sonucunda, bireyler için yeni türde biraraya gelebilme koşulları yaratılabildi.

Toplumsal yaşantının piyasavari şekillenişinde hiçbir geleceğin garanti altına alınamamasının yarattığı tehditle beslenen ve Yeni Sağ politikalarının neden olduğu şiddet, Batılı ülkelerde güvenlik taleplerini en üst seviyeye çıkardı. Güvenlik talepleri veya paranoya, yabancından duyulan kuşku üzerinde şekillenen bir aitlik meselesini

³⁶⁵ Lesley Hoggart; “Neoliberalizm, Yeni Sağ ve Cinsel Siyaset”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.250.

³⁶⁶ Alev Özkazanç; “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.635.

³⁶⁷ **A. g. m.**; s.636.

gündeme getirdi. Böylece yeni dünya düzeni yabancı düşmanlığına (hem iş imkânları için bir tehditti hem de dünyanın bilinmeyen bölgelerinden gelen düşmanlar olabilirlerdi) ve aitlik duygularının milliyetçi-muhafazakâr söylemlerle yatıştırılmasına vesile oldu.

Üstelik yeni sağ ideoloji, bireylerin toplumsal ilişkilerin yeni örgütleniş tarzında çıkışsız kalmış yaşamlarına, dinselliğe, muhafazakârlığa veya cemaatçiliğe dayanan bir dayanışma ağı ile çözüm üretmeyi de başarıyordu. Bu nedenle de “milli-toplumsal yükümlülüklerin küçük cemaat içinde gerçekleştirilmesi eğilimi, yaşam tarzı, kimlik ve ahlakın artan bir siyasi önem kazanmasıyla paralel geliyordu”³⁶⁸.

Neticede, ekonomik ve siyasi alandaki düzenlemeler toplumsal yaşantıya yönelik kabullerin de değişmesine neden oldu. Hızın, değişimin, esnekliğin ve bilgi akışının yoğun olduğu bu yeni dünyada kamusal öncelikler ikinci plana itilmiş³⁶⁹, yaşam her zamankinden daha güvensiz, öngörülemez bir düzensizlikle şekillenmeye başlamıştır.

“Eldekinin bir anda buharlaşması, başkalarının gelip onun yerini alması, zaman içinde oluşan bilgi ve becerinin bir anda geçersizleşmesi, geleceğin sürekli belirsizlikle dolu olması, piyasa toplumunun aktörlerinin tahayyül dünyasında genelleşmiş rekabet ilkelerinin yarattığı bir sonuçtur. Bunu genelleşmiş kuşku ve kaygı toplumu olarak da tanımlayabiliriz”³⁷⁰.

Kuşku toplumunun gelecek tahayyülleri sınırlanmış, geçim zorunluluğu insanların ekonomiyle olan sorunlu ilişkisini daha incelikli bir hale getirmiş ve hızlı değişimler insanların ayağının altındaki zemini sert bir şekilde çekip almaya başlamıştır.

“Bu tür parçalanma ve ekonomik güvencesizlik dönemlerindedir ki, istikrarlı değerler arayışı, aile, din, devlet gibi temel kurumların otoritesi konusunda artan bir vurgunun ortaya çıkmasına yol açar. Gerçekten de, 1970 dolaylarından bu yana Batı dünyasında bu tür kurumlara ve bunların temsil ettiği değerlere verilen desteğin canlandığına ilişkin fazlasıyla gösterge mevcuttur”³⁷¹.

İnsanların sosyal adalet, sosyal güvence ve refah devletine olan inançlarının ve eylemliliklerinin ortadan kalktığı bu dönemde, “liberal gelenek daha önceki süreçte

³⁶⁸ A. g. m.; s.637.

³⁶⁹ Keynesci refah devletinin savaş sonrası döneminin yeniden yapılanma sürecinin yarattığı patlamanın sona ermesi ile (ve aktarmaya çalıştığımız başka nedenlerle) oluşan kriz, neoliberal politikaları gündeme getirmişti. Bkz: Simon Clarke; “Neoliberal Toplum Kuramı”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.104.

³⁷⁰ A. İnsel; a. g. e., s.94.

³⁷¹ D. Harvey; a. g. e., s.196.

eklemlendiği sosyal-demokrat öğelerden hızla sıyrılarak, yeni sağ söylem içinde giderek daha fazla muhafazakâr ve otoriter öğelerle³⁷² eklemlenmiş oldu.

Kısacası, Neo-liberal dönemle birlikte, sosyal değerlerin kamusal muhafazası ve toplumsallaşma deneyimlerinin sekteye uğraması, yeni muhafazakâr kabulleri hızlandırdı. Yeni muhafazakârlık toplumsalın yeniden tesisinde “çocuk eğitimi, eğitim, kadın ve ailenin statüsü, cinsellik ve dinin uygulanışı gibi kültürel değerlere”³⁷³ önem verdi. Bu nedenle, yeni muhafazakârların “öfkelerinin özellikle kabardığı siyasi konular her zaman için, çocuk eğitimi, eğitim politikası, kadın ve ailenin statüsü, cinsellik ve dinin uygulanışı gibi kültürel değerlere hassas deneyim alanlarında”³⁷⁴ yer almaktaydı.

1980’lerle birlikte sınıfları ve çatışmalı ilişkileri dışlayan, kültürel değerleri ön plana çıkaran, organik, ancak bunu popülerize olmuş ikonik motiflerle gerçekleştiren (ki medyatik ve karizmatik liderlik kültürü de bu dayanağı temsil etmektedir) yeni bir kültürel muhafazakârlık toplumsal ve siyasal yaşantı içinde belirleyici bir niteliğe sahip oldu. Diğer bir deyişle sınıfsız, dayanışma halinde, çatışmasız ve mevcut geleneklere dayanan organizmacı toplum anlayışı ile ekonomik alanda liberal piyasa anlayışının egemen olduğu yeni bir siyasal ve toplumsal yaşantı, liberalizmin neo halini karakterize eden nitelikler haline geldi. “Yeni muhafazakârlık özellikle ekonomik liberalizmle muhafazakârlığı sıkı bir şekilde lehimledi”³⁷⁵. Artık liberalizm ve muhafazakârlık arasında ortaklık daha açık bir şekilde dile getirilebilirdi. Ancak bu siyasal ve ekonomik dönüşümlerin bir takım kültürel sonuçları bulunuyor, bunlar da kimlikler hakkında yeni türde kabullerin ortaya çıkmasına neden oluyordu.

II. Neo-Liberal Dönemde Kültür ve Kimlikler

*Aslında hayatı dolduruyoruz**

Kimlikleri tasnif etmek, sınıflandırmak veya belirli kalıplarla betimlemeye çalışmak oldukça güçtür. Kuşkusuz ki birçok kişi kalıpların dışında yer almak isteyecektir. İşte neo-liberal dönemin kimlik ve kültürde yarattığı önemli farklılaşma da

³⁷² A. Özkazanç; **a. g. m.**, s.635.

³⁷³ E. Zeynep Güler; “Muhafazakarlık Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.147.

³⁷⁴ Helmut Dubiel; **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, Çev: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.15.

³⁷⁵ E. Z. Güler; **a. g. m.**, s.151.

* Bir bira markasına ait slogan.

bu talebi yansıtır niteliktedir. Kalıba sığmayı, betimlenmeyi veya tasnif edilmeyi beklemeden sınırları zorlayan, çerçevelere uymayan bir kimlik ve kültür anlayışı, bu dönemin ayırt edici niteliğini ortaya koymaktadır.

Bireylerin kendilerini inşa etme süreçlerinde karşılarında buldukları yegâne alan, yaşadıkları dönemin maddi ve kültürel koşullarından başka bir şey değildir. Bu nedenle, kimlik inşası süreçlerinde bireyin iradi tercihleri (ki bu da öğrenilmiş durumdadır ancak başka toplumsal gerçeklikler tarafından da şekillenmiş olmasıyla yaşanan dönemin ağırlıklı kültürel yönelimlerine tezatlık teşkil edebilir) ile dönemin oluşturduğu çerçeve arasında bir uzlaşım çabasının ağırlığını hissettirdiğinden söz etmek mümkündür. “Bir kimliğe sahip olmak, iki koşul arasında orta bir yol bulmayı gerektirir: Bir yanda başkaları için ve başkaları tarafından tanımlanmış, üzerinde düşünülmemeyen bir yaşam; öte yanda hayat sonsuz seçimlerden ibaretmiş gibi, postmodern jargonuyla, kişinin farklı kimliklerle ‘ oynayabileceği’ bir yaşam”³⁷⁶. Ancak kişinin ‘farklı kimliklerle oynama özgürlüğü’ de dönemseldir. Bireyin bulunduğu toplumsal praksi, üretici bir şekilde yorumlama potansiyelinden söz etmek mümkün olsa da bu potansiyeli açığa çıkaran dinamiklerim de toplumsal ve dönemsel olduğunu kabul etmek gerekir, çünkü kimliksel tercih hiçbir zaman gökten inmez. Dolayısıyla bir dönemin birbirini besleyen maddi ve kültürel koşulları, yine o dönemin kimliksel kabulleri için, kısmi de olsa, ayırt edici nitelikte olabilir.

Kimlik üzerine düşünme biçimlerinin ortaya çıkması kimliksel kabullerin tartışmalı birer sorun olarak belirmesine bağlıdır. Kimliğin bir sorun olarak ortaya çıktığı ve tartışmaları belirlediği dönemlerden ilki, feodal yapılardan ulusal ve endüstriyel döneme geçiş evresidir. Bu evrenin iki yönelimi bulunmaktadır. Daha önce söz edildiği gibi, bireyin bir farklılık ve biriciklik iddiasıyla ortaya çıkışı ile çeşitli kitleliliklerle tanımlanması iki ayrı modern yorumu içermektedir. Bunların toplumsal temelini ve aralarındaki dönüşümü Jameson şöyle aktarmaktadır:

İlki, rekabetçi klasik kapitalizm döneminde, çekirdek ailenin altın günlerinde ve burjuvazinin egemen bir sınıf olarak ortaya çıktığı günlerde, bireysel özne ve bireysellik gibi şeylerin bulunduğunu söylemektedir. Fakat insanlığın organize olduğu, devlet kadar iş hayatının da bürokratikleştiği, nüfusun arttığı günümüz kurumsal

³⁷⁶ John O’Neill; **Piyasa**, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.129.

*kapitalizm çağında, artık eski burjuva bireyselliği varlığını sürdürememektedir*³⁷⁷.

Dolayısıyla rasyonelize edilmiş modern topluluklar (bürokratik toplum, ulus devlet ya da sınıfsal aidiyet gibi) da bireyin modern biçimleri arasında yer alır. Ancak bu kitlesellikler içerisinde eski burjuva bireyinin ayrıksı konumun dağılmış olduğu duygusu da ağır basmakta ve böylece özerk bir oluşum olarak birey daha da sorgulanır bir hale gelmektedir. Bunu daha ileri seviyeye taşıyan düşünüş biçimi post-yapısalcılıktır. Bunu Jameson bireye ve kimliğe ilişkin tanımlamalarda modernizmin ardından gelen ikinci konum olarak tanımlamaktadır:

*“İkinci bir konum ise postyapısalcı tavır olarak isimlendirilebilen daha radikal tutumdur. Onlar sadece, burjuva bireyselliğinin geçmişte kalan bir şey olduğunu değil, ayrıca ilk etapta, onun hiçbir zaman var olmamış bir mit olduğunu; bu tipte özerk bir öznenin hiç olmadığını vurgulamaktadır. Dahası, bu inşa, insanları bireysel bir öznelliğe ve birtakım tekil bireysel kimliğe sahip olduklarına ikna etmek isteyen, yalnızca felsefi ve kültürel bir mistifikasyondur”*³⁷⁸.

Kısacası kimlikler için ilk evre olarak isimlendirdiğimiz dönem; aile, soy, cemaat veya klan gibi sabitlikler üzerinden yapılan bir kimlik tanımlamasından, biricik ve farklılık olarak estetize edilmiş bir ben duygusu ya da yapılan işte yer alınan konum ve ait olunan ulus, sınıf, grup üzerinden başka bir sabitlik tanımlamasına geçişi simgelemektedir. İkinci evre ise biricikliğin, sabitliğin, belirliliğin ve hatta kimliğin kendisinin mümkünsüzlüğüne gönderme yapmaktadır. Ancak bu felsefi kabulün ardında, günlük yaşam pratiği içerisindeki kimliğin sürekli olarak değişebilirliğine, farklılığına, çoğulluğuna ve geçişkenliğine gönderme yapan bir praksis bulunmaktadır. Kimlik o derece görünmezlik ve çeşitlilik kazanmaktadır ki bu fazlalık, onun sonunun geldiğine dair inançları da beslemektedir. Ancak kimlik herhangi bir dönemden daha fazla sorunsallaştırılmakta ve onun hakkındaki düşünüş biçimleri gün geçtikçe artmakta olduğundan, yeni bir kimliksel kriz dönemi içinde bulunduğumuz ve bunun da yeni türde kimlikler üretmeye başlamış olduğundan söz edilebilir.

Bu yeni evrede kimlik, insanların doğuştan veya sonradan değiştirmemek üzere kabul ettiği bir şey olarak değil, kendisinin sürekli olarak yaratmak zorunda kaldığı bir şey olarak yaşanır. “Kimlik duygusu artık belirli bir ekonomik sınıfa ve

³⁷⁷ Fredric Jameson; **The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983-1998**, Verso, London – New York, 1998, s.6.

³⁷⁸ **A. g .e.**; s.6.

sosyal statü grubuna üye olmakla veya doğrudan etkin köken veya cinsiyet yoluyla insanlara kazandırılan bir şey olarak düşünülmemelidir. Gittikçe daha çok insan kendi kimliğini kendisi oluşturmak durumunda kalmaktadır”³⁷⁹. Üstelik bu süreç, bitimsiz bir süreklilik olarak yaşantılanır. Çünkü kimliğin belirleyicisi olarak tüketim kalıpları, trendler veya çalışma biçimleri sürekli olarak değişmekte ve bir sabitliği mümkün kılmaktadır.

Eğer kimlik sabit bir nitelik olarak anlaşılıyorsa veya bu şekilde deneyimlenmiyorsa bir önceki dönemin tanımlamaları açısından bir kimlikten söz etmek mümkün değildir. Nitekim buna göre, “projelere, bir cemaate, düşünce ve değerlere bağlılığını, değişen modayla birlikte giysi değiştirir gibi kolayca değiştiren kişi, bir kimlikten yoksundur”³⁸⁰. Ancak yaşanan dönemin de böyle bir kimliksizlik ortamında, sürekli değişen, birinden diğerine kolayca akabilen, geçişken ve tutarlı olmayan bir kimliksel alegori yarattığından söz etmek mümkündür. Bu aynı zamanda toplumsallığa yönelik kabullerdeki bir değişimin de uzantısıdır.

a. Yeni Çalışma Koşullarında Kimliksel ‘Serbestlik’

Önceki kısımlarda, üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümün, fordist birikim sürecinden daha esnek birikim sürecine doğru gerçekleştiğinden söz edilmişti. Fordizmden post-fordizme yönelik bir geçiş olarak metaforize edilen bu dönüşüm, sermayenin örgütlenmesinden çalışma koşullarının düzenlenmesine ve oradan da kültürel yaşantı ve kimliksel düzeylerin değişmesine kadar geniş bir etki alanına sahip oldu.

“Ekonomik organizasyon ve yapı sorunlarına gönderme yapan bir anlama sahip olan ‘post-Fordizm’, belirgin bir şekilde, daha geniş sosyal ve kültürel anlamlara da sahiptir. Örneğin, o, ayrıca, daha geniş sosyal fragmentasyonlara ve çoğulculuğa, eski kolektif dayanışmacılığın (solidarity) zayıflamasına ve kimliklerin engellenmesine ve post-fordizme doğru gerçekleşen dönüşümün boyutlarıyla aynı anlama gelen bireysel tüketim aracılığıyla gerçekleşen kimlik seçimlerinin maksimumizasyonu anlamında yeni kimliklerin ortaya çıkışına işaret etmektedir”³⁸¹.

Post-fordist üretim biçimlerini tanımlayan unsurların başında, sermaye kadar üretimin ve emeğin de esnek koşullara uyarlanması gelmektedir. Esnek birikim koşullarında iş yeri örgütlenmesi daha hareketli, değişken ve güvencesiz bir çalışma

³⁷⁹ Robert Bocoock; **Tüketim**, Çev: İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s.74.

³⁸⁰ J. O’Neill; **a. g. e.**, s.127.

³⁸¹ Stuart Hall; “The Meaning of New Times”, **Stuart Hall – Critical Dialogues in Cultural Studies**, Ed. David Morley, Kuan-Hsing Chen, Routledge, London – New York, 1996, s.225.

biçimini yaşamların içine yerleştirmiştir. Bu biçimiyle de daha önceki üretim biçimlerine karşılık gelenlerden daha farklı bir toplumsal alan ve estetik anlayış ortaya çıkarmaktaydı.

“Esnek birikim, tüketim cephesinde, çabucak değişen moda çok daha büyük bir dikkat ve ihtiyaç uyarma yolunda her türlü göz boyamanın seferber edilmesi ve bunun gerekli kıldığı kültürel dönüşüm ile el ele gitmiştir. Fordist modernizmin görece olarak istikrarlı estetiği, yerini, farklılığı, gelip geçiciliği, gösteriyi, modayı ve kültürel biçimlerin metalaşmasını yücelten postmodernist estetiğin mayalanmasına, istikrarsızlığına ve bir yanıp bir sönen özelliklerine bırakır”³⁸².

Çağımızın eğilimi, kurumsal bir yapı olmasına rağmen, kültürel alan için bir metafor işlevi gören esnekliktir. Ancak esneklik, kurumsal düzlemde gözlemlenebilen nitelikleri ile taşıyıcısı olduğu yeni iktidar biçimlerini açık bir şekilde ortaya koyabilmektedir. Sennett’in deyişiyle, bürokratik rutine karşı isyan ve esneklik arayışı, bizi özgürleştirmek yerine yeni iktidar ve kontrol yapıları üretmektedir³⁸³. Bunlar aynı zamanda, yeni kültürel ortamdaki kimlikleri anlamada da belirleyici bir role sahiptir.

Öncelikle yeni kurumsal düzlemde, üretimin piyasa koşulları etkisi ile sürekli olarak değişmesi uzmanlaşma kriterlerini sekteye uğratmaktadır. Bu süreçte belirli bir iş alanında uzmanlaşma yerine, değişen koşullara çabuk adapte olabilme, çalışandan beklenen bir yetenek olarak algılanır. Esnek şirketler, portatif insan becerilerine, değişen oyuncularla birden fazla sorun üzerinde çalışabilmeye, eylemi bağlamından koparmaya büyük önem vermekte, yetenek arayışı, özellikle, her bağlamda sorun çözme yeteneğine sahip insanlara odaklanmaktadır³⁸⁴. Bunlar kimlikler içinde kabul edilen biçimleri değiştirmektedir. Yeteneğin içerikleri sınırlanmakta, çabuk karar verme, amaca en kısa yoldan ulaşma, bir anda bir çok şey yapabilme gibi beceriler ön plana geçtikçe, kimliklerde bunlarla şekillendirilmeye çalışılmaktadır.

Öte yandan esnek üretim sürecinin denetim mekanizmasındaki farklılıklar da kimlikler için belirleyici bir niteliğe sahiptir. Kurumsal yönetimin ve denetimin yeni örgütleniş tarzı merkezi ve dolaysız değildir. “Kimi şirket, kişinin büroyu düzenli olarak aramasını ister, kimisi ise çalışanı intranet üzerinden gözetim altında tutar; denetmenler e-postaları da sık sık kontrol eder... dolayısıyla işçiler, iktidara boyun eğmenin bir

³⁸² D. Harvey; **a. g. e.**, s.180.

³⁸³ R. Sennett; **a. g. e.**, s.48.

³⁸⁴ Richard Sennett; **Yeni Kapitalizmin Kültürü**, Çev: Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s.101.

biçiminden diğerine yani yüz yüze olandan elektronik olana geçer”³⁸⁵. Yönetim şemasında işin doğrudan denetimi, aracı teknolojilerle veya iş planları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu sistemde iktidar, tek bir yerde örgütlenmiş değildir, görünmez bir biçimde işin her alanında yaygınlaşmıştır. Böylece bireylerin denetimi onların oto-kontrolüne tabi kılınmıştır. Kimliksel kabuller açısından bu durum, merkezi tanımlamaları reddetmek anlamına gelmektedir. Ancak tanımlamaların reddi, iktidarı bireyin kendisinde içselleştiren bir yapı tarafından belirlenmektedir.

Esnek üretim biçimi, mesleki anlamda bir geçişkenliği de talep etmektedir. Bağlantısızlığı, süreksizliği, değişen koşullara çabuk adapte olmayı bir meziyet olarak sunar. Burada, birikime dayalı yeteneğe, uzmanlığa yer yoktur. Bu nedenle, yeni piyasaya uyarlı çalışanların bu koşullara adaptasyonu kimliksel kabullerde de benzer dönüşümleri gerekli kılar. Günümüzde, “umulan ve arzulanan kimlik ne olursa olsun, tıpkı günümüzün emek piyasası gibi, esneklik niteliğine sahip olmalıdır. İlk uyarıyla ya da hiç uyarısız değiştirilmeye uygun olmalı ve tüm tercihlere ya da en azından mümkün olduğu kadar çoğuna açık olmalıdır”³⁸⁶. Kimliğin çalışma koşullarına uyarlı bir şekle dönüşmesinde, geçişkenlik ve süreksizlik hâkim bir konuma yerleşmiştir. Ancak kimliğe yönelik bu geçişkenlik sadece, üretim ilişkilerinin dayattığı bir yönelim değildir. Kültürel yapının örgütlenme tarzı da bu yöndeki bir kimliksel kabulü geçerli kılmak zorundadır. Sennett bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Günümüzde kapitalistleri aynı anda birçok olasılığı değerlendirmeye iten nedenlerin temelinde belki de sırf ekonomik zorunluluk yatıyor. Ancak bu tür pratik gerçekler, belirli bir karakter gücü, yani düzensizlik içinde yaşayacak cesarete sahip, kayboluşun ortasında gelişebilen bir insanın gücünü gerektirir”³⁸⁷. Bu da kültürel kabullerdeki değişikliklerle gerçekleşecek bir durumdur.

b. Tüketilenlerin Kültürleşmesi

Kimliğin parçalı ve akışkan niteliği, toplumun bir üretim toplumu olarak tanımlanmasının terk edilmesi ile gerçekleşmiştir. “Tasarlanmasından başlayarak, reklam, pazarlama ve moda yaratımı aşamalarından geçip satışa sunulmasına kadar tüketim sürecinin tamamı kimlikleri parçalamış, tüketimin sürekli olarak köklü

³⁸⁵ R. Sennett; **Karakter Aşınması... a. g. e.**, s.61.

³⁸⁶ Z. Bauman; **Çalışma, Tüketicilik...a. g. e.**, s.46.

³⁸⁷ R. Sennett; **a. g. e.**, s.65.

değişikliklere maruz kalmasıyla birlikte, kimlikleri daha akışkan hale getirmiştir”³⁸⁸. Bu nedenle, kimliklerdeki akışkanlık ve geçişkenlik tüketim toplumun tipik bir niteliğidir. Günümüzde yeni kapitalist kültür, üretkenlerin biçimlendirilmesinden tüketenlerin biçimlendirilmesine doğru gerçekleşen bir kaymayı simgelemektedir.

“Kapitalizm tüm toplumsal yaşam alanlarının yaygın bir biçimde metalaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan ‘yoğun birikim rejimi’ döneminde, ilgisini emek süreçlerinden, emeğin yeniden üretim süreçlerine doğru kaydırdı. Başka bir ifadeyle, kapitalizm için emeğin yeniden üretiminin gerçekleştiği günlük yaşam alanlarındaki yatırımlar da sermaye birikimi bakımından en azından emek süreçlerindeki düzenlemeler kadar önem kazanmaya başladı”³⁸⁹.

Bu nedenle, çalışma dışı zaman olarak kabul edilen serbest zaman dilimleri, bireylerin çalışmanın ağır yükünden ve zorunluluklarından kurtulduğu ve bu anlamıyla kendilerini geliştirme veya ifade edebilme olanaklarına sahip olabildikleri bir zaman dilimi anlamına gelmemektedir. Zaten iş yeri, zamanın büyük bir bölümünü aldığından bireyin toplumsallaşma biçimlerinin büyük kısmı buralardan öğrenilir. Yabancılaştırma etkisinin yüksek olduğu bir çalışma biçiminin, serbest zamanda dahi kimliksel oluşumlar hakkında özgür bir tercihi engelleyeceği ortadır. Ancak yine de modern dönemin üretim toplumu biçimlerinde yapılan işin ve icra edilen mesleğin kimlik için belirleyici bir sabitlik oluşturduğundan söz etmek mümkündür. Günümüz üretim koşullarının sağladığı esneklik ise icra edilen meslekle ve sahip olunan işle kazanılan kimliği dahi geçersiz kılmaktadır. Bu nedenle, günümüz yeni kapitalizmde serbest zaman dilimi kimliksel kabuller için önemli bir konuma gelmiştir. “Yirminci yüzyılın sonunda, bir çok grubun iş yaşamı dışındaki rollerine de – örneğin evde, sporda ve eğlencede – önceki nesillerin iş yaşamındaki rollerine verdikleri önemi vermeye başladıkları savunulabilir hale gelmiştir”³⁹⁰. Bu nedenle, günümüzde çalışma dışı zaman dilimi, kimliksel kabuller için belirleyici olduğu oranda tamamen bireyin kendisine bırakılacak kadar önemsiz görünmemektedir.

“Gündelik hayat terk edilmiş bir uzay-zaman değildir; bireysel özgürlüğe ve akla, bireyin işbirliğine bırakılmış bir alan da değildir. Çünkü günümüz gündelik hayatının reklamın (gösteri

³⁸⁸ Ronaldo Munck; “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.115-116.

³⁸⁹ Şükrü Argın; “Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar”, **Birikim Dergisi**, S.43, İstanbul, 1992, s.36.

³⁹⁰ R. Bocoock; **a. g. e.**, s.56-57.

dünyasının) ‘miş gibi’ yapan dünyanın egemenliğine girdiği düşünülür. Bundan dolayı giyim kuşam, bedenler, çehreler hayatın öbür yakasından, imgesel yakasından, yani moda, sinema, reklam yakasından ve kendi ikonografisinin sonsuz etkileyciliğinden yapılmış alıntılar haline gelir”³⁹¹.

Günümüz piyasa koşullarında üretilenlerin çoğulluğu tüketilme şartına bağlıdır. Diğer bir deyişle, “artan sermaye donanımının tam çalışmasını sağlamak ve bunların sahiplerinin elde ettikleri karların donanımının tam kullanılmamasından dolayı düşmesini engellemek için tüketimin de sadece belirli bir düzeyde kalmaması fakat aynı ölçüde sürekli olarak artması gerekir”³⁹². Meta üretiminin hız kazandığı bir toplumsallıkta metaların tüketimini azami ölçüde tutmaya yarayan unsur ise metanın yaşamın her alanını kapsar şekilde örgütlenmesi, diğer bir ifade ile kültürün metalar aracılığı ile temsil edilme koşullarının yaratılmış olmasıdır. Meta kültürel bir işlev yüklendiği sürece, insanların kendilerini tanımlama süreçlerinde de etkili bir role sahip olur. “Satın alınanlar yalnızca basit, doğrudan, faydacı bir kullanımı olan maddi bir nesne değil, bir anlam ileten, o sırada tüketicinin kim olmayı amaçladığını sergilemek amacıyla kullanacağı nesnelere”³⁹³. Bu nedenle günümüzde, “insanlar kendilerini metalarında tanırlar; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, içten-katlı evlerinde, mutfak donatımında bulurlar”³⁹⁴. Bu bağlamda tüketimin temel mantığının bireyselleşme edimine dayandırıldığını, diğer bir deyişle bireyselleşme ile tüketimcilik arasında bir bağlantının kurulmuş bulunduğu söylemek mümkündür.

“Modern tüketimin mantığı – hem kendini başka bir şey olarak hissetme hem de farklılık olarak – tarihi arzu ve eksiklik artışının spesifik biçimini içeren, bireyselliğin kendini kurmasının varoluşsal koşulundan kaynaklanmaktadır. Bu, kendi kendini kurmanın iki yöneliminin karşılıklı etkisiyle inşa edilir: farklılık ve ayrışmaya yönelik bir ısrar bir tarafta, ve kendini başka bir şey aracılığıyla tanımlama ısrarı diğer taraftadır”³⁹⁵.

Ancak bu tanımlanma işlevi tek bir meta üzerinde sabitlenmemelidir. Metanın temsil ettiği herhangi bir değer, başka bir değer taşıyıcılığını üstelenen metaya geçişi kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır. “Demek ki, kapitalist sanayileşmenin bir varlık kazandırdığı şey, yalnızca değerle yüklü üst-mesajların toplu biçimde üretilip iletilmesi

³⁹¹ Kenan Çağan; **Popüler Kültür ve Sanat**, Altınküre Yayınları, Ankara, 2003, s.55.

³⁹² Maurice Dobb; **Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler**, Çev: Feyzi. Akar, Belge Yayınları, İstanbul, s.270.

³⁹³ R. Bocoock; **a. g. e.**, s.59.

³⁹⁴ Herbert Marcuse; **Tek Boyutlu İnsan**, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997, s.20.

³⁹⁵ Pasi Falk; **The Consuming Body**, Sage Publications, London, 1994, s.144.

değil, onun yanında, belli imajlar yüklenmiş bütün malları, artı, bunların üstlendiği sembolik malzemeleri saran yoğun bir iletişim anlayışıdır”³⁹⁶. Bu kapsayıcı iletişim anlayışı altında bir meta başka bir metaya duyulan ihtiyacı engellemektedir. Bu bağlamda, üretilen şey, metalara ait değer ve anlamlar değil, tüm bir kültürün meta için kullanılabilir bir niteliğe dönüşebilme potansiyelidir. Dolayısıyla günümüzde, Baudrillard’ın deyişiyle, tüketimin tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı birleştirici biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı ödüllendirme yollarının saat be saat önceden ayarlandığı, çevrenin bir bütün oluşturduğu, bütünüyle iklimlendirildiği, düzenlendiği, kültürelleştirildiği noktada yer almaktayız³⁹⁷. Bu, genel anlamıyla bir tür meta-kültür anlamına gelmektedir.

c. Meta-Kültürel Kimlik

Kimlik edinme süreçleri de meta kültürünün burada ele aldığımız biçimleriyle benzerlikler göstermektedir. “Kimlikler, tıpkı tüketim malları gibi, sahip olunmak içindir, ama sadece tüketilmek ve böylece yok olmak şartıyla. Satışa çıkarılan tüketim malları örneğinde olduğu gibi, bir kimliğin tüketimi, yeni ve geliştirilmiş diğer kimliklere duyulan arzuyu söndürmemelidir”³⁹⁸. Meta kültüründe herhangi bir kimlikten başka bir kimliğe geçişi sağlayacak koşullar da metalara yüklenen anlamlar aracılığıyla yaratılmıştır. “İnsanlar, kendi kimliklerini yaratmalarına yardımcı olacağını düşündükleri malları tüketerek, olmayı arzu ettikleri varlık gibi olmaya ve kendileriyle ilgili bu imajı, bu kimliği sürdürmeye çalışırlar”³⁹⁹, böylece kendilerini tüketimin sürekliliği içerisinde bulmuş olurlar.

Meta sirkülasyonu, kimliğin bir metadan diğer bir metaya kolayca aktarılmasını sağlayan dinamik bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Her şey tüketilmeli ise bu ancak değişken bir ruh halinin devamlılığı sayesinde olur. Her ruh hali için ise bir meta bulmak mümkündür. Nitekim kullan at toplumunun anlamı, “sadece üretilmiş malları atmak değildir (tabii bu devasa bir atık sorunu yaratıyordu); aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve

³⁹⁶ Andrew Wernick; **Promosyon Kültürü**, Çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s.148.

³⁹⁷ Jean Baudrillard; **Tüketim Toplumu**, Çev: Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.20.

³⁹⁸ Z. Bauman; **a. g. e.**, s.47.

³⁹⁹ R. Bocoock; **a. g. e.**, s.74.

eyleme ve olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamını taşımaktadır”⁴⁰⁰. Meta kültürünün hâkimiyeti altındaki bir ortamda, insanın kimlik edinme pratiği uzun bir süreç sonucunda edinilen birikimle oluşturulamamaktadır. “Bir insanın kim olduğu artık bir projeler ve kişinin bu projeleri gerçekleştirme kapasitesi meselesi değil, daha çok bir görüntüler ve bunları satın alma kapasitesi meselesidir”⁴⁰¹. Bir insanın kim olduğu, satın alınabilir bir metadır veya sadece metalar aracılığıyla gösterilen bir niteliktir. “Satın alınabilir, uzun süre dayanmayan, kolaylıkla sökülebilen, tamamıyla değiştirilebilir olan sembollerden gevşekçe oluşturulmuş ve genellikle mağazalardan elde edilebilen ‘toptan kimlikler’, çağdaş yaşamın meydan okumalarına karşı koymak isteyen birinin kesin olarak ihtiyacı olan şey gibi gözükmetedir”⁴⁰². Ancak söz konusu toplumsallıkta kabul görebilmek değişen değer ve beğenilere diğer bir deyişle moda uyum göstermekle mümkündür. “Modada herkes her şeyden haberdar olmayı ve elbiseleri, nesnelere ve otomobil konusunda yıldan yıla, aydan aya, mevsimden mevsime kendini yeniden çevrimlemeyi görev bilmelidir. Eğer bunu yapmazsa, tüketim toplumunun gerçek bir vatandaşı olamaz”⁴⁰³. Meta kültürünün sürdürülmesinde işlevi bulunan modalar, bireyselliklerin hem aidiyet üzerinden kurulmuş grupsallıklarını hem de öznellik ve ayrıcalıklılık arzularını tatmin eder. “Bireysel düzeyde moda sosyal bağlılığın yanı sıra bireysel farklılığı da sunmaktadır”⁴⁰⁴. Bireysellik ve kitlesellik tüketim maddelerine yüklenen anlamın kendisini ortaya koyar. “Tüketim maddelerinin kitlesel üretiminde hedef bir yandan isimsiz bir kitle diğer yanı sıra bireysel alıcılardan müteşekkil olarak tanımlanan bir kitledir. Aynı ikilik üretilen bilginin gönderici-alıcı mantığında da tekrar edilir: mesaj eşit derecede tüm alıcı bedenlere gönderilmesine rağmen her biri tarafından bireysellikle alınılanır”⁴⁰⁵. Böylece kitlesel olarak üretilmiş standart metalar, birer farklılık göstereni olarak kabul görür.

Kıyası, meta kültüründe kimlikler metalar aracılığıyla temsil edilir. Bu temsil mekanizması, değişken ve akışkan bir niteliğe sahiptir. Yani herhangi bir meta,

⁴⁰⁰ D. Harvey; **a. g. e.**, s.319.

⁴⁰¹ J. O’Neill; **a. g. e.**, s.135.

⁴⁰² Z. Bauman; **a. g. e.**, s.47.

⁴⁰³ J. Baudrillard; **a. g. e.**, s.117.

⁴⁰⁴ Steven Miles; **Consumerism as a Way of Life**, Sage Publications, London, 1998, s.91.

⁴⁰⁵ P. Falk; **a. g. e.**, s.152.

bir kimlik göstereni olarak işlev görebilir ve bu işlevini de başka kimlik gösterenlerine geçişi kolaylaştıracak şekilde gerçekleştirir. Ancak bu tespit, meta kimliğin toplumsal sonuçlarını anlamak bakımından tam olarak yeterli değildir. Kimliğin metalaşması, toplumsal bağlamda ele alındığında ilk etapta, bir teşhir meselesi olarak kendini ortaya koyar. Bireysel kimlik bu bağlamda, ambalajlanmış bir meta gibi albenisi yüksek tutulmuş kendini sunma, teşhir etme ve beğeni kazanma pratiği olarak yaşantılanır.

d. Meta-kültüründen Kurgusal Gerçekliğe: Deneyim Olarak Yaşam

Meta, burada sahip olunan kimliğin bir göstereni olarak işlev görür. Ancak zamanla meta kültüründe ortaya çıkan bir dönüşüm, hem meta tüketiminin yaygınlaşmasını daha da arttırmış hem de bunu yeni bir içerik ve kurgusallıkla gerçekleştirmeyi başararak, kimlik kabullerinde önemli bir değişime sebep olmuştur. Bu gelişme, metalaşmayı hissedilemeyecek kadar incelikli bir şekilde gerçekleştirerek, meta kültürünün toplumsal olarak yaygınlaşmasını sağlamıştır. Meta kültüründeki postmodernist değişim olarak adlandıracağımız bu dönüşümde, metalara yüklenen; anlam, imaj ve gösterilerin üretimi metalden bağımsızlaşmaya başlamış ve böylece meta için üretilmiş anlam ve değerlerin sadece kendileri için üretimine geçilmiştir. Diğer bir deyişle, günümüzde metanın sadece bir imaj veya değer göstereni olarak ikonikleşerek (ki reklamcılığın ilk işlevi bu yöndedir) tüketime sunulmasından çok, kurgusal bir yaşantı gerçekliğinin üretilmesi ve metanın bu kurgusal-gerçekliğe eklenilerek sunulması gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

“Modern tüketimcilik, bir semboller dizisinin potansiyel tüketici için anlaşılır hale gelmesine de bağlıdır. Bu semboller, yalnızca malların reklamını yapan kapitalist şirketlerin zorlamasıyla tüketiciye kabul ettirilemezler, bunların etkin olması isteniyorsa potansiyel tüketicinin yaşam tarzına da uymaları gereklidir”⁴⁰⁶.

Artık bu yaşam tarzlarının üretimine geçilmiştir. Bu nedenle, günümüz başarılı reklamcılığı da metaya değer yüklemekten çok, yeni eklektik tarzlar, içerikler, karizmalar ve yaşam tarzları yaratarak metayı bu bağlam içinde yerleştirebilmektir. “Başarılı reklamlar günümüzde yaşam dünyalarını ve yaşam tarzlarını kurgulayarak ürünlerin bu yaşam dünyalarının bir parçası oldukları izlenimini uyandırmaktadır”⁴⁰⁷. Bundan sonra, metanın taşıdığı tekil bir anlamdan çok, oluşturulmuş yaşam tarzlarına ve

⁴⁰⁶ R. Bocoock; **a. g. e.**, s.62.

⁴⁰⁷ Rainer Funk; **Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi**, Çev: Çağlar Tanyeri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.33.

deneyimlerine ait kabuller, meta tüketimi için belirleyici durumdadır. Bu durum, meta üzerinde bir yanılsama yaratmaktan, metaların içinde konumlandırıldığı bir ‘yaşam tarzı’ kurmaya yönelik bir geçişi simgelemektedir.

“Meta üretimi ve ürün odaklı hizmetler alanında pazarlama stratejilerinin ilgisi zamanla üründen ürüne aktarılan ama ürünle pek ilgisi olmayan özelliklerin ve niteliklerin kurgulanmasına yöneldi. Bir sonraki adımsa ürüne, yanılsama yaratan bir gerçeklik atfetmek yerine doğrudan, büyük ölçüde ürünlerden bağımsız olan gerçekliklerin üretimine yoğunlaşmaktı. İşte tam da bu gelişme postmodern ben-odaklılığın oluşumundaki belirleyici ekonomik etken gibi görünmektedir.”⁴⁰⁸

Postmodern birey için bir metanın taşıdığı imaj ve gösterene dahil olmak yeterli değildir, onun için önemli olan, kendi tercihleri ile oluşturmuş olduğu sanısıyla kurgusal bir dünyada hareket edebilmektir. Üretilenler de bu duyguyu uyandırdığı sürece talep edilir hale gelir. “Postmodernizmde üst sosyal statü gruplarının yaşam tarzlarını ve tüketim kalıplarını taklit etmek yerine, kendi tarzını bulma, eğlence, heyecan, işte veya oyunda sıkıntıdan kaçma, insanın kendisi ve başkaları için çekici olması gibi konular en önemli yaşam kaygıları haline gelmektedir”⁴⁰⁹. Dolayısıyla üretilenler açısından önemli olan, onun hangi değeri ve imajı doğrudan yansıttığından çok, nasıl bir yaşam deneyimini paylaşmanın veya hangi tür bir yaşam tarzını betimlemenin aracı olduğudur.

Yaşam tarzları, medyadan öğrenilmiş kodların yardımıyla bireyler tarafından kurgusal bir şekilde oluşturulur. Bu nedenle, kapitalist reklamlar, krediler, medya ve meta algısının hazzı, hedonizmi ve daha sonra postmodern olarak nitelendirilecek yaşam tarzlarına, kültürel formlara ve yeni alışkanlıklara adapte olmayı teşvik ettiğini söylemek mümkündür⁴¹⁰. Bunların, postmodern birey açısından tercih edilebilecek temel niteliği ise bağlantısızlığı ve akışkanlığı ‘gerçekçi’ kılmasıdır. Çünkü kurgusal olan şey, gerçek kadar bağlayıcı da değildir.

“Her şey isteğe bağlıdır. Herkesle ve her şeyle adeta oyun oynar gibi ilişki kurulabilir ve kurulmalıdır. Olmayacak hiçbir şey yoktur ve bu nedenle her şey uyar. Ve uyan her şey ‘okey’dir. Hiçbir şey yoktur ki, akıp gitmesin. Her şey akıcıdır. Hiç kimsenin, neyin iyi

⁴⁰⁸ A. g. e.; s.33.

⁴⁰⁹ R. Bocoock; a. g. e., s.87.

⁴¹⁰ Steven Best, Douglas Kellner; **Postmodern Theory Critical Interrogations**, The Guilford Press, New York, 1991, s.15.

*ya da kötü, doğru ya da yanlış, sağlıklı ya da hasta, hakiki ya da yapay, gerçek ya da yanılsama olduğunu söyleme hakkı yoktur*⁴¹¹.

Postmodern bireyin kendi kimliksel kabullerini de yaşam tarzı kurgusuna yönelik sunumlar olarak anlamak mümkündür. Kimlik, bir kurgusal tarzın sunumundan başka bir şey değildir. Yaratıcılık, kendine güven, farklı deneyimlere açık olmak, maceracı bir ruh hali, bu yeni bireyin kurgusal gerçeklikleri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Artık yaşam tarzları alışkanlıklarla biçimlenmez, ‘yaşam tarzı’ kendi hakkında gösterişli bir proje meydana getirme çabasıdır:

*“Tüketim kültürünün yeni kahramanları bir hayat tarzına gelenek ya da alışkanlık yoluyla üzerinde düşünmeksizin benimsemekten ziyade hayat tarzını bir hayat projesi haline getirir ve bir hayat tarzı ortaya koyacak şekilde bir araya getirdikleri ürünlerin, giysilerin, pratiklerin, tecrübelerin, görünümlerinin ve bedensel özelliklerin tikelliğinde kendi bireyselliklerini ve üslup anlayışlarını teşhir ederler*⁴¹².

Kimliklerin ‘yaşam tarzı’ını yansıtmak şeklinde kurulması, metaların tüketimi ve meta kültürünün yaygınlığı için elverişli bir ortam yaratmaktadır. Çünkü yaşam tarzına yönelik oluşturulmuş projeler ve tercihler bireyin kendisinin etkin bir özne olarak hissedebilmesini sağlamakta, kendi tarzını kendisinin oluşturduğu inancını pekiştirmektedir. Böylece meta kültürünün içselleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Çünkü birey artık kendini reklam mantığı tarafından koşullandırılmış metanın gösterdiği anlama uyumlamak zorunda hissetmez; postmodern birey bağımsızlık vurgusu altında, kendi benliğini kendi yaratma yetisine sahip bireydir. Ancak buradaki yaratım “kendinden bir şey yaratmak değil, bir tasarım yapmak, sahneye koymak, yazılım programlarının, yeni tekniklerin ve malzemelerin desteğiyle bir gerçeklik oluşturmak, kendi bedenini, evini, yaşam tarzını süslemek ve biçimlendirmektir”⁴¹³. Diğer bir deyişle, yaratım ve kendini ifade etme, birey tarafından kurgulanmamış veya oluşturulmamış zeminler üzerinde gerçekleştirilir. Sınırlar bellidir. Burada, bir şeyi yaratıyor olmaktan çok, yaratma duygusunu tatmak; bir şeyi tüm sonuçları ile deneyimlemekten çok, deniyormuş gibi hissetmeyi yaşamak önemlidir.

İster sunulu olan bir tarza dahil olunsun isterse de bizzat o birey tarafından medya aracılığıyla sunulan materyaller arasından üretilmiş-kurgulanmış olsun, ‘yaşam tarzı’ kurgusallığında meta kültürüne ait temel mantık tersine dönmüş gibidir. Burada

⁴¹¹ R. Funk; a. g. e., s.55-56.

⁴¹² K. Çağan; a. g. e., s.130.

⁴¹³ R. Funk; a. g. e., s.90.

metalar, anlamlar yüklenmeye devam edebilir ama asıl önemli olan nokta, artık bireyin kendisinin metavari bir işlev yüklenmiş olmasıdır. Birey tercih ettiği ve uyguladığı; yaşam stili, bedenini soktuğu biçim, yediği yemek, okuduğu kitap, gittiği restoran, izlediği film, dinlediği müzik veya eğlendiği yerle kendi hakkında bir sunum gerçekleştirmiş olur. Tıpkı önceden metaya yüklenen anlam gibi, şimdi birey ve ona ait beden dolaysız bir şekilde çeşitli anlamların göstereni olarak kurgulanabilmekte, modası geçtiğinde ise başka bir anlamı göstermek üzere tekrar düzenlenebilmektedir.

Postmodern kimliğin incelikli düzeyi de burada yatmaktadır. Gösterilen anlamlardan hangisinin gerçek anlam olduğu, hangisinin oluşturulmuş kurgusal bir içeriği temsil ettiği birey de dâhil kimse tarafından bilinemez bir hale gelmiştir. “Metalar varoluşlarıyla ve dolaşımlarıyla, toplumsal olanı algılama biçimimiz haline gelmiştir⁴¹⁴. Artık bireyler de meta olarak işlev görebilmektedir. Meta gibi kendini sunmak, yenilik getiren, yüzeysel tarz ve stilleri ayrıcalıklı bir konum olarak görmenin önünü açar. Bir şeyin yeni, farklı veya sıra dışı olması kafidir. Yenilik yaratan kimliğin CV formatına dönüştürülmüş boyutlarıyla iş başvurularında diğerlerinin önüne geçmek mümkündür. Her şey, bir sunum ve tarz sorunudur.

Bireyselliğin bir sunum projesi olarak oluşturulduğu dönemde, bireysel oluşumların ben-merkezli perspektifini ikiye ayırmak mümkündür. Postmodern dönemde bireyselleşmenin iki ayrı yönelimi aktif ben odaklılık ve pasif ben odaklılık olarak ikiye ayrılabilir:

“Aktif ben-odaklı karakter tipik bir ‘işbitirici’dir. İster kurgulayıcı veya yaratıcı, ister arzıcı veya eğlendirici olsun daima bir şey ‘yapmaktadır’. Bu eylem alanlarından biri mesleğidir; aktif ben-odaklı karakter için meslek, içten gelen bir motivasyonla bir dizi projenin gerçekleştirilmesi demektir. Yaptığı işle kendini gerçekleştirmeyi istemekte ve bu nedenle keyif dolu bir çalışma gücü ve iradesi göstermektedir. Ama ortaya koyduğu şey kendine yönelik de olabilir. Böylece ‘kendinden bir şey yaratmakta’, dış görünümünü, imajını, dişiliğini veya erkekliğini fitness programlarının, estetik ameliyatların, kişilik eğitimlerinin desteğiyle yaratıcı bir biçimde yeniden üretmektedir.”⁴¹⁵

Aktif bireysellik etkinlik, canlılık ve hareketliliği ima etmektedir. Aktif birey kendi bireyselliğini gerçekleştirme derdinde hareket ederek, çalışma yaşantısını ve

⁴¹⁴ Susan Willis; **Gündelik Hayat Kılavuzu**, Çev: Aksu Bora, Asuman Emre, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.187.

⁴¹⁵ R. Funk; **a. g. e.**, s.88-89.

bireysel kimliğini ‘gösteri’ niteliğine büründürür. İş koliktir, çalışmayı sever, işiyle kendini gerçekleştirme motivasyonuna sahip olur. Ayrıca kendini, iş dışında ama aynı işi örgütlediği biçimde bir proje olarak ‘yaratma’ çabası içersindedir. Bu nedenle, bedenini biçimlendirmek, kendine özen göstermek, modayı takip etmek veya imajı konusunda bir farklılık ortaya koymak önem kazanmaya başlar. Üstelik çok çalıştığından yeme, içme ve eğlenme konusunda da oldukça incelikli ve bitimsiz zevklere sahiptir. *Yuppi* olarak da tanımlanabilecek bu birey tipi “sıkı çalıştığı için sıkı da eğlenmelidir. ‘Kayarken beynim boşalıyor’, ‘Denize açılınca dünyayı unutuyorum’ diyebilmek onun da hakkıdır”⁴¹⁶. Üstelik tüm eğlence biçimleri bir zorluğun mükâfatı olarak herkesin tatmayı hak etmediği veya keşfetmenin farklı bir hüner gerektirdiği etkinlikler olarak da algılanabilir. Yaşam tarzı konusundaki yaratıcı pratikler bu bireyin üretimidir.

Tercih edilen restoranlar veya yemekler, giysiler, marka takılar, eğlence biçimleri bir yaşam biçimine ait seçkin zevklerin yaratılması için sürekli olarak düşünülen unsurları oluşturur. Tüm bu zevklerin harmanlanması, estetize edilmiş bir yaşam tarzının sunumuna ilişkindir. Tarzıyla bir fark ve incelik yaratmak aktif ben merkezli birey için yaşamın kendi eksenini etrafında tekrar üretilmesidir. Pasif ben-odaklı karakter ise etkinliğini daha farklı bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Aktif ben-odaklı karakter jogging yapmakta, spor salonlarında bedenini çalıştırmakta veya meditasyonla iç dünyasında ortaya çıkacak tecrübelerine yönelmektedir; buna karşılık pasif-ben odaklı karakter spor karşılaşmalarını izleyerek, televizyonun karşısına geçip spiritüalist ustaların verdikleri dersleri dinleyerek etkinleşmekte ve bu yaşantılara ‘canlı’ ve interaktif olarak katılmaktadır”⁴¹⁷.

Pasif ben-odaklı karakterin yaşama katılımı kurgusal bir nitelik taşır. Yaşamda olmak, bağlantılar kurmak ve kendi için bir proje oluşturmak bu tür bir birey için de önemlidir. Ancak o öne çıkmayı, hareket halinde olmayı hayal etmemektedir. O, aktif bireyin aynadaki aksidir. Onun için oluşturulmuş izlekleri takip etmek, yaşamı deneyimlemek olarak algılanabilir; bu nedenle de o, sıradan bir tüketici veya izleyicidir. Ünsal Oskay’ın betimlediği modern birey tipi bu sıradanlığı yansıtmaktadır:

“İşlikteki ve işlik dışındaki yaşamıyla reel-dünyada istediği düzeyde toplumsal statü ve kimlik edinme olanağı bulamayan çağdaş insan, bu gereksinimini reel yaşamın ‘kenarındaki’ düşselleştirilmiş

⁴¹⁶ Hayri Kozanoğlu; **Yuppieler, Prenler ve Bizim Kuşak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.58.

⁴¹⁷ R. Funk; **a. g. e.**, s.89.

yaşam alanlarında bulmaya çalışmaktadır. Bu amaçla tüketimini arttırmakta; aldığı giysilere, eşyalara, otomobiline vb. bunların aynı anda binlercesi üretilmiş seri imalat ürünü olduklarını unutarak, sadece kendisine aitmiş, özgül ve biricikmiş gibi kişilik atfetmekte, bu amaçla, arabasının üstüne 'çiçek resmi' yapmakta ya da değişik renkte bir şerit çekmektedir”⁴¹⁸.

Pasif ben-merkezli birey, kendisi için katlanılması pek de mümkün olmayan bir yaşamı pasif etkinliği ile bir nebze de olsa tölare edebilme niyetindedir. Ancak ne olursa olsun burada ele aldığımız iki karakter yöneliminde de belirleyici olan etken ben-merkezliliktir. Dolayısıyla metalaşan kültürün ister katılımcı bireysellik kurgusu isterse de kurucu-projeci birey iması olsun her ikisi de ben-merkezlilik üzerinden biçimlenmiştir. Bu kurgusallığın her iki biçiminde de kendini kabul ettirmek, kendini memnun kılmak gibi bireyin kendisini ön plana aldığı diğerkâmlıktan uzak davranış biçimlerini görmek mümkündür. Bunun nedeni ise piyasa mantığının hâkim konuma yerleşmiş olmasıdır. “Aslında, piyasa, ben merkezci bir güdülenimin dışında kalan herhangi bir güdülenim biçimini kavramayı zorlaştıran bir bireysel kimlik anlayışı yaratır. Bireyin peşinde koştuğu arzuların mahiyeti ne olursa olsun, onu harekete geçiren daima kendi arzularıdır ve hedeflenen de kendi doyum”⁴¹⁹. Dolayısıyla bu doyum, aktif edimlerle veya kitle iletişim araçları üzerinden öğrenilmiş pasif değer ve tarzlarla da elde edilebilir.

Piyasa mantığı içersinde beliren bireyselliğin ben-odaklılığı ironik bir nitelik taşımaktadır. Bu bireyselliğin altında;

“kendini ihtiyaçlarına esir etmiş, hem aşırı derecede tutkun, ama tutkunluğunu çıkar ilişkilerine kanalize ederek bilinç altına atmış; hem kendisinden başka toplumsal aktör tanımayan, ama aynı zamanda başkaları tarafından tasvip edilmek, beğenilmek, kabul edilmek için yanıp tutuşan, hem tek başına kendini mümkün olmayan hem de toplumsallığını soyutlayarak, kendini de bir aracı statüsüne indirgeyen insan modeli yatmaktadır”⁴²⁰.

Piyasa toplumu bireyi için önemli olan yarattığı tarz ile fark edilmek, beğenilmek ve ya tercih edilebilir hale gelmektir. Üstelik “bir imajın (seçkin markalı giyim eşyaları ya da moda araba gibi gösterge sistemlerinin satın alınması yoluyla) edinilmesi, işgücü piyasalarında kendini sunmanın son derece önemli bir unsuru ve dolayısıyla bireysel kimlik, kendini gerçekleştirme ve hayatın anlamı yönündeki

⁴¹⁸ Ünsal Oskay; **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.186.

⁴¹⁹ Ross Poole; **Ahlak ve Modernlik**, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.192.

⁴²⁰ Ahmet İnsel; **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.126.

arayışlar için belirleyici bir faktör haline gelir”⁴²¹. Yani toplumsal kabul görme arzusu halen önemli bir noktadır. Ancak bu kişisel çıkar sağlayacağı ölçüde değerli olmak durumundadır.

Neticede yeni dönemle birlikte, kültür ve buna bağlı olarak kimliklenme biçimlerinde önemli bir değişimin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Yukarıda ele aldığımız bu kimliğin çeşitli biçimleri akademisyenlerin kimliksel kabulleri için de belirleyici olabilmektedir. Ancak bu bağlantıyı tartışmadan önce Türkiye ölçeği ile çerçevelenmiş bir kültür ortamını da ele almamız gerekmektedir.

III. Türkiye’de Neo-Liberalizm ve Kültür

Türkiye’de de neo-liberal süreçlerin hızlandığı evre olarak, 1980 sonrası dönem gösterilebilir. 1980’de askeri darbeye birlikte, depolitize edilerek kimliksizleşen bireylerin, kendini ifade etme biçimlerinin, hızla metalaşan bir kültüre kanalize olduğundan söz etmek mümkündür. 1980 darbesi ile öncelikle, politizasyona hız kazandırdığı var sayılan siyasal akımlar çökertilmiş ve doğan boşluk, siyasal anlamda devletin resmi ideolojisi ile çelişmeyen bir muhafazakârlıkla, ekonomik alanda ise serbest piyasa amentüsü ile doldurulmaya başlamıştı⁴²². Bu süreçte, muhafazakârlık, halkın dini duygularını siyasal alana taşıyarak yönetimin meşru görülmesini sağlıyor, diğer yandan da ekonomi biliminin de katkısıyla teknikleşmiş bir neo-liberal ekonomi politikası, objektiflik görünümü altında çağın gereği olarak empoze edilebiliyordu. Üstelik Batılı bir format olarak yeni liberal ekonomi, siyasal *nötr*’lüğü ile muhafazakârlıkla da çelişmiyordu. Böylece, “toplumsal alanda var olan geleneksel yapıların Cumhuriyetle uzlaşmasını sağlayacak teorik imkân, liberal epistemolojinin ‘nötralite’ kavramında”⁴²³ bulunmuş oluyordu.

Ekonominin liberalleşmesinin sancılı toplumsal sonuçları, muhafazakâr ideoloji tarafından yönlendiriliyor; insanlar maddi dünyanın zorlamaları altında gün

⁴²¹ D. Harvey; **a. g. e.**, s.322.

⁴²² Serbest piyasa girişimi darbeden sonra alınan 24 Ocak kararları ile gerçekleşmişti. “Yeni strateji üç düzeyde önceki dönemde geçerli dengeleri değiştiriyordu. Birincisi; Emek-sermaye ilişkisini sermaye lehine iyi bozuyordu. İkincisi; Sermaye içi dengeleri üretici sermaye aleyhine, finans ve rantiyeye sermayesi lehine değiştiriyordu. Üçüncüsü de; Devlet-sermaye ilişkisi değişime uğruyor, devletin ‘görelî özerkliği’ de ortadan kaldırılıyordu”. Fikret Başkaya; “Türkiye’nin 1980 Dönemeci”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.983.

⁴²³ Nilgün Toker, Serdar Tekin; “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: 3**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.97.

geçtikçe cemaatçi örgütlenmelere sığınıyor, kaderci bir anlayış gittikçe ağırlığını hissettiriyordu. Üstelik ekonominin politik alandan ayrılarak, kendiliğinden işleyen piyasa mantığını çözümlenmeye çalışan teknik bir meseleye indirgenmiş olması da sosyal adalet, hukuk devleti gibi emek üzerinden politize olmayı gerektiren sorunları ele almayı engelliyordu. Bu, temiz bir teknokrat ekip yönetimi olarak anlaşılıyordu. “Toplumda başlatılan genel depolitizasyon sürecinin tamamlayıcı parçalarından biri olan bu ‘temiz’ politika yapan teknokrat ekip, geçmişin politikasını, hatta parlamento içindeki politikayı ve genel olarak ‘politikayı’; ‘politik maksatlı’, ‘ideolojik’ ve (kötü) ‘politika ilan etmekte’”⁴²⁴ idi. Dolayısıyla 1980 sonrası dönem, piyasa işlerliğinin ön plana çıktığı ve liberal pazar ekonomisinin tarafsızlığı ile belirlenmiş işbiriciliğin, girişimciliğin ve pragmatist teknokratlığın politik olmadığı için temiz ve değerli görüldüğü yıllardı. Artık ideolojiler geride kalmıştı; yeni iktidar “ideolojilerin yarı canlı halde mezara gömüldüğü bir dönemde, tüccar zihniyetli pragmatizme tarihin en rahat at koşturma imkânını yaratan rüzgârları uyanıkça kucakladı”⁴²⁵. Pragmatist yönetim anlayışı, politik olandan ayrı bir yönetim ve temiz siyaset anlayışını ortaya koyarken muhafazakâr ideolojinin de resmi yönetim anlayışı içersinde yerleşikleşmesini sağlayabilmişti. Önemli olan hizmetin kendisiydi artık.

Görünürde, yönetim anlayışı siyasal anlayıştan uzaklaştığından; emek, sosyal hak ve adalet gibi politik kavramlar gün geçtikçe değerini yitiriyor, ayrıca ekonomi bilimi ve pratiği içersinde de politik ve sosyal kavramlar olarak görülmelerinden dolayı mantıksal önermeler olarak sembolleştirilemiyorlardı. Bu nedenle, “80’lerin egemen söyleminde ‘emek’ ve ‘sömürü’ kavramları gözden düşmekle kalmadı tümüyle bir yan anlamdan, bir çağrışımdan, bir ideolojik yükten ibaret kaldı; yok edilmek ya da bir an önce unutulmak istenen bir solculuğu, onunla özdeşleştirilen bir bölüğü ya da iktidarı simgeler oldu”⁴²⁶.

Söz konusu bu dönüşümler, Türkiye’yi 1980’lere hazırlayan politik girişimlerle yakından ilgiliydi. “1980’ler piyasanın gereklerinin milliyetçi muhafazakârlık ile telif edildiği yeni sağın hegemonik atağıyla açılmıştı”⁴²⁷. Türkiye’de 1990’lar ve sonrası ise

⁴²⁴ Taha Parla; **Türkiye’de Siyasal Rejimler 1980-1989**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.153.

⁴²⁵ Can Kozanoğlu; **Cilalı İmaj Devri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.20.

⁴²⁶ Nurdan Gürbilek; **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s.25.

⁴²⁷ A. Özkazanç; **a. g. m.**, s.642.

bu sürecin derin izler bıraktığı yıllar olmuştur. Bu gelişmeler, her ne kadar liberal siyasi fikirlerin gündeme gelmesine neden olsa da modernleşme olgusunun kamusal yönüne ağır bir darbe indirmişti.

“1980’lerdeki yeni sağ pratiklerin sonucu, yeni sağcıların iddia ettikleri gibi gelenek ile modernlik; liberalizm ile muhafazakârlık arasında özgün bir sentez yoluyla modernleşmenin derinleşmesi olmayıp, mevcut modern dinamikleri zedeleyen toplumsal ve kamusal bir çözümlüş olmuştur. Yeni sağın bir yandan neo-liberal politikalarla kapitalizme yapısal uyum sağlama, öte yandan buna uygun biçimde toplumu radikal biçimde depolitikleştirme çabası sonuçta ortaya sivil toplum, hukuk devleti ve yurttaş gibi ‘liberal’ terimlerle değil de dinsel tarikat, cemaat, siyasal şiddet, çete ve mafya gibi neo-liberal terimlerle analiz edilmesi gereken bir siyasal alan çıkardı”⁴²⁸.

Bu nedenle, günümüz Türkiye’inde, piyasa mantığı ve muhafazakâr toplumsal biçimleri, Türk gündelik yaşantısının görünürdeki gelgitli ortamının altındaki egemen söylemsel pratikleri belirler niteliktedir. Ancak muhafazakâr söylemle kurulan ortak yönlere rağmen metalaşma kültürüne, bu çalışma içerisinde ayrı bir önem atfedeceğiz⁴²⁹. Çünkü ağırlıklı olarak kültürel ortamın yeni değerlerinin izlekleri, bu bağlam içerisinde geliştirilmektedir. Neo-liberal dönemde daha önce olmadığı kadar muhafazakâr öğeler mevcuttur ancak yine de piyasa mantığı onu da zaman zaman zorlayabilmektedir. Piyasacılık, kendilerini söylemsel olarak kısmen piyasa kültüründen uzak tutmaya çalışan muhafazakâr ideolojiler için de yeni değerlerin yaratılmasında etkili bir işleve sahiptir. Söz konusu bağlantılar, radikal muhafazakârlığı dahi törpüleyebilme veya onu kendine göre karikatürize edebilme potansiyeline sahiptir ve üstelik bunu gerçekleştirirken, kendi politik işlevini nötralize etme imkânına sahip olması nedeniyle de çağın en incelikli ideolojik perspektifi olarak görülmek durumundadır. Piyasalaşma hegemonik söylemdir, diğer ideolojiler buna eklemlediği oranda hegemonyanın önemli bir bileşeni haline gelmektedir.

⁴²⁸ A. g. m.; s.642.

⁴²⁹ Piyasalaşmanın toplumsal dinamiklerin harekete geçmesini engelleyen yönü göz önünde bulundurulduğunda muhafazakâr bir toplumsal dinamik olduğu kabul edilebilir. Belki de muhafazakârlık ve piyasacılık arasında kolay bir ilişki kurulmasının ardında bu dinamik yatmaktadır. Ancak yine de muhafazakâr söylemin önemli dayanak noktalarından biri de böyle bir karşıtlık üzerine kuruludur. Üstelik piyasacılık söylemi de toplumsal alandaki cemaatleşme vurgusunun kendine uygun pratik yararını kullandıktan sonra reddetme eğilimi de taşır. Ancak neo-liberal paradigma şimdilik böyle bir ortaklığı gerekli kılmaktadır. Biz çalışmamızın bundan sonraki kısmında söz konusu bu ortaklığa rağmen, piyasalaşmayı muhafazakarlığı da zorlayan bir süreç olarak görmek eğilimindeyiz.

Piyasalaşmanın kültürel ağırlığı olarak isimlendirebileceğimiz bu gelişmeler, Türkiye’de darbe sonrasında hemen sonra yürürlüğe konulmuştu⁴³⁰. 24 Ocak kararları bu yönde bir etki yaratmak üzere kabul edilmişti ve 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal’ın önderliğindeki ANAP’ta benzer politikaları benimsiyordu⁴³¹. Turgut Özal, bu amaçla ilk olarak, serbest piyasacı ekonomi politikalarını gündeme soktu. “Turgut Özal’ın başbakan seçilmesinden kısa bir süre sonraki ilk icraatı TPKK’nı değiştirip döviz alım satımını serbest bırakmak, bankalarda döviz tevdiat hesabı açılmasına izin veren düzenlemeleri hayata geçirmektir... Buna paralel olarak yürürlüğe giren yeni ithalat rejimi ile de ithalat tamamıyla serbest bırakıldı”⁴³². Böylece, 1980 öncesinde insanların ulaşamayacağı ürünler piyasada yerlerini aldı.

1980’den sonra Türkiye, Batılı anlamda bir dönüşümü kendi pratiklerine uygulama imkânı bulmuş oluyordu. Piyasada Batılı yaşam biçimlerinin örneklerine ait malları bulmak gittikçe kolaylaşıyor, her kanattan politik hareketler geleceğin yeni imkânlarının şekillendiği mecralar olarak değil, geçmişin karanlık günlerinin öznelere olarak kabul ediliyordu. Böylece, tüketim toplumuna ait kodlar için uygun bir siyasal ve kültürel ortam yaratılmış oluyordu. Çalışma, emek, iş gibi kavramlar kimliksel kabullerde önceliğini kaybediyor, bireyler tükettikleri ve gösterdikleri ile kendiliklerinin oluşturulacağına gün geçtikçe daha çok inanır hale geliyordu.

Neticede bu dönemde, “tüketim kalıpları büyük önem kazandı ve insanlara tükettikçe birey olabilecekleri, tükettikçe farklı olabilecekleri sokuşturuldu hep”⁴³³. Söz konusu bu süreç gelişmekte olan reklamcılık sektörü ile de hız kazandı.

“Reklamların dili yalnızca sözü görüntünün, imgenin hizmetine sunmakla kalmadı, aynı zamanda bütün kültürü bir malın pazarlanmasında kullanılacak bir hammaddeye, sınırsız bir

⁴³⁰ Ancak ANAP iktidarından önce darbenin kurduğu hükümetler tarafından alınan bir takım kararlar da ekonomide liberalleşmeye yönelikti. Özellikle 24 Ocak kararları bu nitelikteydi. 24 Ocak kararları ile ithalatın serbestleştirilmesi, Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesine son veren gerçekçi kur politikasına geçilmesi, ihracatın, yabancı sermayenin özendirilmesi, ihracata sigorta ve finansman ile kurumsal destek sağlanma öngürülmüştü. Murat Koraltürk, Cem Çetin; “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: 7**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.349.

⁴³¹ Bu yeni anlayışta liberalizmin muhafazakarlıkla olan ilişkisinin yeni boyutlarını görmek mümkündür. “1980’lerde Özal’ın yeni sağ anlayışının barındırdığı liberal fikirler iki temel üzerinde şekillendi. İlki bürokratik-hantal devlete karşı çıkarılan ‘girişimci birey’; diğeri ise İslami-muhafazakar bir kimlik üzerinden devlete karşı çıkarılan ‘millet’ idi. Özal kendi söyleminde piyasanın gerekleri ile milliyetçi-muhafazakarlığın gereklerini başarılı biçimde harmanlıyordu”. A. Özkazanç; **a. g. m.**, s.640.

⁴³² Rıfat Bali; **Tarz-ı Hayattan Life Style’a**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.27.

⁴³³ C. Kozanoğlu; **a. g. e.**, s.124.

alıntılar toplamına da dönüştürdü. Kültürle ilişkiyi bir jest ve büyülenme, bir ani uyarı ve şok, bir vitrin ve seyir ilişkisi haline getirdi”⁴³⁴.

Tüketim kültürü kalıpları içerisinde konumlandırılmış bir yaşam formatına kavuşabilmek de yeni bir yaşam ve çalışma kültürünün yerleşikleşmesini gerektiriyordu.

“Artık gençlerin zihinlerini ve hayallerini yetmişli yıllarda olduğu gibi Marx, Engels ve ‘komprador patronlar’ değil, İngilizce ve bilgisayar kullanmayı öğrenmek, üniversiteden mezun olduktan sonra ne yapıp yapıp özel sektörün önde gelen şirket ve bankalarından birine girmek ve zaman içinde başarılı birer işadamı veya yönetici olmak meşgul ediyordu”⁴³⁵.

Bu taleplerin kaynağını ise oluşmaya başlayan seçkin sınıfa benzeme kaygısı oluşturuyordu. Yükselmeye başlayan yeni yönetici sınıf, yeni değerlere uygun olarak kendini yerel politik söylemlerden uzak tutuyor, teknik bir yönetim anlayışını benimsiyordu; çalışma biçimleri hizmet sektörüne kayarken, prezantabl olmak ön plana geçiyor, günün her saati, çalışmak için uygun bir hale geliyordu; çalışma hayatında bir farklılık yaratmak, diğerlerinin önüne geçmek önemli oluyordu. Yeni iş alanları bu trendleri yansıtacak şekilde gelişmeye başlıyordu. Dolayısıyla artık çalışma zamanı ve mekânı da tüketim etkinliğinin kalıpları ile biçimleniyordu. Çalışma dışı zaman dilimleri de yeni yönetici sınıfın incelikli zevkleriyle biçimlendiriliyordu. Elbette ki bu sınıf, alt sınıflar için de belirli tarzlardaki yaşamın ikonik sembolleri haline geliyordu. Yeni trendlere eklenen medya ikonları da takip edilecek kimliklenme pratikleri için bu süreci hızlandıran bir etki göstermeye başlamışlardı. Her gösteri belli bir takipçiliği de beraberinde getirdi. Neticede “bir çok şeyin gösterildiği için ve seyredildiği kadarıyla değer kazandıği bir toplum çıktı ortaya”⁴³⁶.

Değişen yeme-içme kültürü, şehrin yeni çehresi, yeni mekânlar (barlar-restoranlar, eğlence merkezleri, alış-veriş merkezleri) kısa sürede Türk gündelik yaşantısını dolduran ve renklendiren öğeler haline geldi. Oteller, tatil beldeleri, turistik mekânlar, eğlence yerleri, statlar, spor alanları, yaşanılan siteler, hatta özel hastaneler yeni bir yaşam biçiminin mekânları olarak örgütlenmeye başladı. Yaşama dair yeni tatlar ve yeni deneyimler bu mekânlarda keşfedildi. Söz konusu incelikli yaşantıları

⁴³⁴ N. Gürbilek; **a. g. e.**, s.24.

⁴³⁵ Rıfat Bali; “80’li ve 90’lı Yılların Mirası”, **Birikim Dergisi**, S. 152-153, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.207.

⁴³⁶ N. Gürbilek; **a. g. e.**, s.29.

satın almaya gücü yetmeyenler de zaman zaman önlerine medya aracılığıyla sunulmuş bu yaşamlara kızgınlıklarını ısrarla kendi geleneksel kültürünü sürdürerek göstermeye çalıştı ama çoğunlukla bu renkli hayatın sıkı bir takipçisi haline geldi. Gücü yettiğinde renkli kültürü takip etmeye çalıştı ama her yakalamaya çalıştığı anda takip ettiği değer demode olmaya da yüz tuttu. O, yetiştikçe trendler değişti. Sonuçta gündelik hayatın sıradanlığı, boş vermişliğe varan zevksiz bir eğlence kültürü ya da kopya veya korsan yaşam tarzı içerikleri ile şekillendirilmiş umutsuz çabalarla geçirtilen bir hayat biçimi haline dönüştü.

Elbette bu gelişmelerden üniversiteye yönelik kabuller de etkilendi. Üniversite iyi bir iş için gerekli bir aşama ama bunun da ötesinde prestij meselesi olarak algılanmaya başladı. Özellikle piyasanın ihtiyaç duyduğu yöneticiler için oluşturulmuş üniversiteler bu konuda öncü rolü oynadı.

“Serbest piyasa ekonomisinin yarattığı gelişme ve dinamizm, Amerika başta olmak üzere Batı dünyasının iş yönetimi tekniklerine vakıf genç kadrolarla sürdürülebilirdi. Bu nedenle Amerikan tarzı eğitim veren Türk üniversiteleri ile seksenli yılların sonundan itibaren de Amerikan üniversiteleri, yeni Türk elitleri yetiştiren en önemli merkezleri oluşturdular”⁴³⁷.

Ancak sorun sadece yeni Türk elitlerini yetiştirme meselesi değildi. Bunun da ötesinde yeni üniversite, diğerleri arasında tercih edilmeyi mümkün kılacak bir farklılık yaratmak veya yeni bir ‘yaşam biçimi’ sunmak için metalaşan mekânlar haline gelmekteydi. Üniversite adayları için de bilim ve üniversiteden anlaşılan şey, yeni kültür içersinde değişmeye başlamıştı. *Trendy* olan ve geleceği açık görünen mesleklere yönelmek, bunlara göre tercih listeleri oluşturmak, hatta okumayı eğlenceli bir hale getirmeyi başaran üniversitede bunları gerçekleştirmek önemli hale geliyordu. Artık üniversite toplumsal veya fiziki dünyaya dair tartışmaların içselleştirilmeye başlandığı bir kamusal alan olarak görülmüyor veya bunlar hakkındaki sorgulamaların ön plana çıktığı eleştirel perspektiflerin dolambaçlı yollarında kimse yolunu kaybetmek istemiyordu. Bundan sonra, pek de anlamı sorgulanmayan, çerçeveleri önceden katı biçimlerde çizilmiş araştırma projelerine katılmak, yurtdışı değişim programlarından faydalanmak, katılımcı eğitim imkânlarını deneyimlemek veya yabancı dilde eğitim alabilmek öğrencilerin üniversite tercihlerini belirleyen nitelikler arasında yer alıyordu.

⁴³⁷ R. Bali; a. g. e., s.49.

Öte yandan neo-liberal politikaların kurum olarak üniversite tarafından benimsenmesi ve uygulamaya konulması da bir kurum olarak üniversiteyi yeni rollerin taşıyıcısı konumuna sürüklemekteydi. Öte yandan akademisyenler de böyle bir kurumsal yapının sunduğu ortamda çalışmak durumundadırlar. Söz konusu bu sürecin, akademik praksis ve akademisyen kimliği üzerinde bir takım etkileri bulunmaktadır. Batı’da özellikle Amerika’da başlayan yeni üniversite modeli çok geçmeden diğer ülkelere de yayılmış ve Türkiye’de de benzer gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

1980’lerle birlikte, Amerika’da başlayan ve tüm dünyada yayılan yeni üniversite anlayışı, girişimci üniversite olarak isimlendirilmektedir. ‘Bilgi toplumu’nun üniversitesi olarak görülen bu yeni üniversitenin yetiştirdiği insanın;

“a) teknolojik gelişmelere ve bunların yol açtığı değişime adapte olabilmek ve sürekli olarak kendini yenileyebilme yeteneğine, b) ileri teknolojilere aşinalık, özellikle de bilgisayar okur yazarlığına, c) kendi mesleki alanındaki derinlemesine bilginin yanı sıra diğer alanlarda da asgari bilgilere sahip olma niteliğine, d) en az bir yabancı dilde yazılı ve sözlü iletişim yeteneğine, e) grup halinde, çalışabilme, özellikle disiplinlerarası çalışma yapabilme beceri ve yeteneğine sahip olması beklenmektedir”⁴³⁸.

Söz konusu bu içerikleri yansıtan üniversite modeli çok geçmeden YÖK tarafından da benimsendi ve uygulamaya konuldu. Ancak öncelikle girişimci üniversite ve üniversite ile piyasa ilişkilerinin yeniden örgütlenmesiyle Batı üniversitelerinin nasıl etkilendiğini ve hangi gelişmelerin yaşandığını anlamak, bu sorunu daha derinden analiz edebilmenin yollarını açacaktır. Üstelik böylece Türkiye akademisyeninin mesleki pratikleri bağlamında değişen kimliksel kabulleri için de bir takım verilere ulaşmak mümkün olabilecektir.

⁴³⁸ Nuri Ersoy, Hayrettin Kaya; “Üniversite Sisteminde Tıkanıklık ve Yeni Arayışlar”, **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, Yay. Haz.: Emine Akalın, Hakan Aydoğdu, Reşat Saraoğlu, Bağlam Yayınları, Ankara, 1997, s.285.

C. PİYASA EKONOMİSİNDE ÜNİVERSİTELER

*“Bilgi satılmak üzere üretiliyor
ve satılmak üzere üretilecek,
yani bir üretimde kıymetlendirilmek üzere
tüketiliyor, tüketilecek.
Her iki durumda da amaç mübadeledir”⁴³⁹.*

Üniversite, toplumun ötesinde ve onun temel dinamikleri dışında işleyen bir vaha olarak ütopyikleştirmek, onun tarafından üretilen bilginin soyutlamadan başka bir şey olamayacağını kabul etmek anlamına gelmektedir. Ancak üniversite, toplumun temel dinamiklerinin tam ortasında yer alan somut bir kurumdur ve ürettiği veya aktardığı bilgi de o çağın bilgisiyle örtüşmektedir.

“O çağın bilgisi (ise), o çağda yaşanan her türdün insan-insan, insan-nesne, nesne-nesne ilişkinin bilgisi oluyor. Toplumsal yaşamın üzerinde bir yerde değil de ortasında duran üniversite, ürettiği ve aktardığı bilgiyi de toplumsal yaşamın süzgecinden geçiriyor. Dolayısıyla üniversiteyi belirleyenler toplumun genel ekonomik, ideolojik ve siyasi formları oluyorlar.”⁴⁴⁰.

Her ne kadar, neo-liberal çağın temel dinamiği, politik öznenin sonunu veya bilginin anti-toplumsal nitelikleriyle geçerli olabileceğini dayatıyor olsa da; üniversite, neo-liberal bir ortamın işleyişi içerisinde, toplumsal ve politik süreçlere bağımlı bir konumdadır. Bu bağlamda “bilimin yüksek bir oranda sosyal bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Bu, onun, saf, ayrı ve geniş bir içsel sosyal yapıya sahip olması kadar, devlet, eğitim, tüketim, çalışma ilişkileri ve yatırım araçları gibi bütün diğer sosyal kapsamlarla da çoklu bağlantılarla ilişkili olması anlamına gelmektedir”⁴⁴¹. Fakat neo-liberal bilginin üretilme biçimleri sosyal tarafsızlık iddiasına sıkı bir şekilde bağlıdır.

Neo-liberal dönemin bilime yönelik tutumu ayrıntılı bir şekilde geçerli bilginin verimli olması üzerine kurulu bir teknik tarafsızlığa dayalıdır. Özellikle, “mevcut koşullar altında, neo-liberal zihniyetin temel varlıklarından olan ‘tarafsızlık’ öncülünün eğitime yansımaları, esasen, yüksek öğretim sistemini siyaset-dışılığı idealleştirilen bir başka alana – piyasaya – göre ayarlanması çerçevesinde olmakla neo-liberal siyasal-ideolojik yapılanmanın muhafazası açısından işlevsel”⁴⁴² bir görüntü sunmaktadır.

⁴³⁹ J. F. Lyotard; **Postmodern Durum**, Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.20.

⁴⁴⁰ Semih Tatlıcan; “Üniversitede Solun Çıkmazı ve Yeniden Alternatif Olabilmek”, **Birikim Dergisi**, S.35, İstanbul, 1992, s.32-33.

⁴⁴¹ Mike Hales; **Science or Society? The Politics of The Work of Scientists**, Pan Books, London and Sydney, 1982, s.57.

⁴⁴² Ayşegül Ergül, Simten Coşar; “Siyaset-İdeoloji-Eğitim: YÖK Tartışmalarının Resmi Sınırları Üzerine”, **Doğu-Batı Dergisi**, S.30, Ankara, 2004/2005, s.59.

Dolayısıyla bu tarafsızlık söylemi içerisinde de politik ve toplumsal bir yön bulunmaktadır.

Öte yandan, üniversitenin politik işlevi ilk etapta, toplumsallıktan imtina edilmiş bir tekniğe ve tarafsızlığa indirgenen bilimsellik tasavvurlarıyla değil; akıl, kültür veya ulusa ilişkin toplumsal düzenleme işleviyle belirginlik kazanmıştı. Ancak yaşadığımız çağda bilgiye ve üniversiteye yüklenen yeni anlamlar bağlamında, “bizlerin akıl, kültür ve milliyetçilikle bağlantılandığımız üniversite artık geçmişte kalmıştır”⁴⁴³. Artık bunun yerini, kendi gizemini doğallık söyleminde kuran ve kendi kaderini mümkün tek tarz olarak dayatan yeni bir ideoloji almıştır. Buna kısaca, piyasa fetişizmi demek mümkündür. “Kampusta, başka ideolojiler, akıl ideolojisinin yerine geçmektedir: Araştırma, girişimcilik, mükemmeliyet ve katılım. Motive edici bayraklar, sadakat sembolleri ve yeni akademik kimlik biçimleri sağlarlar”⁴⁴⁴. Üniversitelerin bu tarzda örgütlenişi yeni bir olgudur.

Yine de, üniversitelerin piyasada kullanılabilir bilgi üretme çabası oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak bunlar henüz üniversitenin bütünlüklü kimliğini değiştirecek yaygınlıkta da değildir. Örneğin 1887 yılında ABD eyalet üniversitelerinde tarımsal deney istasyonları, üniversite sanayi işbirliği ve teknolojik ar-ge faaliyetlerinin ilk örnekleri olarak görülebilir; daha sonraları Stanford, Berkeley ve Caltech gibi üniversiteler ‘Silicon Valley’ adı ile anılan sanayi bölgesi; MIT ve Harvard Üniversitesi Rout 128 üzerinde yoğunlaşan çoğu küçük ölçekli teknoloji yoğun şirketlerin oluşturduğu ilişkiler de sanayi-üniversite ar-ge işbirliğine örnek olarak gösterilebilir⁴⁴⁵. Bu gelişmeler, üniversitenin gün geçtikçe sanayi için kullanılabilir bilgi üretmeye yoğunlaştığı ve ürettiği bilginin metalaşmaya başladığının göstergesidir.

“Bilginin metalaştırılması süreci aynı zamanda üniversitelerdeki bilimsel bilgi üretimi faaliyetinin sermaye tarafından giderek artan oranlarda denetlenmesi ve yönlendirilmesi süreci olmuştur. Bu süreç aynı zamanda üniversitelerdeki bilimsel faaliyetlerin önemli bir bölümünün özel şirketlere ait araştırma geliştirme birimlerine kaydırılması biçimini almıştır. Şirketlerin ihtiyaç duyduğu bilimsel-teknolojik üretim, ağırlıkla özel birimlerde

⁴⁴³ Ronald Barnett; **Üniversitede İdeoloji ile Yaşamak**, Çev: Sema Eren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.9.

⁴⁴⁴ **A. g. e.**; s.90.

⁴⁴⁵ T. Sertlek; **a. g. m.**, s.249..

*gerçekleştirilirken, üniversiteler bu işleyişin alt yapısal gereksinimleri doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır*⁴⁴⁶.

Üniversitelerin piyasa için bilgi üretmek üzere konumlanması, onların örgütlenme düzeyini de biçimlendirmiştir. “Yükseköğrenim bir yanda kapitalist ekonomi için gerekli araştırmacı karakteri olan insanları yetiştirmek üzere ‘üniversite’ler ve bu faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkmış bilgi yoğun teknik ürünlerin kullanıcısı konumundaki işçileri yetiştirmek üzere ‘meslek okulları’ olarak ikiye ayrılmış ya da bu ayırım yükseköğretim sürecinin temel belirleyeni haline gelmiştir”⁴⁴⁷. Bu ayırımdaki amaç, sanayi için gerekli teknik elamanın ve bilginin yaygın bir şekilde öğretilmesidir. Sanayi ve üniversite ilişkisinin yoğunlaştırılmasının gerektiğine dair son yılların popüler söylemi de bu sürecin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir⁴⁴⁸. Bu söylem, üretilen bilginin teknik anlamda piyasada kullanılabilir bir meta düzeyine indirgenmesine işaret etmektedir. “Ticarileşen malumat dolaşımı, bu yeni üniversite tanımının başlıca belirleyicilerden biri olarak, üretildiği düşünülen ‘bilgi’nin ana girdisini oluşturmaktadır”⁴⁴⁹. Öte yandan piyasanın talep ettiği bilgi sadece üretime yönelik de değildir. Bu bağlamda, bilginin metalaşması aynı zamanda tüketim süreci için de geçerlidir. Akademik üretim günümüzde bir yanılla “kullanıcıları birer müşteri olarak tanımlayan ve onları etkili bir müşteri haline getirmek için araştırmalar aracılığıyla eğitebilen pazarlama prensiplerine dönüştü. Reklamcılık ise en önemli sektör haline geldi”⁴⁵⁰. Bu nedenle, günümüz akademik üretiminde reklamcılık, halkla ilişkiler, insan kaynakları gibi alanlar ciddi bilimsel disiplinler olarak görülmektedir.

Akademik üretimdeki bu yönleri, akademik kapitalist bilgi üretimi olarak kavramsallaştırmak mümkündür. Günümüz yüksek eğitim politikalarında ve uygulamalarında, akademik kapitalist bilgiyi öğretmenin ve tüketmenin yönetim şekli

⁴⁴⁶ A. g. m.; s.249.

⁴⁴⁷ A. g. m.; s.248.

⁴⁴⁸ Sanayi üniversite işbirliğinin üç önemli sonucu bulunmaktadır: bunlardan birincisi “Şirketler de böylece beklenen yatırımcılar ve profesyonel çalışanların gözünde eğitsel sürece dikkat çekerek, imajlarını cilalayan meşruiyet elde etmektedir. (ikincisi) bilim ve ticaretin bilgi üretimi pratikleri içinde bir araya gelmesi akademi ve şirket arasındaki sınırları belirsizleştirmektedir. (Üçüncüsü ise) mühendislik personelinin gücünü artıran bir yan olarak ortaya çıkmaktadır”. Ramazan Günlü; “Yükseköğretim Politikası”, **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, Yay,Haz.; Özden Bayram, S: 23, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2003, s.149.

⁴⁴⁹ Ali Ergur; “Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Süreci”. **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.210.

⁴⁵⁰ M. Hales; a. g. e., s.93-94.

olarak ortaya çıktığından söz etmek mümkündür⁴⁵¹. Ancak süreç, bunun ötesinde, bir kurum olarak üniversitenin kendisini de belirleyen ve şekillendiren bir etken haline gelmektedir.

“Bugün, üniversite ve pazar arasındaki ilişkinin nitelik değiştirmekte olduğu; sorunun, meta değeri taşıyan ve pazarda alıcı bulan bilgi türlerine öncelik tanınmasına indirgenemeyeceği; zira üniversitelerin bizzat birer şirket gibi yapılanmaya başladıkları, yani ‘şirketleşmekte’ oldukları yüksek sesle ve yaygın bir biçimde ifade ediliyor. Başka bir deyişle, artık söz konusu olan şey, üniversitede üretilen ve aktarılan bilginin, pazarın ihtiyaçlarına ve mesleki uzmanlıklar arasında gözetildiği önceliklere göre biçimlenmesinden ziyade, üniversitenin bir pazar organizasyonu gibi yapılanışı”⁴⁵²dır.

Üniversiteler, günümüzde bilgiyi piyasa için üreten kurumlar olarak metalaştırırken, kendileri de metalaşmakta, gün geçtikçe bir şirket gibi düşünmeye, kurumsallaşmaya başlamakta veya buna benzer bir imajlar ve markalar dünyasına girmenin yollarını arar hale gelmektedirler.

“Bilimin metalaşması üniversiteleri kar odaklı çalışan kurumlar haline getirmiş, pazar odaklı ve sermaye tarafından desteklenen ‘bilimsel’ araştırmalar üretilmeye başlanmıştır. Yeni bilgi üretim süreci ve üniversite modeli sistemin bilim insanları tarafından ‘girişimci bilim’, ‘girişimci bilim insanı’ ve ‘girişimci üniversite’ olarak kavramsallaştırılmıştır”⁴⁵³.

Girişimcilik, üniversitenin ticari dünyaya eklenme sürecinde, piyasadan kendine tahvil ettiği bir kavram olarak kalıcı bir yer edinmeye başlamıştır.

I. Girişimci Üniversitenin Arkeolojisi

Girişimci üniversite, 1980 sonrası Amerikan üniversite modelinin öncelik ettiği bir süreç sonunda orta çıkmıştı. Daha önceleri de sanayi veya ticaretle ilişkili olan üniversite modellerinin varlığından söz etmek mümkündü ama artık bu boyut 1980 sonrası dönemde daha yoğunluklu ve farklı biçimlerde yaşanmaya başlamıştı. Derek Bok’a göre, Amerikan üniversitelerinde 1980 sonrası dönemde, ticarileşmenin yaygınlaşmasının ardında piyasaya eğitim, uzman danışmanlık hizmeti ve bilimsel bilgi arz etme fırsatlarının hızla artmış olması yatıyordu; oysa daha önce böyle bir talep daha sınırlıydı⁴⁵⁴. Ancak yine de bu sınırlı talepler girişimci üniversitenin temellerini atacaktı.

⁴⁵¹ Robert A. Rhoads; **University, the State, and the Market : The Political Economy of Globalization in the Americas**, Stanford University Pres, Palo Alto, CA, USA, 2005, s.105.

⁴⁵² Serdar Tekin; “Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek: Neoliberalizm, Teknik Akıl ve Üniversitenin Geleceği”. **Toplum ve Bilim**, S.97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.154.

⁴⁵³ Y. E. Şahin, A. Erşen; **a. g. m.**, s.188.

⁴⁵⁴ Derek Bok; **Piyasa Ortamında Üniversiteler**, Çev: Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.11.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeniden yapılanma çabaları kapsamında ve soğuk savaş döneminin ulusal rekabeti körüklediği bir ortamda üniversiteler ve bilimsel çalışmalar, daha çok hükümetler tarafından destekleniyordu. Ancak henüz İkinci Dünya Savaşı sırasında, piyasa için kullanılacak akademik içerik şekillenmeye başlamıştı. İkinci dünya savaşı sırasında yeni silah teknolojilerinin, yeni silahlara karşı savunma sistemlerinin, asker alımlarındaki büyük organizasyonları gerektiren yöntemlerin geliştirilmesi Amerika'da yeni bilgi biçimlerinin doğmasına neden olmuştu⁴⁵⁵. Bu tür yeni projelerde çalışanlar daha sonra üniversitelerde de görev yapmaya başladılar. Özellikle genç erkekler (neredeyse tamamı kadın değil erkekti) savaş sırasında ve savaşın hemen sonrasında geniş bir oranda disiplinler arası ve görev odaklı projelerde (Manhattan Projesi, operasyon araştırmaları ve ya Japonya'daki araştırmalar gibi) çalıştılar; Gelişen bu yeni bilgiler ve bunun yanı sıra bilgi üretiminin yeni stratejileri onları genç yaşta, Amerikan üniversitelerinin yeni araştırma sahalarında lider konumuna getirdi⁴⁵⁶. Bu yeni liderler, akademik içeriğin disiplinlerarası, proje yönelimli karmaşık teknikteki bilgi üretim sürecini harekete geçirdiler. Aynı zamanda, teknokratik neo-liberal bilimin öncüleri bu girişimlerden sonra ortaya çıktı⁴⁵⁷. Böylece daha sonra, piyasa için kullanılacak akademik içerik belirlenmiş olmaktadır.

1970'lerin sonunda ise ekonomik büyümenin yavaşlaması, Japonya gibi endüstriyel rakiplerin artması, Amerikan hükümetinin bilimsel politikalarının odağı askeri üstünlüğün muhafaza edilmesinden dünya ekonomisindeki gücünü korumaya

⁴⁵⁵ Sharon Traweek; "Faultlines", **Doing Science + Culture**, Ed: Roddey Reid and Sharon Traweek, Routledge, New York – London, 2000, s.38.

⁴⁵⁶ **A. g. m.**; s.38.

⁴⁵⁷ Operasyonel Araştırmalar (Operational Research – OR) terimi bu dönemde ortaya çıkan bilimsel yönelimleri yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. 1939 da ilk defa kullanılan Operasyonel Araştırmalar (Operational Research – OR) terimi, ikinci dünya savaşının keşiflerinden biriydi. Bilim adamları radarın geliştirilmesi veya Hiroşima ve Nagazaki bombalarına neden olan Manhattan Projesi gibi projelerdeki teknik aşamalarla ilgilenen kişiler haline gelmeye başladı. Bazı bilim adamları özellikle fizikçiler ile birlikte matematikçiler ve biyologlar – bunların çoğu kendi alanlarında ümit vadeden ve seçkin araştırmacılar – uçaklar veya farklı bombalama stratejilerinin en iyi nasıl hesaplanacağı gibi operasyonel problemlerle ilgili araştırmalara yöneldiler... Savaştan sonra da laboratuvarlarına geri döndüler ama laboratuvar duvarları arasında yeni teorilerini hayata geçirmek gücü. Bilgilerini piyasada kar getirecek işlere dönüştürme konusunda da hızlı davrandılar. 1950'lerin başında bir New York koleji basit OR araştırmalarına 32.000 dolar ücret biçti... Bilimsel araştırmadan pazarlanabilir ticari mal üretimine doğru yaşanan bu hızlı dönüşüm, ABD'de var olmaya devam eden ordu, akademi ve ticari pratikler arasındaki oldukça yakın ilişkiyle paralel bir gelişmeydi. Fabrikalarda, alışveriş merkezlerinde, tren sistemlerinde talep edilen kullanışlı bir hizmetle olan *sıra teorisi* ve bilgiye dönüşen tüm istatistik teknikler OR çalışanlarının ticaretteki birikimlerini oluşturuyordu. M. Hales; **a. g. e.**, s.62, 63.

yöneldi, böylece 1980'deki keşiflere lisans almasını kolaylaştıran ABD'deki Bahy-Doyle Yasası gibi yasaların yürürlüğe konulması ile sanayi ve üniversite işbirliği özellikle teşvik edilmeye başlandı⁴⁵⁸. Söz konusu teşvik ve özendirilmelerin sonucunda, Amerika'da girişimci üniversite modeli yaygın bir nitelik oluşturmayı başardı.

“2000 yılına gelindiğinde, üniversiteler patent hacmini 10 kat büyütüştü ve patent telif ve lisans ücretlerinden yılda 1 milyar dolar kazanıyordu. Akademideki on iki bin bilimadamı, binden fazla işbirliği programında yerel şirketlerle çalışıyordu. Birçok kampusta, küçük şirketlere teknik yardım sunan ya da girişimcilerin yeni şirketler kurması için sermaye sağlayan iş geliştirme merkezleri kurulmuştu. Birçok okul, profesörleri tarafından kurulmuş şirketlere yatırım yapmak için özel risk sermayesi oluşturmuştu”⁴⁵⁹.

Piyasa için bilgi üreten ve bir piyasa kuruluşu gibi yapılanan ve hareket eden girişimci üniversite, piyasada işlev gören büyük şirketlerle açık ilişkiler kurabilmektedir. Bu ilişkilerin, dünya ölçeğinde birkaç tipolojisinin bulunduğundan söz etmek mümkündür. Üniversitelerin kurduğu piyasa için bilgi üretmek üzere oluşturulmuş ar-ge birimlerinin yanı sıra, ar-ge çalışmalarını bizzat şirketler tarafından yürütüldüğü veya yönlendirildiği enstitüler ve bilim kuruluşlarından da söz etmek olasıdır (bu gelişmeler bundan sonra, üretilen bilginin piyasaya uygun oldukça değerli olarak kabul edilebileceğini göstermektedir)⁴⁶⁰. Bunun yanı sıra, şirketler de akademik

⁴⁵⁸ D. Bok; **a. g. e.**, s.12.

⁴⁵⁹ **A. g. e.**; s.12.

⁴⁶⁰ Bilimin endüstri tarafından kullanılış biçimlerinde, şirket çıkarlarına angaje edilmiş bir bilimsellikten de söz edilebilir. Bu koşullar altında bilim bazen gerçeği mistifike etme aracı olarak kullanılabilir. Edward Herman'ın bu soruna ilişkin bir takım örnekler değinmektedir: 1925 yılında aksi kanıtlanmış olmasına rağmen, bir şirketin danışmanı olan bilim adamı kurşunlu benzinin zararsız olduğunu yazmıştır. Dört ana tarım ilacının güvenliğine ilişkin endüstri tarafından finanse edilen 43 çalışmadan 32'sinde (%74) ilaçların güvenli bulunmuş buna karşılık aynı kimyasal maddeler üzerinde yapılan ve endüstri tarafından finanse edilmeyen 118 çalışmanın sadece 27'sinde (%23) benzer sonuçlara ulaşıldığı belirtilmektedir. 1980 yılında bir tür bitki öldürücü ve yaprak dökücü imal eden bir firmada dioksinden etkilenen işçinin ölümü bilim adamları tarafından kanıtlanmamıştır. Ancak 1984 yılında bir işçinin açtığı dava sonucunda gerçek ortaya çıkmıştır. 1997 yılında ise birçok ilaç şirketinin ruh sağlığı ilaçlarını test etme konusunda iki klinik araştırmacısına itimat ettiği ve üstelik bunlardan bir tanesinin daha önce ciddi bir araştırma sahtekârlığına katıldığı ortaya çıkmıştır. Amerika'daki bu örnekleri aktaran Herman ayrıca, denetim mekanizmalarının da seksenlerden sonra sorumluluklarının genişletilmesi ile bir çok olayla uğraşmak zorunda bırakıldığını ve bunun da şirketlerin işine geldiğini vurgulamaktadır. Edward S. Herman; “Şirketlerin Egemenliği ve Düzmece Bilim”, Çev: Ender Abadoğlu, Sevinç Altınçekiç **Bilim ve Postmodernizm Tartışmaları, Postmodernizm ve Sol**, Çev: Ender Abadoğlu, Sevinç Altınçekiç, bgst Yayınları, İstanbul, 2007, s.68-74. Ayrıca burada ortaya çıkan bir diğer sakınca da bilimsel bilginin kamusal bir bilgi biçimi olma niteliğinin, patent ve mülkiyet hakları ile sadece çalışmayı destekleyen şirketin özel kullanımına ayrılması ile ortadan kalkmasıdır. “Bu gizlilik, pek çok talihsiz sonuç doğurur... Bilim adamlarının birbirlerinin ticari nedenlerle gizlilik içinde yürüttükleri çalışmalardan haberdar olmamasından dolayı, lüzumsuz tekrarlar artar, aynı çalışmalar yinelenir”. D. Bok; **a. g. e.**, s.111.

çalışmalara yatırım yapmaya başlamışlardır. Özellikle, Amerika'da şirketlerin akademik araştırmalara desteği 1970'lerde yüzde 2,3'iken; 2000 yılında yüzde 8'e yükselmiřtir⁴⁶¹. Ayrıca tamamen şirketler tarafından belirli amaçlar doğrultusunda işlev görmek üzere kurulmuş üniversiteler de bulunmaktadır. Diğer bir deyişle bu tür üniversiteler, ilk aşamada ele aldığımız; bilgiyi kendi bünyesindeki bazı kurumlarla meta olarak üreten üniversite düzeyinden, daha fazla derece de ve açıkça şirketleşmiş durumdadırlar. Ya da bazı şirketlerin bizzat üniversiteler tarafından oluşturulduğu da görölmektedir.

Örneğin, Amerika'da şirketleşmiş, yani onlara mali destek veren firmalarla birlikte anılan, üniversiteler 1980'li yılların ortalarında 400 taneyken bugün 2000'li rakamlara ulaşmuş vaziyettedir: Microsoft'un, McDonalds'ın ve Schwab'ın kurduğu üniversiteler adeta diploma basmakta, bu arada Stanford gibi saygın üniversiteler de Google, Yahoo! ve Cisco gibi şirketlerin doğmasına öncülük etmektedir⁴⁶².

Dolayısıyla gün geçtikçe, üniversitelerin piyasadaki kuruluşlarla olan ilişkisi, piyasa için bilgi üretme düzeyinden daha karmaşık yapılanmalara doğru evrilmektedir⁴⁶³. Öte yandan bu ilişkilerin, daha özel düzeylerde gerçekteşiği de bilinmektedir. Bazı akademisyenlerin endüstri ile kurdukları ilişkiler üniversite yönetimleri tarafından teşvik edilmektedir⁴⁶⁴. Ayrıca şirketlerin de üniversite araştırma fonlarının kullanım tarzlarını belirleyen yasal organlarda temsil edilmesi de söz konusu ilişkinin diğer bir boyutunu temsil etmektedir. Günümüzde Batı'da, büyük şirketlerin kamusal kaynakları araştırma projelerine tahsis eden yasal kurumlarda ciddi bir temsil gücü bulunmaktadır⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ A. g. e.; s.13.

⁴⁶² Aslı Tunç; "Yükseköğrenimin Değişen Yüzü", **Radikal II Gazetesi**, 15.01.2006.

⁴⁶³ İngiltere'deki Oxford üniversitesine ilişkin bir gazete haberinin içeriği de bu gelişmeyi tüm açıklığı ile gözler önüne sermektedir: "Oxford, akademisyenlerin düşünceleri üzerinden kar etme amacıyla kurulan otuz ikiyi aşkın şirkette hisse sahibi. Şirketlerin toplam değeri 2 milyar sterlini buluyor. Bu da Oxford'u Britanya'nın en girişimci üniversitesi kılıyor. Oxford'daki akademisyenler geçen üç yılda 9.5 milyon sterlin değerinde 20 şirket kurdu. Bir kıyaslamaya gidilirse, Cambridge'in sekiz şirkette yaklaşık 5 milyon sterlinlik hissesi bulunuyor". The Times; 16.04.2001'den aktaran; Gillian R. Evans; **Akademisyenler ve Gerçek Dünya**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yayınları, İstanbul, 2007, s.9.

⁴⁶⁴ Derek Bok 1980 sonrası dönemde öğretim üyelerinin karlı yan işlerle gelirlerini artırma yolları bulduklarından söz etmektedir: Öğretim görevlileri bu süreçte Fen bilimleri alanında, danışmanlık işlerine girişmişler onlardan yardım isteyen şirketlerden hisse almışlar ya da kendi keşifleri doğrultusunda yeni şirketler kurmuşlardır, İşletme gibi alanlarda ise danışmanlığa ve yönetici eğitimine yönelmişler, hukuk hocaları ise hukuk bürolarına danışmanlık hizmeti vermişlerdir. D. Bok; **a. g. e.**, s.13.

⁴⁶⁵ G. R. Evans; **a. g. e.**, s.113.

Neo-liberal ekonomi politikalarının üniversiteler açısından, yukarıda ele aldığımız ilişkileri zorunlu kılan bir yönü bulunuyordu. Buna göre, üniversiteler kamuya yük olmamak için kendi mali kaynaklarını yaratmak zorundaydılar⁴⁶⁶. Nitekim, neo-liberal yönetim anlayışı da bunu gerektirmektedir. Neo-liberal ekonomik koşullar altında, “yatırımcılar gelirlere, hükümetlerse kendi iktidarları döneminde ekonominin sağlayacağı yararlar, para başka kaynaklardan sağlanabileceyse kamu fonlarından tasarruf etmeye bakarlar”⁴⁶⁷. Kamusal bir yönetim anlayışının yerine geçen yeni modeldeki bu durumun üniversitelere aktarılmasını ‘akademik kapitalizm’ olarak tanımlamak mümkündür.

“Akademik kapitalizm (ise) üniversite ve fakülte bölümlerindeki piyasa ve piyasa benzeri davranışlarla ilgilidir. Piyasa benzeri davranışlar, dış ödenekler ve anlaşmalar, bağışlar, üniversite sanayi işbirliği veya profesörlerin yan şirketlerindeki kurumsal yatırımlar ya da öğrenci harç ve ödeneklerinden herhangi birinden elde edilecek para için enstitü ve fakültelerin rekabet etmesi anlamına gelmektedir”⁴⁶⁸.

Söz konusu bu girişimler, üniversitenin formel piyasa davranışları olarak gruplandırılabilir. Kısacası piyasa davranışları, kurumlardaki patent ve telif hakkı ve lisans anlaşmaları, yan şirketler, *arms-length* şirketler (personel ve amaçları açısından üniversiteyle ilişkili fakat yasal olarak ayrı bir kurum) ve karlı olduğu zaman üniversite endüstri işbirliği gibi kurumlara kar getiren aktivitelerdir⁴⁶⁹. Ancak üniversite idarecilerinin gelir yaratma kalemleri konusunda yaratıcılıkları bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Zira “girişimci (bir) üniversitenin düsturu, ‘önemli fırsatı yakala’dır; karşısına çıkabilecek her türlü fırsatı yakalar. Hatta bundan fazlasını da gerçekleştirir, kendi fırsatlarını yaratır”⁴⁷⁰. Üniversiteler kendi imkânlarını ticari gelir elde edebilecek şekilde kullanmaya çalışırlar. Böylece,

⁴⁶⁶ Üstelik bu unsur, mali özerkliğin de gerekliliği olarak üniversite özerkliği bağlamına taşınabilmektedir. “Üniversitelerin özerkliğinden bugün bilimsel özerklik değil, yalnızca ekonomik özerklik anlaşılakta; ekonomik özerklik ise, üniversitenin devlet yardımı olmadan, tamamen bir şirket mantığıyla dışarıya iş yaparak, kendi gelirlerini kendisinin yaratması anlamına gelmektedir”. Güven Selçuk; “Emek Gücünün ve Üretim İlişkilerinin Yeniden-Üretimi Bağlamında Eğitimin ve Bilimin İdeolojik İşlevleri”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s.204.

⁴⁶⁷ G. R. Evans; **a. g. e.**, s.110.

⁴⁶⁸ Sheila Slaughter; “Reflections on Students as Consumers and Students as Captive Markets: Complexities and Contradictions Academic Capitalism” <http://www.aare.edu.au/01pap/sla01242.htm>, Erişim Tarihi: 26.01.2009.

⁴⁶⁹ **A. g. m.**; Erişim Tarihi: 26.01.2009.

⁴⁷⁰ R. Barnett; **a. g. e.**, s.102.

“yeni ürün ve hizmetler sunarak, üniversitelerin kendi alanlarını yaratma olasılığı da doğmaktadır. Bu yollarla kendilerine toplumla bütünleşmek, yan şirketler kurmak, danışmanlık hizmetleri vermek, İnternet aracılığı ile yeni tür öğrencilere ulaşmak, şirketlerle işbirliği yaparak kurslar düzenlemek ve benzeri işler için yeni piyasalar oluşturabilirler”⁴⁷¹.

Bunların yanı sıra sermaye için uygun proje üretmek ve projelere ortak olmak da önemli bir gelir kaynağı olarak görülebilmektedir. Üstelik bu sayede, üniversiteler oluşturulan uluslararası değerlendirme kriterlerine tabi olmakta, elde ettikleri puanlar ile prestijlerini artırarak proje pazarından pay almaya çalışmaktadırlar. Söz konusu süreç, üniversite ‘yönetişim modeli’ nin gereği olarak görülmektedir.

“Üniversite yönetim modelinde üniversitenin rolü pazarlanabilir bilgi üretmektir. Sermayenin üniversiteler arasında seçim yapmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası ‘bilimsel’ ölçütler geliştirilmiştir; üniversiteler bu ölçütü tutturdıkları ve sıralamada yukarı çıktıkları ölçüde Ar-Ge projesi olarak gelirlerini arttırmaktadır. Sonuç olarak üniversiteler, bilimsel kurum olmaktan çok, proje pazarından pay kapma yarışı içine girmiş kurumlar haline dönüşmüştür”⁴⁷².

Piyasada faaliyet gösteren şirket elemanları ve yöneticiler için ya da her kesimden insana mesleki pratik kazandırmak için düzenlenen seminer, kurs ve eğitim çalışmaları da üniversiteler için gelir getiren bir kalem olarak değerlendirilmektedir. Ancak bunun üniversite geleneği için bir takım sakıncaları da bulunmaktadır. “Üniversitelerin açtıkları çeşitli kurslar, gelir getirici kalemlerin başında gelmekte, (ancak) pazarlanabilir bir kurs konusu yaratamayan bölümler, git gide ‘beceriksiz, işe yaramaz, asalak’ olarak nitelenir olmaktadır”⁴⁷³. Üniversitelerin kurs veya seminerler dışında da gelir getiren kalemleri bulunabilmektedir. Özellikle Batı’da, bu tür kalemlerin çeşitlilik gösteren örneklerine rastlamak mümkündür. Bu kalemlere ilişkin Amerika’daki örnekleri Derek Bok şöyle aktarmaktadır:

“Üniversite yöneticileri bile öğretim ve araştırma gibi geleneksel alanlar dışında da para kazanma yolları keşfetti. Mezun dernekleri, eğitim gezileriyle mezunları egzotik bölgelere taşımaya başladı. Şirket yöneticileri üniversitenin ismini sweatshirt’lere, kupalara ve başka aksesuarlara basma karşılığında lisans ücretleri ödemeye başladı. Üniversite müzeleri çekici mağazalar açıp okulla ilgili ürünler pazarlamaya, üniversitelerdeki kitap mağazaları daha fazla kar etmek için kampüsten çıkıp şehir merkezine taşınmaya girişti”⁴⁷⁴.

⁴⁷¹ A. g. e.; s.9.

⁴⁷² Y. E. Şahin, A. Erşen; a. g. m., s.191.

⁴⁷³ Ali Ergur; a. g. m., s.211.

⁴⁷⁴ D. Bok; a. g. e., s.13-14.

Üniversitenin kendisinin bir 'marka' olarak çeşitli materyallerde simgeselleştirilmesi girişimcilik sürecinin önemli bir göstergenidir. Üniversitenin değerinin ticarete tahvil edilmesinin en açık örneği burada yatmaktadır. Üniversite toplumsal bir değeri simgelediğinden bu değer kolaylıkla kar getirici bir meta olarak kullanılabilir. "Piyasa içinde, girişimci üniversite, başkalarının kendisi hakkında düşüncelerine önem vermek durumundadır. Logo'muz tanınıyorsa, varız demektir"⁴⁷⁵. Üniversitenin 'marka' değeri, logonun ticari bir değerini göstereni olarak kullanılmasında açığa çıkar, herhangi bir başka değerini göstereni olmasında değil.

II. Türkiye'de Girişimci Üniversite

Öte yandan bu gelişmelerden Türkiye'nin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Nitekim Batı'da yaşanan bu gelişmeler 1990'larla birlikte, Türkiye'nin de gündemine girmeye başlamıştır. Bu dönemde, uluslararası düzlemde gerçekleşen rekabet ortamı içersinde yer edinebilmek için Türk üniversiteleri de girişimci üniversite modeline uygun bir şekilde yapılandırılmaya başlamıştır.

"Finansmanı sağlanmış proje-temelli, business zihniyetli bir akademik etkinliğin yaygın üniversite pratiği olarak benimsenmesi, küresel ekonomik aktörlerden, hükümetlere, Türkiye özelinde bütün bir YÖK sistemine, oradan, net bir hiyerarşik zincir içinde rektörlüklere, fakültele, bölümlere, anabilim dallarına, bilim dallarına, öğretim elemanlarına kadar nüfuz eden bir ekonomik nedensellik, sarıh bir illiyet rabıtası"⁴⁷⁶ olarak yaşanmaya başladı.

Ancak bu ekonomik liberal sistemin üniversiteye taşınma çabaları, YÖK'ün ve devletin siyasal denetim mekanizmalarını törpüleyecek değildi. Böylece 1990'larla birlikte, YÖK'ün işlevi siyasal denetimin yanı sıra piyasaya eklenmiş bir üniversite modeli yaratmak olarak ikiye ayrılmıştı. Zaten daha önce değinildiği gibi, neo-liberal bir üniversite modelinde her iki işlev de birbiriyle çelişmiyordu. Diğer bir deyişle, üniversitenin neo-liberal politikalara endekslenmesi, devletin egemenliği dışına çıkmış bir siyasal özerklik anlamına gelmiyordu. Nalbantoğlu da devletin neo-liberal ekonomi politikalarının üniversiteye taşınmasındaki rolünün önemli olduğunu belirterek, devletin kendi ideolojik aygıtı olarak gördüğü üniversiteleri özgür düşünce istendiğinde acımadan döverken, uysal günlerinde sevip de koruduğu eski üniversiteye desteğini gittikçe çektikçe, buna karşın öğrencisini 'müşteri' olarak gören özel üniversite

⁴⁷⁵ R. Barnett; a. g. e., s.108.

⁴⁷⁶ A. Ergur; a. g. m., s.197.

işletmelerine alabildiğine izin verdikçe, onlara özgü işletmeci yavandilinin giderek harbi devlet üniversitelerindeki yönetimlerce benimsendiğine tanık olduğunu vurgulamaktadır⁴⁷⁷.

Neticede devlet ve YÖK'ün öngördüğü üniversite modeli, sadece piyasada işlem hacmi olan bilginin üretildiği bir üniversitedir. Diğer bir ifade ile bu model, üniversitede sadece, iş ve çalışmanın (siyasetin değil) geçerli akçe olarak kabul edilebileceği bir modeldir. Üniversiteleri Batı ile bütünleştirme politikaları olarak lanse edilen bu girişim, aslen sistemin piyasaya olan entegrasyonunu sağlamaya yöneliktir. Bu politikaların meydana getirilmesinde ise üniversiteler dışında hazırlanan bazı rapor ve planlar önemli bir belirleyiciliğe sahip olmuştur. Özellikle, TÜSİAD tarafından 1994 yılında hazırlanan rapor ve TÜBİTAK'ın üniversitelerin ve sermaye kesimlerinin eşit düzeyde katıldığı 1990 yılındaki 1. Bilim-Teknoloji şurası, sermaye üniversite işbirliğini ön plana çıkararak ve üniversitelerin gelişim çizgisini belirleyen belgeler arasında yer almaktadır⁴⁷⁸. Bu yaklaşımlarla birlikte, sanayi-üniversite işbirliğini ön plana çıkararak üniversite modeline ilişkin söylemlere ve uygulamalara sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu söylemlerle “devrin hakim kıstasları olan performans, verimlilik ve etkinlik, dil ve bilgi için de geçerli olunca bilimsel önermelerin doğruluğu ya da yanlışlığından ziyade verimliliği, performansı, işe yararlılığı önemli hale gelmektedir”⁴⁷⁹. Eğitimin paralı hale gelmesine yönelik baskıların da arttığı bu dönemde, üniversitelere ilişkin özel ve paralı eğitim modelini savunan görüşler de

⁴⁷⁷ Hasan Ünal Nalbantoğlu; “Daimon'suz Bilim?”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s.17.

⁴⁷⁸ Bkz: İsmet Akça, Ferit Benli, Ahmet Sabit; “Geç Kapitalizm, Yeni Sağ ve ‘Yeni’ Üniversite”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.61. Söz konusu TÜSİAD raporunda “Bilim, teknoloji ve iyi yetişmiş insan gücünün de başta gelen üretim faktörleri olarak kabul edildiği raporun öngördüğü girişimci, işletmeci ve piyasacı üniversite modeli” ifadeleri yer almaktadır. TÜSİAD; Türkiye’de ve Dünya’da Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji, İstanbul, s.101. 146’dan aktaran; İ. Akça, F. Benli, A. Sabit; **a. g. m.**, s.61. Ayrıca TÜSİAD tarafından hazırlanan başka bir raporda da sermaye ve üniversite işbirliğine yapılan vurgu, üniversitelerin bütçe ve mali konularda özerkleşmeleri kapsamında ele alınmaktadır. TÜSİAD ve EUA; Türkiye’de Yüksek Öğretim: Eğilimler, Sorunlar, ve Fırsatlar http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/EUA_08.pdf, s.18, Erişim Tarihi. 12.11.2009. Raporunda ayrıca kurum dışından ‘dış paydaşlardan’ oluşturulan mütevelli heyetlerine yönelik tavsiyeler de bulunmaktadır. Bkz: **A. g. y.**, s.30, Erişim Tarihi. 12.11.2009. Yüksek öğretimdeki bütçe sorunlarını ele alan başka bir çalışmada ise bir tarafta her şeyi devletten bekleyen bir yaklaşım diğer tarafta eğitimi devletin temel görevi sayan ve özel eğitime fazla yer verilmeyen yasalarımızdan dem vurulmakta ve bu nedenle Batıdaki gelişmelerin yakalanılmadığından söz edilmektedir. TÜSİAD; Yükseköğrenimin Finansmanı Yasal Düzenleme için Öneriler <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/yuksekogretim.pdf>, s. 9, Erişim Tarihi: 13.10.2009.

⁴⁷⁹ İ. Akça, F. Benli, A. Sabit; **a. g. m.**, s.60.

görülmektedir. Bu savunun başında, zaten toplumun varlıklı kesimlerinin üniversite okuma imkânı bulduğu, bu nedenle de paralı eğitimin kamusal kaynaklarla finanse edilmesinin alt gelirli insanların sırtına binen bir yük olduğu iddiası yer almaktadır⁴⁸⁰. Ancak bu sav, sınıfsal ayrımların ortadan kaldırılmasının yerine daha da derinleştirmeyi içeren; kafa emeğinin zengine ait olduğu, bedensel emeğin ise yoksulun kaderi olduğu savını içselleştiren neo-liberal bir paradigmayı içermektedir.

Öte yandan, Türkiye'deki üniversitelerin küreselleşen dünyanın ortaya koyduğu rekabet koşulları ile mücadeleye girişmesi de YÖK ve üniversite modeli üzerinde bir takım değişimlere sebep olmuştur. YÖK'ün uluslararası arenada üniversitelerin prestijini artırmaya yönelik çabaları, akademisyen atama kriterlerinin uluslararası atıf indekslerini merkeze alan niceliksel göstergelerle ölçülmesine, yayın merkezli bir yükselme kriterinin geçerlilik kazanmasına⁴⁸¹, ekonomik alanda kullanılabilirliği olan bilginin üretiminin özendirilmesine, 'sanayi-üniversite işbirliği' söyleminin artırılmasına⁴⁸², hizmet sektörüne ara elaman yetiştirme pratiklerine, eğitim kursları, otopark ücretleri, harçlar gibi yöntemlerle kendi bütçesini yaratmaya⁴⁸³, gelir elde edilebilir çalışma alanlarının ve projelerin üretilmesine, üniversitenin marka ve imaj çalışmaları ile parlatılmasına, en az bir yabancı dilin gerekli görülmesine kadar birçok alanda yeni düzenlemeler getirilmesini zorunlu kıldı. Bu dönemde açılan özel üniversiteler de prestijli kurumlar arasında yer alabilmek için benzer çabalara girişti. Ancak bu kurumların çoğunda "eğitimde dünya düzeyine ulaşma idealinin yabancı dilde yapılan eğitime indirgenmesi, yabancı hoca görevlendirilmesinin kalite ölçütü sayılması, mobilya-bina kalitesinin kitaplık gereksiniminin önüne geçmesi 'tercüme

⁴⁸⁰ **A. g. m.;** s.64..

⁴⁸¹ Bunun neticesinde artık, "akademisyenliğin cazibesi hızla azalmaktadır. Artık üniversitede kendi zamanına egemen, bir flaneur gibi dolaşarak, kendi ilgileri doğrultusunda gerçeği arayan akademisyene yer yoktur ya olan yer çok azdır". İlhan Tekeli; "Dünyada ve Türkiye'de Üniversite Üzerinde Konuşmanın Değişik Yolları", **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.135.

⁴⁸² Örneğin yakın bir geçmişte özel üniversitelerden biri Bilgi ve İnovasyon Yönetimi yüksek lisans ders müfredatını sektörün ve sanayi kuruluşlarının güncel sorunlarından yola çıkarak hazırlayacağını açıklamıştır. **Radikal Gazetesi**, 25.08.2009.

⁴⁸³ Üniversite mali dengelerinin yaratılmasını şirket mantığı üzerinden değerlendiren yaklaşımların açık bir örneğini YÖK başkanı Yusuf Ziya Özcan'ın söylemlerinde de gözlemek mümkündür: Özcan'a göre üniversite paralı olmalı, isteyene burs verilmeli, asistanlar kadro değil burs almalıdır. **A. g. y.;** 08.01.2008.

odası' zihniyeti ve alafranga okumuş üretme zihniyetinin tazelenmesinden"⁴⁸⁴ başka bir anlama gelmemekteydi.

Öte yandan kamu üniversitelerinin sayısının artması da başka sorunları gündeme taşıdı. Taşrada kurulan yeni üniversitelere personel ihtiyacını karşılamak üzere rotasyon uygulamalarına yönelik teklifler akademisyenlerin çalışma güvenliği konusunda huzursuzluklar hissetmesine neden oldu⁴⁸⁵. Taşrada muhafazakâr veya milliyetçi kadrolarca doldurulmuş üniversitelere genç akademisyenlerin yönlendirilmesi arzulanırken, bir yandan da yükselme kriterleri, ÜDS veya akademisyenlerin zihinsel yeteneklerini ölçmek için uygulanan ALES⁴⁸⁶ gibi merkezi sınavlarla denetim altına alınmaya ve böylece de üniversitelerin kendi akademik personelinin 'denetimsiz' kadrolaşma imkânlarının önüne geçilmeye çalışıldı.

Bunun yanı sıra, üniversitelerin piyasa süreçlerine uyumluluğu, toplam kalite yönetimi adı altında kurumsallaştırıldı ve tüm bunlar üniversitelerin değerlerini belirleyen kriterler olarak kabul edildi. Çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi de girişimci üniversite modeline uygun bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldı. İşletme mantığı ile düzenlenmiş bir kurumda kurumun amacı doğrultusunda niceliksel sonuçlar üretmeyen personele gerek yoktu. Özellikle araştırma görevliliği kadroları geçici

⁴⁸⁴ Yücel Demirer; "Bir Toplumsal Değişim Barometresi Olarak Üniversite", **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, S: 17, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2002, s.71.

⁴⁸⁵ Örneğin, Şubat ayında yeni kurulan 13 Tıp fakültesine 26 üniversiteden 250 civarında öğretim üyesinin en az bir yıl süreyle görevlendirilmesi kararı alınmıştı. Bkz: Şükrü Hatun; "Öğretim Üyelerine Zorla Rotasyon", **Radikal II Gazetesi**, 15.03.2009.

⁴⁸⁶ "Son yıllarda üniversitelerin büyük bir kısmı verdikleri yüksek lisans ve doktora ilanlarında ALES için yüzde 50-60 gibi bir değer biçerlerken, yüksek lisans ve lisans ortalaması da yüzde 10-20'lerde dolaşiyor. Yani dört yıl lisans eğitimi ve iki yıl yüksek lisans eğitimi almış bir öğrencinin altı yıllık emeğinin karşılığı yüzde 10'larda iken 180 dakikalık bulmaca çözüme ve işçi havuz problemini çözme yeteneğinin karşılığı ise yüzde 60'larda" Deniz Özyakışır; "Bulmacayı Çöz Akademisyen Ol", **Radikal II Gazetesi**, 23.12.2007.

görevlendirme yöntemleri ile güvencesiz kadrolar haline getirildi⁴⁸⁷. Araştırma görevlilerini akademik çalışma süreçleri ile istihdam eden politikalar yürürlüğe konularak, “akademinin en altındakileri oluşturan ve sayıca akademi mensuplarının hiç de azımsanmayacak bir yüzdesini oluşturan doktor ya da doktora ve yüksek lisans öğrencisi araştırma görevlileri ‘esnek üretim’ kısılcına alındı”⁴⁸⁸. Bu durum, genç araştırma görevlilerinin daimi kadrolara geçebilme umutlarını üst kademelerdeki akademisyenlerin iki dudağı arasına bıraktığı gibi, nitelikli gençlerin akademik faaliyetlerden uzaklaşmasına da neden oldu.

Ayrıca, kendini işletme gibi kurgulamış bir üniversitenin akademisyenleri de işletmecî mantığı ile düşünmeye başlamakta gecikmedi. Kişisel karı maksimize eden yöntemler, akademisyenler için yeni uğraş alanlarını oluşturdu. Özel okullarda verilen ek dersler, diğer şirketlerle kurulan ar-ge ve proje çalışmalarındaki danışmanlıklar, televizyon programları veya reklamlar, akademisyenin yeni kar alanları olarak kişisel çalışma hayatını örgütlediği alanlar olarak belirmeye başladı.

Neticede, Türkiye’de 1980 sonrası söz konusu dönüşümlerin, üniversite modelinde iki yönelimli bir sonuç ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi siyasi ve kişisel denetimin hala her kademesinde tüm canlılığı ile hissedildiği bir yapı, ikincisi ise toplumsal yaşantının somut içeriklerini dönüştürme konusunda politik bir fikir üretme edimini gereksiz kılma söylemi ile kendini meşrulaştıran ve tek makbul tercih olarak doğallaştıran piyasa söyleminin belirleyiciliği altına giren üniversite modeli idi. İkincisi politik gücünü a-politik olmasından alıyordu ve bu bağlamda üniversite içindeki herhangi bir siyasal mücadelenin gereksizliğini ön plana

⁴⁸⁷ “Araştırma görevlileri, 2547 sayılı yasanın 33/a, 50/d, 35 olmak üzere 3 maddesine bağlı olarak görev yaparlar; bunlardan 33/a maddesi fakülte kadrosuna yani "daimi" statüye, 50/d maddesi enstitü kadrosuna yani "burslu" statüye, 35. madde ise başka bir üniversite hesabına bir üniversitede doktora yapmaya yani "geçici görevlendirme"ye denk gelir. Son yıllarda, üniversiteler ısrarla 50/d maddesine bağlı olarak araştırma görevlisi alıyor...50/d'den 33/a'ya geçiş ise tamamen üniversite yönetiminin daha doğrusu rektörün tasarrufunda”. Yavuz Yıldırım; “YÖK Başkanı Yeni Şeyler mi Söyledi?” **Radikal II Gazetesi**, 13.01.2008. Ancak geçici istihdam yalnızca araştırma görevlileri ile sınırlı değildir: “...bilimsel değil fakat yönetsel/siyasal bir makam olan bölüm başkanlığına kul edilmek istenen asistandan, kadrosu verilmemiş doçente kadar bütün öğretim elemanlarının üniversiteyle olan ilişkisi, artık, ‘geçici olarak atama’ adı altında, tek taraflı bir sözleşmeden daha az eğreti olmayan bir statüye bağlanmıştır”. Kadir Cangızbay; “Sürekli Seferberlik ve Teyakkuz Rejiminin Kurumu Olarak Üniversite”, **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.83.

⁴⁸⁸ Ferda Dönmez Atbaşı; “Akademik Birey ve Ürünü: Yabancılaşma Sorunu”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s.419.

çıkarak birinci sorunun es geçilmesini de zorunlu kılıyordu⁴⁸⁹. Böylece özgürlük ile otorite arasındaki uzlaşmaz çelişkinin, özgürlüğün piyasaya hizmet dışında yaşanamayacağı savı ile aşılabacağına inanan çağımızın ruhu, *üniversitas*'ın da yeni biçimlerini belirlemiş oluyordu.

III. Üniversitelerde Yerleşikleşen Piyasa Mantığı

Üniversitelerin girişimci üniversite olarak piyasa ile bütünleşmesi veya diğer adıyla akademik kapitalizm, yalnızca yukarıda ele aldığımız dolaysız biçimlerle de sınırlı değildir. Üniversitenin genel anlamda bir zihniyet yönelimi olarak piyasalaştığından söz etmek daha doğrudur. Nitekim,

“Eğitim piyasa ilişkisi, piyasa güçlerinin eğitim kurumlarına dışarıdan sızması ve eğitimin sermayedarların yeni kar alanı olması biçimindeki kısır değerlendirmelerle tüketilemez. Eğitim olgusuna araçsal bir mantıkla yaklaşan bu görüşler, eğitimin (daha genel anlamda bilginin) aynı zamanda varoluşsal bir sorun olduğu; piyasanın da yalnızca basit bir dağıtım mekanizması değil, oluşturucu, kurucu ve dönüştürücü bir mekanizma olduğu gerçeğini gözden kaçırmaktadır”⁴⁹⁰.

Bu nedenle, üniversitenin piyasa bileşenleri ile kurduğu formel bağlantılar kadar piyasa mantığının içselleştirilmiş boyutlarının da üniversiteye sızdığından ve bunun üniversitenin idari yönetiminden, akademik yükselme kriterleri, öğrencilerin konumlandırılması, ve akademik disiplinlerin ve bilimin genel anlamda ele alınışına kadar bir takım sonuçları bulunduğundan söz etmek mümkündür.

İlk olarak, yönetim modellerinin kar getiren işlere yoğunlaşmasının bir takım sonuçları bulunmaktadır. Gerçek dünya, ticari ilişkiler ağı ile örülmüş yani piyasa mantığının temel dinamikleri ile inşa edildikçe, sıradan insan açısından iş ve çalışma biçimleri sonucunda elde edilen karı artıran bir bilgi, gerçek bilgi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, üniversitenin piyasa ile bütünleşmesi, gerçek dünya ile ve gerçek toplumsallıkla bütünleşmesi olarak algılanır. Bu tür ilişkilerin aranması, üniversitede bilginin pratik hayata kazandırılması olarak algılanabilir. Ancak böyle bir ilişki üniversite geleneğinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilen “üniversite özerkliğini

⁴⁸⁹ Ramazan Günlü, YÖK'ün günümüzdeki durumunu üç tipe ayırmaktadır: Birincisi piyasacı anlayış, ikincisi Türk-İslam sentezi ile üniversiteye yerleşen tarikatçı-milliyetçi görüş, üçüncüsü ise 28 Şubat süreci ile kendilerini üniversitenin tek hakimi gören Atatürkçülüğü suistimal ederek, dayatmacı anlayışın parçası olan otoriter anlayış. R. Günlü; **a. g. m.**, s.138.

⁴⁹⁰ Seçkin Özsoy; “Yükseköğretimde Ticarileşme Süreci ve Hak Söylemi”, **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, S: 17, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2002, s.83.

etkileme potansiyeline sahiptir; üniversitenin nerede bitip ticaret dünyasının nerede başladığını belirsiz kılar ve böylece pratikte üniversitelerin kendi kendilerini yönetme haklarını ellerinden alır”⁴⁹¹. Yönetim mekanizmasının piyasa koşulları ile yoğrulduğu girişimci üniversitenin, yönetim karar ve politikaları, kısa süre içerisinde kara dönüştürülebilecek işlemlerle yönlendirilir. Kararlar kamusal gerekliliğin zorunlu kıldığı uzun vadeli çıkarlar tarafından değil, kısa vadeli, gündelik veya sonucu yakın zamanda elde edilecek çıkarlar tarafından belirlenir.

Üniversiteler diğer üniversitelerle giriştikleri rekabeti kazanmak için idari politikalarını, kısa sürede başarıyı gerçekleştirecek yatırım ve planlara angaje ederler.

Günümüzde üniversitelerin kendilerini, küresel ekonominin ve uluslararası toplumun oluşturduğu ağın bir parçası ve ‘girişimci’ olarak görmeleri beklendiğinden, bu kavramların muazzam karakteri ve tükenmek bilmeyen dinamizmi, üniversitenin karar mekanizması ve rasyonel planlamasını tehdit etmektedir; bu nedenle, planlama yapmak imkânsız gibidir, karar mekanizması ise anlık çalışır⁴⁹².

Piyasa ortamında koşullar her an değişebilir olduğundan, bu koşullar altında rekabete girişmek isteyen bir üniversitenin, uzun vadeli politikalar oluşturulmasını veya bu yönde oluşturulacak bir politikanın ne olması gerektiği konusunda tartışma platformlarının hayata geçirilmesini bekleyecek vakti yoktur.

İkinci olarak, üniversitenin girişimci modelini benimsemesinin öğrencilerin konumlandırılışı açısından da bir takım sonuçları bulunmaktadır. Nitekim “neo-liberal eğitim projesinin belkemiğini ‘girişimci bireyler’ yaratmak ideali oluşturmaktadır. Üniversite özelinde bu ideali gerçekleştirmenin yolu ise üniversitenin piyasayla uyum/işbirliği içerisinde çalışması, diğer bir ifadeyle piyasaya eklenmesidir”⁴⁹³. Ancak öğrencilik deneyiminin neo-liberalleşmesi, o deneyimin girişimcilik formüllerininin eğitim programlarında yer almasıyla ya da piyasayla kurulan ilişkinin öğrencilik faaliyetlerine aktarılmasıyla sınırlı değildir.

Girişimci üniversitede (özellikle özel sektör tarafından oluşturulmuş özel üniversitelerde öğrenciler), gelir getiren bir kalem olarak değerlendirilmekte ve gün geçtikçe ‘müşteri’ statüsüne indirgenmektedir. “Üniversitelerin hizmet üreten birer ‘işletme’ ve öğrencilerin de söz konusu hizmetten yararlanmak anlamında birer

⁴⁹¹ G. R. Evans; **a. g. e.**, s.117.

⁴⁹² R. Barnett; **a. g. e.**, s.3.

⁴⁹³ A. Ergül, S. Coşar; **a. g. m.**; s.50.

‘müşteri’ olduğu’’⁴⁹⁴ fikri, açıkça telaffuz edilmese de izlenen üniversite politikalarında kendini gösterebilmektedir. Üstelik bu konumlanma, devlet üniversitelerinin de öğrenci çekme stratejileri arasında yer alabilmektedir. Başarılı öğrencilerin üniversiteleri tercih etmesi üniversitenin prestijini artıran bir unsur olarak algılanmakta ve üniversiteler bir talep yaratabilmek için kendilerini sunma becerilerini çeşitli halkla ilişkiler çabalarıyla harekete geçirebilmektedirler.

Kayıtlar sırasında gazetelere verilen ilanlar veya reklamlar üniversitenin bir yeni yaşam tarzlarına uygun bir şekilde tanıtmakta, üniversiteler bilgiyi aktarmayı, ancak bunun eğlence, konaklama ve başka aktivitelerle birlikte, yeni yaşam biçimlerine eklemlenmenin vereceği seçkinlikle birleştirerek, gerçekleştireceğini medya aracılığıyla yeni müşterilerine duyurabilmektedir. Üstelik üniversitenin yeni mekânı da bu yaşam biçimini yansıtır şekilde yeniden örgütlenmektedir. “Yeni liberal zihniyet, büyük reklam panolarıyla, otoparkıyla, Mc Donalds’ıyla ‘çıstaklı’ bol reklamı kantin ve banka şubeleriyle üniversite mekanını da kendine göre şekillendir(mektedir)’’⁴⁹⁵. Bu mekân içerisinde öğrenci, ‘müşteri’ olma deneyimini eğitim dışındaki zaman dilimlerinde de yaşayabilmektedir. Sonuçta öğrencilerin, akademiyle kurduğu ilişki, bir tüketicinin alış veriş sırasında kurduğu ilişkiye dönüşmektedir. Dersler sıradan bir alış veriş esnasında olduğu gibi maksimum faydayı sağlayacak etkinlikte geçmeli, öğrencilerin yaşam deneyimlerinde muhakkak paraya, işe ve gelecekte kullanılabilecek bir pratik yarara tahvil edilebilir nitelikte olmalıdır. Bu durum aynı zamanda, bilginin yaşam tarzının her anını kuşatan bir edim olarak içselleştirilmesi sorununu da doğurmaktadır. Öğrencinin öğrenme ve bilgilenme ile ilişkisi sadece dersin kapsamı içindedir. Öğrenci için ders geçilmesi gereken, bir alış veriş sonucunda yüklenen sorumluluğun yerine getirilmesini icap eden bir aşama olarak görülür. Ders bittikten sonra, öğrenilenlerin mesleki ve ticari bir anlamda faydası olmadığı sürece hatırlanmasına, yaşama aktarılmasına pek de gerek yoktur. Bu fikir üniversite yöneticileri tarafından da ortaklaşa paylaşılan bir fikirdir. Verimliği, teknik yararı olmayan bir ders programı üniversite için lüks bir faaliyet olarak görülür, önemli olan tekniği öğretmek, kısa

⁴⁹⁴ S. Tekin; **a. g. m.**, s.144.

⁴⁹⁵ Foti Benlisoy; “Öğrenci Muhalefetinin Güncelliği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S.97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.298.

yoldan sonuca ulaşmanın imkânları üzerinde düşünmeyi aktarmak ve zihinsel süreçleri karlılık, artı değer üretme, çıkar sağlama gibi işlemlere açık kılabilir. Dolayısıyla günümüz üniversitesinde öğrenciye aktarılan bilgi, tüm şıklığı ve bilimselleştirilmiş inceliğine rağmen teknik bir bilgiden ibarettir. Böylece üniversitenin başlangıçtan beri yüklendiği rol de önemli bir kopma gerçekleşmektedir.

Dolayısıyla günümüz üniversitesinde öğrenciye aktarılan bilgi, tüm şıklığı ve bilimselleştirilmiş inceliğine rağmen teknik bir bilgiden ibarettir. Böylece üniversitenin başlangıçtan beri yüklendiği rol de önemli bir kopma gerçekleşmektedir.

“Kuruluşundan bu yana üniversitenin amacı, eğitim ve kültürün aktarımına dayanan ethos ve mesleki öğretime dayanan techne'nin birlikte gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir... Fakat ortaya çıkan yeni toplumsal imgelem alanı üniversitenin rolünü, piyasanın teknik olarak donanımlı eleman talebinin karşılanması olarak belirleyerek techne'yi ön plana çıkartmıştır.”⁴⁹⁶.

Yeni üniversite, teknik bilginin ve ampirizmin kutsandığı, okumanın ve teorileri incelemenin kendini tekrar etmek olarak isimlendirildiği, söylenebilecek her şeyin söylenmiş olduğunun kabul edildiği, yapılacak tek şeyin araştırmadan başka bir şey olamayacağı fikrinin içten içe kabul edildiği kurumlar haline gelmektedir. Böylece üniversitede araştırmanın, ve *techne*'nin yüceltildiği bir bilimsellik anlayışı egemenliğini tesis etmektedir. Öğrencilerin de proje ödevleriyle donatılmış müfredatları bu anlayışın bir uzantısı olarak yaşanmakta, öğrenciler bilimsel çalışma denen şeyin proje üretmekten başka bir şey olamayacağını kabul etmeye zorlanmaktadır. *Techne*'ye verilen bu önemin, teknik olgusuna ait soğukluğu bertaraf etmiş bir kültür politikası ile canlandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, dönem sonlarında düzenlenen öğrenci projeleri yarışmaları ve bu yarışmanın sonuçlarının ritüeli bol ödül törenleri aracılığıyla açıklanması tekniğin hakla ilişkiler “ilmi” aracılığıyla *moda*'laştırılmasını sağlamaktadır.

Benzer bir *moda*'laştırma edimi dersler için de geçerlidir. Dersler yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi teknik faydalarının yanı sıra, öğrenciler tarafından tercih edilebilmesi için ilgi çekici, enteresan veya eğlenceli olmalıdır. Bu nedenle de, açık bir ticari faydası olmayan dersleri yöneten akademisyenler için tercih edilebilir olmak, bir sunum meselesine dönüşebilmektedir. Böylece dersin içeriğinin eğlenceli olması, pratik faydaya doğrudan tahvil edilebilmesi ya da dersin ara ara ders dışı etkinliklerle bölünmesi veya hocanın eğlendirebilme potansiyeli ders seçimi için önemli bir etken

⁴⁹⁶ A. Ergül, S. Coşar; **a. g. m.**, s.57-58.

olabilmektedir. Öte yandan öğrenciler de artık birer bilinçli müşteri olarak, kendilerine sunulan şeylerin neler olması gerektiği konusunda ‘akıllanmış’ durumdadırlar.

“Öğrenciler de ‘müşteri’ olduklarının bilincinde ve bu nedenle akademik işletmeye ödedikleri paranın karşılığını fazlasıyla alma uyanıklığıyla durumu alabildiğine sömürmeye yatkındırlar... üniversitelerin az güvenli orta kademesi bile derslerine adam çekmek ve yönetime gönderilecek yıl sonu öğrenci değerlendirmelerinde yüksek puan tutturmak uğruna, öğrenci-müşteriler karşısında olmadık ‘show’lara girmek zorundadırlar”⁴⁹⁷.

Öğrencilerin derslerle kurduğu ilişki, yeni üniversite ortamında verimlilik ve eğlence-ilginçlik ilkesi etrafında şekillendiğinden bir takım temel ders ve teorilerin tercih edilebilmesi gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Örneğin, öğrenciler kendilerine emek piyasasında ek bir getirisi olmayacak tarih, felsefe gibi dersler yerine işletmecilikle ilgili derslerin artırılmasını talep edebilmekte ya da üniversiteyi bitirdiklerinde daha kolay ve hızlı iş bulabilmek için ‘kariyer günleri’ düzenleyebilmektedirler⁴⁹⁸. Buradaki mesele, öğrencilerin geleceklerini planlama gayretinden kaynaklı değildir. Asıl sorun bilgi, bilim, üniversite, akademi veya derslerin, kariyer planları içinde verimlilik ilkeleri doğrultusunda ele alınıp, geçilmesi gereken birer aşama olarak konumlandırılmasında yatmaktadır. Diğer bir ifade ile üniversite, kimliklerin kazanıldığı, değiştirildiği, dünya görüşünün oluşmaya başladığı yerler olarak değil, önceden belirlenmiş, oluşturulmuş kimliklerin ‘kariyer planları’nın bir aşaması olarak kurumsallaştırılmaktadır. Üniversitenin girişimci üniversite olarak kurumsallaşmasının akademik praksis ve akademisyenlik mesleğinin icra edilme şekilleri ile akademisyen kimliği üzerinde de ayırt edici etkileri bulunmaktadır.

D. AKADEMİSYENLERDE NEO-LİBERAL İÇERİKLER

Akademisyenlerin içinde bulunduğu toplumun ve çalıştığı kurumun kültürel ve ekonomik perspektifleri ile çerçevelenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak akademisyenler bir yandan bilimsel bilginin üreticileri olarak tarihsel bir belleğe de sahip olmak durumundadırlar. Ancak yaşanan tarihsel dönem akademisyenlerin de mesleklerini ve kişisel yaşam perspektiflerini etkileyen bir niteliğe sahip olabilmektedir.

⁴⁹⁷ Hasan Ünal Nalbantoğlu; “Üniversite A.Ş.’de Bir ‘Homo Academicus’: ‘Ersatz’ Yuppie Akademisyen”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s.25.

⁴⁹⁸ F. Benlisoy; **a. g. m.**; s.297.

I. Akademik Praksisin Neo-Liberal Şekillenışı

Üniversitenin ekonomik geçim kriterleri ile tanımlandığı girişimci üniversite modelinde akademisyenin mesleki pratiklerinde ortaya çıkan değişimler ve bunun bilimsel pratiklere yansımaları, ilk etapta piyasa ile kurulan kurumsal ve biçimsel ilişki kadar göz önünde değildir. Ancak üniversitelerde bilimsel bilginin metalaşma süreçleri bir kurum olarak üniversitenin dönüşümü kadar, bilimin içeriksel kabullerini ve akademik praksisin işletim tarzlarını da derinden etkilemiştir.

a. Bilginin Meta Olarak Üretimi

Bu süreçte akademisyenin de bilgi ile kurduğu ilişkinin değişen boyutu, bilginin değişim değeri kriterleri üzerinden değerlendirilmesinde yatmaktadır. Akademisyen üretim süreçlerinde piyasada geçerli bir değeri bulunan bilgiye yoğunlaşmak durumundadır. Nitekim akademik praksis de piyasada talep yaratabilecek üretimlere yönelmektedir. “Akademik insan figürü, günümüzde, yoğunlaşarak düşünen akıl insanı olmaktan çıkıp beyin fırtınaları estirerek, metalaşabilecek fikirler imal eden, bunları sürekli olarak para cinsinden ifade edilen projelere hızlıca dönüştürebilen bir pazarlamacıya dönüşmektedir”⁴⁹⁹. Akademisyenlerin bu tür çabalarının somut biçimleri birkaç şekilde tezahür edebilmektedir.

Akademisyenler, üniversite bünyesinde, üniversitenin sermaye ile ilişkilerini geliştirme politikalarına katılarak, bu tür bilgi üretim sürecine dahil olabildikleri gibi, kendileri de üniversite dışı iş ilişkilerine girerek akademik alandaki meta-bilgi yoğunluğunu yükseltebilmektedirler. Bu ikinci tarz üretim süreci popülerliğini gittikçe arttırmaktadır. Bu gün, “akademisyenler çoğunlukla yaşamlarını üniversite duvarlarının dışında, kendi şirketlerini kurarak, danışmanlık yaparak ve mesleklerine yönelik etkinliklerde bulunarak sürdürmektedirler”⁵⁰⁰. Artık üniversitede olmak piyasa için bir etiket unsuru olabilmektedir. Öte yandan, bu tür ilişkiler öğretim elemanının üniversite ile kurduğu ilişkiyi ikincileştirmeye yöneliktir ve öğrenciler, dersler veya bilimsel çabalar bu ilişki türünde alt sorumluluklar olarak işlev görür.

Üniversite bünyesinde kalınarak, yani piyasa üniversite ilişkilerini düzenleyen politikalara bağlı olarak, yapılan bilgi üretimi ise çoğunlukla sermayenin talep ettiği

⁴⁹⁹ A. Ergur; **a. g. m.**, s.199.

⁵⁰⁰ R. Barnett; **a. g. e.**, s.160.

veya talep etme potansiyeli bulunan proje ve araştırmaların üretilmesine yöneliktir. Ancak bu projeci bilim anlayışı bir araştırma fetişizasyonu yaratarak, piyasa verimliliği olmayan çalışmaları da biçimlendirebilmektedir. Sonuçta akademide bir araştırma ve proje üretme ve bu projelerden pay kapma rekabeti kendini gösterir.

Araştırma ve projeler belirli bir teorik temel üzerine düşünmeyi gereksiz kılar, savlar önceden belirlenmiştir. Zaten neo-liberal bilimsel söylem içersinde kuramsal olarak söylenecek şeyler bitmiştir. Her şey tamamlandığından yapılacak tek şey, bunları fiiliyata geçirmektir. Araştırmalar da sabitlenen bu savların onaylanıp onaylanmamasına yönelik olarak yapılacaktır. Ayrıca bu ön kabullerin oluşması, yoğun bir akademik faaliyeti içerebilir ancak araştırma ve proje üreten kurumların buna ayıracak vakitleri yoktur. Bir an önce sonuca ulaşılmalı ve materyaller kullanılmak üzere sistemitize edilmelidir. Dolayısıyla araştırma ve proje fetişizasyonu akademik içeriği ve akademik derinliği ikinci plana iter. “Genellikle araştırma adına, araştırma üretimi yapılır. Yani araştırmacılık faaliyeti yayımlanan makale sayısı, diğer makalelerde yapılan gönderme sayısı gibi nesnel kıstaslarla ölçülür. Yapılan artık yaratma değil üretimdir”⁵⁰¹. Araştırma adı altında yapılan işler artık, bir yaratım ve zanaatkârvari amatör bir çabadan çok, profesyonel üretim biçimlerine dönüşmektedir. Bundan dolayı gün geçtikçe, “öğretim üyelerinin öğretim konusundaki profesyonel adanmışlıkları azalmaktadır. Öğretim üyeleri bilimsel katkılarından çok üniversiteye getirdiği projeye ve sağladığı gelire göre değerlendirilmektedir”⁵⁰². Akademisyenin değerinin proje başı getirdiği gelire ölçülmesi ve bu proje ve araştırmaların kar getiren kısa süreli kullanım materyali olarak konumlanması akademik faaliyeti proje avcılığına indirgemekte ve akademik camia ve bilimsel kültüre daimi bir adanmışlığı engellemektedir. Çünkü “piyasalar hemen ya da yakın gelecekte sonuç alınabilecek teorilere değer verecektir; bilimin iç gelişmesi açısından daha önemli teoriler ve bilgilerin sonuçları ise daha uzun bir zaman ölçeğinde alınabilir”⁵⁰³ niteliktedir.

Akademik bilgi üretiminin piyasa koşulları tarafından belirlendiğini açık bir şekilde gösteren olgulardan biri de akademik bilgi biçimlerinin işletme, ekonomi, insan kaynakları, reklamcılık, halkla ilişkiler gibi piyasanın ve tüketimcilik ekonomisinin

⁵⁰¹ A. İnsel; **a. g. e.**, s.137-138.

⁵⁰² İ. Tekeli; **a. g. m.**; s.136.

⁵⁰³ J. O’Neill; **a. g. e.**, s.254.

işlevine uygun disiplinlerle oluşturulmasıdır. Gün geçtikçe bu disiplinler, değerli alanlar olarak kabul görmekte ve akademik üretim süreçlerinin önemli bir kısmını kapsar hale gelmektedirler. Söz konusu disiplinlerdeki üretim biçimlerinin stratejik ve operasyonel araştırma biçimleriyle şekillenen, diğer disiplinlerin argümanları ile de zenginleştirilen içerikleri akademik trendleri belirlemektedir. Ayrıca bu tür alanlar akademisyenlerin ve üniversitelerin kar getiren faaliyetlerini de oluşturmaktadırlar. Günümüz üniversiteleri bu alanlar üzerinden kurdukları bölümler aracılığıyla, müşteri-öğrencilerine ulaşabilmekte ya da özel ve tüzel düzeyde piyasa kurumlarına düzenlenen eğitim seminerleri, programlar veya çeşitli kurslarla bu piyasa bilgilerini kara dönüştürebilmektedirler.

Bu çerçevede, günümüz akademisyeni hayatını kapsayan bir çaba içinde kendini bilime adanmış ve hakikatin yüce nesnesine ulaşma idealinden, kar getiren etkinliklerin hakikatine savrulmuştur. Bu nedenle,

“uzun vadeli akademik kariyere sahip bilim adamı, artık nispeten az bulunur bir canlı türü(dür)... bilim adamlarının, yalnızca para getirebiliyorsa teşvik edilmeleri ihtimali hayli yüksek(tir); bunu yapabilme şansları da, bugün araştırma konseylerinin desteklediği türden araştırmalar yapmaya gönüllü olmaları ya da endüstrideki muhtemel finansörlerle ‘uyuşabilmeleri’ halinde yükselebilmektedir”⁵⁰⁴.

Diğer bir deyişle, piyasanın gerekleri bilimsel çalışmaların dolambaçlı ve meşakkatli yollarına galebe çalmıştır. Girişimcilik etkinliğinin akademisyen dünyasında belirli bir düzeye ulaşması, akademisyenliğin melez bir akademik praksis içersinde bulunmasına da sebep olur.

“Bir yanıyla piyasanın kendisinden talep ettiği bilimi üretecek, diğer yandan neo-liberal ‘çağdaş’ dünyanın bir parçası olmak adına kamu kaynaklarının maksatlı olarak kısılmasıyla baş başa kaldığı komik ücretlerle geçinmeye çalışacak ve eğer bu mümkün değil ise emeğini ikincil akademik piyasalarda (yaz okulu, proje, çevirmenlik, yazarlık vs) arz edecektir”⁵⁰⁵.

Genelde neo-liberal ekonomi politikalarının kamusal masrafları kısma yönündeki temel ekonomik argümanı üniversitede akademisyen ücretlerinin düzenlenmesine de yansımış durumdadır. Bu nedenle, akademisyenin ikincil piyasalarda çalışması gerekmekte, böylece de kendi kaynağını kendi yaratan bir akademisyen profili ortaya çıkmaktadır. Bu durum, gün geçtikçe akademisyenlerin

⁵⁰⁴ G. R. Evans; **a. g. e.**, s.147-148.

⁵⁰⁵ F. D. Atbaşı; **a. g. m.**; s.418.

kendilerini tanımlama biçimlerini de belirlemektedir. Bu nedenle, “bireylerin kendilerinden ‘Ben bir akademisyenim’ diye söz etme isteklerinin giderek azalması şaşırtıcı değildir”⁵⁰⁶.

Akademisyenin kendi kimliği konusundaki bu şüphe, bilgiye yüklenen anlamın değişmesinden kaynaklanır. Artık üretilen bilgi bu koşullar altında gelir getiren meta-bilgidir. Meta-bilginin akademik faaliyette daha içeriksel bir boyutu da bulunmaktadır. Bu da metanın kendi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Meta fetişizasyonunda ortaya çıkan bu süreç, bilim adamının kendi ürününe piyasaya sunulacak bir materyal olarak bakmasıyla, diğer bir deyişle, onu kendince sahip olduğu değerden değil, başka bir değerler sisteminin gözünden görmesi ile başlar. Böylece bilgi, akademisyene uzaklaşır, herhangi şeylerden biri haline gelir. Bu nedenle, akademik faaliyetin kendisi de bu dışlaştırıcı metayı ürettiği sürece, aynı anlam ve değerle yüklenir. Üstelik “meta olarak bilgi, kendini üreten, aktaran ve kullanan insana, yalnızca dışsal olmakla kalmaz, kendini onlara dayatan herhangi bir nesne niteliği kazanır (Diploma ve unvan fetişizmi, ‘enformasyon toplumu’, ‘diploma toplumu’ mitleri bu kapsam içinde ele alınabilir)”⁵⁰⁷. Diğer bir deyişle, diploma, unvan, kariyer fetişizmleri meta bilginin üretildiği bir toplumsallık içersinde ortaya çıkar. Bu durum, akademik hiyerarşiye yüklenen anlamları güçlendirmesi bakımından da dikkat çekicidir. “Araştırma görevlisi, doçent ya da bölüm başkanı gibi ara kademelerde çeşitli etiketlerle yaftalanmış birçok derece bulunmaktadır. Hiyerarşi içinde bireysel kariyerlerini kovalamalarına rağmen, çok azı, bir bilim adamı olarak çalışmalarındaki bireysel amaçları belirlemede bir özerkliğe sahiptir”⁵⁰⁸. Önemli olan, kariyer basamaklarını tırmanmak üzere araçsallaşmış bir bilgi üretimine dahil olmaktır.

Öte yandan bilginin meta olarak alınıp satılabilir bir hale dönüşmesi, ona herhangi bir alış-veriş ilişkisindeki içerikleri yükler. Hatta bilginin metalaşması, onun malumat düzeyine indirgenmesi için de gereklidir. Bilgi malumat, yani yüzeysel olduğu sürece, bir nesne olarak değiş-tokuş edilebilir niteliktedir. Burada kuramsal tartışma ve karmaşalara yer yoktur. Malumat olarak bilgi depolanabilen, alınıp satılabilen ve yerine başka bir şey ikame edilebilen bilgidir.

⁵⁰⁶ R. Barnett; **a. g. e.**, s.112.

⁵⁰⁷ S. Özsoy; **a. g. m.**, s.86.

⁵⁰⁸ M. Hales; **a. g. e.**, s.56-57.

“Bilginin metalaşması, onun reel dünyanın bağlamdan bağımsız nesnel özellikleri olarak tanımlayıp, enformasyon niceliklerine indirgenmesini olanaklı kılar. Enformasyon birimleri halinde öznesinden ve bağlamından koparılabilen bilgi, böylece bilgisayarın veri tabanı olarak toplanıp depo edilebilir, kullanılabilir, ihtira beratları ve patentler halinde özel mülk olarak edinilebilir ve doğal olarak satılabilir hale gelir”⁵⁰⁹.

Alınıp satılabilir bilgi de malumat dışında bir şey yoktur. Bu nedenle, malumat düzeyindeki bilgi, bilgi olmayan bilgidir ve gerçek anlamda bilgiye ihtiyacı olmayan piyasaya aittir. Piyasa için malumat yeterlidir, karmaşık fikirlere gerek yoktur, her şey açık ve net olmalıdır. Şablonlar hazırlanmalı, bu şablonlara uygun üretim gerçekleştirilmeli ve her şey en çabuk şekilde en yüksek karı elde edebilecek şekilde düzenlenmelidir. Bu nedenle, piyasanın talep ettiği bilgi, bilimin talep ettiği bilgiden ayrıdır.

b. Akademik Mülkiyet ve Bilginin Özelleşmesi

Bilginin piyasa için üretilmesinin doğurduğu sonuçlardan biri de bilimsel bilginin kamusal niteliğinin ortadan kalkmasıdır. Piyasa, özel mülkiyet esaslarına göre işleyen bir mekanizma olarak sahip olunan şeyin kar getirici bir alış veriş olmadığı sürece paylaşılmaması üzerine kuruludur. Nitekim, “piyasa gizliliğe özendirir ki, bu da bilimdeki açıklığa düşmandır. Mülkiyet sahibinin başkalarını dışlama hakkına sahip olduğu bir mülkiyet görüşünü önvarsayar. Bilim alanında bu tür dışlama hakları, bilgi ve teorilerin iletimine sınırlar koyar, bu da bilginin gelişmesiyle uyumsuz”⁵¹⁰. Diğer bir deyişle, mülkiyet ve ya patent hakları dayanak alınarak belirli bir sermaye için üretilmiş bilgi, kamusal alanda paylaşılmaz. “Piyasanın bilimsel toplulukla ilişkilerinde giderek artan hak tecavüzü, piyasanın ‘mülkiyet gizliliği’ ile geleneksel bilimin ‘açık iletişimi’ arasında bir çatışmaya yol aç(ar)”⁵¹¹. Burada söz konusu olan şey, sadece intihali önlemek değildir. Piyasa için üretilen bilginin kasti olarak akademik camiada yayınlanmaması veya sunulmaması bundan başka bir şeydir.

Bilginin gizlenmesi, sadece mesleki işlemlerinde değil, aynı zamanda piyasa toplumu içersinde toplumsallaşan bir birey olarak akademisyenin genel davranış biçimlerine de yansımaktadır. Gerçekleştirilen akademik çalışmanın ticari amaçlar için olmasa da sahiplenilmesindeki tarzlar ve akademik ortamın yoğun rekabet davranışları

⁵⁰⁹ S. Özsoy; **a. g. m.**, s.87.

⁵¹⁰ J. O’Neill; **a. g. e.**, s.250.

⁵¹¹ **A. g. e.**; s.236.

ile biçimlenmesi, piyasa benzeri davranış normlarının akademideki tezahürleri olarak görülebilir. “Önceden ilişkiler cemaat ilişkileriye ve ortak amaçların karşılıklı olarak tanınmasıye, şimdi rekabet bu ilişkilerin kendisine bulaşmaktadır”⁵¹². Diğer bir deyişle, rekabet ve ben-merkezli davranış biçimleri, akademideki politik ilişkilerin biçimlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. “Akademi içindeki rekabet de en az bir şirkette çalışanlar arasındaki rekabet kadar şiddetli, dışlayıcı ve yozlaştırıcı bir karaktere bürünebilmektedir”⁵¹³. Bu rekabet ortamında, akademisyenin içinde bulunduğu durumda gücünü ve yetkisini kalıcı kılabilecek etkinliklere girişmesi, diğerleri ile olan ilişkisini, bu rekabet ve güç arayışı içersinde şekillendirmesi gerekmektedir. Neticede,

“bugün, dozu hızla artan bir telaşlı koşuşturma hali içinde, akademik becerilerini pazarda kazanca tahvil etmeye uğraşan, idari görevlerden ne kadar çoğunu bir araya getirirse o denli kendini güçlü hisseden, üst yönetimle iş bağlantıları ve akrabalık kurmak dahil her türlü yakınlaşma hamlesini var kılma stratejisi haline getiren yeni bir akademiker kuşağı oluşmuş durumdadır”⁵¹⁴.

Öte yandan, rekabet koşullarının açığa çıkardığı ilişki niteliklerinin yanında, yeni koşullar tarafından belirlenmiş yeni türde farklı ilişkilerden ve akademik yaklaşımlardan da söz etmek mümkündür. Bu, kapitalizmin geliştirdiği yeni tarzlar ile anlaşılabilir bir niteliktir. Rekabet ve ben merkezizyetçilik ilkel kapitalizmin kalıntısı olarak varlığını sürdürürken, yeni formlar içersinde karşılıklı anlayış, profesyonelleşme, kibarlık ve empatinin yükseltilmesi yer almaktadır. Rekabetin inceltilmiş metotlarla gerçekleşmesi aynı zamanda bu ikili bir ruh hali de yaratmaktadır.

“Bu yeterince nesnel durumu, gerçekte olmasa bile şizofren-paranoid bir ruh gereği varsayılan rakipler, hatta düşmanlarla dolu bir dünyada, gerektiğinde güçsüz olanı ezmeler, gerektiğinde gizli kar amaçlı göstermelik insansı incelikler, profesyonel sııcaklıklar, gerektiğinde de ‘yeni dünya’msı teklifsizlikler sergilenerek sürdürülen bir ayakta kalma stratejisi olarak da değerlendirilebiliriz”⁵¹⁵.

Ayrıca farklı kültürlere ve dillere açıklık, esnek bir anlayış ve kimliğin çoklu rollerle biçimlenmesi de söz edilen yeni akademik bilgi üretim süreçlerinin belirleyici unsurları arasında yer almaktadır. Bu, bilimsel pratik aşamasında kendini çok-merkezli bir dünya kavrayışının uzantısı olarak göstermekte ve gerçekliğin tekliğine yönelik

⁵¹² R. Barnett; **a. g. e.**, s.130.

⁵¹³ Mehmet Beşikçi, Seda Altuğ; “Akademik Diyet”, **Birikim Dergisi**, S:142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.98.

⁵¹⁴ A. Ergur; **a. g. m.**, s.211.

⁵¹⁵ H. Ü. Nalbantoğlu; **a. g. m.**; s.32-33.

arayıştan, çoklu gerçeklik arayışlarına geçilerek disiplinlerarasındalık anlayışına popülerlik kazandırmaktadır. Diğer bir ifade ile “bilimsel bilginin tek-merkezli bir hakikat arayışına odaklanmaktan çıktığı endüstrisi-sonrası toplumda, bilginin çok değerlikli bir hal almasına yol açan ‘disiplinerarasılık’ pratiğinin yaygınlık kazandığını gözlemlemekteyiz”⁵¹⁶. Ancak disiplinlerarasındalığa içkin olan mantık, salt bilgi kuramsal bir sonuç olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca akademik camianın da kültürel esneklik, çeşitlilik ve empati gibi yükselen değerlerle yeniden biçimlendiğini gözlemlemek mümkündür. Bu nedenle, “İngilizce dışında yabancı diller bilme, kültür çeşitliliklerine açıklık, söylemsel esneklik, iş idaresi ve çoklu rolleri benimseyebilme gibi zorunluluklar, ivmelenmiş akademik pazarın vazgeçilmez koşulları olmaktadır”⁵¹⁷. Bunlar bilimsel camianın yeni değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan her biri akademik kimliğe yönelik olumsuz kurulumları da içermemektedir. Ayrıca bunlar, akademik kapitalizmin, toplumsal değerlerle kesişme çabasının ürünü olarak da okunabilirler.

Öte yandan üniversiter ortamda, sadece empati ve kültürel esnekliğin ya da davranışsal kodlara yönelik incelik vurgularının egemen olduğundan söz etmek mümkün değildir. Çünkü aynı gelişmelerin bir başka sonucu da kişisel değer kalıplarına yönelik başka bir değerlendirme kipinin ortaya çıkmasına da neden olur. Bu kod, profesyonel meslek kodudur.

c. Profesyonelleşen Akademik Üretim

Piyasa mantığının üniversite ve bilim dünyasına sızması ile akademik camiada popülerlik kazanan ideolojik yönelimlerin bir diğer boyutu da akademideki işe yönelik aşırı uzmanlaşma ve akademik yükselme ve denetim mekanizmalarına ilişkin profesyonelliktir. Profesyonellik iş ilişkilerine yönelik çalışma kodunun akademik camiaya aktarılmasıdır. İşin profesyonellik kodları tarafından isimlendirilmesi süreci kişisel beğeni ve değerleri bir kenara iten niteliğe sahiptir: önemli olan iştir ve karşılaşılan insani durumların üzerinden kolayca atlanılmasının ideolojik temeli de bu söylemde yatmaktadır. Sorunlar kişisel değildir, işin gereği olarak karşımıza çıkar ve o

⁵¹⁶ A. Ergur; **a. g. m.**, s.193.

⁵¹⁷ **A. g. m.**; s.199.

işin gereği, onun bitirilmesi olduğuna göre, onun dışında bir sorun kabul edilebilir nitelikte değildir.

Profesyonellik kodunun iki tarzından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, akademisyenin yaptığı uğraşmayı şey benzeri niteliğe indirgemesiyle sonuçlanan işe yönelik aşırı uzmanlaşma ile profesyonelleşme ve akademik uğraşmayı işleştirmeye edimi, ikincisi ise akademisyenlerin birbirlerini değerlendirme ve denetleme aracı olarak profesyonel normların belirlenmesidir.

Uzmanlaşmanın ilk boyutu, toplumdaki profesyonellik iktidarı ile ilgilidir. Profesyonellerin toplumdaki iktidarının belirleyiciliği teknik düzenlemeye verilen önemi göstermektedir.

“Bu tarzda bir profesyonel iktidar yalnızca, elit üyelerin kendilerini profesyonel konum aracılığı ile meşru gösterebildiği veya bunu elde edebildiği toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Profesyonel iktidar, düzenleme işlevini yerine getiren ayrıcalıklı özel bir biçimdir. Bu, endüstriyel devletlerde kontrolü sağlayan düzenleme iktidarındır”⁵¹⁸.

Uzmanlık olarak akademik bilgi üretim faaliyetinin önemi de profesyonelliğe yüklenen bu iktidardan kaynaklanmaktadır. Ancak uzmanlık bilgisinin bu iktidarı, aynı zamanda işin kendisini de dönüştürmekte ve bu dönüşümler toplumsal iktidar ile toplumsal yetkinsizlik ve temassızlık arasında ilginç bir örtüşme oluşturmaktadır.

Bilimsel çabaların mikro-disiplinler şeklinde bölümlendirilerek bir bilim adamının sadece o alana ilişkin yetkinleşmesi modern çağın üretim biçimlerindeki sıkı iş bölümünün tezahürü olarak okunabilir. İşin bütünü parçalara bölünüp, hızlı bir şekilde üretimin gerçekleştirilmesi için montaj bandında bu parçaların imal edilmesi zanaatkarın işçiye dönüştüğü süreci simgeler. İşçi klasik Marksizm içerisinde modern çağın ürünü olarak ortaya çıktığı ve onu değiştirmeye muktedir potansiyeli taşıdığı kadar, yabancılaşmanın somut tezahürü olarak da tanımlanır. Özellikle Batılı Marksist teori içerisinde, fabrikada montaj bandında işin sadece çok küçük bir dilimi üzerinde sürekli aynı işi yapan işçi işin bütününe, dolayısıyla da ürettiği nesneye; insanın ürettikleri ile insan olduğu kabul edildiğinde kendini insan yapan değerlere yabancılaşmıştır. Bilim adamının da tıpkı montaj bandında çalışan bir işçi gibi üretim

⁵¹⁸ Ivan Illich; “Disabling Professions”, **Disabling Professions**, Ivan Illich, Irving Kenneth Zola, John McKnight, Jonathan Caplan, Harley Shaiken, Morion Boyars Publishers, New York – London, 1987, s.17.

yaptığı ve kendine yabancılaştığı sorunu tartışmalı bir konudur. Söz konusu yabancılaşma her bilim adamı için olası olmayabilir ama 19. yüzyıldan beri bilimin teknikleşmesi olgusu⁵¹⁹ bilimsel alandaki uzmanlaşmaya da gönderme yapmaktadır. Diğer bir deyişle, gün geçtikçe yaratıcılığın kaynağı yaşamı ve üretimi kolaylaştırıcı teknik buluşa indirgemekte ve teknik üretimin temel dayanağını da sıkı bir işbölümü oluşturmaktadır.

Bilim adamı bu işbölümü içersinde kendine ayrılan alan içersinde kendi uzmanlığına uygun rutin işlemini yapan montaj bandı işçisinden pek de farklı görünmemektedir. Neticede bilimin uzmanlaşmaya dayalı nitelikleri sıkı bir işbölümünü çağrıştırmaktadır. Bu nedenle, çağımızda şu ya da bu türdeki uzmanların genel kültür ya da toplumsal fikirleri daha edebi ve felsefi biçimde dile getirenlere üstünlük sağladıklarından söz etmek mümkündür⁵²⁰. Önemli olan belirli bir alanda uzmanlaşmak ve bu uzmanlığın gerektirdiği işlemleri gerçekleştirmektedir. Bilim açısından bunun sonucu, bilim adamının yaptığı işlemin dışında, bütünlüklü bir dünya kavrayışının içersinde işini nereye konumlandıracağını kestirmek konusunda çektiği güçluktur. Ancak günümüzde, bilimin uzmanlıklar ve uzmanlar tarafından yürütüldüğü ve bir tür uzmanlık işi olduğu kabul edilir bir gerçeklik olarak kurgulanmış durumdadır.

Üstelik toplumun değişen öncelikleri ve kültürel yapısı bağlamında yeni türde uzmanlıkların ortaya çıktığından da söz etmek mümkündür. “Yatırım uzmanları, *lifestyle* danışmanları, yemek uzmanları, duygu yöneticileri ve diğerleri açıkça, olası yeni yöneticiler olarak algılanmakta ve müşterilerin bozulmuş kendine güvenlerini ve parçalanmış ihtiyaçlarını metalara ikame etmektedirler”⁵²¹. Uzmanlıkların bu yeni biçimleri ile tüketim toplumu arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Tüm bu uzmanlık alanları, tüketim toplumu içersinde neyin, nasıl kullanılması gerektiği konusundaki eğitici bilginin üretilmesi ile ilgilidir. Yeni dönemle birlikte, üretilenlerin bilgisinin aktarılması kadar, tüketime ilişkin bilginin aktarımı da toplumsal denetim mekanizmasının önemli bir aşamasını oluşturmaya başlamıştır. Eğitim yalnızca insanların iş alanında ilerlemesi için değil, ayrıca tüketiciliklerini geliştirmek için de

⁵¹⁹ Jürgen Habermas; **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.53.

⁵²⁰ Tom Bottomore; **Seçkinler ve Toplum**, Çev: Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.81.

⁵²¹ I. Illich; **a. g. m.**, s.24.

gerekli bir hale gelmiş, endüstriyel üretimin artışı, eğitim sistemini onların verimli kullanımını için gerekli olan sosyal kontrol deneyimini gerçekleştirecek bir hale getirmişti⁵²². Dolayısıyla çalışma dışı yaşamın nasıl yaşanacağını biçimlenmesi, yeni türdeki uzmanların önünü açmış oldu. Mesele üretilenlerin tüketilmesini, insanların değer yoksunluğu ile yaşadıkları bir çağda nasıl gerçekleşeceğini tanımlayabilmektir.

“İlk olarak, her biri modern insanın bir gereksinimine dönüşme eğiliminde olan, metalarla özdeşleşme, etkili buyruklarıyla müşterileri ihtiyaçları için yönlendirdi. Daha sonra, çok daha küçük ve bağlantısız parçalara dönüşen ihtiyaçların parçalara ayrılması işlemi, tüketicileri onların karmaşıklaşmış ihtiyaçlarını bütünüyle anlamlı bir hale getirmek için, profesyonel kararlara bağımlı hale getirdi”⁵²³.

Böylece yaşantı düzeyinin öznel biçimlerini örgütlenme işlevine soyunan yeni türde bir uzmanlık bilgisi ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar hizmet sektörü ile tanımlanmış yeni türde bir uzmanlığı betimlemektedir. “Uzmanlaşmış hizmetler, bizim hayatımızı ve toplumumuzu bir dizi teknik problem olarak tanımlayan bir dünya algısına bağlıdır. Bu teknik tanımlama, uzmanların ekonomik çıkarlarını ve onların uygulamalarının sakatlanmış karakterini gizleyen itina ve sevgi sembolleri ile gerçekleştirilir”⁵²⁴. Bu tür uzmanlıklar akademik kimliklerin de mesleki pratiklerini tanımlar hale gelmiş durumdadır.

Her ne biçimde olursa olsun, uzmanlaşma ve teknikleşme olgusu bilim adamının politik ideolojilerden muaf olduğuna dair bir açıklamanın da gerekçesi olarak görülür. Teknisyen işi ile uğraşır, onun politika, siyaset veya ideolojilerle ilgisi yoktur. Bu durum, neo-liberal dönemin ideolojilerin sonu tezi ile de örtüşmektedir. Bilim artık ideolojiden uzaklaşmıştır, o sadece teknik bir iştir. Dolayısıyla;

“ideolojinin sonu tezi, kampus içinde amaç ve kimlik sağlamaktadır. Bu ideoloji aracılığıyla, kimi akademisyenler ideolojik olmayan erdemlerini ilan edebilirler: İdeolojiksizlik tezleri, onların ideolojisi olmaya başlar. Üniversiteye ilişkin bir tez olarak ideolojinin sonu tezi, akademisyenlerin kendileriyle ilgili öykülerini, kendi çıkarlarını nasıl ön plana çıkardığının ve hatta nasıl dünyayı olduğundan farklı gösterdiğinin güzel bir örneğidir. Akademisyenlerin kendileriyle ilgili öykülerine güvenilmemelidir”⁵²⁵.

⁵²² Ivan Illich; **Tools for Conviviality**, Marion Boyars Publishers, London, 1990, s.62.

⁵²³ I. Illich; **a. g. m.**, s.25.

⁵²⁴ John McKnight; “Professionalized Service and Disabling Help”, **Disabling Professions**, Ivan Illich, Irving Kenneth Zola, John McKnight, Jonathan Caplan, Harley Shaiken, Morion Boyars Publishers, New York – London, 1987, s.90.

⁵²⁵ R. Barnett; **a. g. e.**, s.167.

Uzmanlaşmanın çalışma koşullarının düzenlenmesinde de üniversite içersinde kendince bir gelenek yarattığından söz etmek mümkündür. Bu gelenek, çalışma biçimlerini bilim üretimine pek de uymayan başka türlü standartlara göre ayarlamakta, böylece de yaratıcılığın teknik bir üretime ait koşullarla şekilleneceğine dair safdil bir inancı barındırmaktadır. Bu nedenle,

“Yapılan işin düşünsel bir üretim olduğu, dolayısıyla mekanik bir şekilde (örneğin bir santral memuru ya da bir sekreter gibi) ‘sabah sekiz – akşam beş’ arası yapılamayacağı, akademisyenliğin bir meslekten çok bir yaşam tarzı olduğu ve bu nedenle önceden belirlenmiş mesai saatleri dahilinde icra edilemeyeceği, akademisyenin üretim aracının, fabrikadaki maddi üretim araçlarından farklı olarak, dingin bir zihin ve yaratıcılığını ortaya koymasını sağlayacak özgür bir ortam olduğu gibi gerçekler, günümüz üniversitelerinde pek kayda değer bulunmamaktadır”⁵²⁶.

Akademideki profesyonellik kodlarının yaygınlaşmasının ikinci sonucu ise akademik camianın değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Burada da ideolojiksizleşme ve denetim ile değerlendirmenin nesnel koşulları konusunda bir ısrar söz konusudur. Üniversiteler veya akademik topluluklar değerlendirme kriterlerini performans ölçüm kriterlerine aktardıkça, politik bir işlem yapmadıklarını, sadece teknik bir değerlendirmenin nesnel koşullarını üretmiş olduklarını savlamaktadırlar.

Her akademik camia bir takım toplam kalite standartlarına tabi olmakta ve kendi performanslarını bu standartlar üzerinden değerlendirmektedir. Standartlar önceden oluşturulmuştur, üniversiteler bu nesnel kriterlere ulaşmak için çabalamaktadırlar. Ancak bu standartların oluşması “diyaloga dayalı ortamların ortaya çıkmasına izin vermez. Denetimleri ‘nezaket’, ‘profesyonellik’ ve ‘titizlik’ çerçevesinde yürütülecektir, çünkü bu da ideolojinin sorgulanmasına yol açabilir”⁵²⁷. Kısacası, performans ölçütleri ve toplam kalite standartları bilimsel öz-denetim için kurumlara nesnel standartlar sağlamaktadır ancak bu standartlar, akademik değerlendirmelerin diyaloga dayalı olarak kendi koşulları içersinde oluşturulmasını, yani bir camia olma niteliğini ikinci plana itmektedir. Türkiye’de de değerlendirme kriterlerinin nesnel standartlara dayandırılmasına örnek olarak, akademik atamalardaki merkezi sınav

⁵²⁶ G. Selçuk; **a. g. m.**, s.207.

⁵²⁷ R. Barnett; **a. g. e.**, s.149.

zorunlulukların jüri değerlendirmelerinden daha yüksek bir katsayı teşkil etmesi gösterilebilir.

Gün geçtikçe, bilginin değerinin verimlilik ve performansla ölçüldüğü bir ortamda, bir kurum olarak akademinin yanı sıra akademisyene ilişkin değerlendirme kriterlerinin de onun performansını açıklama iddiasındaki niceliksel verilerle belirlendiği gözlemlenmektedir. Akademik topluluğun kendi üyelerini belirleme veya atama süreçleri gün geçtikçe niceliksel verilere, puanlama sistemlerine, performans ölçüm tekniklerine bağlı hale gelmektedir. Belirli bir puana ulaşmak akademik yükselme için yeterli görülmektedir. Bu durum, üniversitenin kendi topluluğunu niteliksel verilerle ve belirli bir bilimsel geleneğin koşullarını yerine getiren oldukça karmaşık yollarla değerlendirebileceğini kabul etmediğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile üniversite genel bir bunalımın göstergesi olarak, artık kendi karar mekanizmalarının nesnelliğine güvenmemektedir. Bunun nedeni, akademinin kendi ortak akılı ve geleneği ile oluşturduğu değerlendirme kriterlerini, artık geliştirememesi ve bunun sonucunda da daha niceliksel, akademik camianın ortak akılı ile oluşturulmamış; dışarıdan getirilmiş nesnel niceliksel araçlara başvurmak durumunda kalmasıdır. “Üniversite pratiklerinin üniversiteliler için müşterek bir dünya oluşturmaktan aciz hale gelmesi, üniversitenin bir topluluk olmaktan çıkmasına ve kendi dışında belirlenen ölçütlere giderek daha fazla tabi olmasına yol açmaktadır”⁵²⁸. Akademisyenler, değerlendirme ve atama kriterlerini yerine getirmek için belirli bir dönemde, belirli bir puanı tutturmayı sağlamak için makale yazmaya, bilimsel toplantılara katılmaya ve proje üretmeye odaklanmaktadırlar.

Öte yandan başarının bu tür niceliksel artışlarla değerlendirilmesi, fast-food kültüründe niceliğe yapılan vurguyu anımsatır. Fast-food kültürünün temel kriterlerinden biri oluşturulan menülerin niceliğidir. Burada ele aldığımız akademik nicelik gösterileri mesela “ufak tefek değişiklikler yaparak kitap yayımlamak, profesörlerin, fast-food restoranı yöneticileri gibi, yayın listesindeki adet konusunda bir yanılısma yaratma yoludur”⁵²⁹. Ne kadar çok yayın yapmışsan o kadar değerlisin

⁵²⁸ Serdar Tekin; “Üniversitenin Devlet Zihniyetine Entegrasyonu”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.79..

⁵²⁹ George Ritzer; **Toplumun Mcdonaldlaştırılması**, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.110.

anlayışı, fast-food yöneticisinin niceliksel değerlendirme kriterlerinin akademiye yansımından başka bir şey değildir.

Kuşkusuz ki bu çabalar, bilimsel üretim için gerekli görülebilir. Ancak, akademisyenin faaliyetinin belirli bir puantaj sistemine göre değerlendirilmesi akademisyenleri herhangi bir çalışmanın içeriğinden çok, puanın getirisine odaklanmaya itmektedir. Akademisyen sürekli olarak, her atama dönemi geldiğinde, sözleşmesinin sona ereceği veya atamasının gerçekleştirilemeyeceği endişesi ile çalışmak durumunda bırakılmaktadır. Bu durum, piyasadaki, üretime katkı yapıldığı oranda ödüllendirileceği, katkı yapılmadığı durumda ise geçim derdiyle baş başa kalınacağı korkusunun üniversite ve bilim camiasına da aktarılması olarak algılanabilir.

Sürekli yayın yapma zorunluluğu, belirli paradigmlar etrafında dönen benzer yayınların ortaya çıkmasına neden olur. “Yayımlanan makaleler beş aşağı beş yukarı aynıdır. Edebiyatın ‘beyaz dizi’sindeki romanlar gibi, aynı kurgu üzerinden ve birbirlerine gönderme yaparak ardı ardına üretilir”⁵³⁰. Sonuçta, egemen paradigmlar tarafından belirlenmiş yayın politikaları doğrultusunda, verimlilik getirisi yüksek olan eserler üretmek birbirinin tekrarı olan çalışmalara neden olmaktadır.

“Üniversite ve üniversite öğretim üyesi üzerinde artan hesap verme baskısının akademik yaşam üzerinde çok yönlü etkileri vardır. Bu akademik performansın en ağırlıklı ölçütü bilimsel yayın olmuştur. ‘Publish ve perish’ (yayın yap ya da yok ol) akademik yaşamda yol gösterici temel ilke haline gelmiştir. Bunun ise iki önemli sonucu olduğu söylenmektedir. Bunlardan birincisi, bilim alanında aşırı yayın yapılmasıdır. İkinci önemli sonucu kötü bilginin iyi bilgiyi kovmasıdır”⁵³¹.

Puan sisteminin, akademisyenleri sürekli olarak bilimsel yayın veya etkinlik üretme zorunda bırakması, birbirine yakın çalışmaların üretilmesine sebep olduğu gibi, akademik çaba için gerekli olan farklı perspektiflerin deneyimlenmesine de vakit bırakmamaktadır. Böylece akademisyenler, tıpkı bir fabrika bandında seri üretim yapan işçilerin yabancılaştığı duruma eşdeğer bir ölçüde, seri olarak yayın ve proje üretmektedir. Üstelik günümüz akademisyeni, bu tür bir zorunluluk olmadan üretemez hale gelmiştir. Çünkü artık bilimsel camiada amatör entelektüel merak ikinci plana itilmiştir. “Kendi amatör ve entelektüel meraklarını kaybettikten sonra,

⁵³⁰ A. İnsel; a. g. e., s.138.

⁵³¹ İ. Tekeli; a. g. m., s.135.

akademisyenlerin çoğunlukla kariyerizm ya da birtakım dış baskılar olmaksızın yazamamasının nedeni tembellik değil, açık bir biçimde yabancılaşmasıdır”⁵³².

Görüldüğü gibi bilim, üniversite ve piyasa arasındaki ilişkinin somut tezahürleri olarak ele aldığımız gelişmeler, bilim adamı, üniversite ve piyasa arasında kurulmuş iş ilişkilerinden ve bunların olası somut sorunlarından daha incelikli sonuçlar ortaya koymaktadır. Kuşkusuz ki günümüz üniversiter ortamında bütün akademisyenler piyasa ile somut ilişkiler içinde değildir. Gerçekten de pek çok akademisyen mesleklerini seçerken öğrenme, öğretme arzuları ve toplumsal yarar ilkeleri ile hareket etmişlerdir. Ancak günümüz koşulları altında, üniversitenin piyasa ile kurduğu ilişkilerin somut tezahürleri, sadece iş ilişkileri bağlamında yaşanmamaktadır. Söz konusu süreç, yukarıda ele aldığımız unsurlarda görüldüğü gibi, bilgi kuramsal, bilgi praksi ve akademik camianın kendilerini anlamlandırma, değerlendirme ve kendi iç ilişkilerini düzenleme biçimlerinde geri döndürülmesi zor süreçlerin başlatıcısı olmuştur.

Öte yandan, yeni süreçler akademisyenin sadece, akademik praksi ve akademik camia içerisinde kendini konumlandırış biçimlerindeki dönüşümlerle sonuçlanmamıştır. Toplumsal bir varlık olarak akademisyenin yeni trendlerden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. Dolayısıyla yeni akademik birey tipi, sadece akademide değil, akademi dışında da yeni birey tipidir. Hatta çalışma ortamı ve zamanı ile çalışma dışı zaman arasındaki bölünmenin ortadan kalktığı, çalışma dışı ve çalışma içi zaman dilimlerinin temel dinamik ve kabullerinin birbirinin içine girdiği bir dönemde, akademisyenin de bu iç içeliği barındıran bir kimliksel yapısının bulunduğundan söz etmek mümkündür.

II. Piyasa Akademisyeni: Yaşam Tarzları, Modaları, Mesleki Estetizasyonları ve Tanınma İsteği ile Akademisyenler

Piyasa yüklenen vurgunun artan önemi yeni çağa uygun bir önermedir. Piyasanın kendine içkin yasaları ile insanın mutlu yaşam ideallerini kendiliğinden doğuracağına yönelik sav, liberal piyasa anlayışının amentüsünü oluşturur. Piyasanın ekonomik alandaki ayrıcalığının ve ekonomik alana ilişkin tek yol olarak görülmesinin

⁵³² Burak Onaran; “Bir Akademisyen Niçin Yazar?”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.93.

meşru temelleri bu yaklaşım doğrultusunda oluşturulmuştur. Üstelik bunu gerçekleştirirken piyasa ideolojisinin piyasa mantığı ile insan doğasını örtüştüren söylemsel geleneği de işe koşulmuştur. Bu nedenle “piyasa ideolojisinin başarısının nedenleri piyasanın kendisinde aranamaz. Ama insan doğası ile piyasayı bağdaştıran en güçlü ve en kapsamlı metafizik versiyonla başlamak en iyisidir”⁵³³. İnsan doğasının piyasa ile örtüştürülmesinin piyasa ideolojisine sağladığı argüman onun, hakiki ve evrensel tek ekonomik biçim olması konusundaki uzlaşdır. Ancak bu uzlaş ile şekillenen piyasanın tek doğru ekonomik model olduğu sanısı çağımıza özgüdür. Çünkü doğal olarak hiçbir toplum belirli bir ekonomik sisteme sahip olmadan uzun süre yaşayamamış; ama günümüzden önce, yalnızca ilke olarak bile, piyasalar tarafından kontrol edilen bir ekonomi var olmamıştı⁵³⁴. Günümüz toplumu için piyasa sadece ekonomik bir anlama sahip değildir. Çünkü piyasa ekonomisinin temel mantığı ekonomik olmayan alanları dahi ekonomi alanı içersine alma başarısını göstermiş olmasıdır.

Piyasanın kendi alanının muğlaklaşması yani ekonomik bir model olmaktan çıkıp kültürel ve yaşamsal diğer alanları da içine alarak genelleşmesi ‘piyasa toplumu’ kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun anlamı, bireysel yaşam düzeyi ele alındığında, çalışma dışı ekonomik etkinlikle anılmayan zaman dilimlerinin de piyasa mantığı ile örgütlenmesi ve bireyin toplumsallaşma pratiklerini piyasavari algılayış temaları ile biçimlendirmesidir.

“Ekonomi toplumsal ilişkiler içine yerleşecek yerde, sosyal ilişkiler ekonomik sistemin içine yerleşirler. Ekonomik unsurun toplumun varoluşu açısından taşıdığı hayati önem başka bir sonuca varılmasını engeller. Çünkü bir kez ekonomik sistem belirgin dürtülere dayanan ve özel sosyal konumlara yol açan ayrı kurumlar aracılığıyla düzenlenince, toplumun da bu sistemin kendi yasalarına göre işlemesine olanak verecek biçimde düzenlenmesi gerekir. Çok duyduğumuz ‘piyasa ekonomisi ancak bir piyasa toplumunda işleyebilir’ cümlesinin anlamı budur”⁵³⁵.

Toplumsal ilişkilerin piyasalaştığı bir ortamda akademisyenlik veya bilim pratiği de, piyasa mantığı tarafından biçimlenmektedir. Bu eylem, ilk olarak, akademi ve bilim pratiğini bir toplumsal ilgi alanı olmaktan çıkarıp, bir iş ve meslek statüsüne

⁵³³ Fredric Jameson; **Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism**, Verso, London-New York, 1991, s.266-267.

⁵³⁴ Karl Polanyi; **Büyük Dönüşüm**, Çev: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.85.

⁵³⁵ **A. g. e.**; s.101.

indirgemekle gerçekleşir. Bilim günümüzde tıpkı ücretli bir işte olduğu gibi para ödenen bir iş-meslek haline gelmiş ve bu haliyle, bir tür hayat kurma koşulu olarak kabul görmeye başlanmıştır⁵³⁶. Böylece toplumsal bütünlük algısına dayalı ilgi ve merakın amatör güdüsüyle şekillenen bilimsel pratik, geçim kaynağı olarak ekonomik bir gösterene dönüşmektedir. İkinci aşama ise iş olarak ekonomikleşen akademik pratiğin üretim biçimlerinin ve mantığının daha önce değinmiş olduğumuz şekilde piyasalaşmasıdır.

Öte yandan akademik ilginin işleştirilmesi ve mesleki bir uzmanlık olarak belirmesi, akademisyen için toplumsal yaşantının diğer bölümlerini boşlukta bırakan bir niteliğe sahiptir. Ancak bu dışarıda kalan bölümler de akademik kimliğe yüklenen toplumsal değerler aracılığıyla doldurulur. Fakat bu ikinci zaman dilimini dolduran değerler alanı da piyasalaşmanın yeni biçimleri ile şekillenir: söz konusu olan şey bir tür *imaj* sorunudur.

Öncelikle, bir iş olarak akademisyenliğin aynı zamanda, çalışma dışı zaman pratikleri için de belirleyici bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Çalışma dışı zaman pratiklerinde yapılan her türlü etkinlik de, bu çalışma biçiminin ve mesleki pratiğin tamamlayıcısı olmak durumundadır. Akademisyen toplumun sıradan insanı gibi dinlenmemeli veya eğlence zamanını herkesin sevdiğinin dışında, farklı bir biçimde yapılandırılmalıdır. Diğer bir deyişle akademi dışı yaşam da akademisyen gibi yaşanmalıdır. Oysa bilimsel ve akademik amatör ilgi böyle bir ayrıma sahip olmadığı gibi akademik bir yaşantının nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair bir sava da sahip değildir. Onun sahip olduğu sav, yaşamın akademisyence nasıl yaşanacağı değil insanca nasıl düzenleneceğidir.

Ancak profesyonel kodlar içersinde akademisyenin çalışma dışı zamanı, öğrenilenlerin uygulamaya geçildiği, bilginin akademik ortamda sağladığı itibarın gündelik yaşama da yansıtıldığı bir zaman dilimi olarak kurgulanır. Bu nedenle, akademisyenin toplumsal rolü, incelikli nezaket kurallarının davranış kalıplarını belirlediği bir uygarlık gösterisiyle örtüşür. Nerede neyin yenileceğinin yani lezzet duraklarının bilinmesi, bedeninin terbiye edilişi; sporun kaba olmayan biçimlerinin ya da ruhu zenginleştiren dallarının tercih edilmesi, eğlence ve dinlenmenin kalabalıklardan

⁵³⁶ M. Hales; **a. g. e.**, s.57.

uzak, kenarda kalmış keşfedilmemiş marjinal mekanlarda gerçekleştirilmesi, müzik beğenisinin jazz, klasik veya tasavvuf müziği gibi ruhu dinlendiren tarzlarda geliştirilmesi ve giyim tarzlarında şık ama rahat modaların tercihi, ayrıcalıklı olma formunun gündelik praksise aktarılmasından ibarettir. Bu aynı zamanda akademisyen için piyasalaşma aracılığıyla ortaya çıkan bir imaj sorununa işaret etmektedir. “Piyasalaşma aracılığıyla, düzenleme ve stil yani imaj, modern tüketime aşırı derecede bağlı kendini tanımlama ve bedeni hayali bir şekilde kurgulama kodlarını sunmaktadır”⁵³⁷. Bedenin kurgulanması olarak imaj, akademisyen için de metalar aracılığıyla inşa edilmiş bir meta-beden sunumudur.

a. Sağlık, Beden ve Akademisyen

Yeni davranış kodlarının büyük çoğunluğunun bedene ilişkin olduğundan söz edilebilir. Bedene yönelik bir sunum ise estetik görünüm ve bu yönde kurgulanmış bir sağlıklılıkla ilgilidir. Bu bağlamda yeni yaşam kabullerinde, insanı nesneleştirerek tedavi etme ve onarma sürecini çağrıştıran rasyonel bir soğukluk göstereni olarak sağlığın estetik yaşamla ilintilendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Kısacası, rasyonellik alanı ile estetik ve güzellik alanının kesişmesi, sağlığın estetik bir süreç olarak yaşanmasında, güzelliğin kaynağı olarak görülmesinde, doğallığın, saflığın ve temizliğin estetikleştirilmesinde karşımıza çıkar.

Beden günümüzün en kapsamlı gösteri metasıdır. “Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz – tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen otomobilden bile daha fazla yan anlamlarla yüklü – bir nesne vardır: Bu nesne BEDEN’dir”⁵³⁸. Beden artık eski toplumsal algıdaki gibi çalışma ediminin, emeğin bir aracı değildir. Beden başka anlamların taşıyıcısı, güzelliğin, estetiğin, erotizmin veya gençlik ve dayanıklılığın göstereni olarak herhangi bir meta beğenisinde karşımıza çıkan arzu nesnesidir. Bu nedenle, günümüz toplumunda sağlık, bedenin estetizasyonu ile ilgilidir. “Sağlık günümüzde hayatta kalmaya bağlı biyolojik bir buyruktan daha çok statüye bağlı toplumsal bir buyruktur. Sağlık temel bir ‘değer’den daha çok bir ‘değer yükleme’dir. Sağlık, değer yüklemenin gizemli

⁵³⁷ S. Hall; **a. g .m.**; s.233.

⁵³⁸ J. Baudrillard; **a. g. e.**, s.155.

sisteminde doğrudan doğruya güzelliğe eklenen ‘form’dur’⁵³⁹. Bu nedenle, günümüz tıbbi ve doktoru geleneksel hekim değildir.

Geleneksel hekimlik aksayan bir bedenın sorunlarını çözen ve bunu bazen de mistik-kutsal bir hare ile yerine getiren kişiye ait meslekti. Bu, bedenın bir araç olarak görülmesiyle ilgiliydi. Günümüzde ise beden, insana hizmet eden bir araç olarak görülmemekte; insan, bedenının hizmetine girmek zorunda kalmaktadır. Ona iyi bakmalı, onun farkında olmalı ve prestij ve kültürel bir gösteren olarak ona gereken önemi vermelidir: beden prestij nesnesi olarak uygun bir şekilde yaşatılmalıdır. Bu nedenle, günümüz hekimi, kefareti ne olursa olsun, bedene iyi bakılmasını öneren ve böylece bedeni üreten; yani onu prestij meselesi olarak yaşatan sağaltıcıdır. Üstelik sağlıklılığın sürdürülebilmesi ve bu şekilde bir bilinç oluşturulması da yeni kültür içerisinde bedenın prestijleştirilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Gazetelerin sağlık sayfalarında ya da reklamların birçoğunda sağlık, güzellik ve doğallık söylemlerinin bir araya gelmesinin sebebi budur. Bu söylemler içinde bir şampuan, bir krem ya da diş macunu, sağlık ve güzellikle bilim adamı imgeleri aracılığıyla kolaylıkla ilintilendirilebilmektedir. Kuşkusuz ki bedene ilişkin, bu öğretinin bilim adamı ve akademisyen için de belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Bu ilişkinin dolaysız gösterilerini medya ortamında görmek olasıdır. Medya, spor yapan akademisyen görüntülerine, sağlıkla ilgili bir programda sağlıklı vücudun teşhirine veya mekik çeken akademisyenlere rastlamak mümkün olabilmektedir.

Bedene ilişkin bu tasarrufun modern dönemle ilintili metodolojik bir bağlantısı bulunmaktadır. Foucault’nun beden ve modern iktidar arasındaki ilişkiyi kavramsalaştırma biçimi bu bağlantıyı yansıtmaktadır: artık eski iktidarın öldürme gücü üzerinden kurulu denetim mekanizması yerini, bedeni yaşatma hakkındaki bir iktidara bırakmıştır.

“Egemen iktidarın simgelediği eski ölüm gücü yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimi ve yaşamın hesaba dönük işletmesine bırakır. Klasikçağ boyunca hızla farklı disiplinler – okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler – gelişir ve aynı zamanda siyasal uygulamalar ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlığın, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin uyraklaştırılmasını ve

⁵³⁹ A. g. e.; s.169.

*nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli pek çok tekniğin patlamasına tanık olunur. Böylece bio-iktidarın dönemi başlar*⁵⁴⁰.

Dolayısıyla beden politikaları ve modern iktidar arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. İktidarın yeni biçimleri bedeni yaşatmak üzere kuruludur. Bu nedenle, “yaşama dair bilme ve denetleme süreçleri, yaşayan bedeni daha üretken ve verimli kılma ile ilgilenmektedir”⁵⁴¹. Bedeni yaşatma ve verimli kılma edimi ise sırf verimin kendisi için değil, iktidarın kendini üretme potansiyelini gerçekleştirdiği için gereklidir. Buradan hareketle, bedenin estetizasyonunun yeniden kurulması, yani bedenin tüketimcileştirilmesi ve bedenin bu bağlamda, yeniden keşfi de bedene yönelik iktidarın görünürlüğünü minimuma indirdiği anı imgelemektedir. Çünkü bedene ilişkin estetizasyon süreci, bireylerin katılımında hür iradeye ilişkin vurguyu, klasik modern döneme göre, daha fazla ön plana çıkarmaktadır.

b. Medyada Akademik Suretler

Bedene ilişkin estetik vurgu, aynı zamanda görünürlüğe ve gösteriye ilişkin bir arzuyu yansıtmaktadır. Günümüzde akademisyen her zamankiden daha fazla görünür olma arzusu içindedir. Çünkü artık eski itibar alanları kaybolmuş, bu alanların yerine yeni bir mecra açılmıştır. Epistemolojileri tehdit edilen akademisyenler, bunları meşrulaştırmanın ve yeni kitleler tespit etmenin yollarını bulmuşlardır; günümüzde filozoflar bile televizyonlarda ya da diğer kitle iletişim araçlarındaki programlarda görüşlerini ifade etmeye çağrılmaktadırlar⁵⁴². Dolayısıyla medya, toplumsal statü edinmenin yeni kurumsal alanını temsil eder hale gelmektedir. “Entelektüeller artık bu kurumun içinden konuştukları sürece ‘etkili’ olabildiklerini hissetmektedirler”⁵⁴³. Dolayısıyla, medyanın, fikirlerine dair itibar alanlarını kaybeden akademisyenler için, yeni bir imkân olarak görüldüğünden söz etmek mümkündür. Bu aynı zamanda kamusal akademisyenin çöküşe uğramasına karşılık bulunduğu yeni türde bir kamulaşma biçimidir.

Kamusal akademinin çöküşe uğraması, akademisyenlerin genelde tepkiyle karşıladıkları bir süreçtir. Çünkü eski ayrıcalıklar artık önemini yitirmektedir. Daha

⁵⁴⁰ Michel Foucault; **Cinselliğin Tarihi I**, Çev: Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1993, s.143, 144.

⁵⁴¹ Olcay Canbulat; “Bedenin Mutlak Nesneleştirilmesi Olarak Doping”, **Gündelik Hayat ve Medya**, Der: Selda İçin Akçalı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006, s.216.

⁵⁴² R. Barnett; **a. g. e.**, s.172.

⁵⁴³ Yüksel Taşkın; “Akademinin Medya ve Devletle Dansı”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.71.

önce değinildiği gibi akademisyen, bir projenin çalışanı, bir alanın uzmanlaşmış teknisyeni düzeyinde kalarak profesyonelliğe yüklenen bir iktidarla tanımlanmıştır. Buna yönelik eleştiriler yeni bir entelektüalizm ve akademik *praxis* ortaya çıkarmaktadır. Steven Best ve Douglas Kellner, entelektüellerin bu yeni dönemdeki konumlarının eleştirisini ve bu eleştirinin sonuçlarını şöyle özetlemektedir:

“Entelektüellerin rolüne ve onların yok olmakla karşı karşıya olan hümanistliklerine yönelik eleştiri, yeni bir postmodern dönemi tanımlamaya ve entelektüellerin, bilimlerin insancılıklarını kaybettikleri teknokratik bir toplumla olan resmi ilişkilerini tartışmaya girişmektedir. Teknikizmle olan ilişkisi yerinden edilen postmodern entelektüel, otoritesi akademi ile sınırlandırılmış bir tercüman-yorumcu konumundadır. Entelektüel elitizmin ortadan kalkması, olumlu bir gelişme olarak görülebilirken, postmodern söylem bazı entelektüellere kendilerini, yeni avant-garde’lar olarak konumlandırabilecekleri fırsatlar sağlamaktadır. Bu, kültürel sermayelerini geliştirmelerinin veya ‘yalnızca eğlenmek için yap’ teorisini üretmelerinin yeni kaynaklarını oluşturmaktadır”⁵⁴⁴.

Yeni akademik kimliğin örgütleniş biçiminde bu postmodern entelektüel algısının önemli bir yeri vardır. Entelektüelin postmodern dönemle birlikte elitlikten çıkması, akademisyenin akademik faaliyetin dışına taşmayacak bir mesleki pratiğe yönelmesi ve eğlenmek için üretim akademik kimlik için de belirleyicidir. Bu koşullarda akademisyen için toplumsal rolün icra edileceği tek alan piyasalaşan toplumsallıktır. Dolayısıyla bu yeni dönemde, akademisyenin kendini toplumsal sistemin ayrıcalıklı konumuna yerleştirebilmesi için piyasada tanınabilir olması, tercih edilebilir bir statüye kavuşması gerekmektedir. Bu, akademisyenin sembolik bir değer üretmesi sorunuyla yüzleşmesi anlamına gelmektedir.

Akademisyenin verilen dersler, ders kitapları, sözlükler, ansiklopediler gibi özellikli akademik güç araçlarının üretimini içeren çalışma birikimi ve akademik sermayenin yönetimine ilişkin yatırımlarının diğer tarafında yer alan, ikincil tanıtım işleri sembolik sermaye üretimine katkıda bulunan yatırımlar olarak değerlendirilmektedir⁵⁴⁵. Bu ikinci yatırım türü, onun maddi kazançtan çok, toplumsal prestij arayışına işaret etmektedir. Elbetteki sembolik sermaye maddi sermaye için de dolaylı bir katkı aracı olacaktır. Bourdieu’ya göre, sembolik sermaye birikimi için ayrılan zaman dilimlerini, şu şekilde ikiye ayırmak mümkündür:

⁵⁴⁴ S. Best, D. Kellner; **a. g. e.**, s.297-298.

⁵⁴⁵ Pierre Bourdieu; **Homo Academicus**, Fransızca’dan Çev: Peter Collier, Polity Press, Cambridge, 1988, s.99.

“üretimlerine uygun bildirilere ya da doğrudan ürünlerinin tanıtımına (özellikle, akademik alış-verişte bulunmak: konferans, sempozyum, bilimsel toplantı, karşılıklı davetler gibi) adadıkları zaman dilimi; ya da tüm toplumsal aktiviteler, özellikle entelektüel rolün parçası olan ve aslında gerekliliği düşünülmeden büyük oranda reklamcılık ve halkla ilişkiler mantığı ile üretilen bir politik çehre (örneğin, gazetecilerle sık görüşme, gazete makalesi yazma, dilekçelere imza atma ya da gösterilere katılma gibi) için ayrılan zaman dilimi”⁵⁴⁶.

Dolayısıyla akademisyen, sembolik sermaye imkânlarının önemli bir bölümünü reklamcılık ve halkla ilişkiler mantığı içerisinde kalarak yaratabileceğinin farkındadır. Bu nedenle akademisyenin ihtiyaç duyduğu şey, bir tür imajdır. Bu sürecin önemli bir ayağını ise medyada görünür olmak oluşturmaktadır. Durum, Türkiye’de de farklı değildir.

“Bilimsel faaliyette bulunarak, meşakkatli araştırmalar yaparak kendi kurumlarında tanınma isteğine karşılık göremeyeceğini bilen Türkiye bilim adamları çok insani ve bu itibarla da haklı bir refleksle, benliklerini medya yoluyla tahkim etmeyi denemektedirler. Böylece, Türkiye medyatik bilim adamı olan yeni bir bilim adamı tipiyle tanışmaktadır”⁵⁴⁷.

Bu nedenle medyada yerleşikleşmiş bir biçimde, akademik kimliklerin çeşitli uzmanlık alanlarını temsil etmeye çalıştığını görmek mümkün olabilmektedir. Bu daha önce değindiğimiz gibi, kamusal kaybının sembolik sermayeyi biriktirerek telafi edilmesine karşılık gelmektedir.

Öte yandan medya veya piyasada elde edilmiş statü, her ne kadar kamusal kaybının bir sonucu olsa da diğer yandan yeni medyatik akademisyenin (kamudan anlaşılan şey olarak) devletle ilgili misyonu azalmış değildir. Zaten medya ve piyasanın özerkliği neo-liberalizmde, devlet tarafından tesis edilir. Ayrıca bu yeni devlet, kamusal gücünü piyasaya devretmiş ve kendi misyonunu güvenlik sorunuyla çerçevelemiş bir devlettir. Bu nedenle, yeni entelektüel devletin maaşlı, idealist öğretmeni görünümünde değildir. Aksine bu yeni akademisyen tipi, medyada görünürlüğe sahip, eli yüzü düzgün, söyleminde özgürlükçü, empati düzeyi yüksek, araştırmacı, teknokrat akademisyendir. Bu meziyetler, ulus-devlet ile akademisyen arasındaki ilişkinin yeni boyutunu temsil etmektedir. Zaten akademisyenler için de ulus devlet, diğer birçok şeyden daha fazla bir değere sahip olmaya devam etmektedir. Türkiye özelinde, ulus

⁵⁴⁶ A. g. e.; s.99.

⁵⁴⁷ Nur Vergin; “Bilim Camiası ve Tanınma İsteği”, **Doğu Batı Dergisi**, S:7, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s.52.

devlet ve ordu arasında ise birbirini tamamlayan bir algı inşa edilmiş durumdadır. Bunun akademik kimliklere yansımaları da kaçınılmazdır. Örneğin Türkiye’de öğretim üyelerine ilişkin bir araştırmada akademisyenler, Türkiye’nin gelecekteki sorunu olarak ulus-kimliğinin zayıflamasını (%33) birinci sıraya yerleştirirken, en güvenilir kurum olarak da orduyu (%45) göstermektedir⁵⁴⁸. Diğer bir deyişle, çağın yeni tarzlarına uygun olarak, teknokratik bir görünüme bürünen akademik tipin ulusal değerler konusunda geri adım atmaya niyeti yoktu. Aksine teknokratizm ve ulusalcılık birbirini kolay bir şekilde tamamlamaktaydı.

Ulusalcı-teknokrat akademik görüntü, Batılı formatları benimseyen akademik tipin Batı’ya uygun yeni imajıydı. Ancak devletin bekasının korunması sürecinde; 1980 öncesi ve sonrasında, etkin bir işleve sahip olan milliyetçi-muhafazakâr entelijansiyanın durumu biraz daha farklıydı. Onların ilk başlarda, Batılı seküler piyasa ve medyada görünürlükleri aracılığıyla etkinliklerini savunabilecek bir güçleri yoktu. Medyanın hoşuna gidecek ilginç kimlikler değillerdi. Ancak devletin piyasa süreçlerini işlev kazandıran politikalarını devletin dokunulmazlığı inatçılığıyla koruma altına almak da onlarla mümkün olabilmişti. “Cumhuriyetçi muhafazakârlığın neo-liberalizmle kaynaşması, yüzü Batı’ya dönük entelektüellere – milliyetçi muhafazakârlığın geleneksel rakipleri – neo-korporatist entelektüellere dönüşme imkânları sunarken, milliyetçi muhafazakârlara taşra üniversiteleri kalmıştı”⁵⁴⁹. Böylece taşra üniversitelerinde ciddi oranda milliyetçi muhafazakâr kadrolar egemen hale geldi. Ancak bunların da devletin yeni bekasına eklenmesi gecikmeyecekti. Bu tür akademisyenler de gün geçtikçe, kendi yerellik söylemlerini ve savunmacı milliyetçiliklerini değişen konjonktüre entegre etmeye başladılar. Neticede, Türk-İslam devletinin yücelmesi veya uluslar liginde üst sıralara çıkabilmesi de bilimsel rekabetten, teknolojinin geliştirilmesinden, ar-ge faaliyetlerinin özendirilmesinden veya yerli sermaye ile kurulan ‘çağdaş’ ilişkilerden geçmekteydi.

Muhafazakâr akademik camianın da kurulan yeni akademik statü sağlama oyununda yer kapmak ve kamusal etkinlikleri sürdürebilmek için medyaya ihtiyacı vardı. Nitekim herhangi bir siyasi tercihe sahip olmak, medyada görünürlüğü tartışmalı

⁵⁴⁸ Türkiye Üniversiteleri Öğretim Elemanı Araştırması, Proje Yöneticisi: M. Çağaptay Özdemir, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s.98-100.

⁵⁴⁹ Y. Taşkın; a. g .m., s.74.

bir hale sokmamaktadır. Çünkü yeni akademik pratiğin görünürlük talebi akademik camianın yeni ideolojisi olarak görünmektedir. Bunu mümkün kılan süreçlerin başında klasik modern algının rasyonalizme yüklediği anlam yer almaktadır.

Akademisyenin medyadaki görünürlüğü rasyonalizmi temsil etmesi ve meşru bilgi kaynağı olarak görülmesine dayanır ama bu rasyonalizmin, şov dünyasının gerekleri ile yerine getirilmesi ve rasyonelliğin şov yapabilme becerisine indirgenmesi, medya ve akademisyenlik arasında kurulan ilişkinin ortaya koyduğu yeni sonuçlardır. Bu yeni ideolojik anlam dizgesi içerisinde, rasyonelliğin temsilcisi olarak akademisyen, bu yetisini gösteri nesnesi olarak konumlandırabilmek zorundadır. Bu nedenle, akademik görünürlüğün medyadaki tezahürü, rasyonalizmin şovlaştırılmasını, ilginçleştirilmesini ve böylece de rasyonellik düzeylerinin irrasyonel ölçütlerle değerlendirilmesini doğurmaktadır.

Medyadaki görünürlüğün bilim adamlarını ve akademisyenleri herhangi bir soruna anında çözüm üreten yeniçağın şamanları olarak konumlandırmaktır. Örneğin “boşanma nedenlerinden tutun, tinerici çocuklara, oradan da seçim sistemlerine ve devlet ile din arasındaki ilişkilere kadar kamuoyunun o anda merak ettiği, televizyon programcısının öngördüğü güneşin altındaki her konuda aynı sosyal bilim hocasının bilgi dağıttığına sık sık rastlanmaktadır”⁵⁵⁰. Bilim adamları iktisat alanından, tarihe kadar tartışmalı sorunların tarafları olarak reytingi artırırken aynı zamanda, kısa vadeli çözüm projeleri ile anlık bir değiştirici işlevi yüklenmektedirler. Herhangi bir mesele yoktur ki medyada bilimin büyüklüğü ile çözümlenmesin. Medyanın bilimle kurduğu ilişki neticesinde bilim, toplumsal ve evrensel bir gerçeklikteki bir meseleye o an aktarılmış en kısa çözümün kaynağı olarak görünür. Buluş anının medyadaki temsil frekansı bunun bir uzantısıdır. Bilim gerçeklik hakkında bilinmeyen bir şeyi keşfettiğinde veya hayatlarımızı değiştirecek teknolojik bir yeniliğin arifesinde sık bir şekilde medyada temsil edilir ya da bir bilim adamı sansyonel bir sorunu gündeme getirdiğinde veya bu soruna çözüme ilişkin net bir reçete ortaya koyduğunda medya için değerli olabilmektedir. Bilim burada, tıpkı medyanın diğer gösterileri gibi anlaktır ve ya içimizi rahatlatmakta ya da yeni sorunların habercisi olmak durumundadır. Rasyonel çözümlenmelerin meşakkatli yollarına medyanın ayırarak vakti yoktur.

⁵⁵⁰ N. Vergin; **a. g. m.**; s.52.

Medya, akademik camianın yeni piyasasıdır. Buradaki görüntü kapma savaşı ve rol çalma mücadelesi aynı zamanda, akademik bireyin diğerleri ile giriştiği mücadeleden karlı çıkabilmesi ve yeni iş bağlantıları oluşturabilmesi için de gereklidir. Bu, sadece maddi anlamda bir öne geçme yarışı değil, fikirsel anlamda bir statü savaşıdır. Toplumsal realitenin nasıl kurulacağını ve bu kurulma ediminde kimin egemen olacağı bu mücadele sonucunda belirlenir. Ancak gösteri toplumunda kurgu önceden tamamlanmış durumdadır. Bu nedenle, akademik mücadele aynı zamanda reyting getirmek amacıyla düzenlenmiş kazanımsız ve kazananın tarafların dışarıdan bir yerlerden önceden belirlendiği bir süreçtir.

c. Akademik Gösteri

Çatışmalı ortam sadece medyaya özgü değildir. Gösteri toplumunun ayrıcalıklı tarafı, gösterinin sadece belirli bir yerde sınırlanmamasında yatmaktadır. Gösteri gündelik yaşamın ve çalışma hayatının her safhasında yer almaktadır. Gösteri önde olmak, kabul görmek ve öncü olabilmekle de ilgilidir. Önde olmak, akademisyen için kendi çalıştığı kurumun gerçekliği hakkında da kurucu bir işleve sahip olmak anlamına gelecektir. Bu nedenle, akademisyenin gündelik yaşantısını belirleyen unsurlardan biri, yerel akademik mekânı kendi gerçeklikleri doğrultusunda inşa etmektir. Bu durum, gündelik yaşamın ve mesleki pratiklerin diğerlerinin önüne geçme yarışı ile şekillenmesine neden olmakta, bu da çatışmalı ve yarışmacı bir mesleki ortamın önünü açmaktadır⁵⁵¹. Çatışmalar 1980 öncesinde olduğu gibi politik farklılıklardan kaynaklanmamaktadır. Çatışmanın yeni kaynağı yeni politik ve ideolojik ortamın dayatmış olduğu önde olmanın, farklı görünmenin, popüler olmanın ve renkli kimliğin temsillerinin taşıyıcılıkları üzerinden gerçekleşmektedir. İdari makamlara yükselmiş olmanın diğer bir anlamı da bu tür kimliksel imajların taşıyıcısı olmanın kanıtıdır. Çatışma, sadece yönetici olma derdinden değil, görünür, bilinir ve sevilebilir olmak üzerinden daha varoluşsal düzlemlerde yaşamakta olduğundan, şiddetli bir şekilde gerçekleşir.

Öte yandan bu yoğun çatışma ve bir önceki kısımda değindiğimiz iş ortamındaki puantaj sisteminin neden olduğu rekabet ortamı, insani bir yaşam düzeyi

⁵⁵¹ 3357 öğretim üyesi üzerinden yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'deki akademisyenlerin yüzde 54'ü meslektaşları ile çatışma yaşadığını belirtmiştir. **Türkiye Üniversiteleri Öğretim Elemanı Araştırması**, s.94.

için de bazı zorluklar çıkarır. Karakterler yıpranır, kimlikler yorulur. Bunun için stresten kurtulmanın yolları aranmalıdır. Uzun dönemli bir tatil imkânı yaratılmadığı zamanlarda yorgun beden ve ruhlar mistik pratiklerle dizginlenir; “ahlaka umarsız hırs kimilerinde yan ürün olarak ciddi psikosomatik rahatsızlıklara yol açarken, daha uyanık ve sahte profesyonel sıcaklıkla gemisini yürüten çeyrek Bildung’lu diğerlerinde ise beden ve ruha yaklaştığı sezilen tehlikenin önüne sahte-mistik pratiklerle geçilmeye çalışılır”⁵⁵². Bu, beden ve ruhun ayrıştırılarak, bedenın akademik ortamda karşılaştığı zorluklardan ruhsal ve içsel dünyanın zenginleştirilmesiyle kurtulmuş olunacağını içerir.

Ancak akademik kimlik ruhsal dinginliği dinde arayamaz. Çünkü örgütlü din, ondan bir bölünmeyi değil bir bütün olarak bağlanmayı bekler. Öte yandan o, aynı zamanda rasyonel bir dünyanın bireyidir. Bu nedenle insanı ikiye bölen, insanın başka bir durumdayken ruhsal zenginliği, dinginliği, huzuru ve erdemliliği kavuşmasını mümkün kılan farklı dinler içersinde kalan çeşitli türdeki mistik inanışlar tercih edilir. Doğu mistisizmi özellikle bunlar arasında bir ağırlığa sahiptir. Bu tür mistik eylemlere uygun olan müzik, spor ya da çeşitli ritüeller ruh ve beden terbiyesi eylemleri olarak kullanılabilir. Yoga bunların arasında yer alabilir. Ayrıca Türkiye akademisyeni için tarihsel bazı karakterler, inanışlar, tarikatlar veya eski türde müzik biçimleri (Klasik müzik, Türk sanat müziği gibi) bu işlevi yüklenebilir. Bu biçimler sosyo-ekonomik koşullar bağlamında ortaya çıkan yeni kültürel yönelimlerdir. Ancak bu yeniçağın daha dolaysız göstereni alış-veriş ve bu bağlamda çeşitli tüketim alanlarındaki modaların tüketimidir. Bunlar akademisyenin toplumsallaşma pratiklerinin yeni biçimi olarak görülebildiği gibi, kendini yeniden üretmenin dinlendirici alanları olarak da kabul edilebilir. Üstelik akademisyen bu tür modaların üretilmesinde incelmış zevk ve davranışları ile toplumsal bir öncü konumuna sahiptir. Tüketim kültürünün moda giysileri, restoranları, içkileri, yiyecekleri veya eğlence anlayışları akademik camia tarafından popüler bağlamlara sürüklenmeden inceltmiş bir şevkle yeni baştan üretilir. Bunlar bazen yüksek sınıflar tarafından kabul geren içeriklerdir. Ancak her şeye rağmen herkes için yol gösterici olma niteliğine sahiptir.

Akademisyenin üniversite bünyesinde kalarak üniversitenin ona yüklediği toplumsal misyonu sürdürme gayreti de bir ruhsal tatmin meselesi olarak yaşanır.

⁵⁵² H. Ü. Nalbantoğlu; **a. g. m.**, s.34.

Akademisyenin kamusallığını ortadan kaldıran gelişmeler onun genç bir akademisyenken duyumsadığı amatörlüğü, duyarlılığı veya hümanizmayı sekteye uğratmıştır. Akademisyen uzmanlaştıkça kendini, yaptığı işin toplumsal ilişkilerden uzaklaşmasından duyduğu rahatsızlığı gidermek zorunda hisseder. Bunun üniversite geleneği ile bağdaştırılacak temel niteliği sosyal sorumluluk projelerine katılmak veya bu şekilde yeni projeler üretmektir. Böylece üniversite içersindeki ilişkiler ile sakatlanmış toplumsal rol tekrar elde edilmiş olacaktır. Ancak sosyal sorumluluk gün geçtikçe, bir hakla ilişkiler ve reklam statüsünde kalarak, piyasadaki herhangi bir şirketin kendi meşruluğunu sağlamasında kullandığı araçlara dönüşmektedir. Hiçbir proje, egemen politik yargularla çelişmemekte, akademisyen bu projelerle gerçek toplumsal sorunları değil, kendi sorunlarını dile getirmiş olmaktadır. Bu sorun da bir türlü toplumsal gerçeklikle kurulamayan ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Neticede akademisyenlerde, ona tarihsel olarak yüklenmiş bulunan rolleri ve yeni kültürel bağlamda edinilen pratiklerin çeşitli biçimlerini birarada görmek mümkündür. Öte yandan tarihsel anlamda akademisyen ve aydına yüklenen kimliksel kabullerin onun tarafından yeni biçimler altında yeniden değerlendirildiğini ya da yeni biçimlerin eski kalıplar doğrultusunda ele alınmış olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin akademik kimlikler açısından, ulusalcılık eski bir kimliksel sabit iken, yeni biçimler içersinde bu, romantik bir yön kadar teknokratik ve piyasacı yönelimlerle de ele alınabilmektedir. Ayrıca yeni biçimler arasında bulunan yeni yaşam tarzlarına ait estetizasyonun akademisyenin kendisine yüklemiş bulunduğu toplumsal otoritesiyle ve toplumsal elitizmiyle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle eski biçimler ve yeni yaşam tarzları arasında kurulan sentezleme biçimlerinin asıl anlamıyla yeni türde bir akademik kimliğin oluşmasını sağladığından söz edebiliriz. Ancak bu sentezleme düzeyi tarihsel döneminin belirleyiciliği tarafından şekillenmektedir. Her bir akademisyende ortak olarak görmek mümkün olmasa da günümüz akademik kimliklerin yapı taşları arasında sayabileceğimiz unsurları şu şekilde sıralayabiliriz: akademisyenin toplumsal bir otorite olarak belirmesi, akademisyenin hakiki bilginin temsilcisi olması, akademisyenin ulusalcı görüşlerle biçimlenmesi, akademisyenin yeni yaşam tarzları ve piyasa ekonomisiyle bütünleşerek yeni kültürel biçimleri yeniden üretmesi veya bunlara adapte olması (sağlıklılık, estetik, spor, yeme içme kültürü, eğlence ve dinlenme

anlayışları bu kategoride yer almaktadır), akademik kimliklerin inşasında çatışmalı ortamların önemli bir yer tutması, yeni akademik kimliklerde muhafazakarlığın yükselmesi, bilimin teknik bir mesele olarak anlaşılması.

Öte yandan bu tür kimliksel oluşumların akademisyenlerin salt kendilerine ait bir üretim olmadığını da anlaşılması gerekmektedir. Akademik kimliğin bu şekilde oluşması sadece akademisyenlerin kendileri hakkındaki iddialardan kaynaklanmaktadır. Bunlar aynı zamanda toplumsal egemen kanıların yeni biçimleriyle ilgilidir. Bu bağlamda medyanın da bu biçimlerin inşa edilmesinde kurucu bir işlevi bulunduğundan söz edilebilir. Medyanın akademisyenleri ele alırken ön plana çıkardığı unsurlar, hatta onu ele almayı tercih ettiği bağlamlar bile bu kurgusal işlevin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Akademik kimliklerin medyada kuruluş biçimlerinin yukarıda ele aldığımız unsurlar doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak ise buna ilişkin basında çeşitli dönemlerde çıkan haberleri ayrıntılı bir şekilde incelemekle gerçekleştirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEO-LİBERAL DÖNEM ANA AKIM YAZILI BASININDA AKADEMİK KİMLİĞİN KURULUMU HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'deki neo-liberal dönüşümü simgeleyen 1980 sonrası dönemde, ana akım yazılı basının akademik kimlikleri nasıl ele aldığı ve bunları hangi biçimlerde inşa ettiği somut örnekler bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. Ancak araştırmanın uygulamasına geçilmeden önce, araştırmanın amacı, konusu, içeriği (örneklem), yöntemi ve olası sınırlılıkları hakkında bazı açıklamalara yer verilecektir. Bunlar, araştırmanın uygulanışı sırasında izlenecek yolların belirlenmesini sağladığı gibi, uygulamanın çerçevesinin belirlenmesini de mümkün kılacaktır.

A. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KONUSU

Araştırmanın amacı, akademisyen kimliğinin sosyo-ekonomik güncel değişimlerle birlikte, başat algılayışta nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır. Başat algılayışın oluşumunda medyanın kurucu bir işlevinin olması da akademik kimliğin yeni biçimlerinin izlerinin burada aranmasını gerektirmektedir. Bu nedenle araştırmada bir basın analizine başvurulmaktadır. Böylece yeni siyasal ve ekonomik ortam ile kültürel yaşantı biçimlerinin ayırt edici niteliklerinin akademisyen kimliği üzerinde kurduğu etki ve bu süreçte medyanın kurucu işlevinin nasıl gerçekleşmiş olduğu tespit edilebilecektir. Ayrıca akademik kimliklerin bilime yönelik egemen kanırlarla örülmüş bir yeni dönem tanımlamasına da ulaşılabilecektir. Öte yandan akademisyenlerin yaşadıkları toplumu nasıl tanımladıkları, genel olarak dünyaya bakış açılarının basın dolayımıyla nasıl gerçekleştiği ve bunların akademik idealliklerle uyuma ölçütleri de araştırmamızın betimlemeye çalıştığı olgulardır. Dolayısıyla araştırma, akademisyenlerin kendilerini sunuş biçimlerine değil, basındaki biçimiyle toplumsal bir akademisyen kimliğinin kurulunun içeriklerine yoğunlaşmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Yukarıda belirtilen amaç ve kapsam doğrultusunda gerçekleştirecek araştırmada incelenecek materyallerin tercihinde bazı koşulların etkili olduğu belirtilmelidir. Çalışmada ele alacağımız örneklem, Türkiye’de 1980 sonrası döneme ait akademik kimliklerin, yazılı basın haber içeriklerindeki başat yönelimlerini anlayabilmeyi sağlayacak şekilde tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ilk olarak örneklemin söz konusu tarihsel dönemi yansıması gerekmektedir. Ancak 1980 sonrası dönem, tek ve birörnek bir periyot olarak değerlendirilebilecek nitelikte değildir.

Genel anlamıyla savımız, 1980 sonrası dönemin bir bütün olarak, bazı ortak biçimleri barındırdığı yönündedir. Fakat bu dönemin çeşitli periyotlarında bazı farklılıkların bulunduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Bu nedenle, örneklemimizin zamansal kurgulanışında 1980 sonrası dönem, 10’ar yıllık periyotlara bölünerek ele alınmıştır. Ancak haber içeriklerine dair bir incelemede otuz yıllık bir sürecin her gününü incelemek bir tezin sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle, her onar yıllık periyodun birer yılından üç farklı ay incelenerek, genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda 1985 yılının (Nisan, Haziran, Aralık), 1995 yılının (Ocak, Haziran, Aralık) ve 2005 yılının (Ocak, Haziran, Aralık) üçer ayı incelenecektir. Ayrıca yakın dönem gelişmelerini ele alabilmek için 2008 yılı ile 2010 yılları arasındaki bazı haberlere de yer verilecektir. Ancak bu dönem ele alınırken, daha sonra değineceğimiz bazı gerekçelerle internet üzerinden *bilimadamı* ve *akademisyen* anahtar kelimeleri bağlamında bir tarama ile elde edilen haberlere yer verilmiştir.

Örneklemin belirleyici bir diğer koşulu da çalışmanın yöntem kısmında daha ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi hegemonik bir süreci analiz etmek için gerçekleştirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla ele aldığımız dönemde, konumuzla ilgili yaygın kurguları betimleyecek bir örnekleme gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle ele alacağımız yayın organları az satan ve döneme göre daha marjinalize olmuş fikirleri değil, egemen ve popüler fikirlere yönelik bir yayıncılık anlayışını temsil etmek durumundadır. Dolayısıyla ele alacağımız yayınların, egemen söylemsel yapıyı temsil edecek şekilde, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümlerini olduğu gibi yansıması ve bu dönüşümde bir aktör olarak işlev görmesi gerekmektedir. Ayrıca bu yayın organı toplumsal algının oluşmasında belirli bir popüleriteye de sahip olmalıdır.

Söz konusu tarihsel dönemde bu koşulları yerine getiren yayın organının Sabah Gazetesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Sabah Gazetesi dönemin sosyo-ekonomik dönüşümlerinde kurucu bir işlev yüklenmiştir. 1980 sonrası dönemin liberal çoğulcu siyasal yönelimi ve liberal ekonomi politikaları önemli ölçüde, bu gazetede temsil edilmiş ve savunulmuştur. Ayrıca bunun yanı sıra, gündelik düzeyleri de dahil olmak üzere kültürel yaşantının yeni biçimlerinin oluşmasında, söz konusu gazetenin önemli bir etkinliğe sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan, Sabah gazetesinin 90'lardan sonra popülaritesini kaybettiğini ve ana akım medya alanı içerisindeki belirleyicilik rolünden uzaklaştığını da söylemek mümkündür. 2000'li yıllarda sahiplik yapısındaki değişimlerin, bu süreci hızlandırmış olduğu gözlemlenmektedir. Çünkü yayın kuruluşundaki sahiplik yapısının, yayın içeriğinin tespit edilmesinde ve düzenlenmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Sahiplik yapısı üzerinden yaklaşıldığında Sabah Gazetesi'nin, 1980 sonrası dönemin yeni medya düzenini yansıtan bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, gazete sahipliğinin ticari yaşamla bütünleşmesini temsil etmektedir. Gazete sahipliği, başka iş kollarında yürütülen işlerle birlikte gerçekleşir ve bir ticari kuruluş olma niteliği bu süreçte daha fazla ön plana çıkar. Gazete sahipliğindeki iş ilişkilerinin artan düzeyi gazeteyi piyasa, devlet ve yerel iktidarla olan grifit ilişkilerin arasında bırakır ve bir meslek olarak gazetecilik, bu tür ilişkilerin sürekli olarak gözetildiği bir pratiğe kavuşur. Sabah gazetesinin temsil ettiği yeni medya düzeni de bu gelişmelerle paralellik taşımaktadır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise gazetenin, eski popülaritesinde olmasa da halen Türk siyasal ve ekonomik yaşam biçimlerindeki değişimleri yansıtacak bir ekonomik ardalana sahip olduğundan söz etmek mümkündür. Gazete, siyasal ve toplumsal düzeyde muhafazakar ama ekonomik anlamda liberal bir dünya görüşüne ait sermaye tarafından yönetilmektedir. Söz konusu sermaye, Türkiye için yükselmekte olan yeni bir sınıfa temsil etmektedir. Bu nedenle, Sabah gazetesinin 2000 sonrası döneminin de örneklemin içerisinde yer almaya devam etmesi, egemen söylemin yeni biçimlerini yansıtıyor oluşundan ötürü anlamlıdır. Ancak yine de yeterli değildir.

Çünkü popüler ana akım medya halen 1980'in şehirli kültürünü ve buna ait bir sermayeyi temsil eden medyadır. Üstelik bu yeni medya, yeni-teknolojileri de ağırlıklı olarak kullanmakta ve bir anlamda hegemonik söylemsel yapıların yeniden üretildiği

yeni mecralara da taşınmaktadır. Belirli bir yaşam düzeyine sahip orta sınıf çoğunluğu tarafından takip edilen sanal gazete araçları (medium) bu egemen söylemsel yapıda etkin bir role sahiptir. Bu nedenle popüler internet haber sitelerinden bir tercihte bulunmak da örneklemimizi tamamlayıcı bir nitelikte olacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızda, konumuzla ilgili hem son dönem hegemonik bakış açısını yansıtmak ve bu yöndeki kurucu işlevin nasıl gerçekleştiğini tespit edebilmek hem de söz ettiğimiz ana akıma ait sanal ortamdaki bir aktörün bu işlevi nasıl gerçekleştiğini tespit edebilmek amacıyla son dönemin popüler bir yayın organı olarak, milliyet gazetesinin internet sayfası ele alınacaktır. Örneklemimizde Milliyet internet gazetesinde 2008 yılı başı ile incelemenin yapıldığı tarih olan Nisan 2010'a kadar olan bir süre içerisinde *bilimadamı* ve *akademisyen* kelimeleri taranarak ulaşılan haberler yer alacaktır.

C. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmanın, belirlenen amaca ulaşmada bir takım sınırlılıklarının da bulunduğu kabul edilmektedir. Öncelikle, çalışmada ele alınan dönemin geniş bir periyodu kapsaması ve böylesine geniş bir örneklemin bir tezin içeriğini aşırıyor olması, yukarıda bahsettiğimiz bir takım sınırlandırmalara başvurmamıza neden olmuştur. Bu nedenle ele aldığımız örneklemin araştırmak istediğimiz dönemi eksiksiz bir şekilde temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Çalışmamız söz konusu bu dönem hakkında, genel bir çerçeve oluşturabilmeyi ve buradan hareketle bir takım önermelerde bulunabilmeyi hedeflemektedir.

Çalışmamızda ayrıca tercih edilen yayın kuruluşları da sınırlandırılmıştır. Araştırmada farklı perspektiflere ve içeriklere sahip gazetelerin de ele aldığımız konuya nasıl yaklaştığını tespit edebilmek için daha fazla sayıda gazeteye yer verilebilirdi. Ancak çalışmamızın amacı farklı siyasal, kültürel veya ekonomik perspektiflere sahip, farklı gazete kuruluşlarının akademisyen kimliğini kabul ediş biçimlerini ele almak değildir. Bu farklı bir çalışmanın konusu olabilirdi. Burada başat olarak egemen kültür içerisinde akademisyen kimliğinin kabul ediliş ve kuruluş biçimleri inceleneceğinden, dönemin egemen söyleminde kurucu bir işleve sahip olan popüler gazeteler ele alınacaktır. Üstelik ele aldığımız yayın organı veya organlarının diğer yayın organlarını da hem içerik hem de biçimsel olarak etkileyen mesleki bir egemenliğinin bulunması da

egemen söylemlerin ideolojik boyutlarını inceleyen bu çalışma için önemli bir tercih sebebi olmaktadır.

Çalışmamızda ele aldığımız konuyu tezin sınırları içerisinde incelemek için başka türlü sınırlandırmalara da başvurulabilirdi. Araştırmada akademisyenlerin haber olduğu belli bir konu veya zaman dilimini ele almak da bu sınırlama tercihlerinden biri olabilirdi. Ancak böyle bir tercihte bulunmak, akademik kimliklere ilişkin egemen söylemsel yapıların oluşma biçimlerini belirli konularla sınırlandırarak, genel bir anlama ulaşılmasını engelleyebilirdi. Bu nedenle, çalışmada mümkün olduğunca geniş bir zaman dilimi içerisinde seçilen bir çalışma için uzun olabilecek periyotlara yer verilerek, tek bir olay veya konu üzerinden gerçekleşecek herhangi bir incelemenin sınırlıklarından kurtulmaya çalışılmıştır.

Öte yandan ele aldığımız örnekleme, son yılları içeren kısma ilişkin bir takım sınırlılıklar da bulunmaktadır. Çalışmamızın son dönemi, 2008 yılından sonraki internet yayınları üzerinden anahtar kelimelerle yapılmış bir taramayı içermektedir. Bu yıllardaki yayınların içinden diğer dönemlerdeki gibi belirli aylar (3 ay) seçilmediğinden dönemin geniş bir zaman dilimini kapsadığı söylenebilir. Bunun da diğer dönemlerle kıyaslama yapıldığında bir dengesizliğe dönüşeceği düşünülebilir. Örneğin internette yapılan taramada son iki yılda her yılın on iki ayına da bakılmış olmaktadır. Diğer yıllarda üç aya bakılmış olduğundan, burada herhangi bir tema başlığı altında değerlendirilen haberlerin diğer yıllara göre daha fazla olacağı düşünülebilir. Bu da yıllar arasında yapılacak bir karşılaştırmada dengesizliklere neden olabilmektedir. Ancak öte yandan, yapılan taramanın sadece iki kelimedeki hareketle gerçekleştirilmiş olması (akademisyen ve bilim adamı) haber sayısındaki dengesizliği belirli bir seviyede tutabilmektedir.

Öte yandan araştırmada ele alınan haberlerin genişliği, mikro kısmında her haberin ayrıntılı bir şekilde incelenmesini imkânsızlaştırır bir hale getirmektedir. Bu nedenle, oluşturulan kategorilerde yer alan haberlerin genel bir açıklaması verildikten sonra, bazı haberlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerçekleştirilecektir.

D. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada ele aldığımız inceleme materyallerine yönelik yöntem, çeşitli medya ve haber analizi yaklaşımlarının içerikleriyle şekillenmektedir. Ancak

yaklaşımımız bu çeşitli perspektifleri tutarlı bir şekilde ele almayı sağlayacak bir yapıya ve içeriği de sahiptir. Öncelikle, çalışmamızda gerçekleştirilecek incelemenin bir “egemen ideoloji” çözümlemesi olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Böylece toplumda başat anlamıyla bilim, bilim adamı ve akademisyenden ne anlaşıldığının çerçevesi belirlenmeye çalışılacaktır.

Medya ve haber içeriklerine yönelik analizlerden konumuz için açılımlayıcı olacağını düşündüğümüz kavram veya içeriklerin tercih edilmesinde, yapılan analizin bir ideoloji incelemesi olmasının etkisi bulunmaktadır. Araştırmada egemen veya daha doğru bir deyişle, belirli bir tarihsel dilim içersinde ve belirli bir mekandaki (bağlam) hegemonik söylemsel düzeyin belirlenmesinde haberin rolü üzerinde durulurken, bu ardalana uygun çeşitli kavramsallaştırma ve yöntemlerden faydalanılacaktır. Örneğin göstergebilim, eleştirel-ideolojik söylem analizi veya içerik analizinin bazı materyalleri bu amaç için kullanılabilir.

Araştırmanın çıkış noktası, belirli bir dönemde (1980 sonrası), gazete haberlerinde bilim, bilimadamı ve akademisyen kimliği hakkındaki başat ideolojik söylemsel yapının ne yönde kurulduğunun, bu söylemin neleri dışarıda bıraktığının, hangi simgelerin, metaforların ve söylemsel yapıların, hangi içerikleri taşıyacak şekilde örgütlendiğinin tespit edilmesidir. Bu sayede, bilim adamı ve akademisyene yüklenen kimlik kurgusunun veya onu tanımlayan başat yönelimlerin ve gösterenlerin nasıl oluşturulduğu belirlenmiş olacaktır.

Haberler belirli düzlem, biçim ve içerik bağlamında belirli bir tipte akademisyen kimliğine gönderme yapabilmektedir. Diğer bir deyişle, akademik kimliğin başat anlaşılma ve kurgulanma süreçlerinde, basının etkin bir rol oynadığından söz etmek mümkündür. Ancak akademik kimliğe ilişkin bir kurgu, salt basına ait değildir, o aynı zamanda toplumca üzerinde uzlaşılmış değer, olgu ve tanımlamalara da dayanmak durumundadır. Basın tarafından ancak bunlar üzerinden yeni bir kurgu inşa edilebilir. Bu nedenle, akademisyen kimliğinin medyada nasıl kurgulanmış olduğunu ortaya koymak, bu kurgunun etkin bir öznesinin konuya ilişkin genel ilgi alanları ve ön kabulleri konusunda betimleyici olabileceği gibi, toplumsal kabullerin, ön yargıların ve yaklaşım biçimlerinin de açıklanabilmesini sağlayacaktır.

Nitekim medya, toplumun temel oydaşım imkânları üzerinden hareket eden, hegemonik söylemsel yapıları yeniden üretebilen, herkesin içinde kendinden bir anlam bulacağı zenginlikte olup da bunu, belirli sınırlar içerisinde gerçekleştirebilen böylece anlamsal inşasını toplumsal oluşa da dayandıran toplumsal bir kurumdur. Bu çerçevede içerisinde medya ayrıca, egemen bir sınıfın anlam dünyasının etkileyciliği altında, ancak onu da aşan bir hegemonik söylemin oluşmasında veya yaratılmasında, toplumsal failerin oydaşımının çerçevesinin etkili bir şekilde çizildiği-üretildiği oluşturucu bir işleve sahiptir denilebilir. Bu nedenle medya, bir anlamsal inşa gerçekleştirmektedir dediğimizde bu, medyanın bir söylemsel kabulü topluma yoktan dayattığı anlamına gelmemektedir. Ama aynı zamanda bu süreç, medyanın toplumsal değerleri olduğu gibi yansıttığını da içermemektedir. Medya inşa edici bir sürece sahiptir ancak bu kavrayış, onun toplumsal egemen ilişkiler ve algılayışlar tarafından biçimlendirildiğini de dışlamak zorunda değildir. Medya gerçeği ancak bu hegemonik yapılar üzerinden kurmakta ve hegemonyanın tesisini egemenlik süreçlerini bozmadan her seferinde farklı biçim ve içeriklerde yeniden üretebilmektedir. Hegemonya kavramının açıklanması bu bakımdan araştırmanın yönteminin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

I. Araştırmanın Perspektifini Belirleyen Bir Kavram Olarak Hegemonya

Hegemonya kavramının anlaşılmasında, ideoloji kavramına yönelik yaklaşımlardaki farklılaşmaların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu farklı yaklaşımlardan ilki, ideolojiyi egemen sınıfların bilinçleri çarpıttığı bir süreç olarak gören *olumsuz* bakış açısıdır. Bu perspektif, medyanın bir üst yapı kurumu olarak, bilinçleri çarpıttığını ve bu işlevi de ekonomik, somut bir üretimden kaynaklanan sınıfsal çıkarla gerçekleştirdiği savını içerir. Ancak ideoloji kavramına ilişkin yaklaşımlar, kavramın ilk kez ortaya atıldığı dönemlerde bile bu kadar basit olmamıştı. Çünkü bu yaklaşım, insanları pasifleştiren bir niteliğe sahipti; insanlar yanlış bilinç bağlamıyla tanımlanmış bir ideoloji karşısında çaresiz ve benliksizdi. İnsanın yaşama anlam üreten ve ya anlam yükleyen birer fail olarak katıldıkları fikri, insanlık tarihi kadar eski bir gerçekliğe tekabül ediyordu. İnsanlara çıkıp da bu anlamların yanlış olduğunu söylemek, tüm bir yaşam kurgularını kenara itmek anlamına geliyordu. Bunlar insanlar için artık yerleşikleşmiş doğrulardı. Doğru olmadıkları zaman bile paylaşıldıkları için egemen ve dolayısıyla gerçek fikirlerdi. Bu nedenle, insanları yanlış

bilinç içinde olduklarına ikna etmek, pek kolay değildi. Dolayısıyla insani eylemleri anlayabilmek için yanlış bilinç fikri yeterli görülmemeye başlıyor ve ideoloji kavramına farklı içeriklerle yaklaşmanın da önü açılıyordu.

İnsanları pasifize etmeyen başka bir ideoloji anlayışı, ‘yanlış bilinç’ kavramına bir alternatif olarak geliyordu. “İdeoloji bu yeni anlamıyla gerçeklik hakkında bir yanılsamaya değil, aksine onun bilinç düzeyindeki bir izini, bir görünümüne, kısacası yansımaya karşılık gelmekteydi”⁵⁵³. İnsanların kendi nesnel konumlarına uygun anlamlar ürettiği savı, yanlış bilinç savından dahi daha eski bir düşünceydi. Bu içeriğin, yanlış bilinç savının aksine, insana yüklediği olumlu bir anlamı vardı. Bu anlam, insan eylemi ile fikri düzlemi bir araya getiriyor ve fikirle uyumlu eylemin gücüne önemli bir anlam yüklüyordu. Her sınıf kendi somut toplumsal koşulları içerisinde kendi ideolojisine sahipti ve bu doğrultuda eylemde bulunmaktaydı. Bu organik ideoloji olarak isimlendirilmişti⁵⁵⁴. Her sınıf kendi somut konumunu *yansıtmaktaydı*. Yaşam ideolojiler arası bir mücadeleydi. İdeolojinin bu tarz bir içeriğinin ön plana çıkarılması ile kavram olumsuz niteliğini kaybediyor, olumlu, yansıtıcı veya yansız bir içeriğe sahip oluyordu.

Ancak alt sınıflar her zaman, kendi sınıflarına ait bir fikirsel yapıya sahip olamıyorlardı. Bunun anlaşılmasına başlanmasıyla önceleri, yanlış bilinç teorisi tekrar işleme sokuldu, ancak durumun bununla çözülemeyecek kadar karmaşık olduğu da zamanla anlaşıldı. Çünkü alt sınıflar fikirler, düşünceler, tutumlar gibi soyut kategorilerde bir takım duygusal bağılıklar geliştiriyor ve kendi anlam dünyalarına uygun buldukları kültürel ürünlerle besleniyordu – başkasına ait bir zamanı değil, kendilerine ait anlamlarla bezenmiş bir dünyayı yaşıyorlardı.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle karşılarında buldukları yeni kültürel alan onlara sesleniyor, onların anlamlarını barındırıyor, onlara yeni bir eylem alanı açıyor ve hatta yaşamın onlar tarafından kurulduğunu veya yönetilmekte olduğunu söylüyordu. Bu yaşanan zaman ve mekân, sadece egemen sınıfa ait değildi. Ancak onun tarafından yönlendiriliyor, çeşitli kademelerde devreye sokulan mekanizmalar ile kontrol altında

⁵⁵³ Serpil Sancar Üşür; **İdeolojinin Serüveni**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s.13.

⁵⁵⁴ “Organik bir ideoloji, yanlış bilinç değildir; tarihsel gelişimin özel bir aşamasına ve belirli bir siyasal ana uygun düşün ideolojidir”. Terry Eagleton; **İdeoloji**, Çev: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996. s.169.

tutuluyor, ancak bolca baskın olmayan sınıfların sınırları belirlenmiş değerleriyle biçimleniyordu. Artık egemen ideoloji tamamen tek bir sınıfın ayırt edici niteliklerini taşıyamıyordu. Nitekim “Egemen sınıfın ideolojisi tamamıyla egemen olmasından dolayıdır ki sadece o sınıfın üyelerini değil, aynı zamanda ezilen sınıfların üyelerini de adlandırmakta”⁵⁵⁵ ydı. Bu sayede, egemen ideoloji içersinde alt sınıfların bilinçlerinin çarpıtılması gibi bir açıklamaya gereksinim duyulmuyordu. Söz konusu olan şey, insanların egemen ideolojiye rıza göstermeleriydi.

Böylece, genel olarak hegemonya, bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu pratik stratejiler alanı olarak tanımlanabilmektedir⁵⁵⁶. Rıza üretimi ise egemen olanın alt grupların taleplerini ele alış biçimiyle ilgilidir. Buna yönelik olumlu bir tutumla egemenliğin gerçek bir tanımlamasına ulaşılır: “Egemenlik olayı şüpheye yer bırakmayacak şekilde, egemenliğin etkisi altındaki grupların eğilimlerinin ve çıkarlarının göz önünde bulundurulmasını, herhangi bir uzlaşma dengesinin kurulmasını yani yönetici grubun ekonomik-korporatif alanda fedakarlıkta bulunmasını gerektirir”⁵⁵⁷. Ancak bu fedakarlığın ekonomik bir yönü de vardır. “Egemenlik siyasal ahlaksal bir nitelikte ise de aynı zamanda ekonomik olmaması ve ekonomik faaliyetin kesin olarak belirli sektörlerinde oynadığı kesin role dayanmaması imkânsızdır”⁵⁵⁸. Bu ekonomik dayanak hegemonya kavramında göz ardı edilemez. Ancak bu ekonomik belirleyicilik daha derin bir yapıda işlemektedir. Çünkü egemen sınıfın dolayımı ile oluşan hegemonya, aynı zamanda diğer sınıfların da kendi çıkarları ile özdeşleştirildiği bir niteliğe kavuşmaktadır. “Güçlünün rıza ve meşruluğa dayanarak yönetmeye devam edebilmesinin araçlarından biri, tekil bir sınıfın ya da iktidar bloğunun çıkarlarının, çoğunluğun genel çıkarlarıyla aynı hizaya getirilebilmesi ya da eşdeğer

⁵⁵⁵ S. S. Üşür; **a. g. e.**, s.51.

⁵⁵⁶ Çiler Dursun; **Tv Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.31.

⁵⁵⁷ Antonio Gramsci; **Hapishane Defterleri**, Çev: Ahmet Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s.248-249.

⁵⁵⁸ **A. g. e.**; s.248.

kılınabilmesidir”⁵⁵⁹. Ancak bu eşdeğer kılınma durumu, alt sınıfların tüm benliklerinin ortadan kalktığı anlamına gelmez.

“kendi ayrık toplumsal hayat biçimlerine ve sınıf pratiklerine sahip olan tahakküm altındaki sınıflar, yine de içerilen bir anonim sınıf kültürü olarak kalır... ‘karşı-hegemonik’ bir gücü yeniden sunmaya yetecek kadar örgütlenmemiş olduğu zaman, bu sınıfların kendi anonim yapılan ve kurumları başat yapı (hegemonyasını sağlamış yapı) tarafından onların sürüp giden tabilik durumlarını pekiştirmenin birer aracı olarak kullanılabilir”⁵⁶⁰.

Bu nedenle, karşı-hegemonik yapılar veya söylemsel düzeyler her zaman kendine ait sınıfın tamamı tarafından savunulmuyor olsa da var kalmaya devam eder. Hegemonya kavramına başvuran medya analizleri de hegemonik oluşlar kadar bunlara yönelik karşıtlıkları da ele almak durumundadır.

II. Hegemonyanın Tesisinde Medya

İdeoloji kavramı üzerinden yaşanan tartışmalar, medya analizlerine yönelik yaklaşımlarda da farklılaşmalara neden oluyordu. Öncelikle medya analizlerinde ideoloji kavramında içerilen iki yaklaşımın farklı açıklamalara olanak sağladığı görülüyordu. Bu bağlamda medya analizlerinde, ideoloji yaklaşımının iki yönelimi arasındaki fark, perspektiflerin eksikliklerini giderecek şekilde, ayrı ayrı veya bir arada kullanılabilirdi. Çünkü

“...yansız ideoloji kavramı, ortalıkta dolaşan başat fikirler, açıklamalar, yaklaşımlar, görüşler ve anlamların ideoloji ve söylem içinde iktidarını nasıl kurduğunu, örneğin medya metinleri gibi mikro bir düzeyde araştırmaya olanak sağlarken, negatif ideoloji kavramı ise bu başat anlamların, görüşlerin ve söylemlerin iktidarını kurma nedenini egemen/başat sınıfın ekonomik çıkarlarıyla ilintilendirerek, ileri kapitalizm koşullarında halen geçerli olabilen makro öngörüler sunabilmektedir”⁵⁶¹.

Bu tarz bir ayrımın ileri boyutlara taşınması, ideoloji kavramında ve bu kavramla ilişkili bir analiz ortaya koymaya çalışan medya çalışmalarında önemli yarımalara neden oldu. Ancak bu ayrıştırmanın üstesinden gelen yaklaşımlar da ortaya çıkmakta gecikmedi. Ayrışmanın bir yanında medyayı sadece egemen sınıfın fikirlerini yayan ve halka empoze eden bir kurum olarak görüp onların sahiplik yapıları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar yer alırken, diğer yanında medyayı salt bir metin ve söylem alanı

⁵⁵⁹ Stuart Hall; “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü”, Çev: Süleyman İrvan, **Medya İktidar İdeoloji**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1999, s.121.

⁵⁶⁰ Stuart Hall; “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, Çev: Süleyman İrvan, **Medya İktidar İdeoloji**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1999, s.224.

⁵⁶¹ Ç. Dursun; **a. g. e.**, s.74.

olarak kabul eden ve bu söylemin izler kitleyi kapamaktan çok, onun katkısıyla oluşmuş bir bütünlük olarak görerek ekonomik ve sınıfsal farklılaşmayı gözden düşürecek kadar ileri götüren çalışmalar yer almaktaydı. Ancak bu iki yakınlaştırma yanında, gerek hegemonya kavramına yaslanan kültürel çalışmaların bazı biçimleri ile gerek söylemsel analizler üzerinde yoğunlaşan bir takım yaklaşımlar da yer almaktaydı. Bu yaklaşımlar, ideoloji kavramının içeriğini henüz tam olarak terk etmemiş ve dolaylı yoldan olsa da ekonomik sınıfsal çıkarların belirleyiciliğini göz ardı etmeyen çalışmalardı. Hatta kimisi iktidar ve ideolojik belirleyiciliğin alanını genişleterek bunu cinsiyet, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı gibi farklı boyutlara taşıyabilmişlerdi.

Çalışmamız boyunca benimseyeceğimiz yaklaşım da yukarıda değindiğimiz sentezleme çabalarının izlekleri tarafından belirlenmiştir. Bu yaklaşım, ekonomik belirlemeciliği dolayimli bir şekilde içinde barındıran, doğrusal olmayan bir öneriye dayanmaktadır. Yaklaşımımız açısından medya, bir oydaşımın (alt sınıfların da temsil olanağı bulunduğu veya *rıza* gösterdiği hegemonyanın) oluşmasında (yansıtmacı ideolojiye uygun olarak) egemen sınıfın belirleyiciliği ile kurucu bir işleve sahiptir. Medya bu bağlamda ele alındığında, söz konusu hegemonyayı-oydaşmayı yansıtmaktan çok, onun yeniden üreticisi konumundadır. Bu, Stuart Hall'un medya için yeni bir kavramsallaştırmayı önerirken ifade ettiğine benzer bir yaklaşımdır:

“Eğer medya, önceden zaten başarılı olmuş oydaşmayı yalnızca yansıtmak ya da ‘dışavurmak’ yerine şeylerin var olan yapısını destekleyen ve meşrulaştıran bu durum tanımlamalarını yeniden üretme eğilimindeyse, o zaman ilkin yalnızca pekiştirici rol gibi görünenin, şimdi medyanın oydaşmanın oluşması sürecinde oynadığı rol bazında yeniden kavramlaştırılması gerekmektedir”⁵⁶².

Bu kavramsallaştırma, medyanın hegemonik anlam üretme işlevine vurgu yapmak durumundadır. Ancak medyanın, oydaşımın veya hegemonik söylemin oluşumundaki bu kurucu işlevi de belirli bir çerçeveye bağlıdır. Diğer bir deyişle, medyanın kurucu işlevi, bir keyfilik üzerinden gerçekleşmemektedir. Medya, hem hegemonya içinde biçimlenirken hem de ona yön verme girişimi içindedir. Buradaki ilişki, diyalektik bir süreci yansıtmaktadır;

“kendilerini oydaşma içinde yönlendirirken ve aynı zamanda oydaşma üzerinde biçimlendirici bir tarzda işleyip oydaşmaya şekil vermeye girişirken, medya, ‘rızanın üretimi’ –

⁵⁶² S. Hall; “İdeolojinin Yeniden...a. g. m., s.88.

oydaşmayı yansıtırken aynı zamanda şekillendirmek – dediğimiz diyalektik sürecin asli bir parçası haline gelir.”⁵⁶³.

Medya, kurulu bir hegemonya üzerinde işlerken, hem bu hegemonyanın üreticisi hem de ürünüdür ve bunu inşa ederken de kitlelerin ve alt sınıfların değerler sisteminde de bir karşılığa sahip olmak durumundadır. Zaten medya, hegemonyanın da tek üreticisi konumunda değildir. Dolayısıyla bundan sonra, anlamın hegemonik inşasından söz ettiğimizde, bunun oldukça dolaylı ve incelikli bir işlev olduğu göz önünde bulundurulmak durumundadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki

“gerçekliği yeniden inşa etme ya da kurma süreci, varolan toplumsallıktan bütünüyle bağlantısız ve ondan apayrı bir süreç değildir. Medya toplumsal gerçekliğin dışında konumlanan bir dış göz değildir; bizatihi gerçekliğin içinde yer almakta, o gerçekliğin yakalayabildiği, erişebildiği öğelerini seçmecî bir pratikte bir araya getirmektedir”⁵⁶⁴.

Medyada yer alan haberlerin seçiminden, bu haberlerin kurgulanışına kadar geçen tüm süreçlerde, hegemonik bir söylemsel yapının varlığından söz etmek mümkündür. Bu nedenle, bu söylemsel yapılanma biçimi, sadece belirli bir ideolojiyi çarpıtma ve geçersizleştirme üzerindeki manipülatif süreçleri değil, bunu da kapsayacak derecede, anlamın belirli bir biçimde kurulması, çerçevelenmesi ve inşa edilmesini içermektedir. Zira “temel hegemonyacı stratejilerden birisi ‘ortak duyunun’ inşasıdır”⁵⁶⁵. Haber metinleri ve genel anlamıyla medya da bu ortak duyuyu inşa etmede belirli bir işlevliliğe sahiptir. “Haber kuruluşlarının işleyiş özellikleri, haber çerçevelerinin oluşumunu belirlemekte; uzlaşıyla oluşturulan bu çerçeveler ise toplumsal anlamın dolaşımını sınırlandırmakta ve nihayetinde de sınırlandırılmış anlamlar toplumsal gerçekliğin inşasına yol açmaktadır”⁵⁶⁶. Ancak burada vurgulamamız gereken bir diğer nokta da bu anlamın tüm zaman ve bağlamlar için belirli bir sabitlikte değil, değişen biçimleri de içermesidir. Daha doğru bir ifade ile medya söylemlerinde genel olarak tam anlamıyla tamamlanmamış, sürekli bir değişim içinde bulunduğu izlenimini yaratan tartışmalı ve hareketli süreçlerin her zaman

⁵⁶³ A. g. m.; s.122.

⁵⁶⁴ Nilüfer Timsi, Çiler Dursun; “Depremi Medyada Yarattığı Gerilim: Devletin ve Bilimin Meşruiyeti Sorunu”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der: Çiler Dursun, Elip Kitap, Ankara, 2004, s.355.

⁵⁶⁵ John Fiske; **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1996, s.225.

⁵⁶⁶ Çiler Dursun; “Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der: Çiler Dursun, Elip Kitap, Ankara, 2004, s.43.

varolduğu belirtilmelidir. Hall bu tamamlanmamışlık durumunu da içeren medyanın oydaşım üzerindeki işlevini şöyle aktarmaktadır.

Kitle iletişim araçları, bölük pörçük parçalardan bir bütün olarak kavranabilecek imgeleri temsilleri ve düşünceleri sağlamaktan sorumlu hale gelmiştir; modern medyanın ikinci işlevi bu çoğulluğu yansıtmak ve göstermektir, burada tüm çelişkilerinin ortasında, mücadele ve çelişki koşullarında yeğlenen açıklamalar ve gerekçeler ile dışlanan açıklamalar ve gerekçeler arasındaki, izin verilen davranışlar ile sapkın davranışlar arasındaki, 'anlamsız' ile 'anlamli' arasındaki çizgi burada durmaksızın yeniden çekilir, savunulur ve müzakere edilir...oydaşmanın üretimi, meşruluğun inşası – tamamlanmış olan nesneden ziyade, bu tamamlanmamış nesnenin ortaya çıktığı bütün bir argüman, mübadele, tartışma, istişare ve spekülasyon süreci- medyanın ideolojik etkisinin üçüncü kilit görünümüdür⁵⁶⁷.

Anlamların sürekli olarak farklı düzlemler üzerinde inşa edilmesi aynı zamanda, bazı teknik ve biçimlerin kullanılmasını zorunlu kılar. Hegemonyanın oluşmasını sağlayan bu söylemsel teknikler, araştırmanın biçimsel içeriğini de şekillendirecektir.

III. Söylemin Kuruluşunda Teknikler ve Araştırmanın Biçimsel Öğeleri

Öncelikle, söylemsel düzeye ilişkin yaklaşımımızın eleştirel ve ideolojik bir söylem anlayışıyla biçimlendiğini belirtmemiz gerekmektedir. Bu perspektif içerisinde söylem, belirli bir sınıfsal ya da somut yaşamsal bölünmelerin dışında değerlendirilmemektedir. Oysa 'söylem' kavramının post-yapısalcı içeriğinde bu yön göz ardı edilir. Örneğin "söylemleri belirleyen maddi yapılar değildir; aksine, maddi yapıları belirleyen, onların içine yerleştirildikleri söylem şebekesidir"⁵⁶⁸. Ancak burada söylem kavramının ideolojiyi devre dışı bırakan post-yapısalcı yaklaşımlara ayrıntılı olarak değinilmeyecektir. Ancak post-yapısalcı yaklaşımların iktidar biçimlerini ve özellikle doğallık ve nesnellik söylemi altında gerçekleştirilen ideolojik meşrulaştırma imkânlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduğu da göz ardı edilememelidir. Bu nedenle, egemen söylemin her tür doğallaşma talebi, çalışmamız için belirleyici bir role sahip olacaktır.

Ancak çalışmada söylem kavramı ideolojik bir oluşum olarak görülmektedir. Çünkü "iki kavramın (ideoloji ve söylem) birbirini dışlamadan kullanılışı dilsel ve

⁵⁶⁷ S. Hall; "Kültür, Medya... a. g. m.; s.233, 234, 235.

⁵⁶⁸ Edibe Sözen; **Söylem**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.26, 27.

simgesel iletişim içinde iktidar ilişkilerinin görünmez kılınına dikkat çektiği için yararlıdır”⁵⁶⁹. Bu nedenle incelememizde söylem, ideolojik meşrulaştırma süreçlerinde işlevsel olduğu veya buna imkân verdiği ölçüde ele alınmaktadır.

Söylem kavramının ortaya çıkışında, anlamın ve toplumsal gerçekliğin belirlenmesinde dilsel öğelerin ağırlığına yapılan bir vurgu bulunmaktadır. “Söylem en basit ifade ile, anlamın dil içinde hareket etmesi ile ortaya çıkan şey olarak tanımlanabilir”⁵⁷⁰. Söylem, dilde görünür olan tüm bir toplumsal yaşamı imlemektedir. Bu nedenle de söylem kavramı postyapısalcı perspektif içinde, gerçekliğin oluşmasında kendinden önce bir belirleyiciliğin bulunmadığını kabul eder ve diğer toplumsal belirleyicilik iddialarını dışarıda bırakır. “...gerçekliğin kendisi, biz onu söylemlerimiz yoluyla oluşturmadan önce, tam anlamıyla ifade edilemez bir x’dir”⁵⁷¹. Ayrıca bu önerme, söylemin keyfiliği bağlamına dayanarak gerçekliğin oluşmasındaki modern yasacı anlayışları geçiştirmeyi sağlar. Kavram bu haliyle, ideoloji eleştirisi için oluşturulabilecek dayanak noktalarını da kaybeder. Çünkü ideoloji kavramı dilden, zihinden veya söylemden önce toplumsal yapıları ön plana çekmiştir. Ayrıca en basit anlamıyla ideoloji kavramı, varolan gerçekliğin dışındaki doğrular ve gerçekler evreninden bahsetmektedir.

Söylem kavramında, söylemin dışında başka bir gerçeklik alanı yoktur. Bu durumda, söylemin oluşumundaki belirleyiciliğin muhalif bir içerikle şekillendirilmesi, onun ancak iktidar *istenci* ile birleştirilmesiyle mümkün olabilir. Ancak kanımızca söylemsel düzeylerin belirlenmesinde sınırlayıcı etkiyi hegemonya kavramında aramak gerekir. “...öğelerin sınırlandırılmamış eklemlememi ve yeniden-eklemlememinin olmaması için ortada açık söylemsel bir neden yoktur. Bu söylemsel gizilgücü kısıtlayan ve gerçekte hangi eklemlememlerin ortaya çıkacağını, onların dayanıklılıklarını ve diğerlerini sınırlandıran hegemonya(dır) – tarih-dir”⁵⁷². Diğer bir deyişle, söylemde neyin ortaya nasıl ortaya çıkacağı hegemonyadan bağımsız değildir.

⁵⁶⁹ S. S. Üşür; **a. g. e.**, s.114.

⁵⁷⁰ **A. g. e.**, s.89.

⁵⁷¹ T. Eagleton; **a. g. e.**, s.282.

⁵⁷² Norman Fairclough; “Dil ve İdeoloji”, Çev: Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Der: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınevi, İstanbul, 2003, s.170.

Dolayısıyla söylem kavramı ideolojiye yönelik bir alternatif olarak sunulmasının dışında ele alındığında, ideolojinin dilsel ve göstergesel düzeyde nasıl işlerlik kazanabildiğinin ortaya koyulabilmesine yardımcı olur. Diğer bir ifade ile “söylem boyutu ideolojilerin günlük konu ve konuşmalarımızı nasıl etkilediğini, ideolojik söylemi nasıl anladığımızı ve toplumda ideolojinin yeniden üretiminde söylemin nasıl yer aldığını açıklar”⁵⁷³. Söylemin ideolojinin yeniden üretiminde yüklendiği rolün veya ideolojinin söylem içersindeki yapılanış biçimleri ise anlamların belirli şekillerdeki üretim biçimleriyle yakından ilintilidir.

İdeolojik söylem çözümlemelerinde inceleme konumuz açısından kullanışlı olacağını düşündüğümüz belli başlı tema veya izlekler bulunmaktadır. Söylem analizlerinde kullanılan başat temaların başında, *bizler* ve *onlar* üzerinden kurulan karşıtlıklar gelmektedir. Ancak bu tarz incelemelerin büyük çoğunluğu ırkçılık, cinsiyetçilik, yoksulluk gibi karşıt grupların dışsallaştırılmasını içeren çalışmalara içkindir. İncelemede de benzer unsurları görmek mümkün olabilecektir. Mesela akademisyenlerin aktarılan söylemlerinde, bu tarz karşıtlıklar kurmaları ya da akademisyene yüklenen anlamların bu tür karşıtlıkları çağrıştırmaları söz konusu olabilir. Bunun dışında, akademisyenlerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeler aracılığı ile ‘*ben*’ veya ‘*biz*’ üzerinden olumlu bir tanımlama gerçekleştirmeleri olasıdır. Ancak her olumlu kurma biçimi aynı zamanda bir karşıtlığı içermek durumundadır.

Söylemsel yapıların kuruluşunda öncelikle, söylemin konusunu oluşturan materyallerin (tümceler, cümleler ve anlamlar) birbiriyle tutarlı olması gerekmektedir. Tutarlılığın güçlendirilmesinde *eşanlamlılık* veya *yeniden anlatım*⁵⁷⁴ teknikleri kullanılabilir. Buradaki amaç, anlamın çeşitli biçimler altında tekrar edilerek güçlendirilmesidir. Ancak *Karşıtlıklar* üzerinden kurulan önermeler, anlamın inşasında daha etkili bir role sahiptir. Bir tarafın iyi şeylerini, öbür tarafın kötü şeylerini sürekli olarak vurgulamak, anlamın belli bir yönde kurulmasını sağlayabilir. Konumuz açısından, bilimsel olan veya olmayan şeklinde kurulan karşıtlıklar, buna örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁷³ Teun Van Dijk; “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım”, Çev: Nurcan Ateş, **Söylem ve İdeoloji**, Der: Barış Çoban, Zeynep Özarlan, Su Yayınevi, İstanbul, 2003, s.13.

⁵⁷⁴ **A. g. m.**; s.62.

Söylemsel düzeyde bir anlamın üretilebilmesi için, onun meşru görünen bir biçime de kavuşması gerekir. "...bir anlamın düzenli olarak üretilebilmesi için, bu anlama bir tür güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabullenirlik sağlanması gerekmektedir. Bunun yolu ise, alternatif anlam inşalarının marjinalleştirilmelerinden, önemsizleştirilmelerinden ya da meşruluklarından arındırılmasından geçiyordu"⁵⁷⁵. Böylece bazı anlamlar, söylemsel düzeyde geri plana itilirken bazıları öne çıkarılır. Örneğin bir medya metninde bazı anlamların başlık, özet veya spot halinde ön plana geçirilmesi, diğer anlamların ikinci plana itilmesi sonucunu doğurabilir.

Söylemde bazen de var olan toplumsal kabullere gönderme yapan *imalar* bulunur. "İdeolojik söylem çözümlemesinde tümce ya da metnin bir parçasıyla ima edilen anlamları açık hale getirmek eleştirel incelemenin güçlü bir aracı olabilir"⁵⁷⁶. Söylemin bu tür imalara dayalı olması, bir metnin kolaylıkla anlaşılır olmasını sağladığı gibi, süre giden ön kabullerin yeniden üretilmesini sağlar.

Bir haberin söylemsel yapısında ideolojik anlamların kullanımında etkili olan diğer iki kavram ise *eğretileme* (metafor) ve *düzdeğişmece*'dir (metonomi). Eğretilemede (metafor) "yaptığımız şey, bilinmeyen bir şeyi bilinen bir şey açısından ifade etmektir. Bilinmeyenlerin 'anlamı' bilinenlerin 'araçları' aracılığıyla ortaya konmaktadır"⁵⁷⁷. Basit benzetme ve göstergeler aracılığıyla iki değer veya kategori arasındaki bağlantılar bunun kolaylıkla anlaşılabilir kılmakta ve böylece de yaygınlaşmasını sağlayabilmektedir.

Örneğin YUKARI ve AŞAĞI arasındaki uzamsal farklılık, çeşitli toplumsal deneyimler için aracı olacak biçimde kullanılmaktadır... YUKARI sözcüğü daima olumlu değerlerle yükliüdür...Tıpkı daha 'yüksek' kazançların daha 'yüksek toplumsal konumlarla gitmesi gibi...Yüksek toplumsal konumu, yüksek kazancı ve yüksek ahlaki birbirine bağlayan doğal hiçbir şey yoktur. Ama bunları aynı eğretilemeyi kullanarak anlamlı hale getirmek, başat değerleri topluma yaymanın bir yoludur"⁵⁷⁸.

Bu tarz bir anlamlandırma pratiği, bilime ve akademisyene yüklenen toplumsal değerlerin kolay bir derecede anlaşılır kılmasını sağlayabilir. Örneğin bilim adamı iyi, doğru, gerçek ve yüksek bilginin sahibi, temsilcisi olarak görülebilir. Düzdeğişmece,

⁵⁷⁵ S. Hall; "İdeolojinin Yeniden... a. g. m., s.93.

⁵⁷⁶ T. V. Dijk; a. g. m., s.60.

⁵⁷⁷ J. Fiske; a. g. e., s.124.

⁵⁷⁸ A. g. e.; s.125-126.

eğretilemede kullanılan ilgisiz bağlantılar yerine çağrışımlara dayalı bir anlam inşasını içermektedir.

“Düzdeğişmecenin temel tanımı, bir parçanın bütünü temsil etmesini sağlamaktır... Gerçekliğin temsil edilmesi kaçınılmaz olarak düzdeğişmeciye gerektirir: gerçekliğin bir parçasını, bütünü temsel etmesi için seçeriz... gerçekliğin bilinmeyen geri kalanını bu seçimden yola çıkarak inşa ederiz... bu seçimin keyfiliği genelde gizlenir ya da en azından görmezden gelinir... dolayısıyla ‘sorgulanmasına gerek olmayan’ ‘gerçek statüsüne sahip olur’”⁵⁷⁹

Haber metinlerinde, ele alınan küçük bir unsurun daha genel bir anlamı ifade ediyor olması, anlamı sorguya yer bırakmayacak şekilde, o küçük unsur tarafından çerçevelendiğini belirtir. Bu, anlam hakkındaki herhangi bir mukayesenin ve bu anlamın inşa edilmesindeki dolaylı işlevlerin iptal edilmesi anlamına gelmektedir.

Söylemlerin oluşturulmasında inandırıcılığı sağlayan bir takım unsurlarda işleme okulabilmektedir. Bunlardan biri kullanılan bazı *kiplik*’lerdir. Örneğin bir söylemde “önergeler ‘...mesi/ması gereklidir’ ‘...mesi/ması olasıdır’ ya da ‘...duğu/diği biliniyor’ gibi kiplikler tarafından betimlenebilir”⁵⁸⁰. Bunlar anlamın şekillenmesinde güçlü bir çerçeveleme etkisine sahiptir. Bu kiplik ifadeleri, edilgen bir yapıda kurulup, haberde insanların zaten biliyor olduklarına dayanan bilgiler verildiğini çağrıştırmaktadır. Böylece okur için o bilgi, bilinmesi doğal olan-bilindiği gibi olan bir bilgidir.

İdeolojik söylemlerde karşımıza çıkan diğer bir tanımlama biçimi ise çeşitli ifade ve anlamlara yönelik *yadsıma*’lardır. “Her tür önyargılı söylemin en tipik olanı *Sözde Olumsuzluğu* herkesçe bilinen yadsıma ifadesinin anlamsal hareketidir... Böyle bir durumda yadsıma, aslında bir olumsal kendini-sunma, bir saygınlık koruma şekli olarak iş görür”⁵⁸¹. Yadsıma ifadeleri konuşmacının savunduğu bir ifadenin doğruluğu ve toplumsal kabulünün tartışmalı olduğu bir durumda, aktör tarafından ‘öyle değilmiş gibi’ sunularak aktarılmasıdır. Örneğin ırkçı olmadığının beyan edilmesine rağmen göçmen, azınlık veya farklı gruplara yönelik çeşitli gerekçelerle oluşturulmuş karşıtlıklar bu kategoriye girebilmektedir. Türk akademisyenlerinin söylemlerinde de zaman zaman bu tarz ifadeler rastlanılabilmektedir.

⁵⁷⁹ A .g .e.; s.127-128.

⁵⁸⁰ T. V. Dijk; a. g. m., s.65.

⁵⁸¹ A. g. m.; s.63.

Söylemsel yapılarda *kanıt gösterme* de anlamın inşasında etkili bir işleve sahiptir. Kanıt gösterme, söylemin toplumsal olarak kabul gören rasyonaliteye ulaşmasını sağlar. “Konuşmacılar söyledikleri şeylerden sorumludur. Bu nedenle, bir inancı ifade ediyorlarsa çoğunlukla onlardan inançlarının bir ‘kanıtı’ sunmaları ve bu inançlarını yadsıyan başkalarıyla bir tartışma içersine girmeleri beklenir”⁵⁸². Kanıt gösterme, söylemsel düzeyin meşru bilgi seviyesine ulaştırılmasını, yani onu belli bir derecede uslamamayı sağlamaktadır. Bilindiği gibi, akademisyenlerin medyada yer bulabilmelerinin önemli bir gerekçesi sunulan konuyu güçlendirecek bir kimliğe sahip oldukları savıdır. Bu nedenle akademisyenler genellikle kanıtlayıcı bilginin kaynağı olarak görülür. Ancak akademisyenler doğrudan aktörü oldukları bir haber metninin de kendi savlarını kanıtlamakla, meşru göstermekle yükümlüdür. Bu onların konuştukları konu hakkında olduğu kadar, kendileri hakkında da fikir verici bir içeriğe sahiptir. Bu, bilimin ve bilimin uygulayıcısı olarak akademisyenin meşru bilgi kaynağı olarak belirlenmiş otoritesinde cisimleşmiştir. Bu nedenle, akademisyenin konu veya aktör olduğu metinlerde *kanıt gösterme* önermelerine sıklıkla rastlanır.

Anlamın olarak inşa edilme sürecinde *yer değiştirme* ideolojik bir işlev görebilir. “*Yer değiştirme*, ideoloji kuramlarının Freudcu rüya kuramından ödünç aldıkları bir terimdir: bir konu ya da endişe psikolojik ya da ideolojik olarak bastırıldığında bu konuya duyulan ilgi yalnızca meşru ve toplumsal açıdan kabul edilebilir bir konuyla yer değiştirilerek ifade edilebilir”⁵⁸³. Söylenen anlamın daha zararsız veya toplumda olumlu olarak kabul edilen bir kategoriyle ele alınması bu süreci tanımlayabilir. Ancak genel düzeyde kirlî, kötü veya olumsuz olarak kabul gören bir unsurun, daha olumlu bir unsura gönderme yapacak şekilde değiştirilmesiyle anlamın farklı yönde kurulmuş olduğundan söz etmek mümkündür.

“İdeolojik çözümlemede kullanılan bir başka terim *dahil etmedir*. (birleştirme, içine katma (ç.n)) Bu terim, başat sınıfların, ikincil sınıflardan gelen direnç öğelerini statükoyu sürdürmede kullanmaları sürecine gönderme yapmaktadır. Bunlar, dirençleri başat ideoloji içine dâhil ederler ve böylece karşıtlıklarından yoksun bırakırlar”⁵⁸⁴. *Dahil etme* süreci, anlamın hegemonik düzeyinin oluşmasında oldukça etkilidir. Alt

⁵⁸² A. g. m.; s.66-67.

⁵⁸³ J. Fiske; a. g. e., s.230.

⁵⁸⁴ J. Fiske; a. g. e., s.231.

sınıflara veya kültürlere ait anlamlar zaman zaman söylemlerde yer bulur ve bu sayede kitlelerin anlama eklenme düzeyleri yükseltilmiş olur. Ancak bu belirli bir düzeye kadar gerçekleşir. Çünkü “başat haber medyasında temel normlara, değerlere ve iktidar düzenlemelerine karşı açık bir meydan okuma nadiren gerçekleşir.”⁵⁸⁵.

İdeoloji analizlerinde metalaştırma veya şeyleştirme gibi kavramlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kavram, insana ait olan değer, arzu ve ya duyguları nesnelere dünyasına sokan bir sürece tekabül etmektedir ve ardında, kapitalist üretim sisteminin temel mantığı yatmaktadır.

“Kapitalizm her şeyden öte meta üreten bir sistemdir, dolayısıyla üretilen metaların doğal görünmesini sağlamak, çoğu ideolojik pratiğin kalbinde yer alır. Arzularımızı, bu arzuları gidermek amacıyla üretilen metalar aracılığıyla anlamayı öğreniriz; sorunlarımızı, bu sorunları çözmek için üretilen metalar aracılığıyla düşünürüz.... Yapay toplumumuzu doğayla ilişkilendirme ve böylece doğal görünmesini sağlamak, sorunu metalaştırmaktır”⁵⁸⁶.

Metalaştırma ve şeyleştirme bilim adamı veya akademisyenin eylemini doğallaştıran veya teknolojikleştiren anlamların oluşmasını sağlayabilir. Bu süreç, daha ileri bir düzeyde ve genel bir anlamda, bilimi araçsal bir seviyeye indirgeyen anlamların oluşmasına neden olmaktadır. Gazetelerde bilimle ilgili haberlerin oluşturulmasında ve akademisyenlere danışılmasının ardında, bilime yüklenen olumlu bir değer bulunmaktadır. Bilim çoğunlukla yaşamımızda karşılaştığımız bir sorunun (örneğin sağlık) üstesinden gelecek bir araç olarak görülür. Bilimin böyle bir işlevi olabilir ancak, genel anlamda bilim bir araç değildir. Ancak medyada konumlanması itibari ile bilim ağırlıklı olarak bu şekilde araçsallaştırılır ve şeyleştirilir. Bu durum aynı zamanda bilimin teknik bir olgu olarak anlaşılması ile de özdeştir.

Bilimin şeyleştirilmesi sorunu üzerine düşünüldüğünde, genel anlamda medya metinlerinde ve hegemonik anlam süreçlerinde bilime yüklenen anlam ve değer, onun herhangi bir hatasını veya farklı varyasyonlarını ya da kuşkucu niteliğini göz ardı edecek kadar ileri götürülebildiğini görmek mümkündür. Bu, bilime yüklenen anlam biçiminin doğal herhangi bir şey kadar, toplumsallıktan ve yapaylıktan uzak olduğu sonucunu doğurur. Bunun sonucunda da akademisyenlerin hatasız veya kusursuz oldukları varsayılır. Ancak medyada akademisyenler kusurlarıyla da yer alabilmektedir.

⁵⁸⁵ Teun A. Van Dijk; “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, Çev: Süleyman İrvan, **Medya İktidar İdeoloji**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1999, s.368.

⁵⁸⁶ J. Fiske; **a. g. e.**, s.232.

Bu da akademisyene yüklenen anlam üzerinde açılan bir gediği temsil etmekte ya da akademik insani kusurun hegemonik bilimsel söylemin (onun kusursuzluğu altında şekillenen) genel yapısına eklemelenmesini betimlemektedir. Fakat bu durum, tam tersi bir süreci de temsil edebilir. Bilim hakkındaki genel kanıyı yanlışlayan bazı haber türleri, mükemmeliyetin yeniden tesisi için oluşturulmuş bir olumsuz sunma yöntemi de olabilir. Zira bu tarz haberlerde, genellikle hata veya kusur olarak betimlenebilecek herhangi bir şey, tek tek akademisyenlere yüklenir; egemen bilimin tercih ettiği yönleme veya bilime ait herhangi bir içsel pratiğe değil.

Bilime yüklenen anlamın kusursuzluk, doğallık ve mükemmeliyet üzerinde kurulu oluşu onun bir gösterge sistemi olarak, bu anlamlarla kuşatılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, bilim imgesi doğa imgesini önce tanımlamakta sonra da onun yerine geçmektedir⁵⁸⁷. Bilim bu anlayış ekseninde, doğanın, doğrunun, değişmezliğin, kesinliğin ya da meşruluğun göstereni olarak karşımıza çıkar. Söz konusu bu betimlemeler göstergebilimin geliştirdiği kavramlarla açıklanabilir.

Göstergebilim, yapısalcı dil analizleri çerçevesinde geliştirilmiş ancak daha sonra diğer kültürel öğelere de (sinema, fotoğraf gibi) yaygınlaştırılmış bir yöntemdir. Göstergebilim işaretler bilimidir; herhangi bir aracın işaret sistemi olarak incelenmesinden oluşmaktadır⁵⁸⁸. Yaklaşımın temel dayanağı, anlamların belli bir gösteren tarafından, başka bir şeye yönlendirilerek sabitlenmesi ve bu kodların o toplumdaki birçok insan tarafından paylaşılmasıdır. Ayrıca bir gösterenin (işaretin) tek ve dolaysız bir anlamı değil, başka anlamları (yan anlamları) da işaret etmesi mümkündür. Anlamı yaratan göstergedeki yan anlamsal eklemelenmedir⁵⁸⁹. Anlamın yaratılması aynı zamanda ideolojik bir süreçtir. Bu nedenle, yan anlamlar ideolojinin yeniden üretildiği anlam aralıklarıdır⁵⁹⁰. Yananlamlar, belirli bir gösterenin yüklendiği, ikinci ama etkili anlamlardır. Bilime ilişkin gösterenler de yananlamlar tarafından çevrelenmiş durumdadır. Buna göre “bilim, insanın doğayı anlama ve doğaya egemen olma yeteneğidir; bilim bizim maddi zenginliğimizi ve güvenliğimizi artırmaktadır; bilim insan başarısının zirvelerinden birisini temsil eder. Dolayısıyla, bilimin

⁵⁸⁷ Judith Williamson; **Reklamların Dili**, Çev: Ahmet Fethi, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000, s.113.

⁵⁸⁸ İrfan Erdoğan; **İletişimi Anlamak**, Erk, Ankara, 2002, s.111.

⁵⁸⁹ Roland Barthes, **Çağdaş Söylenler**, Çev: Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.42.

⁵⁹⁰ S. S. Üşür; **a. g. e.**, s.84.

yananamları olumlu ahlaki ve işlevsel değerlerdir: bilim iyidir ve yararlıdır”⁵⁹¹. Bu ahlaki değerın akademisyenlere de aktarılması söz konusu olabilir. Örneğın bilim adamlarının giydiğı beyaz bir önlük, bilime yüklenen temizlik veya saflık taşıyıcıları olarak onlara ahlaki bir değer katmaktadır.

Bilimin doğal bir düzeye ulaştırılması ise bilime yüklenen *mitsel* anlamla ilgilidir. *Mit* kavramı göstergebilim anlayışı içersinde tarihsel olan bir değerın doğallaştırılması anlamına gelmektedir. “Mitlerin yaydıkları anlamlar bu tarihi beraberlerinde taşırlar, ancak mit olarak işleyebilmeleri için yaydıkları anlamların tarihsel ya da toplumsal değil doğal olduğunu vurgulamaları gerekir”⁵⁹². Örneğın medyada “görme ve anlamanın bir aracı olmaktan çok, görülüp anlaşılması gereken bir şey olarak kendisini bize sunan bilim, daima doğa gibi zaten orada olan, doğa gibi ‘olgularla’ dolu, Doğal –doğanın yerine geçen – bir şeydir”⁵⁹³. Tarihsel bir insan ürünü olarak bilim, böylece doğal olanın yerine geçmiştir-sanki insanda da önce vardır. Bilimin doğayı tanımlayan ve düzenleyen bir insan edimi olmasının gerçekliğı, bilimin doğallığı ile görmezden gelinir. Bu, bilime ilişkin egemen ideolojik tasavvurun başat özelliğidir. Tarihselliğı ve dolayısıyla tarih içersindeki tüm toplumsal ilişkileri göz ardı etmek, bilime yüklenen anlamı ideolojik bir seviyeye taşır.

Ancak bilimin doğal olduğı kadar onun dışında kalarak, onu dönüştüren bir güç olarak ortaya çıktığına yönelik kabuller zihinlerde varlığını sürdürmeye devam eder. Bu aynı zamanda bilim hakkındaki başka bir mitin üretilişini de açıklar. Bu da bilime yüklenen erillik mitidir. Doğayı dönüştürecek bir güce sahip olmak yananlamı itibarı ile ereksiliğı çağırıştırır. “Bilim nihayetinde fiziksel dünya üzerinde güç uygulama aracıdır; dolayısıyla toplumsal dünya üzerinde güç uygulayan erkeklerin bu gücünün fiziksel dünyaya da taşınması ‘doğal’ görünmektedir”⁵⁹⁴. Doğaya müdahale, toplumsal bir ilişki içinde ortaya çıkan bir gücün doğaya yansıtılmasından başka bir şey olmadığından, erkeklik, doğaya müdahale ve bilim arasında birbirini çağırıştıran bir anlamsal bağ bulunmaktadır. Bu, erillik ve bilim arasında kurulan mitsel bir bağıdır. Bilimin bu mitsel bağlam içersindeki tanımı, onun erilliğı ile şekillenmiştir. Ancak her

⁵⁹¹ J. Fiske; **a. g. e.**, s.215.

⁵⁹² **A. g. e.**; s.119.

⁵⁹³ J. Williamson; **a. g. e.**, s.120.

⁵⁹⁴ J. Fiske; **a. g. e.**, s.220.

mitin işlevi, toplumsal bir olguyu doğallaştırmak olduğundan, bilimin erilliği de toplumsal bir kabulden başka bir şey değildir.

Mit ayrıca bir tür doğallığa ve doğal olana gönderme yaparak, insan açısından doğal olanın olumlu anlamlarını da taşımış olmaktadır. Bilim hakkındaki bir doğallaştırma, onun doğal olarak iyi ve faydalı olduğu savıyla gerçekleşir. Dolayısıyla bilim hakkındaki yaygın mit onun doğal olarak iyi ve faydalı olduğudur. Buna rağmen, bilime yönelik bir karşıtlık mitinden de söz etmek mümkündür.

“Bilimin başat miti kendini, doğayı gereksinimlerimize uydurma, güvenliğimizi ve yaşam standartlarımızı iyileştirme, başarılarımızı ilan etme yeteneği olarak sunar. Bilim nesnel, doğru ve iyi olarak görülür. Ancak karşı-mit de oldukça güçlüdür. Bu mit bilimi kötü, bizim doğadan uzaklığımızın, onu anlayamayışımızın bir kanıtı olarak görür. Biz bilim adamları olarak kendi maddi amaçlarımızın peşinde koşan en bencil, en dar görüşlü insanlarızdır”⁵⁹⁵.

Dolayısıyla bilimin mitsel özelliği bir tür karşıtlığı da barındırmaktadır. Bu, daha önce bahsettiğimiz bilim ve akademisyen hakkındaki olumsuz yönelimlerden daha farklıdır. Mit olarak bilim karşıtlığı, ideolojik bir yeniden üretimdir. Bilim karşıtlığı miti, sadece kısmi olumsuzluklarla ilgili değildir, bu daha çok, toplumsal ve ideolojik bir ön yargının doğallaştırılmasını temsil etmektedir.

IV. Araştırmanın Makro ve Mikro Alanları

Çalışmamızın araştırma bölümünde yukarıdaki yaklaşımlardan elde edilen kavram ve yöntemlere başvurulacaktır. Ancak bunlar daha çok, haberlerin mikro düzeyini ele alan incelemelerde kullanılacaktır. Bunun dışında, akademisyenlerin konu olduğu haberlerin, ana hatlarıyla hangi bağlam ve temalarda toparlandığını belirtmemiz gerekmektedir. Bunun için tematik bir kategorilendirme analizine başvurulacaktır. Bu kategoriler akademisyenlerin hangi bağlamlarda haberleştirildiğini ya da onların genel kanı içerisinde hangi durumlarda egemen söyleme dahil edilebildiğini ortaya koyacaktır. Böylece akademisyenin anlaşılma biçimleri konusunda daha geniş bir perspektif oluşturulacaktır.

Genel anlamıyla kategorisel analiz, belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade etmektedir⁵⁹⁶. Konumuz açısından mesajımız akademisyen

⁵⁹⁵ A. g. e.; s.122.

⁵⁹⁶ Nuri Bilgin; **İçerik Analizi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2000, s.15.

kimliğine yönelik vurgulardır. Akademisyen kimliğine yönelik tanımlamaların başat temsili için burada ele aldığımız medya haberleri dolaylı birer gösteren durumundadır. Her bir medya haberi belirli bir tematik kategoriye dahil olacak şekilde, akademik kimliğin hangi bağlamlarda ele alınabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda ilk etapta, haberlerin akademisyenleri ele alırken, onları hangi temalar etrafında kurguladıklarını betimleyen bir makro düzey belirlenecektir. Bu makro düzeyin betimlenmesinde kategorisel bir analiz gerçekleştirilecektir. Böylece akademisyenlerin haberleştirilirken hangi temalar çevresinde ele alındıkları veya kurgulandıkları tespit edilmiş olacaktır. Çalışmanın ikinci aşamasında ise her bir kategoriden seçilen bazı haberlerin ayrıntılı bir analizi gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Tüm haberleri detaylı bir şekilde inceleme imkânı bulunmadığı için ayrıntılı olarak değinilecek haberler, o kategori teması ile ilgili egemen kanıları yansıtma bağlamında tercih edilecektir. Bunun yanı sıra, ele alınan kategoriyi temsil edebilme yeterliliği de ayrıntılı bir şekilde incelenecek haberlerin tercihlerinde belirleyici bir rol oynayacaktır. Bazı haberlere ise sadece akademisyenlerin başat haber olma biçimlerini örneklemeleri nedeniyle değinilmekle yetinilecektir. Buna rağmen, bazı haberlere yer darlığı nedeniyle bir değerlendirme uygulanamayacaktır. İnceleme dışı kalan veya değinilmeyen haberler kategorik değerlendirme aşamasında niceliksel birer veri olarak ele alınmış olacaktır.

Çalışmamızda gerçekleştireceğimiz ayrıntılı analiz sayesinde, haberin akademik kimliği herhangi bir tema ve konu etrafında nasıl şekillendirdiği, neleri ön plana çıkardığı veya ideolojik bir kurulumu nasıl gerçekleştirdiği haber bağlamının mikro düzeyinde incelenecektir. Bu incelemede yukarıda ele aldığımız ideolojik söylem analizleri veya göstergebilim kavramlarına başvurulabilecektir. Bunlar tekrar etmek gerekirse; imalar, karşıtlıklar, eğretilmeler (metafor), düzdeğişmeceler, kiplikler, yadsıma ifadeleri, kanıt gösterme, yer değiştirme, dahil etme, mit ve yan anlam gibi kavramlardır. Ancak bu kavramların her birinin her haberde tespit edilebilmesi gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Önemli olan, her bir analiz kavramının incelemeye çalıştığımız konu bağlamında kullanışlılığı ve somut bir çerçeve oluşturabilmedeki yeterlilikleridir.

E. ARAŞTIRMANIN VARSAYIM VE ARGÜMANLARI

Araştırmanın bulgulamaya çalıştığı bir takım varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımların, çalışmanın teorik kısmında açıklamaya çalışılan bilim, akademi ve akademisyen konusundaki temel argümanlar doğrultusunda oluşturulduklarını söylemek mümkündür. Varsayımlar tarihsel ve toplumsal bağlam içersinde, bilim ve akademisyen hakkında oluşmuş bulunan anlamlar tarafından belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile varsayımlar, tarihsel ve toplumsal bir birikimin neticesinde ulaşılmış bulunan bilim ve akademi hakkındaki genel yargıları yansıtmaktadır. Çalışmamızda da bu birikimsel hegemonik söylemsel yapının gerçekleşme düzeyleri incelenmeye çalışılacaktır. İncelemenin ara bölümlerindeki değerlendirme kısımlarında ve genel olarak yapılacak sonuç değerlendirilmesinde, bu verilerin gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılmaya çalışılacaktır. Söz konusu bu argümanlar, genel amacımızın alt bileşenlerini oluşturmaktadır ve her birinin haberlerdeki yeniden üretimi, incelememizin dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Buna göre, araştırma bağlamında gerçekleşip gerçekleşmeyeceklerini açığa çıkarmak istediğimiz ve teorik ilk iki bölümden süzülen argümanları ve varsayımları şu şekilde maddelere ayırabiliriz:

- Bilim ve akademisyen, doğa ve toplum üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir
- Tekniğin ve teknolojinin bilimselleşmesi ya da bilimin teknikleşmesi akademisyenler tarafından yeniden üretilmektedir.
- Pozitivist bilim algısı akademisyen söyleminde yeniden üretilmektedir.
- Akademisyen hakiki bilgi konusunda bir otoriteye sahiptir.
- Akademisyenlerin dünya görüşü yaşadığı toplumun genel yargıları ile örtüşmektedir.
- Akademisyen toplumsal olarak aydın işlevini de yüklenmektedir. Bu işlev demokratik haklara yönelik savlar kadar, modern aydınının yüklendiği ulusçu rolü de taşımaktadır.
- Akademisyenler çoğunlukla sınıflar üstü bir konumda görülür.
- Yeni dönemde yükselen muhafazakarlık da akademik kimliği etkilemektedir.

- Akademik faaliyetin ve akademisyenin yeni dönemle birlikte magazinleşmesi ve yeni yaşam biçimlerine eklenmesi söz konusudur.
- Akademik faaliyetin uygulanışında piyasa ile olan ilişkiler gün geçtikçe ön plana çıkmaktadır.

Bu argümanlar, çalışmamızın tespit etmeyi amaçladığı alt başlıkları oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın genel anlamda, akademik kimliğin anlaşılması ve bu kimliğin yeni toplumsal yaşantı biçimleriyle örtüşmesinin gerçekleşmediğini yukarıda ele aldığımız argümanlar aracılığı ile anlamak mümkündür. Bu argümanların değerlendirilmesi, akademik kimliğin oluşmasında belirleyici olan mesleki pratikleri, bilimsel kabulleri ve sosyo-ekonomik yaşantıdaki dönüşümleri ve bunlar hakkındaki egemen kabulleri ortaya koyarak, akademik kimliklerdeki yeni biçimleri anlaşılır bir hale getirecektir.

F. ARAŞTIRMANIN UYGULAMA SÜRECİ: BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Araştırmanın uygulanışında ilk olarak, ele aldığımız örneklerin temalara ayrılarak, bu temaların dönemlere göre konumlanışı değerlendirilecektir. Böylece akademik kimliklerin hangi temalar bağlamında ana akım yazılı basında yer bulduğu hakkında genel bir çerçeve oluşturulmuş olacaktır. Daha sonra ise bu temalarda yer alan haberlerin ayrıntılı bir incelemesi gerçekleştirileceği ikinci kısma geçilecektir.

I. Makro Düzey

Araştırmada akademisyenlerin konu edinildiği veya açıklamalarına değinildiği haberleri bir takım kategorilere ayırmak mümkündür. Bu kategoriler, akademisyenlerin hangi bağlamlarda haber değeri olarak görüldüğünü ve akademik kimliklerin kurulumunda hangi temaların ve biçimlerin ön plana çıktığını göstermektedir. Böylece akademik kimliklerin toplumsal kanıda ne şekilde yerleştiği ve hangi bağlamlar üzerinden kimliksel oluşumların kurgulanmış olduğu gözlemlenebilmektedir.

Örneğimize dahil olan haberlerdeki kategori temalarını şu şekilde gruplandırmak mümkündür: Başarı ve teknolojik gelişme, çocuk, akademik görüş, sosyal ve demokratik tepki, din ve bilim, kadın ve cinsel ayrımcılık, akademisyenlerin kendilerini tanımlamaları, ulusalcı, sağlık, piyasa ve girişimcilik, sansasyonel, magazin ve yaşam biçimi, üniversite ve YÖK.

Kategori temalarını çalışmamızda yer alan dönemlere göre gruplandırdığımızda ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

	Başarı ve Teknolojik Gelişme	Çocuk	Akademik görüş	Toplumsal tepki	Din ve bilim	Kadın ve cinsel ayrımcılık	Kendini tanımlama	Ulusalcı	Sağlık	Piyasacı	Sansasyonel	Magazin	Üniversite ve YÖK	Top.
1985	3	5	1	1		10	1	1	18	1	4	2	4	51
1995	16		3			2		2	14	1	5		3	46
2005		2	2			3	1	1	20		10	1	11	51
2008-	10		2	13	3		1	5	1	3	7	6	12	63
Top.	29	7	8	14	3	15	3	9	53	5	26	9	30	211

Akademisyenlerin görünür olduğu haberlerin başında, sağlık temalı haberler gelmektedir. Bu durum, akademisyenlerin mesleki pratikler açısından tanımlanmasında sağlık alanının önceliğini göstermektedir. Sağlık bilgisi, toplumun insan yaşamı bağlamında ihtiyaç duyduğu ve değerli gördüğü bilgi biçimlerinin başında gelmektedir. Fakat sağlık temasının medyada görünürlüğünün gittikçe artması aynı zamanda, yaşam biçimlerine yönelik kabullerde sağlıklılık temasının ön plana çıkarılmış olmasına dayanmaktadır. Bunda, sağlığın güzellik, iyi yaşam, gençleşme veya estetikle ilintilendirilmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu yeni biçimleri yansıtan veya bunun aracılığıyla popülerleşen sağlık temasına dayanan haberler, akademisyenin anlaşılma biçimlerini ve kimliksel kurgularını da biçimlendirmektedir. Akademik bilginin ve akademisyenin güzellik, sağlık, gençleşme ve estetikle kurduğu yeni ilişkiler, bu haberler aracılığıyla üretilmekte ve bunlar toplumsal yaşantıdaki yeni bireylerin kimliklenme biçimleri için de belirleyici olabilmektedir.

Sağlıklı yaşam biçimleriyle ilgili haberlerde, sağlık sunan akademisyenin de sağlıklı olduğuna dair imalar veya sembollere sıklıkla yer verilmektedir. Bundan sonra ise sağlıklılığın akademik olarak ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine dair bilgilere geçilmektedir. Buralarda akademik kimliklerin sağlıklılığı tanımlama biçimlerini, kendi yaşamlarına yükledikleri sağlıklılık mitini ve dolaylı bir şekilde toplumsal algıdaki başat akademik kabulleri görebilmek mümkündür.

Öte yandan akademisyenlerin yer aldığı haberlerden, üniversite ve YÖK konuları etrafında gerçekleştirilenlerin ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bu, Türkiye'nin tartışmalı YÖK sistemine ilişkin özel durumunu yansıtmaktadır. Bu konulardaki akademisyenlerin yer aldığı haberlerin, özellikle son yıllarda artmış olması da akademik kimliklerin kendi mesleki sorunlarına ilişkin tartışmalara girişmiş

olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu tür haberler, akademisyenlerin üniversiteyi nasıl kurguladıklarını, YÖK'e ilişkin yaklaşımlarının nasıl olduğunu ve YÖK'ün üniversite sistemini ve akademik kimliği nasıl etkilediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu tür haberleri takip eden tema ise akademisyenlerin gerçekleştirdikleri bazı başarılar ve teknolojik gelişmelerdir. Bu haberler de akademik faaliyetlerde nelerin başarı kategorisi altında değerlendirildiğini göstererek, akademik kimliğin kabul edilmiş tarzlarını biçimlendirmekte önemli bir etkinliğe sahip olmaktadır. Akademik kimliklerin haberleştirilmesinde bir diğer önemli tema ise sansasyonelliktir. Akademisyenler medyada sıklıkla üçüncü sayfa olarak tabir edilen haberlerde yer alabilmektedirler. Bu tür haberler, akademik kimliklerin suç, kaza veya herhangi bir adliyelik vakada karşımıza çıkan kimlikler olarak görülebilmesini sağlamaktadır. Bunlarda, özellikle üniversite bünyesi içerisindeki çatışmalı ortamların yansıtılması, akademik çalışma ortamının şekillenmesi hakkındaki kanıları yansıtması açısından önemlidir. Bu temayı takip eden haber kategorisi ise kadın ve cinsel ayrımcılık haberleridir. Bazı haberlerde akademisyenlerin yaptığı açıklamaların kadın-erkek ayrımını yeniden üreten temaları içerdiği gözlemlenmektedir.

Yoğunluklu olarak karşımıza çıkan bir diğer kategori ise akademisyenlerin çeşitli toplumsal durumlar karşısında gösterdikleri tepkileri içeren haberlerdir. Bu tür haberlerin son dönemlerde yoğunluk kazandığı gözlemlenmektedir. 1980 sonrası askeri dönemin etkinliğinin bu dönemde zayıflamış olması bu artışın sebebi olarak gösterilebilir. Öte yandan bu tür haberlerin, akademik kimliklerin toplumsal durumlarda nelere tepki gösterdiklerini ve bunların hangilerinin haberleştirildiğini sergilemesi açısından, akademik kimliğin kurulumunda etkisi bulunmaktadır. Bunları takip eden kategorilerdeki haber sayıları ise görece daha azdır. Ancak ulusalcı, magazinsel veya piyasa temalı haberlerin son dönemde artış gösterdiğini de söylemek mümkündür. Bu artışın farklılaşan toplumsal süreçlerin ortaya çıkardığı önceliklerle ilgili olduğu kabul edilebilir. Akademik kimliklere ilişkin haber kurgularının da bu süreçlerden etkilendiği gözlemlenebilmektedir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında ise bu kategori temalarını ve burada değinemediğimiz diğerlerini ayrıntılı bir şekilde ele almak mümkün olacaktır. Bu kısım, araştırmamızın mikro alanını temsil etmektedir.

II. Araştırmanın Mikro Düzeyi

Araştırmanın bu kısmında, yukarıda belirtilen temalara dahil olan haberler ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Böylece akademik kimliklerin belirli temalar etrafında örülmüş kurgulanma biçimleri hakkında daha detaylı bir bilgi düzeyine ulaşılmış olacaktır. Burada temalar kadar, bu temalarda yer alan akademik kimlikler hakkındaki içerikler, araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu içerikler, akademik kimliklerin basında nasıl kurulduğunu ortaya koyacak verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

a. Başarı ve Teknolojik Gelişme Söylemine Dayalı Haberler

Gazetelerin akademisyenleri veya bilim adamlarını konu edindiği haberler arasında, onların gösterdikleri başarıları ve teknolojik gelişmelere yaptıkları katkıları ele alan haberler önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür haberler, akademisyenlerin meslekleri itibariyle nasıl kurgulandıklarını gösteren kimliksel imaları da içerebilmektedir.

Başlık: Çıraklıktan rektörlüğe⁵⁹⁷

Haberin İçeriği: Haberde rektörün “tornacı kalfalığından, rektörlüğe kadar uzanan ilginç yaşam öyküsü, azim ve inançla, her zorluğun üstesinden gelinebileceğini kanıtlıyor” ifadelerine yer verilmektedir. Ayrıca haberde, rektörün henüz çocuk yaşta çok ağır şartlarda çalıştığı, sokaklarda marul ve gazete sattığı, manav çıraklığı yaptığı, daha sonra tornacılık eğitimi aldığı, bir fabrikada çıraklık ve kalfalık yaptığı ve ustalarının tavsiyesi ile ortaokul ve liseyi dışardan bitirme sınavları ile tamamladıktan sonra yüksek öğrenimine devam ederek rektörlüğe kadar yükseldiği belirtilmektedir.

Gösterge Öğeleri: Haberde rektörün cübbesiyle konuşma yaparken kürsüde çekilmiş bir resmi ve bundan küçük boyutta, çıraklık dönemine ait bir fotoğrafı kullanılmıştır.

Analiz: Haberin başlangıcında kullanılan ‘azimle ve inançla her türlü zorluğun üstesinden gelineceğini kanıtlıyor’ ifadeleri haberin söylemsel kuruluşunun bir bütün olarak, egemen kanıda akademisyen kimliğinin kabulleniş biçimlerine karşılık geldiğini göstermektedir. İfadenin her türlü zorluk olarak *ima* ettiği eylem, akademik çabadır ve akademik başarı veya kariyer azim ve inançla herkesin üstesinden gelebileceği bir iştir. Burada, halktan birinin hem de zorluklarla karşılaşmış bir kişinin, rektörlüğe kadar

⁵⁹⁷ **Sabah Gazetesi**; 11.01.1995.

yükselme imkânı bulunduğu içsel olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla haber, sınıfsal ayrışmanın bazı durumları etkileyemediği veya sınıfsal ayrımların bazı durumlarda geçerli olmadığını, bunun azim ve inançla aşılabilecek bir engel olduğunu savunan egemen söylemi yeniden üretmektedir. Sınıflı bir yapının zorlukları azim ve inançla *yer değiştirmiştir*. Buna göre, akademik kariyerde sınıf ayrımı geçerli değildir, geçerli olan azim ve inançtır. Ancak haber söyleminin aksettirdiği durumun olumlu bir yönü de bulunmaktadır. Haber, başat söylemde canlılığını koruyan çalışmanın, hak ettiği düzeye kavuşturulduğu bir alan olarak akademiye görmektedir. Bu perspektif, akademi ve akademisyen kimliğinin yeniden üretilme biçimlerinde olumlu bir kurguyu betimlemektedir. Ancak haberin genel anlamda azmin, inancın veya çalışmanın yaşamda karşılığını bulmak durumunda olduğu geleneksel bir *miti* yeniden ürettiğini söylemek doğru olacaktır. Bu mit; başarı mitidir. Başarı bu süreçte azim ve inanç dolayımı ile doğal kılınmaktadır. Tarihsel veya istisnai değildir; azim ve inançla zorunlu ve doğal olarak gerçekleşecek niteliktedir. Rektörün yaşantısı da bu mite yönelik olarak gösterilmiş bir *kanıt*dır.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademisyenlerin başarıların konu alan haberler farklı alt kategorilere ayrılabilir. Bunlardan biri, teknolojik yenilikler veya çeşitli alanlarda yapılan, kaşif veya buluşlardır. Bu tarz haberlerin başında sağlıkla ilgili yenilikler gelmektedir. Örneğin “Sıvı kemik yapıldı”⁵⁹⁸ başlıklı haberde “kırılan bölgeye enjekte edildikten 12 saat sonra gerçek kemik gibi sertleştiği” vurgulanan bir sıvının Hollandalı akademisyenler tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Haberlerde buluş veya teknolojik bir ilerlemenin konu olması için genellikle bu tür gelişmelerin ilgi çekici bir nitelikte olması gerekmektedir. Örneğin yaşlılığın önlenmesi böyle bir ilgi çekiciliğe sahip olabilir. “Gençlik geni bulundu”⁵⁹⁹ başlıklı haber DNA molekülleri üzerinde çalışan uzmanların insanları en az 40 yıl daha fazla yaşatacak geni bulduklarını duyurmaktadır. İlgi çekicilik sansasyonellik bağlamında ele alınan bir başka haber, “Delinen kafasını plastik kapakla kapadılar”⁶⁰⁰ başlığını taşımaktadır. Haber bir çiftçinin bir kaza sonucu kopan kafatası kemiğinin tedavisine yöneliktir.

⁵⁹⁸ A. g. y.; 13.06.1995.

⁵⁹⁹ A. g. y.; 19.06.1995.

⁶⁰⁰ A. g. y.; 27.04.1985.

İlginçlik kategorisinde yer alabilecek bir başka haber de “Robot Hastalar”⁶⁰¹ başlığı altında yer alan ve Fransız bilim adamlarının eğitimde kullanılmak üzere geliştirdikleri robotları gündeme getiren haberdur.

Gazetelerin akademisyenleri konu alan başarı haberlerinin önemli bir ögesi de bu başarıların zaman zaman eğlenceli veya magazinsel olmalarıdır. Örneğin “Klasik müzik hayranı tavuklar”⁶⁰² başlıklı bir haber klasik müzik dinletilen tavukların “daha az yemle daha çok semirdiklerini” kanıtlayan Amerikalı araştırmacıların bir çalışmasına yer vermektedir. Bir diğer örnek ise Türk bir akademisyenin araştırmasına dayandırılmaktadır. Haberin başlığı, “Hamsi cinsel gücü artırıyor”⁶⁰³dur.

Başarı kategorisinde ele aldığımız haberlerin büyük kısmı (17) 1995 yılına aittir. 4 adet haber 85 yılına, geriye kalan 10 haber ise yakın döneme aittir. Akademisyenlerin başarılarına yoğunlaşan bu haberlerin, başarıyı ve akademisyenin başarı olarak görülebilecek biçimlerini organize ettiğinden söz etmek mümkündür. Buna baktığımızda, akademisyenlerin başarıları olarak görülen önemli bir göstergenin yurt dışında çalışmış ve başarı göstermiş Türkler olmalarıdır. Örneğin “Türk Doktorun Büyük Başarısı”⁶⁰⁴ başlıklı haberde “Dünyaca ünlü Amerikan hastanesi Mayo Klinik uzmanlarından 28 yaşındaki Aytaç Saraçaydın New York Bilim Akademisi üyeliğine seçildi” ifadelerine yer verilmektedir. Diğer iki haber ise “Genç bir Türk bilim adamı Amerika’nın en büyük kanser araştırma ödülünü aldı”⁶⁰⁵ ve “Avrupa Konseyi, profesör Altuğ’u raportör seçti” başlığıyla sunulmuştur. Söz konusu bu temanın ulusal gurur ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Türk olmak ile başarı bu tür haberlerde birbirinin yerine geçen bir niteliğe sahiptir. Bunun dışında, akademisyenlerin başarı haberlerinin icat, keşif veya teknolojik gelişmeye yaptıkları katkı bağlamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu tarz haberlerden önemli bir bölümü sağlık alanında yapılan yeniliklerdir. Diğer yenilikler de ilginçlik veya sansasyonellik-eğlence niteliği taşıdığı ölçüde gazetelerde yer bulabilmektedir. Dönemsel olarak değerlendirildiğinde ise 1985 yılındaki başarı haberlerinin ağırlıklı olarak Türk akademisyenlerinin başarıları

⁶⁰¹ A. g. y.; 24.01.1995.

⁶⁰² A. g. y.; 26.01.1995.

⁶⁰³ A. g. y.; 26.01.1995.

⁶⁰⁴ A. g. y.; 09.01.1995.

⁶⁰⁵ A. g. y.; 10.12.1995.

etrafında toplandığı, 1995 yılında buna ilaveten, teknolojik yeniliklere ve keşiflere önem verildiği görülmektedir, ancak bunların sansasyonellikleri doğrultusunda ele alınmış olduklarından söz etmek mümkündür. Yakın dönem başarı haberlerinde ise Türk akademisyen başarısı ön plana çıkmaktadır. Başarı bölümünde ele aldığımız 29 haberin konulara göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

	Türk akademisyenlerin başarısı	İlginç Teknolojik yenilikler ve keşifler	Sağlıkla ilgili Yenilikler	Magazinsel- eğlenceli araştırmalar	Kişisel başarı öyküleri-	Toplam
1985	2 haber		1 haber			3 haber
1995	3 haber	4 haber	5 haber	2 haber	2 haber	16 haber
2005						
2008/sonrası	6 haber	1 haber			3 haber	10 haber
Toplam	11 haber	5 haber	6 haber	2 haber	5 haber	29 haber

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, başarı konulu haberlerde teknolojikliğe, ilginçliğe ve Türk olmaya verilen önemin akademisyen kimliği ve bilim kurgusunda önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan anlamsal düzey şöyle değerlendirilebilir: akademisyen başlı başına bir başarı kaynağı olarak görülmektedir, önemli olan sağlık gibi yaşamsal bir konuda gerçekleştirdiği teknolojik ve ilgi çekici başarılarıdır. Kişisel başarının kaynakları, çalışmak, gayret ve azimdir. Bilim ve akademisyenin bilgisi sıradan bilginin karşısında doğru ve hakiki tek bilgidir. Akademisyenin gerçekleştirdiği bilimsel etkinlikler teknik ve teknolojik ilerlemelerdir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Çalışmamızın kuramsal kısmında tanımlamaya çalıştığımız ve incelememizin varsayımlarını oluşturan bazı değerlendirmelerin burada gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Akademisyenin doğru ve hakiki bilginin kaynağı olarak görülmesi, haberlerde bilimsel gelişme olarak anlaşılan olgunun teknolojik bir gelişme olarak kabul edilmesi, akademik başarıda milli kimliğin haberler için ön plana çekilen bir unsur olması ve başarının çalışma ve azme indirgenerek sınıfsal boyutun tamamen göz ardı edilmesi varsayımlarımızın bir kısmını doğrular niteliktedir.

b. Çocuk Temalı Haberler

Haberlerde akademisyenlerin yer bulduğu bir diğer kategori de çocuklarla ilgili olanlardır. Genellikle çocuk sağlığı ve psikolojisi ile ilgili olan bu haberlerde akademisyen görüşlerine başvurulduğu görülmektedir. Konumuz açısından ise akademisyenlerin başat düzeyde çocuğun söylemsel oluşumuna ne yönde bir katkı

yaptığı ve onu nasıl kurguladığı bu haberlerde gözlemlenebildiği gibi onların yaşama ilişkin bakış açılarının bazı nüveleri konusunda da fikir verici olabilmektedir.

Başlık: Doğramacı'dan annelere öđütler⁶⁰⁶

Spot: Çocuğun cinselliğe ilgisini azaltmak için spor yaptırın

Haberin İçeriği: Yök başkanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı çocukların cinselliğe ilgisini azaltmak için spor yaptırılmasını istedi... Haberde Doğramacı'nın bir kitabında şunları söylediği aktarılmıştır: Bir-beş yaşlarında çocuklar, canları sıkılınca nasıl parmaklarını emiyorlarsa cinsiyet organlarıyla da oynayabilirler. Bunun için çocuğu korkutmak fena sonuçlar doğurabilir. Haberdeki ifadelere göre bu fena sonuçlar alışkanlığın yoğunlaşmasıdır.

Gösterge Öğeleri: Haberde İhsan Doğramacı'nın portre resmine yer verilmiştir.

Analiz: Haberin söylemsel yapısı başlıkta belirtildiği gibi İhsan Doğramacı'nın annelere öğütleri bulunduğunun ifade edilmesi ile başlamaktadır. Söz konusu ifade, bir tür seslenme, çağrı düzeyindedir, haber akademisyenin kimliği üzerinden anneleri haberi okumaya ve verilen öğütleri dinlemeye çağırmaktadır. Öğütlerden ön plana çekilip, dikkati üzerinde toplanan cinsellik üzerine olandır. Bu ifade, akademisyenin çocukların cinsellikten uzak durması için spor yaptırılması gerektiği sözleri ile aktarılmıştır. Cinsellik söylemsel yapıda olumsuz bir kategoriye yerleştirilmiş, bunun karşısına olumlu bir çağrışımla spor yerleştirilmiştir. Yani haber söylemi olumsuz cinsellik ile olumlu spor *karşıtlığı* üzerinden anlamın inşa edilmesini sağlamıştır. Buna göre, çocukların cinselliğe ilgi duyması veya buna yönelik bir arayış içersinde olması kötü, olumsuz veya yasaklanması gereken bir olguya işaret etmektedir. Ayrıca söylemsel yapının, sporla kurduğu ilişki de farklı bir sorunsalı taşımaktadır. Spor, ebeveynlerin yaptırması gereken bir şeydir. Çocuk spora yönlendirilmelidir. Dolayısıyla anlamsal bir kabulde spor istenilerek, tercih edilen bir bedensel aktivite veya hobi değil, zorunlulukla yapılması gereken bir olgudur. Bu da modern dönemin beden ve spor ile sağlıklılık arasında kurduğu mantıksal zincire tekabül etmektedir. Kısacası spor, sağlıklılık *mitine* gönderme yapan veya onu anımsatan bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle spor sağlıklı olmanın anlamsal olarak tamamlayıcısı, küçük bir parçası ve onu işaret

⁶⁰⁶ A. g. y.; 01.07.1985.

eden simgesidir. Diğer bir deyişle spor sağlıklılığa *düz değişmeci* bir çağrışım yapmaktadır. Haberin devamında, cinselliğin çocuk yaşta alışkanlık düzeyine ulaştırılmasındaki sakıncalar dile getirilerek anlamın cinsellik karşıtı kurgulanışı devam ettirilmektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Örneklemimiz bağlamında akademisyenlerin haberlerde yer bulabildiği bir tema olarak çocuk haberlerinin ele alınışında, söz konusu haberlerin çocukların sağlıklarıyla ilgili olduğu ve bu ilginin cinsellikle ilintili olanlarının, özellikle 1985 yılına ait örneklerde, ön plana geçtiği görülmektedir. Ayrıca “çok çocuk yoksulluk yüzünden oluyor”⁶⁰⁷ başlıklı haberde görüldüğü gibi çocuk yapmayı, yoksullukla ilintilendiren akademik araştırmalara yer veren haberlere de rastlamak mümkündür. Ancak “Aile içi şiddete erken teşhis”⁶⁰⁸ başlığıyla sunulan bir haberde olduğu gibi, çocuk istismarına yönelik akademik tepki ve eylemlerin ele alındığı olumlu örneklerle de rastlanılmaktadır. Çocuklara ilişkin akademik görüşlere başvuru haberlerin temalarını kategorilendirdiğimiz de şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

	Çocuk ve cinsellik	Çocuk sağlığı	Çocuk istismarına yönelik olumlu haberler	Toplam
1985	3 haber	2 haber		5 haber
1995				
2005		1 haber	1 haber	2 haber
2008/sonrası				
Toplam	3 haber	3 haber	1 haber	7 haber

Akademik görüşlere başvuru çocuk temasına yönelik haberlerin kategorilendirilmesinde görüldüğü gibi, akademik görüş ağırlıklı olarak, çocuk cinselliği ve sağlık bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu temalarda, akademik görüşe başvuru oluyor oluşu, bu içeriklere başat algıda daha fazla önem verildiğini göstermektedir. Söz konusu bu haberler, akademik perspektifin dünya algısı konusunda da fikir verici olabilmektedir. Bunlar arasında, akademik perspektifin çocuklara yönelik serbestlik vurgusu bağlamında, eski egemen değer ve tavırları yeniden ürettiği, cinselliğe yönelik olumsuz egemen algıyı yansıttığı sayılabilir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Çocuk haberleri kategorisi, varsayımlarımız göz önünde bulundurularak ele alındığında, akademisyenin çocuk konusunda hakiki

⁶⁰⁷ A. g. y.; 29.04.1985.

⁶⁰⁸ A. g. y.; 01.06.1995.

bilginin sahibi bir otorite olduğundan söz edilebilir. Çocuğun, gelişimi, cinselliğe yaklaşımının nasıl belirlenmesi gerektiği veya nasıl yetiştirilmesi gerektiği konusunda akademik görüşün bir otoritesi mevcuttur. Ayrıca bu görüşlerin akademik görüşün yaşanan toplumsal kabullerle uyumlu olduğu da gözlemlenmektedir.

c. Akademik Görüş Başvuran Haberler

Akademisyenlerin yer bulduğu ve bu bağlamda onların kimliksel tesisleri için kurucu bir işleve sahip olan bir diğer kategori ise farklı durumlarda veya sorunlarda onların görüşlerine başvuran haberlerdir. Gazetelerin bazı sorunlu durumlarda akademik görüşlere başvurması sıradan bir mesleki pratiktir. Söz konusu uzman görüşleri, haberin taşıdığı gerçekliği yansıtmaya işlevini yerine getirecek bir meşruluk aracı olarak kabul edilir. Haberin söylemsel kuruluşunda bir aracı olarak işlev gören akademik görüş veya başvuru aynı zamanda akademisyen kimliğinin tesisini de gerçekleştirebilmektedir.

Akademisyenlerin yer aldığı haberlerin büyük bölümü bu kategoriye dahil edilebilir çünkü basının akademisyene başvurma kriteri bir tür habercilik meslek pratiği olarak yerleşikleşmiş bir fikirdir. Ancak çalışmamızda bazı akademik görüşlere başvuru haberleri başka kategoriler altında ele alınmıştır. Bunlar sağlık, kadın, çocuk veya başka kategorilerde rastlanabilecek niteliklerdir. Burada bu kategorilere dahil olmayan haberler ele alınıp, akademik görüşe başvurunun akademik kimliğin tesisindeki ayrıcalıklı rolüne dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Başlık: Deprem, terörden tehlikeli⁶⁰⁹

Haberin İçeriği: Röportaj tarzında gerçekleştirilen haberde, öncelikle deprem hakkındaki genel bir bilgilendirmeye ve bilgisine başvuru alan akademisyenin mesleki kimliğine yer verilmektedir. Deprem karşısında Türkiye'nin konumuna ilişkin haberin başlangıcında verilen ifadeler şöyledir: "Türkiye topraklarının yüzde 90'ı deprem kuşağında... Enflasyon salları, terör yıkarken, ruhlarımıza kazık çakan tek şey 'adam sendecilik'. Bu güne kadar hiçbir depremin yıkamadığı bu 'bize bir şey olmazcılık', vatani 'toprağı için ölünen yer' belleyen cumhuriyet kuşağına hiç yakışmıyor. Şimdi hepimiz, deprem yönetmeliklerini hiçe saydığımız, betonun kalitesini çaldığımız, donatıyı yanlış yerleştirdiğimiz, denetimsizliği alışkanlık haline getirdiğimiz, hepsinden önemlisi kurtarma çalışmalarını önceden organize etmediğimiz için ölüme adayız...".

⁶⁰⁹ A. g. y.; 08.01.1995.

Depremi olduktan sonra değil olmadan önce konuşulması gerektiğine değinen haber, daha sonra görüşlerine başvuran akademisyeni tanıtmaktadır. Verilen bilgilerden akademisyenin ABD vatandaşı bir Türk olduğunu, burada çeşitli ödüller aldığını ve Türk kültürünü tanıtmaya fırsatları yarattığını öğrenmekteyiz. Haberde ayrıca akademisyenin Türkiye’de pek tanınmadığına da değinilmektedir.

Haberde akademisyenin verdiği diğer bilgilerin başlıcaları şunlardır: “İstanbul, zamanı gelince yerle bir olacak... Türkiye için en büyük tehlike ne enflasyon ne terör. En büyük tehlike İstanbul’da deprem olması... bu deprem, hem yöre halkını hem de ekonomik açıdan Türkiye’yi mahvedecek... Birçoklarımız için Erzincan’da deprem olması sürprizdi. Çünkü biz yeni depremi İzmit açıklarında bekliyorduk... Denetim sistemi çok zayıf... (İstanbul’da) binaların bitişik olması nedeniyle katlar aynı seviyede değildir... Birinin döşemesi diğerinin kolonlarına vurmaya başlıyor. Bu da büyük hasarlara yol açıyor... İstanbul’da inşaat sektörü 1950’lerde patlamaya başladı. O sıralar Türkiye’nin çok zamanı ve parası yoktu. Deprem olayı hiç hesaba katılmadı... İstanbul’u kurtarmanın olasılığı yok... Riski ister istemez alacağız ama ölü sayısını yüzde 80 azaltabiliriz”. Akademisyen riski azaltma yolu olarak kurtarma çalışmalarının örgütlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yönde provaların yapılması gerektiğini belirten akademisyen ABD’de bunların ordu tarafından gerçekleştirildiğini belirtmekte, Türkiye’de ise böyle bir çalışmanın olup olmadığını ‘Türkiye esrarengiz bir ülke’ diyerek bilmediğini söylemektedir. Haberde depremden kaçma yolları, depremi önceden bilmenin henüz mümkün olmadığı, deprem çeşitleri konusunda çeşitli bilgilere yer verilmektedir. “Bir deprem uzmanı olarak Türkiye’nin tanıtımına katkınız oluyor mu?” şeklindeki bir soruya ise akademisyen, Ermenistan’da gerçekleşen depremden sonra hazırlanan bir raporda “Bu, büyük bir felaket, altından kalkılması çok zor. Ama 1915’te Türkler tarafından yapılan soykırımın bile altından kalkan millet, bunun da üstesinden gelir” şeklindeki ifadelerle itiraz ettiğini ve bu ifadeleri Japonya’daki bir depremden sonra Japonya’daki atom bombası saldırılarını atlatan bir milletin bunun da üstesinden geleceği örneğiyle söz konusu soykırım ifadelerinin rapordan çıkarıldığını aktarmaktadır.

Gösterge Öğeleri: Tam sayfa olarak verilen haberde akademisyenin röportaj sırasında çekilmiş resimlerine yer verilmiştir.

Analiz: Haberin söylemsel yapısı, Türkiye'nin deprem gerçeğine işaret eden bilgilerle başlamaktadır. Bazı olumsuz ifadelerle Türkiye'nin depreme olan hazırlıksızlığının eleştirildiği görülmektedir. Toprağa, vatan anlamında verilen önem ile deprem tehlikesine karşı aynı toprağa gösterilen özensizlik birbirini dışlayan *karşıtlıklar* olarak kullanılmış ve böylece dikkat çekilmek istenen soruna yönelik vurgu güçlendirilmiştir. Bu karşıtlık toprağa verilen soyut değer ile somut önemin aynı düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir. Bundan sonra ise akademik görüşe başvurularak, sorunun tanımlanması gerçekleştirilmiş ve çözüm önerileri araştırılmıştır. Burada deprem ve deprem olasılığının Türkiye'ye yaratacağı sorunlar, akademisyenin çözüme kavuşturması beklenen sorunları oluşturmaktadır. Yani sorun, deprem ve Türkiye gerçeği, sorunu çözecek olan da bilimsel ve rasyonel aklın temsilcisi akademisyendir. Bir 'Türk' akademisyenin bu sorunları çözebilecek yetkinlikte olduğunu kanıtlayacak *gösterenler* haberde ayrıca belirtilmiştir. Bunlar, daha önce başarı kategorisinde değerlendirdiğimiz gibi, gelişmiş bir Batı ülkesinde milli kimliğini koruyarak tescilli bir akademisyen olduğunu kanıtlamaktır. Haberin başında da görüşleri alınan akademisyene yönelik bu tür tanımlamalara yer verilmektedir.

Haberin devamında akademik görüşün Türkiye'deki deprem konusuna yaklaşımı gerçekliği olduğu gibi yansıtabileceği düzeydedir. Bu durumdan kurtulmanın da imkansızlığıyla şekillenmiş söylemsel yapı, karşılaşılabilecek can kayıplarını azaltmak dışında yapılacak bir şeyin olmaması gibi olumsuz (karamsar) bir kurgu sergilemektedir. Bu karamsar atmosferin yöneticiler ve halk için uyarıcı bir işlev yükleneyeceği tahmin edilmektedir. Ancak akademik görüş açısından ele alındığında, söz konusu açıklamaların akademik perspektifin gerçekliği tüm yönleri ile aktarma ve bu konudaki uyarılar ile toplumu aydınlatma işlevi yüklediği gözlemlenmektedir. Bu uyarıların "İstanbul mahvolacak", "İstanbul'u kurtarmanın yolu yok" gibi *yinelenen* ifadelerle güçlendirildiğinden söz etmek mümkündür. Türkiye'de kurtarma çalışmalarına yönelik provaların yapılmasına yönelik açıklamalarda, bu görevin ordu tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin bilinmemesi, Türkiye'nin esrarengizliği ile tanımlanmaktadır. Söz konusu *metafor*'un yüklediği anlam, ordunun bu gibi önemli bir işlevi yüklenmeyi üstlenebileceğinin belli olmadığı *imasını* içermektedir. Ayrıca esrarengizliğin daha genel bir anlamda, akla, mantığa yönelik

karşıtlığı temsil eden bir işlev yüklendiğinde de söz edilebilir. Bu bakımdan, Türkiye'nin esrarengizliği depreme yönelik hazırlıksızlığın akıl dışılığını sembolize etmektedir.

Akademik görüşün Türkiye'nin tanıtımı konusunda aktardığı örnek ise milli kimliklere ait değer veya yargıların akademik bir rapora yansıtılmasına yönelik sakıncayı dile getirmektedir. Bu yaklaşım, bilimsel perspektifin genel kabulleriyle olan bir uyumluluğu yansıtmaktadır. Buna göre, bilim değerler alanına ilişkin yargılardan kaçınmalıdır. Söz konusu örnekte, depremin Ermeniler tarafından atlatılmasının, 1915 olaylarını atlatan bir millet olmakla bir ilgisinin olmadığı belirtilmektedir. Ancak bu "uluslarüstü tavrın" haberin başında belirtilen, 'Türk kültürünü tanıtmaya fırsatları yaratan' bir milli akademisyen perspektifi ile çeliştiğini de söylemek gerekmektedir!

Başlık: Bilimsel olarak iki çocuk bile gerileme demektir⁶¹⁰

Spot: Erdoğan: Çin'in, Hindistan'ın nüfusu ne? En zengin ülke sıralamasında ilk 5'in arasında Hindistan, Çin ve Japonya'yı görüyorsunuz. Zannediyor musunuz, bu ülkelerin geçim koşulları bizden çok daha iyi?

Haberin İçeriği: Haberde bir kongreye katılan başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaşlı nüfustaki artışın dünyadaki birçok şeyi tetikleyeceğine dikkat çekerek, bunu önlemenin en az 3 çocuk dünyaya getirmek olduğu yolundaki görüşünü yinelediğini aktarmaktadır. Haberde ayrıca başbakanın "bilimsel olarak 2 bile gerileme demek" ifadelerine de yer verilmektedir. Haberde başbakanın konuya ilişkin olarak Çin, Hindistan gibi ülkeleri örneklemesinin ardından akademisyen görüşüne başvurulmaktadır. Haberde akademisyenlerin ortak görüşünün bir ülkenin nüfusunun çok olmasının Başbakan'ın sözünü ettiği gibi 'iyi' olduğu ancak bu nüfusun eğitilmiş olması gerektiği yönünde olduğu belirtilmektedir.

Haberde üç akademisyenin görüşlerine yer verilmiştir. Bunlardan ilkinin açıklamaları şu yöndedir: "bugün nitelikli ve donanımlı insanlarla, üretim kapasitesini artırmış sürekli değer teknoloji üreten bir toplumda, yoksul, kudretsiz, donanımsız insanların çoğunluğu kudret değil zafiyettir". İkinci akademisyen ise "bir ülkenin genç nüfusunun bulunması iyi, eğitebiliyorsan iyi. Nüfusun fazlalığı otomatikman güç getirmez" ifadelerini kullanmaktadır. Üçüncü akademik görüş ise "Ekonominin gelişme

⁶¹⁰ www.milliyet.com.tr; 11.10.2009.

düzeıı gençleri istihdam yaratacak düzeıe ulaşamıyor. Bu durum göz önüne alınırsa ailelerin sürekli olarak fazla ocuk yapmaya teşvik edilmesi yeni sorunlar yaratır” demektedir.

Gösterge Öğeleri: Haberde başbakanın kendine sunulan plaketi alırken görüntülenmiş bir resmine yer verilmektedir.

Analiz: Haber başbakanın daha önce söz ettiği bir yargısını yinelemesi ve bu yinelemeyi bilimsel bir meşruiyet kazandırarak gerçekleştirmesi üzerine akademik görüşe başvurulmasını içermektedir. Haberde başbakanın ifadesini güçlendirecek (bilimsel görüşe göre 2 bile gerileme demek ifadesiyle ortaya çıkan) bilimsel kanıt söyleminin bir değer yargısını meşrulaştırmak üzere kullanıldığı görülmektedir. Başbakan bilime başvurarak 3 ocuk ısrarını rasyonel bir temele dayandırmaya (*meşrulaştırma*) ve bunun muhafazakâr bir değer olarak algılanmasını engellemeye çalışmaktadır. Haber, daha sonra akademik görüşlerin de çoğunlukla çok nüfuslu bir toplumun ‘iyi’ olduğu fikrini taşıdıklarını savunmaktadır. Ancak haberin bu yargısının haberi oluşturan metin içersinde herhangi bir kanıtı bulunmamaktadır. Çünkü görüşlerine başvuran akademisyenlerden en az ikisinin bu yönde kesin bir ifadesi bulunmamaktadır.

Haberde akademik görüşe başvurulmasının başlıca sebebi toplumda tartışmalı hale gelen bir konunun akli bir şekilde çözüme kavuşturulma niyetidir. Akademik görüş burada akliliği ve rasyonelliği temsil etmektedir. Akademik görüşün ilkinde yoksul, kudretsiz, donanımsız insanların çokluğunun zafiyet işareti olduğu belirtilmektedir. Donanım veya nitelik gereksinimi ise değer olarak teknoloji üreten bir toplumda yaşıyor oluşumuz gösterilmektedir. “En az 3 ocuk fikrinin” eleştirisine yönelik olan bu ifadelerin bir takım *yan anlamlara* dayandığı görülmektedir. Bunlardan başlıcası, donanımsız, yoksul olan insanların başlı başına ilerleme fikrine tezat oluşturacağı söylemidir. Bunların çoğullaşması ise zafiyet işareti olarak isimlendirilir. Bu nedenle, yoksulluk veya donanımsızlığın (donanımsızlıktan anlaşılan ise teknolojik yetersizliktir) en az 3 ocuk fikri kadar *mitsel* bir nitelik taşıdığından söz edilebilir. Çünkü haber söyleminde başbakanın ağzından dile gelen 3 ocuk iddiası, bilimsel meşruiyet söyleminin de yardımıyla doğal bir gerçeklik olarak sunularak *mitleşmekte* iken, bunun karşısında yer alan bir fikir de yoksul olanın niteliksizliği hakkındaki bir *karşı mite*

yaslanarak cevap üretmektedir. Üstelik bu niteliksizlik, sadece teknolojik yetersizliğe gönderme yapmaktadır. İkinci akademik görüş de eğitim gerçekleştiği sürece fazla nüfusun iyi olduğunu savunmaktadır. Nüfusun eğitilmiş olmasının istenmesi burada da ilerleme fikrine dayalı bir söylemdir. Kalabalık ama eğitilmiş bir kitleyle gelişme sağlanacaktır. Ancak nüfusun artıp, bunun da eğitilerek belirli bir seviyeye ulaştırılarak gelişmenin sağlanacağı fikri, gelişme ve ilerleme inancının yalnızca, belirli bir nüfus biçimiyle yapılacağını *ima* eden bir anlama sahiptir. Gelişmenin herhangi bir seviyesine ulaşılması *bize ait nüfusun*-bizim nüfusun fazlalığını zorunlu kılmaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik veya toplumsal gelişmenin kaçınılmaz olarak ortaya koymak durumunda olduğu (ve Batının büyük şehirlerinde gözlemlendiği gibi) metropolitanlaşma veya kozmopolitlik, sadece bizden olanların (3 çocukla ifadesini bulan) oluşturduğu bir nüfusla sağlanacak gelişmeden değerli değildir.

Haberdeki son akademik görüş ise sorunu, istihdam yetersizliği bağlamında ele almaktadır. Buna göre, istihdam sorunu üstesinden gelinmedikçe, çocuk yapmanın daha büyük problemlere yol açması mümkündür. Buradaki ifadelendirme, *fazla* nüfusun eğitilerek gelişmenin sağlanabileceği veya en azından bu şekilde bir faydanın gerçekleşeceği kurgusunun *karşıtını* temsil etmektedir. Bu bakış açısı, gelişme sorunun kaynağına eğitilmiş nüfusun yetersizliğini değil, üretim ve üretim biçimlerindeki yetersizliği yerleştirmektedir. Çünkü nüfusun eğitilmiş olması, istihdam sorunun çözemeyecektir. Neticede, söz konusu söylemsel yapının final bölümü, kemikleşmiş bir yargıyı başka bir perspektifle *yer değiştirerek* farklı bir temsilin inşasını gerçekleştirmektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademik görüşe başvuran haberler, daha önce söz ettiğimiz gibi, diğer kategorilerde ele aldığımız haberlerin de genel dayanağını oluşturmaktadır. Çünkü habercilikte kullanılan akademik görüş, akademisyenlerin haberlerde görünürlüğünü artıran önemli bir unsurdur. Akademisyenler kendi uzmanlıkları ile ilgili alanlarda sıklıkla basına açıklamalarda bulunur, o konuyla ilgili görüşlerine açıklayabilirler. Bu nedenle diğer tema kategorilerimizin önemli bir kısmı da danışma veya görüş alma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle bu kısım, özellikle görüşe başvurma etkinliğini dile getirmek ve diğer kategorilerde ele alınamayan bazı haber tiplerine yer vermeye ayrılmıştır. Dolayısıyla bu kısımda akademisyenlerin

görüşlerine dayandırılarak verilen haber türlerinin dönemlere ve temalarına göre ayrımlanmasına yer verilmeyecektir. Ancak diğer temalarda ele alınmayan bir haber türüne burada değinmek gerekmektedir. Özellikle deprem haberleri akademik görüşe başvuru olan haber türlerinin başında gelmektedir. Bu tür haberlerin bazen birkaç akademisyenin görüşüne başvurularak gerçekleştirildiği ve bazen birbiriyle çatışma içinde olan fikirlerin dile getirildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca akademik görüşe yer verilen haberlerde zaman zaman farklı perspektiflere savunan akademisyenlerin fikirlerine yer verilerek, bilimsel yaklaşımın herhangi bir soruna ilişkin tek bir doğruyu paylaşmamakta olduğu vurgulanabilmektedir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Ele aldığımız akademik görüşe yer verilen haberlerde varsayımlarımızla örtüşen unsurları ise şu şekilde betimleyebiliriz: İlk olarak, haberlerde akademik görüşe başvurulması, akademisyenlerin fikirlerinin belirli konulardaki yetkesinden kaynaklanmaktadır. Yani akademik görüş herhangi bir sorun hakkında hakim-meşru bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. Deprem haberinde görüldüğü gibi akademik görüş, toplum ve doğa hakkında belirli bir yargıya ulaşmada önemli bir etkinliğe sahiptir. Akademisyenlik ile milli kimlik arasındaki bağlantının bu haberlerde de yeniden üretildiği gözlemlenmektedir. Özellikle eğitim ve nüfus arasında kurulan bağlantı da görüldüğü gibi toplumdaki egemen kanılarla akademik görüş arasında bir takım paralellikler bulunmaktadır. Ayrıca bu haberde toplumsal sorunların dile getirilişinde aydın rolünün de gerçekleştiğinden söz etmek mümkündür.

d. Sosyal ve Demokratik Tepki Haberleri

Akademisyenlerin basında yer bulmalarına neden olan bir diğer unsur ise bazı sorunlu durumlara ilişkin ortaya koydukları tepkilerdir. Bu tepkiler, akademisyenlerin kendilerinin veya toplumun onları birer aydın rolüyle donatmış olmasından kaynaklanır. Akademisyenlerin bazı toplumsal gelişmelere veya durumlara ilişkin aydınvari tepkilerinin içeriği onların toplumsal perspektifleri ve konuları ile biçimlenmektedir. Bu tepkiler hükümetlerin veya devletin izledikleri politikalara yönelik olabildiği gibi daha geniş toplumsal kabulleri de kapsayabilmektedir. Burada ele aldığımız haberlerde, demokratik bir tepki olma niteliği belirleyici bir role sahiptir. Diğer bir deyişle, akademisyenlerin temel haklar ve özgürlükler bağlamında, bazı toplumsal durumlara ilişkin tepkileri, bu kategoriye dahil olan haberleri belirlemede etkili olacaktır.

Buradaki amacımız ise bu hak ve özgürlükler söylemi ile ifade olunan demokratik taleplerin veya genel anlamıyla demokrasi söyleminin içeriğinin, akademisyenler tarafından ne yönde ve nasıl doldurulduğunu tespit edebilmektir.

Dolayısıyla akademisyenlerin toplumsal tepkilerinin hangi noktalarda dile getirdiklerini ve bunlardan hangilerinin belirli dönemlerde basın tarafından ele alındığını betimleyebilmek, dönüşen akademik kimlik kurgusu hakkında fikir verici olacaktır.

Başlık: 12. Dalga sorgulanıyor⁶¹¹

Spot: Hacettepe Üniversitesi öğretim üyeleri, dün üniversitede cübbeleriyle katıldıkları eylemle, Ergenekon soruşturmasının 12. dalgasında yaşanan gözaltıları protesto etti ve gazeteye “Çağdaş uygarlık yolunda kızlarımızı da okutup aydın gençler yetiştirmekten vazgeçmeyiz” diye ilan verdi.

Alt Başlık: Cübbeli Protesto

Haberin İçeriği: Haberde Ergenekon soruşturması kapsamındaki son gözaltıların öğretim üyelerini hedef almasına üniversitelerin tepkisini büyüttüğü ifade edilmektedir. Hacettepe Üniversitesi (H.Ü.) öğretim üyelerinin üniversitede cübbeleriyle eylem yaptığı, Tıp Fakültesi bahçesindeki Atatürk anıtı önünde düzenlenen eyleme çok sayıda öğretim üyesinin yakalarına beyaz kurdele takılı olarak geldiği aktarılmaktadır.

Haberde ayrıca akademisyenlerin hazırladığı ve Hürriyet gazetesine verdikleri ilana da değinilmektedir. 198 öğretim üyesinin isimlerinin bulunduğu bildirildiği ilanda “Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda cumhuriyet değerlerini savunmaktan, çağdaş uygarlık yolunda kızlarımızı da okutup aydın gençler yetiştirmekten, demokratik haklarımızı kullanmaktan, bilim insanı olmaktan her şeye rağmen vazgeçmeyiz. Hacettepe Merkez Yerleşkesi Öğretim Üyeleri” ifadelerinin yer aldığı vurgulanmaktadır. Haber daha sonra diğer akademisyenler dışındaki sivil toplum örgütlerinin tepkilerine yer vermektedir.

Gösterge Öğeleri: Haberde cübbeleriyle eyleme katılan akademisyenlerin fotoğrafı yer almaktadır:

⁶¹¹ www.milliyet.com.tr; 16.04.2009.

Analiz: Haberin spotunda ön plana çıkarılan unsurlar: akademisyenlerin yaptığı eylemin cübbeli olması ve verilen ilanda çağdaş uygarlık yolunda özellikle kızların okutularak aydın gençlerin yetiştirilmesidir. Eylemin cübbelerle yapılıyor oluşu, eylemin akademik bir yönü bulunduğuna yönelik vurguyu güçlendirmektedir. Cübbe simgesinin alt başlıkla da ön plana çıkarılması cübbenin yüklendiği anlamın önemine işaret etmektedir. Cübbe, toplumsal ve doğal yaşamla ilgili hakiki bilginin kaynağını yani akademiye, üniversiteyi, bilimi ve rasyonaliteyi temsil etmektedir. Bu nedenle protestonun cübbeli bir şekilde gerçekleştirilmesi ifade edilen yargıların ve görüşlerin hakikiliğini, yanılmazlığını ve doğruluğunu vurgulayan *yan anlamlara* sahiptir. Haberde ayrıca protestoyu gerçekleştiren çok sayıda akademisyenin, eylemi Atatürk anıtı önünde gerçekleştirdikleri ve yakalarına beyaz kurdele taktıkları belirtilmektedir. Haberin protestoya katılan akademisyenlerin ‘çok sayıda’ olduğunu belirtmesi, habere konu olan protestonun haklılığını ve geniş bir destek bulunduğunu vurgulamaya yöneliktir. Protestonun Atatürk anıtı önünde yapılması, protestonun içeriğinin Atatürkçü öğeler taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca yakalara takılan beyaz bir kurdele protestonun içeriğinin açıklığını, saflığını ve temizliğini simgelemektedir.

Habere konu olan ilanda ise protestoyu gerçekleştiren akademisyenlerin kendi perspektiflerini tanımladıkları ifadelerle yer verilerek, bu değerlerden vazgeçmeyecekleri vurgulanmaktadır. Akademisyenler ilk olarak “Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda cumhuriyeti savunmaktan” vazgeçmeyeceklerini belirtmektedir. Bu ifadelerden akademisyenlerin, 1980 sonrasının genel eğiliminin aksine, ‘devrim’ kavramını tekrar kullanıma soktukları görülmektedir. Bu da protestoya katılan akademisyenlerin 1980 müdahalesiyle biçimlenen anlam dünyalarına karşı olduklarına dair bir *imayı* içermektedir. “Uygarlık yolunda kızlarımıza da okutup aydın gençler yetiştirmek” ifadesi de toplumu eğitmeye, aydın gençler yetiştirmeye ve özellikle kızları da

kapsayacak şekilde bunu gerçekleştirmeye adanmış bir aydınlanmacı anlayışı temsil etmektedir. Burada akademisyenlerin kendilerini uygarlaşma yolunda bir toplumsal eğitimci olarak tanımladıkları görülmektedir. “Demokratik haklarımızı kullanmaktan ve bilim insanı olmaktan” vazgeçmeyeceklerini vurguluyor olmaları da akademisyenlerin aydınlanmacı rolüyle ilgilidir. Akademisyenlerin bu niteliklerinden vazgeçmeyeceklerini belirtmeleri, bunlara yönelik karşıt bir güç tarafından ifade edilmiş bir tehditle karşı karşıya olduklarını ve bu tehdidin karşısında aydınlanmacı, Kemalist ve cumhuriyetçi tavırlarından ödün vermeyecekleri anlamına gelmektedir.

Başlık: Tersane işçilerine aydınlardan destek⁶¹²

Spot: Gazeteci, yazar, sanatçı ve akademisyenlerden oluşan bir grup aydın, Tuzla tersanelerindeki ölümleri protesto eden sendikanın 16 Haziran’da yapacağı greve destek verdi.

Haberin İçeriği: Haberde aydınların yaptığı açıklamada “Sazımızla, sözümüzle, şarkımızla, türkümüzle bu cinayetlere ‘dur’ diyeceğiz” dediği aktarılarak, yayınladıkları ortak bildiriye imza atan 51 aydının, DİSK’e bağlı Limter-İş’in gerçekleştireceği greve destek vereceklerini açıkladıkları belirtilmektedir. Bildirideki ifadeler ise şöyledir: “Bu bir doğal afet olmadığına göre, demek ki, artık Tuzla’da bir katliamla karşı karşıyayız. Bu katliamın engellenmesi için çok küçük tedbirler almak yeterliyken, canların, bedenlerin, hayallerin, umutların birer, üçer, beşer ölümüne kayıtsız kalmak için insanlıktan çıkmış olmak gerek. İşçilerin çığığını, geride bıraktıkları bebelerin, anaların, babaların, kadınların feryatlarını duyun. Biz aşağıda imzası olanlar, cinayetlere göz yuman, yol açan, sebep olan tersanelerin bir an önce hak ettikleri cezalara çarptırılmaları için, yeni ölümlerin önüne geçmek için gerekli tüm tedbirlerin alınması için, işçilerin en temel, en vazgeçilmez haklarına, kulaklarını tıkayan, gözlerini kapayan hükümeti uyarmak için seslerimizi, ellerimizi ve yüreklerimizi birleştiriyoruz. Sonuna kadar Tuzla tersane işçileriyle dayanışma içinde olduğumuzu bildiriyoruz”. Haberde daha sonra bildiriye imza atanların isimleri verilmektedir.

Gösterge Öğeleri: Haberde imza atanlar listesinde adı geçen Pelin Batu’nun fotoğrafına yer verilmiştir.

⁶¹² A. g. y.; 05.06.2008.

Analiz: Haberde akademisyenlerin sanatçı ve aydınlarla bir araya gelerek, Tuzla teranesinde yaşanan işçi ölümlerini protesto eden bir sendikanın düzenlediği greve destek vereceklerini açıkladıkları bildiriye değinilmektedir. Haberden akademisyenlerin de aydın ve sanatçılarla beraber hareket ederek, bir toplumsal sorumluluğu yerine getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu sorumluluk, akademisyenin üstlendiği aydın olma kimliğiyle örtüşmektedir. Haber bir bütün olarak ele alındığında, toplumun alt katmanlarında bulunan işçilerin haklarını savunan bir etkinliği gündeme taşıyarak, egemen sınıfa ait olmayan değerleri egemen başat söyleme *dahil etmektedir*. Bu süreç, yayınlanan bildiride açığa çıkmaktadır. Bildiride işçi ölümlerinin doğal olmadığı belirtilerek, bunun açıkça bir katliam olduğu vurgulanmaktadır. Burada işçi ölümlerini kaza söylemi ile doğallaştırarak ölümlere yüklenen kaza *mitine* karşı geliştirilmiş bir söylemsel yapı bulunmaktadır. “İnsanlıktan çıkmış olma’ ifadesi de böyle bir yapı-bozuma işaret etmektedir. Bildiride kullanılan bu ifadeler, ölümlerin haksızlığına vurgu yaparak, gerçekliği çıplaklaştırmakta ve hegemonik anlamların doğallık kazandırılan yeni biçimlerinin yerine açık şekilde doğal olanın kendisini koymaktadır. Haberin devamında ölümlere neden olduğu açıkça belirtilen tersanelerin cezalandırılması, yeni ölümlerin engellenmesi için önlemlerin alınması ve ölümlere göz yumduğu belirtilen hükümetin uyarılması için harekete geçildiği anlaşılmaktadır. “Seslerimizi, ellerimizi ve yüreklerimizi birleştiriyoruz” ifadeleri de söz konusu eylemin dayanışmacı yönünü vurgulamaktadır. Kısacası, akademisyenlerin de içinde bulunduğu bir topluluk tarafından dile getirilenlerin, insani duyarlılığı bulunan bir aydın kimliğini ön plana çıkardığından söz etmek mümkündür.

Haberin bildiride yer alan ifadelere yer vermesi egemen söylemsel yapıya alt-sınıfları destekleyen bir söylemin dahil olabilmesini sağlayabilmektedir. Ancak bu söylemsel yapı ve haberin konu ettiği sorun, imza atan aydın, akademisyen veya sanatçılardan birinin gösteri ögesi olarak sunulması ile geri plana itilmiştir. Böylece bildiriye imza atanlar, özellikle bu haber bağlamında verilmemiş bir pozla, tek bir gösteri düzeyinde simgeselleştirilmiş olmaktadır. Fotoğrafa konu olan kişinin, imza atan kitlenin içinde bulunması, onun temsil kabiliyetini haklı olarak sağlayabilmektedir. Ancak fotoğraf haber söyleminde konu edinen gelişmeler ve sorunlu yapıyla ilintili olmadığı gibi, söz konusu sorundan zamansal, mekânsal ve anlamsal olarak uzaktır.

Böylece fotoğraf ile haberin gösterdiği anlam arasında bir tezatlık oluşmaktadır; fakat bu tezatlık birbirini dışlar nitelikte değil, her iki anlamı birbirine, biri diğerini çağrıştırır şekilde kurulmuştur. Magazinsellik ve aydın tepkiselliğinin bir arada sunulması, entelektüel çabanın karikatürize edildiği egemen milli Türk erkek sayıtlısını yeniden üretmektedir. Böylece aydına yüklenen anlamın toplumsal yönleri sekteye uğratılmış olmaktadır. Bu durum, alt sınıflara ait söylemsel yapıların egemen anlam dünyalarına taşınabilmesindeki koşullarını yansıtmaktadır. Buna göre, alt toplumsal tabakaları ifade eden söylemler, ancak magazinsellik, cinsiyetçilik ya da diğer toplumsal tabakaları örseleyecek herhangi bir söylemsel yapının çevresinde yer bulabilmektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademisyenlerin toplumsal durumlara veya sorunlara ilişkin tepkilerini kapsayan haber biçimleri belirli türde kategorilere ayırmak mümkündür. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştığımız ve genellikle “yazar, sanatçı, akademisyen veya gazetecilerin yer aldığı bir grup aydın” ifadeleri ile sunulan haberler akademisyenlerin etnik, dini kimlik, sınıfsal aidiyetle veya kötü bir muameleye tabi tutulduğu düşünülen başka toplumsal kesimler ile ilgili sorunlara gösterdikleri hak arayışına dayalı demokratik tepkileri içeren haberlerdir. İncelediğimiz dönemlerde, Alevilerin sorunlarını, Ermeni sorununu veya işçilerin haklarını dile getiren bu tip haberlere rastlamak mümkündür. “Aydınlardan Alevi çağrısı”⁶¹³ başlıklı haber Alevilere yapılan ayrımcılığa dikkat çekerken, “Aydınlardan öfkesi”⁶¹⁴ başlıklı bir diğer haber, Başbakanın Ermenilerden özür dileyen aydınlara ilişkin tepkisini protesto etmektedir.

Akademisyenlerin hükümetlerin uygulamalarına ilişkin eleştirilerini konu alan haberlerde diğer bir kategoriye temsil etmektedir. Örneğin “Rezalet”⁶¹⁵ başlığıyla verilen haber, 1985 yılında polise geniş yetkiler tanıyan bir yasanın bir profesör tarafından sert bir şekilde eleştirilmesini içermektedir. Bunun dışında, Ergenekon davası sürecinde tutuklanan akademisyenlere yönelik akademik tepkileri de bu kategoride ele almak mümkündür. Çünkü dava ile hükümet arasında ilişki bulunduğu kamuoyunda çoklukla dile getirilmiştir. Bu tür haberlerde üniversitelerin yönetim mekanizmaları tarafından dile getirilenleri ya da tepki veren akademisyenlerin çeşitli dilsel ve fotoğraflık gösterenler aracılığı ile mesleki yetkinliklerinin özellikle vurgulanmış

⁶¹³ A. g. y.; 07.11.2008.

⁶¹⁴ A. g. y.; 19.12.2008.

⁶¹⁵ **Sabah Gazetesi**; 07.06.2008.

olduğunu görmek mümkün olduğu gibi yargılama sürecinin gerçekleri ortaya çıkaracak düzeyde haklara saygı gösteren bir titizlikle ele alınması gerektiğini vurgulayan eleştirilere de rastlanılmaktadır. Bu son şekliyle haberleştirilen dava sürecine ilişkin haberlerde, akademisyenler diğer gruplarla hareket eden aydın grubuna dahil edilmiştir. “Aydınlar ergenekon çağrısı yaptı”⁶¹⁶ başlıklı haber bu türde bir haberdir.

Bunların dışında, akademisyenlerin üniversite yönetimlerine veya bilim kurumlarına ilişkin tepkilerini içeren haberlere de rastlamak mümkündür. Örneğin “Boykot çağrısı” başlıklı haberde, Prof. Dr Ahmet İnsel’in YÖK tarafından bir üniversitenin rektörlüğüne en az oyu alan adayın atanmasını üniversiteyi aşağılamak olarak gördüğü ve öğretim üyelerini boykota çağırdığı belirtilmektedir. “Yüksek öğretim çalıştayında öğrencilere dayak”⁶¹⁷ başlıklı haberde ise bakanların da bulunduğu bir toplantıyı protesto eden öğrencilerin göz altına alınışını ‘faşistler’ veya ‘çocukları böcek gibi ezmeleri gerekmezdi’ gibi sözlerle eleştiren akademisyenlere yer verilmektedir. Ancak aynı haberde, bir başka akademisyenin öğrencilerden protesto yapmamaları yönünde söz almalarına rağmen, buna uymadıkları için öğrencileri kınayan bir akademik açıklamaya da rastlamak mümkündür. Bilimsel kurumlara ilişkin bir başka tepkisel haber ise “Boğaziçi’nden Darwin tepkisi”⁶¹⁸ başlığı altında verilmektedir. Haberde Boğaziçili akademisyenlerin TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisinin Darwin konulu kapağının sansürlenmesine tepki gösterdikleri ve dergiden Darwin için özel bir sayı çıkarmasını talep ettikleri duyurulmaktadır. “Türk akademisyen AİHM’e açtığı davayı kazandı”⁶¹⁹ başlığı ile verilen haberde ise bir akademisyenin açtığı dava ile AİHM’in Türkiye’yi “yine haksız” bulduğu ön plana çıkarılmıştır. Oysaki haberin daha önemli bir bölümünü çalıştığı kurumun sınav sistemini eleştiren bir akademisyenin, Türk mahkemelerinde aldığı cezayı AİHM’e götürmüş olması ve AİHM’in akademisyenlerin “görev yaptıkları kurum veya sistem ile ilgili görüşlerini özgürce ifade etme ve kısıtlamalar olmadan bilgi ve gerçeği özgürce yayma haklarını da içeren akademik özgürlüğün önemini” vurgulaması oluşturmaktadır.

⁶¹⁶ www.milliyet.com.tr; 14.08.2008.

⁶¹⁷ A. g. y.;; 25.07.2009.

⁶¹⁸ A. g. y.;; 21.03.2009.

⁶¹⁹ A. g. y.;; 23.06.2009.

	Toplumsal hak talepleri	Hükümetlere yönelik eleştiri	Üniversite ve Bilim Kurumlarına tepkiler	Toplam
1985		1 haber		1 haber
1995				
2005				
2008/sonrası	5 haber	4 haber	4 haber	13 haber
Toplam	5 haber	5 haber	4 haber	14 haber

Akademisyenlerin sosyal ve demokratik tepkilerini konu alan haberlerin çoğunlukla son döneme ait olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni, demokratik taleplerde siyasal anlamda liberalleşme taleplerinin etkili olması gösterilebilir. Özellikle aşağıda kalmış etnik, dinsel ya da toplumsal kesimlerin haklarına yönelik akademisyen tepkilerinin basında son dönemde yer bulması, toplumda artan bu yöndeki arayışların akademik camiada da karşılık bulduğunu göstermektedir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Çalışmamızın varsayımlarından biri akademisyen toplumsal olarak aydın işlevini de yüklenmekte ve bu işlevin demokratik haklara yönelik savları da kapsadığı yönündedir. Bu kısımda ele aldığımız haberlerin de akademisyenin aydın rolünü de üstlenmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan, haberlerin bazılarında bu içeriklerin, magazinsellik ve sansasyonellik olguyla ele alındığı gözlemlenmektedir. Haberlerin toplumda dikkat çekici olacak bir çatışmalı durumu yansıtmaları ya da cinsiyetçi bir perspektifi ele alarak, egemen söylemin içine dahil etme metotları bu yöneline işaret etmektedir.

e. Din ve Bilim Temalı Haberler

Akademisyenlerin yazılı basında görünür oldukları ve bu süreç bağlamında yaşam perspektiflerinin belirlendiği bir diğer haber kategorisi ise din ve bilim arasında yaşanan geleneksel çatışmanın yansıtıldığı haberlerdir. Bu tür haberler, genellikle toplumsal olduğunu kabul etmeyen iki bilgi biçiminin açıkça çatışmasına dayanmaktadır. Ancak ele alacağımız ilk haber, bu iki bilgi biçimi arasında gerçekleştirilmeye çalışılan uzlaşma arayışına tanık etmektedir.

Başlık: ‘Din ve Bilim’den barış mesajı geldi⁶²⁰

Spot: Canterbury Başpiskoposu, “İnanç ve bilim arasında düşmanlık yok. Dine saldıranlar kendilerini ‘Darwinciler’ olarak tanımlıyor” dedi. Bahçeşehir Üniversitesi Rektörü de iyi şeyler için farklılıkları görmek gerektiğini söyledi.

⁶²⁰ A. g. y.; 17.06.2009.

Haberin İçeriği: Bahçeşehir Üniversitesi'nin, Canterbury Başpiskoposluğu ve Georgetown Üniversitesi ile ortaklaşa düzenlediği “Hıristiyanlık ve İslam Açısından Din ve Bilim” konulu konferansı kaleme alan haberde, konferansın açılışında konuşan Canterbury Başpiskoposu Prof. Dr. Rowan Williams'ın konferansın Başpiskoposluğun, 11 Eylül'den sonra başlattığı “Köprüler İnşa Etmek” seminerlerinin sekizincisi olduğunu söylediği ve seminerlerin vizyonunun Hıristiyan ve İslam bilim adamlarının siyasi baskı olmadan bir araya gelerek derinlemesine tartışmalar yapması olarak tanımladığı aktarılmaktadır. Daha sonra akademisyenin şu ifadelerine yer verilmektedir: “Dini inançlara pek çok saldırı oluyor. Bu saldırıları yapanlar kendilerini ‘Darwinciler’ olarak tanımlıyorlar. İnanç ve bilim arasında içsel bir düşmanlık yoktur. Modern bilim bazen kendisini birçok açıdan dine karşı düşmanca geliştirmiştir. Bunu yapanlar materyal etkileşim bazında hareket ettiklerini söylerler. Müslüman ve Hıristiyan uzmanlar bu sorunları tartışırken bir araya gelemiyorlar. Bu toplantılarla küresel uygarlığa katkıda bulunacağız”.

Haberde ayrıca konferansın düzenlendiği üniversitenin rektörünün “Gezeganimizde iyi şeyler olması için, farklılıklarımızı görmek ve birbirimizi anlamamız gerekiyor. Barış ve istikrar ortak geleceğimizdir” sözlerine verilmekte, ardından da konferansta konuşan Duke Üniversitesi'nden bir Doçentin, Kuran'da yaratılış doktrini denildiğinde kapsamlı bilgiler bulunduğunu belirterek şunları söylediği ifade edilmektedir: “Kuran'ın yorumlanması sizi doğa yoluyla ilah olana ulaştırıyor. Yaratılış hikâyesinin amacına bakarsak Allah yaratıcı, zanaatkâr olarak görülüyor”.

Gösterge Öğeleri: Haberde konferansı dinleyen akademisyenlerin görüntüsüne yer verilmiştir.

Analiz: Haberin ilk cümleleri düzenlenen konferans hakkındaki genel bilgilerden oluşmaktadır Bundan konferansın 11 Eylül sonrasında düzenlenmeye başlanan seminerler zincirinin bir halkası olduğu anlaşılmaktadır. Dini bir kurum tarafından düzenlenen konferansın amacının Müslüman ve Hıristiyan bilim adamlarını ‘siyasi baskı olmadan’ bir araya getirmek olduğu belirtilmektedir. Bundan söz konusu toplantıların siyasi baskılara maruz kalma tehlikesi bulunduğu *ima* edilmektedir. Bu *imanın* ardında ise toplantının bilimsellik söylemi ile gerçekleştirilmesiyle siyasal,

toplumsal belirleyicilerden bağımsız kalınacağı fikri yer almaktadır. Toplantının bilimsel bir nitelik taşıması, onun siyasallaşmasını önleyecektir.

Haberde değinilen akademisyen görüşlerinde kendilerini Darwinciler olarak tanımlayanların dine saldırılar gerçekleştirdiğinden söz edildikten sonra inanç ile bilim arasında düşmanlık bulunmadığı vurgulanmaktadır. Oysa bilimsel düşüncenin gelişme evresinde, zaman zaman bir uzlaşım arayışında bulunulmuş olsa da eski toplumsallığın belirleyici bir bilgi biçimi olarak dine yönelik düşmanca tepkiler gösterildiği ve aynı şekilde din adamlarının da bilimsel gelişmelere pek müsamaha göstermedikleri bilinmektedir. Görüş belirten akademisyen de modern bilimin kendini çoğunlukla dine karşı düşmanca geliştirdiğini vurgulayarak çatışmanın mağduru olarak açıkça inanç sistemini görmektedir. Dolayısıyla burada bilimin tek tarafı olarak ve ‘materyal etkileşim bağlamında’ inanç sistemini engellediği *ima* edilmiş olmaktadır. Bu görüşle din ile bilim arasında düşmanlık yoktur ancak bilim, zaman zaman böyle davranmıştır denilerek, çatışmalı ilişkinin kendi taraflarından (inanç sistemi) kaynaklanma ihtimali *yadsınmış* olmaktadır.

Haberde aktarılan konuşmacılardan bir diğeri ise (rektör) dünyada barış için farklılıkları görmek ve birbirimizi anlamamızın önemine işaret etmektedir. Ancak haberin bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde, söz konusu diyalog ve farklılıkları anlama eyleminin birbirinin yerine kullanılacak iki boyutu bulunmaktadır. Din ile bilim arasındaki diyalog mu, yoksa Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki farklılıkları anlamaktan mı söz edilmektedir? Bunun haber metninde açığa kavuşmaması her iki karşıtlık sisteminin birbirinin yerine geçer şekilde kullanılmasını ve iki karşıtlığın birbirine benzer olduğu yanılmasını doğurmaktadır. Ancak konferansın temel niteliği hakkında belirleyici olan unsur son konuşmacıda belirlemektedir. Haberde son olarak görüşleri verilen konuşmacı, bu anlam karmaşasını çözüme kavuşturmaktadır. Konuşmacının “Kuran’ın yorumlanması sizi doğa yoluyla ilah olana ulaştırıyor. Yaratılış hikâyesinin amacına bakarsak Allah yaratıcı, zanaatkâr olarak görülüyor” şeklinde verdiği ifadeler, kutsal alandan hareketle bilimin açıklanabileceği, anlaşılabilirliği veya kutsal olanın bilimi içerdiği şeklinde özetlenebilecek bir anlamı ihtiva etmektedir.

Haberin bir bütün olarak sunduğu değerler sisteminin; günümüz mistisizmini, bilim ile mistik olanın buluşmasını, *new-age* algılayışları yansıtması akademik kimliğin biçimlenişinde etkili olan yeni biçimleri ortaya koymaktadır. Konferansın akademik olarak etkili bir üniversitede düzenlendiğinin belirtilmesi de bu yeni biçimlerin gücüne işaret etmektedir. Kısacası haber, yeni dönemde akademik kimliğin mistisizm, din, kutsallık ve bilimsel düşünceyi bir arada sürdürebileceği veya en azından özel yaşantı düzeyinde kutsal inançlara yer açabileceği fikrine dayanan açılımlara denk gelmektedir.

Başlık: Alparslan Üniversitesi ana sınıfına yönelik ‘dini araştırma’ yapıyor⁶²¹

Haberin İçeriği: Haberde Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesinden iki yardımcı doçentin kentteki okullarda ana sınıfı öğrencisi çocuklara ‘Allah’ın yakınlığı algısı’ konulu araştırma yapmasına velilerin tepki gösterdiği belirtilmektedir. Haberde akademisyenlerin velilere gönderdiği mektupta şu ifadelere yer verildiği vurgulanmaktadır: “Bilim insanları olarak size ve ana sınıfındaki çocuğunuza yönelik bir araştırma yapmak istiyoruz. Araştırmanın adı ‘5- 6 yaş çocuklarda Allah’ın yakınlığı algısı.’ Yani, çocuklar Allah’ı hangi şartlarda kendilerine ne kadar yakın veya uzak hissediyorlar. Bu yakınlık algısı hastalık, yalnızlık, mutluluk, başarı veya ailenin dindarlık durumuna göre ne derece değişmektedir”.

Haberde yapılacak araştırmada izlenecek yolların şu şekilde olacağı belirtilmiştir: “1- Siz velilere dindarlık ölçeği uygulanacaktır. Sizin dine bakış ve bağlılığınız ölçülecektir. 2- Çocuğunuza bağlanma ölçeği uygulanacaktır. Çocuklarınızın güven duygusu ölçülecektir. 3- Çocuğunuzda Allah’ın yakınlığı algısı ölçülecektir. Çocuğun çeşitli durumlarda Allah’ı kendisine ne kadar yakın veya uzak algıladığı tespit edilecektir. Bu aşamada, çocuğunuza 6 ayrı hikaye anlatılacak ve her hikayeden sonra Allah’ın hikaye kahramanına ne kadar yakın olduğunu bir figür yardımı ile göstermesi istenecektir”. Haberde ayrıca velilere yöneltilecek sorulara da yer verilmiştir. Bu sorular, dini uygulamalara riayet edip edilmediği yönündedir. Bunlar arasında zekat vermek, oruç tutmak, dua etmek, namaz kılmak gibi uygulamaların yerine getirilip getirilmediği ölçen sorular bulunduğu gibi, ‘dini sohbet ve uygulamalara katılır mısınız?’, “inançlara göre hareket etmediğiniz de rahatsız olur musunuz?”,

⁶²¹ A. g. y.; 21.01.2010.

“dininize aykırı durum gördüğünüzde düzeltir misiniz?” gibi dinin gündelik yaşamdaki yerini tespit etmeye yönelik sorular da yer almaktadır.

Haberde daha sonra Yardımcı doçentlerin araştırma sorularını alan veliler ile Eğitim-Sen Muş Şubesi yöneticilerinin olaya tepki gösterdiği belirtilerek, Muş Milli Eğitim Müdürü’nün araştırmayı ‘yararlı gördükleri’ için izin verdikleri bilgisine değinilmektedir.

Analiz: Haber, akademisyenler tarafından gerçekleştirilen ve 5-6 yaş civarı çocukların ‘Allah algısını’ çözümlenmeye yönelik bir araştırmaya yöneliktir. Akademisyenlerin çalıştığı kurumu ön plana çıkaran başlık, çalışmaya yönelik eleştiriyi ilgi çekici kılmaktadır. Burada ana sınıfına yönelik araştırmayı yapanın iki akademisyen olmasına rağmen, özne-aktörün üniversitenin kendisi olduğunun belirtildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu sayede, araştırmaya yüklenen dinsel yargısı kuruma da *düz değişmeci* bir şekilde yansıtılmış olmaktadır. Diğer bir ifade ile kurum ve araştırma arasında birbirini çağrıştıran bütünlük ve parça ilişkisi bulunmaktadır. Başlığa araştırmanın adının da ‘dini araştırma’ olarak belirtilmesi araştırmanın içeriğinden çıkarılan bir yargıdır. İfade araştırmanın dinin toplumsal algılanışını incelemekten çok, araştırmanın kendisinin dini olduğunu imlemektedir. Bu yargının haberin içeriğinden çıkarılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Dinin toplumsal ilişkilerdeki yerini aramaya yönelik akademik çalışmaların yapılması doğal bir olgu olarak görülebilir. Ancak haberin kuruluş biçimi, araştırmanın bu nitelikte olmadığına yöneliktir. Bu bağlamda, toplumda dinin yeri konulu bir araştırmanın da gerçekleştirilmesi yaşanılan toplumu anlamak açısından faydalı olacaktır. Habere konu olan araştırmanın hangi amaçla yapıldığı akademisyenlerin kendi söylemlerinde veya haberin içeriğinde açık bir şekilde belirtilmiş değildir. Diğer bir ifade ile araştırma, genel anlamda dinin toplumsal işlevini teşhis etmeye mi, yoksa İslam dinin uygulanıp uygulanmadığını veya bunun hangi düzeylerde gerçekleşmiş olduğunu mu tespit etmeye yöneliktir? Bu soruların yanıtlarına, akademisyenlerin araştırmanın nasıl yürütüleceğini belirttikleri aşamaları veya araştırmada kullanacakları soruları inceleyerek ulaşmak mümkündür.

Akademisyenlerin araştırmanın ‘5- 6 yaş çocuklarda Allah’ın yakınlığı algısı’ adı ile verilmesi ya da araştırmanın amaçları arasında yer verilen “çocuklar Allah’ı

hangi şartlarda kendilerine ne kadar yakın veya uzak hissediyorlar” ifadeleri, araştırmanın sorunun ‘Allah’la olan ilişkiyle tanımlandığını göstermektedir. Buradan da araştırmanın toplum ile genel anlamda din arasındaki ilişkiden çok, İslam’ın toplumdaki ve çocuktaki yansıması üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla araştırma, Yahudilerin, Hıristiyanların veya başka herhangi bir dine dahil olanların dinle veya kendi tanrılarıyla kurduğu ilişkiye dayanmamaktadır. Ayrıca “bu yakınlık algısı hastalık, yalnızlık, mutluluk, başarı veya ailenin dindarlık durumuna göre ne derece değişmektedir” ifadeleri de araştırmanın sorunun ‘Allah’a’ uzaklığın neye göre değiştiğini tespit edebilmek olduğuna işaret etmektedir. Araştırmanın tek sorunu, Allah ve onu duyulması gereken yakınlığı etkileyen etmenlerdir. Buradaki yalnızlık, mutluluk, başarı veya ailenin dindarlık durumu, aile ve birey merkezli değişkenlerdir. Diğer bir deyişle, toplumsal sınıflar veya katmanlar ele alınmayarak dinin toplumsal alt yapısı hakkında ele alınabilecek incelemeler söylemin dışında bırakılmıştır. Ayrıca sorun sadece, o dinin uygulanma düzeylerinin inceleniyor oluşu da değildir. Bir incelemenin veya araştırmanın tek bir dine yönelik olarak gerçekleştirilmesi de mümkündür. Ancak söylemlerde yer bulan dini analiz, inançlar, dininiz gibi genel kavramlarla Müslümanlık gösterenleri birbirine gönderme yapacak şekilde kullanıldığından, din genel kavramı ile bunlardan bir tanesi olan İslamiyet arasında *düz değişmeci* bir çağrışımla bir birlik sağlanmış olmaktadır. Bu, din denen şeyin Müslümanlık olarak algılandığını, diğerlerinin bu kategoride yer almadığını gösterir. Diğer bir deyişle, araştırmanın Müslümanlığı tek din statüsüne taşıyan, onu diğerlerinden önsel olarak kabul eden bir tarafgillliği bulunmaktadır.

Haberde belirtilen sorular da benzer izlenimlerin oluşmasını sağlamaktadır. Araştırmanın soruları öncelikle İslami ibadet şekillerinin uygulanma düzeyini incelemeye yöneliktir. Bu kurallar, sadece İslamiyet’te bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırma sadece Müslümanların ibadetlerine ve onların tanrılarına ulaşma düzeyinin tespit edilmesine yöneliktir. Araştırmada bulunan ‘dini sohbet ve uygulamalara katılır mısınız?’, “inançlara göre hareket etmediğiniz de rahatsız olur musunuz?”, “dininize aykırı durum gördüğünüzde düzeltir misiniz?” gibi sorular ise İslami yaşam biçimlerinin gündelik yaşamda uygulanış düzeylerini ölçmeyi hedeflemektedir. Dinin gündelik alana taşınmasını incelemeye çalışan bu sorular, öncelikle dinin-

Müslümanlığın gündelik yaşama ilişkin taleplerinin bulunduğu önsel kabulüyle oluşturulmuştur. Çünkü bu sorular, dinin istediği diğer zorunluluklarla birlikte kullanılmıştır. Katılmak, rahatsız olmak ve düzeltmek eylemleri, diğer sorulardaki oruç tutmak, zekat vermek, dua etmek gibi zorunlulukların birer uzantısı gibidir. Bu kabul, dinin toplumsal ilişkileri kapsayacak derecede geniş olduğu *yan anlamını* içermektedir. Böylece akademisyenlerin din hakkındaki kabullerinin onun toplumsallaşması gerektiği savıyla şekillendiğinden ve bunun da tek bir din üzerinden kurgulandığından söz etmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla habere konu olan akademik kimlik, muhafazakâr bir yönetime sahiptir.

Haberin ele alınışında, genel anlamıyla çalışmanın çocuklara yönelik bir dini araştırma olduğu belirtilmektedir. Haberin içeriği de velilerin veya sendikaların böyle bir araştırmanın küçük yaşta çocuklara uygulanmasına yönelik bir eleştiriyi içermektedir. Ancak haberde bunun sakıncalarının veya olumsuzlukların neler olduğu hakkında bir açıklamaya yer verilmemektedir. Öte yandan haberin muhafazakar bir akademik kimliğe vurgu yapan bir niteliğinin bulunduğundan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda haberin, üniversite ve muhafazakâr akademik çaba arasındaki çelişkiye dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Genel Kategorik Değerlendirme: Çalışmamızda ele alınan akademisyen kimliğini içeren bilim ve din haberlerinin iki türünün bulunduğundan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, bilim ve din karşıtlığı üzerine kurulanlar, diğeri ise ikisi arasındaki ortaklığı mistisizm ve kutsallıklar bağlamında oluşturanlardır. Öte yandan ele aldığımız kategorideki haberler son döneme aittir. Bu da söz konusu tartışmaların yakın dönemde yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak örneklem aralığında bu kategoride yer alan haberlerin sınırlı sayıda olduğu da gözlemlenmektedir.

Akademisyen kimliği açısından değerlendirildiğinde, bu tür haberlerde akademik kimliklerin karşıtlıklar bağlamında ele alınmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu karşıtlığın bir tarafında muhafazakâr tavırların üniversitelerde yükselişi, diğer tarafında ise buna dair laik tutumlar yer almaktadır. Öte yandan, ele aldığımız haberlerde, bilim ve din arasındaki bu uyumsuzluğun mistisizme kapı aralayan yöntemlerle çözümlendiği yeni akademik kimliklere de rastlamak mümkün olmuştur.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Haberlerde akademisyenlerin içinde buldukları toplumun genel karşıtıklarla tanımlandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle “akademisyenlerin dünya görüşü yaşadığı toplumun genel yargıları ile örtüşmektedir” şeklindeki savımız gerçekleşmiş olmaktadır. Ayrıca haberlerde yeni dönemde yükselen muhafazakarlığın akademik kimliği etkilediği görülmektedir. Son olarak da din ile bilim arasında kutsallıklar ve mistisizm çerçevesinde kurulan bağlantının yeni yaşam tarzlarına uygun olduğundan söz edilebilir.

f. Kadın ve Cinsel Ayrımcılık Haberleri

Akademisyenlerin görüşlerine başvurularak akademik kimlik hakkında varılacak yargılara katkıda bulunan bir diğer haber kategorisi ise kadınların konu edildiği haberlerdir. Kadınlara yönelik haberlerde, akademik kimliklerin kadına yönelik bakış açıları aracılığı ile dünyayı algılayış düzeyleri bu haberlerde ortaya çıkabilecek niteliktedir. Ayrıca bu bakış açılarından hangilerinin haber değeri olarak kabul edilerek yayımlandığı da akademik kimliğin tesisinin nasıl oluşturulduğu hakkında fikir verici olacaktır. Bu oluşturuluş biçimlerinde henüz incelemelere girişmeden söylenebilecek olgu, cinsiyet ayrımcılığına varan söylemlerin sıkça kullanılmış olmasıdır. Bu nedenle, kategori başlığına bu olgu da eklenmek durumunda kalmıştır.

Başlık: Zayıf karakterli kadınlar lüks hayat yaşamak için fuhuş yapıyor⁶²²

Haberin İçeriği: Haberde dönemin Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekimisi Dr. Yıldırım Aktuna'nın sözlerine yer verilmektedir. Buna göre, zayıf karakterli kadınlar, lüks hayat yaşayabilmek için fuhuş yapmaktadırlar. Haberde Aktuna'nın daha sonra, şu ifadeleri yer almaktadır: “İnsanlar kolay ve çabuk yollardan para kazanmak, moda uymak, güzel görünmek, lüks yaşamak istiyorlar... Kadınlar lüks yaşayabilmek için, fuhuş yapıyorlar. Bu tür kadınlarda, kişilik bozukluğu, zekanın normalin altında olması gibi etkenler görülüyor. Son günlerde, hayat kadınlarının artması ile birlikte yaygınlaşan ‘hayat pahalılığı kadınları bu yöne itiyor’ sözü yanlış bir sözdür. Karakteri sağlam, zekası normal, ahlaki değerlere sahip bir kadının, sonuna kadar yaşam şartlarına dayanacağına inanıyorum”. Haberde daha sonra, Aktuna'nın zayıf karakterli kadınların bir takım örgütlerce de fuhuşa yönelttiklerini belirttiği aktarılmaktadır.

⁶²² Sabah Gazetesi; 05.12.1985.

Analiz: Haberde bir bilim adamı tarafından açıklanan ifadelerde yaşamlarını bedenleri ile kazanmak zorunda kalan kadınların buna yönelme gerekçeleri sunulmaktadır. Gerekçeler bir sorunun nedeni olarak sunulan argümanlarla rasyonel bir şekilde kurgulanmaya çalışılmıştır. Buradaki rasyonelleştirme eylemi ‘hayat pahalılığı’ argümanını karşıt bir yargı olarak belirlerken, bu bilginin karşısına başka bir ‘hakikat’ söylemini yerleştirmektedir. Yanlışlanan bu argümanın hakiki olduğu iddia edilen başka bir tezle *yer değiştirilmesi* soruna ilişkin anlamı başka bir bağlama taşımaktadır. Buna göre de yeni ve ‘hakiki’ gerekçeler “lüks yaşama talebi”, “kişilik bozukluğu”, “zekanın normalin altında olması” gibi nedenler etrafında örülmektedir. Diğer bir deyişle, tüm bu yargılar fuhuş olarak isimlendirilen olguların başka türlü her bir gerekçeyi dışta bırakarak anlamın kadınları ikincilleştiren bir şekilde sabitlenmesini sağlamaktadır. Anlamın sabitlenmesinde ve hakiki bir bilgi olarak rasyonelleştirilmesinde kullanılan *karşıtlıklar* da önemli bir rol oynamaktadır. Burada da tüm bu ‘olumsuz’ yargıların yanında sunulan ve akademik görüşün inandığı yargılar olarak verilen *karşıtlık* söylemi, karakterin sağlamlığı, zekanın normalliği ve ahlaki değerlere sahip olmakla belirlenmektedir. Böylece okur için neyin yanlış neyin doğru olduğu belirlenmiş olmaktadır. Çünkü egemen söylemde haberde konu edilen ‘olumlu’ yargıların her biri iyi ve doğrunun gösterenleri olarak kabul edilmiştir. Sağlam karakter, normal zeka ve ahlaki değerlere sahip olma, iyi ve doğru olan yaşam biçimleridir. Haberin söyleminde ise hayat kadınları bu olumlu yargılardan hiçbirine sahip değildir. Üstelik bu olumsuzluğun günün bazı olumsuz sorunlarının *örneklendirilerek*, bedenleriyle çalışmak zorunda kalan kadınlara yönelik kabulün de bu tarafa yerleştirildiği gözlemlenmektedir. Bu örnek insanların kolay ve çabuk yollardan para kazanmak, moda uymaya, güzel görünmeye ve lüks yaşamaya yönelik taleplerinin bulunduğu belirtilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu tür taleplerin insanların genelinin talepleri olduğu da belirtilerek sorun genel bir düzeyde sunulmakta ve ardından insanların bu yöndeki zaafı ile kadınlar arasında bir bağ oluşturulmaktadır. Bu bağlantı “kadınlar lüks yaşayabilmek için, fuhuş yapıyorlar” ifadesi ile oluşturulmaktadır. Böylece anlamsal dizgede bağlantılar birbirine bağlanmış olmaktadır. Burada, önce insanların zaafına yer verilmiş, daha sonra kadınların buna ulaşmak için giriştikleri eylemle ‘fuhuşun’ gerçekleşmiş olduğu bildirilmiştir. Artık bunun dışında düşünülecek başka bir

gerekeceye ve anlamlandırmaya gerek yoktur. Bilimi temsil eden söz, hayat kadınlığı ile zayıf karakterlilik, zekanın yetersizliği, lüks yaşama arzusu arasında bağlantı kurarak, bedenleriyle çalışmak zorunda kalan kadınların egemen söylemde kabul görülen çağrışımlarını, *imalarını* ve onlar hakkındaki tüm *metaforları* yeniden üretmektedir.

Başlık: Ayrılık kadının aklını alıyor!⁶²³

Haberin İçeriği: Amerikalı bilim adamlarının yaptıkları araştırmaya dayandırılan haberde ayrılık sonrası kadın beyninin çalışmasında bazı farklılıklar ortaya çıktığı; beynin duygu, motivasyon ve dikkat bölümlerinde yaşanan bu değişimlerin de Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRI) cihazlarıyla yapılan inceleme sonucunda saptandığı bildirilmektedir. Haberde bunun ardından araştırmanın çıkış noktasının “belki de pek çoğumuzun gözlemediği bir gerçek” olduğu belirtilmektedir. Daha sonra akademisyenin “kadınların sevdiklerinden ayrıldıktan, onları kaybettikten sonra psikolojik durumlarda bazı değişimler olduğunu gözlemliyorduk. Depresyon, motivasyon azalması, iştahsızlık daha çok kadınlarda gözlemleniyor” dediği aktarılmaktadır.

Haberde daha sonra araştırmanın 18-40 yaşları arasında son 16 ay içinde bir ayrılık yaşamış 11 kadın üzerinde yapıldığı belirtilmektedir. Haberde MRI taramasında kadınlardan ilk önce ayrıldıkları kişiyi düşünmeleri sonra da bunu tamamen unutup çok sevdikleri birinden bahsetmelerinin istendiği vurgulanarak, “aradaki farkın inanılmaz” olduğu söylenmektedir. Kadınların ilk gözleme esnasında dikkat, motivasyon ve duygularla bağlantılı beyin bölümlerinde çalışmanın azaldığının gözlemlendiğini aktaran haber, bunun ‘çok büyük ayrılık acısı’ yaşadığını belirten kadınlarda daha da yüksek olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın bir dergide yayınlandığının belirtildiği haberde son olarak, “araştırmanın neden sadece kadınlar üzerinde yapıldığı hakkında herhangi bir açıklama getirilmediği” vurgulanmaktadır.

Analiz: Habere konu olan araştırmanın ve araştırmacının ifadelerinden hareketle haberin başlıkta ön plana çıkarılan niteliği haber içeriğinde böyle bir tabir kullanılmamış olsa da ‘ayrılığın kadının aklını aldığı’ yönündedir. Buradaki ‘aklını alma’ ifadesi ayrılığın yaşanma biçimleri hakkında kadına yüklenen erkekçe bir argo tanımlamayı içermektedir. Haberde incelemenin bir cihazla yapıldığının belirtilmesi de

⁶²³ A. g. y.; 17.01.2005.

incelemede varılan sonuçların bilimselliğini güçlendirici bir nitelik taşımaktadır. “Belki pek çoğumuzun gözlemlediği bir gerçek” de araştırılan olgunun doğruluğu hakkındaki bir *kiplik* ifadesidir. Nitekim egemen kabul edilmişlerde kadın duygusal ve zayıf olarak görülür ve bu hepimizin bildiği bir olgudur! Bu egemen anlayıştaki kadına yüklenen *mitsel* bir gösterene işret etmektedir. Bu *mite* göre kadın aşırı duygusaldır. Haberin ve habere konu olan araştırmanın bu *miti* yeniden üretiyor olduğundan söz etmek mümkündür.

Haberde daha sonra akademisyenin açıklamalarına yer verilmektedir. Buradan da ayrılmalardan sonra meydana gelen psikolojik değişimlerin daha çok kadınlarda yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak haberin sonundaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi çalışma sadece kadınlar üzerinde yapılmıştır ve bu bakımdan da erkekler ile kadınlar arasındaki herhangi bir karşılaştırmaya yer vermemektedir. Diğer bir ifade ile araştırmanın kadınların ayrılıklardan daha çok etkilendiğini belirten önermesinin nasıl oluşturulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Haberde karşılaştırma yapılan olgu yine kadınların kendisidir. Kadınların ayrılığı düşündükleri zaman motivasyon ve dikkat zayıflığı yaşadığı, sevdikleri birisini düşündüklerinde ortaya çıkan değerlerle kıyaslanarak ölçülmektedir. Habere göre ise aradaki fark inanılmazdır. ‘İnanılmazlık’ *metaforu* sadece aradaki farkın niceliğine değil aynı zamanda bu farkın işaret ettiği anlama da gönderme yapmaktadır. Bu da araştırma bağlamında ortaya çıkan kadının aşırı duygusallığı veya hassaslığıdır. Bu bağlamda haberin ve habere konu olan araştırmanın kadına yönelik bu mitselleşmiş ön yargıyı yeniden ürettiği gözlemlenmektedir. Söz konusu yargı akademik perspektifte de yer almaktadır.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademisyenlerin konu edinildiği veya fikrine başvurulduğu kadın konulu haberlerde kadının cinsellik ve erkek diliyle yapılan değerlendirmelerine sık olarak rastlanılmaktadır. Bu kategori içerisinde akademisyen kadınların sadece cinsellikleriyle ele alındığı haberler de bulunabilmektedir. Örneğin “En genç astronot”⁶²⁴ başlıklı bir haberde alanında master yapan bir akademisyenin astronot adayı olarak belirlenmesi onun bir adet boy fotoğrafı kullanılarak sunulmaktadır. Bunun dışında “Sınıfını geçmek için çırılçıplak soyunup öğretmenin

⁶²⁴ A. g. y.; 08.06.1985.

kucağına oturdu”⁶²⁵ başlığıyla verilen bir başka haberde İtalya’nın bir üniversitesinde sınıfını geçmek isteyen kız öğrencinin profesörünün kucağına soyunarak oturduğu iddia edilmektedir. Haberin sunuş biçiminde öğrencinin “aslında onunla sevişmeyi bile kabul etmişim” gibi açıklamaları ön plana çıkarılması kadına yönelik erkeksi bakışı yansıtmaktadır. Ayrıca deniz ürünleri uzmanı olarak sunulan ve genç bir araştırmacı olarak tanıtılan bir kadının, adada bir süre yalnız yaşama deneyiminin aktarıldığı ve çıplak görüntüsünün bolca kullanıldığı “İssız adada 6 ay yaşadı”⁶²⁶ başlıklı bir başka haber de bu kategoriye dahil edilebilir niteliktedir. “Şehirdeki gürültü erkeğin cinsel gücünü azaltıyor”⁶²⁷, “karınızdan fazla yaşamak istiyorsanız her gün bir aspirin yutun”⁶²⁸ ya da “Kadınların en muhteşem yaşı 35 ile 55 arası”⁶²⁹ başlıklarıyla sunulan 1980’li yıllara ait haberler de akademisyenlerin görüşlerinde yer bulabilen, cinsiyetçi söyleme dahil olabilecek nitelikteki diğer haberlerdir.

Öte yandan, kadınlar konusunda akademik görüşlere başvuran diğer haberlerin önemli bir bölümü kadın sağlığı ile ilgilidir. Ancak kadın sağlığı ilgili haberlerin büyük bir kısmı da daha çok cinsellik, doğum ve doğum kontrolüyle ilgilidir. Ayrıca kadınlara yönelik baskıcı davranışların neden olduğu olumsuz sonuçlara değinen kadın sağlığı haberlerine de rastlanılmaktadır. Örneğin tecavüzün kadında yol açtığı ruhsal bozuklukları dile getiren bir akademisyenin açıklamalarına değinen “tecavüz ruhsal bir cinayettir”⁶³⁰ başlıklı haberde, tecavüze uğrayan kadınların erkek polisler tarafından da aşağılanabileceği vurgulanmaktadır. Bunun dışında kadın akademisyenlerin sadece mesleklerine yer veren haberler de bulunmaktadır. “Arap turistler için kadın doktora ihtiyaç arttı”⁶³¹ başlıklı haberde akademisyenin yalnızca Arap turistlerin değil, bizim kadınlarımızın bile erkek doktora muayene olmaya utandığını söylediği aktarılmaktadır. Kadınla ilgili haberleri ele aldığımızda şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

⁶²⁵ A. g. y.; 10.12.1985.

⁶²⁶ A. g. y.; 26.12.1985

⁶²⁷ A. g. y.; 13.06.1985.

⁶²⁸ A. g. y.; 15.06.1985.

⁶²⁹ A. g. y.; 29.04.1985.

⁶³⁰ A. g. y.; 16.06.1985.

⁶³¹ A. g. y.; 08.06.1985.

	Cinsiyetçi haberler	Kadın sağlığı haberleri	Kadın akademisyenler	Toplam
1985	7 haber	3 haber		10 haber
1995		1 haber	1 haber	2 haber
2005	1 haber	1 haber	1 haber	3 haber
2008/sonrası				
Toplam	8 haber	5 haber	2 haber	15 haber

Akademisyenin kadına ilişkin perspektifini yansıtan haberlerin önemli bir bölümü 1985 yılına ait cinsiyetçi haberlerdir. Bu tür haberlerin daha sonraki dönemlerde azaldığı görülmektedir. Dönemin haberciliğinde kadına yönelik tutumun cinsiyetçi bir şekilde gerçekleşmesi, habere konu olan veya görüş bildiren akademisyenlerin de bu yöndeki görüşlerinin haberleştirilmesine ya da mizansen olarak onların da bu biçimde sunulmasına neden olmaktadır. Öte yandan, haberlerin kadın sağlığı haberlerini ağırlıklı olarak doğum ve cinsellikle ilgili olması, haberlerin kadına ilişkin çerçevesini belirlemektedir. Burada kadın cinsellik ve doğurganlıkla tanımlanmış egemen söylemsel yapı bağlamında ele alınmıştır. Bu tür haberlerde akademisyenler de kadınların bu tür sorunları ile uğraşan ve onlara bu rolleri doğrultusunda yardımcı olan bilim insanları olarak sunulmaktadır.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Ele aldığımız haberlerde kadının ve kadın bedeninin cinsiyetçi kullanımları akademisyenin magazinleştirilmesi savıyla bir arada ele almak mümkündür. Ayrıca eril söylemin kullanılıyor oluşu toplumdaki kadına yönelik egemen bakışı yansıttığından bu yöndeki akademik görüşlerin toplumun genel yargıları ile örtüştüğünden söz edilebilir.

g. Akademisyenin Kendini Tanımladığı Haberler

Akademisyenlerin meslekleri bağlamında kendilerini anlattıkları haberler de çalışmamızda ayrı bir kategori altında ele alınmaktadır. Bu tür haberlerde akademisyenler, mesleklerini, yaptıkları işleri, gerçekleştirdikleri başarıları veya çalıştıkları alanla ilgili sorunları ele alarak, kendi dünya görüşlerini aktardıkları, kendileri hakkındaki bireysel tanımlamalar yer almaktadır. Çoğunlukla röportaj tekniğiyle oluşturulan bu haberlerin sayısı çok fazla değildir. Ayrıca akademisyenin çeşitli konulardaki görüşlerini yansıtan geniş haber olmaları nedeniyle tema olarak ayrıştırılabilecek bir nitelikte olmamasına rağmen, ortaya koyduğu veriler bağlamında *mikro* analiz için zengin bir içeriğe sahiptir

Başlık: 34 yıllık sakalını yalnızca askerde kesti⁶³²

Spot: Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kadri Özçaldıran: “74’ten beri sakallıyım! Bu sakalı niye tuttuğumu da hiç düşünmedim açıkçası. Bir tek askerdeyken, bir de başvuru formuna resim çektirmek için kestim. Beni tanıyanların yüzde 90’ı, hatta yeğenlerim bile, sakalsız halimi bilmez”

Haberin İçeriği: Haber Boğaziçi Üniversitesi’nin yeni göreve gelen rektörü Prof. Dr. Kadri Özçaldıran’la yapılan bir röportaja dayanmaktadır. Haberin girişinde akademisyenin akademisyenin röportaj sırasındaki tavrı şu sözlerle aktarılmaktadır: “uzun sakallarımı, saçlarımı karıştırmaması, koltuğa yarım oturması, zeki insanlara has o profesör dağınıklığıyla çok içtendi”.

Haberde gazetecinin akademisyenlikten sonra yöneticiliği seçmesinin ‘akademik ruhu’ zedeleyen bir durum olup olmadığını sorması üzerine akademisyenin verdiği yanıt şöyledir: “Yüzde 100 zedeler. ‘İdari işe karıştım, hâlâ akademisyenliğimi gayet iyi yapıyorum’ diyen biri varsa, yüzde 99 yalan söylüyordur... İnsanların değişik sebepleri olabilir. ‘Gazetecinin sizin sebepleriniz neler?’ sorusuna ise akademisyen, “ürettiğim bilgiyi, bir noktadan sonra amaç olarak tutmaktan vazgeçtim. Bunun yerine ‘Diğer arkadaşlara daha iyi bir ortam sağlayayım, bu tek başıma benim üreteceğim bilgiden daha faydalı olacaktır dedim...”.

Haberde daha sonra akademisyene bu sene ders verip vermediği sorulmaktadır. Akademisyen ise 28 yıldır ilk defa bir dönem ders vermediğini ve bunu ‘çok acı’ bulduğu aktarılmaktadır. Bunun ardından akademisyenin öğrencilerle çok iyi ilişki kurduğu ve hatta kendisine ‘Kadri Baba’ dedikleri gazeteci tarafından vurgulanmaktadır. Akademisyen de buna yanıt olarak, iyi ilişki kurduğunu ancak bunun ötesinde en seversen yaptığı şeyin ders vermek olduğunu söylemektedir. Gazetecinin bir sorusu üzerine akademisyenin farklı yıllarda mezun olmuş öğrencilerinin küçük balkonuna kendi deyişleriyle ona staja geldiklerini belirttiği aktarılmaktadır.

Gazeteci daha sonra şu soruyu yöneltmektedir: “Dolayısıyla siz bir yerde son derece donanımlı, zeki, kültürlü insanları yöneten bir CEO’sunuz...”. Akademisyenin verdiği yanıt da şöyledir: “Bir yerde öyle. Bugüne kadar gelen kültürü içinde, Boğaziçi Üniversitesi genç öğretim görevlilerinin yaşam koşullarını yükseltmek için ciddi

⁶³² www.milliyet.com.tr; 09.11.2008.

kararlar almıyordu. “Hiç almıyordu” demiyorum ama bu geldiğimiz noktada, Princeton’dan, Harvard’dan bir öğretim görevlisi arkadaşı buraya getirebiliyoruz. Dünyanın en güzel kampüslerinden biriyiz, ismimiz var, getirebiliyoruz. Ama devlet üniversitesiyiz, maddi olanaklarımız belli; özellikle İstanbul koşullarında... Öğretim görevlilerinin yaşam koşullarının iyileştirme işine el atmak, bence bu üniversitenin kendi kalitesinin sürmesi açısından çok önemli.

Haberde bunun ardından Türban sorununa değinilmektedir. Haberin içeriğinden rektörün daha önce bu sorunla karşılaştığı ve gazetecinin sorusundan ‘liberal olmamakla’ suçlandığı anlaşılmaktadır. Akademisyen türban konusundaki tavrını şöyle açıklamaktadır: “Bir devlet kurumu olarak, Boğaziçi Üniversitesi’nin Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve AİHM’nin içtihatlarına saygı gösterme zorunluluğu vardır. Bunların haklı olduklarına inanırım, inanmam; o benim kişisel duruşum. Biz öğrencilere sadece kampüste ‘olmaz’ denen bir simgenin yasak olduğunu söyledik. ‘Bunun yasak olduğunu bilin, üzerini kapüşon veya şapkaıyla örttüğünüz takdirde ne yaparsanız yapın’ dedim. ‘Hâlâ ben bunu simge olarak kullanıp kampüse böyle gireceğim diyorsanız, o zaman rektör olarak zor durumdayım’ dedim. Haberde daha sonra akademisyenin öğrencilere “bireyim, seçim yaptım, sorumluluklarını kabul ediyorum” şeklinde bir kağıt imzalattığını, bunu da kimseler gammazlamak için değil, eğitimin bir parçası olarak gerçekleştirdiğini söylediği aktarılmaktadır. Daha sonra ise akademisyenin öğrencileri çağırıp konuştuğu ve “rektör şapkasını ve Kadri şapkasını” anlatarak sorunu tatlıya bağladığı aktarılmaktadır.

Akademisyenin giyimine de dikkat çekilen haberde akademisyenin şu açıklamalarına yer verilmiştir: “Bugün rahatsızım, jean pantolonla rahat ettiğim için giydim. Ama 44 yaşıma kadar, mostralık birkaç koyu renk pantolon hariç, sadece jean giydim. İdarecilik maalesef bu konuda insanı etkiliyor; daha dikkatli olmak adına, daha efendi gözüken ‘cheenos’ pantolonlara terfi ettim. Üstelik cheenos daha rahat! Bir de kot pantolon fiyatları acayip arttı....Ayrıca benim gençliğimi geçirdiğim jean nosyonu yok oldu. Amerikan işçi sınıfı pantolonu, bir şekilde butik işi oldu. Galiba orada biraz soğumaya başladım”.

Akademisyenin eğitimcilik dışında yaptığı şeylere yönelik soruya da “Biraz klasik; müzik ve kitap. Yıllarca plak dinledim. Şimdi bahçeden iki çocuğa ‘LP’ diyelim,

‘O ne abi?’ der. Neyse; en çok klasik müzik ve 60’ların rock’ını dinlerim. Biraz da caz” şeklinde yanıtladığı görülmektedir.

Akademisyenin dinlediği müzik ve okuduğu kitaplara yönelik sorulara cevabı ise şöyledir: Bach, Beethoven ve romantikler. Haydn, Mozart da dinliyorum ama Mendelssohn, Mahler, Schubert çok daha ağır basıyor... Tolstoy, Dostoyevski, Kafka... Şimdilerde daha fazla non-fiction okuyorum. Sosyal bilimlere, felsefeye her zaman çok yakın oldum; Marx’ı doktora tezim gibi iyi bilirim”. Haberde son olarak, ABD’de Obama’nın başkan seçilmesini nasıl karşıladığı sorulmaktadır. Akademisyen bu soruya ‘Siyah güzeldir’ sloganını çıkaran jenerasyondan olduğunu söyleyerek yanıtladığı aktarılmaktadır. Haber akademisyenin kişisel özgeçmişi hakkında verilen bilgilerle sona ermektedir.

Gösterge Öğeleri: Haberde akademisyenin çalışma masasında yer alan fotoğrafına yer verilmektedir.

Analiz: Haberin girişinde akademisyenin röportaj sırasında aktarılan tavırları, zeki ve başarılı bir akademisyenin davranışları hakkında kabul gören kanıları yansıtmaktadır. Uzun sakal, saçların karıştırılması, koltuğa yarım oturması ve dağınıklığı akademisyenin normal davranış kalıpları dışına taşan ayrık yöne işaret etmektedir. Bu bağlamda haberde zeki bir profesöre gönderme yapan tanımlamalar, düzensizlik ve normal davranış kalıplarının dışında bulunmak şeklinde belirlenmektedir. Kurulan bu *karşıtlıklar* haberde alışılmışın dışında bir akademisyenle karşı karşıya bulunulduğunu simgelemektedir. Bu aynı zamanda akademisyen kimliğine yönelik tanımlamalara başka türden bir anlamın *dahil edilmesidir*. Zeki ve başarılı akademisyen algısına düzensizliği ve sıra dışılığı katan bu söylem, Türkiye’deki egemen algıda bilinen özenli ve resmi giyinen (kravat, gömlek, takım elbise gibi), saç sakalı özenle kısaltılmış, bakımlı ve elit görünen akademisyen algısına karşıttır. Ancak bu akademisyen, en az diğeri kadar veya belki ondan daha da fazla zeki ve başarılıdır. Bu sayede yeni bir olgu olmasa da, zeki ve başarılı olmaya eklemlenmiş bir alt kültür simgesi olarak ‘sıra dışılık’, akademisyene yönelik egemen algılayışa veya söyleme *dahil edilmiş* olmaktadır.

Haberde daha sonra ele alınan olgu akademisyenin yöneticilik rolü ile ilgilidir. Akademisyenin ifadeleri yöneticilik görevi ile akademik faaliyetin bir arada

yürütülmesinin imkansızlığı yönündedir. Bu bakımdan, söylemsel yapının egemen algıda kabul gören idari pozisyonun akademisyenlikle uyuşturulmasını *yadsımaktadır*. Bunun aksini söyleyenlerin yüzde 99'unun yalan söylediğinin beyan edilmesi bu yadsımayı yansıtmaktadır. Ancak buradaki yadsıma ideoloji analizlerindeki gerçekliği maskeleyen amacından değil, anlamın bir başka biçiminin üretilmesini egemen kanılara yerleştirme gayreti ile oluşturulmuş bir mücadeleden kaynaklanmaktadır. Akademisyenin idaricilik görevine yüklediği anlamın ise 'diğer arkadaşlara daha iyi bir ortam sağlayayım' ifadesi ile ortaya çıkan diğer akademisyenlere yönelik bir fedakarlıkla şekillendiğini söylemek mümkündür. İdari görevin fedakarlık olarak kabul görmesi, söylemsel düzeyde idari görevin meşrulaştırılmasını temsil etmektedir. Böylece, yöneticilik faaliyetinin sıra dışı kimliğin sunuluşuyla paralellik taşıyacak şekilde, bir iktidar talebiyle şekillendirilmediği gösterilmiş olmaktadır. İdari görevlerden dolayı ders verememenin 'çok acı' olduğunun belirtilmesi de bu tür bir anlamın güçlendirilmesini sağlamaktadır. Bu 'çok acı' ifadesi idaricilik görevinin kefaretinin niteliksel boyutunu temsil etmektedir. Buna göre, idari görevler fedakarlığa gönderme yapacak şekilde konumlanır, bu fedakarlık da öğrencilere ders verememek anlamına gelir; bunun da akademik bedende karşılığı büyük bir acıdır. Diğerleri için iyi bir şey yapabilmek adına idari göreve talip olmak ve bu fedakarlıktan dolayı acı çekmek, eyleme geçebilmek için şeytanla işbirliğine giden Faustvari bir aydın tavrını temsil etmektedir.

Akademisyenin öğrencileri ile olan ilişkilerini anlattığı bölüm ise onlarla kurduğu yakın bağın tasviri yapılmaktadır. Burada akademisyen için 'Baba' lakabının kullanılması, öğrencilerin sorunlarını paylaşan, onlarla yakın bir ilişkide olan bir akademisyen tipolojisine karşılık gelmektedir. Bu tipolojinin sürdürüldüğü yer, öğrencilerin ağzından verildiği şekliyle staj mekanı, akademisyenin balkonudur. Balkon'un küçüklüğünün vurgulanması akademisyenin yaşadığı mekana dair bir *metafordur*. 'Küçüklük' metaforu, evin mütevazı olduğunu imlemektedir. Ayrıca sıcak bir ortama gönderme yapmasıyla da öğrencilerle kurulan ilişkinin yakınlığını veya sıcaklığını *ima* etmektedir. Bunun dışında, mekanın balkon olarak belirtilmesi sıradan Türkiye yaşantısına dair bir göndermeyi de içinde barındırmaktadır.

Haberde daha sonra, gazetecinin üniversite çalışanlarını olumlu tanımlamalarla betimleyerek akademisyenin de onları yöneten bir CEO olduğunu belirttiği soru gelmektedir. CEO (*Chief Executive Officer*) günümüz büyük şirketlerinin yöneticisi anlamında kullanılan bir kavram olarak, akademisyenin idari konumu için kullanılmış bir *metafordur*. Söz konusu metaforun üniversiteyi şirkete gönderme yaparak tanımlayan bir niteliği bulunmaktadır. Akademisyenin tanımladığı çabalar da modern bir şirketin, çalışanlardan gelen geri bildirimlerle oluşturulmuş yeni yönetim anlayışlarına uygundur. Haber söyleminde çalışanların geçim koşulları ile kalite arasında bir bağlantının kurulması, kaliteyi ön plana çıkan modern şirketin üretim söylemine yakındır. Öte yandan üniversitenin devlet üniversitesi olması nedeniyle koşullarının belli olduğunu belirtilmesiyle devlet üniversitesi ile kalite arayışı arasındaki tezatlık vurgulanmış olmaktadır. Öğretim üyelerinin yaşam koşullarına el atmak üniversitenin kalitesi için öncelikli bir mesele olarak konumlanırken, bunun devlet aracılığıyla tüm üniversiteleri kapsayan bir girişim mi olacağı, yoksa daha özel çabalarla mı sağlanacağı açıklığa kavuşturulmamıştır. Böylece üniversitenin nasıl olması gerektiği sorunu açıkta bırakılmış olmaktadır. Öte yandan burada yer alan diğer ifadelerden anlaşıldığı üzere yabancı akademisyenlerin okullarda yer alması da birer kalite unsuru olarak görülmektedir. Bu durum, kozmopolitliğe açık, yeni türde bir ulus-üstü üniversite talebiyle özetlenebilir.

Haberde daha sonra, türban sorunuyla ilişkin söylemlere geçilmektedir. Burada akademik kimlik açısından ön plana çıkan unsur, onun bölünmüşlüğüdür. Bu bölünmüşlük, akademisyenin sorunu öğrencilerle ‘tatlıya’ nasıl bağladığını anlatırken, kullandığı ‘rektör şapkası ve Kadri şapkası’ *metaforu* ile açığa çıkmaktadır. Bu *metafor*, akademisyenin kendi görüşleri ve bir yönetici olarak yapması gerekenler arasındaki çelişkiyi ifade etmektedir. Örtünmenin gizlenmesine yönelik talep (örtünmenin kapüşonla ya da perukla gizlenmesi) ve akademisyenin yasallık sınırları içinde ‘ne yaparlarsa yapsınlar’ diyerek bunu belirtmesi çelişkinin aşılması için üretilmiş çözümlerdir. Öte yandan haberden, çelişkiyi aşmak için yapılan tercihlerin açıklanmasının akademisyeni yanlış anlamalardan kurtaramadığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin imzaladıkları sorumlulukları üstüne aldıklarını belirten bir belgenin nedeninin, onların eğitimlerinin bir parçası olarak sunulması, ‘yanlış anlaşılmanın’

önüne geçecek bir açıklama olarak sunulmaktadır. Ancak yasağa karşı gelmeyi istemek ama yine de yasanın içinde kalmak mümkün olamadığından, tüm açıklamaların yanlış anlama olgusu içersinde kalabilme olasılığı vardır. Bu nedenle yöneticilik tercihinin kefareti sadece diğerleri için fedakârlık yapmak değildir. Asıl kefareti, yanlış anlaşılma, arada kalmak, çelişkileri aşamamaktır. Zaten sorunun öğrencilerle tatlıya bağlanmasında kullanılan metafor (iki şapka) uzlaşmanın, çelişkinin varlığının aşılması ile değil, onun varlığının olduğu gibi kabul edilmesiyle sağlandığını göstermektedir.

Akademisyenin kıyafetiyle ilgili açıklamalarda akademisyenin yaşamının büyük bölümünde kot pantolon giydiğini ancak idarecilik görevinde daha ‘efendi’ görünen bir pantolon türünü kullandığı belirtilmektedir. Burada akademisyenlik ile idarecilik arasındaki çelişkinin kıyafet tercihinin yansıdığı görülmektedir. İdarecilik de tercih edilen pantolonu tanımlayan *metafor* ‘efendilik’ tir. Akademisyenin daha dikkatli olmak gerekiyor diyerek tanımladığı kıyafet terciğinde kullandığı bu *metafor* sadece pantolonun değil idareciliğin de efendilikle tanımlanan egemen algılanışını yansıtmaktadır. Ancak akademisyenin kıyafet tercihi hakkında “idarecilik maalesef bu konuda insanı etkiliyor” ifadesini kullanması, tercihin idarecilik kariyeri ile değişmesini pek de onaylamadığını göstermektedir. Öte yandan yeni tercihin meşrulaştırılması da söz konusudur. Yeni pantolon tercihinin rahat olması veya jean’in eski alt sınıf temsiliyetini yitirmiş olduğuna dair ifadeler bunu yansıtmaktadır.

Haberin akademisyene müzik ve kitap tercihlerinin sorulduğu kısım da akademisyenin yaşam biçimi hakkında fikir vericidir. Akademisyen klasik müzik ve klasik yazarlara ilgi duyarken, alternatif modern biçimleri de beğendiğini gizlememektedir. Bu yeni beğenilerin müzikte 60’ların rock’ı dönemin devrimci ruhunu yansıtması bakımından önemlidir. Akademisyenin bu tercihi, kendisinin de bu hareketlere olan yakınlığına yönelik bir *yan anlam* barındırmaktadır. Caza yönelik tercih ise farklı perspektiflerden ele alınabilir. Caz bir sokak müziği olarak ortaya çıkmışsa da özellikle Türkiye’de elit bir dinleyici kitlesine sahip müzik biçimini temsil etmektedir. Bu elit zevkin şehirli, modern bireyler tarafından tercih edildiği söylenebilir. Ancak akademisyenin caz beğenisini tanımlarken, bunu ‘biraz’ olarak betimlemesi bu elitliğe bulaşmak istememesinden kaynaklanabilir. Tercih edilen kitaplar arasında klasiklerin yanı sıra ‘non-fiction’un özellikle belirtilmesi kurgusu olmayan bir yazım

anlayışına diğer bir deyişle modern veya geleneksel kurguyu bozan metinlere ve yaşam biçimlerine yönelik tercihi *metoforize* etmektedir. Bu tercihler akademisyene yönelik klasik anlayışa alt sınıf ve alternatif yönelimlerin eklenmesini veya *dahil edilmesini* betimlemektedir.

Akademisyenin alt sınıflar hakkındaki tercihini net olarak yansıtan ifadeler ise “Marx’ı doktora tezime gibi iyi bilirim” sözlerinde yatmaktadır. Ayrıca akademisyenin toplumsal sorunlara olan ilgisinin, sosyal bilimlere olan ilgiyle örtüştüğünü de söylemek mümkündür. Akademisyenin buradaki açıklamaları, üniversiteyi veya akademisyenliği sadece bir alanla sınırlamayı sosyal bilimlere ve dolayısıyla toplumsal sorunlara da dayandırdığı gözlemlenmektedir. Böylece akademisyenin sadece kendi teknik uzmanlığı ile ilgilenmek durumunda olmadığı, başka alanlara özellikle, yaşadığı toplumsal yapının ortaya koyduğu sorunlara duyarlılık geliştirmek durumunda olduğu bir kabulle karşılaşılmaktadır. Akademisyenin bu kabulünün son gösterisini ise ABD başkanını tanımlarken kullandığı ‘siyah güzeldir’ ifadesidir. Bu kullanım egemen anlamlandırmalara ilişkin bir itirazı içererek akademisyenin muhalif kimliğine gönderme yapmaktadır. Bu durumda haberin başlığına çekilerek ön plana çıkan unsur ayrı bir anlam kazanmaktadır. “34 yıllık sakalını yalnızca askerde kesti” sözü, gazeteci tarafından akademisyenin açıklamaları arasında en ilgi çekici olarak görüleni olmuştur. Bunun toplumdaki askerin kabul gören kadim gücüyle ilgisi bulunabilir. Nitekim böyle bir akademisyenin sakalını kesen tek kurum askeriyedir.

Haberde temsil edilen akademisyenin tüm bir akademik camia için *stereotip* olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak yine de akademik kimliğin inşa edilme süreçlerinde burada aktarılan söylemlerin kurucu bir işlevinin bulunduğu da kabul edilebilir. Burada ele alınan niteliklerin başat özellikleri arasında akademisyenin yaşadığı toplumun yasal düzenlemeleri ile kendi tercihleri arasında kaldığı ikilem, idareciliğin Türk akademisyeni için doğurduğu olumsuz sonuçlar, akademisyen tipolojisinde her zaman rastlanılmasa da alt sınıflara veya alternatif kavrayışlara yönelik bir beğeni, düzenli, resmi ve özene dayalı gündelik yaşam biçimleri ve davranışları bakımından sıra dışılık, siyasi muhaliflik yer almaktadır. Ancak bunların yanında, üniversiteye ilişkin piyasacı kabullere dair genel tanımlamaların varlığından da söz etmek mümkündür. Bu nedenle haberde ortaya çıkan söylemin genel boyutuyla

hegemonya içersinde kabul gören eklemlene düzeylerini yansıttığı söylenebilir. Haberde yer alan akademik tip, tüm kabulleri, tercihleri ve yaşam algısı ile egemen tipolojinin dışındadır ama haber onu sıradanlaştırmakta, normal olana *dahil etmektedir*. Bu dahil edişin, akademisyenin idarecilik görevi ile akademik kimliği arasında yaşadığı içsel çelişkileri aşma biçimlerinin de etkisi bulunmaktadır. Bunlar, akademisyeni hegemonik kabullere yaklaştırdıkça, onu tüm sıra dışılığı ile kabul edilebilir kılmaktadır.

Genel Kategorik Değerlendirme: Örnekleminiz içersinde röportaj tekniğiyle oluşturulmuş ve akademisyenin kendini veya mesleki yaşantısını anlattığı haberler kısıtlı sayıdadır. “Türkiye’de lise eğitimi yok”⁶³³ başlıklı 2005 yılına ait bir haber, yine Boğaziçi Üniversitesi’nde rektörlük yapmış bulunan bir akademisyenin ortaöğretime yönelik eğitim politikalarının değiştirilmesi sürecinin merkezinde bulunması nedeniyle sadece bu konu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak haberde ön plana çıkarılan (spot) eğitim kurumlarının bütçe sorunlarına değinildiğinde “rektörken ben bile gereksiz harcamalar yapardım” ifadesine yer verilmesi ilgi çekicidir. Akademisyen burada bütçe harcamalarındaki plansızlığı eleştirirken kendi mesleki deneyiminden bir örnek vermektedir. Kendini tanımlama haberlerinden bir diğesinde ise bir uçak yolculuğunda rahatsızlanan bir hastaya müdahale eden profesörün açıklamalarına yer verilmektedir⁶³⁴. Haberde operasyonu bir elbise askısı ile gerçekleştirdiği anlaşılan profesörün “benim bir profesörün yaptığı basit bir ameliyat neden bu kadar çok büyütülüyor, anlamıyorum” dediği aktarılmaktadır. Profesörün buradaki tanımlaması kendi uzmanlığının yeterliliği hakkındadır. Akademisyenin anlayamadığı şey, doğal olarak gördüğü uzmanlığının ve yeterliliğinin aynı derecede doğal kabul edilmemesidir. Ancak haberde akademisyenin elinde elbise askısı bulunan bir fotoğrafına yer verilmektedir. Bu durum, akademisyenin söz konusu doğal bulunmama halinden çok da rahatsız olmadığını göstermektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Genel olarak değerlendirildiğinde kendini tanımlama haberleri, akademisyenlerin kendi kişisel ve mesleki özelliklerini samimi bir şekilde anlatmaları üzerine kuruludur. Burada tevazu kadar, kendini olumlu kurma edimlerinin etkinlikte bulunduğundan söz etmek mümkündür. Yeni tarzların ve yaşam

⁶³³ **Sabah Gazetesi**; 13.06.2005.

⁶³⁴ **A. g. y.**; 12.06.1995.

biçimlerinin örnekleri bu tanımlamalarda görülebildiği gibi, uygulamada ortaya çıkan akademisyen mesleğine yönelik çelişkiler de buralarda yer bulabilmektedir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Akademisyenin aydın rolüne ilişkin söylemsel yapılara burada incelediğimiz haberlerde rastlamak mümkündür. Ayrıca akademisyenlerin yaşamlarına duyulan ilgi onları magazinsel bir sıra dışılık olarak algılayan bir habercilik anlayışıyla ilişkilidir. Bu nedenle bu tür haberlerin akademik kimliğin magazinselleşme olgusuna katkıda bulunduğundan söz edilebilir. Ayrıca ele aldığımız haberlerde piyasa kavramları ile üniversite arasında kurulan benzerlikler de üniversitenin günümüzdeki dönüşümlerine gönderme yapar niteliktedir.

h. Ulusalçılık Temalı Haberler

Akademisyenlerin haberlerde yer alış biçimlerinden biri de ulusal veya milliyetçi görüşlerinin ön plana çıkarılmasıdır. Bu tür haberlerin akademisyenlerin ulusalçı aydın olarak kabul gören yönlerinin medya tarafından üretiliş biçimlerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda ulusalçı fikirlerin yerleşikleşmesinde veya ulusalçı fikirlerin sorunlu bazı durumlarda takındığı tavırların neler olduğu konusunda fikir verici olabilmektedir. Aynı zamanda, akademik kimliğin ulusalçı inşasında da bu tür haberlerin önemli bir rolünün bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Başlık: Ermeni konferansını biz düzenleyeceğiz⁶³⁵

Spot: Prof. Dr. Mesut Parlak eylül ayında bir Ermeni Konferansı Planladıklarını söyledi ve meslektaşlarını eleştirdi. “Ertelenen konferans iki ucu kirli sopa gibiydi. Sonuçta Türkiye zarar gördü”

Haberin İçeriği: Röportaj biçiminde yapılan haberde bir üniversitenin rektörü yönetim politikaları ve bazı kişisel düşünceleri hakkında bilgilere yer verilmektedir. Ancak haberde başlığa taşınarak ön plana çıkarılan ve ağırlıklı olarak değinilen konu yapılması planlanan bir Ermeni Konferansı hakkındadır. Haberde “Boğaziçi’nde çıkacak sonuç belliydi” alt başlığı ile verilen bu kısımda, Boğaziçi Üniversitesi’nde düzenlenen ancak politik gerekçelerle ertelenen Ermeni konferansı hakkında bilgisine başvurulmuş akademisyen şunları söylemektedir: “Şimdi bakın her şey konuşulmalı, tartışılmalı ama artı-eksi kutuplar, siyah-beyaz yan yana olmalı. Yani tamamen tek bir kanada hizmet eden böyle bir yapıdaki bir konferansı Ermenistan’da düzenleyebilirler

⁶³⁵ A. g. y.; 06.06.2005.

miydi? Yapamazlardı. Başka hiçbir ülkede böyle bir konferans düzenlenemezdi. Arkadaşların yanlış yaptığını düşünüyorum”. Gazetecinin “iyi de konuşmalarına izin verilmedi ki, yani ne söyleyecekleri bu kadar belli mi?” şeklindeki sorusuna ise akademisyen, “belli tabi. Belli çünkü oraya gelen insanların ne konuşacağı, kimlikleri belli. Konferansı herkese açmıyorlar zaten. Yani bir şey tartışılmalı diyoruz ama böyle tek yönlü değil... Ama siz bile ‘Daha konuşulmadı’ diyorsunuz. Yani biz de o kadar saf değiliz artık. Kimse saf değil” şeklinde yanıt vermektedir. Haberde bir bakanın “hainler” şeklindeki açıklamasını nasıl bulduğunun sorulması üzerine, “koşullar ne olursa olsun, en ateşli dönemlerimizde bile birtakım sözleri söylerken özen göstermeliyiz” demektedir. Akademisyen daha sonra açıklamanın sert ve bunun da Avrupa açısından talihsiz olduğunu söylemektedir. Akademisyen daha sonra şunları söylediği aktarılmaktadır; “Toplantının ertelenmesinin sonucu iki ucu kirli sopa gibi oldu. Batı başladı konuşmaya ‘bir konferans düzenleyemediler’ diye. Düzenlenseydi ‘soykırım oldu’ gibi bir sonuca varacaklardı, o daha fena. Yani çok kötü oldu Türkiye için...”.

Gazetecinin Ermeni sorunun şimdiye kadar tartışılmadığını ve bunun böyle mi olması gerektiğini sorması üzerine, akademisyenin bunu kesin bir dille reddettiği aktarılmaktadır. Akademisyen “o kadar geç kaldık ki tartışmak, konuşmak için. Ortada öyle yanlış bilgiler, kamuoyunu yanlış etkileyecek durumlar var ki artık gençlerimiz kendi aralarında soruyorlar”. Gazetecinin “neyi soruyorlar?” sorusu üzerine “Acaba biz yaptık mı bunu, soykırım oldu mu? diye soruyorlar. İşte bu çok fenadır. Genç kuşak okumaya pek meraklı olmadığı için işin derinine inmiyor... yalan yanlış kulaktan dolma bilgilerle kendi ülkesini suçlamamalı”. Akademisyen daha sonra, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir konferans düzenlemeyi düşündüklerini, hatta düşünmekten daha ileri giderek, bir Ermeni Enstitüsü projeleri olduğunu, bu proje hayata geçmeden önce de bir konferans düzenleyeceklerini söylediği aktarılmaktadır.

Haberde akademisyenin kişisel bilgilerinin aktarıldığı bir bölüm de bulunmaktadır. Burada akademisyenin anne ve babasının eğitim düzeyinin düşük olduğu, bir Anadolu şehrinde büyüdüğü aktarılmaktadır. Akademisyenin üniversite ile ilgili görüşlerinin aktarıldığı bölümde ise akademisyenin türban karşısındaki tavrı öğrenilmek istenmektedir. Akademisyen böyle bir sorunlarının bulunmadığını

söyleyerek, “Niye temcit pilavı gibi ısıtılıp önümüze getiriliyor? Bu üniversite ulusun önde gelen bir üniversitesidir. Laik, demokratik Cumhuriyet’e, Atatürk ilkelerine sonuna kadar bağlıdır. Yasal olarak türban kamusal alanda kullanılamaz. Türbanlı hiçbir kimse bu kurumun kamusal alanı içine giremez” demektedir. Gazetecinin protestolara karşı tavrının ne olacağını sorması üzerine akademisyen yasanın sokakta bağırarak kimse tarafından kaldırılamayacağını iddia etmektedir. Akademisyen ayrıca ikna odasının olamayacağını belirtmektedir. Bunun gerekçesini de “çünkü biz hepimiz ikna edilmiş insanlarız” şeklinde açıklamaktadır. Daha sonra, mezuniyet törenlerinde veliler için böyle bir yasağın uygulanmayacağı belirtilmektedir.

Haberde akademisyen daha sonra, kendisine yapılan ‘iftiraları’ aktarmaktadır: “İnanın utanıyorum söylemeye. İşte efendim Malatyalı olduğum için ‘Kürtçü’ dediler, ‘Alevi’ dediler”. Alevi misiniz? şeklindeki soru karşısında akademisyen şunları söylemektedir: “Değilim, keşke olsaydım. Belki kafa olarak Aleviyim. PKK’lı dediler benim için, mafya dediler. Ha bir de Fethullahçı dediler. Bari çamur atarken de içinde bir denge kurun, Alevi olursam nasıl Fethullahçı olurum? Türkiye çok ciddi bir süreçten geçiyor. Bu ciddi süreçte ilkelerimizi korumak uğruna, el ele kol kola vermeliyiz... uluslar arası boyutta altımızı oymaya hazırlananlara imkan vermememiz gerekir”. Gazetecinin “üniversite olarak ne yapacaksınız?” sorusuna akademisyen üniversiteyi toplumla barıştıracaklarını, kötü imajlarını sileceklerini vurgulamaktadır.

Gösterge Öğeleri: Haber, akademisyenin makam odası olduğu anlaşılan bir mekânda kollarını açmış bir görüntüsüne yer vermektedir.

Analiz: Haber başka bir üniversitede düzenlenmesi düşünülen ancak ertelenen bir konferansa yönelik *metaforla* başlamaktadır. “İki ucu kirli sopa” *eğretilemesi* ertelenen konferansın ‘zararlarını’ betimlemek için kullanılmıştır. Düzenlenmesinin veya ertelenmesinin her ikisinin de zararları bulunduğu imasını taşımaktadır. Bu zararlar söyleşinin ileriki bölümünde ifade edilecektir. Akademisyen tarafından konferansın ‘yanlışlığı’nın kanıtlanması, bir konferansın nasıl olması gerektiğine yönelik savlarla başlamaktadır. Buna göre, artı-eksi kutuplar, siyah beyaz *eğretilemesi* ile belirtilen karşıt eğilimlerin yan yana olması gerekmektedir. Akademisyene göre her şey tartışılmalıdır ama ertelenen konferanstaki yöntem “yanlıştır”. Yanlışlığın rasyonelleştirilmesinde kullanılan örnekler de kanıt olarak gösterilmiş, böylece rasyonel

inşa tamamlanmıştır. Buna göre de herhangi bir ülkede böyle bir konferans düzenlenemez. Ancak metaforlar ve örneklerle oluşturulmuş rasyonalitenin açıkta bıraktığı bazı şeyler de bulunmaktadır. Nitekim herhangi bir demokratik ülkede kendi ulusal-tezlerini reddeden veya ulusal politikalarını eleştiren bilimsel toplantılarla karşılaşmak olasıdır.

Öte yandan, ertelenen konferansa katılacakların kesinlikle, Türkiye aleyhinde olacağına dair bir *ima* da akademisyenin söyleminde mevcuttur. Henüz bildiriler sunulmadan, iddiaların neler olacağına bilinmesi, “saf olunmadığı” *eğretilemesi* ile sunulmaktadır. Böylece ertelenen konferanstaki tüm görüşler aynılaştırılmış, tarafsız olma adına, bunun karşısında yer alacak başka bir taraf (resmi tez) tekrar dile getirilmiştir. Buna göre, konferansa katılacak herkesin kimliği belirlidir, dinlemeden ne olduğu anlaşılmayacak kadar da saf değildir şeklindeki yargılar, karşıt görüşün bilimselliğini veya rasyonelliğini sekteye uğratan bir karşıtlaştırmaya dayanmaktadır. Önceden tahmin edilebilir olmaları, önyargıları ile hareket ettiklerine dair bir *imayı* taşımaktadır. Ancak burada da bir önyargı bulunmaktadır. Söyleyeceklerinin neler olabileceğine dair bir önyargıdır bu.

Ertelenen konferansa ilişkin bir bakanın söylediği sözün (hainler) yanlışlığını vurgulayan akademisyen, ‘iki ucu kirli sopa’ *eğretilemesinin* de ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Buna göre konferansın düzenlenmemesi Batılılar tarafından ‘bir konferans düzenleyemediler bir şekilde sonuca varılacağını düzenlenmesi durumunda ise ‘soykırım oldu’ şeklindeki bir yargıya varılarak ulaşılan sonucun daha da kötü olacağı vurgulanmaktadır. Bu durumda sopanın her iki ucu kirli olduğuna göre, en iyisi sopayı ortaya çıkarmamak yani konferansın hiçbir şekilde düzenlenmemek en doğru yol gibi görünmektedir. Dolayısıyla her şey tartışılmalı ifadesi, böyle bir konferans için geçerli değildir. Düzenlenecekse de başka türlü olmalıdır. Meselenin ardında ise akademisyenin sorunsallaştırdığı başka bir durum vardır. “Çok kötü oldu Türkiye için” ifadesinde açığa çıkan şey, söz konusu her iki sonucun Avrupa karşısındaki Türkiye’yi zor duruma düşüyor oluşudur. Her iki sonuç da Avrupa gözünde Türkiye’yi küçük düşürecektir. Bu nedenle burada, konferansın düzenlenmesi, varılan sonuçların ne olduğu, veya başka türlü herhangi bir sorundan öte (Ermeni meselesi gibi) değer yüklenen görüş Türkiye’nin görünüşüdür. Türkiye’nin imajıdır. Bu tür endişeler

gerçekliğin anlaşılması sorununu ikinci plana iterek onun yerine geçmektedir. Sorun, Ermeni meselesi ve olanlar veya olduğu düşünülenler üzerinde bir gerçekliğe ulaşma derdi olmaktan çıkarılarak, Avrupa karşısında Türkiye'nin konumu sorunu ile *yer değiştirmiştir*.

Akademisyenin konunun tartışılması gerektiğine dair savları, ilk etapta farklı bir perspektif gibi görünür. Ancak sorun, öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarının olmaması nedeni ile diğer fikirlere yönelebileme olasılığı ve onlara doğru yolun gösterilmesi ile ilintili olarak yeniden kurulur. Bu 'doğru konferans'ın nasıl olacağı belirlenmesini sağlamaktadır. Akademisyenin görüşüne göre, "fena olan" bu durum öğrencilerin yalan yanlış bilgilerle ülkelerini suçlamasını doğurmaktadır. Dolayısıyla doğru konferansın yalan yanlış bilgilerle ülkeyi suçlamayan bir perspektife sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, öteki konferansın iddiaları "yalan ve yanlışlıkla" tanımlanırken, bunun düzeltilmesi gerektiğine dair bir yargı oluşmuştur. Bu yargıyı hayata geçiren şeyin 'yeni ve doğru' bir konferans olduğu ortadadır.

Akademisyenin kişisel geçmişi ile ilgili bölümde sıradan bir Anadolu ailesinin çocuğu olduğu bildirilmektedir. Bunun özellikle belirtilmesi, yoksulluğun cumhuriyet geleneği içerisinde üst basamaklara tırmanma imkanı vermesinin ifade edilmesidir. Üniversitenin Türkiye'de halen böyle bir yönün bulunduğu doğrudur. Buradaki sözler de bu savın canlılığını koruması için önemli görülmüş olmalıdır. Akademisyenin daha sonra türban meselesi ile ilgili sözleri bir tür *yadsıma* niteliği taşımaktadır. Türban sorunun bulunmadığının bildirilmesi, kamuoyunda sıklıkla sorun olarak isimlendirilen bir meselenin yadsınmasını ifade etmektedir. Sorunun ortada bulunmadığı savını destekleyen şey de yasağın uygulanıyor oluşudur. Buna göre yasa uygulandığı sürece sorun yoktur. Diğer bir deyişle, temcit pilavı *metaforu* ile sunulan türban meselesi, fiili durumun olduğu gibi kabul edilmesiyle aşılmıştır. Reel olan var olandır. Yasa varsa, türban yoktur. Ama türban görünür olmaya devam etmektedir. Nitekim gazetecinin bu yöndeki sorusuna akademisyenin yanıtı, bir *yerdeğiştirme* işlevini yüklenmektedir. Bu *yerdeğiştirme*, yasaların sokakta oluşturulmuş olabildiği tarihsel anları ikinci plana iter. Buna göre, yasalar sokakta bağırılarak değiştirilmez. Ancak her demokratik ülkede, başkalarının haklarına olumsuz anlamda müdahale edilmediği sürece durum böyle ola gelmiştir. Hatta başkalarının haklarına olumsuz müdahale etmemenin dahi sokakta

bağırılarak kazanıldığı bilinmektedir. Üniversitede ikna odalarına gerek bulunmadığına dair savın gerekçesi de soruna ilişkin açık bir ifade değildir. “Çünkü biz hepimiz zaten ikna edilmişiz” ifadesi sorunun bulunmadığı, herkesin ikna olduğu bir ortamda başka bir mücadeleye gerek duyulmadığını *ima* etmektedir. Nitekim ikna edilenlerin bulunduğu bir yerde, iknaya gerek yoktur. Buradaki ifadeler de sorunun *yadsınması* yönündedir. Toplumdaki kutuplaşmaların yadsınması, meselelere ilişkin bir çözüm önerisi olarak sunulur. Nitekim akademisyen, kendisine yönelik yıpratma çabalarına değinirken bu kutuplaşmaların yersizliğinden dem vurmaktadır.

Akademisyen kendisine yönelik suçlamalar arasında, “Kürt” veya “Alevi” olduğu iddialarının bulunduğu değinmektedir. Bunlar arasında tercih edilebilecek tek kimlik, akademisyen için Alevilik’tir. Elbette Aleviliğin de devlet mertebesinde makbul görünmediği bir gerçektir. Buradan hareketle akademisyenin resmi söylemin karşısına yerleştiği söylenebilir. Ancak diğer kimliklere yönelik dışlayıcı tutum, mesela Kürtçü olunamayacağı *iması* bunu sekteye uğratar niteliktedir. Akademisyenin üniversitenin toplumla işbirliğine girişmesi gerektiğine yönelik vurgu da bu yöndeki bir eksikliğin kabulüne dayanmaktadır. Ancak bu ilişkinin geliştirilmesinin içeriklerine haberde yeterince yer verilmiş değildir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Ulusalıcı içeriklere sahip akademisyen haberlerinden bir bölümü ulusalıcı tepkilerin dile getirilişi ile gerçekleşmektedir. Bu tür haberlerde akademisyenler ulus-devlet açısından sorunlu gördükleri meseleleri gündeme taşımakta ve tepkilerini ifade etmektedir. Bu tür tepkilerin başında örneklemimize dahil olduğu oranda ‘Ermeni sorunu’ gelmektedir. Yukarıda mikro çözümlemesini gerçekleştirmeye çalıştığımız haber buna bir örnektir. Ancak “Akademisyenlerden özür tepkisi”⁶³⁶ başlıklı bir diğer haber de aynı soruna yönelik ulusalıcı tepkilerle şekillenmiş bir bildirinin akademisyenler tarafından imzalanmış bir bildiriye ele almaktadır. Haber aydınlar tarafından imzaya açılmış ‘Ermenilerden özür dileyen’ bir metne yönelik bir tepkiyi içermektedir. “Bir grup aydının öncülüğünü yaptığı” ifadesi ile başlayan haber, özür metnini hazırlayan aydınların genel aydın tipolojisinden sadece bir kısmını temsil ettiği imasını taşımaktadır. Haberde buna karşı bir bildiri yayınlayan 205 akademisyenin “somut bir tarihsel bilgiye dayanmayan kampanyanın bilim dışı ve safsata olduğunu”

⁶³⁶ www.milliyet.com.tr; 24.12.2008.

belirttikleri ifade edilmektedir. Daha sonra ise bildiride, ‘özür diliyoruz’ kampanyasını başlatan grup için “işbirlikçi”, “Soros’un çocukları” gibi ifadelerin kullanıldığı belirtilmektedir. Söz konusu bu iki *metafor* (ulusalcı tepkinin yeni terminolojisi içinde yer almaktadırlar) ve ‘özür diliyoruz’ kampanyasının bilim dışı atfedilmesi karşı tarafa yönelik olumsuz kurguların gerçekleştirilmesinde işlerliğe sahip olgular olarak ele alınabilir. Çünkü *aydın*’lık ve bilim karşıtlığı bir arada olamayacağından, bu sayede karşı grubun aydın kimliği de sorgulanabilmiş olmaktadır.

“Halaçoğlu Almanya’da: Ağlamayla sızlamayla tarih yazılmaz”⁶³⁷ başlıklı haber de bu kategori altında ele alınabilir. Haberde akademisyenin şu görüşlerine yer verilmektedir: “Tarihte de aynı matematikte olduğu gibi denklem kurduktan sonra sonuca gitmek için çalışsınız. Çıkan sonucun yargılamasını hukukçular yapabilir, siyasetçiler değil. Bilim adamının çok dikkatli ve objektif olması gerekir. Tarihçi bir olayın öncesini ve sonrasını da iyice araştırmalıdır. Ağlamayla sızlamayla tarih yazılmaz”. Akademisyenin buradaki perspektifinin Tarihi teknikleştiren bir pozitivist algıya dayandığı görülmektedir. Haberde akademisyenin bu sözlerinin Ermeni sorunu etrafında söylediği anlaşılmaktadır.

Habere göre, akademisyen “Ermenilerin tarihte büyük trajediler yaşadıklarını, ancak hiçbir zaman Türklerin soykırımına maruz kalmadıklarını” ifade ederek, göç yıllarında çok sayıda Ermeninin salgın hastalığa ve açlığa maruz kalarak öldüğünü anlatmaktadır. Haberde ayrıca akademisyenin tehcirin tüm Ermenilere değil, sadece isyanlara katılan Ermenilere uygulandığını belirterek, "Ermenilerin öldürüldüklerini iddia edenlerin, toplu mezarları göstermeleri gerekir. Zaten öyle bir mezar da yok. O zamanki büyük devletler Ermenileri kullandılar. O devletler aslında bugün Ermenilerden özür dilemeliler” dediği aktarılmaktadır. Aktarılanlardan tarihin matematikleştirildiği gözlenmektedir. Bu tavır insani bilimlerin doğa bilimsel pozitivist şekilde yorumlanmasına işaret etmektedir. Ayrıca araştırmaların bilimsel kesinlikte olması gerektiğinden hareket edilerek, bunun değerlendirilmesinin siyasetçilere bırakılmaması gerektiği savı siyasete yüklenen olumsuz bir *yan anlamı* içermektedir. Akademisyenin bundan sonra aktardığı bilgiler de Türk resmi tezine karşılık gelir

⁶³⁷ A. g. y.; 24.11.2008.

nitelikte olduğundan politiktir. Bu sav içerisinde, öteki olarak konumlandırılan topluluk başkaları tarafından kullanılmakta ya da kendiliğinden ölmektedir.

Bu tema içerisinde alınacak diğer haberler ise Türklüğe, Türkiye'ye ve Türkçe'ye ilişkin yabancı veya yerli akademisyenlerin övgü ve güzel sözlerinden oluşan haberlerdir. Örneğin "Türk Yunan Savaşını Türkiye kazanır"⁶³⁸ başlıklı haber, yabancı bir akademisyenin görüşlerine dayanan ve herhangi bir savaş durumunda. Türkiye'nin 'güçlülüğüne' değinen bir haberdir. "Türkler zeki ve akıllı"⁶³⁹ başlıklı bir diğer haber ise bir Japon firmasında çalışanlara eğitime gelen uzmanların Türkler hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Bunların dışında Türkiye'de ordu ve ulus-devlet arasında kurulan bağlantının akademik çabalarda da görünür olduğu haberlere de değinmek gerekmektedir. Örneğin "Uzmanlarla 5 saatlik terör zirvesi"⁶⁴⁰ başlıklı haber, genelkurmay başkanın akademisyenlerle yaptığı fikir alışverişine dayalı bir toplantıyı ele almaktadır. Burada ön plana çıkan unsur, akademisyenlerin genellikle stratejik araştırmalar ve terör alanlarında uzman olmalarıdır. Bu da Amerika'da örneği bulunan yeni türde bir akademik anlayışa dayanmaktadır. Bu, stratejik bilgilerin toplanmasına ve eylem planlarının bu depolanan uzman bilgileri ile oluşturulmasına bağlı, devlet ve akademisyen işbirliğine dayanan yeni türde bir anlayıştır.

Ulusalci temalarla oluşturulan haberler genel olarak değerlendirildiğinde bunların akademisyenlerin ulusal sorunları içeren tepkiler, ulusa ve onun gösterenlerine yönelik övücü haberler ve ordu ile akademik ilişkilerin ele alındığı haberler ön plana çıkmaktadır. Dönemsel olarak ele alındığında ise ulusalci tepkilerin ve ordu-akademisyen işbirliği haberlerinin son dönemde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu da ulusalcılığın tartışılır olduğu bir dönemde tepkisel hareketlerin de çoğaldığı, akademisyenlerin de bu tepkisel hareketler içerisinde kendilerine bir rol ayırdıklarını göstermektedir. Öte yandan yeni stratejik bilgilerin oluşturulmasında akademik uzmanlıklara başvurulması ulusal dönüşümlerin yeni biçimleri hakkında fikir vericidir. Bu durum, bilgi ile güçlendirilmiş bir ulusal stratejinin yeniden üretime sokulması anlamına gelmektedir.

⁶³⁸ **Sabah Gazetesi**; 23.06.1995.

⁶³⁹ **A. g. y.**; 05.06.1985.

⁶⁴⁰ www.milliyet.com.tr; 08.10.2008.

Varsayımların Değerlendirilmesi: “Akademisyen toplumsal olarak aydın işlevini de yüklenmektedir. Bu işlev demokratik haklara yönelik savlar kadar, modern aydının yüklendiği ulusçu rolü de taşımaktadır” şeklinde belirtilen savımıza uygun olguları bu kısımda görmek mümkündür. Ayrıca bu tür ulusalcı söylemlerin kurgulanışında, akademisyenin bilim ve akademisyen, doğa ve toplum üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmasından faydalandığını ve toplumsal hakikati oluşturma gücünün işe koşulduğunu söylemek de olasıdır. Son olarak, ulusalcı akademik açıklamalarda, sosyal ve toplumsal olguları şeyleştirilen pozitivist bilimsel geleneğe uygun materyallere de rastlamak mümkündür.

1. Sağlık Temalı Haberler

Akademisyenlerin ve bilim adamlarının en fazla görünür oldukları haber teması sağlıkla ilgili olanlardır. Sağlık, insan hayatı ile ilgili doğrudan bir bilim alanı olduğundan izler kitlelerin ilgisini çekmektedir. Buna ilave olarak, tıbbın sunduğu imkanlara ulaşmadaki eksiklik de bu haberler tarafından giderilebilmektedir. Öte yandan bu tür haberlerin ve bu bağlamda basına yansıyan egemen algılayışların, sağlıklı yaşamdan ne anlaşıldığını, sağlıklılığın nasıl örgütlendiğini ve özellikle son yıllarda artan sağlıklı yaşam fikrinin hangi biçimlerde oluşturulduğunu betimlemeye yarayacak bir takım içeriklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu veriler aynı zamanda akademik kimliğin sağlıklılık ile kurduğu yeni ilişkinin boyutlarını da ortaya koyar niteliktedir.

Başlık: “Et yerine yumurta yiyin”⁶⁴¹

Spot: Prof. Velicangil, “Bugün en değerli ve en ucuz protein yumurta. 340 liralık yumurtanın besin değeri 1400 liralık ete eşit” dedi.

Haberin İçeriği: Haberde halk sağlığı alanında uzmanlaşmış bir akademisyenin görüşlerine yer verilmektedir. Haberde akademisyenin yumurtanın ucuzlayan fiyatından yararlanıp, et yerine yumurta yemeyi tavsiye ettiği aktarılmaktadır. Akademisyen insan vücudunda kesinlikle bulunması gereken proteinlerden büyük bir bölümünün yumurtada bulunduğunu, bu nedenle yumurtanın vücudun temel yapı taşı olduğunu söylemektedir. Yumurtanın içerdiği vitaminleri (A ve D) açıklayan ve yumurtanın ete karşı maliyetini analiz eden akademisyen, yumurtanın damar sertliği

⁶⁴¹ **Sabah Gazetesi;** 25.04.1985.

olanlarda zararlı olduğunu ve çok tüketildiğinde alerjik etki yapabileceğini belirtmektedir.

Analiz: Haberin ortaya koyduğu, argüman (başlıkta) etin yerine yumurta tüketilmesi gerektiği yönündedir. Yumurtaya yönelinilmesini gerektiren unsur, etin pahalılığına karşın yumurtanın ucuz olmasıdır. Etin yerine tercih edilen gıdanın (yumurta) faydalı olup olmadığı tartışmanın dışında bırakıldığında haberin bütünlüklü yapısının hayat pahalılığına karşı geliştirilmiş ucuz çözümleri yansıttığı söylenebilir. Yumurtaya yüklenen anlam, vücudun temel yapı taşı *metaforu* ile özetlenmektedir. Yumurta bedenin yapı taşı olarak en az et kadar değerli ve yararlıdır ama onunla aynı fiyatta değildir. Dolayısıyla akademisyen görüşüne başvurularak sağlıklı yaşamının ucuz bir şekilde gerçekleştirilebileceği, hayat pahalılığının çözümlerinin de yoksulluk içinde bulunabileceği *ima* edilmiş olmaktadır. Böylece etin pahalılığını sorgulayarak, herkesin et yiyebileceği bir yapının oluşmasını sağlamaktan çok, çözümün kısa vadeli ‘ucuz’ yoluna başvurulmuş olmaktadır. Diğer bir deyişle, sorunu çözecek şey, pahalılığın ortadan kaldırılması yerine yumurtada aranmaktadır. Böylece pahalılık sorununun giderilme yöntemleri ile yumurta *yer değiştirmiş* olmaktadır. Kitleler enflasyonu yumurta ile aşacaklardır; en azından haberin bir akademik görüşe dayanarak, *yer değiştirme* metoduyla kurduğu söylemsel yapı bu yöndedir. Böylece akademik kimlik ile egemen sınıf çıkarları arasında kurulan bir bağlantı da pekiştirilmiş olmaktadır.

Başlık: 70 yaşında bile 30 yaşındaki kaslara sahip olabilirsiniz⁶⁴²

Haberin İçeriği: Haberde anti-aging eğitim uzmanı olduğu belirtilen bir akademisyenin “sağlıklı ve genç yaşamının” sırlarıyla ilgili soruları yanıtladığı bildirilmektedir. Akademisyen sağlıklı hayattan kastettikleri şeyin ne olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Aslında, biz sağlıklı hayat dediğimiz zaman insanların gündelik yaşamlarına sokabilecekleri ve kendilerine hiçbir zaman problem olmayacak ama ileride olması muhtemel hastalıkları önleyecek bir yaşamı kastediyoruz. Biz tam tersi, sağlıklı yaşamın çok da eğlenceli olduğunu düşünüyoruz...”. Akademisyen daha sonra biraz egzersiz ve yürüyüş önerdiklerini söylemektedir. Gazetecinin “gerçekten 10-20 yaş birden gençleşmek mümkün mü?” şeklindeki sorusuna karşılık akademisyen, kasların

⁶⁴² A. g. y.; 27.06.2005.

doğru çalıştırılması durumunda kendini altı ayda bir yenilediğini, 12 kas grubunun ölçülmesi sonucunda bazılarının bunun yüzde 95'ini, bazılarının ise yüzde 15'ini kullandıklarını gördüklerini, eğer 60-70 yaşındaki birinin bu programa (daha önce belirtilen hafif egzersiz yöntemi) girerse eğer bir hastalığı yoksa altı ay içinde 30 yaşındaki kas grubuna sahip olabildiğini açıklamaktadır. Akademisyen daha sonra, “biz bu kişileri altı aylık programa değil, bir aylık ‘altın program’ dediğimiz, kendi yenileme programımıza sokuyoruz. Yeme içme programlarıyla da destekleyince, yenilenme hızlanıyor” demektedir. Akademisyen amaçlarının ise insanı mümkün olduğunca fit bir şekilde, ruhen ve fiziksel olarak sağlıklı tutmak olduğunu, bunun için hedef bir yaş olmadığını, ancak amacın her zaman olduğu yaştan daha geri yaşların imkanını bulmak olduğunu belirtmektedir.

Gösterge ğeleri: Haberde bisiklete binen yaşlı bir çiftin görüntüsü kullanılmıştır.

Analiz: Haberin sağlıklı yaşam ile geç kalabilmek veya öyle görünmek arasında kurulan bir bağlantıya dayandığını söylemek mümkündür. Haberde sağlıklılığın geç kalmak, veya fit olmakla eşitlendiği günümüz algısına uygun bir yaklaşım söz konusudur. Sağlıklılığın bir yaşam biçimi olarak kurgulandığı bu anlayışta, sağlıklı kalmak ayrıca, eğlenceli bir biçim almaktadır. Diğer bir ifade ile haberde söz edildiği şekliyle sağlıklı olmanın veya sağlıklı kalmanın tüm olumsuz imaları eğlence metaforu ile *yer değiştirmektedir*. Sağlıklı olmanın çağrıştırdığı hastane, klinik, doktor veya acı veren operasyonlar ya da tedavilerin yerine eğlence, hafif egzersiz gibi gündelik yaşama taşınan uygulamaların veya biçimlerin geçirildiği görülmektedir. Bu durum, sağlıklı olmanın yaşamın herhangi bir diliminde bedende meydana gelen sorunların tedavi edilmesinden çok, onun bir yaşam biçimi şekline getirilmesini ifade etmektedir, Böylece bedenın sürekli olarak denetlenmesini bir otoriteden (hastane, klinik veya doktor) alarak, insanın kendi kontrolüne (otokontrol) aktardığı yeni türde bir sağlıklılık biçimiyle karşılaşılmaktadır. Sağlıklı olmak, bundan sonra, belirli bir zamanda değil, her zaman yapılması gereken uygulamaları içermektedir. Üstelik bunlar, bireyin kedisini terbiye etmesi ile ilgilidir. Bedenin bu şekilde terbiye edilmesini sağlayan dinamikler, sağlıklı olmanın geç görünmek veya geç kalmakla *yer değiştirdiği* bir anlamsal yapıyla açığa çıkmaktadır.

Bilindiği gibi modern dünya, gençlik, fitlik veya dinamizme yönelik bir vurguyu barındırmaktadır. Sağlıklı olmanın da bu tür anlamlarla yer değiştirmesi, onun gündelik yaşama aktarılmasını sağlayabilmektedir. Çünkü modern kapitalist yaşam fitliğe, gençliğe veya dinamizme gönderme yapıyor olsa da bir yanıyla da insanların yaşamlarına sokulan, sağlıksız biçimlere de öncülük eder. Buna yönelik çözümlerin de endüstriyel ve ticari yönleri bulunmaktadır. Bu yüzden, sağlıklı olmak yada genç görünmek, başka her şeyden daha önemlidir. Sorunun kaynağı da sağlıklı olmayı talep etmek değildir. Sorun, onun gençlik veya güzellik çağrışımlarıyla yaşamımızın en önemli meselesi haline gelerek, tüm yaşamımızı kapsıyor olduğundan ve bunun da kapitalist bir endüstriyalizme dayanıyor olduğundan kaynaklanır.

Öte yandan, sağlıklılık söyleminin doktor ve hasta ilişkisinde ortaya çıkan iktidar biçimlerini de içerdiğini söylemek mümkündür. Bu iktidar biçiminin, haberde, *düz değişmeci* anlam kurgusu sayesinde, sağlıklılığın gençlikle, gençliğin fitlikle kurgulanarak; yaşlılığa, sağlıksızlığa, genç olmamaya karşıt olacak şekilde üretildiğini söyleyebiliriz. Yaşlı olmak, üstesinden gelinmesi gereken bir sürece karşılık gelmektedir.

Akademisyenin amaçlarını açıkladığı bölümde, olunan yaştan daha genç görünmeye veya fitliğe vurgu yapılması, sağlıklı yaşamak ile genç kalmak arasındaki mesafenin bulanıklaştığını ve bu anlamda sağlıklılık ile gençliğin birbirinin yerine geçer şekilde kullanıldığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Haber söyleminin devamında ise kasların ölçümlenmesinde kullanılan metotlar ve buna göre geliştirilmiş bir aylık 'altın program' genç kaslara sahip olmak için yeterli olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla burada bilimsel bir beden çözümlemesi ve buna yönelik tedavi biçimleri oluşturulmuştur. Ancak haber söyleminde, sağlıklılığın gündelik yaşama sokulması ile bir aylık altın program arasındaki çelişkinin varlığı da ortada durmaktadır. Dolayısıyla akademisyenin söyleminde sağlıklılıkla ilgili, bunu bir yaşam biçimi olarak örgütleyen anlayış ile tedavi odaklı yaklaşım arasındaki farkın kurgusal olduğu anlaşılmaktadır. Genç görünme ilmi; illaki araya girmeyi; bedenini kendi başına kontrolü ele almamasını istemektedir.

Söz konusu anlamsal düzeyi *karşıtlıklar* üzerinden de çözümlemek mümkündür, buna göre sağlıklılık üzerinden bir takım karşıtlıklar kurgulanmıştır.

Olumlu olanlar, sağlıklı kalmak, fit olmak, genç görünmek, ruhen ve fiziksel olarak iyi olmaktır, karşıtlar ise yaşlılık, sağlıksızlık, bedenin kötü görünümü olabilir. İlk sıradakiler olumlu olana, doğala ve normalliğe karşılık gelir, bunların dışındaki her şey sıra dışıdır. Diğer bir deyişle, sağlıksızlık, yaşlılık, hastalık veya bedenin kötü görünümü anormaldir. Böylece sağlıklı olmak, bedenin fitliği ve gençliği anlamına gönderme yaparak, doğallık statüsüne ulaştırılmış; kısacası *mitleşmiştir*. Oysaki bir *mit* haline gelmeseydi, doğuştan veya sonradan sağlıksız ya da yaşlı olanların da doğal veya eşit değere sahip olduğunun kabul edilmesi gerekirdi. Ancak değer olan şey, genç ve fitlikle özetlenmiş veya çerçevelenmiş bir sağlıklılık normalitesidir.

Öte yandan, haberde gençliğin görünümle ilintili olduğuna dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ancak 30 yaşındaki kaslara sahip olmak, gençliğin bir görünüm meselesi olduğunu da *ima* etmektedir. Kaslar yenilenebilmektedir, dolayısıyla genç kalılabilmektedir ama bilindiği gibi beden sadece kaslardan oluşmamaktadır. Kaslar bizi öyle gösterebilir ama halen yaşlı olabiliriz. Dolayısıyla sağlık mitinin bir diğer boyutu da sağlıkla ilgili sorunu görünümle ilintili bir seviyeye indirgemesidir. Neticede akademisyen görüşü, bu tür anlamların yeniden üretilmesini veya sağlıkla ilgili yeni biçimlerin, egemen kabullere dahil edilmesini sağlayan bir işleve sahiptir. Bunun akademik kimliklerde bir yaşam biçimine dönüştürülmüş olması da toplumun akıl hocası olarak akademisyenin sorumluluğudur.

Genel Kategorik Değerlendirme: Sağlıkla ilgili haberlerin genel bir değerlendirmesi neyin sağlıkla ilintilendirildiği, sağlıklılığın ne anlama geldiği veya akademisyenlerin toplumsal kabullerde sağlıklılığını nasıl inşa ettikleri konusunda daha kapsamlı bir argümana ulaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Akademisyen görüşlerine başvuru sağlıkla ilgili haberlerde sağlıklılığın; bedenin gençliği, güzelliği, fitliği veya zayıflığı ya da uzun yaşamak ile ilintilendirdiği sıklıkla görülen bir unsurdur. Bunlar arasında, fazla kilolardan kurtulma yolları ya da bunların açtığı sorunlar, diyet önerileri, sağlıklı kalmak için yapılması gereken küçük egzersizler yada estetik görünümle ilgili haberler yer alabilmektedir. Bu tür haberleri, sağlıklı bedenin estetikleştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür.

Örneğin “Şişmanlara müjde”⁶⁴³ başlıklı haberde şişmanlığa neden olan geninin bulunduğu, “Diyet çilesine son”⁶⁴⁴ başlıklı başka bir haberde ise diyet yapanların artık yeniden kilo almalarını engelleyen bir ilacın keşfedildiğinin, “Genç kalmanın basit ama etkili bir formülü var”⁶⁴⁵ başlıklı haberde de genç kalmanın bazı yöntemlerinin anlatılması beden estetikasyonu ile ilgilidir. Ayrıca kellik sorununa değinen “Kelliğe paydos”⁶⁴⁶ ya da göğsüne taktığı silikonu patlayan bir mankenden hareketle uzmanlarla yapılan görüşmelerde elde edilen bilgileri aktaran “Silikon göğüs büyüteç altında”⁶⁴⁷ başlıklı haberler de sağlık ve estetik kaygıların birbiriyle ilintilendirildiği haber türleridir. Bu tür haberlerde, akademisyenler sağlığın, gençlik, güzellik veya fitlik üzerinden kurulan anlamını yeniden üretmektedir. Hatta çoğu örnekte, akademisyenin kendi hayatından verdiği örneklere ve bu yöndeki fotografik gösterenlere rastlanması, söz konusu yaşam biçiminin, akademik kimlikte de önemli bir yansımasının bulunduğunu göstermektedir.

Sağlıkla ilgili haberlerin bir kısmı sağlıkla ilgili sorunlara dikkat çeken, toplumu uyaran, bazı sağlık sorunları hakkında tavsiyelerde bulunan ya da bir takım gelişmeler hakkında bilgi veren haberlerdir. Bu tür haberlerin, habercilik ve bunun toplumsal işlevi bakımından olumlu yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu haberler sayesinde, toplumsal algıda sağlık problemlerinin hangilerinin akademisyenler tarafından önemli görüldüğü ve bunların nasıl düzenlenebileceği hakkında fikirlerinin neler olduğu anlaşılmaktadır. Bu haberler, akademisyenlerin uzmanlık alanlarına ilişkin uyarılarını, tavsiyelerini makul bir düzeyde yansıtmaktadır. Ancak bunun ötesinde, akademik kimliğin sağlık alanındaki mesleki işlevinin neler olduğu konusundaki egemen kabullerin oluşmasında kurucu bir işleve sahiptirler. Örneğin “Kış güneşini kaçırmayın”⁶⁴⁸ başlıklı bir haber, hastalıklardan korunmak için kış güneşinden faydalanılmasını önermektedir. Teknoloji yetersizliği nedeni ile yaşanan ölümleri duyuran “Her yıl 40 bin kişiyi öldürüyoruz”⁶⁴⁹ haberi ve “Türkiye’de 40 milyon kişinin

⁶⁴³ A. g. y.; 01.01.1995.

⁶⁴⁴ A. g. y.; 03.12.2005.

⁶⁴⁵ A. g. y.; 04.06.2005.

⁶⁴⁶ A. g. y.; 21.01.1995.

⁶⁴⁷ A. g. y.; 22.06.1995.

⁶⁴⁸ A. g. y.; 09.04.2005.

⁶⁴⁹ A. g. y.; 11.06.1985.

ağız hasta”⁶⁵⁰ haberi ise sağlık alanındaki yetersizliklere dikkat çeken haberlerdir. “Yeni kanser ilacı hastaları umutlandırmasın”⁶⁵¹ ya da “Tüp bebekte başarı düşük”⁶⁵² gibi haberler de temkinliliği savunmaktadır.

Öte yandan sağlıkla ilgili akademik görüşlere yer verilen haberlerin bu tür uyarıları ileri götüren bir düzeyi de bulunmaktadır. Bu da akademik kimliksel kabullerin sağlıkla ilgili alanlarda toplumdaki korku mitinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu tür haberlerde, çeşitli sağlık tehditleri, toplumu kuşatan korku ve endişe çemberinin içine dahil edilir. Bu sayede, akademik kimliğin korku karşısında duyulan güvenli bir sığınak olarak kurgulanması kolaylaşmaktadır. Örneğin, “Sebepsiz kişilik değişimi beyin tümörünün habercisi olabilir”⁶⁵³ başlıklı haber, beyin tümörünün teşhis edilmesini sağlayan ve normal koşullarda başka gerekçelerle de ortaya çıkabilecek bir niteliği ön plana çıkararak, endişe üreten bir haber olarak karşımıza çıkmaktadır. Çürük dişlerin diş çürüğünün daha ciddi hastalıklara neden olabileceğini aktaran “Ağzımızdaki tehlike çürük dişler”⁶⁵⁴ başlıklı haber, kış aylarında rastlanan yüz felci ile ilgili “kış aylarının sinsi hastalığı”⁶⁵⁵ başlığıyla verilen bir diğer haber ya da “Dikkat Aralık ayı kalpten öldürüyor”, “Yazın açıkta satılan besinler enfeksiyonların en büyük nedeni”⁶⁵⁶, “Çin gribi Türkiye’de atakta”⁶⁵⁷ gibi haberler, söz konusu korku ve endişe kültürüne dayanan haberlerdir.

Sağlık haberlerinin bir diğer boyutu ise sağlık alanında yaşanan gelişmelerin ilginçlik ve sıra dışılıkları bağlamında değerlendiriliyor oluşudur. Sağlık haberlerinin ilginç oldukları sürece haberleştirilme olanaklarının arttığı görülmektedir. Bu tür haberlerde, sıklıkla akademik uzmanların geliştirdiği ilginç yöntemlere değinilmektedir. Diğer bir ifade ile bu tür haberlerin akademik mesleki pratikleri magazinsellik bağlamında değerlendirdiğini ve dolayısıyla akademik kimliğin ilginçlik ve sıra dışılık bağlamını yeniden ürettiğini söylemek mümkündür. Bu tür haberler, akademisyenler hakkındaki, onların değişik ve sıradışı yöntemler ve bilgiler üreten, sıra dışı kimlikler

⁶⁵⁰ A. g. y.; 12.12.1985.

⁶⁵¹ A. g. y.; 13.06.1985.

⁶⁵² A. g. y.; 16.06.1995.

⁶⁵³ A. g. y.; 31.01.2005.

⁶⁵⁴ A. g. y.; 01.12.1985.

⁶⁵⁵ A. g. y.; 05.01.1995.

⁶⁵⁶ A. g. y.; 07.06.2005.

⁶⁵⁷ A. g. y.; 10.01.2005.

olduğu kanısını güçlendirmektedir. Örneğin “Dokunarak tedavi”⁶⁵⁸ başlıklı haberde, bir akademisyenin geliştirdiği dokunarak tedavi yöntemine değinilmekte, “Sırt ağrılarının en etkili tedavisi baş aşağı asılmak”⁶⁵⁹ şeklindeki haberde ise asılı bir hastanın fotoğrafı kullanılarak yeni bir tedavi yöntemine değinilmektedir. Ayrıca akademisyenler tarafından yapıldığı belirtilen bir araştırmanın sonucunda ulaşılan verilerin “Kulakları kılı olanlar hastalığa daha çok yakalanıyor”⁶⁶⁰ şeklinde sunulması da bu tür ilginçlik ve sıra dışılık kategorisindeki haberlere örnektir.

Bunların dışında, sağlık temalı haberler arasında, cinsel sorunlara değinenler de önemli bir yer tutabilmektedir. Bu tür haberlerde cinsel sorunlar, akademik etkinliğin önemli bir meselesi olarak sunulmaktadır. “Her on kişiden biri seks hastası”⁶⁶¹ başlığıyla verilen haber, bu türdeki haberlere örnektir. Öte yandan bu tür sorunlara eğilen ve alanının uzmanlarının yönetiminde yayınlanan okur mektuplarına dayalı haberlerde bu tür haberlerin arasında yer alabilir. “Telefonla aşk yapmaktan bir türlü vazgeçemiyorum”⁶⁶² başlıklı haber okur mektubuna dayalı haberlere örnek olarak gösterilebilir. Bu tarz haberlerde, akademik görüşlerin cinselliğe ilişkin kabullerin üretilmesinde ve bunların toplumsal algıda cinsellikle ilgili gerçekler olarak anlaşılmasında önemli bir etkinliğinin bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, bu tür haberlerin tabulaşan cinsel konuları veya sorunları ilgi çekici şekilde sunduğu, bunu yaparken de ağırlıklı olarak kadınların cinsellik deneyimlerine ve sorunlarına eğildiği gözlemlenebilmektedir. Bu bakış açısıyla, bu tür haber ve yorumlarda, kadının ve cinselliğin arzu nesnesi (fetiş) olarak kabul eden toplumsal uzlaşıya eklemelendiğini de gözlemek mümkündür. Dolayısıyla bu tür haberlerde erkek okurun beklentilerine uygun söylemlerin tutturulmuş olduğu ve burada kullanılan eril bir söylemin akademik görüşe de aktarılmış olduğundan söz edilebilir.

Yukarıda ele aldığımız temalar tablollaştırıldığında ise bunların hangi dönemlerde yoğunlaştığı veya hangi temaların daha fazla haber değerine sahip olduğu gözlemlenebilecektir. Böylece, sağlık alanında basının neleri ön plana çıkartarak,

⁶⁵⁸ A. g. y.; 03.01.1995.

⁶⁵⁹ A. g. y.; 24.04.1985.

⁶⁶⁰ A. g. y.; 25.04.1985.

⁶⁶¹ A. g. y.; 29.04.1985.

⁶⁶² A. g. y.; 22.04.1985.

akademik uzmanların ne tür meselelerle uğraşan kişiler olarak kurguladığı tespit edilebilecektir.

	Sağlıklı beden estetiizyonu	Korku ve endişe	Uyarı, tavsiye ya da bilgilendirme	İlginçlik ve sıra dışılık	Cinsellik	Toplam
1985		3 haber	7 haber	6 haber	2 haber	18 haber
1995	4 haber	4 haber	4 haber	2 haber		14 haber
2005	8 haber	5 haber	5 haber	2 haber		20 haber
2008/sonrası			1 haber			1 haber
Toplam	12 haber	12 haber	17 haber	10 haber	2 haber	53 haber

Haberlerin çoğunlukla uyarı ve tavsiyelerden oluştuğu görülmektedir. Bu haberlerin çoğunluğu 1985 yılına aittir. Dolayısıyla akademisyenlerin olumlu şekilde kurgulandığı ve sağlık alanında bu tür görüşlerinin ön plana çıkarıldığı haberler önemli bir kategoriyi temsil etmektedir. Ancak diğer haberlerin bütünlüğü düşünüldüğünde, bunlar yine de azınlıkta kalmaktadır. Sağlığın güzellik, gençlikle veya görünümle kurulduğu, sağlıklı yaşam ritüellerini de içererek sağlıklı bir tür estetik kaygıyla eşitleyen haberlerin 1995 ve 2005 yılında yükseldiği görülmektedir. Bu durum, sağlıklı yaşam ideolojisinin ve bedene yönelik estetik kaygıların yeni birer olgu olduğunu göstermektedir. Korku ve endişe üreten haberler ise her dönemde rastlanılan haberlerdir. İlginçlik kategorisine sokulan haberler ise ağırlıklı olarak 1985 yılına aittir. Bunda da 1980 sonrası değişimlerle bağlantılı magazinsellik olgusunun yükselmesinin payı vardır. Ancak yine de aynı dönemde tavsiye ve uyarı niteliğindeki haberlerin de varlığını sürdürmesi dönemin eski duyarlılıkları yitirmeyen yönünü ortaya koymaktadır. Akademik bilgiye başvuran cinsellik konusundaki haberlerin de bu dönemde görünür olmaya başlaması, değişen kültürel ortam bağlamında cinselliğe yönelik ilginin de yükselişe geçtiğini göstermektedir. Tüm bunlar, akademik kimliğin mesleki pratiklerinin algılanışını biçimlendirmede kurucu bir işleve sahiptir. Akademik kimlikler sağlık konusunda duyarlılığa sahip, özellikle son dönemin yaşamın her alanını sağlık ideolojisi ile donatan ve bunu çeşitli beden estetizasyonları ile gerçekleştiren anlam dünyalarının üreticileri oldukları gibi bunların uygulayıcıları da olabilmektedirler. Akademisyenler aynı zamanda korku ve endişe üreten söylemlerin de ortasında bulunmakta bazen de cinselliğin tanımlanış biçimlerinde kurulan eril dile dahil olmaktadır. Akademisyenler, sağlıklı bu biçimler doğrultusunda tanımlarken, kendi kimliksel kabullerinin algılanış biçimlerini de üretmiş olmaktadır.

Son olarak, haberlerin son dönemde belirgin olmaması ise internet üzerinde yapılan taramanın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sağlık haberleri internet

sitelerinde sağlık linkiyle verilen içeriklerde yer almaktadır. Ancak taramada kullanılan ‘anahtar kelimeler’le bu tür haberlere ulaşılması mümkün olamamıştır.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Akademisyenlerin sağlıklı yaşamın nitelikleri hakkında fikirleri ile şekillenen haberler, akademisyenin hakiki bilgi konusunda otoritelerine saygıdan kaynaklanmaktadır. Bu tür haberlerde, akademik otoritenin sağlıklı yaşam hakkındaki hakiki bilgiyi ürettiğini söylemek mümkündür. Öte yandan “akademisyenlerin dünya görüşü yaşadığı toplumun genel yargıları ile örtüşmektedir” şeklinde özetlenen savın da sağlıklı yaşam biçimlerine yönelik artan toplumsal taleplerin, akademik uzmanlıklar tarafından da üretildiğinin gözlemlenmesiyle doğrulanabildiğinden söz edilebilir. Yakın dönemdeki sağlığı fetişleştiren süreçler de göz önünde bulundurulduğunda, akademisyenin buna yönelik yeni yaşam stilleri ile uyum içinde olduğu tespit edilebilmektedir. Ayrıca sağlıklı yaşam konusundaki fikirlerin ortaya konulmasında bilimsel tekniklerden faydalandığı gzlemlenebildiğinden, bilimin pozitivist meşruluk yöntemlerinin ve teknik olarak anlaşılan niteliğinin akademik mesleki kimliklerin söylemleri bağlamında bu haberlerde de üretildiği görülmektedir.

i. Piyasa ve Girişimcilik Temalı Haberler

Akademisyenlerin yeni dönem yaklaşımlarının başında, niversite-sanayi işbirliği adıyla piyasa ile kurulan ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik fikirler gelmektedir. Söz konusu fikirler üniversitelerin işlevi hakkındaki tavırları da biçimlendirmektedir. Bunun başında da niversitenin piyasa için bilgi üreten veya piyasaya kalifiye eleman yetiştiren bir kimliğe kavuşması gelmektedir. Ayrıca akademisyenlerin başka bağlamlarda da piyasa merkezli bir ekonomi anlayışına dayanan fikirleri benimsedikleri ya da bu yönde açıklamalarda buldukları da gözlemlenebilmektedir. rneklemimizde de özellikle yakın döneme ait haberlerde, bu tür yaklaşımların yer aldığı gözlemlenmektedir.

Başlık: Ayrıcalıklı bilgi hizmeti⁶⁶³

Spot: Uluslararası Bilimler Merkezi’nin düzenleyeceği kurs ve seminerlerde, profesyonel yöneticilere seçtikleri alanlarda yoğun bir eğitim verilecek.

⁶⁶³ A. g. y.; 08.01.1995.

Haberin İçeriği: Haberde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğu belirtilen Uluslararası Bilimler Merkezi'nin yöneticilere yönelik sertifika programının başladığı duyurulmaktadır. Haberde, merkezin özel kurslar koordinatörü olan ve London School of Economist'te görev aldığı belirtilen bir profesörün, “seçtiği alanda başarılı olma iddiasına açık tüm profesyoneller için gerçekleştirildiğini” belirttiği uygulamaların Türkiye’de bir ilk olduğu ifade edilmektedir. Kursların dört ayrı programdan oluştuğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki, Genel İşletmecilik alanındadır. Haberde eğitimin uzman akademisyenler tarafından verileceği belirtilmekte ve “bu program, dünyadaki değişimin hızına ayak uydurabilmek iddiasındaki cesur girişimci, üst düzey yönetici ve yönetici adaylarına ‘bilgi ulaştırmayı’ ve bilgiyi üretken hale getirmenin yollarını göstermeyi hedefliyor” denilmektedir. Haberde ayrıca merkezin “yönetici ve yönetici adaylarına müşteri ihtiyaçlarına gerçek anlamda cevap vermek, globalleşmeyi yakalamak, insan kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek ve her aşamada kaliteyi ön planda tutmak gibi bir işletmecinin temel görevleri olması gereken konularda uluslararası standartlarda eğitmeyi temel ilkeleri arasında saydığı” da ifade edilmektedir. Haberde belirtilen ikinci program ise “iş görüşmesinde başarıya giden yol” olarak belirtilmiştir. Bu seminerlerde iş başvurularında karşılaşılan görüşme teknikleri, hatalı ve doğru aday davranışları gibi konuların örneklerle uygulamalı olarak anlatıldığı ifade edilmektedir. Ana ilkesinin “Daha geniş bir vizyon sahip olmak” şeklinde belirtildiği üçüncü seminer tipinde ise önemli yabancı ekonomi gazete ve dergilerinin gündemlerinin takip edilerek sohbet tarzında ekonomideki değişimlerin tartışılacağı vurgulanmaktadır. Seminerlerin son biçiminin ise iş dünyasına uygun yabancı dil eğitimi üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Haberde son olarak, ‘seçkin bilimadamları’ olduğu belirtilen ve seminerlerde görev alan Türk akademisyenlerinin isimlerine yer verilmektedir.

Analiz: Haberin başlığında belirtilen ‘ayrıcalıklı bilgi’ nitelemesi, bilginin ayrıcalık kazanan niteliklerini onun akademisyenler tarafından yöneticiler için yetiştirilmiş olmasına bağlamaktadır. Diğer bir ifade ile bilgi hakkındaki ayrıcalık *metaforu*, her bilginin bu nitelikte olmadığını, akademi tarafından yöneticiler için geliştirilen ve üretilen bazı bilgilerin böyle olabileceğini *ima* etmektedir. Haberde düzenlenen kursun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunun özellikle vurgulanması

ise seminerlerin resmi *meşruiyetinin* gösterilmesi için kullanılmıştır. Seminerlerin Türkiye’de bir ilk olduğunun belirtilmesi ise o dönemde, bu tip girişimci eğitime yönelik özel akademik eğitimlerin yeni bir olgu olduğunu göstermektedir.

Kursun veya seminerlerin kimlere yönelik olduğunu belirtildiği kısımda, ‘seçtiği alanda başarılı olmak isteyen tüm profesyoneller için’ ifadesine yer verilmektedir. Bu ifadeden seminerlerden yararlanmanın ‘başarı’ ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Buradaki ‘profesyonel’ *metaforu* ise özel teşebbüslerdeki yönetici ve yönetici adaylarını tanımlamak üzere kullanılmıştır. Dolayısıyla buradaki akademik bilgi, başarıyı hedeflemiş yöneticiler içindir. Verilen eğitimler ‘dünyadaki değişime ayak uydurabilmek iddiasındaki, ‘cesur girişimci’, ‘üst düzey yönetici’ ve ‘yönetici adaylarına’ yöneliktir. Buradaki olgu, akademik bilgi aktarımının ve üretiminin yönetici ve girişimci bağlamında ele alınmasıdır. Onlara bilgi aktarılacak ve bu bilgiyi nasıl üretken olarak kullanabilecekleri öğretilecektir. Bilginin piyasada kullanılmak üzere üretildiğinin bu açık ifadesi bilimsel bilginin *metalaşması* ve bir şey benzeri niteliğe kavuşması ile ilgilidir. Metalaşan bilgide içerik değil, kullanışlılık ön plandadır. Bu nedenle, içerikten çok bu kullanışlılığa sahip olmak önemlidir. Önemli olan şey, bilginin kendisidir.

Haberde de, ‘bilgi’nin içeriğinden çok, salt bilgiye sahip olmaya yüklenen bir anlam bulunmaktadır. Önemli olan içerik değil, her ne olursa olsun bilgiye sahip olmaktır. Bilgiye sahip olmanın bir takım faydaları olacaktır. Bunlar, “müşterinin ihtiyaçlarına cevap vermek, globalleşmeyi yakalamak, insan kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek ve kaliteye ulaşmak” olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla haberde önce ‘bilgi’nin içeriksizleştirilmesi ve sadece ona sahip olunması gerektiğine yönelik vurgular bulunmaktadır, bunun ardından ise ‘bilgi’ye bir takım anlamlar yüklenmektedir. Bunlar piyasanın gerek duyduğu bilgilerdir. Çünkü bilgiler, müşterileri anlamayı, kaliteye ulaşmayı, insan kaynaklarını değerlendirmeyi sağlayacaktır. Dolayısıyla içeriksizlendirilmiş bir bilginin önce ne için işe yarayacağını belirtildiğini ve daha sonra da bu araçsal işlev ile bilginin kendisine yüklenen içeriğin-anlamın özdeşleştirilmiş olduğunu gözlemek mümkündür. Bu nedenle buradaki sorun, sadece bilginin piyasa yöneticilerine aktarılması veya onlar için özel olarak üretilmiş olması

değil, bilginin kendisinin ve hakiki olanının, piyasa bilgisi olduğuna yönelik bir anlam kaymasıdır Diğer bir ifade ile sorun bilgi hakkındaki anlamın *yer değiştirmesidir*.

Haberde belirtilen ikinci seminer programı ise iş başvurularında gerçekleştirilen davranış biçimlerine ilişkindir. Burada da akademik bilginin piyasa için üretilmiş olduğu görülmektedir. Öte yandan iş başvurularında nasıl davranılacağına yönelik bir eğitim, iş başvurusu gibi özel bir durumun bile rasyonalize edilebileceği fikrini içermektedir. Bu durum, bilimin ve akademisyenin, piyasanın ihtiyacı olan çalışanların nasıl seçilmesi gerektiği konusundaki bilgiyi inşa ettiğine işaret etmektedir. Ayrıca işverenler karşısında çalışanların davranış biçimlerini düzenleyen bir bilim, iş alma otoritesiyle kendini özdeşleştirme sorunuyla yüz yüzedir.

Seminerlerin üçüncü biçimi, 'daha geniş bir vizyona sahip olmak' ilkesi altında sunulan ekonomik gelişmelerin ünlü medya kuruluşları aracılığıyla incelenmesini içermektedir. Burada, ekonomik gelişmelerin takip edilmesinin. 'geniş vizyona sahip olmak'la eşdeğer kılındığı görülmektedir. 'Geniş vizyona sahip olma'nın, doğal veya toplumsal evren hakkında üretilmiş bilimsel bilgiyle ilgisi yoktur. 'Vizyon' ifadesinin *düz-değişmeci* bir şekilde yansıttığı kavram, piyasacı bir gelişime dinamizmidir. 'Daha geniş vizyon'un *yan anlamı* piyasada kar elde edilmesini sağlayacak gerekli bilgilere sahip olmaktır. Seminerin son biçimi olan dil eğitimini de bu bağlam içerisinde ele almak mümkündür. Dil öğrenmek burada, piyasa için kazanılacak bir artı değerden başka bir şey değildir. Neticede haberin piyasa için bilgi üreten bir akademik çabaya karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu tür bir anlayışın güçlenmesinde, piyasanın insanların geçim sorunları bağlamında, onlara gerçekliğini en fazla hissettiren yaşam alanı olarak kurgulanmasının da etkisi bulunmaktadır. Buna göre, piyasa önemlidir, iş bulmak gereklidir, çünkü yaşamı devam ettirmek bunlara bağlıdır. Bu nedenle, piyasada nasıl güçlü kalınacağına bilgisi hakiki ve gerekli bilginin ta kendisi olarak algılanır. Bu kurguya göre, yöneticilerin de geçim ve kar politikaları ile işlerlik kazanan şirket mekanizmalarını en iyi şekilde yönetmek için bu hakiki bilgilere ihtiyacı vardır. Bu hakiki bilginin kaynağı ise akademi ve akademisyendir. Haber de bu doğrultuda şekillenen bir akademik bilgi üretiminin ve akademik anlayışın gerekliliği üzerine kurulmuş bir söylemsel yapıya dayanmaktadır.

Başlık: Alın teri yerini akıl terine bıraktı

Spot: İzmir Ekonomi Üniversitesi (İEÜ) İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü ve EKOGİRİŞİM tarafından Uluslararası Girişimcilik Kongresi düzenlendi.

Haberin İçeriği: Akademisyenler, kamu ve özel sektör temsilcileri ile öğrencilerin bir araya geldiği bildirilen haberde, Türkiye'nin yanı sıra Romanya ve İran'dan girişimcilik örneklerinin ele alındığı belirtilmektedir. Haberde ayrıca bir öğretim üyesi profesörün devletlerin girişimci sayısını arttırmak için çaba gösterdiğini, Türkiye'nin girişimci nüfusunda artış olmasına rağmen niteliğinin de artması gerektiğini ve günümüz ekonomilerinde alın terinin değil, akıl terinin tercih edilir hale geldiğini vurguladığı aktarılmaktadır.

Analiz: Haberde bir üniversitede düzenlenen kongreden bahsedilmektedir. Bu kongreye katılanlar girişimciler, akademisyenler ve öğrencilerdir. Dolayısıyla kongrenin akademik bilginin girişimci çabalar için üretildiğini savunan bir yapıya sahip olduğundan söz edilebilir. Haberde başlığa çekilen ifadede, çalışma ve iş yaşamında değerli olan unsurun emekten, bilgi üretimine geçtiğine dair bir *yan anlam* bulunmaktadır. Bu aynı zamanda, bilgi ile emek arasında keskin bir ayrımı savunan sınıfsal bir gösterendir. 'Akıl teri' *metaforu* da bu bağlam içerisinde, emek sürecinden dışlanmış, yeni yöneticinin ve girişimcinin zihinsel üretimini yansıtmaktadır.

Öte yandan akademisyen tarafından, girişimciliğin artmasının devletlerin politikaları arasında olduğu bilgisinin aktarıldığı görülmektedir. Bu şekilde bir *kanıtın* gösterilmesi, girişimciliğin Türk devleti tarafından da desteklenmesinin arzulandığına işaret etmektedir. Ancak anlaşıldığı üzere, girişimcilik özel bireylerin çabası ile oluşacaktır. Nitekim girişimci nüfus, olarak tanımlanan şey, ekonomik alanda faaliyet gösteren özel kuruluşlara ve bireylere tekabül etmektedir. Özel teşebbüs, devletten özgür ve ayrı olmakla kendini tanımlar ve devletin vergi toplayan varlığı, onun aleyhine olan durumları açığa çıkarır. Özel girişimcilik için devletin katkısı, bir müdahale değil, özel kalkınma ve gelişmeye müsaade etmesi yönündedir Ancak haberdeki söylemde neo-liberal bir ekonomik algılayışın çelişik izlerini görmek mümkündür. Buna göre, devlet kamusal alandan çekilir ama özel girişimciliğin çıkarları için de piyasaya bir takım müdahalelerde bulunur.

Ayrıca girişimci nüfus için kullanılan ‘niteliğin de artması’ ifadesi, girişimciliğin ‘akıl teri’ *metaforunda* açığa çıkan özelliklere kavuşmasına yönelik bir gerekliliğe işaret etmektedir. Bu daha açık bir ifade ile girişimcilerin bilgi niteliğinin artırılması talebidir. Bilgi düzeyinin girişimcilik için geliştirilmesi, akademik çabanın yeni bilimselleşme alanlarını temsil eder. Böylece bilim ve akademi, ekonomik gelişme için gerekli görülen girişimciliğin somut gerçekliğine yaslanarak, gerçek dünya içersinde bir gereklilik rolü oynayabilecektir. Bu durum, akademisyen için de gerçek dünya ile kurulan ilişkiyi tanımlayan bir hale gelmektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademisyenlerin girişimci ekonomik anlayış ve piyasacı ekonomik kriterle şekillenmiş algılayışlarını yansıtan haberler, onların hem piyasa ekonomisine ilişkin bilgi üreten konumlarına hem de akademi, akademik bilgi üretimi ve girişimcilik arasındaki işbirliğine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla bu tür haberlerde akademisyenlerin piyasacı ekonomi anlayışının nasıl olması gerektiğine yönelik kurucu bir işleve sahip olduklarını söylemek mümkündür. Haberlerin de çoğunlukla akademisyenlerin bu rollerini ön plana çıkardıklarından söz edilebilir. Örneğin “Özelleştirme hızlanacak”⁶⁶⁴ başlıklı bir haber, başbakanlık danışmanlığını yürüten bir akademisyenin özelleştirme politikalarının nasıl yürütülmesi gerektiğine yönelik açıklamalarına değinmektedir. “Kalite ödülü Borusan Lojistiğe”⁶⁶⁵ başlığıyla verilen haber ise yönetim kurulunda bir akademisyenin bulunduğu kalite organizasyonunun verdiği bir ödüle değinilmektedir. Haberde akademisyen, piyasanın koşullarından biri olan ‘kalite’nin önemine vurgu yapmaktadır. “Toplum içinde fark yaratanlar Boğaziçi’nde buluştu”⁶⁶⁶ haberinde ise akademisyenler ve büyük şirketlerin CEO’larının katıldığı bir toplantıda sosyal sorumluluk projelerine verilen öneme değinilmektedir. Bu tür girişimler şirket ve işletmelerin sosyal proje girişimciliği üzerinden şekillenen yeni kamusallık biçimlerine işaret etmektedir. Bu kategorideki haberlerin, son olarak, yakın döneme ait haberler olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum piyasa, akademi ve üniversite arasında kurulan ilişkinin ve akademik üretimin gerekliliğini piyasaya entegre olma düzeyiyle ölçen değerlendirme kriterlerinin son yıllarda canlılık kazanmış olduğunu göstermektedir.

⁶⁶⁴ A. g. y.; 10.06.1995.

⁶⁶⁵ www.milliyet.com.tr; 19.11.2009.

⁶⁶⁶ A. g. y.; 11.04.2010.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Burada, ele aldığımız haberlerin, akademik bilgi üretme süreçlerinin ve akademik kimliklerin piyasacı ekonomi anlayışı ile şekillendiğinden ve her iki alanın (piyasa ve akademi) yakınlaştığı ilişkilere gönderme yaptığından söz etmek mümkündür. Ayrıca bu tarzda bir bilginin üretilmesinde, akademisyenlerin toplumsal hakikat hakkında meşru ve hakiki bilgi üretme yetkinliklerinden faydalandığı da gözlemlenebilmektedir. Ayrıca bu bilgilerin, akademisyen ile egemen toplumsal kabullerin öncelikleri arasında kurulmuş bir paralelliğe dayanarak üretilmiş olduğu da kabul edilebilir bir niteliktir. Bu egemen kabul, bilimin, akademinin ve akademisyenin, günümüz toplumsal realitesinin en önemli aktörü olarak piyasayı ve onun için üretilmiş bilgiyi gerekli ve hakiki bilgi olarak görmesini destekleyen bir özelliğe sahiptir.

j. Sansasyonel Haberler

Basında yer alan sansasyonel haberlerde zaman zaman akademisyenlere de rastlamak mümkündür. Akademisyenlerin kendi aralarındaki çatışmaların, işledikleri iddia edilen suçların, özel yaşamlarındaki bazı olayların ya da onlara karşı işlenen suçların yansıtıldığı haberler bu kategori altında değerlendirilebilir. Gazetelerin, polis-adliye muhabirliğine karşılık gelen bu haberlerde, akademik kimliklerin mesleki ve özel yaşamlarındaki çatışmalı ve sorunlu durumlar ele alınarak, onların yaşadıkları dünya ve birbirleriyle ilişkilerinin sorunlu yönlerine işaret edilmiş olmaktadır. Bu tür haberler, toplumdaki akademisyene yakışmayan davranış kalıplarının neler olduğuna dair kanıların belirleyiciliği altında şekillenmektedir. Öte yandan bu haberler, akademik kimliklerin sanıldığı kadar olumlu olmadığı, onların da sıradan insanlar gibi sorunlara sahip olabileceklerini göstermektedir. Özellikle akademisyenler arasındaki tartışmaları konu eden haberler, akademik kimliklerin çalışma mekânlarındaki iletişim bozukluklarına ve akademik kimliklerin çatışmalı durumları benimseyen kimlikler olabileceğine dair bir anlamı inşa etmektedirler.

Başlık: Profesörden profesöre ağır suçlama⁶⁶⁷

Haberin İçeriği: Haberde bir akademisyenin basına gönderdiği yazılı açıklamada bölüm başkanının öğrencileri yaz okuluna bırakarak, haksız gelir elde ettiğini iddia etmesinin üniversiteyi karıştırdığına değinilmektedir. Haberde yer verilen

⁶⁶⁷ A. g. y.; 11.06.2008.

açıklamada şu ifadeler bulunmaktadır: “14 yıldan beri Bölüm Başkanlığı'na bir kene gibi yapışarak bırakmama mücadelesi veren tarafından özlük hakları gasp edilmektedir. Gerek ders dağılımlarında eşitsiz ve adaletsiz ders dağılımı, gerekse lisansüstü öğrenci danışmanlıklarını kendisi ve yandaşlarına dağıtmaktadır. Sakarya Üniversitesi'nde görevli profesör kendisi ve taraftarlarıyla senenin hemen hemen tamamını yurt dışında geçirdikleri halde altmışar saat ders ve danışmanlık parası almaktadırlar. Oysa dersler boş geçmektedir. öğrencilerin yüzde 85'ini yaz okuluna bırakıp yine haksız kazanç elde etmektedir. Bana şikâyet etmeye gelen öğrenciler 'Hocam bu adam ders yapmadı, anlatmadı. Ne istediğini de bilmiyoruz. Yaz Okuluna bıraktı. Hakkımız haram olsun' beyanında bulundular. Ben de çocuklara 'Onu yetkililere şikâyet etmeyin. Ben Profesör olduğum halde şikâyetlerim kaale alınmamaktadır. Ne yapalım Allah kurtarsın sizleri' demekten başka diyecek bir şey bulamadım”.

Haberde suçlamaların yöneltildiği akademisyenin de açıklamalarına yer verilmektedir. Suçlamalara maruz kalan akademisyen açıklamaların tamamının uydurma ve iftira niteliğinde olduğunu belirtmekte, konuyla ilgili üniversitenin inceleme başlatmış olmasından ötürü, ayrıntılı açıklamanın bu incelemeden sonra yapılacağını belirtmektedir.

Analiz: Haber iki akademisyen (profesör) arasında yaşanan çatışmayı yansıtmaktadır. Akademisyen bölüm başkanına ilişkin ilk suçlaması ‘kene’ *metaforu* ile gerçekleştirilmektedir. Bu metafor, suçlanan profesörün 14 yıl süren bölüm başkanlığı için kullanılmıştır. Ancak ifadelerin devamında sorunun sadece bu olmadığı iddia edilmektedir. İddialar derslerin ve yüksek lisans danışmanlıklarının adil dağıtılmadığı yönündedir. Bu suçlamaların otaya koyduğu *yan anlam*, akademisyenler açısından ders ve danışmanlık dağılımının önemli olduğudur. Suçlamanın doğruluğu veya yanlışlığından çok, önemli olan yan burada aranmalıdır. Çeşitli gerekçelerle dersleri vermemek ama dersleri üzerinde toplamış olmak, şeklinde gerçekleşen itham, yüklenilen ders miktarı ve akademik çaba arasında kurulan paralelliği yansıtmaktadır.

Öte yandan şikâyetin diğer bir boyutu, dersler veya danışmanlıklardan elde edilen gelirdir. Dolayısıyla burada, akademik çabaların ticari kaygılarla şekillendiğine yönelik bir *yan anlam* da söz konusudur. Öğrencilerin yaz okuluna bırakılmış olması iddiası da bu tür menfaat çabalarının akademisyenlik mesleği içersindeki yerine işaret

etmektedir. Son olarak, öğrencilerin şikayetlerinin “Allah”a havale edilmesi de kurumsal denetim mekanizmalarının gerektiği gibi çalışmadığına yönelik bir kaygıyı yansıtmaktadır. Neticede, haberde aktarılanların, akademisyenlik mesleğini eğitim vermeye sınırlandıran ve buna da çıkar dürtüsü ile yaklaşıldığını ortaya koyan bir yapısı bulunmaktadır.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademik kimliğin oluşmasında kurucu bir işleve sahip olan sansasyonel haberleri birkaç kategori altında ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, akademisyenlerin mesleki veya kişisel çatışmalarını konu edinen haberlerdir. “Açığa alınan dekan rektörü suçladı”⁶⁶⁸ başlıklı haber de bu kategoride ele alınabilir. Haberde büyük bir üniversitedeki bir dekanın rektör tarafından görevden alınmasına gösterdiği tepkiye değinilmektedir. “İTÜ’de aile saadeti yaşanıyor”⁶⁶⁹ haberi ise rektörün yardımcılığa kardeşini atmasına diğer öğretim üyelerinin tepki gösterdiğine değinmektedir. Haberde, söylemsel iddiaların şekillenışı bir takım metaforlar ve kanıtlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Öğretim üyeleri rektör hakkında ‘padişah’ *metaforunu* kullanırken; rektör, Kennedy’nin kardeşini adalet bakanı olarak atamasını kendi eylemini meşrulaştırmak için *kanıt* olarak göstermektedir. “İmzasız postalar EÜ’yü karıştırdı”⁶⁷⁰ başlıklı haberde de aralarında rektörün de bulunduğu bir grup akademisyeni suçlayan bir e-postaya değinilmektedir. Mesajda, organ nakli bölümünün bir alt dalına atanan akademisyenin, bu alanda yeterli olmadığına ve atamada organ nakli merkezinin başkanın rektörün eşinin olmasının da etkisinin bulunduğu söz edilmektedir. Akademisyenlerin birbirleriyle yumruk yumruğa ettiği bir kavga ise “Kavga eden 3 öğretim görevlisi karakolluk oldu”⁶⁷¹ başlığıyla verilmektedir. Bu tür haberler, akademik mesleki pratiklerde yaşanan rekabetin geldiği boyutları göstermektedir. Bu rekabet ortamının yarattığı kimliksel yönelimler akademisyenler için tanımlayıcı bir unsur haline gelmektedir.

Akademisyenlerin işledikleri iddia edilen suçlarla gündeme geldiği haberler de sansasyonel haberler arasında sayılabilmektedir. “Van rektörü Aşkın bir deri bir

⁶⁶⁸ **Sabah Gazetesi**; 04.06.1985.

⁶⁶⁹ **A. g. y.**; 28.01.1985.

⁶⁷⁰ www.milliyet.com.tr; 09.12.2009.

⁶⁷¹ **A. g. y.**; 14.01.2010.

kemik”⁶⁷² başlıklı haber, çete kurma, izinsiz tarihi eser toplama ve usulsüz ihale düzenleme iddiaları ile tutuklanan rektörün tutukluluk sırasındaki rahatsızlığı aktarmaktadır. Rektörün tutuklanmasına ve tahliye sürecine ilişkin örnekleminiz dışında kalan, birçok haber yer almaktadır. Bu haberlerde suçlama iddialarının ve yargılama sürecinin siyasal boyutunun bulunduğu dair ima ve yargılara rastlamak mümkündür. Ancak bu suçlama iddialarının ve buna yönelik itirazların tartışılması, çalışmamızın kapsam ve örnekleminin dışında kalmaktadır. İşlenen suç iddiaları ile şekillenen haberlerin önemli bir bölümü ise sağlık alanındadır. “Yanlış ameliyat yapan doktor 3 milyar tazminat ödeyecek”⁶⁷³, “Alman profesör hastasını öldürdü”⁶⁷⁴ gibi haberler bu tür haberlere örnektir. “Ağır itham”⁶⁷⁵ başlığı ile verilen bir başka haberde ise ünlü bir cerrahın basit bir operasyon için kalp ameliyatı gerekir diyerek, 25 milyar lira istediği duyurulmaktadır. Haberin daha sonra, bu sorunu araştıran geniş bir habere dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir.

Sansasyonellik kategorisine dahil edilen haberlerin bir başka biçimi ise mağdur duruma düşen akademisyenlerin yansıtılmasıyla oluşturulmuştur. Musevi Cemaatları Vakfı Ankara Başkanı olan Hacettepe Üniversitesi Kimya Bölümü Başkanı Prof. Yuda Yürüm’e yönelik suikast girişiminin, Uğur Mumcu cinayetinde kullanılan bir bombayla gerçekleştirildiğinin duyurulduğu “Aynı bomba”⁶⁷⁶ başlıklı haber, buna örnektir. Öte yandan, akademisyenlere yönelik sansasyonel haberler, ‘ilginçlik’ ve ‘magazinsellik’ nitelikleri de taşıyabilmektedirler. “Popüler doktora trilyonluk dava”⁶⁷⁷ başlıklı haber bir akademisyene açılan boşanma davasına değinilmektedir. Haberde akademisyenin ‘karizmatik’ olduğundan bahsedilerek, eşinin kendisini aldattığına yönelik iddialarına yer verilmektedir.

⁶⁷² **Sabah Gazetesi**; 09.12.2005.

⁶⁷³ **A. g. y.**; 12.06.1985.

⁶⁷⁴ **A. g. y.**; 22.04.1985.

⁶⁷⁵ **A. g. y.**; 15.06.2005.

⁶⁷⁶ **A. g. y.**; 08.06.1995.

⁶⁷⁷ **A. g. y.**;08.12.2005.

	Akademisyenler arasındaki çatışmalar	Akademisyenlere yönelik suçlamalar	Mağdur akademisyenler	İlginç ve magazinsel çatışmalar	Toplam
1985		4 haber			4 haber
1995	2 haber	1 haber	1 haber	1 haber	5 haber
2005	1 haber	6 haber	1 haber	2 haber	10 haber
2008/sonrası	5 haber	1 haber	1 haber		7 haber
Toplam	8 haber	12 haber	3 haber	3 haber	26 haber

Akademisyenlerin çatışma durumlarını, suçlanma iddialarını veya mağdurluklarını işleyen sansasyonel haberlerin, son yıllarda (2005 ve sonrası) arttığını söylemek mümkündür. Özellikle, akademisyenlerin kendi aralarındaki çatışmalarda bir yükselme görülmektedir. Bu durum, akademisyenler arasındaki son yıllarda dolaşıma sokulan rekabetçi akademik mesleki kriterlerin etkisi ile artan iletişim bozukluğunu göstermektedir. Akademisyenlere yönelik suçlamalara da her dönemde rastlamak mümkündür. Akademisyenlerin mağdur oldukları durumlar ise diğer temalara göre daha azdır.

Çatışmalı durumları konu alan bu tür sansasyonel haberler akademik kimliğin egemen toplumsal kabullerdeki kurgulanışında önemli bir role sahiptir. Akademisyenlerin sansasyonel olaylara karışmış olmaları, toplumsal itibarın zedelendiği bir durumu simgeler. Bu tür haberler, akademisyenlerin de sıradan insanlar gibi adli vakalara karışabileceklerini göstermektedir. Bu tür haberler ayrıca akademisyenlik mesleğinin çatışmaya, kavgaya ve geçimsizliğe hazırlıklı olmayı gerektirdiğine dair bir anlayışı da üretmektedirler.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Akademisyenlerin yaşadığı toplumun genel davranış kalıplarının dışında düşünülemez bir gerçektir. Ele aldığımız haberlerde, toplumda artan çatışma ortamının ve bunların haberleştirme biçimlerinin (sansasyonellik) tipik özelliklerine rastlamak mümkündür. Özellikle, akademisyenlerin kendi aralarında son yıllarda artan çatışmalı ilişki biçimleri, rekabetçi ortamlardaki yeni kimliksel oluşumları yansıtmaktadır. Yeni yaşam tarzları her zaman yaşamın estetize edilmesine yönelik değildir. Yeni toplumsal yapı, ortaya çıkardığı rekabet ortamı ile çatışmalı ortamlara da zemin hazırlayabilmektedir. Görüldüğü gibi, akademik kimlikler de bu rekabet duygusunun sebep olduğu çatışmaları yaşamaktadırlar.

k. Magazin ve Yaşam Biçimi Haberleri

Akademisyenlerin mesleki pratikleri dışında gerçekleştirdikleri etkinlikler ve bu bağlamda, özel ilgi ve davranış biçimlerinin sergilendiği haberler de ayrı bir kategori altında ele alınabilir niteliktedir.

Başlık: ODTÜ'nün 'Tont dedesi'⁶⁷⁸

Haberin İçeriği: Haber bir akademisyenin bisiklet sevgisini belirterek başlamaktadır. Haberde, ODTÜ'lü öğrencilerin, dersini almak için sıraya girdiğinin belirtildiği akademisyenin (soyadı Tont) 3 yaşında başladığı bisiklet sevdasını 67 yaşında da sürdürdüğü belirtilmektedir. Ayrıca akademisyenin ABD'yi kuzeyden güneye bisikletiyle 38 günde geçtiği, Türkiye'de bir çok bölgeye gittiği belirtilerek, Türkiye'de tanınmasa da dünyada bisiklet sevdasıyla bilindiği aktarılmaktadır. Haberde doğa düşkünü olduğu belirtilen akademisyen için "Ekolog Tont" tanımlaması da kullanılmaktadır. İngilizce 30, Türkçe onlarca yayınlanmış makalesi ve kitabı bulunduğu belirtilen akademisyenin, buna rağmen profesörlük payesi istemediği ve 19 yıl Kaliforniya Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptığı belirtilmekte, öğrencilerinin kendisine ise 'tont dede' veya 'tonton dede' dediği vurgulanmaktadır. "Kaza ile Türkiye'de" alt başlığı ile verilen kısımda ise akademisyenin ABD'ye, Kızılderili olan oğluna ve ayrıldığı eşine dönmek için hazırlandığı gün 64 yıl içindeki tek bisiklet kazasını yaşadığı ve bu kazadan sonra da (kampus içinde bir araç arkadan çarpmış) başucunda bekleyen öğrencilerin sevgisinden vazgeçemediğinden ODTÜ'ye 'temel atmış' olduğu aktarılmaktadır.

Gösterge Öğeleri: Haberde akademisyenin bisiklet kullanırken görünen bir fotoğrafına yer verilmiştir.

Analiz: Haberin ayırt edici noktası akademisyenin iş dışı özel yaşam biçimine değiniliş biçimleridir. Bu yaşam biçiminde bisiklet sevgisi ve öğrencilerin kendisine duyulan sevgi önemli bir yer tutmaktadır. Tüm bunlar, akademisyeni ayrıcalıklı ve sıra dışı kılmaktadırlar. Akademisyene soyadından türetilen lakap da buna işaret etmektedir. Bu soyadı *metaforu*'nun aynı zamanda akademisyenin ileri yaşına ve bu yaşın olumlu niteliklerine gönderme yaptığı görülmektedir. O, öğrencilerin sevimli dede'sidir. Akademisyen için kullanılan başka bir metafor da 'Ekolog Tont'dur. Bu *metafor* ise

⁶⁷⁸ A. g. y.; 05.06.2005.

akademisyenin doğaya düşkünlüğünü belirtmek için kullanılmıştır. Burada, bisikletin doğa dostu bir araç olmasından hareket edildiği gözlemlenmektedir. Ancak akademisyeni betimleyen söylemdeki ana tema, ilginç yaşam deneyimleridir. Nitekim akademisyen, ABD’de görev yapmış, bir çok yayın ortaya koymuş ama profesörlük payesini istememiştir. Bu talebin akademik ünvanlara değer verilmediği yönünde bir *yan anlamı* bulunmaktadır. Akademisyene yönelik ilginçlikler, oğlunun Kızılderili olmasının belirtilmesi ile devam ettirilmektedir. Akademisyenin ilginçliği aynı zamanda, yaşam öyküsüne ve üniversitede kalma biçimine de yansımaktadır. Nitekim kampüste meydana gelen bir kaza, Türkiye’de kalmasına vesile olmuştur.

Haber, akademisyene yönelik kabullere ilişkin bir takım talepleri yansıtır niteliktedir. Haberin söylemsel yapısı akademisyenin sevilen, hoşgörülü ve farklı niteliklere sahip olmasını olumlayan bir niteliğe sahiptir. Söylemin bu dayanağı, akademisyenin soğuk, mesafeli ve ciddi kabullerinin dışında kurulmuş bir anlama gönderme yapmaktadır. Haberde doğa dostu, çevreci olmak, bisiklet kullanmak ve öğrenciler tarafından sevilme aynı zamanda da başarılı olmak, akademik kimliklerde olması istenen-beklenen nitelikleri göstermektedir.

Genel Kategorik Değerlendirme: Akademisyenlerin yaşam biçimlerine yönelik magazinsel haberlerde, akademisyenlerin meslek yaşamlarının dışında gerçekleştirdikleri sanat, kültür ve spor aktivitelerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu tür aktiviteler haberlerde genellikle, akademisyenin ‘başarılı’ ve ‘yorucu’ meslek yaşantısında kendilerini yeniden ürettikleri ara duraklar olarak kurgulanır. Sanat veya spor, akademisyenin yaşamlarında, onu yaşanabilir kılan estetik faaliyetler arasında yer almaktadır. Aktivitelerin biçimleri de akademik beğeni ve ilgiler konusunda fikir verici olabilir. “Bayan doktor çaldı hastaları dinledi”⁶⁷⁹ başlıklı haberde, gitar konseri veren bir akademisyene değinilmektedir. Haberde ayrıca dinletiyeye gelenlerin ayakkabılarının boyalı olmasının denetlendiğinin belirtilmesi de akademik estetizasyonunun *ileri boyutunu* temsil etmektedir. “Bilimde olduğu gibi sanatta da başarılılar”⁶⁸⁰ başlıklı haberde bir etkinlik çerçevesinde yabancı ve yerli pop şarkılarını seslendiren

⁶⁷⁹ A. g. y.;;28.04.1985.

⁶⁸⁰ www.milliyet.com.tr; 19.02.2009.

akademisyenlere yer verilmekte, “Gündüzleri doktor geceleri sanatçı”⁶⁸¹ başlıklı bir diğer haber ise *blues* ve *jazz* gibi müzik dallarıyla ilgilenen bir akademisyene değinilmektedir. “Profesörlerden tenis dersi”⁶⁸² haberi de özel bir üniversitede görevli akademisyenlerin kendi aralarında düzenledikleri tenis turnuvası aktarılmaktadır. Bu tür haberlerin çoğunda, akademisyenlerin ilgilendikleri sanat dalı müzik veya tiyatrodur. Müzik alanında Batı müziği veya Türk Sanat Müziği tercih edilen tarzlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiyatro alanında ise “etkili iletişim” ve “yaratıcı drama liderliği” gibi mesleki becerileri zenginleştirmeyi hedefleyen çabaların ön plana çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla meslek dışı hobiler, hem Batılı zevklerle donatılmış bir inceliğe hem de mesleki becerilerin yeniden üretilmesine gönderme yapmaktadır. Ancak haber söylemlerinde ve yapılan açıklamalarda bunlar, dinlenme, eğlenme ve iş becerilerini yeniden üretme dışında, ‘Batılı anlamda’ başka herhangi bir üretici çabaya denk gelecek şekilde kurgulanmamışlardır. Burada sanat, başarı gösterenlerinden herhangi biri olarak, dinlenmenin, yaşama katlanmanın ve zevkleri inceltmenin aracı olmaktan başka bir anlama gelmemektedir.

Araştırmamızda 1 tane 1985, 2 adet de 2008 sonrasına ait toplum 3 tane müzikle ilgilenen akademisyen haberi, 3 tane 2008 sonrasına ait tiyatroyla, bir adet de sporla ilgilenen akademisyen haberine rastlanılmaktadır. Yukarıda incelediğimiz yaşam tarzına ilişkin ise bir haber bulunmaktadır. Neticede, bu haberlerde ve onlara ait söylemde, akademisyenlerin sanat, spor ve tiyatro gibi aktivitelerinin önemli bir sosyalleşme aracı olarak kurgulandığı, sanat, başarı ve spor arasında kurulan bağlantıların yeniden üretilmiş olduğu ve sanatın veya kültürel bir etkinliğin yorgunluk atmak, dinlenmek veya eğlenmekle özdeşleştirildiği gözlemlenebilmektedir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Ele aldığımız haberler, akademik faaliyetin meslekle sınırlı olmadığını, meslek dışındaki yaşamda da akademik yaşam biçimine uygun zevklerin, beğenilerin ve dinlenme biçimlerinin geliştirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum, çalışma ile kurulan ilişkinin değişen yeni boyutuna işaret etmektedir. Yeni çalışma biçimlerinde iş ve iş dışı yaşam biçimleri birbirine gönderme yapacak biçimde örgütlenirken, serbest zaman dilimleri benliklerin zenginleştirildiği

⁶⁸¹ A. g. y.; 06.01.2009.

⁶⁸² A. g. y.; 06.06.2009.

iddia edilen faaliyetlerle şekillendirilir. Akademi dışı yaşamın da buna uygun olduğu görülmektedir. Bu nedenle, akademik faaliyetin ve akademisyenin yeni dönemle birlikte yeni yaşam biçimlerine eklendiğini, bu tür haberler için de söylemek doğru olacaktır.

1. Üniversite ve YÖK Haberleri

Akademik kimlikleri genel anlamda üniversiteleri, üniversitelerin işleyişlerini ve sorunlarını ele alan haberlerde de görmek mümkündür. Ayrıca bu tür haberlerde, Türkiye üniversitelerinin yönetim organı YÖK’le ilgili görüşlere, eleştirilere ya da kurumun veya kurum üyelerinin eylemlerine, icraatlerine ve sözlerine de yer verilmektedir. Üniversite ve YÖK temalı haberler, akademisyenlerin çalıştıkları kurumları tanımlama biçimlerini, bu kurumlara yüklenen anlamları ve genel anlamıyla üniversite idesinin düşünülüş biçimlerini içererek, bu alandaki egemen anlamlandırma biçimlerinin oluşmasında üretici bir rol oynamaktadır.

Başlık: ODTÜ Rektöründen yeni akademik yıla sert giriş⁶⁸³

Haberin İçeriği: Haberde üniversitenin rektörünün açılış konuşmasına yer verilmektedir. Haberde akademisyenin üniversiteye ilişkin tanımlamaları şu şekilde aktarılmıştır: “Üniversiteler, toplumun sorunlarını gözlemlemekle, görüş ve öngörüler bildirmekle ve statükoyu eleştirmekle yetinen fildişi kuleler değildir. Üniversiteler, toplumun karmaşık sorunlarını bilimsel ortamda araştıran ve tartışan, toplumun refahını ve kamu yararını savunan kurumlardır. Üniversiteler, toplumda yaratıcı enerjinin, hayal gücünün, sosyal ve ekonomik değişim için sürekli baskının kaynağı olarak işlev yaparlar. Başarılı üniversiteler, içinde yaşadıkları kentleri bölgeleri dönüştürebilen kilit kurumlardır”. Rektör bunun ardından, üniversitenin gerçekleştirdiği orman ve gölet gibi düzenlemelere değinerek, yerel yönetimlerden destek beklediklerini belirtmekte ancak yerel yönetimin böyle bir bilinç ve anlayıştan uzak olduğunu ve bu tür davranışları esef ve tepkiyle karşıladıklarını söylemektedir. Rektör ayrıca “üniversitemizi siyasi ve ekonomik çıkarlara malzeme yapma çabalarına bundan sonra da tüm olanaklarımızla karşı çıkacağımız bilinmelidir” demektedir.

Çok sayıda yeni üniversitenin açılmasını da eleştiren rektör, mevcut üniversitelerin kontenjanları hızla artırılırken ve çok sayıda yeni devlet üniversitesi

⁶⁸³ A. g. y.; 17.09.2008.

açılırken, mali kaynakların yetersizliği ve öğretim üyesi açığı artarak devam ettiğini, bu uygulamayla yükseköğretim sistemindeki kalite sorunlarının artacağını ve üniversitelerin vasatta birleşmesi sonucunun oluşacağını söylemektedir. Üniversitelerin başarılarının istatistiki verilerle ölçülemeyeceğinin de belirtildiği açıklamada, üniversitelerin sadece bugüne değil düne ve yarına karşı da sorumlu olduğu, üniversitelerin toplumun ve uygarlığın mirasını yaşatan ve geleceğe şekil veren eğitim, kültür ve araştırma yuvaları olduğu belirtilmektedir. Haberde ayrıca Rektör, üniversitenin “Cumhuriyet ilkelerine tavizsiz bağlılığıyla Atatürk’ün ideallerini yücelten ve Türkiye’nin geleceğini bilimsel düşünce, pozitif hukuk, laik kamu düzeni ve çoğulcu demokraside gören bir kurum olmaya devam edeceğini” belirtmektedir.

Haberde konuşma sırasında medyana gelen bir öğrenci protestosu ise şöyle aktarılmıştır: “rektörün konuşması sırasında salonda bulunan öğrencilerden biri ayağa kalkarak, ‘Teknokentte İsrail’e üretilen silahlar için ne diyeceksiniz. Hala postal altında eğitim görüyoruz’ diye bağırdı. Rektör, öğrencinin tepkisini konuşmasını keserek dinlerken, protestocu genç görevliler tarafından salondan çıkarıldı”.

Analiz: Haberin genel anlamıyla, akademisyen tarafından üniversitenin nasıl algılandığına dair temaları içerdiğinden söz edilebilir. Akademisyenin üniversiteye ilişkin tanımlaması fildişi kulesi *metaforluyla* başlamaktadır. Üniversitenin görüş, öngörü bildirmekle ve statükoyu eleştirmekle yetinmeyen *fildişi kuleler* olmadığının belirtilmesi, üniversitenin toplumdaki sorunlara müdahale eden bir eylemlilikte olması gerektiğine dair bir *yan anlama* sahiptir. Nitekim üniversitelerin bulunduğu bölge ve şehirleri değiştiren kurumlar olarak betimlenmesi ‘eyleme geçme’ potansiyelinin üniversite için belirleyici olduğuna gönderme yapmaktadır. Fil dişi kule metaforunun kullanılışı üniversitelere yüklenen olumsuz bir anlamlandırmaya tekabül etmektedir. Bu olumsuz tanımlamanın ardından olumlu niteliklerin sıralanmasına geçilmektedir. Böylece üniversitenin nasıl olması gerektiğine yönelik olarak anlamın kurgulanışı bir takım *karşıtlıklarla* gerçekleştirilmiş olmaktadır. Üniversitenin olumluluk yüklenen yönleri, toplumun karmaşık sorunlarını bilimsel ortamda araştıran ve tartışan, toplumun refahını ve kamu yararını savunan kurumlar olmaları ve toplumda yaratıcı enerjinin, hayal gücünün, sosyal ve ekonomik değişim için sürekli baskının kaynağı olarak işlev yapmalarıdır. Dolayısıyla bu yönlerin betimlenmesinde bilimsellik, tartışma ortamı,

araştırma, kamu yararı, yaratıcı enerji, hayal gücü ve sosyal ve ekonomik değişim için baskı gibi kavramlar ve tanımlamalar ön plana çıkmaktadır. Buradaki kavramlar aracılığıyla üniversiteye yüklenen anlam, onun toplum için yönlendirici bir kurum olduğu yönündedir. Yaratıcı enerji, kamu yararı bilinci veya bilimsel araştırmalarla birlikte toplumsalın değiştirilmesine yönelik bir baskı, bu kurumun temel işlevleri arasındadır. Statükoyu eleştirme, sorunları tanımlama veya öngörülerde bulunma ise ikinci plandadır. Önemli olan değişim ve eylemliliktir. Ayrıca bu tanımlamanın her fikrin özgürce ifade edildiğini savunan, çoğulcu, özerk ve bağımsız üniversite gibi üniversitenin evrensellik kazanmış idealarını da dışarıda bıraktığını söylemek gerekmektedir.

Açıklamanın diğer bir boyutu ise yerel yönetimle girilen çatışmanın aktarılmasıdır. Yerel yönetimin üniversiteye çeşitli konularda destek olmadığı belirtilerek, bu durum eleştirilmektedir. Bu çatışmanın sadece idari bir yönetim sorunu veya yetki çatışmasından kaynaklanmasından öte, politik ve ideolojik yönleri de bulunmaktadır. Nitekim rektörün “üniversitemizi siyasi ve ekonomik çıkarlara malzeme yapma çabalarına bundan sonra da tüm olanaklarımızla karşı çıkacağımız bilinmelidir” şeklindeki açıklaması, politik bir mücadeleyi çağrıştırmaktadır. Çünkü üniversite ekonomik ve siyasi çıkarların aracısı olmasa da her zaman için bu iki alanın çeşitli yönelimlerinin üretilmesi, savunulması veya biçimlenmesinde etkili olmuştur. Buradaki ifade, üniversitenin sadece eğitim veren veya araştırma yapan bir kurum olduğu, bu araştırma ve eğitimin de ekonomik veya politik bir içeriğinin olamayacağı savını içermektedir. Bu savın aynı zamanda, salt bilim, bilim için bilim veya nötr bilimsellik anlayışına tekabül ettiği söylenebilir. Bunun mümkünsüzlüğü, akademik görüşün daha sonraki açıklamalarında da açıklık kazanmaktadır; rektörün tanımladığı üniversite de belli bir politik görüşe dayanmaktadır. Rektörün üniversiteyi “Atatürk’ün ideallerini yücelten ve Türkiye’nin geleceğini bilimsel düşünce, pozitif hukuk, laik kamu düzeni ve çoğulcu demokraside gören bir kurum olmaya devam edeceğini” belirtmesi bu politik tavrı yansıtmaktadır. Kuşkusuz ki üniversitenin bilimi ve akademiye imkansızlaştıran ideolojiler dışındaki politik görüşlere açıklığı, demokratik bir üniversite anlayışı tarafından güvence altına alınmıştır. Buradaki açıklamalarda ise üniversite veya bilimin önce politikasızlaştırıldığı, ancak daha sonra buna tezat olacak şekilde resmi bir

düzlemde tekrar politikleştirildiği görülmektedir. Bu durum resmi olan politik görüşün doğal bir perspektif olarak kabul görmesiyle diğer bir deyişle *mitleştirilmesiyle* ilgilidir.

Akademisyenin üniversiteye ilişkin diğer açıklamaları ise nitelik sorununa yöneliktir. Akademik başarının istatistiki değerlerle ölçülemeyeceğinin belirtilmesi akademik niteliğe verilen önemi gösteren bir tanımlamadır. Üniversite sayısının artması veya kontenjanların yüksek tutulmasının kalite sorunlarına neden olacağına belirtilmesi de akademideki nitelik taleplerine işaret etmektedir. Niteliğin içeriğine yönelik betimlemeler ise ‘düne ve yarına karşı sorumlu bir üniversite’ ile ‘eğitim, araştırma ve kültür yuvası olarak üniversite’ *metaforlarında* açığa çıkmaktadır. Üniversitenin sorumluluğunun dün ve yarın *metaforları* ile betimlenmesi, onun geçmişe (tarih) sahip çıkma ve geleceği (eylemci, kurucu modernizm) kurma işlevlerine işaret etmektedir. Burada geçmişe yönelik sorumluluk, geleceğe yönelik sorumluluk kadar açık bir anlama sahip değildir. Geleceğe ait bir sorumluluk, onu gerçekleştirmekten başka bir şey değildir. Geçmişe yönelik sorumluluğun ise anlamsal gösterenleri daha inceliklidir. Geçmişe karşı sorumlu olma ile ona sahip olma arasında yakın bir bağ vardır. Zira sadece yaşamın ve evrenin anlaşılması bağlamında geçmişe anlama ona karşı sorumlu olmayı gerektirmeyecektir. Geçmişe yönelik bir sorumluluğumuzun olması, onu biz yapan şey olarak kabul edilerek, saygı görmesi ve sahiplenilmesidir. Burada ulusal romantizmin etkilerini görmek mümkündür. Yuva *metaforu* ise, birliğin, sıcaklığın, sevginin ve düzenlilik, güvenlik ile huzurun bulunduğu bir mekâna gönderme yapmaktadır. Böylece üniversitenin sorumluluklarının yerine getirilmesi ile yuvanın sağladığı veya kazandırdığı birlikteliğin, huzurun veya güvenliğin birbirine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Haberde son olarak, bir öğrenci protestosundan bahsedilmektedir. Protestonun silah araştırmalarının üniversite bünyesinde gerçekleştirilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Akademisyenin protestocuları konuşmasını keserek dinlediğinin belirtilmesi, haber söyleminde rektöre ilişkin olumlu bir kurgudur. Çünkü akademisyen tepki göstermemiş sadece dinlemiştir. Ancak bu, öğrencilerin görevliler tarafından dışarı çıkarılmasını da engellemiştir. Fakat yine de haber söyleminin protestoya yönelik tepkilerin yumuşatılmasını talep ettiğini ve bunun akademisyenin

davranışlarında görülmesinin olumlu bir nitelik olarak sunduğunu söylemek mümkündür.

Genel Kategorik Değerlendirme: Haberlerin ve akademisyenlerin üniversite kurumları ve YÖK hakkındaki fikirlerinin nasıl şekillendiğini betimlemek için konu ile ilgili haberleri genel bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Böylece, farklı türde haberlere değinilecek ve bunlardan hareketle de daha genel bir çerçeveye ulaşmak mümkün olabilecektir.

Öncelikle, YÖK'ün kendisinin veya bazı tekil icraatlarının akademisyenler tarafından sorun edildiğini yansıtan haberler ile YÖK'te görev alan akademisyenlerin veya kurum olarak YÖK'ün bazı açıklamalarına yer verilen haberleri birer alt kategori olarak değerlendirebiliriz. YÖK haberlerinin ele alınması, çalışmamız açısından kurum tarafından üniversitelerin konumlandırılış biçimlerini ve bu bağlamda akademik kimliklerin nasıl bir ortamda gelişmiş olduğunu anlayabilmek için önemlidir. Kurumun yapılanış tarzı, akademik kimliklerdeki özgür düşünce ve eylemde bulunma kurgusunun geliştirilip geliştirilmemesinde güçlü bir role sahiptir.

“Doğramacı: Ömrümün sonuna kadar bu görevde kalmak isterim”⁶⁸⁴ başlıklı haber bu kategoride ele alınabilecek niteliktedir. Haber, ilk YÖK başkanının kamuoyunda görevden alınacağına veya istifa edeceğine dair çıkan söylentilere verdiği yanıtı içermektedir. Haberde YÖK başkanının, görevden istifa etme durumunun olmadığına, ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmak istediğine dair açıklamalarına yer verilmektedir. Yapılan açıklamaların, YÖK kurucusunun kuruma yüklediği anlamı ve kurumdaki görevini kurgulayışını yansıtmaktadır. Buna göre, kurumda üstlenilen görev, bırakılmaya niyet edilmeyecek kadar önemlidir. Açıklamanın aynı zamanda, kurumun oluşturulmasındaki anti-demokratik kabullere de gönderme yapan bir niteliği bulunmaktadır. Yönetim mekanizmalarının demokratik seçimlerle oluşturulmadığı veya bilindiği gibi, üniversiteler arasındaki işbirliğini düzenlemekten çok daha fazla yetkilere sahip olan bir kurumun temel nitelikleri, kurumun kurucusu ve yöneticisinin kendi görevini tanımlarken kullandığı ifadelerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu en açık şekliyle açıklamada, yöneticiliğinin ömrün sonuna kadar yapılmasına niyet edilmesiyle özetlenmiştir.

⁶⁸⁴ A. g. y.;13.06.1985.

“YÖK sınavı idari kararla kalkmaz”⁶⁸⁵ başlıklı bir diğer haberde de dönemin bir başka YÖK yöneticisinin üniversite sınavıyla ilgili açıklamalarına yer verilmektedir. Burada da YÖK’ün bir kurum olarak üniversiteler hakkında tek karar merci olarak kendisini konumlandıran anlayışını görmek mümkündür. YÖK başkanı açıklamasında, iki aşamalı olan üniversite sınavlarının tek aşamaya indirilmesine yönelik taleplere ve bunun Milli Eğitim Bakanlığı Şurası’nın tartışmasına tepki göstermektedir. Başkan “neyi tartışacak? Yüzlerce uzman inceliyor, araştırıyor, en iyiyi, en isabetli seçimi ortaya koymaya çalışıyor” diyerek konunun tartışılmasının gereksiz olduğunu, uzman bilgisinin doğruluğuna dair söyleme başvurarak savunmaktadır. Başkan, bu uzman görüşleri doğrultusunda hareket ettiklerini ve sınavların kaldırılmasının veya tek aşamaya indirilmesinin idari bir karar olamayacağını, bunun bir uzman işi olduğunu belirtmektedir. Burada YÖK üniversiteye öğrenci seçme biçimlerinin belirlenmesinde kendi dışında herhangi bir görüşü benimsemeyeceğini açıklamış olmakta, bunu da uzman bilgisi metaforu ile bilimselleştirerek veya rasyonelleştirerek gerçekleştirmektedir. Tek yol, tüm rasyonel bilgilerin ışığında sınavın iki aşamalı olmasıdır. Bu artık, değiştirilemez bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu nedenle, Türk eğitim sisteminin de *miti* olmaya adaydır. Ancak burada önemli olan olgu, üniversiteler hakkında karar verme yetkisinin paylaşılmasına bir niyetin bulunmamasıdır. Bu niyetin varlığı, akademik kimlikler açısından, özgürlük ve otorite arasında süregiden bir tartışma ve denge politikaları içinde yaşanan bir mesleki ortam anlamına gelmektedir.

“Mezuniyet törenine gelmenin de adabı var”⁶⁸⁶ başlığıyla sunulan haber de dönemin YÖK başkanının mezuniyet törenlerine katılan velilerin kıyafeti ile ilgili açıklamalarına yer verilmektedir. Bir öğrencinin velisinin başörtüsü nedeniyle mezuniyet törenine alınmaması üzerine YÖK başkanı, törene gelmenin bir adabı olduğunu, çocuğunun mürvetini görmeye gelenin kendisine çeki düzen vermesi gerektiğini söylediği ve kravat ve ceketin geleneğimizde bulunduğunu belirttiği aktarılmaktadır. Haberde ayrıca YÖK başkanının başörtüsünü velilerin tercihine bıraktığına dair açıklamalarına yer verilmektedir. Buradaki açıklamalarda YÖK’ün öğrenci velilerinin giyim tarzını düzenlemeye kadar uzanan bir etkinliğini gözlemek

⁶⁸⁵ **Sabah Gazetesi**; 17.06.1995.

⁶⁸⁶ **A. g. y.**; 23.06.2005.

mümkündür. Bu durum, akademik geleneğin Türkiye’deki düzenleyici işlevine karşılık gelmektedir.

YÖK’ün üniversite ortamı üzerindeki etkisi ve akademik ortamın algılanışındaki belirleyiciliği, YÖK tarafından üniversitelere dağıtılan bir kitabın haberleştirilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu haberde⁶⁸⁷, YÖK belgesinde sağ ve solda yer alan politik hareketlerin üniversitelerdeki konumları, hareket tarzları ve öğrenciler üzerindeki etkilerine değinildiği aktarılmaktadır. Belgede ülkücü hareketlere ve sol örgütlere yer verilmekte, eylem politikaları ayrıntılı olarak yansıtılmaktadır. Özellikle, sol örgütlerin bölücü örgütler ve Ermeni olduğu iddia edilen militanlarla işbirliği içinde oldukları vurgulanmaktadır.

YÖK’ün üniversiteler ve akademi üzerindeki etkisine rağmen, akademisyenlerin de zaman zaman YÖK’e yönelik tepkiler geliştirdiği gözlemlenebilmektedir. Bu tür tepkilerin özellikle son yıllarda gerçekleşmiş olması, YÖK kurumunun siyasal niteliğinin değişmiş olması ile ilgilidir. Ancak söz konusu tepkiler önceki dönemlerden farklı değildir. YÖK’e yönelik tepki haberlerinin başında, üniversitelerde yapılan seçimlere uygun olmayan atamaların gerçekleştirilmesi gelmektedir. Örneğin örneklemimiz içersinde yer alan “Birinci sıradaki rektör adayı liste dışı bırakılınca isyan etti”⁶⁸⁸, “YÖK en az oyu alanı atadı”⁶⁸⁹ başlıklı haberler buna örnek olarak gösterilebilir. Akademisyenler YÖK’e ilişkin tepkilerini başka biçimlerde de göstermektedirler. Örneğin bir araştırmaya konu alan “Akademisyenler YÖK’ü istemiyor”⁶⁹⁰ başlıklı haber, bu araştırmaya göre akademisyenlerin yüzde 37,5’nin YÖK yerine otoriter olmayan bir kurumu tercih ettiklerini, 21.8’inin ise YÖK’ün olması gerektiğini düşündüğünü belirtmektedir. Haberde ayrıca akademisyenlerin yüzde 33.1’inin üniversite içi demokrasinin işlemediğini söylediğine ve yüzde 32.9’unun ise üniversiteyi özerk bulmadığına değinilmektedir. Öte yandan YÖK’ün atamalarda oynadığı roller veya bazı tekil sorunlarından çok, sorunu bütünlüklü olarak kavrayan akademik protestolara ilişkin haberlere de rastlamak mümkündür. Örneğin

⁶⁸⁷ A. g. y.; 30.06.1985.

⁶⁸⁸ www.milliyet.com.tr; 22.07.2008.

⁶⁸⁹ A. g. y.; 13.11.2009.

⁶⁹⁰ A. g. y.; 14.02.2009.

“Akademisyenlerden YÖK’e eleştiri”⁶⁹¹ başlıklı haber, böyle bir tepkiyi yansıtmaktadır. Haberde Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı akademisyenin, YÖK yöneticilerine ilişkin ‘sivil giyinimli, diktacı ruhlu’ şeklindeki *metaforu* dikkat çekicidir.

Üniversitelere ilişkin haberlerin bir başka biçimi hükümetler veya yönetim mercileri tarafından yapılan düzenlemeler ya da düzenleme girişimlerine yönelik haberlerdir. Bu tür haberlerde akademisyenlerin gösterdikleri tepkilere de yer verilmektedir. Örneğin “Tıpta sevk tartışması”⁶⁹² başlıklı haber öğretim üyesi kadrosunun eksik olduğu üniversiteler için büyük ve köklü üniversitelerdeki öğretim üyelerine rotasyon zorunluluğu getirilmesine yönelik tepkileri ele almaktadır. “Üniversiteler kent dışına çıkarılmalı”⁶⁹³ başlıklı haber ise İstanbul Büyükşehir Belediye başkanının bir açıklamasını dile getirmektedir. Akademisyen Ünsal Oskay’ın bu talebe ilişkin görüşü ise haberde şöyle aktarılmıştır: “Bunu dikkatli düşünmek lazım. Bunlar meslek okulları değil, nalbant kursları da değil”. Akademisyenin açıklaması, üniversite ve bunun toplumsal yaşantıdaki yeri bağlamında evrensel üniversite geleneğinin sürdürülmesine yöneliktir.

Akademisyenlerin yer aldığı üniversite haberlerinin diğer bir şekli de tekil durumlar üzerinden gerçekleşen fakat üniversite ve üniversite sistemine ilişkin yaklaşımları yansıtan tanımlayıcı haberlerdir. Bu tür haberler üniversitelerin nasıl tanımlandığı konusunda fikir verici olabilmektedir. Örneğin “Üniversiteler kelle avında”⁶⁹⁴ başlıklı haberdeki ‘kelle avı’ *metaforu*, bazı üniversitelerin başarılı öğrencileri çekmek için uyguladıkları burs olanaklarını açıklamak için kullanılmıştır. Bu haberin üniversite sistemi içersinde başarılı öğrenciler üzerinden kurgulanmış bir rekabeti tanımladığından söz etmek mümkündür. “Gençlerin gönlü Boğaziçi’nde”⁶⁹⁵ başlıklı haberde ise öğrenciler arasında yapılan bir araştırmaya yer verilmektedir. Haberde üniversite rektörünün bu başarının ‘kendi ayakları üzerinde duran öğrenciler’ yetiştirmekten kaynaklandığını söylediği aktarılmaktadır. Haber, böylece üniversiteler açısından başarılı olma kriterinin dayanaklarını tanımlamış olmaktadır.

⁶⁹¹ A. g. y.; 06.11.2009.

⁶⁹² A. g. y.; 03.03.2009.

⁶⁹³ **Sabah Gazetesi**; 09.12.2005.

⁶⁹⁴ A. g. y.; 02.06.1995.

⁶⁹⁵ A. g. y.; 09.01.1995.

Haberleri alt kategorilere ayırdığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

	YÖK tarafından yapılan açıklama ve düzenlemeler	YÖK'e yönelik tepkiler	Hükümet ve idarecilerin üniversitelere yönelik açıklamaları ve tepkiler	Tekil örnekler üzerinden üniversite tanımlamaları	Toplam
1985	4 haber				4 haber
1995	1 haber			2 haber	3 haber
2005	4 haber	2 haber	3 haber	2 haber	11 haber
2008/sonrası	1 haber	8 haber		3 haber	12 haber
Toplam	10 haber	10 haber	3 haber	7 haber	30 haber

YÖK ve hükümetin düzenlemelerine ilişkin akademisyen tepkilerini yansıtan haberlerin özellikle son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra YÖK'ün üniversite sistemi üzerine yaptığı açıklamalar ve düzenlemelerle ilgili haberlere 1985 yılının yanı sıra diğer dönemlerde de rastlanılmaktadır. Bu da YÖK'ün üniversite sistemi üzerindeki değişmeyen etkisini göstermektedir.

Varsayımların Değerlendirilmesi: Özellikle YÖK bünyesinde bulunan akademisyenlerin yaptığı açıklamalarda akademisyenlerin üniversite hakkında hakiki ve değiştirilemez bir bilginin kaynağı olarak kendilerini gördüklerini gözlemlemek mümkündür. YÖK'e ilişkin tepkiler ise akademisyenin demokratik duyarlılığına işaret etmektedir. Haberlerde bazen fikirlerin meşrulaştırılması için uzmanlık bilgisine başvurulması ise bilimsel bilginin teknikleşen bir şekilde algılandığını göstermektedir. YÖK tarafından yapılmış açıklamalarda ve bir takım üniversitelere ilişkin düzenleme girişimlerinde sınıflar üstü bir tutumun kabul edildiği ve toplumsal durumlara ilişkin katı pozitivist ayrımlamalara ve belirleme çabalarına başvurulduğu da buradaki haberlerde gözlemlenebilmektedir.

III. Genel Değerlendirme

Araştırmada akademisyenlerin popüler basında 1980 sonrası dönemin çeşitli evrelerinde haberleştirilirken hangi temalar etrafında ve hangi biçimlerde kurgulandıkları ve buradan hareketle de akademik kimliklerin yaygın kabullerinin nasıl şekillenmiş olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma, akademisyenlerin kendilerince gerçekleştirdikleri kendi hakkındaki tanımlamalarını veya toplumdaki belli kesimlerce akademisyen kimliğinin nasıl algılandığını veya kurgulandığını değil, bu kimliksel yapının egemen-yaygın algılanışının haberler aracılığıyla nasıl kurgulanmış ve inşa edilmiş olduğunu incelemeye yöneliktir.

Haberlerde akademisyenlerin kendilerine yönelik tanımlamaları veya bunların dışında kalan diğer görüşleri, akademik kimliğin haber mantığı çerçevesi içerisinde

kalınarak gerçekleştirilmiş sunumlarıdır. Bunların tümü, tekil olarak zaman zaman akademisyenlerin kendilerini de aşan ancak belirli bir düzeyde etkileycilik rolü bulunan toplumsal alana dahil olan kurgulardır. Bu bütünsellik içerisinde yukarıda ele alınan temalar etrafında örülmüş bir akademik portre ve kimliksel yapıyla karşılaşılmaktadır. Her bir kategori, akademik kimliklerin yapılanmasında etkili olan temalardır, ayrıca bu temalardaki içerikler de akademik kimliklerin mesleki, toplumsal ve kişisel tanımlamalarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, akademik kimlik, çalışmamızın başından itibaren bir özel alan sorunu olarak değil, mesleki ve toplumsal yönü ile bir bütün olarak ele alınmıştır

Ele aldığımız temalarda ön plana çıkan unsurlar genel olarak bakıldığında, sağlık, kurum olarak üniversite ve YÖK, başarı ve teknolojik gelişme, sansasyonellik, kadın ve cinsel ayrımcılık ve toplumsal tepkilerdir. Bunun ardından gelen ulus, piyasa ve magazinsellik olguları da son dönemlerde akademik kimliklerin betimlenmesinde işlevli olan temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik kimliklerin inşa edilmesinde aracı olan bu temaların ön plana çıkmış olmasının çeşitli gerekçelerine araştırma boyunca değinilmiştir. Ancak burada, bu temaların akademik kimliklerin kurulumunda ve kendilerini ifade ediş biçimlerinin serimlenmesinde birer zemin olarak yer aldıklarını söylemek gerekmektedir. Bu temalar ve diğerleri akademik perspektifin, toplumsal, bireysel ya da mesleki pratik ve kurumları nasıl tanımladıklarını ortaya koyarak, akademik kimliğin örgütlenmesinde ve biçimlenmesinde anlaşılır açıklamalara ulaşılmasını sağlamaktadır. Kısacası, burada önemli olan olgu, akademisyenlerin sadece bu temalar üzerinden haberleştirilmiş olmaları değil, bunlar kadar, haber bağlamında bu temalara nasıl yaklaştıkları veya bu yaklaşım biçimlerinden hangilerinin haberlerde ön plana çıkartıldığıdır. Elde edilen veriler, akademisyenlerin her birinin bireysel yönelim veya yaklaşımlarını da içeren ama bazen de bunu aşan, akademisyen kimliği hakkındaki toplumdaki egemen kanıların kuruluş biçimlerini ortaya koyar niteliktedir.

Akademisyen kimliğinin araştırmamızda ele aldığımız temalardaki mikro inceleme düzeylerinde ortaya çıkan veya haber süreciyle kurgulanan temel yönelimlerini varsayımlarımızı da göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimizde, akademik kimlikler hakkında şunları söyleyebiliriz: akademisyenler yaşadıkları toplumdaki soyut değillerdir; doğa ve toplum üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptirler.

Ele aldığımız birçok örnekte görüldüğü gibi, akademisyenler toplumsal ve doğal olgulara düzenleyici bir otoriter bilgi ile yaklaşmaktadırlar. Çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiğinden, sağlıklılığın ve cinsel deneyimin nasıl yaşanması gerektiğine kadar akademik kimlik bir otorite iddiasındadır. Bunu yaparken de çokça teknik bir rasyonalizme dayanılmaktadır. Oysa bu bunlar çoğunlukla teknik bir rasyonalizm kapsamında ele alınamayacak temaları da kapsayabilmektedir. Bu tür argümanlara, kadına yönelik olumsuz haberlerde ve sağlıklı yaşam haberlerinin zayıflama ve güzelleşme olgularına yönelik tanımlamalarında ya da YÖK'ün bazı girişimlerini onaylayan açıklamalarda rastlamak mümkün olmuştur.

Söz konusu otoriter bilgi biçimleri, bilimin teknikleşmesi olgusu ve toplumsallık üzerindeki belirleyicilik olguları bilime yüklenen pozitivist gelenekle de ilgilidir. Buna ilave olarak pozitivist geleneğin bilim ve toplumsal değerler arasında kurduğu ve koruduğu ayrıştırmayı da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu tür yaklaşımların ise ulusalcı haberler başta olmak üzere, birçok kategoride yeniden üretildiğini görmek mümkündür. Öte yandan akademisyenlerin dünya görüşünün yaşadığı toplumun genel yargıları ile örtüşmekte olduğu da gözlemlenebilmektedir. Örneğin cinsel ayrımcılık teması ya da çocuklara ilişkin yaklaşımların belirli biçimleri, toplumda cinsel kimliklere yüklenen anlamlarla bir odaya yerleşmiştir. Akademisyenin modern toplumdaki anlamının topluma yönelik düzenleme edimi dışında, demokratik eleştirel bakış açılarını geliştirmesi ile şekillendiğinden de söz etmek mümkündür. Bu tepkilerin zaman zaman modern ulus devletinin çıkarları ile örtüştüğü de görülmektedir. Akademik kimliklerle ilgili varsayımlardan bir diğeri de akademik kimliklerin sınıflar üstü bir konuma yerleştirilmesidir. Ele aldığımız örneklerde akademik kimliğin toplumsal yaşama ilişkin akademik ve özel açıklamalarında (çocuk, kadın veya aile gibi) belirli bir sınıfa ait görüşlerin bilimsellikle örtüştürüldüğüne rastlanılmaktadır. Bu durum belirli bir sınıfsal perspektifi doğallaştırarak (bilimselleştirerek) sınıflar üstü bir konuma yerleştirmektedir.

Akademik kimliklerin neo-liberal dönemle birlikte ortaya çıkan toplumsal kabullerle örtüştüğü durumlar da vardır. Bu olgular neo-liberalizmin muhafazakârlık, piyasacılık ya da yaşam biçimlerine yönelik magazinsellik yönelimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Akademik perspektiflerde zaman zaman katı pozitivist tutumlara karşı

geliştirilmiş bilim düşüncesi içerisinde dini öğeleri barındıran muhafazakâr yönelimlere rastlamak mümkündür. Öte yandan bilimin veya akademinin piyasa için bilgi üreten ve kendisinin de piyasalaştığı bir süreç de akademik kimliklerin çalıştıkları kurumları tanımlarken kullandıkları argümanlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca magazinsel yaşam biçimlerinin akademik kimliklerle örtüştüğünü söylemek de mümkündür. Çünkü yaşama dair üretici olması gereken sanatsal veya kültürel faaliyetlerin, akademisyenin çalışma hayatında kendini yeniden ürettiği dinlenme alanları olarak çerçevelendiği ele aldığımız örneklerde gözlemlenebilmektedir.

Son ele aldığımız olgular neo-liberal dönemin yönelimleri olarak görülse de önceki temaların da bu dönemde canlılıklarını yükselttiklerini söylemek olasıdır. Çünkü bu dönemin akademik kimliklerinde, yaşanan dünyaya karşı müdahil olma biçimlerinin, bilimselliğe yüklenen aşırı pozitivist tutumlarla gerçekleştiği, diğer bir ifade ile bilim dünyası ile insani ve toplumsal yaşam arasında kurulan keskin ayrımın aynı zamanda, neo-liberal bir içerik de olduğunu söylemek gerekmektedir. Nesneleştirme ve objektivizmin katı biçimleri neo-liberal bilim mantığı içerisinde bir teknikizasyon olarak yaşanmakta böylece de bilimin insani çıkarlarla ilgili olan bölümü neo-liberal politik anlayışa uygun bir biçimde dışsallaştırılabilmektedir.

Ayrıca yeni dönemin kimliksel yapısı içerisinde pozitivist bilimsellik, mistisizmi, muhafazakârlığı, piyasacılığı ya da kültürel ve sanatsal deneyimin yüzeyselliğini bir arada kurgulamak mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, akademik kimliklerin yeni yapılanış biçimlerinde özellikle yakın dönemde, otoriter kalıplarla, yerellikler, ulusalcılıklar ya da global yönelimler bir arada bulunabilmektedir. Biri diğerini ortadan kaldırmamakta, her biri diğerini yeniden üretmekte ve canlılığını muhafaza edebilmesini sağlayabilmektedir. Bu durum aynı zamanda, yeni dönemlerin pragmatist algıya yüklediği yüksek değere tekabül etmektedir. Ne faydalı ise o geçerli olmakta ve ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, akademik kimliklerin haberleştirilme biçimlerinde neyin ön plana geçirilmiş olduğunu, o anda egemen toplumsal çıkarlar hakkında gerçekleşen uzlaşılarda ya da haberi üreten kurum veya kişilerin duruma göre biçimlenen önceliklerinde aramak gerekmektedir.

Araştırmamızda ele aldığımız çeşitli türdeki temalar ya da içerikler, akademisyen kimliği hakkındaki egemen kanıların yeniden üretilme biçimlerini

yansıttığı kadar, bu kimliğin de diğer yeni kimlikler gibi, birçok farklı unsuru içerecek kadar değişken olduğunu imlemektedir. Bu ikinci düzeyde değerlendirildiğinde herhangi bir olgu, kimlik için bir tanımlama ve imaj göstereni olabilir. Önemli olan bir şekilde tanımlanmak; kimliksiz kalmamak, bir yere, bir şeye, bir fikre, bir olaya, bir duruma ait olmak; canlı kalmaktır. Ele aldığımız haberlerin söyleminde de akademisyenlerle ilgili kimliksel kestirmelere rastlamak mümkündür. Salt bir tanımlama olarak kimikleme ise kültürel düzeyde materyallerin hızlı birer gösterge olarak tüketilmesini sağlayan ekonomik amacın bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Ancak bu değişkenlik durumu, egemen akademik kimlik kurgusunun belli bir bütünlüğü olmadığı anlamına da gelmemektedir.

Öncelikli olarak, akademik kimliğin bu çeşitliliği, yeni dönemin değişken kimlik metaforuyla bir ortaklık taşımaktadır. Bu doğrultuda, kimlik çeşitliliğinin ve kimliksel kabullerdeki geçişkenliğin yeni dönemdeki yüzeyselliğinin, akademik kimlikler için de geçerli olduğunu ve bunun da akademik kimliklerdeki ortaklığı betimlediğini söylemek mümkündür. Ayrıca her bir kimliksel tanımlama, tüm farklılıklarına rağmen, varsayımlarımızda belirtmiş olduğumuz, egemen akademisyen ve bilimsellik kurgusunun çizgileri tarafından da çerçevelenmiş durumdadır. Öte yandan haberlerde bilim, üniversite ve akademisyenin toplumsal konumu için girilmiş herhangi bir tartışmaya ve arayışa kapı aralamayan bir söylemin bulunması da çeşitlilik içerisindeki ortaklığı temsil etmektedir. Bu ortamda her şey, haber dili çerçevesi içerisinde sunulmakta ve geçilmektedir. Herhangi bir akademik kimlik yöneliminin geçerliliği, orada var olmaktan ve görünmekten ibarettir. Ancak yine de haberlerde, akademik kimliklerin tanımlanış biçimleri toplumsalın yapılanışında ve kavranışında birer mücadele alanı olma potansiyeline sahip olmaya devam etmektedir. Çünkü hegemonik akademisyen kimliği içerisinde ona ait geleneksel eleştirelilik ve entelektüel boyut henüz tamamen dışlanabilmiş değildir.

SONUÇ

Akademik kimlikler, her şeyden önce toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumsallığın ayırt edici nitelikleri akademik üretim biçimlerinin tarihsel seyri ile belirlenmiştir. Bilim, üniversite ve akademiye hazırlayan koşullar aynı zamanda, akademisyenlerin de toplumu anlama, betimleme ve bu doğrultuda kendilerini şekillendirme süreçlerini açığa çıkarmıştır. Dolayısıyla bilimsellikten anlaşılan değerlerin ve niteliklerin birçoğu akademik kimliklerin toplumsal kurulumunda ve akademik perspektifin kendisini biçimlendirmesinde belirleyici bir role sahiptir.

Söz konusu toplumsal nitelikler bağlamında ele alındığında, akademik kimliklerin oluşturulmasında belirleyici olan bazı yargılara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bunlar aynı zamanda bilimin anlaşılma biçimleriyle ilgilidir. Bu biçimler akademisyenlerin genel anlamıyla yaşam ve toplum hakkındaki fikirlerinin biçimlenmesini sağlamaktadır. Toplum ile ilgili algılayışlar ise akademisyenlerin kimliksel kabullerinin bazı niteliklerine karşılık gelmektedir. Çünkü kimlik sosyal bir değer olarak, toplumda yaşayan ötekilerle girilen ilişkide açığa çıkmaktadır. Akademisyenlerin toplumsala ilişkin perspektifleri onların kimliksel kabullerini de etkilemektedir. Akademisyenlerin kendilerini toplumun öncüleri ve ileri gelenleri olarak konumlandırarak toplumsal alanı düzenleme ve geliştirme tutkuları ya da bilimsel çabayı daha iyi bir gelecek adına teknikleştiren ve bunu toplumsal yargılara da taşıyan pozitivist anlayışlar, bu perspektifin içerikleri arasında sayılabilir.

Akademik kimlikleri tanımlayan gelişmelerin önemli bir kısmı, toplumsal süreçlerde ortaya çıkan bilimselliğe yönelik anlayışlarla birlikte, bunların kurumsallaşma biçimlerinde yaşanmıştır. İlkçağda akademilerin ortaya çıkış şekilleri, üniversitenin ortaçağ boyunca elde ettiği özerklikler ve yakın çağ döneminde bilimsel pratiğin geliştiği akademiler bilimden anlaşılan şeyin neler olması gerektiğini biçimlendirirken, akademisyenlerin toplumsallaşma şekillerini de etkilediler. Bilimsel gelişmelerle paralel bir şekilde, bu kurumların ortaya çıkışı toplumsal bilginin ayrıcalıklı bir yönüne işaret etmekteydi. Bu nedenle ayrıcalık, özerklik, bağımsızlık ve özgürlük beklentisi akademisyen için her zaman önemli bir ayırt edici nitelik olageldi.

Akademik kimliklerin toplumsallaşma biçimlerinde söz konusu tarihsel bağlamda ortaya çıkan başka kimlikler de belirleyici olabilmekteydi. Akademisyenlerin

toplumsal alana yönelik talepleri, beklentileri ve eylemleri bu tür kimliksel oluşumlarla paralel bir şekilde gerçekleşti. Aydın ve entelektüel kimliğinin toplumsal konumdaki durumları ve toplum karşısındaki tutumları akademisyenlik perspektiflerini de etkiledi. Bunlar arasında akademisyene yüklenen toplumsal misyon, toplumsallığa yönelik eleştirel perspektiflerin geliştirilmesi ve bazen de ulusalcı temalar bulunabilmektedir. Bu bakımdan Türkiye'deki aydın kimliğinin tarihsel süreç boyunca üstlendiği işlevin de Türkiye'deki akademik kimlikler için etkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'deki aydın profilinin, modernleşmenin ve ulus-devletin oluşturulmasında üstlendiği misyonun Türkiye akademisyeni için de belirleyici olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu bakımdan, Türkiye modernleşmesinin yukarıdan biçimlendirilişinde, aydına yüklenen rolün zaman zaman akademisyen tarafından da üstlenildiğinden söz etmek mümkündür.

Türkiye'de üniversitenin gelişim süreci de benzer dinamiklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan modernleşme ve ulus-devlet olma sürecinin belirli evrelerinde müdahalelere açık olmuş, bir çok düzenleyici yasalara tabi kılınmış ve çoğu zaman akademik tasfiyelere sahne olmuştur. Kısacası, Türkiye'de üniversite kolaylıkla iktidarlardan ve iktidar mücadelelerden bağımsızlaşmamış, politize olduğu iddiasıyla sık sık politik müdahalelerle karşılaşmıştır. Bunlardan dolayı, Türkiye'de kurum olarak üniversite, akademik kimlikler için hem bireysel ilişkilerde hem de kurumsal ve toplumsal ilişkilerin şekillenişinde zorlu ve mücadelelerle dolu bir mekanı simgelemiştir. İktidar mücadeleleri sonucunda müdahale edilmeye açık hale gelen üniversitede, akademisyenler arasındaki kişisel ve politik mücadeleler birbirine karışmış, akademik kimlikler tedirginliğin, çatışmanın ve güvensizliğin hakim olduğu bir ortamda asabileşmeye başlamıştır.

Söz konusu gelişmelerin 1980 sonrası dönemde nitelik değiştirmeye başladığı görülmektedir. Akademik mücadeleler arasındaki hırs, kişisel kavga ve zaman zaman politikleşen mücadeleler halen devam etmekte olmasına rağmen, artık denetim mekanizması merkezi bir otoriteye aktarılmış böylece akademik özgürlük arayışları ile otoriter ve devletli bir zihin yapısı arasındaki çelişkili hal, akademik kimlikler için belirleyici bir hale gelmeye başlamıştır. Zamanla otoriter denetim ve düzenleme mekanizmalarında gidilen bazı değişiklikler, akademik denetimi kendiliğinden işleyen

mekanizmalara devretmiş, böylece üniversitede kontrol mekanizmasına eski biçimlerin yanına yenileri de eklenmiştir. Performans raporları, çalışma dökümlerinin belirli periyotlarla sunulma zorunluluğu, rotasyon uygulamaları ve değerlendirme kriterlerinin puantaj esasına dayandırılması akademik denetimin yeni mekanizmaları olarak işlerlik kazanmıştır. Bunlar, akademisyenler açısından merkezi denetimin yerelleşmesini sağlamış, böylece rekabetin teşvik ettiği bir çatışma alanı daha da zenginleşmiştir. Ancak bunlar akademik kimlikleri etkileyen değişimlerin yalnızca bir yönünü oluşturmaktadır.

Akademisyenlerin çalışma biçimlerini, üretim şekillerini ve içeriklerini ve bu bağlamda onların kültürlenme deneyimlerini etkileyen dönüşümlerin, daha genel bir toplumsal değişime dayandığı görülmektedir. Neo-liberalizm olarak isimlendirilen bu dönüşüm, ekonomik alanda yaşanan bir takım sorunlara yönelik tedbirlerle şekillenen pragmatist önlemlerle başlamış, daha sonra da ekonomi kuramları içersine dahil edilerek, toplumsal yaşamı bütünlüklü olarak etkileyen bir kimliğe bürünmüşlerdir. Ancak ekonomik tedbirlerin çoğu zaten, sosyal alana ilişkin bakış açısıyla ilgilidir. Bu önlemlerin sadece ekonomik anlamda düzenlemeler olduğunu içeren bakış açısı da ekonomiyi istatistiki, matematik verilerle sınırlayıp, piyasa içersinde işleyen kurallara indirgeyerek toplumsallıktan bağımsızlaştıran bu yeni paradigmadır. Diğer bir deyişle yeni paradigmanın toplumsallığı devre dışı bırakan bir toplumsallık algısı bulunmaktadır. Bu paradigma, insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesini cemaatvari muhafazakar değerlere bırakırken, ekonomiyi bu alandan ayrı tutmakta; toplumsal yapının ekonomiye müdahalesini en aza indirmeye çalışarak, toplumsalın refahı ve kamusal fayda gibi öncelikleri ekonomiye bir yük ve müdahale olarak görmektedir.

Bu durum, toplumsal alanda insanların muhafazakar değerlerle donatılmasını sağlarken, aynı zamanda üretimin ve çalışma koşullarının da değişmesine neden olmaktadır. Özellikle büyük şirketler, artık kriz ortamının koşullarına uygun olacak şekilde esnek yapılanmalara sahip olmakta, üretimlerini emeğin ucuz, vasıfsız ve örgütsüz olduğu bölgelere taşımakta, işçi sirkülasyonuna açık politikalar izlemekte, üretim biçimlerini her an değişebilir tarzlarda örgütlemekte, çalışma biçimlerinde zaman ve mekânı esnetmekteydi. Böylece çalışanlar açısından yeni kültürlenme ve kimliklenme biçimleri ortaya çıkmış oluyordu. İnsanlar artık yaşadıkları meslekle

kendilerini tanımlamanın imkansızlaştığı, yaşamın sağlam zeminlerinin her an ayaklarının altından çekilebileceği bir ortamda kimliklerini inşa etmek durumundaydılar. Modern liberal dönemin geleneksel tanımlama biçimlerini değişime uğrattığı ilk evresinden sonra ortaya çıkan kimlik problemi ulus, mesleki örgütlenme veya politik mücadelelerde tanımlanan kimliklerle çözümlenmişti. Bu defa, kimliklerin inşa edilmesinde eski etnik, dinsel aidiyetlerin devreye sokulduğuna tanık olunuyordu. Ancak daha önemlisi parçalanmış bir kimliksel krizde, kimliksel tamamlayıcılık unsurunun metalarla gerçekleşmesiydi. Çünkü bu aynı zamanda, ekonomik bir faydaya da tekabül ediyordu. Metanın kültürleşmesi, kültürün kapsayıcılığı sayesinde üretilenlerin tüketimini maksimize edebilirdi. Bu nedenle neo-liberal dönem, kültürün muhafazakârlaşması kadar, metalaşması anlamına geliyordu. Öte yandan metalaşan kültür, metarlardan da bağımsızlaşabilirdi. Metalara yüklenen anlamlar, zamanla onlardan bağımsız yeni birer kültürel ortamın doğmasına yol açacaktı. Böylece kültürel yaşantının tümü bir meta gibi gösteri olarak kurgulanabilecekti. Bu noktada, kültürel kodların geçiciliği, kimliklerin değişim üzerine kurulması, her kimliğin bir gösteri olarak yaşanması, kimliğin sunum meselesi haline gelmesi, yüzeyselleşmesi, bedenin metalaşması veya yaşamın bir deneyim serüvenleri yığını olarak algılanması ortaya çıkabiliyordu.

Bu gelişmeler akademik ortamı da etkilemekte gecikmedi. Akademik kimliklerin kültürlenme biçimlerini etkileyen bu süreçler, öncelikli olarak akademik üretimin maddi koşullarında yaşandı. Bilginin piyasa ihtiyaçlarına uygun şekilde üretilmesi, zamanla üniversitenin ve akademisyenin önceliklerini belirler hale geldi. Bilginin piyasa için üretilir oluşu, bilginin değerinin de piyasa da belirlenmesini sağlıyordu. Böylece piyasa için geçerli olan, iş görür-teknik ve araçsal bir bilgi değerlendiriliyor, geri kalanlar ikincilleştiriliyordu. Ancak bilginin değerinin piyasada belirlenmesi, akademilerde üretilen bilginin piyasalaşmasından çok, piyasa mantığını akademik üretimlere, anlayışlara ve kurumsallaşma biçimlerine yansıtması daha önemli sonuçlar doğuruyordu. Böylece akademisyenler ve üniversiteler piyasa mantığı ile hareket eder bir hale geliyor, akademik üretimin yapısı baştan aşağı değişiyordu. Akademisyenler artık, bilginin evrensel değerlerle üretilmediği, piyasa koşullarınca belirlendiği, rekabetin kendisini her daim daha fazla hissettirdiği, esnek çalışma

koşullarına uyarlanmış ve üretimin yoğun bir şekilde kazanç dürtüsüyle gerçekleştirilmeye başladığı bir ortamda çalışıyorlardı.

Akademisyenin çalıştığı ortam ve çalışma ilişkilerindeki değişim kadar, toplumsal dönüşümlerin kültürlenme biçimlerinde ortaya koyduğu farklılıklar da onların kimliksel kabullerinde etkili oluyordu. Kimlik bir gösteri unsuru haline geldikçe akademisyenlik de bir sunum meselesine dönüşüyordu. Akademik sunumun veya gösterinin oluşmasını sağlayan koşullar, akademisyene ve aydına yüklenen anlamların yeni dönemle birlikte içeriksizleşmeye başlamasıyla şekilleniyordu. Akademisyenler artık eski ulusal veya kamusal aydınlar olarak görülüyordu. Bu tip bir aydının ölümü çoktan ilan edilmişti. Akademisyenlerin yeni toplumsallıkla ilişki kurabilecekleri ve toplumsal değerlerini tekrar gösterebilecekleri mecralara yönelmeleri gerekiyordu. Bunların başında da medya geliyordu. Kısacası, akademik görünürlüğün medyada artmış olmasının nedeni, akademisyene ve bilime yüklenen eski değerlerin yeni biçimler altında yeniden üretilme çabasıydı. Bu, ayrıca akademisyenin yeni kimliklenme biçimleri ile kurduğu ilişkiyi de açığa çıkarıyordu. Akademisyen de herkes gibi görünür olmak, bilinmek, değer görmek ve bir gösteri nesnesi olarak değerlendirilmek istiyordu.

Öte yandan akademisyen kimliğinin basında görünür oluş biçimleri, onların kimlikleri hakkında kurucu bir işleve sahiptir. Ama bu işlev, daha önce söz ettiğimiz toplumsal bağlam içersinde gerçekleşir. En azından burada, basın kurucu işlevi belli bir toplumsal zemine sahip olmak durumundadır. Bu toplumsal bağlam, akademisyenler hakkında da belli bir yargıya ve kanıya sahiptir.

Akademik kimliklerin basın aracılığıyla kurulması, akademisyenlerin bireysel tercihlerini aşan ama onları da belirleyen genel bir algılayış biçiminin oluşturulmasıyla ilgilidir. Diğer bir deyişle akademisyenlerin basın aracılığıyla görünürlüğü, basının belirli konulardaki egemen yargıları üretme potansiyeliyle şekillenmektedir. Akademisyenler bu hegenomik yapıdan bağımsız değildir. Dolayısıyla basının herhangi bir konuda toplumda egemen olan yargıları kullanarak, bu çerçevenin dışına taşmayacak şekilde ürettiği anlamlar, akademisyen kimliğinin basın dolayımıyla kurulumu için de geçerlidir.

Neticede akademik kimliklerin kurulumunda öne çıkan nitelikler basın haberleri aracılığıyla teşhis edilebilir niteliktedir. Çalışmanın araştırma kısmında

yapılan analizin, bu yöndeki oluşumları incelemeye çalıştığından söz etmek mümkündür. Araştırma kısmında görüldüğü üzere, akademisyenler haberleştirilirken bazı temalar belirli biçimler altında ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında sağlıkla, sansasyonellikle ve üniversite - YÖK'le ilgili haberlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu temalar, akademisyenlerin medyada görünür olduğu konuları temsil etmekte, böylece akademisyenlerin kurgulanma biçimlerinin zeminlerini teşkil etmektedirler. Ancak bunlarda önemli olan nokta, akademisyenlerin söz konusu temalar bağlamında nasıl kurgulanmış olduğudur. Örneğin akademisyenlerin, sağlık temalı haberlerde kullanımında, son dönemde bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Akademisyenlerin bu haberlerde sağlıklılığı, güzellik, estetik veya gençlikle tanımladıkları ve buna göre uyarılarda ve tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bazı temaların seksen sonrası döneme genel olarak bakıldığında, ön plana çıkmasalar da son yıllarda daha fazla haberleştirildiği görülmektedir. Bunlar arasında, ulusalcı, piyasacı ve magazin temalı haberler bulunmaktadır. Tüm bunlar basının haber içeriklerinde akademik kimlikleri nasıl konumlandığı hakkında fikir vericidir. Ancak haberlerin temalaştırılma biçimleri ve bunların niceliksel olarak değerlendirilmesi akademik kimliklerin değerlendirilmesi için yeterli olmayabilmektedir. Önemli olan, bu temalarda akademik kimliklerin ne şekilde konumlandırıldıklarının, doğru olarak gördükleri şeylerin nasıl haberleştirildiğinin ve söylemsel olarak gerçekliği hangi biçimler altında inşa ettiklerine yönelik aktarımların incelenmesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, akademik kimliklerin basın aracılığıyla kurulan egemen tanımlamalarında 1980 sonrası dönemin bir tür dönüşüme tabi olduğu görülmektedir. Ancak bu dönüşüm eski kalıpların da tekrar üretildiği bir dönüşümdür. Örneğin akademisyen kimliğinin kabulleri arasında halen daha önceki dönemlerin kalıpları arasında yer alan, ulusalcı, pozitivist veya toplumsal düzenlemedeki ayrıcalıklı rolü görmek mümkündür. Dolayısıyla yeni dönemin bu eski kalıpları tamamen ortadan kaldırmadığı ancak yeni bağlamlar doğrultusunda farklı biçimler altında yeniden ürettiği gözlemlenmektedir. Bu eski kalıplar yeni biçimler için meşrulaştırıcı veya tamamlayıcı bir işlev yüklenmektedir. Örneğin üniversitenin ve özel olarak akademisyenin bilimsel bilgiyi piyasada işlerliği olacak şekilde üretme eğilimi, bilginin üretimde işe yaraması bağlamında araçsal ve pozitivist bir tarzla bilimselleştirilmesiyle

meşrulaşmaktadır. Diğer bir deyişle bilimin pozitivistçe vurgulanmış tek uygulanım biçiminin piyasada gerçekleşebileceği savı, bilimin piyasalaşmasını meşru gösterebilmektedir. Bunun dışında, ulusalcı yönelimlerin de yeni bağlamlar içerisinde tanımlandığından söz etmek mümkündür. Bu eski akademik yönelimin yeniden üretimi çoğunlukla, küreselleşme veya yerelleşmelerin yeni biçimlerine yönelik karşıt tavırlarda karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan akademik kimlikleri yeni dönemde sıklıkla sansasyonel haberlerde de görmek mümkün olabilmektedir. Bu, akademisyen kimliği hakkında yeni bir tanımlama olmasa da son dönemde artmakta oluşu, akademisyenlerin çalışma ortamlarının daha fazla çatışmalı alanlara sebep olduğuna, toplumdaki çatışmalı dinamizmin buralarda da hissedildiğine ve akademik ve toplumsal rekabet ilişkilerinin yaygınlaşmaya başladığına işaret etmektedir.

Ancak burada son dönem için daha dikkat çekici nokta, akademik kimliğin medyada da sıklıkla yer almasının da kanıtladığı gibi, bir sunum meselesine indirgenmiş oluşudur. Söz konusu temalar ve içeriklerin birçoğu, akademik olmanın birer gösterinidir. Akademisyenlik günümüzde bir yaşam biçimi, yaşam hakkında farklı bir deneyime ve perspektife sahip olmak anlamına gelmektedir. Akademik olmak ilginçtir ve ilginç olduğu bağlamda, değerli ve tercih edilebilir bir konumdadır. Dolayısıyla bu yaşantı biçimine dahil olmak, eski veya yeni bir çok değer farklı biçimler altında tekrar dolaşıma sokulmasını göze alabilmeyi gerektirmektedir.

Akademik kimliğin yaşam biçimi (*life style*) olarak kurgulanışı akademisyenin farklılığına ve bu bağlamda oluşan çekiciliğine gönderme yapmaktadır. Öte yandan bu da yeni bir olgu değildir. Akademisyenler tarih boyunca yaşadıkları toplumun değerlerini, bakış açılarını ve inançlarını farklı bir şekilde ele almış ilginç karakterlerdir. Ancak bu ilginçlik çoğunlukla fikri üretimin doğasından kaynaklanır. Bu bağlamda, kendilerine özgü bir yaşam biçimine de (özellikle loncalarda) her zaman sahip olabilmıştır. Ancak bu yaşam biçimi bilimsel üretimin kendisi için vardır. Aslolan değer, yaşam biçiminin kendisi değil, bilimsel üretimin kendisidir. Yeni biçimler altında ise her ne kadar bilimsel üretime yüklenen anlamın kurgulanmaya devam ettiğini söylemek mümkün olsa da kendine yönelik bir akademik kurgunun ve bu kurgunun sunumunun da en az üretim kadar önemli görüldüğü gözlemlenebilmektedir.

Akademikliğin bir sunum meselesi olarak algılanması, kimliğe yönelik estetizasyon politikalarının devreye sokulmasıyla ilgilidir. Günümüzde kimlikler, oluşum biçimlerindeki eski kodların geçerliliğini yitirdiği bir ortamda oluşturulmaktadır. Kimlik bir gösteri unsuru haline geldikçe, akademik kimlik de estetizasyon tarzlarından biri olarak konumlanabilmektedir. Yaşamın nasıl deneyimlenmesi gerektiğini bilen, nelerin doğru, güzel, iyi ve makbul olabileceğine işaret eden, inceltmiş yemek, içki veya giyim anlayışlarını üreten akademik kimlik, aynı zamanda bu etkinlikleri ile kendini estetize etmektedir. Ayrıca Türkiye’de akademisyene yüklenen Batılı formatlara sahip bir gündelik yaşam kurgusu da bunun güçlü bir şekilde sürdürülmesini sağlar. Çünkü akademisyen aynı zamanda, nasıl Batılı olunacağını veya yaşabileceğini de gösteren bir imgedir.

Akademik kimliğin yeni biçimleri giyimden, tercih edilen eğlence anlayışına, spor ve sağlığa yüklenen anlamdan güzelliğin, doğrunun kurgulanış biçimlerine kadar, çeşitli gündelik yaşam pratiklerinde karşımıza çıkabilmektedir. Bunlar arasında, zaman zaman çevreci, sosyal duyarlılığı yüksek ve farklılıkları hoş gören yönelimlere de rastlamak mümkündür. Ancak bunun yanında, bilimselliği piyasada işlerliği olan bir bilgi üretim süreci olarak algılayan, bu bağlamda teknikçi veya salt araştırma ve projeye dayalı akademik üretimi yücelten, akademik organizasyonu tıpkı yeni işletme mantığında olduğu gibi yerinden yönetim taktikleriyle yeniden örgütleyen, bu yenileşme hareketlerini resmi yapının çerçevesi içerisinde gerçekleştirmeye çalışan ve bazen de bu uğurda katılaştıran, rekabet ortamında puanlarıyla kendini tanımlayan ve görünürlüğünü medya aracılığıyla sağlayan yahut da retoriği öne çıkaran bildiri sunma becerisi ile kendini var etme çabasında olan bir akademik anlayış da bulunmaktadır. Hatta sosyal anlamdaki bir mücadeleyi de anti-toplumsal tarzda örgütsüz bir bireysellekle ya da bireysel yetenek ve duyarlılıklarla sürdürme anlayışları da buna dahil edilebilir.

Kısacası yeni kimlikler, tek bir biçim altında olmaktan çok, farklı niteliklerin çoğulluğu ile karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ele aldığımız birçok farklı kimliksel yönelim, anlamlı bir bütün oluşturamayacak kadar dağınık görünür. Ancak her biri yeni toplumsallıkta içerilmiştir. Üstelik yeni toplumsallık bu tür çeşitliliklerin sebepsiz biraradalığını savunan bir yapıya sahiptir. Yani her kimlik, kendine içkin kuralları ile

ondan farklı olanla bir arada bulunabilir. Akademik kimliklerdeki çeşitliliği de bu şekilde görmek mümkündür. Ancak akademik kimliklerdeki bu çeşitlilik aynı zamanda, çeşitliliğin varlığını kendine bağlayan bir toplumsal kabulün oluşmasına yol açmamaktadır. Dolayısıyla çeşitliliğin salt bir çeşitlilik olarak yaşanması da yeni türde bir akademik kimliksel kabule denk gelmektedir. Ancak yine de bunlar, akademik kimliklerin kendilerini tanımlamanın yolunun halen toplumsal alandan geçtiğini görmemizi sağlamaktadır.

KİTAPLAR

ACAR, Gökmen Tarık; **İktisadı Değiştirmek Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

ADORNO, Theodor W.; **Minima Moralia**, Çev: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali - KÖKER Levent; **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali - KÖKER Levent; **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali - KÖKER Levent; **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali - ZABCI, Filiz Çulha - ERGÜN, Reyda; **Kral-Devletten Ulus Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

ALTHUSSER, Louis; **Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi**, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.

ARİSTOTELES; **Fizik**, Çev: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Hüsamettin; **Epistemik Cemaat**, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 1992.

ATEŞ, Toktamış; **Siyasal Tarih I (Ortaçağdan Ondokuzuncu Yüzyılın Sonlarına Dek)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.

ATİKER, Erhan; **Modernizm ve Kitle Toplumunu**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

BALİ, Rifat; **Tarz-ı Hayattan Life Style'a**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BARNETT, Ronald; **Üniversitede İdeoloji ile Yaşamak**, Çev: Sema Eren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

BARTHES, Roland, **Çağdaş Söylenler**, Çev: Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

- BAUDRİLLARD, Jean; **Tüketim Toplumu**, Çev: Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- BAUMAN, Zygmunt; **Parçalanmış Hayat**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- BAUMAN, Zygmunt; **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev: Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.
- BAUMAN, Zygmunt; **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- BEAUD, Michel; **Kapitalizmin Tarihi**, Çev: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.
- BENJAMİN, Walter; **Pasajlar**, Çev: Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz.:Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BEST, Steven – KELLNER, Douglas; **Postmodern Theory Critical Interrogations**, The Guilford Press, New York, 1991.
- BİLGİN, Nuri; **İçerik Analizi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2000.
- BOCOCK, Robert; **Tüketim**, Çev: İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- BOK, Derek; **Piyasa Ortamında Üniversiteler**, Çev: Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- BOTTOMORE, Tom; **Frankfurt Okulu**, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- BOTTOMORE, Tom; **Toplumbilim**, Çev: Ünsal Oskay, DER Yayınları, İstanbul, 2000.
- BOTTOMORE. Tom; **Seçkinler ve Toplum**, Çev: Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- BOURDİEU, Pierre; **Homo Academicus**, Fransızca’dan Çev: Peter Collier, Polity Press, Cambridge, 1988.
- BURKE, Peter; **Avrupa’da Rönesans Merkezler ve Çeperler**, Çev: Uygur Abacı, Literatür Yayınları, 2003.

- CASSİRER, Ernst; **Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev: Doğan Özlem, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988.
- CHALMERS, Alan; **Bilim Dedikleri**, Çev. Hüsamettin Arslan, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- CHARLE, Christophe – VERGER, Jacques; **Üniversitelerin Tarihi**, Çev: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.
- ÇAĞAN, Kenan; **Popüler Kültür ve Sanat**, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003.
- ÇİĞDEM, Ahmet; **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- ÇİĞDEM, Ahmet; **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- DAVİSON, Andrew; **Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik**, Çev: Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- DELMAS, Claude; **Avrupa Uygarlık Tarihi**, Çev: Nihal Önal, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1973.
- DOBB, Maurice; **Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler**, Çev: Feyzi Akar, Belge Yayınları, İstanbul.
- DOWD, Douglas; **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı**, Çev: Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul, 2006.
- DUBİEL, Helmut; **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, Çev: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- DURSUN, Çiler; **Tv Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- EAGLETON, Terry; **İdeoloji**, Çev: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- ELİAS, Norbert; **Uygarlık Süreci I**, Çev: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ELLUL, Jacques; **Teknoloji Toplumu**, Çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERASMUS; **Bir Hıristiyan Prensın Eğitimi**, Çev: Tufan Göbekçin, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
- ERDOĞAN, İrfan; **İletişimi Anlamak**, Erk, Ankara, 2002.

- EVANS, Gillian R.; **Akademisyenler ve Gerçek Dünya**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yayınları, İstanbul, 2007.
- FALK, Pasi; **The Consuming Body**, Sage Publications, London, 1994.
- FEYERABEND. Paul; **Özgür bir Toplumda Bilim**, Çev: Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- FİSKE, John; **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1996.
- FOUCAULT, Michel; **Cinselliğin Tarihi I**, Çev: Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1993.
- FUNK, Rainer; **Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi**, Çev: Çağlar Tanyeri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- GALBRAİTH, John Kenneth; **İktisat Tarihi**, Çev: Müfit Günay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- GASSET, José Ortega Y; **Üniversitenin Misyonu**, Çev: Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- GİDDENS, Anthony; **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- GOFF, Jacques Le; **Ortaçağda Entelektüeller**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- GOLDMANN, Lucien; **Aydınlanma Felsefesi**, Çev: Emre Arslan, Doruk Yayınları, 1999.
- GRAMSCI, Antonio; **Hapishane Defterleri**, Çev: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
- GREGORY, Jane - MİLLER Steve; **Science in Public – Communication, Culture, and Credibility**, Perseus Publishing, Cambridge-Massachusetts, 1998.
- GULBENKİAN KOMİSYONU; **Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çev: Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÜRBİLEK, Nurdan; **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- HABERMAS, Jürgen; **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

- HALES, Mike; **Science or Society? The Politics of The Work of Scientists**, Pan Books, London and Sydney, 1982.
- HARVEY, David; **Postmodernliğin Durumu**, Çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- HASKINS, Charles Homer; **The Rise of Universities**, Cornell University Press, New York, 1966.
- HOBSBAWM, Eric; **Sanayi ve İmparatorluk**, Çev: Abdullah Ersay, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- HOBSBAWM, Eric; **Sermaye Çağı**, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.
- HOF, Ulrich Im; **Avrupa'da Aydınlanma**, Çev: Şebnem Sunar, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- HORKHEİMER, Max – ADORNO, Theodor W.; **Aydınlanmanın Diyalektiği I**, Çev: Oğuz Özgül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.25.
- HORKHEİMER, Max; **Akıl Tutulması**, Çev: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- HORKHEİMER, Max; **Geleneksel ve Eleştirel Kuram**; Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.387-388.
- HUBERMAN, Leo; **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- İLLİCH, Ivan; **Tools for Conviviality**, Marion Boyars Publishers, London, 1990.
- İNSEL, Ahmet; **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.
- İNSEL, Ahmet; **Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2005.
- JAMESON, Fredric; **Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism**, Verso, London-New York, 1991.
- JAMESON, Fredric; **The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern 1983-1998**, Verso, London – New York, 1998.

- KAPLAN, İsmail; **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- KEAT, Russel - URRY, John; **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çev. Nilgün Çelebi, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- KOROSTELİNA, Karina V.; **Social Identity and Conflict**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- KOYRE, Alexandre; **Bilim Tarihi Yazıları**, Çev: Kurtuluş Dinçer, Tübitak Yayınları, Ankara, 2002.
- KOZANOĞLU, Can; **Cilalı İmaj Devri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- KOZANOĞLU, Hayri; **Yuppieler, Prenslar ve Bizim Kuşak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- KÖKER, Levent; **İki Farklı Siyaset, Bilgi Teorisi Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.
- KÖKER, Levent; **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- KUHN, Thomas; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- LONGİNO, Helen E.; **Science as Social Knowledge**, Princeton University Press, Princeton-New Jersey, 1990.
- LUCAKS, György; **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.
- LYOTARD, J. F.; **Postmodern Durum**, Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.
- MANNHEİM, Karl; **Essays on Sociology and Social Psychology**, Edited by: Paul Kecskemeti, Editor: W.S.H. Sprott, Routledge and Kegan Paul LTD, London, 1959.
- MARCUSE, Herbert; **Tek Boyutlu İnsan**, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.
- MARX, Karl; **1844 El Yazmaları**, Çev: Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.

- MARX, Karl; **Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1993.
- MCNEİL, William H.; **Dünya Tarihi**, Çev: Aladdin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- MİLES, Steven; **Consumerism as a Way of Life**, Sage Publications, London, 1998.
- MORAN, Berna; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- MORLEY, David - ROBİNS, Kevin; **Kimlik Mekânları**, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- O'NEİLL, John; **Piyasa**, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- OKÇABAL, Rıfat; **Yükseköğretim Sistemimiz**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007.
- OSKAY, Ünsal; **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, DER Yayınları, İstanbul, 2000.
- OSKAY, Ünsal; **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksu; **“Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÖZLEM, Doğan; **Bilim Felsefesi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.
- PAPPENHEİM, Fritz; **Modern İnsanın Yabancılaşması**, Çev: Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.
- PARLA, Taha; **Türkiye’de Siyasal Rejimler 1980-1989**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- PİRENNE, Henri; **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- POLANYİ, Karl; **Büyük Dönüşüm**, Çev: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- POLE, Ross; **Ahlak ve Modernlik**, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

RHOADS, Robert A.; **University, the State, and the Market : The Political Economy of Globalization in the Americas**, Stanford University Pres, Palo Alto, CA, USA, 2005.

RİTZER, George; **Toplumun Mcdonaldlaştırılması**, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

ROBİNS, Kevin; **İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

RONAN, Colin A.; **Bilim Tarihi-Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi**, Çev: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergün, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005.

ROSENAU, Pauline Marie; **Post-modernizm ve Toplum Bilimleri**, Çev: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.

ROUSSEAU, J. J.; **Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev**, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınevi, 1970.

ROUSSEAU, J. J.; **Ekonomi Politik**, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

SAİD, Edward; **Entelektüel**, Çev: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

SARTRE, Jean-Paul; **Aydınlar Üzerine**, Çev: Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul, 2000.

SENNETT, Richard; **Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri**, Çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

SENNETT, Richard; **Yeni Kapitalizmin Kültürü**, Çev: Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.

SÖZEN, Edibe; **Söylem**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

STANDEN, Anthony; **Bilim Kutsal Bir İnektir**, Çev. Burçak Dağıstanlı, Çıdan Yayınları, İstanbul, 1990.

STEWART, Michel; **Keynes Devrimi**, Çev: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.

ŞENEL, Alâeddin; **İlkel Topluluktan Uygar Topluma**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.

- TANİLLİ, Server; **Uygarlık Tarihi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; **Beş Şehir**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- TAŞKIN, Yüksel; **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- TESTER, Keith; **The Life and Times of Post-modernity**, Routledge, London-New York, 1993.
- TİMUR, Taner; **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- ÜŞÜR, Serpil Sancar; **İdeolojinin Serüveni**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.
- VERGARA, Francisco; **Liberalizmin Felsefi Temelleri**, Çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- WALLERSTEİN, Immanuel; **Tarihsel Kapitalizm**, Çev: Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- WERNİCK, Andrew; **Promosyon Kültürü**, Çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- WILLIAMSON, Judith; **Reklamın Dili**, Çev: Ahmet Fethi, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000.
- WILLİS, Susan; **Gündelik Hayat Kılavuzu**, Çev: Aksu Bora, Asuman Emre, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- WOOLGAR, Steve; **Bilim, Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik bir Deneme**, Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- YILDIRIM, Cemal; **Bilim Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- ZEKİYAN, Boğos; **Hümanizm, Düşünsel İşlem ve Tarihsel Kökenler**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1982.

MAKALELER

- ADORNO, Theodor W.; “Neden Hala Felsefe”, Çev: Ali Kaftan, **Cogito**, S:36, 2003.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

- AKÇA, İsmet, BENLİ, Ferit, SABİT, Ahmet; “Geç Kapitalizm, Yeni Sağ ve ‘Yeni’ Üniversite”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ANSAL, Hacer; “Teknolojinin Tarafıllığı ve Üretim İlişkileri”, **II. Tez Kitap Dizisi**, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- ARGIN, Şükrü; “Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar”, **Birikim Dergisi**, S.43, İstanbul, 1992,
- ARSLAN, Hüsamet; “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, **Doğu Batı Dergisi**, Doğu Batı Yayınları, S:7, Ankara, 1999.
- ARSLAN, Hüsamet; “Pozitivizm Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Der: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
- ATBAŞI, Ferda Dönmez; “Akademik Birey ve Ürünü: Yabancılaşma Sorunu”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- BALİ, Rıfat; “80’li ve 90’lı Yılların Mirası”, **Birikim Dergisi**, S. 152-153, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.
- BASKAN, Gülsün Atanur; “Türkiye’de Yüksek Öğretimin Gelişimi”, www.gefad.gazi.edu.tr, Erişim Tarihi:22.10.2009.
- BAŞKAYA, Fikret; “Türkiye’nin 1980 Dönemeci”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- BAUDELAİRE, Charles; “Çağdaş Yaşamın Ressamı”, Çev: Erdoğan Alkan, **Karanlıklar Prensi Baudelaire**, Haz: Erdoğan Alkan, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1995.
- BELGE, Murat; “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt:II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- BELGE, Murat; “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvın Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.
- BENLİSOY, Foti; “Öğrenci Muhalefetinin Güncelliği”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S.97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.
- BERKTAY, Fatmagül; “Liberalizm Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

BEŞİKÇİ, Mehmet, ALTUĞ, Seda; “Akademik Diyet”, **Birikim Dergisi**, S:142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.

BİRKAN, Tuncay; “Modernlik Olarak Sosyalizm ve Postmodernizm”, **Birikim Dergisi**, S.34, İstanbul, 1992.

CAMPBELL, Al; “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

CANBULAT, Olcay; “Bedenin Mutlak Nesneleştirilmesi Olarak Doping”, **Gündelik Hayat ve Medya**, Der: Selda İçin Akçalı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006.

CANGIZBAY, Kadir; “Sürekli Seferberlik ve Teyakkuz Rejiminin Kurumu Olarak Üniversite”, **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

CASSİRER, E.; “Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi”, Çev: Doğan Özlem, **Toplumbilim**, Bağlam Yayınları, S.11, İstanbul, 2000.

CLARKE, Simon; “Neoliberal Toplum Kuramı”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

ÇAĞAPTAY, Soner; “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, Çev: Defne Orhun, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇETİNKAYA, Y. Aydoğan; “Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇETİNSAYA, Gökhan; “Halide Edip Adıvar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇİĞDEM, Ahmet; “Üniversiteye Ne Oldu?”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003.

ÇÖREKÇİOĞLU, Hakan; “Eleştirel Üniversite: Kant ve Fakülteler Çatışması”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003,

DEMİRER, Yücel; “Bir Toplumsal Değişim Barometresi Olarak Üniversite”, **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, S: 17, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2002.

DİDEROT; “Citizen”, The Encyclopedia of Diderot & d’Alembert Collaborative Translation Project, <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text.idx?c=did;cc=did;rgn=main;view=text;idno=did2222.0000.070> İng.Cev; Sujaya Dhanvantari, Erişim Tarihi: 05.09.2008.

DİJK, Teun Van; “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım”, Çev: Nurcan Ateş, **Söylem ve İdeoloji**, Der: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınevi, İstanbul, 2003,

DURSUN, Çiler; “Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der: Çiler Dursun, Elip Kitap, Ankara, 2004.

ERDOĞAN, Mustafa; “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt 7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ERGUR, Ali; “Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Süreci”. **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

ERGÜL, Ayşegül – COŞAR, Simten; “Siyaset-İdeoloji-Eğitim: YÖK Tartışmalarının Resmi Sınırları Üzerine”, **Doğu-Batı Dergisi**, S.30, Ankara, 2004/2005.

ERİCHSEN, Regine; “1933-1944 Arasında Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşullarının Etkileri”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007.

ERSANLI, Büşra; “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, **Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ERSOY, Nuri – KAYA, Hayrettin; “Üniversite Sisteminde Tıkanıklık ve Yeni Arayışlar”, **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, Yay. Haz.: Emine Akalın, Hakan Aydoğdu, Reşat Saraoğlu, Bağlam Yayınları, Ankara, 1997.

FAIRCLOUGH, Norman; “Dil ve İdeoloji”, Çev: Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji**, Der: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınevi, İstanbul, 2003.

FERRAROTTI, Franco; “Endüstri Devrimi ve Bilim, Teknoloji ve İktidarın Yeni Nitelikleri”, Çev: Mehmet Küçük, **Bilim ve İktidar**, Der: Federico Mayor, Augusto Forti, Tübitak Yayınları, Ankara, 2000.

FOUCAULT, Michel; “Hakikat ve İktidar”, Çev: Osman Akınhay, **Entelektüelin Siyasi İşlevi - Seçme Yazılar-I**, Michel Foucault, Der: Işık Ergüden, Tuncay Birkan, Yay. Haz.; Ferda Keskin, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

GENERGÜN, Feza; “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformunu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007.

GİDDENS, Anthony; “Pozitivizm ve Eleştiricileri”, Çev: Levent Köker, **Sosyolojik Çözümlemenin Kısa Tarihi**, Der: Tom Bottomore, Robert Nisbet, Yayına Haz: Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

GÖKA, Erol; “Güç İlişkileri Açısından Aydınlanma”, **Toplumbilim Dergisi**, Bağlam Yayınları, S.11, İstanbul, 2000.

GÜLER, E. Zeynep; “Muhafazakarlık Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

GÜNLÜ, Ramazan; “Yükseköğretim Politikası”, **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, Yay,Haz.; Özden Bayram, S: 23, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2003.

HALL, Stuart; “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü”, Çev: Süleyman İrvan, **Medya İktidar İdeoloji**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1999.

HALL, Stuart; “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, Çev: Süleyman İrvan, **Medya İktidar İdeoloji**, Der: Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1999, s.224.

HALL, Stuart; “The Meaning of New Times”, **Stuart Hall – Critical Dialogues in Cultural Studies**, Ed. David Morley, Kuan-Hsing Chen, Routledge, London – New York, 1996.

HATUN, Şükrü; “Öğretim Üyelerine Zorla Rotasyon”, **Radikal II Gazetesi**, 15.03.2009.

HERMAN, Edward S.; “Şirketlerin Egemenliği ve Düzmece Bilim”, Çev: Ender Abadoğlu, Sevinç Altınçekiç **Bilim ve Postmodernizm Tartışmaları, Postmodernizm ve Sol**, Çev: Ender Abadoğlu, Sevinç Altınçekiç, bgst Yayınları, İstanbul, 2007.

HOGGART, Lesley; “Neoliberalizm, Yeni Sağ ve Cinsel Siyaset”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

HYDE, J. K.; “Commune, University, and Society in Early Medieval Bologna”, **Universities in Politics: Case Studies From the Late Middle Ages and Early Modern Period**, Ed: John W. Baldwin, Richard A. Goldthwaite, The John Hopkins Press, Baltimore-London, 1972.

ILLICH, Ivan; “Disabling Professions”, **Disabling Professions**, Ivan Illich, Irving Kenneth Zola, John McKnight, Jonathan Caplan, Harley Shaiken, Morion Boyars Publishers, New York – London, 1987.

İNSEL, Ahmet; “Bir Zihniyet Tarzı Olarak YÖK”, **Toplum ve Bilim**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYALI, Kurtuluş; “A. Adnan Adıvar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

KILIÇBAY, Mehmet Ali; “Türk Aydınının Dünyasını Anlamak”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.178.

KORALTÜRK, Murat – ÇETİN, Cem; “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: 7**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KOZANOĞLU, Hayri; “Küresel Finans Sistemi ve Türev Piyasalarda Kriz”, **Birikim Dergisi**, S.236-237, Birikim Yayınları, İstanbul.

LEE, Richard E.; “Karmaşıklık Çalışmaları”, Çev: Aysun Babacan, **Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, Der: Richard E. Lee, Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

MAHÇUPYAN, Etyen; “Hangi Entelektüel”, **Doğu Batı Dergisi**, S:35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.

MAHÇUPYAN, Etyen; “Modern Bireyin ve Bölünmüş Aklın Binyılı”, **Doğu Batı Dergisi**, Doğu Batı Yayınları, S:10, Ankara, 2000.

MARDİN, Şerif; “Batıcılık”, **Türk Modernleşmesi**, Der: Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

MCKNIGHT, John; “Professionalized Service and Disabling Help”, **Disabling Professions**, Ivan Illich, Irving Kenneth Zola, John McKnight, Jonathan Caplan, Harley Shaiken, Morion Boyars Publishers, New York – London, 1987.

MİELANTS, Eric; “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler, 1789-1945”, Çev: Aysun Babacan, **İki Kültürü Aşmak Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı**, Der: Richard E. Lee, Immanuel Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

MUNCK, Ronaldo; “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

NALBANTOĞLU, Hasan Ünal; “Daimon’suz Bilim?”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

NALBANTOĞLU, Hasan Ünal; “Üniversite A.Ş.’de Bir ‘Homo Academicus’: ‘Ersatz’ Yuppie Akademisyen”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

ONAL, Mustafa; “1933 Üniversite Reformu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”, **Doğu Batı Dergisi**, S.31, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

ONARAN, Burak; “Bir Akademisyen Niçin Yazar?”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖNCÜ, Ayşe; “Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZCAN, Zeki; “Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller”, **Doğu Batı Dergisi**, S:36, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.

ÖZDEMİR, Süleyman; <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerderel/i/34.pdf>, Erişim Tarihi: 16.04.2009.

ÖZKAZANÇ, Alev; “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ÖZMAN, Aylin – YILDIRIM, Yavuz; “1968 Öğrenci Hareketleri ve TİP”, **Birikim Dergisi**, S. 235, Birikim Yayınları, İstanbul.

ÖZSOY, Seçkin; “Yükseköğretimde Ticarileşme Süreci ve Hak Söylemi”, **Özgür Üniversite Forumu Dergisi**, S: 17, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2002.

ÖZYAKIŞIR, Deniz; “Bulmacayı Çöz Akademisyen ol”, **Radikal II Gazetesi**, 23.12.2007.

PALLEY, Thomas I.; “Kenyeşçilikten Neolibarelizme: İktisat Bilimindeki Paradigma Kayması”, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Haz: Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev: Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

PECK, Jamie, TİCKELL, Adam; “Conceptualizing Neoliberalism, Thinking Thatcherism” **Contesting Neoliberalism Urban Frontiers**, Ed: Helga Leitner, Jamie Peck, Eric S. Sheppard, The Guilford Press, New York, 2007.

ROSE, Hilary - ROSE, Steven; “The Radicalisation of Science”, **The Radicalisation of Science**, Ed: Hilary Rose, Steven Rose, The Macmillan Press, London, 1976.

SAM, Rıza; “Kitle İletişiminin Tüketim İdeolojisi ya da Üretilen Tiryakiliğin Büyüsü”, **Doğu-Batı Dergisi**, S.30, Ankara, 2004/2005.

SEEL, Gerhard; “Karl Marx’ın Felsefesinin Özeti”, Çev: B. Mehmet Şahin, **Marx ve Beşeri Bilimler, Neuchatel Kolokyumu Tutanakları**, Der: Gerhard Seel, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000.

SELÇUK, Güven; “Emek Gücünün ve Üretim İlişkilerinin Yeniden-Üretimi Bağlamında Eğitimin ve Bilimin İdeolojik İşlevleri”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

SERTLEK, Tufan; “Bilim, Üniversite ve Toplumsal Düzen”, **Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler**, Haz: Emine Akalın, Hakan Aydoğdu, Reşat Saraoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul,1997.

SLAUGHTER, Sheila; “Reflections on Students as Consumers and Students as Captive Markets: Complexities and Contradictions Academic Capitalism <http://www.aare.edu.au/01pap/sla01242.htm>, Erişim Tarihi: 26.01.2009.

ŞAHİN, Yeşim Edis - ERŞEN Ayça; “Bilimin Ekonomi Politikası”, **Bilim ve İktidar**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

TARHAN, Belkıs Ayhan; “İki Cami Arasında Beynamaz: ‘Türk’ Akademisyeni Örneğinden Yola Çıkarak ‘Kimlik’ Hakkında Notlar”, **Doğu Batı Dergisi**, S:23, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003.

TAŞKIN, Yüksel; “Akademinin Medya ve Devletle Dansı”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.

TATLİCAN, Semih; “Üniversitede Solun Çıkmazı ve Yeniden Alternatif Olabilmek”, **Birikim Dergisi**, S.35, İstanbul, 1992.

TEKELİ, İlhan; “Dünyada Türkiye’de Üniversite Üzerine Konuşmanın Değişik Yolları”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97, İstanbul, 2003.

TEKELİ, İlhan; “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi III. Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

TEKİN, Serdar; “Neoliberalizm, Teknik Akıl ve Üniversite”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, S:97, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

TEKİN, Serdar; “Üniversite İdeasını Yeniden Düşünmek: Neoliberalizm, teknik akıl ve üniversitenin geleceği” **Toplum ve Bilim Dergisi**, Birikim Yayınları, S.97., İstanbul, 2003.

TEKİN, Serdar; “Üniversitenin Devlet Zihniyetine Entegrasyonu”, **Birikim Dergisi**, S. 142-143, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.

TİMSİ, Nilüfer - DURSUN Çiler; “Depremin Medyada Yarattığı Gerilim: Devletin ve Bilimin Meşruiyeti Sorunu”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der: Çiler Dursun, Elip Kitap, Ankara, 2004.

TOKER, Nilgün – TEKİN, Serdar; “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt: 3**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TOPRAK, Binnaz; “Dinci Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

TOPRAK, Zafer; “Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm”, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

TOPRAK, Zafer; “Osmanlı’da Toplumbilimin Doğuşu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi Cilt I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TRAWEEK, Sharon; “Faultlines”, **Doing Science + Culture**, Ed: Roddey Reid and Sharon Trawweek, Routledge, New York – London, 2000.

TUNÇ, Aslı; “Yükseköğrenimin Değişen Yüzü”, **Radikal II Gazetesi**, 15.01.2006.

TUNÇAY, Mete; “1946 ve Sonrasında Üniversite”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007.

TUNÇAY, Mete; “YÖK”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi III. Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

VERGİN, Nur; “Bilim Camiası ve Tanınma İsteği”, **Doğu Batı Dergisi**, S:7, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

WILLIAMS, Raymond; “Modernizm Ne Zamandı?”, Çev: Taciser Belge, **Birikim Dergisi**, Birikim Yayınları, S:34, İstanbul, 1992.

YILDIRIM, Yavuz; “YÖK Başkanı Yeni Şeyler mi Söyledi?” **Radikal II Gazetesi**, 13.01.2008.

YILDIZ, Yavuz G.; “Türk Aydını ve İktidar Sorunu”, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

DİĞER

Cumhuriyet'in Üniversitesi, Hz: Atilla Cangır, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2008.

TÜSİAD ve EUA; Türkiye'de Yüksek Öğretim: Eğilimler, Sorunlar, ve Fırsatlar http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/EUA_08.pdf, s.18, Erişim Tarihi: 12.11.2009.

TÜSİAD; Yükseköğrenimin Finansmanı Yasal Düzenleme için Öneriler, <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/yuksekogretim.pdf>, s. 9, Erişim Tarihi: 13.10.2009.

Türkiye Üniversiteleri Öğretim Elemanı Araştırması, Proje Yöneticisi: M. Çağaptay Özdemir, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s.98-100.

Radikal Gazetesi

Sabah Gazetesi

www.milliyet.com.tr

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karşıyaka Aydoğdu İlkokulu ve Karşıyaka Ortaokulu’nda tamamladı. 1993 yılında İzmir Atatürk Lisesi’nden mezun olduktan sonra, 1994’te kazandığı Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünü 1999 yılında bitirdi. 1996-1998 yılları arasında Yeni Asır gazetesinde muhabir olarak çalıştı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisansını yaptı. 2005 yılında aynı bilim dalında doktora öğrenimine başladı. 2010 yılında Tübitak bursuyla doktora tezi için London University Goldsmiths College’te araştırmalarda bulundu. 2001 yılından itibaren Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Basın Yayın Tekniği Ana Bilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Yayınları:

Akçalı, S., Yücebaş, M., “Tüketim Sahnesinde Çocuk ve Para İlişkisi Üzerine Bir Çalışma,” *Proc. 2nd International Children & Communication Congress “The Impact of Communication on Children”*, İstanbul, 4-6 April 2005, Vol. II, 907-920, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Yücebaş, M. “Yeni İletişim Teknolojileri Özgür İletişim Ortamının Önünü Açabilir mi?”, *İletişim Çalışmaları Dergisi*, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, **2**, 52-73 (2005-Güz).

Yücebaş, M., “Mekan ve Çalışma Koşulları Bakımından Değişen Medya Ortamı ve Gazeteci Kimliği”, Der. Selda Akçalı, *Gündelik Hayat ve Medya-Tüketim Kültürü Perspektifinden Okumalar*, Ebabil Yayınları, Ankara, 2006.

Yücebaş, M., Niray, N., “Arayışları, Kopmaları ve Süreklilikleriyle 80 Sonrası Türk Modernleşmesi”, Der. Nasır Niray, *Siyasal Kültür Yazıları*, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.

TÜRKÇE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük):

Türkiye’de 1980 ile başlayan neo-liberal dönemin, akademisyenler üzerinde bir takım etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Kuşkusuz ki akademisyenler yaşadıkları toplumdan bağımsız değildir. Belirli bir dönemin ve toplumun ürünü olarak akademisyenler toplumda yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerle karşılıklı bir ilişki içersindedir. Toplumsal değerler sistemi akademisyenleri etkilemekte veya bizzat akademisyenler tarafından yeniden üretilmektedir. Bilimsel gelişmenin ortaya çıktığı dönemlerden günümüze kadar akademisyenlerin toplumsal dönüşümlerden bağımsız kalamadığı görülmektedir. Akademinin ortaya çıkışı, bilimsel gelişmeleri hazırlayan toplumsal koşullar ve bilimin kurumsallaşma süreçleri, akademisyen kimliğinin temel niteliklerine ulaşmada belirleyici olmuştur.

Öte yandan, günümüz akademik kimliklerini anlamak için akademik kimliklerin belirlenmesinde katkısı olan bu tarihsel ardalana yeni dönemin bazı niteliklerini de eklemek gerekmektedir. Günümüz toplumunda ekonomide yaşanan değişimler kültürel yaşantıyı da yoğun bir şekilde etkilemektedir.. Bu süreç sonunda, kültürel yaşantının veya kimliklenme pratiklerinin piyasa değerleriyle şekillendiğini görmek mümkündür. Akademik kimlikler için de kimliksel sunumlar, imaj veya gösteri önemli bir tanımlama biçimi haline gelmektedir. Bu gelişmelerin de Türkiye’de önemli bir yansıması bulunmakta, özellikle 1980 sonrası kültürlenme biçimleri Türk akademisyeni için de geri döndürülemez süreçlerin başlamasına neden olmaktadır.

İNGİLİZCE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük) :

It is possible saying that neo-liberal period that starts after 1980s affected academicians. No doubt that academics are not isolated society they live. Academicians created by society and a certain period are interactively related to socio-economic and cultural changes in society. System of social values affects academicians or it is recreated by academicians. It is understood that academicians have been impressed social changes since the emergence of scientific advances. The emergence of academy, social conditions prepared scientific developments and the institutionalization of science processes have devised in the fundamental characteristic academician identity.

On the other hand, it is necessary for understanding current academic identities, we must embed the distinguishing qualities of new times to this historical background. The economic changes in the modern society have affected cultural life as well. At the end of this process, cultural life and identities are formed by capitalist values. Also, the presentation of identity, image or show have become important for academic identities. It is possible that we can see these developments in Turkey, especially after 1980.